

Universitätsbibliothek Wuppertal

M. Tvllii Ciceronis Opera Omnia

Cicero, Marcus Tullius

Basileæ, MDCLXXXII

Tomus primus, quo omnes ejus libri oratorii continentur

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1133](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1133)

doct.

MARCI TULLII
CICERONIS
O P E R U M
TOMUS PRIMUS,

quo
OMNES EJUS LIBRI ORATORII
CONTINENTUR.

bi
e Luci

s, JC.

M. Tul.

INCERTI AUCTORIS,
SEU,

Ut Doctis quibusdam videtur,

CORNIFICII,

Rhetoricorum ad C. HERENNIVM,

LIBER PRIMUS.

Synopsis libri primi ad Herennium.

a De oratione dicendi, arte Rhetorice, eiusque preceptis ad Caium Herennium scribit hic author: *b* in quibus hoc primum occurrit
videtur, ut hujus artis precepta ad exercitacionem, hoc est dicendi assiduitatem accommodentur. *c* Ab his tractat de Oratorii Officio, &
Generibus causarum, demonstrativo, deliberativo, iudiciali. *d* De Materia oratoris, hoc est Inventione, Dispositione, Elocutione, Mem-
oria, Pronuntiatione. *e* eaque omnia tribus comparari docet, arte, imitatione, exercitacione. *g* De INVENTIONE & quemadma-
dum ad eam orator suum officium possit accommodare. *h* Inventionis sex partes esse, Exordium, Narrationem, Divisionem, Confirma-
tionem, Confutationem, Conclusivam. *i* De EXORDIO, *k* & ut commodè exordiri possimus, genus causa considerandum esse, ni-
mirum, an honestum, turpe, dubium, humile. *l* Exordiorum duo esse genera Principium & Insinuationem, *m* Principium quid,
& quemadmodum auditorum docilem, attentum, benevolum efficiamus, *n* De Insinuatione & quando ea uti liceat, *o* De exor-
dii vitiis. *p* De NARRATIONE eiusque generibus & officiis, *q* De DIVISIONE seu partitione. *r* De
CONFIRMATIONE & CONFUTATIONE, in his totam spem vincende positam esse: virumque facere non posse
constitutionem causa cognovimus. *s* Constitutiones causarum tres esse, *t* Constitutionem causa, esse primam deprecationem defen-
sori cum accusatoris insimulatione conjunctam. *u* & *x* Constitutionum aliam esse CONJECTURALEM, *y* LEGITIMAM
(ea nascitur ex scriptis & sententia, ex contrariis legibus, ex ambiguo, ex desultione, extranlatione, ex ratiocinatione.) *z* & *a* IY-
RIDICIALEM, in iudiciali queritur iure an iniuria factum sit. *b* & *c* Iudicialiam aliam Absolutam, *d* Assumptivam
aliam esse, *e* & *f* cuius partes, erimini concessio (ea subdividitur in purgationem & deprecationem,) *g* Transitio *h* Remotio,
s Comparatio *k* Constitutione reperta, querendam esse rationem: *l* inventa ratione, firmamentum querendum esse. *m* Huius
iudicii questionem seu iudicationem & *x* *αὐτοπόρον* nasci. *n* Inventa iudicatione, omnem rationem totius orationis eo conserti oportet.
o *τὸ καὶ ἀποπόρον* aliter inveniri in constitutione conjecturali quam alii constitutionibus. *p* De Transitu.

Et negotiis familiaribus impediti, & vix
satis otium studio suppeditare possumus,
& idiptum, quod datur otii, libentius in
philosophia consumere consuevimus: ta-
men tua nos C. Herenni, voluntas com-
movit, ut de ratione dicendi conscribere-
mus: ne aut tua causa noluisse nos, aut
fugisse laborem putares. Et eo studiosius hoc negotium
suscepimus, quod te non sine causa velle & cognoscere ar-
tem rhetoricam intelligebamus. Non enim parum habet

in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si
recta intelligentia, & definita moderatione animi guber-
netur. Quos ob res illa, quæ Græci scriptores & inanis
arrogantia cauta sibi assumerunt, reliquimus. Nam
illi, ne parum multa scisse viderentur, ea conquisive-
runt, & quæ nihil atinebant, ut ars difficilior cognitu pu-
taretur; nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi
pertinere sumimus. non enim spe quæritur, aut gloria com-
moti venimus ad scribendum, quemadmodum ceteri: sed
ut industria nostra tuæ morem geramus voluntati. (b) Nunc
ne

V In satis otium studio suppeditare possumus.] Pall. quartus nocte
optimæ liber, non agnosceat illud studio; aberatque item à
membris Francisci Fabricii, quibus usus fuit Galiel-
mius.

z Cognoscere artem rhetoricam.] Nullas ex se Pall. admittit voculam
arctica: pro ea tamen contra Lambinum pugnat Galielmus.

3 Inanis arrogantia causa.] Pall. omnes & Galielmiani hoc loco re-
tinent illud inanis, quod Lambinus adiungit infra voci gloria.

4 Quæ nihil atinebant.] Eiecitimus binas dictiones ad rem, quæ in
nullo comparebant Palatinorum. nam primus, earum loco habebat,
ad propositum.

ne nimirum longi sumatur oratio, de re dicere incipimus: si te unum illud innumerimus, ARTAM sine assiduitate dicendi non multum iuvare: ut intelligas hanc rationem præceptionis ad exercitationem accommodari oportere. (e) ORATORIS officium est, de his rebus posse dicere, quæ res ad usum civilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad ejus fieri poterit. (d) Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator: demonstrativum, deliberativum, judiciale. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem, vel vituperationem, 1 Deliberativum est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem, & dissuasionem. Judiciale est, quod positum in controversia, habet accusationem, aut perititionem cum defensione. (e) Nunc quas res orator habere oporteat, docebimus: deinde quo modo has causas tractari conveniat, ostendemus. (f) Oportet igitur esse in oratore inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem. Inventio, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo, & distributio rerum; quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio, est idoneorum verborum, & sententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria, est firma animi rerum & verborum, & dispositionis perceptio. Pronuntiatio, est vocis, vultus, gestus moderatio cum veritate. (f) Hæc omnia tribus rebus assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars, est præceptio quæ dat certam viam, rationemque dicendi. Imitatio est, quæ impellitur cum diligenti ratione, ut aliorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio, est assiduus usus, consuetudoque dicendi. (g) 3 Quoniam igitur demonstrativum est, quas causas oratorum recipere, quæ res habere conveniret, nunc, 4 quemadmodum ad orationem possint oratoris officia accommodari, dicendum videtur. (h) INVENTIO in sex partibus orationis consumitur, exordium, narrationem, divisionem, confirmationem, confutationem, conclusionem. Exordium, est principium orationis, per quod animus auditoris, aut judicis 3 constituitur, vel apparetur ad audiendum. Narratio, est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio. Divisio, est per quam aperimus 6 quid conveniat, quid in controversia sit: & per quam exponimus quibus de rebus 7 simus dicturi. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseratione. Confutatio, est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est 12 artificiosus terminus orationis. (i) Nunc, quoniam unâ cum oratoris officiis, quo res cognitu facilius esset, producti sumus, ut de orationis partibus loqueremur, & eas ad inventionis rationem accommodaremus: de exordio primum dicendum videtur. (k) Causa

posita, quo commodius exordiri possimus, genus causæ considerandum est. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, humile, Honestum causæ genus prætatur, cum aut id defendimus, 8 quod ab omnibus defendendum videtur: aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere: ut pro viro forti contra patriciam, Turpe genus intelligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, quum contempta res affertur. Cum hæc ita sint, conveniet exordiorum rationem ad genus causæ accommodari. (l) Exordiorum duo sunt genera, principium, quod Græcè ἐξορδίων appellatur: & insinuatio, quæ ἰνσινουατιὸν nominatur. (m) Principium, est quum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut benivolos auditores habere possimus. Si genus causæ dubium habebimus, à benivolentia principium constituemus, nequid illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Si humile erit genus causæ, faciemus attentos, Si turpe causæ genus erit, insinuatione utendum est, de qua posteriùs dicemus, nisi quid facti fuerimus, quare adversarios etimando, benivolentiam captare possimus. Si honestum causæ genus erit, licebit recte vel uti, vel non uti principio. Si uti volumus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breviter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adjumento principium capere oportebit. (n) Quoniam igitur docilem, benivolum, attentam habere auditorem volumus, quomodo quidque confici possit, aperiemus. Docilem auditores habere poterimus, si firmam causæ breviter exponemus, & si attentos eos faciemus, nam docile est is, qui attentè vult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur, nos de rebus magnis, novis, inusitatis verba facturos, aut de iis rebus, quæ ad temp. pertinent, 11 ut ad eos ipsos, qui audient, aut ad Deorum 10 immortalium religionem: & si rogabimus, ut attentè audiant: 11 & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Benivolos auditores facere quatuor modis possimus, à nostra, ab adversariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. 12 A nostra persona benivolentiam contrahemus, si nostram Officium sine arrogantia laudabimus, aut in temp. quales fuerimus, aut in parentis, aut in amicos, aut in eos ipsos, 13 qui audiunt, vel omnes, vel aliquos referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si orabimus, ut nobis sint auxilio; simul ostendemus, nos in aliis spem noluisse habere. Ab adversariorum persona benivolentia capitur, si eos in odium, in

1. Deliberativum est, quod in consultatione positum habet in se, &c. Ad blanditur mihi scribura Pal. quart; Deliberativum, est in consultatione, quod habet in se.
 2. Impellitur cum diligenti ratione. Gembl. & Bruil. item Pal. quart. dicendi. forte fuit diligenti ratione, pro deligendi, veteribus enim dilectus, quod nobis hodie delectus, diligenti ergo ratio, esset delectus, quo non aliud magis in imitatione necessarium.
 3. Quoniam igitur demonstrativum est, &c. Tota hæc Clausula est ab interceptibus; nec potius, liber ille in epitomen redactus est ab aliquo, quid enim absurdus hæc recapitulatio, cum tribus punctis sua omnia vix signare, nedum demonstrare? Sic & infra ubi est: Nunc quoniam unâ &c. Nihil odiosius est tali insinuatione, hoc in breviculo.
 4. Quemadmodum ad orationem possint. Ita editio Victorii, necue aliter Pall. aliquot. ceteri rationem. nisi quod primus, ad inventionem possint.
 5. Constituitur vel apparetur ad audiendum. Monet Gulielmum ex hæc in Coloniensi & app. quomodo & tres Pall. posteriores; itaque habet illud vel, tanquam inane negotiositas.
 6. Quid conveniat, quid in controversia sit. Hanc lectionem servant Pall. vetustiores, nam quo quodque exemplar est recentius, hoc plu-

ribus interpolatum est quisquisiis[exscripterum] unde sec. quid nobis conveniat, quid, &c.
 7. Simile dicitur. Gulielmum placebat assiri; sed cum parum interest, & nihil varient Pall. recte lectionem receperunt.
 8. Artificiosus terminus orationis. Pall. tres priores, ex Italia ad nos delati adficiunt, tertius orationis. Quæ dictio otiosa videri non potest, nisi abesse totidem Pall. in Germania forte descriptis.
 9. Quod ab omnibus defendendum. Gulielmum, & hæc & statim infra delevit vocabulum ab, nescio an librorum jussu, hæc id fane in sex Palatinis, & vetustis editis.
 10. Exordium. Multæ Gulielmum ἐξορδίων; ut Latinis expressere literis duo mss. ejus, & Pall. omn. oratio tunc ducta esset ab incantationibus, sed longius periculum videtur.
 11. Immortalium religionem, & s. &c. Securus sum Victorium & Martium. & Pall. quinque, item Fabr. nam retrò vulgari verbosus & religio, aut ad pietatem, & s. &c. Malè.
 12. Et si numero exponemus res, &c. Plerique mss. quibus de rebus dicturi; ut videtur id admittendum, sed prius expuncta syllaba res.
 13. A nostra persona benivolentiam contrahemus. Alii corrigunt; res comparatione.
 14. Qui audiunt, vel omnes, vel aliquos, referemus. Lambinus, nam nostri subscribunt vulgato, qui audiunt aliquos referemus.
 1. Hæsi-

in odium, in contumeliam adducemus. In odium rapiemus, si quod eorum spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus. In invidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, divitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, 1. hospitium, sodalitatem, affinitates adversariorum proferemus, & his adjumentis magis, 2. quam veritate eos confidere aperiemus. In contumeliam adducemus, si inertiam, ignaviam, desidiam, luxuriam eorum proferemus. Ab auditorum persona benevolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuetè, magnificè judicatas proferemus: & si, quæ de his existimatio, quæ iudicii expectatio sit aperiemus. A rebus ipsi benevolenti efficiemus auditorem, si nostram causam laudando extollemus, adversariorum per contumeliam deprimmus. (o) 3. Deinceps de insinuatione aperiendam est. Tria sunt tempora, quibus principio uti non possumus: quæ diligenter sunt consideranda: aut cum *nupem causam* habemus, hoc est, cum ipsa res animi auditoris a nobis alienat: aut eum animus auditoris persuasus videtur esse: ab his, qui ante contra dixerunt: aut eum defessus est eos audiendo, qui ante dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem, non hominem: aut hominem, 4. non rem. Spectari oportere: non placere nobis ipsis, quæ facta dicantur ab adversariis, & esse indigna, aut nefaria. Deinde eum diu rem auxerimus, nihil simile a nobis factum ostendemus; aut aliquorum iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de majore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, & similitudinem conferemus. Item si negabimus, nos de adversariis, 5. aut de aliqua re dicturos, & tamen occultè dicemus interjectione verborum. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio adversariorum auditoribus fidem fecerit: neque enim noui facili scire poterimus, quoniam non sumus nescii, quibus rebus *si de se* soleat. ergo si fidem factam putabimus. his nos rebus insinuabimus ad causam: de eo quod adversarii *si misissimum* sibi adjumentum putaverunt, primum nos dicturos pollicebimur: aut ab adversarii dicto exordiamur. & ab eo maxime, quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione uteremur, quod potissimum dicamus, aut eum loco primum respondeamus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo: ab aliqua re, quæ *visum* movere possit, exordiemur, ab apologo, à fabula verisimili, imitatione, depravatione, inversione, ambiguo, suspitione, irrisione, fluititia, exsuperatione, 6. collatione, abiectione, adjunctione, litterarum mutatione: præterea expectatione, similitudine, novitate, historia, versu: aut ab alicuius 7. interpellatione, aut arrisone, & si promiserimus, aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicturos: nos non eodem modo, ut ceteri soleant, verba facturos: quid alii soleant, quid nos facturi simus, breviter exponemus. Inter insinuationem, & principium hoc interest, quod principium hujusmodi debet esse, ut statim 8. apertis rationibus, quibus præscripsimus, aut benevolenti, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem, at insinuatione huiusmodi debet esse, ut occultè per dissimulationem, eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendo pervenire possimus,

Verum hæc tres utilitates tamen in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, ut auditores sese perpetuò nobis attentos, dociles, benevolos præbeant: tamen id per exordium causæ maxime comparandum est. Nunc, ne quando vitioso exordio utamur, quæ vitia vitanda sunt, docebo. In exordium vitiosum vitandum est, ut lenis sit *sermo*, & usitata verborum consuetudo, ut non apparata oratio esse videatur. Vitiosum exordium est, quod in pluribus causis potest accommodari, quod vulgare dicitur, item vitiosum est, quo nihilo minus adversarius potest uti, quod commune appellatur. item illud, quo leviter commutato adversarius poterit uti ex contrario, item vitiosum est, quod nimium apparatus verbis compositum est, aut nimis longum est. & quod non ex ipsa causa natum videtur, (quod *separatum* vocatur, in quo etiam *translatum* includitur) 9. ut propriè cohæreat cum narratione: & quod neque benevolam, neque docilem, neque attentum facit auditorem. (p) De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus. NARRATIONVM tria sunt genera. Unum, quo exponimus rem gestam, & unumquodque trahimus ad utilitatem nostram, vincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus iudicium futurum est. Alterum genus narrationis est, quod intercurrit nonnunquam aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicujus apparationis, vel laudationis causa. Tertium genus est id, quod à causa civili remotum est: in quo tamen exerceri convenit, quò commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Ejus narrationis duo sunt genera: unum, quod in negotiis: alterum, quod in personis positum est. Id quod in negotiorum expositione positum est, treis habet partes, fabulam, historiam, argumentum. *Fabula* est, quæ neque veras, neque verisimiles continet res, ut hæc quæ tragœdiis tradita sunt. *Historia*, est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. *Argumentum*, est ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comediarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festivitatem, animorum dissimilitudinem gravitatem, lenitatem, spem, metum, suspitionem, desiderium, 10. dissimulationem, errorem, misericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem. In spectatum incommodum; subitam lætitiâ, jucundum exitum rerum. Verum hæc in *exordio* transigentur, illud quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conveniat, aperiemus. (q) Treis convenit res habere narrationem, ut brevis, ut dilucida, ut verisimilis sit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breviter narrare poterimus, si inde incipimus narrare, unde necesse erit, & si non 11. ab ultimo initio repetere volumus: & si summam, non particulatim narrabimus: & si non ad extremum, sed usque eo, quo opus erit, prosequemur: & si transitionibus nullis utemur, & si non deerrabimus ab eo, quod coeperimus exponere, & si exitus rerum ita exponemus, ut ante quoque quæ facta sunt, sciri possint, tamen nos reticuerimus. Quod genus, si dicam, *me ex Provincia rediisse*, profectum quoque in provinciam intelligatur. Et omnino non modo id, quod obest: sed etiam id, quod neque obest, neque

1. *Hospitium, sodalitatem.* [Cui] Arbitratur Gulielmius corrigendum hospitium, sodalitatem.
 2. *Quoniam veritate eos confidere.* Sic Pal. sec. quart. sextus item Brail.
 3. *Deinceps de insinuatione aperiendum est.* Pal. quartus non habet, aperiendum est.
 4. *Non rem spectari oportere.* Indicat Gulielmius restare in Brail. *respectare*; quod & mihi respectum in Pal. pr. sec. quarto, sexto.
 5. *Aut de aliqua re dicturos.* Hactenus impressi interjectum habent, *re eorum de illi, perperam.*
 6. *Collatione, abiectione, adjunctione litterarum.* Et sic editio Roberti

Stephani, & interpret antiquus Palat. qui etiam explicat *collatione*. Lambinus interponit *ter* voculam *ant*, quæ in nullo mss. Possent etiam legi *collectio* cum Brail. & Fabr.
 7. *Interpellationi aut arrisone.* Lambinus *irrisione* male.
 8. *Apertis rationibus, quibus præscripsimus.* Pal. nostris, & alii, *quæ præscripsimus*. Gulielmius monuit abesse Fabr. *apertis*, ac probat.
 9. *Ut propriè cohæreat.* Revocavi veterem scripturam à Lambino factam de ejectione.
 10. *Dissimulationem misericordiam.* Interferunt recentiores, *erroris*, sed male.
 11. *Ab ultimo initio repetere.* Habuerim vocabulum *initio*, pro glossatoris emblemate.

adjuvat, satis est praterire. Et ne bis, aut saepius idem dicamus, cavendum est: etiam ne id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus, hoc modo:

Abentis Megaram vesperi advenit Simo:

Ubi advenit Megaram, i infidias fecit virgini:

Infidias postquam fecit: vim in loco attulit.

Rem dilucide narrabimus si, ut quidque primum gestum erit, ita primum exponemus, & ceterum ac temporum ordinem conservabimus, ut gestis res erant, aut ut potuisse geri videbantur. Hic erit considerandum, ne quid perturbate, nequid contortitè, nequid ambigue, nequid nove dicamus, nequam in aliam rem transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longe persequamur, ne quid quod ad rem pertinet, praterceteras! & si sequemur ea, quae de brevitate praecipit sunt, nam quo brevior, eo diucidior, & cogniti facilius narratio fiet. *Verissimam* narratio erit, si ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum oportunitates constabunt. 2. ne refelli possit, aut temporis partem fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si vera res erit, nihilominus haec omnia narrando conservanda sunt. nam sepe veritas, nisi haec servata sint, fidem facere non potest. Sin erit ficta, eo magis erunt conservanda. De iis rebus cautè configendum est, quibus in rebus tabula, aut aliquid firma auctoritas videbitur interfuisse.

(r) Adhuc quae dicta sunt arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus, 3. nisi quia de insinuationibus nova excogitavimus, quod eas soli, praeter ceteros, in tria tempora divisimus, ut planè certam viam, & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inventionione disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo minus industriæ, quam rei utilitas postulat, quaerivisse videamur, si prius pauca de causarum divisione dixerimus. **Causarum** divisio in duas partes distributa est, primam perorata narratione debemus quaerere, quid nobis conveniat cum adversariis: si ea, quae nobis utilia erunt, convenient, quid in controversia relinquatur, hoc modo: *Interfectam esse matrem ab Oreite* convenit mihi cum adversariis: iure fecerit, & libenter facere, id est in controversia. Item è contrario, *Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum* consentitur: cum id ita sit, me ulcisci parentem negant oportuisse. Deinde quum hoc fecerimus, distributione uti debemus. Ea dividitur in duas partes, enumerationem, & expositionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. 4. Eum plus, quam trium partium numero esse non oportet. nam è periculosum est, ne quando plus, minusve dicamus, & suspicionem affert auctori mediationis, & artificii: quae res fidem abrogat oratori. Expositio est, 5. eum res, de quibus dicturi sumus, exponimus breviter & absolute, (f) Nunc ad confirmationem transeamus. **Tota** spes vincendi, ratioque persuadendi posita est in confirmatione, nam cum adjuvamenta nostra exposuerimus, con-

trariarumque dissolverimus, absolute nimirum munus oratorum confecerimus. Vtrumque igitur facere poterimus, si constitutionem causae cognoverimus, (1) Causarum constitutiones alii quattuor fecerunt: 6. nosse doctor Hermetes tres putavit esse, non ut de illorum quicumque detraheret inventionione, sed ut ostenderet, id, quod oportuisset simpliciter, ac singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter & bipertito, (u) Constitutio est prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione conjuncta, Constitutiones itaque ut ante diximus, tres sunt, conjecturalis, legitima, iudicialis, (y) Conjecturalis, est cum de facto controversia est, hoc modo: *Ajan in spha,* postquam rescivit, quae fecisset per insaniam, gladio incubuit, Ulysses intervenit: occidit conspiciatur: è corpore telum eruentum educit, Teucer intervenit: cum fratrem occidit, & inimicum fratris cum gladio eruento videt, capitis accessit. Hic, quoniam conjectura verum quaeritur, de facto erit controversia, & ex eo constitutio causae conjecturalis nominatur, (z) Legitima constitutio est cum in scripto aut ex scripto aliquid controversiae nascitur, Ea dividitur in partes sex, scriptum & sententiam, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto & sententia nascitur controversia, cum videtur scriptoris voluntas cum scripto ipso dissentire, hoc modo: Sit lex, quae iubeat, eos, qui propter tempestatem navim reliquerint, omnia perdere: eorum navim, ceteraque esse, si navis conservata sit, qui remanserint in navi, magnitudine tempestatis omnes perterriti navim reliquerunt, 7 scapham conscenderant, praeter unum aegrotum, is propter morbum, exire, & fugere non potuit, casu & fortuito navis in portum incolum delata est, illam aegrotus possidet, navim petit ille, cuius fuerat. Haec constitutio legitima est ex scripto & sententia. Ex contrariis legibus controversia constat, cum alia lex iubet, aut permittit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: Lex vetat, eum, qui de pecuniis repetundis damnatus sit, in concione orationem habere. Altera lex iubet, augures, in demortui locum qui petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de pecuniis repetundis, 8 in demortui locum nominavit, petitur ab eo multa, Constitutio haec legitima est ex contrariis legibus. Ex ambiguo controversia nascitur, quum scriptum duas, aut plures sententias significat, hoc modo: Paterfamilias quum filium heredem faceret, testamentum vasa argentea uxori 9 legavit, hoc modo: *Tullius heres meus, Terentia uxori meae xxx. pondo vasorum argenteorum dato quae volet, post mortem ejus vasa pretiosa & celata 10 magnifice, petit mulier. Tullius se, quae ipse volet in xxx. pondo ei debere dicit, Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione constat causa, 11 cum inde controversia est, quo nomine factum appellatur, ea est huiusmodi: *Cum L. Saturninus legem frumentariam de semissibus & trientibus laturus esset, Cajo, qui per id temporis quaestor urbanus erat, docuit senatum, statim pati non posse largitionem tantam, Senatus decrevit, si eam legem ad populum ferat, adversus temp. video eum facere. Saturninus**

ferre

1. *Infidias fecit virgini* Lambinus, *infidias virgini*, contra Pall. & Gull. neque versus labat. absorbetur enim prima syllaba à fine antecedentis.

2. *Ne refelli possit*, &c. Apertum huius loco verbum, alii leg. *referret*, sed non inferendum in contextum.

3. *Nisi quia de insinuationibus nova excogitavimus, quod eas soli*, &c. Alii insinuationem, item eam Gulielmianam emendaverat nisi quae de insinuatione nova excogitavimus, eam soli nos, &c.

4. *Eum plus quam trium partium numero esse non oportet*, Sic Pall. pr. ac sec. arcerius & Quint. numero contineri non oportet, quartus. ea plus quam trium partium uti non oportet.

5. *Contra res de quibus dicturi sumus*, Ita etiam plerique Pall. non ut prius editis, cum res quibus de rebus dicit.

6. *Nosse dicitur Hermetes*, Haud aliter Victorius, & alludunt Pall. in quibus sepe *Hermetus*, aut *Hermet*; Lambinus reposuit *Hermetus*, Gual-

lielmus mallet nihil adesse, quam nomen falsum.

7. *Scapham conscenderunt*, Et Pall. quarto & secundo, & in scapham conscenderunt. Lambinus reposuit, ex optimis, ut loquitur, membranis, & in scapham conscenderunt. ex quo putabat Gulielmianum faciendum esse dendum.

8. *Inter mortui locum nominavit*, Sic lego auctoritate Pall. pr. sec. quart. sexti & Brullerensis.

9. *Legavit hoc modo*, Pall. quartus non habet illud hoc modo, & non videtur esse auctoris.

10. *Magnifice petiit mulier. Tullius se quae ipse volet in xxx. pondo*, &c. Sic omnino Pall. plerique & Gulielmian. prius editi magnifice illa petiit Tullius se quae ipse volet xxx. pondo, &c.

11. *Cum inde excogitavimus*, Ita Pall. pr. quart. Brull. & Fabr. non in ea ut antea vulgati.

ferre cepit. Collega intercedere. ille nihilominus i cistellam detulit. Cyprio, ut illum contra S. C. intercedentibus collegis aduersus temp. vidit ferre, cum viris bonis impetam facit, 2 ponteis disturbat, cistis deiecit; impedimento est, quo fecius feratur lex: arcessitur Cypio maiestatis. Constitutio est legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur ipsum, cum quaeritur quid sit *minuere maiestatem*. Ex translatione controversia nascitur, cum aut tempus differendum, aut accusatoré mutandum, aut iudices mutandos reus dicitur. Hac parte constitutionis, Græci in iudiciis, nos in iure civili pierumque utimur, in hac parte nos juris civilis scientia maxime adjuvabit. In iudiciis tamen non nihil ea 3 utimur, hoc modo: *Siquis peculatus accusatur*, quod vasa argentea publica de loco privato dicatur sustulisse, posur dicere, cum definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus: *securofarti* agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitima constitutionis his de causis raro venit in iudicium, quod & in privata actione pratorie exceptiones sunt, & causa caditis, qui non, quemadmodum oportet, egerit: & in publicis quaestionibus caverit legibus, ut ante, si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, utram illi liceat accusare, necne. Ex ratiocinatione controversia constat, cum res sine propria lege venit in iudicium, quæ tamen ab aliis legibus similitudinem quandam aucupatur, ea est huiusmodi: lex est, *si furtivus existit*, 4 agnatum, gentiumque in eo, pecunieque eius potestas esto, & Lex, Qui parentem necasse iudicatus erit, 5 is obvolutus & obligatus corio, devehatur in profuentem, & Lex *Paterfamilias* uti super familia, pecuniave sua legaverit, ita jus esto, & Lex, *Si Paterfamilias* intestatus moritur, familia, pecunieque eius agnatum, gentiumque esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse, ei damnato statim follicula lupino os obvolutum est; & 6 *folea lignæ pedibus inductæ* sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt: testamentum ipso presente conscribunt; testes ritè afferunt: de illo supplicium paulo post sumitur, ii, qui heredes erant testamento, hereditatem adeunt. Frater minor M. Neoli, 7 qui eam oppugnaverat in ejus periculo, suam vocat hereditatem *lego agnationis*. Hic certa lex in rem nulla afferunt, & tamen multa afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare poterit, aut non poterit iure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. (a) Cujusmodi partes essent legitime constitutionis ostendimus: nunc de juridiciali constitutione dicamus. (b) **JURIDICIALIS**, constitutio est, cum factum convenit, sed *iure an dicitur factum* sit, quaeritur. (c) ejus constitutionis partes sunt duæ, quarum una absoluta, altera assumptiva nominatur. (d) Absoluta est, cum id ipsum, quod factum est, ut nihil foris assumatur, rectè factum esse dicemus, ea est huiusmodi: *Mimus* quidam nominatum

Accium potam 8 compellavit in scena, cum eo Accius injuriarum agit, hic nihil aliud defendit, nisi licere nominatum, cujus nomine scripta dentur agenda. (e) Assumptiva pars est, cum per se defensio infirma est, 9 sed assumptiva exitaria re, comprobatur. (f) Assumptiva partes sunt quatuor; concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. (g) Concessio est, cum reus postulat *sibi* 10 *se*, ea dividitur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consulto se negat reus fecisse. Ea dividitur in fortunam, imprudentiam, necessitatem. Fortunam, 11 *Capio*, ad tribunos pl. de amissione exercitus. Imprudentiam, *ut ille*, qui de eo servo, qui dominum occiderat, supplicium sumit, cui frater esset, antequam tabulas testamentaria perit, cum is servus manumissus testamentum esset. Necessitudinem, *ut illo*, qui ad diem commicatus non venit, quod eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, cum & peccasse se, 12 & consulto fecisse reus confitetur, & tamen postulat ut sui misereantur. hoc in iudicio ferè non potest usu venire, nisi quando pro eo dicimus, 13 *1* cuius multa rectè facta constant. Hoc modo in loco communi per amplificationem injicimus; *Quod si hoc fecisset*, tamen ei pro pristinis beneficiis ignosci conveniret: verum nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium non venit: at in Senatam, aut ante Imperatorem, 14 & in consilium talis causa potest venire. (h) Ex translatione criminis causa constat, cum fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: *ut Orestes* cum se defendit, in matrem confert crimen. (i) Ex remotione criminis causa constat, cum à nobis non crimen, sed culpam ipsam amovemus, & vel in hominem transferimus, 15 vel in rem quampiam conferimus. In hominem transferitur: *ut si* accusetur is, qui P. Sulpitium se fateatur occidisse, 16 & id iussu Consulium defendat: & eos dicat non modo imperasse, sed rationem quoque ostendisse, quare id facere liceret. In rem confertur, *ut si quis* ex testamento, quod facere iustus sit, ex piebifcico veteretur. (k) 17 Ex comparatione criminis causa constat, cum dicimus *necessè* fuisse alterum facere, & id, quod fecerimus satius fuisse facere. Ea causa huiusmodi est: *C. Popillius*, cum à Gallis obsideretur, neque effugerullo modo posset, venit cum hostium ducibus in collocautionem: ita discessit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret: satius esse duxit amittere impedimenta, quam exercitum: 18 exercitum eduxit, impedimenta reliquit: arcessitur maiestatis. (l) Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis videtur ostendisse. 19 Nunc quo modo eas, & qua via tractari conveniat, demonstrandum est, si prius a peruerimus, quid oporteat ab ambobus in causa definari, quo ratio omnis totius orationis conferatur. 20 Constitutione igitur reperta, statim quaerenda est ratio, ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, (ut docendi causa in hac potissimum

1. Cistellam detulit.) Sic vulgarij omnes & Pall. ad unum, Lambinus ex suis maluit sic eam.
 2. Ponteis disturbat, cistis deiecit.) Haud locus Pall. nostri, nisi quod loc. gradus pontis disturbat, cistis deiecit.
 3. Utimur hic modo.) Pal. quar. & Bruil. utimur ut hic modo quis non videt, hoc modo, delendam, retento, ut.
 4. Agnatum gentiumque.) Casus gignendi antiquus, pro agnatum, neque dicitur Pal. quar. foris, Fabr.
 5. Si paterfamilias.) Sic ff. nostri omnes, nisi quod Iulianus, & obvolutus, Stephanus pater publicavit reus, quod & retinuit Manutius, & ut deiciatur in profl.
 6. Solea lignæ pedibus inductæ.) Bruil. ferrea in pedibus, quod in restat etiam in Pal. pr. quar. Fabr.
 7. Qui eam oppugnaverat in ejus periculo.) Tria verba postrema, respiciunt glossam in corpore.
 8. Compellavit in scena.) Debetur Bechichemo: scripti enim nostri omnes, in campo, placuitone Gulielmio.
 9. Sed assumptiva exitaria re.) Sic ferè omnes libri nostri; nisi quod quidam ea contraria.
 10. Consulto fecisse reus confitetur.) Vocabulum *reus* reduxi iussu

Pall. trium & primatum editionum, solum Pall. pr. habet alio posita & consulto fecisse & se peccasse reus confitetur.
 11. Cuius multa rectè facta constant.) Hoc est, re medio sunt & nota omnibus. Eam vim verbi, *constare* non vidit Lambinus.
 12. Ant in consiliis.) Vulgo *consilium*, contra libros, & sententia nulla. *Consilia* consulum intelligit aliorumque magistratum.
 13. Vel in rem quampiam conferimus.) Verbum ultimum est à glossatore, subintelligiturque *transferimus*, vel eius loco *inferimus*.
 14. Et id iussu Consulium defendat.) Sic Pall. & olim impressi, nisi quod Pall. pr. non habeat voculam *id*, tertio vero eius loco *se*.
 15. Ex comparatione criminis causa constat.) Dubito de voce *criminis* an sit legitima: invenit primum Victorius.
 16. Exercitum eduxit, impedimenta reliquit.) Quadriga horum verborum nata mihi videtur à glossa marginali, si retinenda, tunc certe expugnanda veniant illas *facere* esse duxit impedimenta quam exercitum.
 17. Nunc quo modo eas.) Legendum est voce *divisa*, non unita.
 18. Constitutione igitur reperta.) Sic Pall. sic Bruil. sic antiquos cull.

num constitamur:) *Orestes* cum confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, 1 perverit defensio- nem. ergo affert eam: quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. illa enim, inquit, patrem meum occidit. Ergo (ut ostendi) ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua ne parva quidem dubitatio potest remorari damnatio- nem. (m) Inventio ratione, 2 firmamentum est querendū: id est, quod continet accusationem, quod affertur contra rationem defensionis, de qua ante dictum est. Id consti- tuetur hoc modo: Cum ulus fuerit *Orestes* ratione, hoc pacto, *Iure occidi*; illa enim patrem meum occiderat: ute- tur accusator firmamento, hoc modo: 3 *Sed non abs te tamen occidi*, neque indemnatam penas pendere oportuit. (n) Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, iudicii questio nascitur oportet: quam nos *judicationem*, *Græci* *κατάλογον* appellant. Ea constituitur ex conjunctio- ne firmamenti, & ratione defensionis, hoc modo: *Cum dicat Orestes, se patris ulciscendi causa matrem occidisse, re- stituitur fuerit à filio sine iudicio Clytæ nestram occidi.* Ergo hac ratione iudicationem reperire convenit. (o) re- perta iudicatione, omnem rationem totius orationis eò confecti oportebit. (p) In omnibus constitutionibus, &

partibus constitutionum hac via iudicationes reperientur, præterquam in conjecturali constitutione. ea nec ratio queritur, quare fecerit; fecisse enim negatur: nec firma- mentum exquiritur: quoniam non sub est ratio. Quare ex intentione, & inficiatione iudicatio constituitur, hoc modo: Intentio est, *Occidisse Ajacem*. Inficiatio, Non occi- di. Iudicatio, occideritne. Ratio omnis utriusque oratio- nis, ut ante dictum est, ad hanc iudicationem conferenda est. Si plureis erunt constitutiones, aut partes constitutio- num, iudicationes quoque plures erunt in una causa, sed omnes simili ratione reperientur. (q) Sedulo dedimus operam ut breviter, & diuiciè, quibus de rebus adhuc di- cendum fuit, diceremus. Nunc quoniam satis hujus volu- minis magnitudo crevit, commodius est in alio libro de ceteris rebus deinceps exponere: ne qua 4 propter multi- tudinem litterarum possit animum tuum defatigatio retar- dare. 5 Sed si quo hæc tardius, quam studes, absolven- tur, cum reum magnitudini, tum nostris quoque occupa- tionibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod negotio dimittum fuerit, ex quaeribus indu- stria: ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio mu- nus hoc accumulatissimè tux largiamur voluntati.

R H E T O R I C O R U M

A D

C. H E R E N N I U M,

L I B E R S E C U D U S.

Synopsis libri 2. ad Herennium.

a ¶ Synopsis, seu repetitio eorum qua de Inventione superiori libro tractata. b De Inventione, ad quamque constitutionem accommo- danda c De CONJECTURALI CAUSA seu constitutione, & quibus argumentationibus sit tractanda. In hac, ad eam suspicio- nes omnes querere, ut nihil factum esse sine causa ostendat, reum vero suspensiones elevare. d Hujus constitutionis partes quinque, e Proba- bile (id est dividitur in causam & vitam) f Collatio g Signum (hujus partes locus, tempus, spatium, occasio, spes perficiendi & celandi) h Argumentum (id dividitur in præteritum, instans & insequens tempus.) i Conclusio. k Approbatio: hujus loci, proprii vel commu- nis. Communes à testibus, contra testes: Ab argumentis & signis, contra argumenta & signa, Arumoribus, contra rumores. l Conjectura- lem constitutionem ita tractari. m De LEGITIMA CONSTITVTIONE, & quibus argumentationibus uti debeamus, si dicatur pro scripto ad versus sententiam, n Pro sententia ad versus scriptum, o si contraria leges p Si ambiguum verbum aliquid explican- dum in sententia q si defensione, r si translatione, s si causa rationali, seu ratiocinatione utemur t De JURIDICIALI CON- STITVTIONE, & quibus argumentationibus tractanda. Est autem hac vel absoluta, assumptiva. u In absoluta quaritur, iure factum an iniuria? x Iure, inquam, quod varie nascitur, Est enim ius aliud. y Natura, z Lege, a Consuetudine, b Iudicatio, c ex æquo & bono, d ex pacto. e Assumptiva partes crimini comparatio, f Translatio, g Concessio. (h Cujus partes purgatio, i de- precatio, Remotio. k ARGUMENTATIONVM EXORNATIO & quemadmodum Argumentationes singularum constitutionum ornare & absolute tractare possimus. l ¶ Absolutam & perfectissimam argumentationem quinque partem esse (hoc est constare propositione) qua & expositio & enumeratio, (Ratione, Confirmatione, Exornatione, Complexione.) m Brevissimam tripartitam: Mediocrem qua- dripartitam esse, n ARGUMENTATIONVM VITIA duo esse, aut enim reprehensione dignas, aut nugatorias seu ex se corruptas esse. o utilitatem cognoscenda vitiosa argumentationis summam esse, p Vitia argumentationum singulis partibus argumentationum ac- cidere. q Propositiones, triim (qua & expositio & enumeratio) r Rationes, e Confirmationes, t Exornationes, u Complexiones vitiosas reperiri. x ¶ De CONCLVSIONE (qua & ἐπιλογία) seu extrema parte orationis, y Cujus partes Enumeratio, z Am- plificatio (qua & Indignatio) a Misericordia (qua & Conquestio) b Transito.

I. Ia

1. Perverit defensio. Pal. tres perverit, ut & lectio vulgata. Brull. & Pal. tertius, quart. sext. perverit; quod Gulielmo non dis- plicuisse videri, ideoque admittimus.

2. Firmamentum querendum est: id est quod continet, &c.) Melius Pal. pr. & Brull. item Liliensis collegii libet, firmamentum querendum est id quod &c.

3. Sed non abs te tamen.) Sane sed non existit in Pal. pr. quare, lexto ejusque loco habet: tert. quint. At non abs te, sine dictione tamen.

4. Propter multitudinem litterarum.) Voces ex tres videntur à glossa. erat in Pal. quarto aliquid inem.

5. Sed si quo hæc tardius.) Est à plerisque Pall. item. Fabr. & Br. alix ead. Sed si quidem hæc tardius.

I. Ee

cus, an privatus fuerit: cuiusmodi loci attingant: num, qui est passus, persequitur, aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conveniat, prescribere non gravemur, nisi facile quisvis, causa posita, possit iudicare. Initia enim inventionis ab arte debent proficisci: cetera facile comparabit exercitatio. *Tempus* ita quaeritur, qua parte anni, 1 qua hora: noctu, an interdiu: qua diei, qua noctis hora factum esse dicatur, 2 & cuiusmodi temporibus, Spatium ita consideratur, fatiscine longum fuerit ad eam rem transigendam, & potueritne scire, satis ad id perficiendum spatii futurum. Nam parvi refert satis spatii fuisse ad id perficiendum, si id ante sciri, & ratione provideri non potuit. *Occasio* quaeritur, 3 idoneane fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, qua, aut praeterita sit aut non expectata. *Species* perficiendi qua fuerit, spectabitur hoc modo: si, qua supra dicta sunt signa, concurrerint: si praeterea ex altera parte vires, pecunia, consilium, 4 scientia, apparatus videbitur fuisse: ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse: 5 quare scire poterit, utrum diffidendum, an confidendum fuerit. *Species* quae fuerit, quaeritur ex consensu, arbitris, adiutoribus, liberis, aut servis, aut utrisque. *(h) Argumentum*, est per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. Id dividitur in temporaria: praeteritum, instans, consequens. In *praeterito* tempore oportet considerare, ubi fuerit, ubi visus sit, quomodo visus sit: num quid apparuit, num quem convenerunt, num quid dixerit, num quem habuerit de consensu, 6 de adiutoribus, de adiumentis: 7 num quo in loco praeter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. 8 In *instans* tempore quaeritur, num visus sit, cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, 9 aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustatu. nam quisvis horum, sensus potest constare suspensionem. In *consequens* tempore spectabitur, num quid retransacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut à quo sit factum. Factum esse, hoc modo: si rumore, & livore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: si telum, si vestimentum, si quid eiusmodi relictum sit, 10 aut vestigium repertum fuerit, 11 si cruor in vestimentis; si in eo loco comprehensus, aut visus transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur. *(i) Consensio* est, cum quaeritur, quae signa nocentis, & innocentis consequi soleant. Accusator dicit, si poterit, adversarium; cum ad eum ventum sit, 12 erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid: quae signa conscientiae sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicit, eum usque adeo praemeditatum fuisse, quid sibi esset usu venturum, ut confidentissimè resistens responderet: quae

signa conscientiae, non innocentiae sunt. Defensor, si perituerit, magnitudine periculi, non conscientiae peccati se commotum esse dicit. Si non perituerit, scitum innocentiae negabit esse commotum. *(k) Approbatio* est, qua utimur ad extremum, confirmata suspitione, ea habet locos proprios, atque communis. Proprii sunt illi, quibus, nisi accusator, & ii, quibus nisi defensor nemo potest uti. Communes sunt, qui in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa conjecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit *malorum* misereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam capiat, & cum accusatorem calumniam criminatur. Communes loci sunt cum accusatoris, tum defensoris, à testibus, contra testes; à quaestionibus, contra quaestiones; ab argumentis, contra argumenta; à rumoribus, contra rumores. *A testibus* dicimus secundum auctoritatem, & vitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, vita turpitudinem, testimonio inconstantiam: si aut fieri non potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, 13 aut cupide dicere, & argumentari. haec & ad improbationem, & approbationem testium pertinebunt. *A quaestionibus* dicemus, cum demonstrabimus, majores nostros veri invenendi causa tormentis & cruciatibus voluisse quaeri, & summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et praeterea confirmatio haec erit disputatio, si quae dicta erunt argumentando, iisdem viis, quibus omnibus conjectura tractatur, trahemus ad verisimilem suspensionem: idemque hoc in testimoniis facere oportebit. Contra quaestiones hoc modo dicemus: primum majores nostros voluisse certis in rebus interponi quaestiones, 14 cum, quae verè dicebantur, sciri, quae falso in quaestione pronuntiarentur, refelli possent, hoc modo: *Quo in loco* quid positum sit, & siquid esset simile, quod videri, aut aliquo simili signo percipi posset: deinde, *dolori* credi non oportere, 15 quod aliud alio recentior sit in dolore, quod ingeniosior ad comminandum, quod denique saepe scire, aut suspicari possit, quid quaesitor velit audire: quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Haec disputatio comprobabitur, si refellimus, quae in quaestionibus erunt dicta probabili argumentatione: idque paribus conjecturae, quas ante exposuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & signis, & certis locis, quibus augetur suspicio, dicere, hoc modo convenit: *cum multa concurrant* argumenta, & signa, quae inter se consentiant, rem perspicuam, non suspiciosam videtur oportere signis, & argumentis credi, quam testibus, haec enim 16 eo modo exponi, quo re vera sint gesta: testes corrumpi posse vel *pretio*, vel *gratia*, vel *metu*, vel *similitate*. Contra argumenta, & signa, & ceteras suspensiones dicemus hoc modo: si demonstrabimus, nullam rem esse

1. *Qua hora: noctu an interdiu: qua diei, qua noctis hora factum.* Lambinus concinnus quidem haec omnia edidit, sed an verius, dubitet.
2. *Ex quo equum temporibus.* Elegans emendatio, quam eruit quidam Fabriciano Gulielmus. Sed ego nunc etiam firmo auctoritate Pall. pr. & cert. neque abuldit fec. quart. sext. nisi quod, & cum ejusmodi.
3. *Idonea ne fuerit ad rem adoriendam.* Libri recentioris editionis, & cum ejusmodi.
4. *Scientia, apparatus, videbitur fuisse.* Adjecti duas voces, videbitur fuisse; eas enim agnoscunt sex membranae quas consulit Gulielmus, sex Pall. & editiones primae.
5. *Quare scire poterit.* Et haec quoque sunt à triplici librorum nostrorum fide: Pro quibus mediae certis editiones, per quas res scire poterimus, utrum.
6. *De adiutoribus, de adiumentis.* Adjutores sunt quibus anima; adiumenta quae ea carent; instrumenta scilicet arma, quae rebus expelluntur idonea.
7. *Num quo in loco praeter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore.* Sic Victorius editio, ea priorer, num quid in loco praeter consuetudinem fuerit.
8. *In instans tempore quaeritur.* Pall. dup. Instans tempore. & vero unat ex illis; primus scilicet, supra quoque habebat, utitur non instans,

ut forte aliquid adhuc subest mendosi.

9. *Aut denique nunquid aliquo sensu perceptum sit.* Blanditor mitti quod est in Pall. pr. aut denique aliquid sensu, omittit ceteris.

10. *Aut vestigium repertum fuerit.* Aliis aut si vestigium repertum, sunt illo fuerit. Victorius edidit, aut si vestigium ver fuerit, omisso illo repertum.

11. *Si cruor in vestimentis.* Et ista est antiquissima editionis scriptura: sequentes praeposuerunt aut, quod quidem retinuit Lambinus, sed rejicit si, Pall. pr. loco vocis erant, habet autem, quod non arbitror de nihilo.

12. *Erubuisse, expalluisse.* Sic omnino omnes nostri.

13. *Aut cupide dicere, & argumentari.* Janus VVouverius annotavit, male se pariter dicere. à quo dissentio.

14. *Cum quo verè dicebantur sciri.* Sic & edd. primae, à quibus tamen receperunt membranae vet. in iis enim partim servari, quod Victorio placitum & Manutio, partim probari, partim seu.

15. *Quod aliquo alio recentior sit in dolore.* Sic nostri scripti, & antiquus impressi, probardue Gulielmus; sed tamen non omnino displicet mihi aliorum recitatio.

16. *Et modo exponi quae vera sunt gesta.* Sic Pall. meliores, sine repetitione vocis modo quae extat in recito editis.

esse, quam non suspitionibus quis possit criminari: deinde, unamquamque suspitionem extenuabimus, & dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, quam alium quempiam convenire: 1. indignum esse facinus, sine testibus conjecturam, 2. & suspitionem firmamenti satis habere. A rumoribus dicemus: si negabimus temere famam nasci solere, quin subit aliquid: & si dicemus causam non fuisse, quare quispiam coningeret, & committeretur. Et præterea si ceteri falsi soleant esse, argumentabimur hunc esse verum. Contra rumores dicemus primum, si docebimus multos esse falsos rumores, & exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit: & aut inimicos nostros, aut homines natura malevolos, & maledicos confixisse dicemus: & aut aliquam fictam fabulam in adversarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse: aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis asserat, neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus: ideo quod quisque homo possit quemvis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam dissipare. Veruntamen si rumor vehementer probabilis esse videbitur, argumentando famam fidem poterimus abrogare (1) Quoddam & difficilissima tractatu est constitutio conjecturalis, & in veris causis sapientissime tractanda est, eo diligentius omnibus eius partes percurtati sumus; ut ne parvula quidem titubatione, aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercitacionis accommodaremus. (m) Nunc ad legitimam constitutionis partem transeamus. Cum voluntas scriptoris cum scripto diffidere videbitur, si a scripto dicemus 3. his locis utemur, secundum narrationem: Primum scriptoris collaudatione: deinde scripti recitatione: deinde percunctatione. scientie adversarii id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut in quolibet scripto, quod ad eandem rem pertinet: Deinde collatione, quid scriptum sit, quid adversarii se fecisse dicant: quid iudicem sequi conveniat, utrum id, quod diligenter perscriptum sit, an id, quod acutè sit excogitatum: deinde ea sententia, quæ ab adversariis sit excogitata, & scripto attributa, conremnetur, & infirmabitur. Deinde quaeretur, quid ei obfuerit, 4. si id voluisset adscribere, num non potuerit præscribi. Deinde a nobis sententia reperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senserit, quod perscriptum sit: & demonstrabitur scriptum illud esse dilucidè, breviter, commode, perfectè, certe cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cum ab adversariis sententia redderetur, & voluntas afferretur, a scripto potius iudicæ sint: Deinde ostenderetur, quam periculosum sit a scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui, cum fateatur, se contra id, quod legibus sancitum, aut testamento perscriptum sit, fecisse, tamen facti quærat defensionem. (n) Assentientia sic dicemus. Primum laudabimus scriptoris commoditatem, atque breviter, quod tantum scripserit, quod necesse fuerit: illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario scribendum putat. Deinde dicemus calum-

niatoris esse officium, verba & litteras sequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, & non æquo & bono posse fieri: quæ omnia scriptorem voluisse quam rectissime fieri nemo dubitet; at ea, quæ a nobis facta sint, iustissime facta. Deinde contrariam sententiam aut nullam esse, aut stultam, aut injustam aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus & inferioribus sententiis, aut cum iure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cum rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum à voluntate, & 7. contra scriptum iudiciorum enumeratione utemur: deinde legum & stipulationum 8. breviter excerptarum, in quibus intelligatur scriptorum voluntas & expositio. Locus communis contra eum, qui scriptum recitet, & scriptoris voluntatem non interpretetur. (o) Cum duæ leges inter se discrepant, videndum est primum, num qua obrogatio, aut derogatio sit. Deinde utrum leges ita dissentiant, ut altera jubeat, altera vetet: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infirma enim erit ejus defensio, qui negabat 8. se fecisse quod cogere, cum altera lex permitteret. Plus enim valet sanctio permissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostenditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi obrogatum, vel derogatum sit: id, quod posteriori lege sancitum sit, vel neglectum. Cum hæc erunt considerata, statim nostra legis expositione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad nostræ causæ commodum. Deinde de iudiciali absoluta sumemus rationem juris, & quaeremus partem juris, utrum cum ea faciat: de qua parte posterius differemus (p) 10. Si Ambrosii est scriptum, ut puta quod in duas, aut plures sententias trahi possit hoc modo tractandum est. primum, sitne ambiguum, quaerendum est. Deinde, quomodo scriptum esset, si id, quod adversarii interpretantur, scriptor fieri voluisset, ostendendum est. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri posse, & honestè, rectè, lege, more, natura, bono & æquo fieri posse, quod adversarii interpretentur, è contrario: nec esse ambiguum scriptum, cum intelligatur, utra sententia vera sit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphibolarum eam, quæ à dialecticis profertur. Nos verò arbitramur, non modo nullo adjumento esse, sed potius maximo impedimento. omnes enim illi amphibolias occupantur, eas etiam, quæ 11. ex altera parte sententiam nullam possunt interpretari. Itaque & alieni sermonis molesti interpellatores, & scripti tum odiosi, tum obscuri interpretes sunt: & dum cautè, & expeditè loqui volunt infantissimi reperiantur. Ita dum metuunt, in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen suum pronuntiare non possunt. Verum horum puerileis opinionibus, rectissimis rationibus, cum voles, refellemus. 12. In præsentiarum hoc interdici non alienum fuit, ut hujus infantæ garrulam disciplinam contemneremus. (q) Cum definitione utemur, primum afferemus brevem vocabuli definitionem,

B

hoc

1. Indignum esse facinus.) Miror cur Lambino displicuerit vox facinus.

2. Suspitionem firmamenti satis habere.) Verbum firmamenti non est in Pal. pr. displicent otiosiores.

3. His locis utemur secundum narrationem.) Brulerensis & Fabricianus non agnoscent illud secundum narrationem. Exstat tamen in Palatinis & ead. primis.

4. Si id voluisset adscribere, num non potuerit præscribi.) Ita scripte & manu scriptis suis sex Gualtemias. Vulgo corrupti sunt omnes libri. & certe variant valde Pall.

5. Non æquæ & bonæ posse fieri.) Postremæ duæ voces non comparent in Palatin. pr. & profecto sunt superflue.

6. Contra scriptum iudiciorum enumeratio. Deinde.) Sic serè mss. notari aliarumque item ead. principes, excludentes nimirum vocem utemur, quæ in recto impressis; hac forma, enumeratio nemar. Membra-

næ quædam habent enumerationem, quædam enumerationis, quod & in ead. primis.

7. Breviter excerptarum.) Liquido in Gemblacensi, Colonienfi, Fabriciano fuit, excerptarum, ut Lambinus rectè coniecit.

8. Se fecisse quod cogere, cum altera lex.) Addit Fabricianus, ab altera. Pal. quartas alteras, cui alteras, quod item in sexto.

9. Si ambiguum est scriptum, aut puta quod.) Reposuit istud Gualtemianus; nec ab editio Stephani; imò sic quoque vetustissima, nisi quod voce amplius; si ambiguum est scriptum putat: ius ut puta quod.

10. Ex altera parte sententiam nullam.) Lambinus interseruit, parte in sententia.

11. In præsentiarum hoc interdici non alienum.) Sic vet. ead. Sic serè Pal. & Gualtemiani, interdici positum pro interdari; interloqui. Stephaniana: In præsentia hoc interdici non alienum.

12. Qui ea vult in quibus rebus.) Vox rebus non conspicitur in Palatin. prim. aut sexto, neque ea opus erat.

hoc modo: *Majestatem imminuit*, 1 qui ea tollit, ex quibus rebus civitatis amplitudo constat: 2 quæ sunt ea? quæ capiunt suffragia populi, & magistratus consilia. Nempe igitur tu & populum suffragio, & magistratum consilio privasti, cum pontis disturbasti. Item ex contrario, *Majestatem* is minuit, qui amplitudinem civitatis detrimento afficit. Ego non affecti, sed prohibui detrimento: ararium enim conservavi, libidini malorum restiti, majestatem omnem interire non passus sum. Primum igitur vocabuli sententia breviter, & ad utilitatem causæ accommodatè describetur. Deinde factum nostrum cum verbi descriptione conjungetur. deinde, contrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut injuriosa. id quoque ex juris partibus sumetur, de judiciali absoluta, de qua jam loquemur. (r) *Quæritur in translationibus*, primum, num aliquis ejus rei: 3 actionem, per petitionem, aut perfectionem habeat, quem non oporteat: 4 num alio modo, tempore, loco, num alia lege, 5 num alio quærente, aut agente. Hæc legibus, moribus, æquo & bono repetentur, de quibus dicitur in judiciali absoluta. (f) In causa *rationalis* primum quæretur, eequid in rebus majoribus, aut minoribus, aut similibus, similiter scriptum aut judicatum sit. deinde, utrum ea res similis sit ei rei, qua de agitur, an dissimilis. deinde utrum consulto de ea re scriptum non sit, quod noluerit cavere, an quod satis cautum putavit, propter ceterorum scriptorum & similitudinem. (i) De partibus legitime constitutionis satis dictum est, nunc ad judicialem revertamur. (u) *ABSOLVTA* Judiciali constitutione utemur, cum ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, *jure factam* dicemus, sine ulla assumptione extraræ defensionis. In ea quæritur convenit, 7 *jurè* factum sit. (x) de eo causa posita dicere poterimus, si, ex quibus partibus jus consistit, cognoverimus. Constat igitur ex his partibus: natura, lege, consuetudine, iudicatio, æquo & bono, pacto. (y) *Natura* jus est, quod cognationis, aut pietatis causa observatur: quo jure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. (z) *Legis* jus est id, quod populi jussu sancitum est: quod genus, *UT IN JVS REAS, QVVM VOCERIS*. (a) *Consuetudine* jus est id, quod sine lege ac si legitimum sit, usitatum est: quod genus id. *S QVOD ARGENTARIO OBTVLERIS EXPENSVM, A SOCIO EIVS RECTE REPETERE POSSIS*. (a) *Judicatum* est id: de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. ea sepe diversa sunt, ut aliud alii iudicij, aut praxior, aut consulti aut tribuno plebis placitum sit: & sit, ut de eadem re sepe aliud aliud decreverit, aut judicaverit: quod genus, *M. Drusus*, praxior Urbanus, quod cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit. Sextus Julius non reddidit. Item, C. Cælius iudex absolvit injuriam eum, qui Lucilium poetam in scena nominatum laeserat: P. Mucius eum, qui L. Accium poetam nominaverat, condemnavit. Ergo quia possunt res simili de causa *dissimiliter* iudicari proferri, cum id usu venerit, iudicem cum iudice, tem-

pus cum tempore, 9 numerum cum numero iudiciorum proferemus. (c) Ex æquo & bono jus constat, quod ad veritatem & utilitatem communem videtur pertinere: quod genus, *VT MAIOR ANNIS LX, IO ET CVI MORBVS CAUSA EST, COGNITOREM DAT*. II. *EX EO* vel novum jus constitui convenit ex tempore, & hominis dignitate. (d) Ex pacto jus est, *SI QVI INTER SE PEPIGERVNT, SI QVID INTER QVOS CONVENIT*. Pacta sunt, quæ legibus observanda sunt, hoc modo, *IZ RBM VBI PAGVNT, ORATO, NI PAGVNT, IN COMITIO, AVT IN FORO ANTE MERIDIEM CAVSAM CONDICITO*. Sunt item pacta, quæ sine legibus observantur 13 ex conventu, *quæ juri præstare dicuntur*. His igitur partibus injuriam demonstrari, jus confirmari convenit, idque in absoluta judiciali faciendum videtur. (e) *CVM* ex comparatione quæretur, utrum satis fuerit agere id, quod reus dicat se fecisse, an id, quod accusator dicat oportuisse fieri: primum quæritur convenit, utrum fuerit ut contentione, hoc est, 14 utrum venustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsissime oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit statuerit potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex constitutione conjecturali, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeatur, sed dolo malo negotium gestum. Deinde quæretur, potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defensore contra retelletur argumentatio conjecturalis, aliqua probabili causa, de qua ante dictum est. His locis ita tractatis, accusator uterur loco communi in eum, qui inutile utili præposuerit, eam statuerendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos, qui æquum censeant, rem perniciosam utili præponi, uterur loco communi per conquestionem, & simul quæret ab accusatoribus & ab iudicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco *suscepissent*: & tempus, locum rem, deliberationem suam ponet ante oculos. (f) *Translatio criminis* est, cum ab reo facti causa in aliorum peccatum transferatur. In qua primum quærendum est, jurè in alium crimen transferatur. Deinde spectandum est, an æquè magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud, quod reus suscepisse se fateatur. Deinde oportueritne iudicium ante fieri. Deinde cum factum iudicium non sit de illo crimine, quod in alium transferatur, oportet tunc de ea re iudicium fieri, quæ res in iudicium non venerit. Locis communis accusatoris, contra eum, qui plus censeat vim, quæ iudicia valere oportere, & ab adversariis percontabitur accusator, quid futurum sit, si idem ceteri faciant, ut de indemnatis supplicia sumant, quod eos idem fecisse dicant. *Quid* si ipse accusator idem facere voluisset? Defensor eorum peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferatur; rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ii, qui audient, existiment aut non potuisse, aut non fuisse utile rem in iudicium venire. (g) *Concessio* est, perquam nobis

ignosci

1. *Qui ea tollit ex quibus rebus.* Vox rebus non conspicitur in Palat. prim. aut sexto; neque ea opus erat.

2. *Quæ sunt ea quæ capiunt.* Interrogationis nota est à Lambino, hæretque in Pal. quarto. primæ edd. hæc sunt ea quæ capiunt, sic quo Pal. pr. nec utrobis.

3. *Aliterum per petitionem aut perfectam habent.* Sic Palat. quartus & sextus. vulgata, aliterum aut executionem. Stephaniana, aut. aut perfectam.

4. *Num alio modo, tempore, loco.* Pall. aliquot: num alio modo, num alio tempore, num alio loco. neque aliter Fabrician. an enim quartus & sextus solum agnoscit, num alio tempore, excluso modo & loco.

5. *Num alio quærenti aut agente.* In Pall. sec. non habetur quidem illud aut agente nisi à manu aliena ac recenti.

6. *Similitudinem.* Lambinus subtexuit, an in consules. Biga enim isthæc verborum, in nullo videtur manuscripto, in nullo edito.

7. *Jure ne factum sit.* Lambinus amplius, jure an injuria factum sit, præter mss. omnes.

8. *Quod argentario chaleris expensum.* Pal. sec. ac Bruilerensis, iuleris expensum, nihil pejor, si non melius.

9. *Numerum cum numero iudiciorum proferemus.* Lambinus edidit *conferemus* & forte melius, si intercedit fide membrorum aut aliquarum.

10. *Et qui morbus causa est.* Rediavit. xii. tabularum formulam: *Cui morbus est causa est.*

11. *Ex eo vel novum jus constitui.* Particula *vel* nunc primum è tenebris venit in lucem. eam deprehendi in Pall. tribus & Fabricianis; multaque in ipsa energia.

12. *Rem ubi pugnare oratio, ni pugnare, in comitio.* Sic Lambinus ex certissima conjectura Bossii: itaque hie locum suum dedi: tanto quidem magis, quod nihil idonei esset sensus in prius editis: nam primitus *Rem ubi pugnare orationem pugnare in comitio*, &c. quomodo etiam est in Pall. tribus prioribus.

13. *Ex conventu quæ juri præstare dicuntur.* Divinat Gosielmus, ex conventu, indicatque Fabricianum habere *quæ ex jure*. at Pall. pr. ac sec. de jure, quomodo & edd. primæ. quart. qui quæ. quint. & sext. quæ jure.

14. *Vtrum venustius, facilius, &c.* Edidit à Lambino *utrum honestius*, sed præter mss. editosque omnes.

inbestis nullam neque bonam, neque malam rationem esse videamus: in isto plurimas & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturum causam, qua inductus Ulysses accesserit ad maleficium, & si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstravi: non est dubium, quin confiteatur causam maleficii fuisse Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est uti. Tum enim complexione superferendum est, si res brevis est, ut facile memoria comprehendatur: tum exornatio præmittenda est, si parum locuples ad amplificandum, & exornandum res videtur esse. Sin & brevis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis: tum & exornatione, & complexione superferendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita: brevissima est tripartita: mediocris, sublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita. (m) Duo genera sunt vitiosarum argumentationum: unum quod ad adversario reprehendi potest, idque pertinet ad causam: alterum, quod tamen negatorum est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sunt, quæ reprehensione confutari conveniat quæ tacite contemni, atque vitari sine reprehensione, si exempla subjecero, intelligere dilucidè poteris. (n) Hæc cognitio vitiosarum argumentationum duplicem utilitatem afferet. nam & vitare in argumentatione vitium admonet, & ab aliis non vitatum commodè reprehendere docebit. (o) Quoniam igitur ostendimus, perfectam & plenam argumentationem ex quinque partibus constare, in unaquaque parte argumentationis, quæ vitia vitanda sunt, consideremus: ut & ipsi ab his vitiis recedere, & adversariorum argumentationes hæc præceptione in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare possimus. (p) Expositio vitiosa est, cum ab aliqua, aut à majore parte ad omnes confertur id, quod non necessarium est omnibus attributum: ut si quis hoc modo exponat, *Omnes qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare divitias, quam officio paupertatem tueri.* Si quis hoc modo expoluerit argumentationem, ut non curet quæzere, qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, cum ostendimus, id quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falso & injuria confertur. Item vitiosa expositio est, cum id, quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo: *Nemo potest uno aspectu, neque præteriens, in amorem incidere, nam cum non nemo devenit in amorem uno aspectu, & cum ille neminem dixerit omnino, nihil differt raro id fieri, dummodo aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur.* Item vitiosa expositio est, cum omnes res ostendimus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo, *Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille heredem testamento ex parte faciebat. prædones illo loco nunquam sunt visi: inimicum nullum habebat. relinquitur, si neque à prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quoniam alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemtus.* Nam in hujuscemodi exposi-

tionem, reprehensione utemur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium ostenderit: velut in hoc exemplo, cum dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse: dicemus potuisse vel à familia, vel à coheredibus nostris. Cum hoc modo illorum collectionem disturbaverimus, nobis latiore locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum est in expositione, nequando, cum omnia collegisse videamus, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: ut si, cum plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo, *Dux res sunt, iudices, quæ omnes ad maleficium impellunt, luxuries & avaritia.* Quid amor? inquiet quispiam, quid ambitio? quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid denique alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo, *Tres res sunt, quæ omnes homines sollicitant, metus, cupiditas, ægritudo.* Satis enim fuerat dixisse *metus & cupiditatem?* quoniam ægritudinem cum utraque re conjunctam esse necesse est. Item vitiosa expositio est, quæ nimium longè repetitur, hoc modo, *omnium malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates: immensa porro cupiditates infinitæ & immoderate sunt, hæc pariunt avaritiam: avaritia porro hominem ad quodvis maleficium impellit.* Igitur avaritia inducti adversarii nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium, & ceteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est.

Ultimam ne in nemore Pelio securibus

Cæsa cecidisset ab igne ad terram trabes:

Neve inde navis inchoanda exordium

Capisset, qua nunc nominatur nomine

Argo, qua vestri Argivi delecti viri,

Petebant illam pellem inauratam arcti,

Colchis, imperio regis Pelta per dolum:

3 Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem

Medea, animo agra, amore sacro saucia.

Nam hic satis erat dicere (4) si id modo, quod esset satis, curasset poeta)

Ultimam ne hera errans mea, domo efferret pedem

5 Medea.

Ergo hæc quoque ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere superferendum est. 6 Non enim reprehensione, sicut alia complures, 7 sed sua sponte vitiosa est. (g) *VITIOSA* ratio est, quæ ad expositionem non est accommodata, vel propter infirmitatem, vel propter vanitatem. Infirma ratio est, quæ non necessarium ostendit ita esse, quemadmodum est: velut apud Plautum,

Amscum castigare, ob meritam noxiam,

Immense est facinus: verum in atate utile,

Et conducibile.

Hæc expositio est, videamus, quæ ratio afferatur:

Nam ego amicum hodie meum

8 Concastigabo pro commerta noxia.

Ex eo, quod ipse facturus est, non ex eo, quod fieri convenit, utile quid sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quæ ex falsa causa constat, hoc modo: *Amor fugiendus non est, nam ex*

eo

1. *Quæ vitia vitanda sunt.* Sic libri omnes olim editi, nisi quod Pal. prædestinat illo vitia, & abesse potest. Stephanus atque Manutius, vitia vitanda.

2. *Quid religio.* Pal. sec. *irreligio.* item Fabricianus editioque princeps inclinatur in hæc lectio, item Gulielmus, at cum & in pluribus miss. invenitur alterum, si adqueverim. est enim verbum ambiguum *religio.*

3. *Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem, &c.* Fortæo recitatur; *Nam nunquam,* notæ scriptorum loci, ubi hæc copulantur in re eadem, *nunquam domo,* & *nunquam pedem.* Gulielmus.

4. *Si id modo quod satis esset curasset poeta.* Aridet animo meo scriptura Palatina; *si id modo quod satis esset curasset poeta,* ita enim codex numero primus, quartus, sextus.

5. *Medea. Ergo.* Ita expressi, securus Pall. sex, qui hæc quidem habebant, *animo agra, amore sacro saucia,* non etiam superius. at ibi proprie habere locum, non etiam hæc, nemo non videt, ideoque etiam non habet Victoriana.

6. *Non enim reprehensione eget, sicut &c.* sed verbum illud eget non habemus in edd. primis: in Pall. aut Brullerenti; estque magistelli alicujus.

7. *Sed sua sponte vitiosa est.* Vocula sed non extat in Pal. præ. neque requisiverim.

8. *Concastigabo pro commerta noxia.* Libri veteres pro *commissa,* non rectè, & aliter in Plauto ipso, adde quod verbum *commertendi* habitat in re mala & flagitio.

eo verissima nascitur amicitia. Aut hoc modo, Philosophia vitanda est. affert enim securitatem, atque desiderium. Nam hæ rationes nisi falsæ essent, expositiones quoque earum veras esse confiteremur. Item infirma ratio est, quæ non necessariam causam affert expositionis: velut Pacuvius,

Fortunam insanam esse & cacam & brutam perhibent Philosophi.

Saxoq; illam i instare globoso predicant volubilem:

Ideo, quod saxum impuleris fors, cadere eo fortunam autumant.

Cacam ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat, quod sese applicet.

Insanam autem ajunt, quia atrox, incerta, instabilis, sit.

Brutam, quia dignum, atq; indignum nequeat internoscere.

Sunt autem alii Philosophi, qui contra fortunam negant.

2. Misericordiam esse nullam, sed temeritate omnia regi, id magis

Verisimile ajunt; quod usus reapse experiundo edocet.

Velut Oristes modo fuit Rex, modo mendicis factus est:

3. Naufragio res contingit: Nempe ergo haud fortuna obigit.

Nam hic Pacuvius infirma ratione utitur, cum ait, verius esse temeritate, quam fortuna res regi. nam utraq; opinione philosophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuisset, mendicis factus esset. Item infirma ratio est, quæ videtur pro ratione afferri, sed idem dicit quod in expositione dictum est, hoc modo: *Magno malo est hominibus avaritia, idcirco quod homines magnis & multis incommodis consistantur propter immensam pecuniæ cupiditatem.* Nam hic aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quam res postulat, causam subjicit expositionis, hoc modo: *Utile est sapientia, propterea quod qui sapientes sunt, pietatem colere consueverunt.* Item, *utile est amicos veros habere.* habes enim quibuscumque jocari possis. Nam hujusmodi in rationibus non uniuersa, neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alii expositioni potest accommodari, ut facit Pacuvius, qui eandem affert rationem, quare cæca, eandem, quare bruta fortuna dicatur. (r) In confirmatione rationis, multa & vitanda in nostra, & observanda in adversariorum ratione sunt vitia, propterea que diligentius consideranda sunt; quod accurata confirmatio rationis totam vehementissimè comprobant argumentationem. Utuntur igitur studiosè in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Injuria abs te afficior indigna, pater.

Nam si improbum Chresiphontem existimaveras,

Cur me huic locabas nuptiis? siu est probus,

Cur telem inuitam invitum cogis loquere?

Quæ hoc modo concluduntur, aut ex contrario convertentur, aut ex simplici parte reprehenduntur. Ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna, nata, afficio injuria,

Si probus est, bene locavi: siu autem improbus,

Divortio te liberabo incommo- dum.

Ex simplici parte reprehenduntur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam si improbum Chresiphontem existimaveras,

Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum.

Erravi: post cognovi, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio hujus conclusionis duplex est: acutior illa superior, facilius hæc posterior ad excogitandum. Item vitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo: *Neesse est,* quoniam pallet; ægrotafle: aut *neesse est peperisse,* quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cetera quoque similia concurrant. quod si concurrerint, non nihil hujusmodi signa adaugent suspensionem. Item vitiosum est, cum vel in alium, vel in eum ipsam, qui dicit, id, quod in adversarium dicitur, potest convenire, hoc modo:

Miseri sunt, qui uxores ducunt: at tu duxisti alteram.

Item vitiosum est id, quod vulgare habet defensionem, hoc modo: *Iracundia inductus peccavit, aut adolescentia, aut amore.* Hujusmodi enim deprecationes si probabuntur, impunè maxima peccata dilabentur. Item vitiosum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controversia est, hoc modo:

Eho tu, dis, quibus est potestas motus superum, atq; inferum,

Pacem inter se conciliant, conserunt concordiam.

Nam ita pro suo jure hoc exemplo usum Chresiphontem Ennius induxit, quasi jam satis rationibus ita esse demonstrasset. Item vitiosum est, quod jam quasi serò, atque actò negotio dici videtur, hoc modo: *In mentem mihi si venisset, Quiritis, non commisissim, ut hunc in locum res veniret: nam hoc, aut hoc fecissem: sed me tum hæc ratio fugit.* Item vitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, tamen in aliqua levi tegitur defensione, hoc modo:

4. Cum te expetebant omnes, florentissimo

Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,

Summo penulo sola ut restituum paro.

Item vitiosum est, quod in aliam partem, ac dictum sit, potest accipi. Id est hujusmodi, ut, si quis potens, ac factiosus in concione dixerit, *5. Satius est uti regibus, quam malis legibus.* nam & hoc tametsi & rei arguenda causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam ejus, qui dicit, non dicitur sine atroci suspitione. Item vitiosum est, falsis, aut vulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt hujusmodi, si quis dicat *injuriam esse nullam, nisi quæ ex pulsatione, aut convicio constat.* Vulgares sunt, quæ nihilominus in aliam rem transferri possunt: ut si quis dicat, *quadruplator, ut breviter describam, capitalis est.* est enim improbus, & peffiter civis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quam furis, quam fidei, aut proditoris attulit definitionem. Item vitiosum est pro argumento sumere, quod in disquisitione positum est: ut si quis, quem furti arguat, dicat, *eum esse hominem improbum, avarum, fraudulentum.* et rei testimonium esse, quod sibi furtum fecerit. Item vitiosum est, controversiam controversia dissolvere, hoc modo: *Non convenis, Censores, istum vobis satisfacere ex eo, quod ait, se non potuisse adesse, ita ut juratus fuerat. quod si ad exercitum non venisset, idne tribuno militum diceret? Hoc ideo, vitiosum est, quia non expedita, aut judicata res, sed impedita, & in simili controversia posita, exempli loco perferitur. Item vitiosum est, cum id, de quo summa controversia est, parum expeditur, & quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo:*

I. Apertè

1. Instare globoso predicant volubilem.] Male & contra libros, qui scribunt volubili: nam alterum illud epitheton fortunæ proprium. internum mirandum est manuscipros omnes habere.] Saxoq; instare globoso esse volubilem.

2. Misericordiam esse nullam, sed temeritate omnia regi.] Sic dicit in Victorio, nisi quod habeat priore versu fortunam; quo modo item est in omnibus membranis nostris; quarum antiquiores plane præferunt, *Ullam esse misericordiam aut humanitatem, sed temeritate omnia regis quæ lectro sane contemnenda minime videntur: imò amplectenda videntur.*

3. Naufragio res contingit omne: ergo haud fortuna obigit.] Pal. quæ-

fallus est mendicis modo. Naufragus nempe res ista contingit ergo id non forte neque fortuna obigit. Gulielmius & varietate suorum istud eruebat; Naufragio contingit, ergo id non forte aut fortuna obigit. ut det contingere temeritati, fortunæ obingeri.

4. Cum te expetebant omnes.] Meliores scripti, & expetebant, quod longe verius judicabat Gulielmius.

5. Satius est uti regibus.] Hoc malo, quam Lambinianam, bonis regibus. sic enim nulli mss. nostri; solum aliqui, malo regibus.

6. Rei arguenda causa.] Libri serè calamo exarati augenda, placuitque Lambino. nam Gulielmius scribere voluit augenda.

1. *Aperit sator dicitur, si intelligat,
Tali dari arma, qualis qui gessit, fuit,
Jubes, potiri si studeamus Pergamo:
Quae ego profuerit esse mea, me aquam est fini*
2. *Fraternis armis, militibus, adjudicariis,
Vel quod propinquus, vel quod virtutis amulus.*

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quae ante dixerit, dicere, hoc modo:

- Quare accusarem hunc, neg, exputando evolere,
Nam si veteret, quid eum accusarem, qui est probus?
Sin inverecundum animi ingenium possides,
Quid eum accusarem, qui id parvi auditu existimet?*

Non incommoda ratione videtur sibi ostendisse, quare non accusaret. Quid quod postea ait?

- Nunc ego te ab summo jam detexam exordio.*

Item vitiosum est, quod dicitur contra iudicis voluntatem, aut eorum, qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi caros habent, laedantur, aut aliquo huiusmodi vitio laedatur auditoris voluntas. Item vitiosum est, non omnibus res confirmate, quas pollicitus sis in expositione. Item verendum est, ne de alia re dicatur, cum alia de re controversia sit: inque huiusmodi vitio considerandum est, ne aut ad rem addatur quid aut quippiam de re detrahitur: aut tota causa mutata in aliam causam deriveatur. Uti apud Pacuvium Zechus cum Amphione, quorum controversia cum de mystica inducta sit, disputatio in sapientiae rationem, & virtutis utilitatem consumitur. Item considerandum est, ne alius accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget: quod saepe consulto multi ab reo faciunt, angustis causae coacti. Uti si quis cum accusetur, *ambitu* magistratum petisse, ab imperatoribus saepe nunciatum se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligenter in adversariorum oratione observaverimus, saepe deprehendemus, & in huiusmodi deprehensione ostendemus, eos, de ea re quid dicant, non habere. Item vitiosum est, *artem*, aut scientiam aut studium quodpiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo studio sunt: veluti, qui rhetoricam vituperant, propter alicujus oratoris vituperandam vitam. Item vitiosum est, ex eo, quod perperam factum esse constat, putare ostendi à quo homine factum est, hoc modo: *Mortuum* deformatum, 2. timore praeditum, coloratum fuisse constat, ergo veneno necatus est. Deinde, 3. si sit usque in eo occupatus (ut multi faciunt) *venenum datum*, vitio non mediocri consuetetur. Non enim factumne sit, quaeritur, sed à quo factum sit. Item vitiosum est, in comparandis rebus alteram rem efferte, de altera mentionem non facere, aut negligentius disputare: ut si comparetur, *urium* satius sit populum frumentum accipere, an non? quae commoda sint in altera re, curet enumerare: quae in altera incommoda sunt, velut depressa praetereat: aut ea, quae minima sunt, dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis necesse putare alteram rem vituperari, cum alteram laudes. Quod genus, si quaeratur, utris major honor habendus sit, Albensibus, 4. an Venusinis, quod reipub. & populo Romano profuerunt, & is, qui dicit alteris, alteros laedat, non enim necesse est, si alteros praeponas, alteros vituperare. Fieri enim potest, ut, cum alteros magis laudaris, a siquam alteris laudis partem attribuas, ne cupidè pugnas contra veritatem puteris. Item vitiosum est, de nomine & vocabulo ejus rei controver-

siam struere, quam rem consuetudo potest optimè judicare. Velut Sulpicius, qui intercesserat, ne caules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur, idem postea immutate voluntate, cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non caules, sed *vi ejusdem* se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in controversia, quo illi nomine appellarentur à populo Romano, aut perinde quasi non omnes, quibus aqua & igni interdictum est, *exules* appellentur. Verum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit: nos tamen intelligamus, vitiosum esse intendere controversiam propter nominum mutationem. (f) *QUONIAM* exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, ex iudicatis, & ceteris rebus, quae pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quae sint iis rebus vitia, consideremus. *Simile* vitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut sibi ipsi obest qui affert, *Exemplum* vitiosum est, ut reprehendatur: aut si improprium, ut non sit imitandum: aut majus, aut minus, quam res postulabit. *Res iudicata* vitiose profertur, si aut dissimili de re profertur: aut de ea re, de qua controversia non est: aut si improba, aut ejusmodi, ut aut plures, aut magis idoneae res iudicatae ab adversariis proferri possint. Item vitiosum est id, quod adversarii factum esse contineantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse. nam id tantum angere oportet. Item vitiosum est, id augere, quod convenit doceri, hoc modo: *Uti si quis* quem arguat hominem occidisse, & ante quam satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignum esse, quam hominem occidere, non enim, utram indignum sit, an non, sed factumne sit, quaeritur. Complexio vitiosa est, quae non, ut quidque primum dictum est, primum complectitur, & quae non breviter concludit, & quae non ex enumeratione certum & constans aliquid relinquit, ut intelligatur, quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum. (g) *CONCLUSIOES*, quae apud Graecos *ἐπιλογαί* nominantur, tripartitae sunt, nam constant ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus. in principio, secundum narrationem; secundum firmissimam argumentationem, in conclusione. (u) *Enumeratio*, est per quam colligimus & commonemus, quib. de rebus verba fecerimus, breviter: *ut renovetur*, non redintegretur oratio: & ordine, quidquid erit dictum, referamus, ut auditor, si memoriae mandaverit, ad id, quod ipse meminerit, reducat. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio, facta enim, & dedita opera comparata oratio videbitur esse, aut artificii significandi aut ingenii venditandi, aut memoriae ostentandae causa. Quae propter initium enumerationis sumendum est à divisione. deinde ordine breviter exponendae sunt res, quae tractatae erunt in confirmatione, & conutatione. (x) *Amplificatio* est res, quae per locum communem instigationis auditorum causa sumitur. Locis communes ex decem preceptis commodissime sumuntur ad augendum criminis causa. Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus, *quanta cure* ea res fuerit diis immortalibus, aut majoribus nostris, regibus, civitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui.

Item

1. *Aperit sator dicitur, &c.* Ingeniose quidem Memmius *Aperit*, id est, *Apollinis*. sed quia in nullis lib. ita legi video, recipere dubitavi.
2. *Fraternis armis.* Non variant nostris: ideoque admittitur non auctus iam Aarati conjecturam *Tateo*. potuit enim illa hec petere Aarati. T. ammonius, Achilli patreolis.
3. *Uti vero ut dicitur, &c.* Sic Brail. sic Pal. quare, ac sextus antea oculi. *proditum corpore decoloratum.*
4. *Uti si quis in eo occupatus.* Ita libri nostri antiquiores, sine

illo *ades*; quod recte abiecit Lambinus: sed perperam alia illa sua inculcavit.

5. *An Venusinis, quod, &c.* Pall. per *Vestinas*, sic *Vestinas an Venetibus*, quod, &c. quart. *Venuti* ut an *Venentibus*, quod, &c. ut & videtur fuisse à manu prima in sexto. & vero *Venuti* has agnoscit Buiherianum quoque exemplar, & videtur posthinc in intercedendum hinc nostris libris, nam ponitur idem à Plinio sub Regione IV. Italiae, sed ibidem scribitur *Venuti*.

Item maximè quo modo de his rebus legibus sancitum sit. Secundus locus est, cum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrum *ad omnes*, quod atrocissimum est, an ad superiores, (quod genus it sunt, à quibus auctoritatis locus communis sumitur, an ad pares, hoc est in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos: an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur, quid sit eventurum, si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendimus, quid periculis, aut incommodorum consequatur: Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit *remissum*, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicii remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicium corrigere possit. Quo in loco non incommodum erit uti ceterarum rerum comparatione, ut ostendamus, alias res posse aut vetustate sedari, aut consilio corrigi: hujus rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adjuvamento futuram. Sextus locus est, cum ostendimus 1 ex consulto factum, & dicimus *voluntario* facinori nullam excusationem; imprudentiæ justam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendimus tatum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse: quod genus, injuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, & cum hostibus de vita dimicatur. Octavus locus est, quo ostendimus, non vulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo *marituris*, & atrocibus vindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus, majus esse maleficium stuprare ingenuam, quam sacrum legere: quod propter egestatem alterum, alterum 2 propter

imperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque rem consequi solent, exponemus acriter, & criminosè, & diligenter, ut agi res, & geri negotium videatur, rerum consequentium enumeratione. (7) *Misericordia* commovebitur auditoris animus, si variam fortunarum commutationem dicemus: si ostendemus, in quibus commodis fuimus, quibusque incommodis simus, comparatione. Si quæ nobis futura sint, nisi causam obrinuerimus, enumerabimus, & ostendemus. Si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, potestatem subiciemus. Si, quid nostris parentibus, liberis, ceteris necessariis calurum sit propter nostras calamitates, aperiemus, & simul ostendemus, *horum* nos solitudine & miseria, non nostris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua *in alio* usi sumus, aperiemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostendimus, Si nostrum fatum, aut fortunam conqueremur. Si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendimus futurum, Commiserationem brevem esse oportet. *Nihil* enim lacryma citius arescit. (8) Ferè locos obscurissimos totius artificii tractavimus in hoc libro. quapropter huic volumini modus hic sit. Reliquas præceptiones, quod videbitur in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisitè conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, & nos industria fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuæque perceptione latere: tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum perloquendum. Verum hæc futura satis scio. te enim non ignoro, nos deinceps ad cetera præcepta transcamus, ut, quod libentissime facimus, tuæ voluntati rectissime morem geramus.

RHETORICORUM

AD

C. HERENNIVM,
LIBER TERTIVS.

Synopsis libri 3. ad Herennium.

a ¶ De *INVENTIONIS* accommodatione ad genus causa deliberativum & demonstrativum. b *DELIBERATIONIS* querimus quid & quid potius faciendum sit. c *CONSULTAMUS* de his quæ vel propter se, vel propter extraneam causam, vel propter se parim, magis tamen propter extraneam causam in deliberationem, vel consultationem veniunt: & quemadmodum singula hujusmodi deliberationes tractanda d *DELIBERATIONEM* sequitur *SENTENTIA*, Cujus finis *UTILITAS*. c Ea vel tua est vel honestas f *TUTA* à vi & dolo. g *HONESTA* enq; duplex h *RECTA* (hoc est cum virtute, Prudentia, Justitia, Fortitudine, & Modestia conjuncta. i *Quemadmodum* partibus prudentia, justitia, fortitudinis, modestia utantur in dicendo) k *LAUDABILIS*, l *Quæ ratio esse debeas* exordii, narrationis: confirmationis, consultationis, conclusionis cum de tuto, honesto, recto, & laudabili dicemus m ¶ *DEMONSTRATIVUM* genus causa versatur in laudis & vituperationis confirmatione. n *LAUS* autem est vel rerum externarum, vel corporis, vel animi, o *Quemadmodum* in hoc genere cause utendum sit principio seu exordio, o *NARRATIONE*, p *EXPOSITIONE* seu *DISPUTATIONE*, q *CONSULTATIONE*, r *CONCLUSIONE* s *DE DISPOSITIONE*. t quid dispositio, u *Duo genera dispositionum*: unum ab institutione artis profectum, alterum ad tempus, seu casum temporis accommodatum x ¶ *DE PRONUNCIATIONE* ejusq; utilitate. y *Pronunciationem* dividit in *VOCI* figuram & *CORPORIS* motum, z ¶ *FIGURA* vocis quid. aa *Figuram* vocis dividit in *MAGNITUDINEM*, *FIRMITUDINEM*, *MELLIUTINEM*. bb *Magnitudinem* à natura esse. cc *Ab arte* firmitudinem, dd *mollitudinem*. ee *cujus partes*, Sermo, Contentio, Amplificatio, ff *Sermonis* partes, Dignitas, Demonstratio, Narratio, Locatio, gg *Contentionis* partes, Contentio, Distributio. hh *Amplificationis* partes, Cohærentia, Conquestio, ii *Quæ & quemadmodum dignitas servanda in sermone dignitate & demonstratione, in Narratione*,

1. Ex consilio factum. Sic, Pall. omnes. Lambinus supponit, ex consilio, non video quare, ex consilio, ut de industria.

2. Propter imperantem superbiam. Ibid. admittit fide Palacini quarti, neque aliter Bruil. prius cusi imperantem. supra etiam reposuit.

factum legere, ex Pall. sec. ac Fabr. alludebatque quintus, in quo, factum legere, sed & præterea referendum suspicari ingenuam, & quarto Pal. & nescio quo Gulielmiano, mox scripsi solitudine pro felicitate, volentibus Palat. pr. sec. quinto.

ratione, locutione, Contentione, Distributione, Amplificatione, cohortatione & conquestione. *kk* *De* MOTU seu corporis gestu & vultus moderatione. *ll* *De* MEMORIA (ea thesaurus est inventorum, & omnium partium Rhetoricæ iusta) *mm* Memoria alia NATURALIS; alia ARTIFICIALIS, *nn* NATURALIS quemadmodum perficitur. *oo* ARTIFICIOSA consistit in *pp* *OCIS* & *IMAGINIBVS*. *pp* Quid loci. *qq* quid imagines, *rr* Loci quemadmodum inveniendi, *ss* Imagines alias esse *REZUM*, alias *VERBORUM*. *tt* *REZUM* *UU* & *VERBORUM* imagines quemadmodum parentur. *xx* Transitio ad Elocutionem quintam Rhetoricæ partem.

Domnam judicialem causam quemadmodum conveniret inventionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inveniendarum, quæ pertinebant ad causas deliberativas, & demonstrativas, in hunc librum transfulimus, ut omnis inveniendi præcepto tibi quamprimum persolveretur. Reliquæ quatuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronuntiatione, memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conscribere malimus: quem, ut arbitror, tibi librum ceteriter absolutum mitemus, nequid tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæque & nobiscum, cum voles, & interdum sine nobis legendo consequere; nequid impedire, qui ad hanc utilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac atque te præbeas: 1 nos proficisci ad instituta pergenus. (b) DELIBERATIONES partim sunt huiusmodi, ut quærat, utrum potius faciendum sit: partim huiusmodi, uti, quid potissimum faciendum sit, consideretur. Utrum potius, hoc modo: 2 *Carthago tollenda*, an relinquenda videatur. Quid potissimum, hoc pacto: *ut si Hannibal consulat, cum ex Italia Karthaginem arcessit, in Italia remaneat; an domum redeat; an in Ægyptum profectus occupet Alexandriam.* (c) Item deliberationes partim ipse propter se consulendæ sunt: ut si deliberet senatus, *captivos ab hostibus redimat, an non?* partim propter aliquam extraneam causam veniunt in deliberationem & consultationem: ut si deliberet senatus, *bello Italico solvatne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus Cos, fieri:* partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam veniunt in consultationem: ut si deliberet Senatus, *bello Italico sociis civitatem det, an non.* In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rem accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa causa erit adaugenda, aut deprimenda. (d) Omnem rationem eorum, qui sententiam dicent, *suam* sibi conveniet utilitatis proponere, ut omnis eò totius orationis ratio conferatur. (e) Utilitas in duas partes in civili consultatione dividitur, tutam, & honestam. (f) Tutam est, quæ conficit instantis, aut consequentis periculi vitiationem: quolibet ratione. Hæc distribuitur in vim, & dolum: quorum aut alterum separatim, aut utrumque sumemus conjunctim, 3 *Vis* decernitur per exercitus, classeis, arma, tormenta, evocationes hominum, & alias huiusmodi res. Dolus confumitur in pecunia, pollicitatione, dissimulatione, maturacione, mentione, & ceteris rebus, de quibus magis idoneo tempore loquemur, si quando de re militari, aut de administratione rei publicæ scribere velimus. (g) Honestam res dividitur in rectum, & laudabile. (h) Rectum est, quod cum virtute & officio fit. Id dividitur in prudentiam, justitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum & malorum. dicitur item prudentia, scientia cuiusdam artificii.

item appellatur prudentia, multarum rerum memoria, & usus complurium negotiorum. Justitia est aequitas, jus unicuique tribuens pro dignitate cuiusque. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contentio, & laboris cum utilitatis ratione permissio. Modestia, est in animo continens moderatio cupiditatum, (i) Prudentiæ partibus utemur in dicendo, si commoda cum incommotis conferemus, cum alterum sequi, vitare alterum cohortabimur: Aut si quam ad rem cohortabimur aliquem, disciplinabilem scientiam poterimus habere: & quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, ostendemus: Aut si suadebimus quippiam, opus rei gestæ aut præsentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod velimus, exemplo allato persuadere possimus. Justitiæ partibus utemur, si aut innocentum, aut supplicum dicemus misereri oportere: si ostendemus bene merentibus gratiam referri convenire: si demonstrabimus ultisci male meritos oportere: si fidem magnopere censebimus conservandam: si leges & mores civitatis egregie dicemus servari oportere: si societates atque amicitias studiose dicemus coli convenire: si quod jus in parenteis, deos, patriam natura comparavit, id hospitium, clientelas, cognationes, affinitates castè colendas esse dicemus, si nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec simultate à via recta ostendemus deduci oportere: si dicemus in omnibus jus æquabile statui convenire. His atque huiusmodi partibus iustitiæ si quam rem in concione, aut in concilio faciendam censebimus, justam esse ostendemus: contrariis, injustam. Ita fiet, ut eisdem locis & ad suadendum, & ad dissuadendum sumus parati. *Sin fortitudinis* retinendæ causa faciendum quid esse dicemus, si fidem, ses magnas, & cellas sequi, & appeti oportere, & item res humilicis, & indignas viris fortibus, 4 vel viros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate sua iudicare. Item à nulla re honesta, periculi, aut laboris magnitudine deduci oportere: *ANTIQUIOREM* mortem turpitudine haberi, nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur: nullius pro rei veritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & iis rebus, quas iustitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. *Modestiæ* partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniarum, similibusque rerum vituperabimus. Si unamquamque tem certo natura termino desinemus, 5 Si quoad cuique satis sit, ostendemus, & nimium progredi dissuadebimus, & modum unicuique rei statuemus. Huiusmodi partes sunt virtutis, amplificandæ, si suadebimus: attenuandæ, si ab his dehortamur, ut hæc attenuentur, quæ supra demonstravi. Nam nemo erit, qui censeat à virtute recedendum: verum aut res non 6 huiusmodi dicitur esse, ut virtutem possimus egregiam experiri, aut in contrariis potius rebus, quam in his, virtus consistere ostendatur. Item si quo pacto poterimus, quam is qui contra dicit, *justitiam* vocarit, nos demonstrabimus ignaviam esse, & inertiam, ac pravam libertatem: quam *prudentiam* appellavit, ineptiam, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus: quam ille

modestiam

N *Or* proficisci ad instituta pergenus.] Vox proficisci salva sententia auferri poterat.

2. *Carthago tollenda.*] Apagæ illud Lambini commentum delenda.

3. *Vis decernitur.*] Sic Pall. & Brull. maluit Lambinus discernitur, quam bene, ipse viderit. vulgo erat *decernitur*.

4. *Vel viros fortes propterea.*] Adhuc e Pal. quo rro syllabam *vel*, quod propterea illud invenissim in pluribus Palatinis, quod alioquin

Gulielmo tollendum videbatur: vel mater propterea in præterea, sicut Pal. pr. ac quinte.

5. *Si quoad cuique satis.* etc.] Vulgo, *Si denique quid cuique satis* etc. sed nos veterum loquendi genus reposuimus, reperimus in Pal. tert. quinto, sexto, item Fabr. & Colonien. Plautus Menæchmis: *Utrum est modus tantæ, quoad pati uxorem oportet.*

6. *Huiusmodi non dicitur esse.*] Pal. tert. quart. quint. dicitur, quod fieri item queat.

modestiam dicet esse, eam nos inertiam, & dissolutam negligentiam dicemus: quam ille fortitudinem nominavit, eam nos gladiatoriam, & inconsideratam appellabimus temeritatem. (k) Laudabile est, quod conficit honestam & presentem, & sequentem commemorationem. Hoc nos eò à recto separavimus, non quod hæc quatuor partes, quæ subijciuntur sub vocabulo recti, hanc honestatis commemorationem dare non soleant: sed quamquam ex recto laudabile nascatur, tamen in dicendo seorsum tractandum est hoc ab illo. Neque enim solum laudis causa rectum sequi convenit, sed si laus consequitur, dupliciter recti appetendi voluntas. 1. Cum igitur erit demonstrandū rectum, laudabile esse demonstrabimus aut ab idoneis hominibus, ut si quæ res honestiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur: aut ab aliquibus locis, aut omnibus civibus, exteris nationibus, posterisque nostris. (l) Cum huiusmodi locorum divisio sit in consultatione, breviter aperienda est totius tractatus causa. Exordiri licebit, vel à principio, vel ab insinuatione, vel iisdem rationibus, quibus in judiciali causa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea dividitur in rationem tutam atque honestam: si utrumque poterimus offendere, utrumque pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse: sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter, quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, divisione utemur in vim, & consilium. Nam, quod in dicendo rei dilucidanda causa dolum appellavimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostræ sententiam rectam esse dicemus, & omnes partes recti incident: quadripartita divisione utemur, si non incident, quod erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione, & confutatione utemur locis, quos ante ostendimus, nostris confirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificiosa tractanda ratio de secundo libro petetur. Sed si acciderit, ut in consultatione alteri abtuta ratione, alteri ab honesta, sententia sit, ut in deliberatione eorum, qui à Pœnis circumfessi deliberant quid agant: qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur: *Nullam rem utiorem esse incolumitate: virtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit: ne deos quidem esse auxilio iis, qui se in consilio in periculum mittant: honestum nihil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tuta rei preponit rationem honestam, his locis utetur: virtutem nullo tempore relinquendam, vel dolorem, si is timeatur: vel mortem, si ea formidetur, dedecore, & infamia levorem esse: considerare, quæ sit turpitudinis consecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem consequi: nec esse exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute vel utro ad mortem proficisci, esse preclarum: FORTITUDINI fortunam quoque esse adjumento solere: eum tutè vivere, qui honestè vivat, non qui in præsentia incolumis sit: & eum, qui turpiter vivat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus ferè similibus in his, & judicialibus causis uti solemus, nisi quod in his maxime conducit quamplurima rerum antè gestarum exempla proferre (m) Nunc ad demonstrativum genus causæ transeamus. QUONIAM hæc causa dividitur in laudem, & vi-*

tupeationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. (n) Laus igitur potest esse rerum externarum, & corporis, & animi. Rerum externarum sunt ea, quæ casu, aut fortuna secunda, aut adversa, accidere possunt: ut genus, educatio, divitiæ, potestates, & gloria, civitas, amicitia, & quæ huiusmodi sunt, & ea, quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuitur commoda aut incommoda: ut velocitas, vires, dignitas, valetudo, & quæ contraria sunt. Animi sunt ea, quæ consilio, & cogitatione nostra constant: ut prudentia, iustitia, fortitudo, modestia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. (o) In huiusmodi igitur causa principium sumetur aut à nostra, aut ab ejus, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audient, persona, aut ab re. 3. A nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quod causa necessitudinis intercedat, aut studio, quod ejusmodi virtutis sit, ut omnes commemorare debeant velle: 4. aut quod rectum sit ex aliorum laude ostendere, qualis noster animus sit. Si vituperabimus aut merito facere, quod ita tractati sumus: aut studio, quod utile putemus esse, ab omnibus unicam malitiam, atque nequitiam cognoscere: aut quod placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex aliorum vituperatione. Ab ejus persona, de quo loquemur, si laudabimus, 5. vereri nos dicemus, ut illius facta verbis consequi possimus: omnes homines illius virtutes predicare oportere: ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus: ea, quæ videbimus contraria, paucis verbis commutatis, dici posse, dicemus: ut paullo antè exempli causa, demonstratum est. Ab auditorum persona, si laudabimus, quoniam non apud ignaros laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos: aut si erunt ignoti, ut talem virum velint cognoscere, petemus: quoniam eodem virtutis studio sint, apud quos laudemus, 6. quo ille, qui laudatur, fuerit, aut sit, sperare nos facile iis, quibus velimus, huius facta probaturos. Contraria vituperatio: quoniam norint, pauca de nequitia ejus non esse dicturos: quod si ignorent, petemus ut cognoscant, uti malitiam vitare possint: quoniam dissimiles sint, qui audiunt atque ille, qui vituperatur, nos sperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incertos esse, quid potissimum laudemus vereri nos, ne, cum multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ similes sententias habebunt: quibus sententiis contraria sumuntur à vituperatione. (p) 7. Principio tractato ab aliqua harum, quas ante commemoravimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ necessariò consequatur: sed si qua incidit, cum aliquod factum ejus, de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. (q) Divisione hac utemur: Primò exponemus, quas res laudaturi sumus, aut vituperaturi. Deinde ut quæque, quoque tempore res erit gesta, ordine dicemus, ut, quid, quamque tutè, cauteque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia, deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare. Ordinem hunc adhibere in demonstranda vita debemus. Ab externis rebus: genus in laude, quibus majoribus natus sit: si bono genere, patrem, aut excellentiorem fuisse: si humili genere, ipsum in suis, non in majorum virtutibus habuisse præsidium.

C

præsidium.

1. Cum igitur erit demonstrandum. In Pal. quart. & sextus prætor Toffanum, Gembl. & Colon. prius cõsi, demonstratum.

2. Gloria, civitas, amicitia. Sic Pall. omnes item Brull. & Fabre. re. Et, nemo enim duarum civitatum esse potest jure nature, & de datione civitatis Romanæ loqui apparet. vulgata, civitates.

3. A nostra si laudabimus & dicemus. Illud dicimus non adest in Pall. plenusque Gulielmianis, potestaque abesse sine sententia incommodo.

4. Aut quod rectum sit ex aliorum laude. Pall. omnes rejiciunt hanc positionem, habentque velle quod rectum sit, aut ex aliorum. neque aliter Suffridi codd. item Brac. Fabr.

5. Vereri nos dicemus, ut illius facta verbis consequi possimus. Pal. cert. quart. sext. Brull. non agnoscunt illud dicemus, quo carere possimus, omnes si tamen ceterique præter secundum, exhibebant consequi non possimus, quod Latine dici posse hac significatione, strene negat Lambinus.

6. Ille qui laudatur fuerit aut sit. Est à Pal. sec. & Suffridi nostri libris, quod attinet ad laudatur, nam Pall. ceteri omnes inculcant illud aut sit, hæc tenus libris publicatis ignoratum.

7. Principio tractato ab aliqua harum quas ante. Sic. Ita Lambinus, neque aliter Brull. aut Pal. sec. quippe ceteri spernunt adhuc se illud ab re vulgo Eraty. Princ. tractato tum ab re tum ab aliqua harum.

praesidium. In vituperatione, si bono genere, dedecori majoribus fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio, in laude, bene, & honeste, in bonis disciplinis per omnem pueritiam educatum esse: in vituperatione, è contrario. Deinde transire oportet ad corporis commoda. A natura, in laude: si sit dignitas, atque forma, laudi fuisse eam; non quemadmodum ceteris, detrimento, atque dedecori: si vires, atque velocitas egregia; honestis exercitationibus, & industriis dicemus comparata: 1 si valetudo perpetua; diligentia, & temperantia cupiditatum. In vituperatione, si erunt haec corporis commoda, male his usum dicemus, quae casu & natura, tanquam quilibet gladiator habuerit, si non erunt praeter formam, omnia ipsius culpa, 2 & intemperantia non fuisse dicemus. (7) Deinde revertemur ad extraneas res, & in his, animi virtutes, aut vitia quae fuerint, considerabimus: divitias, an paupertas fuerit, & quae potestates, quae gloriae, quae amicitiae, quae inimicitiae, & quae fortiter in inimicitias gerendis fecerit; & quae causa susceperit inimicitias, qua fide, benevolentia, officio gesserit amicitias. In divitiis qualis, aut in paupertate cujusmodi fuerit: quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cujusmodi mori ejus fuerit, cujusmodi res mortem ejus sit consecuta. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maxime consideratur, ille quatuor animi virtutes erunt accommodandae: ut, si laudemus; aliud iuste, aliud fortiter, aliud modeste, aliud prudenter factum esse dicamus: si vituperemus, è contrario, aliud iniuste, aliud ignave, illud immodeste, aliud stulte factum esse dicamus. Perspicuum est jam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripartita divisio laudis & vituperationis, si illud etiam a sumserimus; non necesse esse nos omnes has partes in laudem, aut vituperationem transferre, 3 propterea quod saepe ne incidunt quidem: saepe ita tenuiter incidunt, ut non sint necessaria dictu. quapropter eas partes, quae firmissime videbuntur, legere oportebit. (7) Conclusionibus brevibus utemur, enumeratione ad exitum causae: in ipsa causa crebras & breves amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus causae, eo quod raro accidit in vita, 4 negligentius considerandum est. NEQUE ENIM id, quod potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportet velle quam accommodatissime posse facere. Et, si separatim haec causa minus saepe tractatur: at in judicialibus, & in deliberativis causis saepe magnae partes versantur laudis, aut vituperationis, quare in hoc quoque genere causae 5 non nihil industria consumandum putamus. (7) NUNC, absoluta nobis difficillima parte rhetoricae, hoc est, inventione perpolitae, atque ad omne causae genus accommodata, tempus est ad ceteras partes proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus. (8) QUONIAM dispositio est, per quam illa, quae invenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidque loco pronuntietur: videndum est, cujusmodi rationem in disponendo habere conveniat. (8) Genera dispositionis sunt duo: unum ab institutione artis profectum: alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis dis-

ponemus, cum sequemur eam praecognitionem, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, divisione, confirmatione, confutatione, conclusionem: & hunc ordinem, quemadmodum praecceptum est ante, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modo totas causas per orationem, sed singulas quoque argumentationis partes disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Haec igitur duplex dispositio est, & una per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta. Est autem & alia dispositio, quae, cum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: ut si a narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à litterarum aliquarum recitatione: aut si secundum principium confirmationem utamur, deinde narrationem: aut si quam hujusmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. Nam si vehementer aures auditorum obtusa videbuntur, atque animi defatigati ab adversariis multitudine verborum, commode poterimus principio supersedere, & exordium causam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione, deinde, si commodum erit, quia non semper necesse est, ad principium sententiam reverti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem videbitur habere, ut nemo aequo animo principium possit audire: à narratione cum inceperimus, ad principium sententiam revertamur licebit. Si narratio parum probabilis est, exordium ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus, & translationibus partium saepe uti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionem artificiosè commutare cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationum dispositiones hujusmodi convenit habere: firmissimas argumentationes in primis & postremis causa partibus collocare: mediocres, & neque inutilis ad dicendum, neque necessarias ad probandum, quae si separatim ac singulae dicantur, infirmae sint, cum ceteris conjunctae, firmae, & probabiles fiant, interponi, & in medio collocari oportet, nam re narrata, statim expectat animus auditoris, ex qua se causa confirmari possit. Quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam superius dictum facile memoriae mandatur, utile est, cum dicere desinamus, recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem. Haec dispositio locorum, tanquam instructio militum, facillime in dicendo, sicut illa in pugnano, parare poterit victoriam. (7) PRONUNTIATIONEM multi maxime utilem oratori dixerunt esse, & ad persuadendum plurimum valere, nos quidem unum de quinque rebus plurimum posse non facile dixerimus; nec egregie magnam esse utilitatem in pronuntiatione, audacter confirmaverimus, nam commodae inventiones, & concinnae verborum elocutiones, & partium causae artificiosae dispositiones, & horum omnium diligens memoria, sine pronuntiatione, non plus, quam sine his rebus pronuntiatio

1. Si valetudo perpetua, diligentia & temp. cupid. Est à Pal. quarto & sexto, neque aliter Bechiceno, eod. quam quod in praeterea si valetudo perp. inapte huc. usque impressi: si valetudo, ex perpetua dilig. 4. nam perpetua valetudo, eadem est cum constante, cui opponitur varia.

2. Et intemperantia non fuisse. Pall. veriores ignorant negativam. Secundo vero habet. Et intemp. accidisse, ut videatur referendum, obfuisse hoc est, obfuisse.

3. Propterea quod saepe ne incidunt quidem, saepe ita tenuiter incidunt ut non sint necessaria dictu. Habentur ista quidem omnia in Pall. quarto numero, sed quartus & sextus solum habent: propterea non saepe iudicant ut non sint necessaria dictu, quomodo item fuit in Brull. & vero malim praevulgatis.

4. Negligentius considerandum est. Vox penultima alia est in Pal. in eod. & quart. item Br. & Fabr. commendandum. Guelmius formabat, commendandum.

5. Non nihil industria consumandum putamus. Ita erat in Br. in Pal.

pr. & sexto, cui ultimo superscriptum, id est, conferendum, quod deinde irrepit in contextum. Guelmius malebat emendandum, uti erat in Fabr. firmatque Pal. cert. Vulgata putamus, potest quidem tolerari, dum norint lectores, auctorem de oratoris studio loqui, non de ipso se, ut haecenus perperam explicarunt.

6. Una per orationes, altera per argumentationes. Sic Palatinus omnes praeter secundum, in quo, orationis, altera per argumentationis partes. Suffridus noster ait fuisse in suis orationibus & argumentationibus, quod verius esse, ex superioribus planum putabat Guelmius.

7. Nec quidem unum de quinque rebus plurimum posse, utis &c. Secuti sumus auctoritatem Pal. quarti, sexti, & Brull. nam recepta lectio: Nec quid unum, &c. plurimum posse, utis &c.

8. Nec egregie magnam. Videatur illa negativa adversari perioda subservienti, & vero Pal. quartus servat, & egregie, ut videatur retrahenda adhaec litera à voce praecedenti, quod fieret sed; aut referendum à 4.

riatio sola valere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter scripsit (nam omnes vix posse putarunt de voce, & vultu, & gestu dilucide scribi, cum hæc res ad sensus nostros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res consideranda. (7) Dividitur igitur pronuntiatio in *vocis figuram*, & *co-poris motum*. (aa) *Figura vocis*, est quæ suum quemdam possidet habitum ratione, & industria comparatum. (bb) Ea dividitur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem vocis maxime comparat natura, non nihil hanc auget, sed maxime conservat sursu. Firmitudinem vocis maxime natura comparat, non nihil adauget, & maxime conservat, exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc est, ut eam *torquere* in dicendo pro nostro commodo possimus, maxime facit exercitatio declamationis. (cc) Quapropter de magnitudine vocis, & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos atinet commonere, nisi ut ab iis, qui non inficii sunt ejus artificii, ratio curandæ vocis petatur. (dd) De ea parte firmitudinis, quæ conservatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum videtur. Firmam igitur maxime poterimus in dicendo vocem conservare, si quàm maxime sedata & depressa voce principia dicemus. nam læduntur arteriæ, si antequam leni voce permissa sunt, acris clamore complectatur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet. recreatur enim vox spirita, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem remittere, & ad sermonem transire oportet: (*commutatissime* enim faciunt, ut 2. nullo genere vocis effuso in omni voce integri simus,) & acutas vocis 3. exclamationes vitare. ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta, atque attenuata nimis acclamatione, & siquis splendor est vocis, confumitur uno clamore universis. Et uno spiritu continere multa dicere in extrema conveniet oratione. fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ variè tractata est, reducit in quendam sonum æquabilem atque constantem, sæpe *rerum* nature, gratia quædam jure debetur, velut accidit in hac re. nam quæ diximus ad vocem servandam professe, 4. eadem attingent ad suavitatem pronuntiationis: ut, quod nostræ voci profuit, idem voluptate auditoris probeatur. Utile est ad firmitudinem vocis, sedata vox in principio, quid insuavis, quàm clamor in exordio causæ? Intervalla vocem confirmant: eadem sententias concinniores divisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conservat vocem continui clamoris remissio. Et auditorem quidem *varietas* maximè delectat; cum sermone animus ejus retinet, aut exulscitat clamore. Acuta exclamatio vocem, & fauces vulnerat: eadem lædit auditorem, habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potius vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio est voci. quid? hæc eadem nonne animum vehementissimè calefacit auditoris, in totius conclusione causæ? Quoniam igitur res eadem vocis firmitudini, & pronuntiationis suavitudini profunt, de utraque res simul erit in præsentia dictum, 5. de firmitudine quæ visa sunt, de

suavitate, quæ conjuncta fuerunt: cætera suo loco paullo post dicemus. (ee) Mollitudo igitur vocis, quoniam omnis ad theoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consideranda est. (ff) Eam dividimus in feronem, contentionem, amplificationem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandum, & contutandum accommodata. Amplificatio, est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam *trahit* auditoris animum. (gg) Sermo dividitur in partes quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, jocationem. Dignitas, est oratio cum aliqua gravitate, & vocis remissione. Demonstratio, est quæ docet remissa voce, quomodo quid fieri poterit, aut non poterit. Narratio, est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum, expositio. Jocatio, est oratio, 5. quæ ex aliqua *resum* prudentem, & liberalem potest comparare. (hh) Contentio dividitur in continuationem, & distributionem. Continuatio, est orationis enuntiandæ acceleratio clamosa. Distributio, est in contentione oratio frequens, cum raris, & brevibus intervallis, acris vociferationem, & amplificatio dividitur in cohortationem, & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. (kk) Quoniam igitur mollitudo vocis in tres partes divisa est, & hæc partes ipsæ in octo partes alias distributæ, harum octo partium quæ cujusque idonea pronuntiatio sit, demonstrandum videtur. Sermo, cum est in dignitate, plenis faucibus quàm sedatissima, & depressissima voce uti conveniet: ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cum autem est in demonstratione, voce paululum attenuata, crebris intervallis, & divisionibus uti oportebit: ut ipsa pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, 6. inserere, atque interfecare videamur in animis auditorum. Cum autem sermo in narratione est, tum vocum *varietate* opus est, ut, quo quidque pacto gestum sit, ita narrari videatur. Strenuè quod volumus ostendere factum, celeriusculè dicemus: 7. at aliud otiosè, retardabimus. Deinde modò acriter, tum clementer, mæste, hilariter in omnibus partibus commutabimus, ut verba, ita pronuntiationem. Siqua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationis, de quibus nos narrabimus: diligenter animum advertemus, ut omnium *persuasum* sensus, atque animos voce exprimamus. Sin erit sermo in jocatione, leniter tremebunda voce, cum parva significatione risus, 8. sine ulla suspitione mimæ cachinnationis leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem jocum vocem. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciendum est in continuatione, adaugto mediocriter sono vocis, verbis continuandis, vocem quoque adaugere oportebit, & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio consequi possit. In distributione vocem ab imis faucibus exclamatione quàm clarissima adhibere oportet: & quantum spatii per singulas exclamationses sumserimus, tantum in singula intervalla spatii consumere jubemur. In amplificationibus, cum cohortationu utemur 10. voce *attenuatissimè*, clama-

C 2

clama-

1. Exercitatio declamationis.] Palat. sec. quart. sexte. exercitatio imitatio. quod ferè malim; imò omnino. nam *exercitatio* declamationis, servit magis *multitudinem* vocis, quæ vox sequitur.
2. Nullo genere vocis effuso.] Hoc ait, si neque contentione, neque sermone exhauriantur vires, in omni vocis genere integros nos fore, & ab uno ad alterum posse transire: hæc Gulelmus.
3. Exclamatio vitare.] Hoc modo erat in Pal. quarto, sexto. Bruii. nonnullisque Lambini, subintellegiturque superius oportet. vulgata addidit, vitare debemus.
4. Eadem attingent.] ad suavitatem pronuntiationis.] Bruii. & Pal. quart. *eadem* *attingent* *fit*; neque aliter textus, nisi quod is, *item attingent*.
5. De firmitudine quæ visa sunt.] Lambinus deleret tres postremas dictiones; sed libris in vicis, neque favente orationis contextu.

6. Quæ ex aliqua re resum.] Pal. quart. sexte. Bruii. *re resum* *resum*, qui libri nihil temere addunt.
7. Inserere atque interfecare.] Ita libri nostri, præter quam quod in quibusdam *insecare*, vel *intersecare*. Gulelmus maluit *insecare*, etiam. legi posset *intersecare*, argutus forsan & Latinus.
8. At aliud otiosè, retardabimus.] Distinguo est à Gulelmio. *strenuè*; est celeriter; industriè: contra *otiosè*, securè, negligenter. nec aliter Plautus aut Terentius.
9. Sine ulla suspitione anima cachinnationis.] Manuscripti nostri ita scripi sunt, ut videri possit *nimè*, quemadmodum vulgatum hæc tenent. aut *admodum*, uti erat discretè in Fabriciano, & hæc propriè quadrat.
10. Voce attenuatissima.] Palat. quart. & sexte. *attenuatissima*; neque aliter Bruiiense exemplar.

clamore leni, sono æquali, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur voce depresso, inclinato sono, crebris intervallis, longis spatiis, magnis commutationibus. (1) De figura vocis satis dictum est: nunc de corporis motu dicendum videtur. *Motus* est corporis gestus, & vultus moderatio quædam, quæ pronuntiantur convenit, & probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Convenit igitur in vultu pudorem & acrimoniam esse: In gestu nec venustatem conspicuam, nec turpitudinem esse, ne aut histriones, aut operarii videamur esse. Ad eandem igitur partem, in quas vox est distributa, motus quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate, stanteis in vestigio, levi dextere motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paululum corpus à cervicibus demitemus. Nam hoc est à natura datum, ut quàm proximè tum vultum admoveamus ad auditores, si quam rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione sermo, idem motus poterit idoneus esse, qui paulo antè demonstrabatur in dignitate. Sin in jocatione, vultu quædam debemus hilaritatem significare, sine commutatione gestus. Si contendemus per continuationem, brachio celeri, nobili vultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionem, celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rara supplantatione, acri, & defixo aspectu uti oportebit. Sin utemur amplificatione per cohortationem, paulo tardiore & consideratiore gestu conveniet uti, similibus certis rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, facinoroso plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato & constanti gestu, mixto, & conturbato vultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotii, qui motus corporis exprimere verbis, imitari scriptura conatus sum voces. Verum nec hoc confusus sum posse fieri, ut de his rebus satis commodè scribi posset: nec si id fieri non posset, hoc, quod feci, fore inutile putabam, propterea quod hic admonere volumus, quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet pronuntiationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur. (m) Nunc ad thesaurum inventorum, atque omnium partium rhetoricæ custodem, memoriam transeamus. (n) MEMORIA utrum habeat 1 quidquam artificiosum, an omnis à natura proficiatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque consistit in hac re multum valere artem & præceptionem, ita ea de re loquimur. placet enim nobis 2 esse artificium memorie: quare placet, alias ostendimus: in præsentia cujusmodi ea sit, aperimus. Sunt igitur duæ memorie: una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, 3 & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. (o) Sed quia in ceteris rebus INGENIUM bonitas imitatur sæpè doctrinam, ars porro, natura commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, si cui data est egregia, similis sit huic artificiosæ. Porro hæc artificiosa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ.

1. *Quidam artificiosæ.* Sic Pal. quart. sext. Gembl. Br. & Liliensis, arripit, quod ex arte factum; qui contrarium naturale, vulgata arripit.

2. *Esse artificium memoria.* Ita idem scripti, nec non Pal. sec. alii tamen memoriam, quod exhibet editio Victorii.

3. *Et simul cum cogitatione nata.* Pal. quart. & Bruil. Gembl. item mago Lilliani & Toliani, & sine multa coniectatione, sed non ab eo vulgata quæ & ipsa commoda est.

4. *Ut ingenio doctrina præceptione natura nascatur.* Ita omnes mss. nostri. sententia est; ut in omnibus artibus, ita & in hac memoria, nascatur doctrinam, si fortiter sit ingenium docile, & naturam vel optimam magis explendescere, si præceptionum adhibita sit ratio.

5. *Quod dictatum est scribere.* Edidi dictatum, ejecto vulgari dictum & Pal. sec. quart. sexto, &c. notum enim dictaturus fuisse, qui scribis sug-

Quapropter & naturalis memoria præceptione confirmanda est, ut sit egregia: & hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenio. Nec hoc magis, aut minus in hac re, quàm in ceteris artibus fit, 4 ut ingenio, doctrina; præceptione, natura nitescat. Quare & illis, qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio: quod tute paulo post poteris intelligere. Quod si illi fieri ingenio nostra præceptione non indigerent, tamen iusta causa daretur, quare iis, qui minus ingenii habent, adjuvamento velimus esse. (p) Nunc de artificiosa memoria loquemur. Constat igitur artificiosa memoria ex locis & imaginibus. (q) Locos appellamus eos, qui breviter, perfecte, insignitè, aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos facile naturali memoria comprehendere & amplecti queamus, ut ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia, quæ his similia sunt. (r) Imagines, sunt formæ quædam, & notæ, & simulacra ejus rei, quam meminisse volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ, quorum memoriam si volumus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit. (s) Nunc, cujusmodi locos invenire, & quo pacto reperire, & in locis imagines constituere oporteat, ostendemus. Quemadmodum igitur qui litteras sciunt, possunt id, 5 quod dictatum est, scribere, & recitare quod scripserunt: ita qui *mnemoria* didicerunt, possunt, quæ audierunt, in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim cæx, aut chartæ simillimi sunt: imagines, litteris: dispositio & collocatio imaginum, scripturæ: pronuntiatio, lectio. Oportet igitur, si volumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamus, quo fecius quoto, quoque loco libebit, vel à superiore, vel ab inferiore, vel à media parte imagines sequi, ut ea, quæ mandata locis erunt, 6 edere & proferre possimus. Nam ut, si in ordine stanteis notos compluris videmus, nihil nostra intersit, utrum à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eveniet, ut in quamlibet partem quoto, quoque loco libebit, imaginibus commoti dicere possimus id, quod locis mandaverimus. Quare placet & ex ordine locos comparare; & locos, quos assumserimus, egregiè 7 commeditari oportebit, ut perpetuò nobis habere possint. nam imagines, sicut litteræ, delentur, ubi nihil illis vitur: loci tanquam *cosa*, remanere debent. Et, ne fortè in numero locorum falli possimus, quantum quemque locum placet notari: quod genus, si in quinto loco manam auream collocemus, & si in decimo aliquem notum, cui prænomen sit *Decimo*: deinde facile erit simileis notas quinto quoque loco collocare. Item commodius est in derelicta, quam in celebri regione locos comparare: propterea quod frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas: solitudo conservat integras simulacrorum figuras, 8 præterea dissimiles forma, atque natura loci comparandi sunt, ut distinctè inter lucere possint, nam si quis multa intercolumnia surferit, conturbatio similitudine locorum, ut ignoret, quid quoquo in loco collocarit, 9 Et magnitudine modica, & mediocriter

locos

geterent quod exciperent; vel ex loco Cæsaris apud Suetonium, negantis *videtur scripsisse litteras*, quod de posuisset Dictatorum.

6. *Edere & proferre possimus.* Apparet loco vocis primæ fuisse aliquid, litterarum minus cognitum, nam vacuum relictum est in Palat. sec. primus verò habet *dicere*, quintus *videre*, an fuit educere?

7. *Commeditari oportebit.* Magis placebat Galielmio quod in suis invenerat Sufridus, *commeditarique notare*, & vero ita quoque erat in Palat. quarto, sexto, Colonien si, sed sine enclitica.

8. *Præterea dissimiles forma atque natura.* Palat. sec. quart. sext. præterea, quidam etiam *dissimilis*.

9. *Et magnitudinis modica, & mediocriter locus, &c.* Fabricianus: *id est mediciter*: adeo ut Gualterius habeat *mediciter* pro glossmate. erat in Pal. quinto, ex magno, *medica*, quod excutient quibus otium est, quo careo.

locos habere oportet. nam & præter modum ampli, vagas imagines reddunt, & nimis angusti, sæpe non videntur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustres, nec vehementer obscuros locos haberi oportet, ne obæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Intervalla locorum mediocria esse placet, ferè paulo plus, aut minus pedum tricentum. Nam ut *aspektus*, ita cogitatio minus valet, siue nimis procul removeris, siue vehementer propè admoveris id quod oportet videri. Sed quanquam facile est ei, qui paulo plura exploraverit, quamvis multos, & idoneos locos comparare: tamen si quis ad ista satis idoneos invenire se non putabit, ipse sibi constituat quàm volet multos licebit. Cogitatio enim quamvis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cujusdam ad suum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit, si hac prompta copia contenti non erimus, nosmetipsos nobis cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. (1) De locis satis dictum est: nunc ad imaginum rationem transeamus. Quoniam ergo rerum similibus imagines esse oportet, & ex omnibus verbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent: una rerum, altera verborum. Rerum similitudines exprimitur, cum summam ipsorum negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituantur, cum uniuscujusque nominis, & vocabuli memoria imagine notatur, (2) Rei totius memoriam sæpe una nota, & imagine simplici comprehendimus, hoc modo: Ut, si accusator dixerit, *ab reo* hominem veneno necatum; & hereditatis causa factum arguerit, & ejus rei multos dixerit testis, & conficios esse: si hoc primum, ut ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse volumus: in primò loco rei totius imaginem conformabimus: ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agitur, si formam ejus detinebimus. 2 si eum non agnoverimus: aliquem ægrotum 3 non de minimo loco sumemus, ut citò in mentem venire possit, & reum ad lectum ejus adstituemus, dextra poculum, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium & hereditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cetera crimina ex ordine in locis ponemus: & quotiescumque rem meminisse volumus, si formarum dispositione, & imaginum diligenti notatione ntemur, facile ea, quæ volumus, memoria consequemur. (x) Cum verborum similitudines imaginibus exprimere volumus, plus negotii suscipiemus, & magis ingenium nostrum exercibimus. Id nos hoc modo facere oportebit. 4 Jam domitium reges *Atrida* parant. In loco constitutere oportet manus ad cælum tollentem Domitium, cum à regibus Martiis loris cadatur. Hoc erit, (y) Jam domitium reges. In altero loco *Aëtopum* & *Cimbrum* 5 subornare *Iphigeniam*, *Agamemnonem* & *Menelaum*: hoc erit, *Atrida* parant, hoc modo omnia verba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum valet, si naturalem memoriam exuscitaverimus hac notatione, ut, versu posito, ipsi nobiscum primam transeamus bis, aut ter eum versum, deinde cum imaginibus verba exprimat. hoc modo natura supeditabit doctrina. 6 nam utraque altera separata minus erit firma: ita tamen ut multo plus in doctrina atque arte præ-

sidii sit. Quod docere non gravaremur, nisi metueremus, ne, cum ab instituto nostro recessissemus, minus commode servaretur hæc dilucida brevitatis præceptionis. Nunc, quoniam solet accidere, ut imagines partim firmæ, & ad monendum idoneæ sint, partim inbecillæ, & infirmæ, quæ vix memoriam possint excitare: qua de causa utrumque fiat, considerandum est, ut, cognita causa, quas vitemus, & quas sequamur imagines scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. nam si quas res in vita videmus parvas, usitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus: propterea quod NULLA NISI nova, aut admirabili re commovetur animus. at si quid videmus, aut audimus egregiè turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, 7 incredibile, ridiculum, id diu meminisse consuevimus, itemque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliviscimur plerumque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quod usitata res facile è memoria elabuntur, insignes, novæ manent diutius. SOLIS exiit, cursus, occasus, nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipses solis mirantur, quia raro accidunt: & solis eclipses magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæc crebriores sunt. Docet ergo se natura, vulgari, & usitata re non excusitari: novitate verò, & insigni quodam negotio commoveri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea desiderat, inveniat: quod ostendit, sequatur. NISI est enim, quod aut natura extremum invenerit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constitutere oportebit, quod genus manere in memoria diutissime potest. id accidit, si quàm maximè notas similitudines constituemus: si non mutas, nec vagas, sed aliquid notum agentis imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, ut si *Coronis*, aut veste purpurea, 8 quo nobis notatior sit similitudo: aut si qua re deformabimus, ut si *cruentam*, aut *cæno oblitam*, aut rubrica delibutam induemus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuemus, nam ea res quoque faciet, ut facilius meminisse possimus. Nam, quas res veras facile meminimus, easdem fictas & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosque locos imaginum renovandum causa celeriter animo percurramus. Scio, plerosque Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum verborum imagines conscriberent, uti, quia eas edificare vellent, paratas haberent, nequid in quærendo operæ consumerent: quorum rationem aliquot de causis improbamus: primum, quod in verborum innumerabilem multitudinem ridiculum sit mille verborum imagines comparare. Quingulum enim poterunt hæc valere, cum ex infinita verborum copia, modo aliud, modo aliud nos verbum meminisse oportebit? Deinde cur volumus ab infirmitate inquam removere, ut nequid ipse quærat, cum illi omnia parata, quæ sitaque tradamus? Præterea similitudine alia, alius magis commovetur. Nam ut sæpe formam siquam similem cui-piam dixerimus esse, non omneis habemus *aspetores*, quod alii videtur aliud, ita fit in imaginibus, ut, qua nobis diligenter nota sint, ex parum videantur insignes aliis.

C 3

Quare

1. *Pedum tricentum.*) Palat. secundus *trigenum*, pr. *tricentum*. Delbenius legendum censet, *trinum pedum*. Pal. pr. aut esse qui legant *triginta*.

2. *Si cum non agnoverimus.*) Palat. quartus & sextus excludunt, *agnoverimus*; probem, si & tolleretur *quis*, cum, *Gulielmus* maluisse *exagoverrimus*.

3. *Non de minimo loco.*) Pall. idem non agnoscunt negativam.

4. *Jam domitium reges Atrida parant.*) Et à *Victoriana* nam prius impressi, *domi alicentem* quod servant Pal. omnes; etiam *Bruil.* & *Fabr.* nec non ii quos excusit *Petereus*, eique scripserat *patrocinatur Gulielmus*.

5. *Subornare Iphigeniam, Agamemnonem & Menelaum.*) Quot excusit

Palat. totidem invenit lectiones variantes, meliores tamen inclinabant, in *subornare* ut ad *Iphigeniam* in *Agamemnonem* & *Menelaum*.

6. *Nam utraque altera separata mihi non erit forma.*) Pall. meliores: nam cum ex utraque altera sit parata magis erit prima. *Tof. Gembl. Br.* nam cum ex utraque ab altera sit parata, minus erit infirma.

7. *Incredibile, ridiculum, id diu, &c.*) Pal. quintus subjicit *periculosa*, sed primus id posuimus habet in vicem *ridiculum*, neque aliter *Fabr.* & *mill. Saffridi*: veriusque putabat *Gulielm.* nam *periculosa* sane tenacissima est memoria; & de *ridiculis* infra agit; ita ut simul inuicem se de ea re non meminisse.

8. *Quo nobis notatior sit.*) Ita *Br.* & tres è *Pall.* vulgata *notior*, *P. L. Sec.* *notabilior* præferit.

Quare sibi quemque suo commodo conuenit imagines comparare. Postremo præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidque conueniat, & unum aliquid, aut alterum, non omnia, quæ ejus generis erunt, exempli causa subijcere quo res possit esse dilucidior, ut cum de proœmiis querendis disputamus, rationem damus querendi, non mille proœmiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc, ne forte verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem arbi treris, & ipsarum memoria rerum contentus sis, quod & utiliores sint, & plus habeant facilitatis: admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere, eos, qui velint res faciliores sine labore, & molestia facile meminisse, in rebus difficilioribus esse ante exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, ut versus meminisse possimus, sed ut hac exercitacione, illa rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur: ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus. Sed cum IN OMNI

disciplina infirma est artis præceptio sine summa assiduitate exercitacionis, tum vero in *omni* pugnâ minimum valet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur. Quam plurimos locos ut habeas, & quam maximè ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. Non enim sicut à ceteris studiis abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliquæ. Nunquam est enim, quin aliquid memoriz tradere velimus, & tum maxime, cum aliquo majore negotio detinemur. (y) Quare cum sit utile, facile meminisse, non te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum: quod poteris existimare, utilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari non est sententia, ne aut tu nostro, aut nos i tuo studio dissisi; aut minus, quam res postulat, dixisse videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus, tu primas quasque partes in animo frequenta, & quod maximè necesse est, exercitacione confirma.

R H E T O R I C O R U M
A D
C. H E R E N N I U M,
L I B E R Q V A R T U S.
Synopsis libri 4. ad Herennium.

a. ¶ De ELOCUTIONE: & quorum ex libro elocutionis exempla petenda, an oratoris aut poeta alicujus, an potius nostri & ad id de quo agitur inventi & excogitati quemadmodum hic auctor facit.
b. ¶ De ELOCUTIONIS præceptis, & quibus in generibus seu figuris oratoria elocutio consistat, c. Elocutionem variè constituit seu versari. d. hoc est in orationis genera gravis, e. medio, f. exornato seu attenuato, quod scilicet ad infimum & quotidianam sermonem dimissum est. (g. Hic contrarium est genus orationis sufflatum, fluctuans, dissolutum, arduum & exsangue.) h. Genera illa orationum dignitate afficit EXORNATIONIBVS, seu FIGURIS: & quidem variè, distinctam: & crebris obscuram orationem reddi: sed & figuræ commutandas esse, ut varietas varietate mutescit. i. ¶ Elocutionis tres sunt partes, k. ELEGANTIA, l. cujus partes Latinitas, m. hujus vitia solersimus & barbarissimus) n. & Explanatio: que vel usitatis, vel propriis verbis comparatur, o. COMPOSITIO, p. DIGNITAS, qua versatur in VERBORVM & SENTENTIARVM exornatione, q. VERBORVM exornationes sunt ha, Repetitio, r. Conuersio, s. Complexio, t. Traductio, u. Contentio, x. Exclamatio, y. Interrogatio, z. Ratiocinatio, aa. Sententia, bb. Contrarium, cc. Membrum, dd. Articulus, ee. Continuatio ff. Compar, gg. Similiter eadem, hh. Similiter desinen, ii. Anomimatio, kk. Subiectio, ll. Gradatio, mm. Definitio, nn. Transitio, oo. Correctio, pp. Occupatio, qq. Disjunctio, rr. Conjunctio ss. Adjunctio, tt. Conduplicatio, uu. Interpretatio, xx. Commutatio, yy. Permissio, zz. Dubitatio, aaa. Expeditio, bbb. Dissolutio, ccc. Praevisio, ddd. Conclusio, eee. Nominatio, fff. Pronominatio, ggg. Denominatio, hhh. Circutio, iii. Transgressio, kkk. Superlatio, ll. Inuolucio, mmm. Abusio, nnn. Translatio, ooo. Permutatio, ppp. SENTENTIARVM exornationes sunt ha: Distributio, qqq. Licentia, rrr. Diminutio, sss. Descriptio, ttt. Divisio, uuu. Frequentatio, xxx. Expositio (ea fit commutatione rerum, verborum translatione) yyy. Commotio, zzz. Contentio, aaaa. Similitudo, bbbb. Exemplum, cccc. Imago, dddd. Effusio, eeee. Notatio, ffff. Sermocinatio, gggg. Confirmatio, hhhh. Significatio, iiii. Brevitas, kkkk. Demonstratio, ll. ¶ Conclusio operis seu quatuor ad Herennium librorum.

VONTIAM in hoc libro, C. Herenni, de elocutione conscripsimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exemplis usi sumus: & id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re conscripserunt: necessitati faciendum est, ut paucis rationem nostri consilii demus. Atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quod in superioribus libris nihil neque ante rem, neque præter rem locuti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum est artis, ita, ut instituiamus, persoluerimus. Sed facilius nostram rationem intelliges, si prius, quid illi dicant, cognoveris. Compluribus de causis putant oportere, cum ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuersusque generis ab oratore, aut poeta probato sumtum ponere exemplum. Et primum se id modestia commotos facere dicunt, propterea quod videatur esse ostentatio quædam, non satis habere præcipere de artificio, sed ipsos etiam videri velle artificiosè

gignere exempla: hoc est, inquit, ostentare se, non ostendere artem. Quare pudor est ad eam rem impedimento, ne nos solos probare, nos amare alios contemnere, & deridere videamur. Etenim cum possimus ab Ennio sumtum, aut à Græcho ponere exemplum, videtur esse arrogancia, illa relinquere, & ad sua devenire. Præterea EXEMPLA testimoniorum locum obtinent, Id enim quod admonuerit, & leuiter fecerit præcepto exemplo, sicut testimonio comprobatur. Non igitur ridiculus sit si quis in lite, aut in z. iudicio, domesticis testimoniis pugnet, & sui ipsius abutatur exemplo? Ut enim testimonium sic exemplum, rei confirmandæ causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi à probatissimo iuni, ne quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. Etenim necesse est aut se omnibus anteponan, & sua maximè probent: aut ne gent optima esse exempla, quæ à probatissimis oratoribus; aut poetis sumta sunt. Si se omnibus anteponan, intolerabili arrogancia sunt; si quos sibi præponant, & eorum exempla suis exemplis non putent præstare, non possunt dicere, quare

1. In studio diffisi. Hanc aliter Pal. aut quæ consilium Suffr. posterioribus, diffidere, minus recte respiciunt enim illæ ab subsequenti videtur.
2. Videtur domesticis testimoniis pugnet, & sui ipsius abutatur exemplo. §. Seneca sum auctoritatem Pal. prima quibus suffragantur & alii,

nisi quod ii, testimonio abutatur. Victorii editio inuexit, iudicis domesticis pugnet: & sui ipsius testimonio abutatur, at velim doceri quid sit illud iudicium domesticum.

quare sibi illos anteponant. Quid igitur ipsa auctoritas antiquiorum? nam cum res, probabiliore, tum hominum studia, ad imitandum alicuiora reddidit: immo erigit omnium cupiditates, & acuit industria, cum spes injecta est, posse imitando, Gracchi, aut Crassi consequi facultatem. Postremo hoc ipsum est summum artificium, res varias, & dispares in tot poematibus, & orationibus sparsas, & vagè disiectas, ita diligenter eligere, ut unumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subijcere possis. Hoc si industria solum fieri posset, tamen effemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus: nunc verò sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim, qui non, cum summè teneat artem, possit ea, quæ jubeat, de tanta, & tam diffusa scriptura notare, & sperare? Ceteri cum legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & poetas, neque intelligunt, qua re commoti probent: quòd scire non possunt, ubi sit, nec quid sit, nec quo modo factum sit id, quod eos maximè delectet. At is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maximè eligit, & omnia in arte maximè scribenda, redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est ejus rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & alieni exemplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos auctoritate sua commovent, quam veritate disputationis. Illud enim vere mur: necui satis sit ad contrariam rationem probandam, & quod ab ea parte steterint illi, qui & inventores hujus artificii fuerunt, & venuste jam satis omnibus probati sunt. Quòd si, illorum auctoritate remota, res omnes volent cum re comparare: intelligent, non omnia esse concedenda antiquitati. Primum igitur, quod ab eis de modestia dicitur, videamus, 2. ne nimium pueriliter proferatur. Nam si tacere, & nihil scribere modestia est, cur quicquam scribant, aut loquantur? Sin aliquid suum scribant; cur, quòd secius omnia scribant, impediunt modestia? Quasi si quis ad Olympicum venerit cursum, & steterit, ut mittatur, im pudenter illos dicat esse, qui currere cœperint, ipse in tra carcere stet, & narret aliis, quomodo 3. Ladas, aut Bojufcus Sicyonius curstarint: Sic isti, cum in artis curriculum descendunt, illos, qui in eo, quod est artificii elaborant, ajunt facere immodestè: ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut scripturam, sic ut in stadium artis rhetorice prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen vereor, ne qua in re laudem modestiæ venientur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet. artem tuam scribis: gignis nobis novas præceptiones: eas ipse confirmare non potes: ab aliis exempla sumis. vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam si eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ, & suum quisque de libris sustulerit: nihil istis, quod suum velint, relinquatur. At exempla, quoniam testimoniorum similia sunt, item convenit, ut testimonia, ab hominibus probatissima sumi, Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neque testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim cum dicimus esse exorationem, quæ verbi causa, consistet ex similiter desinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum à Crasso, quibus possumus, & debemus, 4. non testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum, & testimonium: Exemplum demonstratur id, quod dicimus, cujusmodi sit: Testimonium, esse illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cum re convenire. aliter enim rem non potest confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non con-

venit. Quid ita? quia pollicentur artem se scribere, & exempla proferunt ab iis plerumque, qui artem nesciunt. Tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex arte? Contraque faciunt, quam polliceri videntur. Nam cum scribere artem insitunt, videntur dicere se excogitasse, quod alios docerent: cum verò scribunt, ostendunt nobis, quid alii excogitarint. Quis dicitis difficile? utrum laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum non statim præclarum. sunt enim multa laboriosa, quæ si factis, non continuo gloriemini, nisi fortè etiam, si vestra manu fabulas, aut orationes totas transcripseritis, gloriosum putaretis. Sin autem istud artificium egregium dicitis: videte ne insueti rerum majorum videamini, si vos parva res, sicuti magna delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audivit de arte paulo plus, in elocutione præsertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur: facere nemo poterit, nisi eruditus. ita ut, si de tragœdiis Ennii velis sententias eligere, aut de Pacuvianis periodos: quia planè rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te litteratissimum putes, ineptus sis, propterea quòd id facile faciat quivis mediocriter litteratus: item si, cum ex orationibus, aut poematis elegeris exempla, quæ certis signis artificii notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissime te fecisse putes, erres: propterea quòd isto signo videmus te non nihil ejus scire: 5. aliis signis, multa scire intelligimus. Quòd si artificiosum est intelligere quæ sunt ex arte scripta, multo est artificiosius, ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiosè, ab aliis commode scripra facile intelligere poterit: qui eligit facile, non continuo ipse commode scribit. Et, si est maximè artificiosum: alio tempore utantur ex facultate, non tum, cum parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Postremo, in eo vim artificii consumant, ut ipsi ab aliis potius eligendi, quam aliorum boni electores existantur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc, quæ separatim dici possunt, consideremus. dicimus ergo, eos omnes, idè quòd alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla sumant. sed de eo, quod postea diximus, autè videamus. Si concederem, aliena oportere assumere exempla, vincerem unius oportere: primum, quòd contra hoc nulla staret eorum ratio, liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, vel poemata, vel orationes, cujus auctoritate niterentur. Deinde interest magni ejus, qui discere vult, 6. utrum unum omnia, an omnia neminem, sed aliud aliud putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere: ipse quoque ad omnium nitetur facultatem. sin id desperabit, in paucis se exercebit, ipsis enim contentus erit, nec mirum, cum ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non poterit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchiis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, ceterisque, item sumis aliis à poëtis, & historiarum scriptoribus, necesse erit, eum qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno paucis vix potuisse sumi. Quare si unius alicujus esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, qui

C 4

dicere

1. Quod ab ea parte. Additum illud parte, è Pall. plerisque, item Sufri di scriptis & Fabriciano.

2. Nominum patet scribere proferatur. Vulgari addiderant inuultur & quod rejeci, sive quatuor Pall. & Brui.

3. Ladas aut Bojufcus Sicyonius curstarint. Videatur super hac emendatione, Turnebus lib. XX. Adverf. cap. 25.

4. Non testimonium collocamus. Negativam addidi: suavis Pall. quarti ac quinti, nec aliter Brui.

5. Aliis signis multa scire intelligimus. Istud malui cum Pall. pr. quarto: quàm vulgatum te scire multa intelligimus. libri heic valde sunt mendosi: nulli tamen accedebant illi Lambiniano, aliis signis multa scire intelligimus.

6. Utrum unum omnia, &c. Pall. aliquot & Petreij nostri, item Brui. præferunt: utrum ab uno omnia an omnia à nemine, an aliud ab alio, quod an de veritate concertet cum vulgato, perperam ostendit.

discere vult. & non putare unum posse omnia. Igitur nemo in hanc incidit opinionē, si ab uno exempla sumsisent, nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque sua protulerunt, neque unius alicujus, aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus & poetis exempla sumserunt. Deinde, si quis velit artem demonstrare, nihil prodesse ad discendum, non male utatur hoc adjumento, quod unus omnis artis parteis consequi nemo potuerit. Quod igitur iuvat eorum rationem, qui omnino improbant artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumeretur. Nunc omnino aliunde sic intelligimus sumenda non fuisse. Primum omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplum, de ejus artificio debet esse, non ut si quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, *Sume a me*, sed hujus exemplum aliunde rogabo, tibi que ostendam. Si merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum quaerit aliud mercis: ut si acervos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant: si Triptolemus, cum hominibus semen largiretur, ipse ab aliis id hominibus mutaretur: aut si Prometheus, cum mortalibus ignem dividere vellet, ipse à vicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculus videretur? Isti magistri, omnium dicendi praeceptores, non videntur sibi ridicule facere, cum id quod aliis pollicentur ab aliis quaerunt. Si, qui se fonteis maximos, penitus absconditos, aperuisse dicat, & hoc, sitiens quam maxime, loquatur, neque habeat, qui sitim sedet, non rideatur? Isti cum non modo dominos se fontium, sed *sapfos fonteis* esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si, cum id pollicentur aliis, arefcent ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coram magistrum facientem videbat, ceterorum opera vel sua sponte considerate poterat. Isti credunt, eos, qui hanc velint discere, alia ratione doceri posse commodius. Praeterea ne possunt quidem ea, quae sumuntur ab aliis exempla, tam esse accommodata ad artem, quam propria, propterea quod in dicendo leviter uniusquisque locus plerumque tangitur, ne ars appareat. in praecipiendo expresse conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam convenire possint: & post in dicendo, ne possit *ars eminerere*, & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremo hac quoque res nos duxit ad hanc rationem, quod nomina rerum Graeca, quae convertimus, & ea remora sunt à consuetudine quae enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo haec asperiora primo videantur necesse est, idque fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturae consumetur in exemplis, haec aliena si posuissimus, factum esset, ut, quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset: quod asperius, & inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inventionem Graecorum probassimus, exemplorum rationem secuti non sumus. (b) Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis praecepta transeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis praeceptio. Primum dicemus, quibus, in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res

semper habere debeat. (c) Sunt igitur tria genera, quae nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur: unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis est, quae constat ex verborum gravium & laevi & ornata constructione, Mediocris est, quae constat ex humilioribus, neque tamen ex infima, & perulgatissima & verborum dignitate. Attenuata est, quae demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem. (d) In gravi figura consumetur oratio, si quae cuiusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, sive propria, sive translata, sive extranea, ad unamquamque rem accommodabuntur: & si graves sententiae, in amplificatione, & quae commiseratione tractantur eligentur: & si exornationes sententiarum, aut verborum, quae gravitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figura erit hoc exemplum: NAM QVIS EST VESTRUM, iudices, qui satis idoneam possit in eum poenam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari: quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In iis, qui violassent ingenium, matrem familias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia majores nostri consumserunt: huic truculentissimo, ac nefario facinori singularem poenam non reliquerunt: Atque in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato injuria pervenit: hujus sceleris qui sunt affines, uno consilio univervis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! o crudeleis cogitationes! o derelictos homines ab humanitate! qui agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt, quo pacto hostes, revulsis majorum sepulcris, dejectis mœnibus, oventes irruerunt in civitatem: quomodo deum templis spoliatis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in servitutem, & matribus familias, & ingenuis sub hostilem libidinem subjectis, urbs acerbissimo concidat incendio confagrata: qui se non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimae patriae miserandum scelerali viderent cinerem. Nequeo verbis consequi, iudices, indignitatem rei: sed negligentius id fero, quia vos mei non indigetis. Vestri enim vos animus amatissimus reip. facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, praecipitem perturbetis ex ea civitate, quam ipse spurcissimorum hostium dominatu nefario voluerit obruere. (e) In mediocri figura versabitur oratio, si haec, ut ante aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus, sic: QUIBUS CVM BELLVM GERIMVS, iudices, videtis: cum focis, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul virtute & industria conservare soliti sunt. Hi cum se, & opes suas, & copiam necessario norunt; tum verò nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus R. possit, scire, & estimare poterant. Hi, cum deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso, quæ res erat, qua *frati* bellum suscipere conarentur, cum multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent? cum sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam praesto esse viderent? non denique ullam rem, quæ pertinere ad bellum administrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gere-

rent:

1. Non putare unum omnia posse.] Sic quidam Pall. alii: putare à nemine unum posse. Gembl. & Bc. putare neminem unum posse. quod forte melius recepto.

2. Qui sitim sedet.] Est à Pall. plerisque & Gueliemanis, supra quoque repositi non videtur, iisdem libris auctoribus.

3. Remota sunt à consuetudine.] Berichemii codices scripti adiciunt Latina. quod tamen in nullo nostrorum.

4. Laevi & ornata.] Ita Pal. quart. sext. Brull. nam tert. leni, vulgò

magna & ornata.

5. Verborum dignitate.] Aut Guelielmus, aut sanè VVoverius, contra libros scribendum censebat indignitate.

6. In gravi figura consumetur oratio.] Ita plerique & nostris, item Gueliemanis, nisi quod Brullerianis, consummatitur.

7. Matribus familias & ingenuis.] Praeposuit Lambinus virginibus, superflue, nam later ea vox sub illo ingenio & quo intelliguntur & pueri simul & puella.

rent: si totum certamen in uno praelio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores venirent; nedum illud imperium orbis terrarum, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, partim voluntate confenserunt, cum aut *amicis*, aut liberalitate à populo Romano superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis, Quid Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quo, illi quemadmodum descissent, videbant. Nam *RERYM IMPERITI*, qui uniuscujusque rei de rebus ante gestis exempla petere non possunt, si per imprudentiam facillime deducuntur in fraudem atque, si, qui sciunt, quid aliis acciderit, facile ex aliorum eventu, suis rationibus possunt providere. Nulla igitur re induci, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quemquam tenuisse, ut imperium populi Romani tentare auderet, nullis copiis fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est, quid aliud, nisi id, quod dico, potest esse? (f) In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum: NAM UT FORTE HIC in balneis venit, cepit, postquam perfusus est, defricari. Deinde, ubi visum est ut in alveum descenderet, ecce ibi iste de transverso, Heus, inquit, adolescens, pueri tui modo me pulsaverunt: satis facias oportet. Hic, qui id aratis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, crubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cepit. Hic vix tandem inquit, sine me considerate, Tum vero iste cepit clamare voce ista, quæ vel facile cuivis 2 rubores elicere posset: Ita petulans es, atque acer, 3 ut ne ad solarium quidem idoneus, ut mihi videtur, sed pone scenam, & in ejusmodi locis exercitatus sis. Conturbatus est adolescens: nec mirum, tui etiam nunc pedagogi lites ad auriculas versarentur, imperio ejusmodi conviciorum. Ubi enim iste vidisset *stram* exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine fama detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborum constructio quædam, & item alia in gravitate, alia posita in mediocritate. (g) Est autem cavendum, ne, dum hæc genera consecramur, in finitima, & propinqua vitia veniamus. Nam gravi figura, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ recte videbitur appellari, si *sustata* nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita gravis oratio sæpe imperiti videtur ea, quæ turbet, & inflata est, cum aut novis, aut præfatis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut gravioribus, quam res postulat, aliqui dicitur, hoc modo: NAM QUI PERDVLLIONIBVS vendit patriam, non satis supplicii dederit, si præceptis in Neptunias depulsus erit lacunas. Pœnitent igitur istum, qui monteis belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo, quod profecti sunt, aberraverunt, & specie gravitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si pervenire eò non poterunt, errantes perveniunt 4 ad confine genus ejus generis, 5 quod appellamus *sustatam*, & dissolutam: eò quoddam sine nervis, & articulis fluctuat huc & illuc, 6 nec potest

confirmare, neque viriliter sese expedire. Id est hujusmodi: SOCI NOSTRI cum belligerare nobiscum vellent, profecto ratiocinari essent etiam atque etiam, quid posset facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hic adjuutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest hujusmodi sermo tenere attentum auditorem, diffuit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Quam possunt in illa facetissima verborum attenuatio se commode versari, veniunt ad aridum, & exanguis genus orationis, quod non alienum est *exile* nominari, cuiusmodi est hoc: NAM ISTIC ille ad balneas accessit: ad hunc postea dicit, hic tuus servus me pulsavit. Postea dicit hic illi, considerabo. Post ille huic conviciam fecit, & magis, magisque presentibus multis clamavit. Frivulus hic quidem jam, & iliberalis est sermo. Non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis, & electis, compositam orationem. (h) Omne genus orationis, & grave, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur; quæ si raris disponuntur, distinctam, sicuti *coloribus*: si crebris collocantur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut gravem mediocrem, medicorem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile fatietas varietate vitetur. (i) *QVONIAM*, quibus in generibus elocutio versari debeat, dictum est, videamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata est, tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. (k) Elegancia est, quæ facit, ut unumquodque pure, & aperte dici videatur, hæc distribuitur in Latinitatem, & explanationem. (l) Latinitas est, quæ sermonem purum conservat, ab omni vitio remotum. (m) Vitia in sermone, quo minus is Latinus sit, duo possunt esse: Solæcismus, & Barbarismus. Solæcismus est, cum verbis pluribus consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum verbum aliquod vitiose effertur, hæc quæ ratione vitare possimus, in arte Grammatica 7 dilucide discemus. (n) Explanationis est, quæ reddit apertam, & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, utilitatis verbis, & propriis. Utilitatis sunt ea, quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ ejus rei verba sunt, aut esse possunt, quæ de loquimur. (o) *COMPOSITIO*, est verborum constructio, quæ facit omneis partibus orationis æquabiliter perpolitas. Ea conservabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastam, atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: *Bæcæ aeneam amœnissimam impendebant, & si vitabimus ejusdem litteræ nimiam assiduitatem: cui vitio versus hic erit exemplo. nam hic nihil prohibet in vitiiis, alienis exemplis uti: „ O Tite, tute Titi, tibi tanta tyranne tulisti. Et hic ejusdem poetæ: „ Quidquam quisquam cuiquam quod conveniat, neget. Et, si ejusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus, ea est hujusmodi: Nam cuius rationis ratio non existet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et, si non utemur continenter similiter eadentibus verbis, hoc modo: „ Fientes, plorantes, lacrymantes, obstestantes. Et, si verborum transjectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re poste-*

C 5

rius

1. Partim voluntate confenserunt.) Lambiniana concesserunt, quod & in Suffridi nostri libris, & melius videtur.
 2. Rubores elicit.) Est à conjectura Ranconeri, cum perferat in manu. omnibus ejus, neque devertunt Pall. Suffridi tamen præ se ferunt, injicere, quod placuit Gulielmo.
 3. Ut ne ad solarium quidem, &c. sed pour sermo de hujusmodi.) Hæc est scriptura meliorum Pall. nisi quod quartus adhuc habeat exercitatus, ubi vulgo exercitatus fr. Eratque in Br. pœnit.
 4. Ad confine genus ejus generis.) Palat. pr. & tert. non habent illud genus, exlatque in Bruil. ad consuetudinem ejus generis) quod pronum est

mutare cum Gulielmo in consuetudinem.
 5. Quod appellamus sustatam & dissolutam.) Palat. quint. & Fabr. respondent sustatam, &c. ceteri vero Pall. excludunt, & dissolutam recepto illo sustatam, & malim sane primum.
 6. Nec potest confirmari, neque viriliter.) Scripta ita cum Pall. quarto & Bruil. ac Fabr. vulgata quæ potest confirmare, nec viriliter.
 7. Dilucide discemus.) Pall. tres dicimus. exemplaria examinata Suffridi nostro, item Fabr. & Br. dicimus. recte putabat emendari Gulielmum discimus.

rius loquimur, quo in vitio est Lucilius assiduus; ut hoc est in prioribus libro: „Hares ad hoc scriptus, Lucii, misimus, & c. Item, lugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aureis, & oratoris spiritum lædit. His vitiiis in compositione vitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate. (p) DIGNITAS est, quæ reddit ornatum orationem varietate distinguens. Hæc in verborum, & sententiarum exornationem dividitur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitio. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem. (q) REPETITIO est, cum continenter ab uno, atque in eodem verbo in rebus similibus & diversis principia sumuntur, hoc modo: *Vobis istud attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honor.* Item *Scipio Numantiam suffulit, Scipio Karthaginem deleuit, Scipio pacem peperit, Scipio civitatem servavit.* Item, *Tu in forum prodire, tu lucem conspiceris, tu in horum conspectum venire conaris?* *Audis verbum facere? audes quidquam ab istis petere? audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non iurandum reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio, cum multum venustatis habet tum gravitatis, & acrimoniam plurimum. Quare videtur esse adhibenda & ad ornandam, & ad augendam orationem. (r) Conversio est, per quam non, ut antè primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter revertimur, hoc modo: *Pavus populus Romanus iustitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit.* Item ex quo tempore concordia de civitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, respub. sublata est. Item, *C. Lalius, homo navus erat, ingeniosus erat, doctus erat, & bonus viris & studiosis amicus erat, ergo in civitate primus erat.* Item, *Nam cum istos, ut absolvant te, rogas: ut pejerent, rogas: ut exultationem negligant, rogas: ut leges populi Rom. tuæ libidini largiantur, rogas.* (s) Complexio est, quæ utramque complectitur exornationem, & hanc, & quam antè exposuimus, ut repetatur idem primum verbum, sæpius, & crebro ad idem postremum revertamur, hoc modo. *Qui sunt, qui fœdera sæpe rupeunt? Karthaginenses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Karthaginenses. Qui sunt, qui Italiam deformaverunt? Karthaginenses. Qui sunt, qui sibi postulant ignoscere? Karthaginenses. Videte ergo, quid conveniat eos impetrare.* Item, *Quem senatus damnarit, quem populus Rom. damnarit, quem omnium exultatio damnarit. eum vos sententia vestris absolvete?* (t) Treductio est, quæ facit, ut, cum idem verbum crebrius ponatur, non modo non offendant animum, sed etiam concinniore oratione reddat, hoc pacto: *QUI NIHIL habet in vita iucundius vitæ, is cum virtute vitam non potest colere.* Item, *EVM TV hominem appellas, qui si fuisset homo, nunquam tam crudeliter vitam hominis petiisset. At erat inimicus, ergo inimicum sic ulcisci voluit, ut ipse sibi repeteretur inimicus?* Item, *DIVITIIS sine divitum effectum verò virtutem præfer divitiis, nam si voles divitias cum virtute comparare, vix satis idoneæ tibi videbuntur divitæ, quæ virtutis pedisequæ sint.* Ex eodem genere exornationis est, cum idem verbum modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo: *Cui eam rem tam studiose curas quæ multas tibi dabit curas?* Item, *2. AMARI iucundum sit, si curetur, nequid inest amari.* Item, *Viam ad vos, si mihi senatus det veniam.* In his quatuor generibus exornationum, quæ adhuc propositæ sunt, non inopia verborum fit, ut ad idem verbum redeatur sæpius; sed inest festivitas quædam, quæ*

facilius auribus dijudicari, quàm verbis demonstrari potest. (u) Contentio est, cum ex contrariis verbis aut rebus oratio conficitur, hoc pacto: *HABET assentatio iucunda principia, eadem exitus amarissimos affert.* Item, *inimicite placibilem, amicis inexorablem præbet.* Item, *In altitumultuaris, in tumultu solus es otiosus, in re frigidissima cales, in ferventissima friges.* *Tacito cum opus est, clamans ubi loqui convenit, obmutescis.* *Ades? abesse vis? abes? reverti cupis.* In pace bellum quaritas; in bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in proelio pro ignavia tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati, & graves poterimus esse. (x) Exclamatio est, quæ conficitur significationem doloris, aut indignationis alicujus, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuspiam compellationem, hoc modo: *Tenue alloquor, Africane, cuius mortui quoque nomen splendore, ac dedecore est civitati.* *Tui clarissimi nepotes suo languine aluunt inimicorum crudelitatem.* Item, *O presulose Regellæ, quàm facile scelere vestro contabulis! ut, cuius nitor urbis Italiam nuper illustravit, ejus nunc vix fundamentorum reliquæ maneat.* Item, *Bonorum insidiatores latrocinio vitam innocentissimi cuiusque petitis? tantamne ex iniquitate iudiciorum vestris calumniis assumitis facultatem? Hæc exclamatio si loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo postulare videbitur: ad quam volumus indignationem, animum auditoris adducemus. (y) Interrogatio non omnis gravis est, neque concinna, sed hæc, quæ, cum enumerata sunt ea, quæ obliunt causæ adversariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: *Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab rebus, removebas, & alienabas, an non? & utrumne alicquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non? (z) Ratiocinatio est, per quam ipsi à nobis rationem poscimus, quare quidque dicamus, & crebro nosmet à nobis petimus uniuscujusque propositionis explanationem. Ea est hejusmodi: *MAIORES nostri siquam unius peccati mulierem damnabant: simplici iudicio multorum maleficiorum convictam putabant, quo pacto? quoniam, quam impudicam iudicabant, eam veneficæ quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est, eam quæ suum corpus ad dixerit turpissimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, parentem, ceteros, ad quos videt sui dedecore infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut, quoquo modo possit, veneficæ petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficæ damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quàm turpis amor, & intemperans libido commovere potuit: cum, cuius animus mulieris esset corruptus, ejus corpus castum esse non putaverunt. Quid in viris? idemne hoc observabant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: Mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, *BENEF. MAIORES nostri hoc comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, vix privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulo antè in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? quia *VIRI FORTIS* est, qui de victoria contendat, eos hosteis putare; quia victi sunt, eos homines iudicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parces? quia talem****

1. *Etiam vitæ & studiose.* Palatin. quart. sext. item Brail. & Fabric. *studios.* quam varietatem peperit insolentia verbi. rarius enim *studiosum* pro bono & probò dicit. Cicero pro Ligario: *Nisi in eum stu-*

diosum & bonum vitæ iudicaret.

2. *Amari iucundum sit.* Sic Pal. quart. & sext. alluditque Br. in quo *Amare iuc. sit.* vulgo erat, *amari iucundum est*, minus efficacie.

calem stultitiam contemneret, non imitari consuevi. Hæc exornatio ad sermonem vehementer accommodata est, 1 & animum auditoris retinet attentum, tum venustate sermonis, tum rationum expectatione. (aa) Sententia, est oratio summa de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breviter ostendit, hoc modo: 2 **DIFFICILE** est primum virtutes revereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item, **LIBER** is est existimandus, qui nulli turpitudini servit. Item, **EGENS** æquè est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item, **OPTIMA** vivendi ratio est eligenda. eam jucundam consuetudo reddet. Hujusmodi sententiæ simplices, non sunt improbandæ, propterea quod habet brevis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo: **OMNES** bene vivendi rationes in virtute sunt collocandæ, propterea quod sola virtus in sua potestate est: omnia præter eam subiecta sunt fortune dominationi. Item, **QVI FORTVNIS** alicujus ducti amicitiam ejus secuti sunt, hi, simul ac fortuna dilapsa est, devolant omnes. Cum enim accessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ dupliciter effertur, 3 sine ratione, & cum ratione. hoc modo sine ratione: **ERRANT**, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus adversos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: **QVI ADOLESCENTIVM** peccatis ignosci putant operire, falluntur, propterea quod ætas illa non est impedi mento bonis studiis, ad hi sapienter faciunt, qui adolescentis maxime castigant, ut quibus virtutibus omnem vitam tueri possunt, eas in ætate marcescens velint comparare. Sententiæ interponi ratio convenit, ut rei actores, non vivendi præceptores esse videamur, cum ita interponitur, multum afferent ornamentum, Nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad causam videat accommodari rem certam, ex vita & moribus sumtam. Contrarium, idem fere est, quod contentio. (bb) **Contrarium** est, quod ex rebus diversis duabus, alteram breviter, & faciliè confirmat, hoc pacto: **NAM, QVI SVIS** rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speret? Et item, **NAM, QVEM** in amicitia perfidiosum cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et, **QVI PRIVATVS** intolerabili superbia fuerit, eum commodum, & sui cognoscentem videat in potestate quis speret? Et, **QVI** in sermonibus, & conventu amicorum verum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item, **Quos** ex collibus dejecimus, cum his in campo metuumus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exquiri non poterant: hi postquam pauciores sunt, metuumus, ne sint superiores? Hoc exornationis genus, brevibus & continuatis verbis perfectum esse debet, & cum commodum est auditu, propter brevem & absolutam conclusionem: tum verò vehementer, id, quod opus est oratori, comprobare contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillimè possit. (cc) **Membrum orationis** appellatur res breviter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: **Et inimico** proderas, id est unum, quod expellatur membrum: deinde hoc excipitur oportet ab altero, **Et amicum** lædebas. Ex duobus membris hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: **Et inimico** proderas, & amicum

lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item, **Nec reipublica** consulisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti (ad) **Articulus** dicitur, cum singula verba intervallis distinguuntur casu oratione, hoc modo: **Acrimonia**, voce, vultu adversarios perteruisti. item, **Inimicos** invidia, injuriis, potentia, perfidia sustulisti. Inter hujus generis, & illius superioris vehementiam hoc interest, quod illud tardius, & rarius venit, hoc crebrius & celerius pervenit. Itaque in illo genere, ex remotione brachii, & conortione dexterae gladius ad corpus afferri: in hoc autem crebro, & celeri vulnere corpus consuetudine videtur. (ee) **Continuatio**, est densa, & continens frequentatio verborum cum absolute sententiarum. Ea utemur commodissimè tripertito: in sententiâ, in contrario, in conclusione. In sententiâ, hoc pacto: **VI NON** multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in virtute, quam in casu, præsidium collocavit. In contrario, hoc modo: **NAM SI** quis spei non multum collocavit in casu, quid est, quod ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: **QVOD** si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnibus in casum contulerunt: non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, & contrarium & conclusionem frequentibus efferat verbis. Sed & alias quoque nunquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per hujusmodi continuationes. (ff) **Compar appellatur**, quod habet in se membra orationis, de quibus antè diximus, quæ constant ex pari fere numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet: (nam id quidem puerile est,) sed tantum afferet usus, & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: **In prælio** mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graves casus administrabant. Item, **4. Alibi fortuna** felicitatem dedit, huic industria virtutem comparavit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non planè par sit numerus syllabarum, & tamen esse videatur, si una aut etiam altera syllaba est alterum brevius: aut si, cum in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores, plenior aut pleniores syllabæ erunt: ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius æsequatur & exæquet. (gg) Similiter cadens, exornatio dicitur, cum in eadem constructione verborum, duo aut plura sunt verba, quæ similiter in eadem casibus efferuntur, hoc modo: **Hominem** laudas egentem virtutis, abundantem felicitatis. Item, **CIVIS** omnis in pecunia spes est, ejus à sapientia est animus remotus. Diligentia comparat divitias, negligentia corrumpit animum: & tamen cum ita vivit, neminem præ se ducit hominem. (hh) Similiter desinens est, cum, tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: **Turpiter** audes facere, nequiter studes dicere. Vivis invidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item, **Andalter** territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitu, alterum in casu similitudine versatur, inter se vehementer conveniunt: & ea re, qui his bene utuntur, plerumque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: **PERDITISSIMA** ratio est amorem petere, pudorem: fugere: diligere formam, negligere famam. Hic & ea verba, quæ casus habent, ad casus simileis: & illa, quæ non habent, ad simileis exitus veniunt. (ii) **Annominatio** est, cum ad idem verbum, & idem nomen acceditur commutatione unius litteræ, aut litterarum, syllabæ, aut syllabarum: aut ad res

1. Animum auditoris retinet attentum. Ita plures Pall. & Br. nam Fabr. exornat, prius cum reddidit.

2. Difficile est primum virtutes revereri. Et hoc è Gall. elmiensis omnibus ac Pal. pr. tert. quæ n. antea cum virtutum; nisi quod Lambinus ad hærenti conjecturæ Ranconetti plurimum virtutum, non necessario; nam

primum notat hic in primis, ante omnia.

3. Sicut rationes: cum ratione. Verba isthæc addidi ex auctoritate Pal. pr. ac tert. reliquis exciderunt, ob repetitionem vocum similiarum.

4. Alibi fortuna felicitatem. Haud aliter Pal. sec. quar. quin. sextus, & Bruil. hæc tenus impressi; illi fortuna.

diffimile similia verba accommodantur. Ea multis, & variis rationibus conficitur. Attenuatione, aut completionem ejusdem litteræ, si: *Hic, qui se magnificè jactat, at que offentat, venit à te antè, quàm Romam venit.* Ex contrario; *Hic, qui homines alea vincit, eos ferro statim vincit.* Productione ejusdem litteræ, hoc modo: *Hunc avium dulcedo ducit ad avium.* Brevitate ejusdem litteræ, hoc modo: *Hic tamesi videtur esse honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam.* Addendis litteris, hoc pacto: *Hic sibi pollet temperare, nisi amori mallet obtemperare.* Demendis litteris, sic: *Si Tenones, tanquam leones vitasset, vitæ se tradidisset.* Transferendis litteris sic: *Videte, judices, utrum homini navo, an vano credere malitis.* Item, *Nolo esse laudator, ne videar adulator.* Commutandis hoc modo: **DELIGERE** oportet, quem velis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in litteratura, 2 brevi commutatione, aut productione, aut translatione, aut al. quo hujusmodi genere versantur. Sunt autem aliæ quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt: quibus de generibus unum est hujusmodi, *Quid veniam, qui sim, quare veniam, quem insimulem, cui prosum, quem postulem, brevi cognoscetis.* Nam hic est in quibusdam verbis quædam similitudo non tam affectanda, quàm illæ superiores; sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus hujusmodi: *Demus operam, Qui rites, ne omnino Patres inscripti-circumscripsi putentur.* Hæc annominatio accedit magis ad similitudinem, quàm superior: sed minus, quàm illæ superiores: propterea quòd non solum addita, sed uno tempore demta quoque litteræ sunt. Tertium genus est, quod versatur in Casuum commutatione, aut unius, aut plurimum nominum. **U**nus nominis, hoc modo: *Alexander Macedo summo labore animû ad virtutes à puertia per orbem terræ; cum laude & gloria sunt.* Alexandrum omnes, ut maxime metuerant, item plurimum dilexerunt. Alexandro si vita longior data esset, 4 Oceanum manus Macedonum transvolasset. Variè hic unum nomèn in commutatione casuum volutatum est. Plura nomina casibus commutatis, hoc modo faciunt annominationem: *Ti, Gracchum temp. administrantem indigna prohibuit nex diutius in ea commorari.* 5 **C.** Graccho similiter occisio oblata est, que virum reipub. amantissimum subito de sinu civitatis eripuit. Saturninum 6 fide captum malorum, perfidia scelus vita privavit. Tuus, 6 Druse, sanguis domesticos parietes, & vultum parentis aspersit. Sulpicium, cui paulo antè omnia concedebant, cum brevi spatio non modo vivere, sed etiam felicitati prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similitudine cadentibus, alterum in similitudine desinentibus verbis, tertium in annominationibus positum est. petrarò sumenda sunt, cum in veritate dicemus: propterea quòd non hæc videntur reperiri posse sine elaboratione & consuntione operæ. Eiusmodi autem studia ad delectationem, quàm ad veritatem videntur accommodatiora. Quare fides, & gravitas, & severitas oratoria minuitur his exornationibus frequentè collocatis; & non modo tollitur auctoritas dicendi, sed offenditur quoque in ejusmodi oratione auditor;

propterea quòd est in his lepos & festivitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare **QVARE SVNR** ampla & pulchra, diu placere possunt: quæ lepida & concinna, 7 citò satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebrò his generibus uteremur, puerili videbimur elocutione delectari: ita si rarò has interferemus exornationes, & in causa tota variè disperserimus, commodè in minibus distinctis illustrabimus orationem. **KK** Subjectio est cum interrogamus adversarios, aut quarimus ipsi, quòd ab illis, aut quid contra nos dici possit: deinde subjicimus id, quòd dici oportet, aut quòd non oportet, aut nobis adjumento futurum sit, aut offuturum illis è contrario, hoc modo: *Quæ igitur, unde iste tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium relictum est? at patris bona venierunt. Hereditas aliqua obvenit? non potest dici, sed etiam à necessariis omnibus exheredatus est. Fratrium aliquod ex lite, aut judicio cepit? non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponcione victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis: aut isti domi nascitur avium, aut, unde licium non est, pecunias accepit. Item, *Sape, judices, animadverti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere: quorum nihil potest adversarius facere. Nam utrum ad patris virtutem confugiet? at cum vos jurati capite damnastis. An ad suam revegetetur antiquam vitam, alicubi honestè tractatam? at hic quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus vos conveniat commoveri? at hi quidem nulli sunt. Amicos proferet? at nemo est, qui tibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item, *Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in judicium adduxisti: non. nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? acne scriptas quidem judicasti. Cum ipse te veteris amicitie commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosus occidisti. Quid? cum tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissimè sepultura quoque prohibuisti. Multum inest acrimonie, & gravitatis in hac exornatione, propterea quòd, cum quaesitum est, quid oporteat, subjicitur id non esse factum. Quare facillimè fit, ut augeatur indignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad nostram quoque personam referamus subjectionem, sic: *Nam quid me facere conveniret cum à tanta Gallorum multitudine circumfunderet? an dimicarem? at cum parva manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habeamus. Siderem in castris? at neque subsidium, quòd expectarem, habeamus, neque erat quo vitam produceremus. Castra relinquere? at obsidebamur, vitam milium negligere? at ea videbat eos accepisse conditione, ut, quoad possem, in columeis patriæ & parentibus conservarem. Hostium conditionem repudiarem? at **SALVS** antiquior est militum, quam impedimentorum. Hujusmodi consequuntur identidem subjectiones, ut ex omnibus ostendi videatur, nihil potius, quàm, quòd factum sit, faciendum fuisse. Il Gradatio est, in qua non antè ad consequens verbum descenditur, quàm ad superius consensus est hoc modo: *Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis, & quòd libet, licet: & quòd licet,*****

1. *Quis hinc alea vicit.* Sequor Pall. & Bru. ac Fabr. nam vulgari, vicit.

2. *Brevi commutatione aut productione.* Revocavi scripturam editionum antiquarum Pell. confirmatam libris, item Be. & Fabr. nam Victorius maloræ, commutatione, brevitate, aut productione.

3. *Cum laude & gloria sunt.* Libuit sequi auctoritatem Pal. quarti & sexti, confirmatam fide Gemblacensis libri & Bruilerensis. vulgata habebat amplius, gloria vulgare sunt; quæ vox in quatuor illis nulla est.

4. *Oceanum manus Macedonum transvolasset.* Et hoc nostram est factum; ad quòd induxit Palatinorum senio, quorum pr. quart. lectus tantum representabant Oceanum Macedonum transvolasset. quintus vero

Oceanum fama Macedonum trans. sec. vero ac tert. servabant illud manus: vere. legatur modo Sualoria I. Senecæ patris.

5. *C. Graccho similiter occisio oblata est qua virum temp. amantissimum Cere.* Ita quidem nonnulli à Pall. sed plerique tamen oggerunt occisio, oblata est resp. quæ vixit amantissimum. Aldus Nepos expressit, occisio oblata est qua virum, & c. nec omnino displicet.

6. *Vide captum malorum, perfidia scelus vitæ Cere.* Placuit illud Gellio, ex Bruil. & sic quoque reperit in Pal. quarto & sexto. nam ceteri subscribebant vulgato, fide captum, malorum perfidia per scelus vitæ Cere.

7. *Cis faceret assentant.* Rectè Bruilerensis liber cis faceret.

fieri. possunt: & quod possunt, audent: & quod audent, faciunt: & quod faciunt, vobis molestum non est? Item, Non sensi hoc: & non suasi: neque suasi, & non ipse statim facere coepi: neque facere coepi, & non perfecti: neque perfecti, & non probavi, Item, *Africano* industria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparavit. Item, *Imperium* Græciæ fuit apud Athenienses, Atheniensium potiri sunt Spartiæ, Spartiæ superavere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ brevi tempore adjunxerunt Asiæ bello subactam. Habet in se quendam leporem superioris ejusque crebra repetitio verbi, quæ propria est hujus exornationis. (mm) Definitio est, quæ rei aliquis proprias amplectitur potestates breviter & absolute, hoc modo: *Majestas* reipublicæ est, in qua continetur dignitas & amplitudo civitatis. Item *Injuria* sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut convicio aureis, aut aliqua turpitudine vitam ejusque violant. Item, *Non est* ista diligentia, sed avaritia: ideo quod diligentia, est accurata conservatio suorum: avaritia, injuriosa appetitio alienorum. Item, *Non est* ista fortitudo, est contentio laboris, & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum perperatione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc ideo commoda putatur exornatio, quod omnem rei ejusque vim, & potestatem ita dilucide proponit, & breviter explicat, ut neque pluribus verbis oportuisse dici videatur, neque lucidius potuisse dici putetur. (nn) Transitus vocatur, quæ cum ostendit breviter, quid dictum sit, proponit item brevi quid sequatur, hoc modo: 1. *In patriam* ejusmodi fuerit, habetis: nunc in parentis qualis existerit, considerate. Item, *Mors* in istum beneficium cognovisti, nunc, quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res, nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem. (oo) Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est & pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: *Quod si iste* suos hospites rogasset, & invito inmisisset modò: hoc facile perfici posset. Item, *Nam postquam* isti vicerunt, atque adeo victi sunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quam boni dederit? O virtutis comes invidia, quæ bonos insectis plerumque atque adeo insectans! Commovetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodo dicta videtur: 3. aut ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur fatius esset, diceret aliquis ab initio, præsertim cum scribas, ad optimum, & electissimum verbum devenire? Est cum non est fatius, si commutatio verbi id erit demonstratura, ejusmodi rem esse, ut, cum eam communi verbo appellaris, levius dixisse videaris: cum ad electius verbum accedas, insigniorem rem facias, quod si continuo venisses ad id verbum: nec rei, nec verbi gratia animadversa esset. (pp) Occupatio est, cum dicimus, nos præterire, aut non ferre, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo: *Nam de pueritia* quidem tua, quam tu omni intemperantia ad dixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consulto relinquo. *Es illud* prætereo, quod te tribunum rei militaris infrequenter tradiderunt. Deinde quod injuriarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: revertor ad illud, de quo judicium est. Item: *Non dico* te ab fecis pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quod civitates, regna, domos omnium depe-

culatus es: furti: rapinas tuas omnes omitto. Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat alius ostendere, occultè admonuisse, prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi: ut utilius sit occultè fecisse suspicionem, quam hujusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur. (qq) Disjunctio est, cum eorum de quibus dicimus, aut utrumque, aut unum quodque certo concluditur verbo, sic: *Populus* Romanus Numantiam delevit, Karthaginem sustulit, Corinthum disjecit, Fregellas evertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatae sunt; nihil Karthaginensibus scientia rei militaris adjumento fuit; nihil Corinthiis erudita calliditas præsidii tulit; nihil Fregellanis morum & sermonis societas opitulata est. Item, *FORMAE* DIGNITAS aut morbo deflorescit, aut vetustate extinguitur. Hic utrumque, & in superiore exemplo unamquamque rem certo verbo concludi videmus. (r) Conjunctio est, cum interpositione verbi & superiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo: *FORMAE* dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate. (s) Adjunctio est, cum verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum, aut postremum collocamus. Primum, hoc pacto: *DEFLORESCIT* formæ dignitas aut morbo, aut vetustate. Postremum sic: *AVT MORBO*, aut vetustate formæ dignitas deflorescit. Ad festivitatem disjunctio est appositæ; quare rarius utemur ea, ne fatietatem pariat: ad brevitate conjunctio; quare sæpius adhibenda est. Hæc tres exornationes de simplici genere manant. (t) Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, ejusdem unius, aut plurimum verborum iteratio, hoc modo: *Tumultus* C. Gracchi, tumultus domesticus & intestinos comparat. Item, *Commotus* non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item, *Nunciam* audes in horum conspectum venire, proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ, venire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commovet ejusdem redintegratio verbi, & vulnus majus efficit, in intrario causæ; quasi aliquid telum sæpius perveniat in eandem partem corporis. (uu) Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat verbum, sed id commutat, quod positum est, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: *Temp*, radicium evertisti, civitatem funditus dejecisti. Item, *Patrem* nefarie verberasti, parenti manus sceleratè intulisti. Necesse est ejus, qui audit, animum commoveri, cum gravitas prioris dicti renovatur interpretatione verborum. Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transjectione ita efficiuntur, ut à priorè posterior, contraria priori, proficiatur, hoc modo: *Esse* oportet, ut vivas: non vivere, ut edas. Item, *Ea re* poemata non facio: qui ejusmodi volo, non possum: ejusmodi possum, nolo. Item, quæ de illo dicuntur, dici non possunt, quæ dici possunt, non dicuntur. Item, *Si poema* loquens pictura est: pictura tacitum poema debet esse. Item, *Quia stultus es*, ea re taces: non tamen, quia taces, ea re stultus es. Non potest dici, quin commode fiat, cum contraria sententiæ translatione, verba quoque convertantur. Plura subjecimus exempla, ut, quoniam difficile est hoc genus exornationis inventu, dilucidum esset, ut, cum bene esset intellectum, facilius in dicendo inveniretur. (vv) Permissio est, cum ostendimus in dicendo nos aliquam rem totâ tradere & concedere alicujus voluntati, sic: *Quoniam* & omnibus rebus ereptis, superest animus

2. *In patriam* ejusmodi, &c.] Si libros nostros mss. sequimur, vox addenda est una, altera transponenda. Pall. enim omnes & Brul. hoc pacto: *Modò in patriam* &c.

3. *Aut ea post ipsius*, &c.] Reposui illud est volente Palat. sec. ac sex. item Gembl. & Liliensi, nam Pal. tert. ac quint. ac ca.

4. *Quod tempus rei militaris* infrequentem tradiderunt.] Emendatio

hujus loci nata è Pal. pr. alluduntque ferè ceteri: se totidem literis. Ita quoque concepta est isthæ lectio in Br. in Gembl. Lil. item Fabr. & Persini in hunc diem legitur, quod rei militaris te infrequentem reddidisti.

5. *Omnibus ereptis*, superest, &c.] Secuta sum Palat. quart. & sext. quibus secundas faciebat Brul. additum hæctenus, omnibus ereptis solum mihi superest, plane superflue.

animus & corpus, hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta sunt, vobis & vestræ condono potestati. Vos me, quo pacto vobis videbitur, utamini, atque i abutamini licebit, impunè: in me, quicquid liber, ita vite: dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametsi alias quoque nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commovendam vehementissimè est accommodatum. (yy) Dubitatio est, cum querere videtur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo: *Obfuit eo tempore plurimum reipublicæ consulum sive stultitiam, sive malitiam dicere oportet, sive utrumque.* Item, *Tu stud ausus es dicere, homo omnium mortalium? 2 quæro, quoniam te digno moribus tuis appellem nomine.* (zz) Expeditio est, cum rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, cetera tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: *Necessè est, cum constet iustum nostram fundum fuisse, ostendas, te aut vacuum possedisse, aut usum tuum fecisse, aut emisse, aut hereditate tibi venisse.* Vacuum, cum ego adessem, possidere non potuisti, tuum usum fecisse etiamnum non potes: emptio nulla profertur, hereditate tibi, me vivo mea pecunia venire non potuit. Relinquitur ergo, ut me vi de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimum juvabit conjecturales argumentationes, sed non erit, tanquam in plerisque, ut, cum velimus, ea possimus uti. nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotii natura dabit facultatem. (aaa) Dissolutio est, quæ conjunctionibus verborum è medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo: *GERMORAM parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus.* Item, *Descende in integram defensionem: noli quidquam recusare: da servos in quaestionem: stude verum invenire.* Hoc genus & acrimoniam habet in se, & vehementissimum est, & ad breviter accommodatum. (bbb) Præcisio est, cum, dictis quibusdam, reliquum, quod coëptum est dici, relinquitur in audientium iudicio, sic: *Mihi tecum præcertatio non est, ideo quod populus Romanus me, nolo d. cere, ne cui forte arrogans videar: te autem sepe ignominia, dignum putavit.* Item, *Tu ista nunc audes dicere, qui nuper alienæ domus? non ausim dicere, ne, cum te digna dixerò, me indignum quippiam dixisse videar.* Hic atrocior tacita suspitio, quam disertæ explanatio facta est. (ccc) Conclusio est, quæ brevi argumentatione ex his, quæ ante dicta sunt, aut facta, conficit id, quod necessario consequatur, hoc modo: *Quid si Danaus datum erat oraculum, non posse capi Trojam sine Philoctetæ sagittis, hæc autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimitum capi fuit Trojam.* (ddd) *RESTRANT* etiam decem exornationes verborum, quas idcirco non vage dispersimus, sed à superioribus separavimus, quod omnes in uno genere posita. Nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata verborum potestate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio est prima, quæ nos admonet, ut, cui rei nomen aut non sit, aut laus idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis hoc modo, ut majores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & sibilare appellarunt. Significandæ rei causa, sic: *Postquam iste in republicam fecit impetum, fragor civitatis in primis est auditus.* Hoc genere rarò utendum est, ne

novi verbi assiduitas odium pariat: sed si commode quæco utatur, & rarò, non modo non offendet novitate, sed exornabit etiam orationem. (eee) Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest, ut, si quis, cum loquatur de Gracchiis: *At non Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt.* Item, si quis, de adversario dicat: *Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum me 4 Plagiosippus iste tractavit.* Hoc pacto non inornatè poterimus & in laudando, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomè, quod pro certo nomine collocamus. (fff) Denominatio est, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, quæ possit intelligi res, quæ non suo vocabulo sit appellata, id aut ab inventore conficitur, ut si quis de Tarpejo loquens, eum *Capitolinum* nominet: aut ab invento, ut si quis pro *Libera* inum, pro *Cere* frugem appellat: Aut ab instrumento donum, ut si quis Macedonas appellat, hoc modo: *Nam tam cito Sallix Græcia potestæ sunt:* Aut idem Gallos significans dicat, *Nec tam licellè ex Italia materis transalpina depulsa est:* Aut id, quod sit, ab eo, qui facit, ut, si quis cum bello velit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat: *Mari istud te facere necessariò coëgit:* Aut si, quod facit, ab eo, quod sit, ut, cum *desidiosam* artem dicemus, quia desidiosus facit: & *sigis pigram*, quia pigros facit: ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur: *Armi Italia non potest vinci, nec Græcia disciplinis nam hic pro Græciis & Italis, quæ continent, notata sunt.* Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut, si quis *aurum*, vel *argentum*, aut *ebur* nominet, cum *divitias* velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo divilio, quam in querendo difficilis inventio est, ideo quod plena consuetudo est non modo poetarum & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, huiusmodi denominationum. (ggg) Circutio, est oratio rem simplicem assumptam circumcircabens elocutione, hoc pacto: *Scipionis providentia Karthaginis opes fregit.* Nam hic, nisi ornandi ratio quædam elict habita, Scipio potuit, & Karthago simpliciter appellari. (hhh) Transgressio est, quæ verborum perturbat ordinem perversione, aut transiectione. Proversione sic: *Hoc vobis deos immortalis arbitros: 5 dedisse pietate pro vestra.* Transiectione hoc modo: *1 stat. tu in istum plurimum fortuna valuit.* Item, *Omne invidiole eripuit tibi bene vivendi casus facultates.* Huiusmodi transiectione, quæ rem non reddit obsecram, multum prodegit ad continuationes, de quibus ante dictum est: in quibus 6 oportet verba, sicut à poetis, in quendam extruere numerum, ut perfecte & perpolitissimè possint esse absolutæ. (ii) Superlatio, est oratio superans veritatem, alicujus augendi, minuendæ causa. Hæc famitur separatim, aut cum comparatione. Separatim sic, *Quo 51 7 concordiam retinebimus, impem magnitudinem solis ortu atque occasu metiemur.* Cum comparatione, aut à similitudine, aut à præstantia superlatio sumitur: A similitudine sic: *Corpore niveum candorem, aspectu igneum ardorem assequatur.* A præstantia hoc modo: *Cujus ore sermo melle dulcior profuebat.* Eodem genere hoc est, *Tantus erat in armis splendor,* ut solis fulgor obscurior videretur. (xxx) Intellectio est, cum res tota parva de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur: *Non illa te nuptiales tibiæ ejus matrimonii commo-*

1. *Admiratione licet impunè.* Pal. quart. sext. Brui. habent *impunè.*
2. *Quæro quoniam te digno.* Palat. quartus: *quæro quoniam te digno, &c.* sed magis placet quod inveni in sec. & tertio: *homo omnium mortalium nem quæ te digno, &c.* sine voce *quæro.*
3. *Quid ceptum est dici, relinquatur in audientium iudicio, sic mihi.* Pal. aliquot. item Tolanus. Br. Fabr. relinquatur inobscuro, si mihi secum non probem.
4. *Plagiosippus iste.* Itamaxima pars Pall. quippe unus acque alter *Plagiosippus*, quomodo Br. & Petreiani, sed unico per Fabr. *Plagiosippus.*

5. *Dedisse pietate pro vestra.* Sic Pal. pr. & sec. neque aliter Fabr. aut libri Suffridi. frequens id verbum apud Comicos, vulgo erat *pietas pro vestra.*
6. *Opere verba, sicut à poetis. tu quondam extruere numerum.* Gulielm. malebat cum Lambino, *sicut ad partem, & vero* in Pal. sec. & Fabr. erat, *sicut ad partem quondam extruere numerum*, quod maluerim, si modo quid venie mutandum.
7. *Concordiam retinebimus.* Libri publicati adjungunt *in obsequio* quod exclusi, quod abesse Pal. quart. sexto, item Br. ac Fabr.

commonebant? Nam hic omnis sanctimoniam nuptiarum, uno signo tibiarum intelligitur. De toto pars, ut si quis ei, qui vestitum, aut ornatum sumuosum ostenderit, dicat, *Ostentis mihi divitias, & locupleteis copias iustas.* Ab uno plura intelliguntur, hoc modo, *Pano* fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille transfalpinus: in Italia quoque idem non nemo rogatus sensit. A pluribus unum sic intelligitur: *Airax* calamitas pestoꝝa mœore pulsabat. Itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati, hic unum pectus, & unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus festivitatis, hic adauctus gravitatis gratia. (ll) *Abusio* est, quæ verbo simili, & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo: *Vires* hominis breves sunt, aut parva itatura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nam hic facile est intellectu, finitima verba rerum dissimilium, ratione abusionis, esse traducta. (mmm) *Translatio* est, cum verbum in quandam rem transferatur ex alia re, quod propter similitudinem recte videtur posse transferri. Ea utrimque rei ante oculos ponendæ causa, sic: *Hic Itallam* tumultus expergefecit terrore subito. *Brevitatis* causa, sic: *Retens* adventus exercitus subito civitatem exstinxit. *Obscenitatis* vitandæ causa, sic: *Cujus* mater quotidianis nuptiis delectatur. *Augendi* causa, sic: *Nullius* mœror, & calamitas istius explere ipimitias, & nefariam faturare crudelitatem posuit. *Minuendi* causa, sic: *Magno* se prædicat auxilio fuisse, quia paululum in rebus difficillimis aspiravit. *Orandi* causa, sic: *Aliquando* reip, rationes, quæ malitia nocentium exaruerant, virtute optimatum revivere. *Translationem* dicunt pudenter esse oportere, ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temere & cupidè videatur in dissimilem transcurrisse. (nnn) *Permutatio*, est oratio, aliud verbis, aliud sententia demonstrans. Ea dividitur in tres partes, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum translationes, una, aut plures frequenter ponuntur ad simplicem ratione ducta, sic: *Nani cum canes* funguntur officii luporum, & cui præsidio pecua credemus? Per argumentum tractatur, eum à persona, aut à loco, aut à re aliqua, similitudo, augendi, aut minuendi causa, dicitur: & ut si quis Drusum, Gracchum, vitorem officium dicat. Ex contrario ducitur sic, ut si quis hominem prodigum, & luxuriosum illudens, *parcum*, & *diligentem* appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur: & in illo primo, quod à similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus uti. Per similitudinem, sic: *Quod ait* hic rex, atque Agamemnon noster, sive, ut crudelitas est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium, qui patrem verberaverit, *Eveam* vocemus: intemperantem & adulterum, *Hippolytum* nominemus. (ooo) Hæc sunt ferè, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus. **DISTRIBVTIO** est, cum in plures res, aut personas certas negotia quædam disperuntur, hoc modo: *Qui vestrum*, iudices, nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est, petulantissimè enim semper iste oppugnavit senatum. *Qui* equestrem locum, splendidissimum capit esse in civitate,

is oportet istum maximas pœnas dedisse velit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo, macula atque dedecori sit. *Qui* parentis habetis, ostendite istius supplicio, vobis homines impios non placere. *Quibus* liberi sunt, statuere exemplum, quantæ pœnæ in civitate sint hominibus hujusmodi comparatæ. Item, **SEXTVS** officium est, consilio civitatem juvare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi voluntatem senatus. Populi officium est, res optimas, & homines idoneos maxime suis sententiis eligere, & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina: Defensoris, diluere & propulsare: Testis est, dicere, quæ scierit, aut audiverit: Quæstoris est, unumquemque horum in officio suo continere. **Quare**, L. Cassi, si testem, præterquam quod sciat, aut audiverit, argumentari, & conjectura prosequi patieris: jus accusatoris cum jure testimonii commiscebis, testis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa. Comprehendit enim brevi multa, & suum cuique 5 tribuens officium, separatim res dividit plures. (ppp) *Licentia* est, cum apud eos, quos aut vereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro jure nostro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos ita diligunt, cum in aliquo errato verè reprehendi posse videantur, hoc modo: *Mirari*, *Quirites*, quod ab omnibus vestræ rationes defendunt? quod causam vestram nemo suscipiat? quod se nemo vestri defensorem proficiatur? id tribuite vestræ culpæ; atque desinite mirari. Quid enim est, quare non omnes istam rem fugere, ac vitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores, studia eorum vobis ante oculos ponite: deinde exitus omnium considerate, tum vobis veniet in mentem, ut verè dicam, negligentia vestra, sive ignavia potius, illos omnes ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum vestris suffragiis in amplissimum locum pervenisse. Item, *Nam quid* fuit, iudices, quare in sententiis ferendis dubitaveritis, aut istum hominem nefarium amplaveritis? non apertissime res erant crimini datæ: non omnes hæc testibus comprobate? non contra denuerit, & nugatoris responsum? Hic vos veriti estis, 6 si primo certu condemnassetis, ne crudeles exstimatoreremini. Dum eam vitastis vituperationem, quæ longè à vobis abfuturæ, eam invenistis, ut timidi atque ignavi putaremini: Maximas, & privatas, & publicas calamitates accepistis: cum etiam majores impendere videantur, sedetis, & ostitamini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi, atque incommodi nuntiatur, & eum, cuius opera vobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis; 7 ac reip, perniciem retinetis, quoad potestis, in civitate, Ejusmodi licentia si nimium videbitur acrimonia habere, malis mitigationibus lenietur, nam continuò aliquid hujusmodi licebit inferre. *Hic ego* virtutem vestram quaero, sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro, ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia & modestia removeat, altera ab errato deterreat. Hæc res, sicut in anicitia, ita in dicendò, si loco sit, maxime facit, 8 ut & illi, qui audiunt, à culpa absint, & nos, qui dicimus, amici eorum, & veritatis esse videamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur: cum aut ita objurgamus eos, qui

1. Exornatio 2. vitæ optimatum vitiorum.] Est à Pal. quart. & sextor. neque recedit. Br. quam quod is, revivuntur.

2. Cui præsidio pecua credemus.] Ita apertè Pal. quartus, nisi quod is adhuc quæ præsidio, lexi. habet pecunia. reliqui pecunia, ut vulgata scripsi etiam funguntur, siæ quart. & primi. nam lextus funguntur. Bruil. funguntur, non, ut editi prius, funguntur.

3. Ut si Drusum, Gracchum, vitorem obsoleto dicit.] Representavi quod repererim in Pal. quarto; restabatque item in Bruilieriensi quippe Pal. sext. vitorem vitior obsoleto; dicitur, quemadmodum. Est hœntia iurisperito bona causa. Viti apud P. Syram. Turnebus lib. xx. cap. 25. legendum credidit, mutatorumque obsoleto. recepta lectio, Xamitorem obsoleto.

4. Ut oportet istum maximas pœnas dedisse velit.] Vox vellet non est in Pal. quarto aut sexto, mutataque oportet in optet: neque locus Bruil.

forfan melius.

5. Tribuens officium separatim, &c.] Est à Pall. iisdem & Br. quibus accessit & Pal. quintus, hæctenus impressi separatim & res, &c.

6. Primo certu.] Bene interpretatur Turnebus lib. xx. Adverf. cap. 25. qui adeatur.

7. Ac reip, perniciem, &c.] Libri illi nostri tres, ad reip, per. quod satisfaciebat Gulielmo.

8. Ut & illi, qui, &c. dicimus, amici eorum & veritatis esse videamur.] Suffridus ait exsare in Erfordienfi veritatis adferre esse videamur; quod & à manu recenti in Pal. sexto. prius enim scriptum in illo; ut & illi qui, &c. dicimus, tamen tam sententia eorum qui dicunt, quam de quibus dicitur vera habeatur, quomodo item restat in quarto & Bruil. qui ultimus superscriptum habet; tamen tam istis, veritatis esse videamur, quomodo &c.

qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt objurgari: aut id, quod scimus facile omnibus audire, dicimus nos timere quomodo accipiant: sed tamen veritate commoveri, ut nihilo secius dicimus. Horum amborum generum exempla subijciemus. Prioris, hujusmodi: *Nimum, Quirites*, animis estis simplicibus, & mansuetis, nimium creditis unicuique, existimatis unumquemque emitti, ut perficiat, quæ vobis pollicitus sit: erratis, & frustra falsa spejam diu detinemini: *SVLTITIA* vestra est, 9 qui, quod erat in vestra potestate, ab aliis petere, quam ipsi sumere maluistis. Posterioris licentia hoc est exemplum: *Mibi cum isto, iudices*, fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tamen vereor quomodo accepturi sitis, vos me privastis. Quid ita? quia ut vobis essem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quam amicum habere malui. Ergo hæc exoratio, cui licentia nomen est, sicuti demonstravimus, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ si nimium fuerit asperza, mitigabitur laude: & assimulatione, de qua posterius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animum auditoris se accommodat. (999) *Deminutio* est, cum aliquid esse nobis, aut in iis, quos defendimus aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod, nequa significetur arrogans ostentatio, deminuit, & attenuatur oratione, hoc modo: *Nam hoc pro meo iure, iudices*, dico, me labore, & industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optime tenerem, tamen verè dixisset, tamen arrogans visus esset, nunc & ad invidiam vitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item, *Vitium* igitur avaritiæ causa an egestatis accessit ad maleficium? Avaritiæ: at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ contraria avaritiæ est. Egestatis? at huic quidem pater, (nolo nimium dicere) non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque vitatum est, ne *magnum* aut *maximum* diceretur, hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis preferendis observabimus, nam ejusmodi res & invidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, si inconsideratè tractes. Quare, 2 quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia, sic in dicendo, consilio vitatur odium. (1000) Descriptio nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam, & dilucidam cum gravitate expositionem, hoc modo: Quod si istum, iudices, vestris sententiis liberaveritis, statim sicut è cavea leo missus, aut alii qua terribissima bellua soluta ex catenis, volitabit, & vagabitur in foro, 3 acuens dentes multos in cuiusque fortunam, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incurans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum, atque omnem familiam perfringens, rem funditus labefactans. Quare, iudices, ejicite eum de civitate, liberate omnes formidine; vobis denique ipsi consulite, nam si istum impunitum dimiseritis, in vosmet ipsos, mihi credite, feram & truculentam bestiam, iudices, immiseritis. Item, *Nam si de hoc, iudices*, gravem sententiam tuleritis, uno iudicio simul multos jugulaveritis, grandis natu parens, cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare velit in vita manere, non habebit, filii parvi, privati patris auxilio, Iudibrio, & despectui paternis inimicis erunt oppositi: tota domus huius indigna concidet calamitate:

at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria potiti, insultabunt in horum miserias, 4 & superbi te simul, & verbis invehentur. Item, *NAM DE MEME* nostrum fugit, Quirites, capta urbe, quæ miseris consequi soleant: arma qui contra tulerint, statim crudelissime trucidantur: ceteri, qui possunt per atatem & vires laborem ferre, rapiuntur in servitutem: qui non possunt, vita privantur: uno denique, atque eodem tempore domus hostili flagrabat incendio, & quos natura, aut voluntas necessitudine, aut benivolentia conjunxit, distrahantur: liberi partim 6 è gremiis parentum diripiuntur, partim in sinu jugulantur, 7 partim ante pedes constuprantur, nemo, iudices, est, qui possit satis rem consequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel misericordia potest commoveri, cum res consequentes comprehensa universæ perspicua breviter exprimuntur oratione (1001) Divisio est, quæ rem lemovens à re, utramque absovit, ratione subjecta, hoc modo: *Cui ego nunc tibi quicquam objiciam?* si probus es, non memisti: si improbus, non commoveris. Item, *Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem?* si meministi, obtundam: si oblitus es, cum te nihil egerim, quid est, quod verbis proficere possim? Item, *DVAE RES SVNT*, quæ possunt homines ad turpe compendium commovere, inopia, atque avaritia, te avarum in fraterna divisione cognovimus: inopem atque gentem nunc videmus, qui potes igitur offendere causam maleficii non fuisse? Inter hanc divisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundum narrationem, hoc interest: Illa dividit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & brevi duabus, aut pluribus partibus subiciens rationes, exornat orationem. (1002) Frequentatio est, cum res in tota causa dispersæ & coguntur in unum, quo gravior, aut acrior, aut criminiosior oratio sit, hoc pacto: *A quo tandem abest iste vitio?* quid est, iudices, cur velitis eum liberare? Sux pudicitia proditor est, insidiator alienæ: cupidus, intemperans, petulans, superbus; impius in parentis, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pares, fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Eiusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimum conjecturalibus causis opitulatur, cum suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locum coactæ rem videntur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto: *Nolite igitur, nolite iudices*, ea, quæ dixi, separatim spectare: sed omnia colligite, & conferre in unum. Si & commodum ad istum ex illius morte veniebat, & vita hominis est turpissima, animus avarissimus, fortuna familiaris rei attenuatissima, & res ista bono nemini præter istum fuit: neque alius quicquam aequè commode, neque iste aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium: neque factum, quod opus non fuerit: & cum locus idoneus maxime quaesitus, tum occasio aggreddi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conciliendi longissimum sumtum est, non sine maxima occultandi & perficiendi maleficii spe: & præterea antè quam occisus homo is est, iste visus est in eo loco,

in

1. Qui quod erat in vestra potestate. Ita Pall. aliquot & Brull. vulgata anim. qui quod?

2. Quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia. Istud malui cum Pal. pr. ac sic. quam quod erat in ceteris, in ratione vivendi, aut ratione in dicendo: vulgata, ratione in dicendo.

3. Acuens dentes multos. Gembl. Tos. Liliensis, Brull. habent dentes multos, quod forsitan melius; neque aliter est in Pal. quarto aut sexto, postea tamen retinetur vulgatum, dummodo multos reformaretur in multos.

4. Et superbi te simul & verbis. Ita libri nostri meliores, vulgata sine copula, superbia res, &c.

5. Per atatem & vires laborem ferre. Brull. & Pal. quart. per atatem, qui laborem, vires admitterent.

6. Egreiis parentum diripiuntur. In se heic Lambinus, diripiuntur.

7. Partim ante pedes constuprantur. Idem videntur velle ante alios quod esse in publico. Sed præferendam vulgatum.

8. Coguntur in unum. Petrali istud, inventum in Pal. quarto, quinto, Br. publicato, unum in locum.

in quo est occisio facta, solus: paulo post 1 in ipso maleficio, vox illius, qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse contat; postera die titubanter & inconstanter de occisione illius locutum: hæc partim testimoniis, partim questionibus, & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum, necesse est esse veram: verum est, iudices, his in unum locum collatis, 2 certam sumere scientiam, non suspicionem maleficii. Nam unum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose, ut omnia inter se à primo ad postremum convenient maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in conjecturali constitutione causæ ferme semper necessaria, & in ceteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam. (ann.) Expositio est, cum in eodem loco manemus, & aliud, atque aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit, si aut eandem planè rem dicemus, aut de eadem re. Eandem rem dicemus, non eodem modo (nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire) 3 sed commutatè. Commutabimus tripliciter, verbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cum, re semel dicta, iterum, aut sapius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hoc modo: **NULLVM TANTVM** est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur, 4. Cum agerit incolumitas perpetua civitatis; qui bonis erit rationibus præditus, profecto nullum vitæ discrimen sibi pro fortunæ reip. fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, 5 ut pro patria studiose quamvis in magnam descendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio, atque alio genere vocis, atque gestus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementius immutabimus. Hoc neque commodissime scribi potest, neque parum est aperitur, quare non eget exempli. Tertium genus est commutationis, quod tractando conficitur, si sententiam traicimus aut ad sermocinationem. Sermocinatio est de qua planius paulo post suo loco dicemus. Nunc breviter ad hanc rem, quod satis sit, attingemus: in qua constituetur alicujus personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo facilius res cognoscere possit, ne ab eadem sententia recedamus: 6 **SAPIENS**, qui omnia reipublicæ causâ suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur: Non mihi soli, sed etiam, atque adeo multo potius, natus sum patriæ, vitæ, quæ fato debetur, salutis patriæ potissimum solvatur. Aluit hæc me: tutè, atque honestè produxit usque ad hanc ætatem: munivi meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod à me satis ei perfolvi possit, unde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reipublicæ nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exsuscitationem, cum & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum commovemus, &c: **QVIS EST TAM** tenui cogitatione præditus, cujus animus tantis angustiis invidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet, & sapientissimum iudicet, qui pro salute patriæ, pro incolumitate civitatis, pro reip. fortunis, quamvis magnum, atque atrox periculum studiose suscipiat, & libenter subeat; Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, quam possum: idemque hoc cerò scio,

vobis omnibus usu venire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur modis, verbis, pronuntiando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione, & exsuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus uremur commutationibus. Nam cum rem simpliciter pronuntiauerimus, rationem poterimus subficere: Deinde duplicem, vel sine rationibus vel cum rationibus pronuntiare sententiam: Deinde afferre contrarium: de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus: Deinde simile, & exemplum, de quo suo loco plura dicemus: Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cujusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est. Ergo hujusmodi vehementer ornata poterit esse expositio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus & sententiis. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur, sed ab ejusdem sententiæ non recedamus exemplo, ut scire possis, quam facile præceptione rhetorica res simplex multiplicatione tractetur. **SAPIENS** nullum pro repub. periculum vitabit; ideo quod sæpe fit, ut, cum pro repub. perire noluerit, necessario cum republica pereat. Et quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria grave putandum est, ergo qui fugiunt id periculum, quod pro repub. subeundum est, stulte faciunt. Nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in civitatem reperiuntur. At, qui patriæ pericula suo periculo expectant, hi sapientes putandi sunt, cum & eum, quem debent, honorem reipub. reddunt, & pro multis perire malunt, quam cum multis. Etenim vehementer est iniquum, vitam, quam à natura acceptam propter patriam conservaveris, naturæ, cum cogat, reddere: patriæ, cum roget, non dare: & cum possis cum summa virtute, & honore pro patria interire, male per dedecus, & ignaviam vivere: & cum pro amicis, & parentibus, & ceteris necessariis adire periculum velis, pro repub. in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen venire. Itaque uti contemnendus est, qui in navigando se, quam navim, mavult incolumem: ita vituperandus, qui in reip. discrimine, suæ plus, quam communi salutis, consulit. Nave enim fracta, multi incolumes evaserunt: ex naufragio patriæ salvus nemo potest enatare. Quod mihi bene videtur Decius intellexisse, qui se devovisse dicitur, & pro legionibus in hostes immisit in medios, amisit vitam: at non perdidit, re enim vilissima, & per parva maximam redemit, dedit vitam, accepit patriam: amisit animam, potitus est gloria, quæ cum summa laude prodita vetustate quorundam magis enitescit, quod si pro rep. debere accedere ad periculum & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatur, hi sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculum vitant. In his igitur generibus expositio versatur, de qua producti sumus, ut plura diceremus, quod non modo, cum causam dicimus, adjuvat, & exornat orationem, sed multo maxime per eam exercetur ad elocutionis facultatem. Quare conveniet extra causam in exercendo rationes adhibere expositiois, in dicendo uti, cum exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro secundo. (xxx) Commemoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota causa continetur, manetur diutius, & eodem sapius reditur,

D

hæc

1. In ipso maleficio.] Necesse habui istud admittere, ob consensum omnium Pal. & Br. nam alioqui non absurde imprehensio ipsi loco maleficii.
2. Certam sumere scientiam.] Sic passim omnes edd. at enim mss. nostri persistunt in sumere sententiam.
3. Sed commutatè.] Ita quoque præter Lambinianus noster quartus, & sic omnino legendi, non commutari, cuius patet ex nostra distinctione.
4. Cum agerit incolumitas.] Ita quoque noster quartus, non agerit, quod in vulgatis posterioribus, & plerisque mss.
5. Pro patria studiose quamvis. &c.] Haud aliter omnes nostri, si ta-

men quos conculit Suffridus noster, addunt vocem, studiose laboret, quamvis, &c. non necessario.

6. Sapiens qui omnia &c.] Pal. quartus excludit pronomen qui; forsitan rectè.

7. Pro rep. debere accedere ad periculum.] Lambinus, debere accedi ad periculum, præter mss. qui mirifice hoc variant, Br. servat dicere, quod placuit Gulielmo, Pal. pr. habet prorep. debere suscipere periculum, quintus: pro rep. debere vel suscipere vel adire periculum.

hac uti maximè convenit, & id est oratoris boni maximè proprium. Non enim datur auditori potestas animum de re simillimè dimovendi. Huic exemplum satis idoneum subijci non potuit, propterea quòd hic locus non est à tota causa separatus, sicuti membrum aliquod, sed tanquam sanguis perfusus est per totum corpus orationis. (xxx) Contentio est, per quam contraria referuntur. Ea est in verborum exornationibus, ut antè docuimus, ejusmodi: *Inimicè* te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In sententiarum, hujusmodi: *Vos hujus* in commodis lugetis, ille reip. calamitate lætatur. Vos vestris fortunis diffiditis, ille solus suis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc interest: illud ex verbis celeriter relatis constat: hic sententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet. (xxx) Similitudo, est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile. Ea sumitur aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quattuor de causis sumitur, ita quattuor modis dicitur: per contrarium, per negationem, per breviter, per collationem. Ad unamquamque sumendæ causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronuntiandi. Ornandi causa sumitur per contrarium, sic: *NON ENIM*, quemadmodum in palæstra qui rædas cadentis accipit, celerior est in cursu continuo, quam ille, qui tradit: ita melior imperator novus, qui accipit exercitum, quam ille, qui decedit: propterea quòd deatigatus cursor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. hoc sine simili satis planè, & perspicuè, & probabiliter dici potuit, hoc modo: 2 *Dicitur* minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere solere, sed ornandi causa simile sumtum est, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dicitur est autem per contrarium. Nam tunc similitudo sumitur per contrarium, cum ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, ut paulò antè, cum de cursoribus differebamus. Per negationem dicitur, probandi causa hoc modo: *Neq. equus* indomitus, quamvis natura bene compositus sit, 3 idoneus potest esse ad eas utilitates, quæ desiderantur ab equo, neque homo indoctus, quamvis sit ingeniosus, ad virtutem potest pervenire. Hoc probabilis factum est, 4 quod magis est verisimile, non posse virtutem sine doctrina comparari, quoniam ne equus quidem indomitus, idoneus possit esse, ergo sumtum est probandi causa. Dicitur est autem per negationem, id enim perspicuum est de primo similitudinis verbo. 5 Sumetur & apertius dicendi causa similitudo per breviter, hoc modo: *In amicitia* gerenda, sicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut, quoad necesse sit, pervenire possis: sed ut productus studio, & viribus, ultra facile procurras: Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere qui reprehendant eos, qui, verbi causa, *post mortem* amici liberos ejus custodiant, propterea quòd in cursore tantum velocitatis esse oporteat, ut efferratur usque ad finem: in amico 6 tantum benevolentia, ut ultra, quam amicus sentire possit, procurat amicitia studio. Dicitur autem simile est per breviter, non enim

ita, ut in ceteris rebus, res ab re separata est, sed utraque res conjunctè 7 & confuse comparata. Ante oculos ponendi negotii causa, sumetur similitudo per collationem, sic: *UT* CITHARODVS, cum prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea, coloribus variis intexta, & cum corona aurea & magnis fulgentibus gemmis illuminata, ci haram tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam, ipse præterea forma & specie sit & statura apposita ad dignitatem, si, cum magnam populo commoverit his rebus expectationem, repente silentio factò, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu: quo melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eo magis derisus & contemptus, ejicitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortuna muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit: si virtutis, & artium, quæ *virtutis magistra* sunt, egebit: quo magis ceteris rebus erit copiosus, & industrius, & expectatus, eo vehementius derisus, & contemptus, ex omni conventu bonorum ejicietur. Hoc simile 9 exornatione utriusque rei, & alterius inertia artificis, alterius stultitia simili ratione collata, sub aspectum omnium rem subjecit. Dicitur autem est per collationem, propterea quòd proposita similitudine, paria sunt omnia relata: In similibus observare oportebit diligenter: ut, cum rem aferamus similem, cujus rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata, id est hujusmodi: *UT* HIRVINDINES æstivo tempore præstò sunt, si frigore pulsæ recedunt, ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: ita falsi amici sereno vitæ tempore præstò sunt: simulatque hiemem fortunæ viderint, devolant omnes. Sed inventio similibus facilis erit, si quis sibi omnes res animatas, & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres, & celestes, & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, usitatas, atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertior rem facere, aut ponere ante oculos possit. *Non enim* res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet. (aaaa) EXEMPLVM, est alicujus facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei, nisi dignitatis, causa sumitur: Apertior, cum id, quod sit obscurus, magis dilucidum reddit: Probabilior, cum magis verisimilem facit: Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicuè, ut res dicta propè manu tentari possit. Uniuscujusque generis singula subjecissemus exempla, nisi exemplum quod genus esset, in expositione demonstrassemus, & causas sumendi in similitudine aperuissemus. Quare nolimus, neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura conscribere. (bbbb) Imago, est forma, cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic:

I. *Unus*

1. *Tadus cadentis* Lambini, *cadentes* 3. existat in Pall. aliquot, sed alii retinent item alterum, quintus præterea ac Bruil. præferunt *cadentes*, quod rectum esse posse annotavit Gulielmus.

2. *Dicitur minus bonus.* Vox *dicitur* abest Br. item Pal. quarto & (xxx) 10: meo animo rectè.

3. *Idoneum ad eas utilitates quas* (c.c.) Delevi duas voculas, & *aptus* reperit tantum in uno Palatino, cum haberemus sex, sed neque exactio Bruil.

4. *Quod magis est verisimile*, (c.c.) Lambinus libris omnibus reclamantibus supponit *minus*, non necessario. Gulielmus rectius putabat sceleratam à Suffrido erutam, *at magis*, (c.c.)

5. *Sumitur* & *apertius dicendi causa similitudo per*, (c.c.) Securas sum Pal. omnes Br. Ll. & Perlini codd.

6. *Tantum benevolentia* ut ultra quam amicus sentire possit, procurat amicitia studio.

civis studis Rescidi *studium*, quod a his postquam post *benevolentia*, præcunctibus Pal. pr. ac sec. si tamen sequimur Pal. quart. & sext. nec non Br. tunc rescibendum erit, tamen *benevolentia studium*, ut effertur ultra finem ceteris omnis omnibus, neque displicet.

7. *Et confuse comparata.* Sic Pal. quart. sextus Bruil. nam prius euf. utraque & confuse pronuntiata.

8. *Magis fulgentibus gemmis*, (c.c.) Pall. iidem & Bruil. magna forsitan bene.

9. *Exornatus utriusque rei, & alterius inertia artificis, alterius stultitia*, (c.c.) Hæc est lectio Pal. quart. quinti, sexti: item Bruil. quorum duo cum habeant *artificis stulticia* & punctis notati Bruil. illud *stulticia* suspicior adhuc abijciendum alterum *artificis*, at locus sit perpurgatus & inertia heic est *ατολμία*, supra etiam rescripti & *industrius*, ubi antea acat & *illivivis*, iisdem codicibus volentibus.

2. *His*

1. *Istas in praelium, corpore, tauri validissimi, impetu, leonis accerrimi similis.* Vituperationis, ut in odium, aut in invidiam, aut in contempationem adducat. Ut in odium, hoc modo: *Iste quotidie per forum mædium, tanquam jubatus draco serpit, dentibus aduncis, 2. aspectu venenato, spiritu rabido circumspiciens huc, & illuc, si quem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, 3. ore attingere, dentibus insacare, lingua aspergere possit.* Ut in invidiam adducat, hoc modo: *Iste, qui divitias suas jacat, sicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quispiam depressus, & oneratus auro, 4. clamat, & dejerat.* Ut in contempationem adducat, sic: *Iste, 5. qui tanquam coclea, abscondens retentat sese tacitus, quo sicutus, comeditur cum domo sua, & aufertur.* (ccc) *Essidio est, cum exprimitur & effingitur verbis, corporis cuiuspiam forma, quod satis sit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico, iudices, rubrum, brevem, incurvum, canum, subcripsum, casium, cui sanè magna est in mento cicatrix, si quomodo potest vobis in memoriam redire.* Haber hac exornatio cum utilitatem, si quem velis ostendere: tum venustatem, si breviter & dilucidè facta est. (ddd) *Notatio est, cum alicujus natura certis describitur signis, quæ, sicuti notæ quædam, naturæ sunt attributa: Ut si velis non divitem, 6. sed ostentatorem pecuniosum describere: Iste, inquit, iudices, qui se dici divitem, putat esse præclarum, primum nunc videte, quo vultu vos intuentur, nonne vobis videtur dicere? 7. Dorem, si mihi molesti non essetis: cum vero sinistra mentum sublevat, existimat se gemmæ nitore, & auri splendore aspectus omnium præstringere. Cum puerum respicit huncunum, quem ego novi, (8. vos non arbitraro visse,) alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Heus tu, inquit, veni Sannio, nequid isti Barbari perturbent: ut ignoti, qui audiunt, unum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli sternantur, aut ab avunculo cogitur Æthiops, qui ad balneæ veniat, asturcon locus ante ostium suum detur, aut aliquid fragile falsæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, Videto, ut diligenter numeretur, si potest ante noctem. Puer, qui jam bene hominis naturam novit, Tu illo plures mittas oportet, inquit, si hodie vistrannumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Sofiam, Sanè. Deinde casu veniunt hospites 9. homini, qui istum splendide, dum peregrinaretur, receperant. ex ea re homo hercle sanè conturbatur: sed tamen à vitio natura non recedit. Bene, inquit, facitis, cum venitis: sed rectius fecissetis, si ad domum rectè abissetis. Id fecissemus, inquit illi, si domum novissemus. At istud quidem facile fuit, undelibet invenire, verum ite mecum. Sequuntur illi. Sermo interea hujus consumitur omnis in ostentatione. Querit in agris cuiusmodi frumenta sint: negat, se, quia villæ incensæ sint, accedere posse, nec ædificare etiam nunc audere; ta-*

meti in Tusculano quidem cœpi insanire, & in iisdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, venit in ædeis quædam, in quibus sodalitiæ erant eodem die futuræ: quò iste pro notitia domini ædium ingreditur cum hospitibus. Hic, inquit, habito. 10. perspicit argentum, quod erat expositum, visit triclinium stratum, probat. accedit servulus: dicit homini clarè, dominum jam venturum, si velit exire. Itane inquit? Eamus hospites: frater venit ex Salerno: ego illi obviam pergam: vos huc 11. decuma venitore, hospites discedunt. Iste se raptim domum suam conjicit: illi decuma, quò jusserat, veniunt, quærunthunc, reperiunt, domus cuiæ sit: in diversorium derisi conferunt sese. Vident hominem postera die: narrant, expositulant, accusant. 12. ait iste, eos similitudine loci deceptos, angiporto toto decrasse: contra valetudinem suam ad noctem multam expectasse. Sannioni puero negotium dederat, ut vasa, vestimenta, pueros corrogaret. servulus non inurbanus satis strenuè, & concinnè comparat: iste hospites domum deducit. Ait se ædeis maximas cuidam amico ad nuptias commodasse, nuntiat interea puer argentum repertum (pertinuerat enim qui commodarat) Apagete, inquit, ædeis commodavi, familiam dedi: argentum quoque vult? tametsi hospites habeo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? ejusmodi est hominis natura, ut, quæ singulis diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea vix annuo sermone enarrare possim. Hujusmodi notatones, quæ describunt, quid consentaneum sit uniuscujusque naturæ, vehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cuiuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos, exempli causa, ceperamus: aut invidi, aut timidi, aut avari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris: denique cuiusvis studium protrahi potest in medium tali notatione, (ccc) *Sermocinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto: Cum militibus urbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens jaculum: quinque adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur. irrupit in ædeis subito, deinde magna voce: Ubi est iste beatus, inquit, ædium dominus? 13. quin mihi præsto sit? quid tacetis? Hic alii omnes stupidi timore obmurrerunt. Uxor illius infelicissimi cum maximo sletu ad istius pedes abjecit sese. Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulcissima sūt in vita, miserere nostri: noli extinguere extinctos. Fer mansuetè fortunam, nos quoque sumus beati: nocete esse hominem. At ille: Quin illum mihi detis, ac vos auribus meis opplorare definitis? non abibit. Illi nuntiat interea venisse istum, & clamore maximo mor-*

D 2

tem

1. *Istas in praelium, &c.* Sic Pall. omnes, nisi quod pr. Inibat praelium, quod & in suis reperit Petreus.
 2. *Aspectu venenato, spiritu rabido.* Ita omnes Pall. nisi quod unus & alter rapit. nam Victorius elidit, scribit *aspectu rabido circumspicit.* alii, *aspectu rabido spiritu venenato.* non male.
 3. *Ore attingere.* Præmittunt alii edd. *quam.* sed dictio ea non existat in Pall. quarto aut Brui.
 4. *Clamat & dejerat.* Sic quoque Victoriana, respondentque Pall. quart. & sext. alii tamen *dejerat,* quod & in primitis impressis.
 5. *Qui tanquam coclea abscondens, &c.* Nescio an habeamus lectionem, ad hunc genuinam, nam mirè variant Pall. è quibus pr. habet, *Iste qui tanquam testudo se cocleæ abscondens & venient sese tacitus cum in domi sua reserit ut comidatur auferat.*
 6. *Ad ostentatorem pecuniosum.* Non improbo Memmii Auratque conjectancum, *pecunia sua,* sed videlicet, ne acutus sit quod inveni in Pal. quarto ac sexto, *ostentatorem pecuniosum.*
 7. *Darum si mihi molesti non essetis.* Melius fortè Palat. prim. quart.

8. *Darum si mihi molesti non essetis.* & ita quoque Brui.
 8. *Uos non arbitror nocisse.* Illud nocisse, non restat in Pal. quarto aut sexto, & satis subintelligitur.
 9. *Veniunt, qui istum splendide dum peregrinaretur receperant.* Videtur prius fuisse, *inveniant.* cujus vocis ignorantia mirè tortit librarios, nam, pr. homini, quæ iste dum splendide peregrinatus videtur, ubi forte legendum, quæ iste dum splendide peregrinatus, inveniant, sec. qui istum splendide receperunt dum peregrinabatur, inveniant. quart. & Brui. homini quæ iste dum splendide peregrinatus, & a. r. sine alio verbo.
 10. *Perspicit argentum, &c. Pspit. &c. probat.* Hoc modo Pall. nostri: inop. è ibi Lambinus.
 11. *Decuma venitore.* Gifanius maluit, *ad decumam.*
 12. *Ai iste cor, &c.* Pal. quart. sext. Brui. à manu secunda, *at iste cor.* placet.
 13. *Quin mihi præsto sit?* Pall. ferè sicut nisi quod sec. in quomodo mihi præsto sit? unde forsan hæret in Gerabl. Tosano & Li. qui non mihi præsto sit.

tem minari. Quod simul ut audivit, Heus, inquit, Gorgia, pediseque puerorum, absconde pueros: defende: fac, ut incolameis ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, cum ecce iste præsto, Sedes, inquit audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple inimicitias meas, & iracundiam fatura tuo sanguine. Ille cum magno spiritu, Metuebam, inquit, ne planè victus essem, nunc video in iudicio mecum contendere non vis, ubi superari turpissimum, & superare pulcherrimum est: interficere non vis: occidar equidem, sed victus non peribo. At ille, In extremo vitæ tempore etiam sententiose loqueris? neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier, Immo quidem iste rogat, & supplicat: sed tu, quæso commovere: & tu, per deos, inquit, hunc examplexare. dominus est; vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, uxor, loqui, quæ me digna non sunt? tace, &, quæ curanda sunt, cura: tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulit ab se lamentantem: illi, nescio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos, quod oportet in hoc genere observare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus. Nam quid putamus illos dicturos, si hoc iudicaveritis? nonne hac omnes utentur oratione? deinde subijcere sermonem. (fff) Conformatio est, cum aliqua, quæ non adest, persona confingitur, quasi adsit, aut cum res muta, aut informis, sit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: *Quid si nunc hæc urbs invictissima vocem mittat, non hoc pacto loquatur?* Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victoriis, nunc vestris seditionibus, ô cives, vexor: quam dolis malitiosa Karthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri, atque conculcari? Item, *Quid si nunc L. ille Brutus reviviscat, & hic ante pedes vestros adit, non hac utatur oratione?* Ego reges eieci, vos tyrannos iutroducis: ego libertatem, quæ non erat, pepeti: vos partam servare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberavi, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in pluteis res mutas, atque inanimas transferatur, proficit tamen plurimum in amplificationis partibus, & commiseratione. (ggg) Significatio est, quæ plus in suspitione relinquit, quam positum est in oratione. ea fit, per exuberationem, ambiguum consequentiam, abscessionem similitudinem. Per Exuberationem cum plus dictum est quam patitur veritas, augendæ suspitionis causa, sic: *Hæc de tanto patrimonio tam cito testam, qua sibi peat ignem, non reliquit.* Per ambiguum, cum verbum potest in duas, plure sive sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam vultis, qui dixit: ut de eo si dicas, qui multas hereditates adierit, *Prospice tu, qui plurimum cernis.* Ambigua quemadmodum vivanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem, ita hæc consequenda, quæ conficiunt huiusmodi significationem. Ea reperientur facillè, si no-

verimus, & animadyerterimus verborum accipiteis, aut multiplicis potestates. Per consequentiam significatio fit, cum res, quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspitione, ut si falsamentarii filio dicas: *Quiesce tu, cuius pater cubito se emungere solebat.* 5 Per abscessionem, si, cum incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod jam diximus satis relinquitur suspitionis, sic: *Quis ista forma, & atate nuper alienæ domui nolo plura dicere.* Per similitudinem, cum aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus, quid sentiamus, hoc modo: No 11, Saturnine, nimium populi frequentia fretus esse. 6 Inulti jacent Gracchi, Hæc exornatio plurimum festivitatis habet interdum, & dignitatis: finit enim quiddam, tacito oratore, ipsum auditorem suspicari. (hhhh) Brevitas, est res ipsis tantummodo verbis necessariis expedita, hoc modo: *Lemnum præteriens cepit:* 7 inde Thasi præsidium reliquit: post urbem in Bithynia sustulit: 8 inde pulsus in Hellepontum, statim positus Abydo. Item, *Mado consul, quondam tribunus,* deinde primus erat civitatis. tum proficiscitur in Asiam, deinde exul, & hostis est dictus, post imperator, postremo consul factus est. Habet paucis comprehensa brevitatis multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non finit commemorari. (iii) Demonstratio est, cum ita res verbis exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos esse videatur, id fieri poterit, si, quæ ante, & post, & in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut si à rebus consequentibus, aut à circumstantibus non recedemus, hoc modo: *Quod simul atque Gracchus prospexit, fluctuare populum, verentem, ne ipse auctoritate senatus commotus à sententia desisteret, jubet advocari concionem.* Iste interea scelere, & malis cogitationibus redundans, evolat ex templo Jovis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus aliis ire celerius cepit. Illi præco faciebat audientiam: hic subsellium quoddam calce premens, dextra pedem defringit, & alios hoc idem jubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt: ex aliis, aliisque partibus convolant: atque è populo unus, fuge, inquit, Tiberi, fuge non vides? respice, inquam, Deinde vaga multitudo, subito timore perterrita, fugere cœpit. 9 At iste spumans ex ore scelus, anhelas ex intimo pectore crudelitatem, contorquet brachium; & dubitanti Graccho, quid esset, neque tamen locum, in quo constiterat, relinquenti, percussit tempus. 10 Illenulla voce dilabans insita virtute concidit tacitus, iste viri fortissimi miserando sanguine adpersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circumspiciens, & hilaris sceleratam gratulantibus manum porrigenis, in templum Jovis contulit sese. 11 Hæc exornatio plurimum proficit in amplificanda & commiseratione, huiusmodi enarrationibus, statuit enim totam rem, & præpõ ponit ante oculos. (kkkk) Omnes rationes honestandæ elocutionis studiose collegimus, in quibus, Herenni, si te diligenter exercebis, & gravitatem, & dignitatem, & suavitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie planè loquaris: ne nuda, atque inornata inventio, vulgari sermones effera-

1. Cum ecce iste præsto, Sedes, inquit, audax? Nihil variant Pall. sed non displicet quod restat in Liliensi: cum ecce, inquit istes præsto sunt. Sed et sic, audax, &c.
 2. Metuebam, induit ne planè victus essem.) Pal. sextus non agnoscit vocem Metuebam, habetque esse.
 3. Ego non sententiose loqueris?) Pal. quart. sext. sententiose loqueris? quod amplectar, aut sententiose loqueris? ut habet Bruil.
 4. Per exuberationem.) Placuit istud ex Pal. quint. Bruilerensi, pro eo hæc utitur exsuperationem.
 5. Per abscessionem.) Bruil. exemplar abscessionem, quod mire probat Gifanius.
 6. Inulti jacent Gracchi.) Sic, Fall. in Italia scripti: ac quart. sex. flulstina C. Gracchi monumenta, quintus sustulitiam cerne Gracchi.
 7. Inde Thasi præsidium reliquit.) Sic reposuit Turnebi, alladuntque

omnes Palat. in quorum nullo visitur vulgatum Thasi.
 8. Inde pulsus in Hellepontum.) Lambinus, Auratum secutus, maluit appellare, quod est in Palat. sexto.
 9. Spumans ex ore scelus.) Malui istud cum Victorianis, repetendumque in Pal. quart. ac sext. quam quod Manutianis sequuntur, spumans ex ore rejicere, rejicit enim: hanc scripturam n. embrium sequens.
 10. Ille nulla voce dilabans, insita virtute.) Reposui quod erat in Pal. quarto ac sexto, item Bruilerensi. nam, ceteri, nullam diem dicit, insita virtute. Victorius edidit, voce dilabans, insitam virtutem. nostrum genuinum magis videtur.
 11. Hæc exornatio est.) huiusmodi enarrationibus.) Ad hæc finis Pal. quarto ac sexto & Bruil. positura enim verborum elegantior est: & alioquin illa, & ino non erat simul in aliis mss. nostris.

RHET
INVENT

efferator. Nunc identidem nosmet ipsi nobis infestemus, res enim communis agitur, ut frequenter, & assidue confequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alii cum molestia tribus de causis maxime faciunt: aut si, cum quibus libenter exerceantur, non habent: aut si sibi diffidunt: aut si nesciunt, quam viam sequi debeant: quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemus propter amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cetera philosophiæ ratio confirmavit: & nobis non diffidimus, propterea quod & aliquantulum processimus: & alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in vita, ut, etiam si non pervenerimus in dicendo, quod volumus, parva pars vitæ perfectissimæ desideretur: & viam, quam fe-

quamur, habemus: propterea quod in his libris nihil præteritum est rhetoriæ præceptionis. 1 Demonstratum est enim, quomodo res in omnibus generibus causarum inveniri oporteat. Dicitur est, quo pacto eas disponere conveniat. Traditum est, qua ratione esset pronuntiandum, Præceptum est, qua via meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur. 2 Quæ si exsequimur, acutè & citò reperiemus: distinctè, & ordinatè disponemus: graviter, & venuste pronuntiabimus: firmè, & perpetuò meminerimus: ornatè, & suaviter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica nihil est. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis diligenter consequemur, & exercitatione.

M. TVLLII CICERONIS,
R H E T O R I C O R U M,

SEU DE

I N V E N T I O N E R H E T O R I C A,

LIBRI DUO,

Qui reliqui sunt ex quattuor.

LIBER PRIMUS

Synopsis libri 1. de Inventione.

a ¶ De ELOQUENTIA ejusque utilitate, si cum sapientia conjungatur. b De Principio eloquentiæ & quemadmodum nata & progressa. c De ejus abusu. d & studio necessario. e Eloquentiam non modo natura, & exercitatione, sed & artificio quodam comparari. f Artem eloquentiæ seu artificiosam eloquentiam certis præceptis perfici. g Genus artificiosa eloquentiæ, Civilem rationem seu πολιτικὴν esse. h Officium, dicere appositè ad persuadendum. i Finem persuadere dictione seu dicendo. k Materiam, tria rerum, id est causarum, genera, Demonstrativam, Deliberativam, Judiciale (& quæ ea parte senserit Gorgias, Aristoteles, Hermagoras) l Partes, inventionem, Dispositionem, Elocutionem, Memoriam, Pronuntiationem. m De Rhetorici officio, & Eum qui artem Rhetoricam scribat, de materia artis & partibus potissimum, & quidem conjunctè scribere oportere. n & ab inventione, quæ princeps est omnium partium, incipere.

Priore autem loco definiatur qualis esse debeat Inventio in omni causarum genere, o & quemadmodum CONSTITUTIO, id est quæstio, seu id de quo agitur inter actorem & reum inveniri debeat. p Agitur autem inter actorem & reum vel de factò, (hæc Constitutio GENERALIS) Cujus partes quatuor ab Hermagora constituta sunt nimirum Deliberativa, Demonstrativa, Judiciale, cum sint due partes, Judicialium, in qua de æquo, recto, premio & pœna: Negotialis in qua de jure civili constitutione quaritur. Ac prioris quidem partem, Judicialium & Absolutam. Cujus partes tres sunt quatuor: Criminis confessio, cuius item due partes, Purgatio & Deprecatio, Requo jure quæve lege, quo tempore, quo crimine, qua pœna, qua actione experiri debeat: Cujusmodi quæstio seu constitutio TRANSACTIVA nominatur, cuius Hermagora dicitur inventor. t De quarum constitutionum omnium exemplis alio & quidem commodiore loco x An in ratione seu voluntate, an in scripto sit controversia. y Ad hæc quæstio, Ratio, Judicatio, Firmamentum queri debet. z Hæc autem sunt sex orationis partes: Exordium, Narratio, Partitio, Confirmatio, Reprehensio, Conclusio.

bb ¶ EXORDIVM principem esse orationis partem. cc quid exordium, dd Dispari ratione exorari, id est pro varietate causarum generis. Aliud enim causæ genus honestum, Admirabile, Humile, Acep, Obscurum, ee Partes exordii duas esse, Principium & innuentionem. ff ¶ PRINCIPIVM eò spectare, ut bene volos, dociles, attentos auditores efficiamus. Hæc enim exordio contineri oportet, gg Id est variè, pro varietate nimirum causarum generis. Alterum ea à nobis præstanda sunt in causæ genere honesto, quàm in admi: abili, humili.

D 3

1. Demonstratum est. Non agnosco aliquot sequentibus periodis Corinticum, & mirum est, nisi tota hæc recapitulatio, sit magistelli alicujus trivialis, annumerantis minima maxima discipulis suis.

2. Quæ si exsequimur. Est à Pal. quarto, Gembl. & Bruil. vni go sequamur.

3. Diligentia consequemur & exercitatione. Non absurde Pal. quar. sex, Gembl. ToI. Br. consequamur exercitatione.

humile, anspitū & obfuro. hh Porro Benevolos faciemus à persona nostra, ad verfariorum, auditorum, à rebus ipfis. Attentos si magna, nova, incredibilia. Dociles, si aperte & breviter polliceamur nos dicturos esse. ii INSINUATIONE verò nobis utendum est. si in illa ipsa causa rursus de, si persuasus aut desessus est audiendo auditor. kk PRINCIPII & INSINUATIONIS hoc est Exordii generalia hac & communia praecepta: ut sententiarum & gravitatis, plurimum: splendor, festivitate, concinnitate, minimum. ll Vita verò cum est Vulgare, Commune, Commutabile, Longum, Separatum, Translatum, Contra praecepta.

mm & NARRATIO quid. nn Genera tria: unum ipsius causa ac negotii, Alterum, Digressionis non aliena ab ipso negotio, Tertium, Delectationis causa comparationem, quod vel in negotio, vel in personis maxime versatur. Illud tres partes haquet: Fabulam, Historiam, Argumentum rei quae fieri potuit. Postiore personarum sermones & animi subiunguntur. oo Ipsius causa ac negotii expositionem seu narrationem tres habere res oportet: ut si Brevis, Aperta, Probabilis. pp Ut in Narratione hac sunt, si obest, si nihil prodessit, si non loco dicatur, si non quemadmodum causa postulat.

qq & PARTITIO hanc utilitatem parit quod illustrem & perspicuam totam efficit orationem. rr Partes ejus duae: una sum offendimus quid nobis cum ad verfarium conveniat, quid non conveniat: Altera, cum breviter exponimus quibus de rebus dicturi sumus. & Priori parte ad quod nobis cum ad verfarium convenit, inclinare ad nostra causa commodum debemus: Quod non convenit, in iudicationis expositione ponendum est. tt Posteriorem commendat brevis sermo, Absolutio seu partium utilium enumeratio, Partium partium, seu in pauca partibus ea quae dicturus sis, uu Est & hoc in partitione considerandum, ut & prima quaeque pars, ut exposita est in partitione, si ordinem transgreditur.

xx & CONFIRMATIO est qua argumentando nostra causa fidem & auctoritatem adiungimus. yy ARGUMENTATIO. NVM autem mai res variis, hys est. zz Dicuntur tamen vel ex eo, quod personis, vel ex eo quod negotii attributum est. aaa A Personarum attributus ducimus argumentationes à Nomine, Natura, Virtute, Fortuna, Habitu, Affectione, studio, consilio, facta, casibus, orationibus. bbb A NEGOTIORVM verò attributus variè. ccc Continentia sunt enim quaedam cum ipso negotio. ddd In gestione ipsius negotii alia posita sunt. (ut est Locus, Tempus, Ocasio, Modus, Facultas) Adjuncta negotio alia sunt: ut Mayus, Minus, Equè magnum, Simile, Comparabile, Contrarium, Disparatum, Semis, Pari, Eventus. eee Consequencia negotium & quae illa. fff ARGUMENTATIONIS SPECIES duae. Est enim NECESSARIA vel PROBABILIS. ggg NECESSARIA M genus argumentandi dicendo tractamus per Complexionem, Enumerationem, Simplem Conclusionem. hhh PROBABILIS verò argumentatio versatur in eo genere quod fere solet fieri, quod in opinione positum, quod simile (similitudo autem maxime spectatur in Contrariis, partibus, & in quae sub eandem rationem cadunt, iii Partes Probabilis argumentationis, signum Credibile, Iudicatum, Comparabile. Hujus rursus partes, Imago, Collatio, Exemplum. kkk ARGUMENTATIONIS ORATIONIS PARTES, seu EXORATIO, Absolutio & Tractatio restat. ll Tractantur autem varia oratoria argumentationes, mmm, Inductiones nimirum, nnn vel Ratiocinationes, ooo apud Philosophos etiam alii modis tractantur.

ppp & REPREHENSIO quid. qqq Eodem ex fonte generaliter petenda, ex quo Confirmatio. III Et tamen specialia ad eam rem praecepta tradi possunt. & Primum animi argumentatio reprehenditur sss si ex iis, quae ab ad verfarium sumuntur, aliquid non conceditur. tt ut sequi neget sumptum ab ad verfarium esse credibile. uuu signum, xxx Comparabile, yyy si iudicatum elevatur aut omnino improbat. zzz Et huiusmodi reprehensio probabilis est. Necessaria verò est, si complexio aut una aut ex utraque parte reprehenditur. aaaa si enumeratio falsa ostenditur, bbbb si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. cccc & Secundo loco argumentatio reprehenditur cum hu concessu quae ad verfarium sumpti, negamus ex hu quae sumpti complexionem confici. dddd Terio argumentatio reprehenditur, si genus ipsam argumentationis ostendimus: ut si omnino falsum, si commune, vulgare, leve, remotum, si mala definitio, si contra versum, si perspicuum, si non concessum, si impe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si ad versum. eeee & Quarto argumentatio reprehenditur si contra argumentationem ad verfarium aliam aequè firmam aut firmitorem ponimus.

fff & CONCLUSIO pars ultima & sexta orationis rejecta opinione Hermagora, quae Digressionem partem, eamque sextam orationis constituebat. gggg Conclusio quid, hhhh Conclusionis tres partes. iii Enumeratio quae & rerum repetitio. kkkk Indignatio quae & amplificatio, ll Conquestio seu Commiseratio, cuius concilianda sedecim loci hic enumerantur, mmmm & Transitio ad proxime sequentem librum.

SÆPE, & multum hoc mecum cogitavi, boni, an mali plus attulerit hominibus, & civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiae studium, nam cum & nostra reipublicae detrimenta considero, & maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimum video per disertissimos homines in vestram partem incommodorum. cum autem res ab nostra memoria, propter vetustatem, remotas, ex literarum monumentis repetere instituo: multas urbes constitutas, plurima bella relictas, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo, cum animi ratione, tum facilius eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipsa in hanc potissimum sententiam ducit, ut existimem, SAPIENTIAM sine eloquentia parum prodesse civitatibus, eloquentiam verò sine sapientia nihil obesse plerumque, prodesse nunquam. Quare si

quis, omnis rectissimis, atque honestissimis studiis rationis & officii, consumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis sibi, perniciosus patrie civis dicitur: qui verò ita sese armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patrie, sed pro his pugnare possit, is mihi vir & suis & publicis rationibus utilissimus, atque amicissimus civis fore videtur (b) Ac si volumus huius rei, quae vocatur eloquentia, five studii, five artis, five exercitationis cuiusdam, five facultatis à natura profectae considerare principium: reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim & bestiarum modo vagabantur, & sibi victu ferino vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, sed feris viribus corporis administrabant, nondum divinx religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias viderat legitimas: non certis quispiam in spexerat liberos: non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, & aequè inficientiam, cæca & temeraria dominatrix animi cupiditas, ad se explendam viribus

2. B. [Hic in meo.] Sic Pal. sec. ac tert. item Gre. vulgari, more, quod quis non videt interpretamentum alterius?

2. A. [Aque inficientiam.] Ita quoque Pall. iidem, item Greve, & Fabr. legitur pulsam, inficientiam.

bus corporis abutebatur, perniciosissimis *facillibus*. Quo tempore quidam i magnus videlicet vir, & sapiens, cognovit, quæ materia esset, & quanta ad maximas opportunitas in animis esset hominum, si quis eam posset elicere, & præcipiendū meliorem reddere; qui dispersos homines in agris, & in tectis silvestribus additos, ratione quadam compulsi unum in locum, & congregavit, & eos in unamquamque rem inducens, utilem, atque honestam, primò propter *insolentiam* reclamantis, deinde propter *rationem*, atque orationem studiosius audientis, ex feris & immanibus, mitis reddidit & mansuetos. Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subito converteret, & ad diversas vitæ rationes traduceret. Agè verò, urbibus constitutis, ut fidem colere, & iustitiam retinere discerent, & aliis parère sua voluntate consueverent, ac non modò labores excipiendos, communis commodi causa, sed etiam vitam amittendam existimarent; qui tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione invenissent, eloquentia persuadere potuissent? Profectò nemo, nisi gravi, ac suavi commotus oratione, cum viribus plurimum posset, ad jus voluisset sine vi descendere: ut inter quos posset excellere, cum iis se pateretur æquari, & sua voluntate à jucundissima consuetudine recederet, & quæ præsertim jam naturæ vim obtineret propter vetustatem. Ac primò quidem sic & nata, & progressa longius eloquentia videtur: & item postea maximis in rebus pacis, & belli cum summis hominum utilitatibus esse versata. (e) Postquam verò commoditas quadam, prava *virtutis imitatrix*, sine ratione officii, dicendi copiam consecuta est: tum ingenio freta malitia, pervertere urbeis, & vitas hominum labefactare assuevit. Atque hujus quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verissimum mihi videtur, quodam tempore neque in publicis *infantem* & insipientis homines solitos esse versari, nec verò ad privatas causas magnos ac disertos homines accedere, sed cum à summis viris maximæ res administrarentur, arbitrator alios fuisse non incallidos homines, qui ad parvas controversias privatorum accederent, quibus in controversiis cum sepe à mendacio contra verum homines stare consueverent, DICENDI assiduitas aluit audaciam ut necessario superiores illi propter injurias civium, resistere audacibus, & opulari suis quisque necessariis cogentur. Itaque cum in dicendo sepe par, nonnquam etiam superior visus esset is, qui, omisso studio sapientie, nihil sibi præter eloquentiam, comparasset, fiebat, ut & multitudine, & suo iudicio dignus, qui reipub. gereret, videretur. Hinc nimirum non injuria, cum ad gubernacula reipublice, temerarii, atque audaces homines accesserant, maxima & miserissima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii, atque invidia suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbida tempestate in portum, sic ex seditiosa, & tumultuosa vita se in studium aliquid traderent *quietum*. Quare mihi videtur postea cætera studia recta, atque honesta per otium celebrata ab optimis, enituisse: hoc verò à plerisque eorum desertum obsolevisse eo tempore quo multo vehementius erat retinendum, & studiosius audendum. (d) nam QVO INDIGNIVS rem honestissimam, & rectis-

simam violabat stultorum, & improborum temeritas, & audacia, summo cum reip. detrimento: eo studiosius & illis resistendum fuit, & reip. consulendum. Quod nostrum illum non fugit Catonem, neque Lælium, neque horum (ut verè dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africanum nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata auctoritas, & quæ his rebus ornamento, & reip. præsidio esset, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minùs eloquentia studendum est, etsi ea quidam & privatim, & publicè perversè abutuntur: sed eò quidem vehementius; ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum possint: cum præsertim hoc unum sit, quod ad omnes res & privatas, & publicas maximè pertinet: hoc turba, hoc honesta, hoc illustis, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad reip. plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præstò est SAPIENTIA, hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honos, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multis rebus humiliores, & infirmiores sint, hac re maxime bestis præstare, quod loqui possunt. Quare PRÆCLARVM mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines bestis præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. (e) Hoc si fortè non natura modò, neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur non alienum est videre, quæ dicantur, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. (f) Sed antequàm de præceptis oratoris dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus, nam his rebus cognitis, facilius, & expeditius uniuscujusque animus ipsam rationem, ac viam artis considerare poterit. (g) CIVILIS quædam ratio est, qua multis, & magnis ex rebus constat, ejus quædam magna, & ampla pars est artificiosa eloquentia, quam *retoricam* vocant, nam neque cum iis sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere, & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere dissentimus, quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis scientiæ partem esse, dicamus. (h) Officium autem ejus facultatis videtur esse, dicere appositè ad persuasionem: (i) finis, persuadere dictione, inter officium autem & finem hoc interest, quòd in officio, quid fieri: in fine, quid officio conveniat, consideratur: ut medici officium dicimus esse, curare ad sanandum, appositè: finem, sanare curatione. Item oratoris quid officium, & quid finem esse dicamus, & intelligemus, cum id, quod facere debet, officium esse dicemus: illud, cuius causa facere debet, finem appellabimus. (k) Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, qua conficitur ex arte, versatur, ut si medicina materiam dicamus morbos, ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur: item, quibus in rebus versatur ars, & facultas oratoria, eas materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores existimaverunt, nam Gorgias Leontinus, antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè posse dicere existimavit, hic infinitam, & immensam huius artificio materiam subjicere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adjunxit, atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, delibera-

D 4 tivo,

1. Magnus videlicet vir & sapiens.] Enclitica non est in Pal. sec. quod noto, ut juniores qui deinde Pallio auxiliares sunt adnotum aliquando manus, attendant libris suis veteribus, numquid & hoc varent.
2. Quæ præsertim jam naturæ vim, &c.] Pal. sec. Præsertim cum jam natura, &c. Lambinus divinat naturæ vim insolentem.
3. Resisteret audacibus.] Græc. resistere quod placuit Gulielmo, sic Terentius & confidat resisteres Julia.
4. Ut verè dicam.] Pal. sec. non agnoscit voculam ut, & nescio quam istud fortius videtur altero.

5. In officio quid fieri.] Non recedunt ab hac scriptura Pall. nostri. Fulvius tamen non er. V. sinus prodit in suis reperit; quid finis quod non displicuit Gulielmo.
6. Intelligemus, &c. sic dicemus, &c. appellabimus.] Hoc malim cum Pall. & nisi Suffridi Petrei nostri, quam retro vulgatum, intelligemus, &c. sic dicemus, &c. appellabimus; neque aliter edidit Victorius; sed non invenit qui sequerentur.
7. Huic artificio materiam subjicere, &c.] Græc. huic arti, & concinnum Gulielmo vitum.

tivo, iudiciali. *Demonstrativum* est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem, aut vituperationem. *Deliberativum* est quod positum in disceptatione, & consultatione civili, habet in se sententiæ dictionem. *Judiciale* est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem, & defensionem, aut petitionem & recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoribus, & facultas in hac materia tripartita verari existimanda est. Nam Hermagoras quidem, nec, quid dicat, attendere, nec quid polliceatur, intelligere videtur; qui oratoris materiam in causam, & in quaestionem dividat. *Causam* esse dicit rem, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione: quam nos quoque oratori dicimus esse attributam, nam treis ei parteis, quas antè diximus, supponimus, iudiciale, deliberativam, demonstrativam. *Quaestionem* autem eam appellat, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: Equid sit bonum præter honestatem, Verine sint sensus, Quæ sit mundi forma, Quæ solis magnitudo, quas quaestiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnem intelligere existimamus. Nam, quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumta intelligimus, eas, sicut aliquas parvas res, oratori attribuerem, magna amentia videtur. Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio, & non, quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. nunc vero ea vis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philosophiam concesserit. Neque eò dico, quod ejus ars, quam edidit, mihi mendosissime scripta videatur, (nam satis in ea videtur ex antiquis artibus ingeniosè & diligenter electas res collocaisse, & non nihil ipse quoque novi protulisse) verum oratori minimum est de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum *ex arte dicere*, quod eum minime potuisset, omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetorice videatur ea, quam Aristoteli vitam esse diximus, (1) Partes autem hæc sunt, quas plerique dixerunt, inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. *Inventio*, est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. *Dispositio*, est rerum inventarum in ordinem distributio. *Elocutio*, est idoneorum verborum, & sententiarum ad inventionem accommodatio. *Memoria*, est firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio. *Pronuntiatio*, est ex rerum & verborum dignitate, vocis & corporis moderatio. (2) Nunc his rebus breviter constitutis, eas rationes, quibus offendere possimus genus, & officium, & finem hujus artis, aliud in tempus differemus, nam & multorum verborum indigent, & non tantoperè ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur conjunctè agendum de materia ac partibus. (3) Quare inventio, quæ princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur. (4) OMNIS res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controversiam; aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quaestionem. Eam igitur quaestionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. *Constitutio*, est prima constructio causarum ex depulsionem intentionis profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut jure feci. Cum facti controversia est,

quoniam conjecturis causa firmatur, constitutio conjecturalis appellatur. Cum autem *nominis*, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva nominatur. Cum vero, qualis sit res, quaeritur, quia & de vi, & de genere negotii controversia est, constitutio *generalis* vocatur. At cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua poena oportet, *translativa* dicitur constitutio: quia actio, translationis, & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est, nam in quam non incidit, in ea nihil esse poterit controversiæ, quare eam ne causam quidem convenit putari. (5) Ac facti quidem controversia, in omnia tempora potest distribui, nam quid factum sit, potest quaeri, hoc modo: Occiderintne Ajacem Ulysses. Et quid fiat, hoc modo: Bonone animo sint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo: Si Karthaginem reliquerimus incolmum, num quid sit incommodi ad rem publicam perventurum. (6) *Nominis controversia* est, cum de facto convenit, & quaeritur, id quod factum est, quo nomine appelletur, quo in genere, necesse est idè nominis esse controversiam, (7) non quod de re ipsa non conveniat non quod de facto non constet, sed quod id, quod factum sit, aliud ali videatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujusmodi generibus definienda res erit verbis, & breviter describenda: ut, si quis sacrum ex privato surripuerit, utrum *fur*, an *sacrilegus* sit iudicandum, nam id, cum quaeritur, necesse erit definire utrumque, quid sit fur, quid sacrilegus, & sua descriptione ostendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adversarij dicunt. (8) Generis est controversia, cum & quid factum sit, convenit, & quo id factum nomine appellari oportet, constat: & tamen, quantum, & cujusmodi, & omnino quale sit, quaeritur; hoc modo: Justum, an injustum: utile, an inutile, & omnia, in quibus, quale sit id quod factum est, quaeritur, sine ulla nominis controversia. Hujus generi Hermagoras parteis quatuor supponit, deliberativam, demonstrativam, iudiciale, negotialem, quod ejus, ut nos putamus, non mediocriter peccatum reprehendendum videtur: 4 verum brevi, ne, si aut taciti præterierimus, sine causa non secuti eum puremur; aut si diutius in hoc constituerimus, moram, atque impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur. Si deliberatio, & demonstratio, genera sunt causarum, non possunt rectè partes alicujus generis causæ putari. EADÈM enim res alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse & pars non potest. Deliberatio autem, & demonstratio, genera sunt causarum, nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstrativum, & deliberativum. Nullum dicere causæ esse genus, eum causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, 5 amentia est. Unam autem iudiciale solum esse qui potest, cum deliberatio & demonstratio, neque ipsæ similes inter se sint & ab iudicali genere plurimum distendant & suam quæque finem habeat quod referri debeat? relinquatur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. Deliberatio igitur, demonstratio, non possunt rectè partes alicujus generis causæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis parteis esse dixit. Quod si generis causæ partes non possunt rectè putari, multo minus rectè partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ, constitutio est omnis, non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur. Sed demonstratio & deliberatio, generis causæ partes non possunt

1. Ex antiquis artibus. Codex Fabr. antiquissima artibus. fortasse inquit Gulielmus, antiqui sine arte scribitur.

2. Cæperim modò rone. Tolanus, modalato, sed quis probet?

3. Non quod de re ipsa, non inventarij. Hæc unicus circumscripsi, tanquam si quis, esse Pal. hoc, habebat, quod de re ipsa non invenit, si sine

priori non.

4. Utamur dervi. Haud aliter quoque Pall. nostri citaque non est mutandum in dervi.

5. Amentia est. Liber Suffridi, summa amentia est.

funt recte putari, quod ipsa sunt genera, multo igitur minus recte parte ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde si constitutio, & ipsa, & pars constitutionis ejus qualibet, intentionis depulsio est: quae intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. At si, quae intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est: demonstratio, & deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio, & ipsa, & pars ejus, intentionis depulsio est: deliberatio, & demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. Placet autem ipsi, intentionis esse depulsionem. Placet igitur oportet, demonstrationem & deliberationem nec esse constitutionem, nec partem constitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, si constitutionem; primam causae, accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem, nam cum eadem omnia incommoda sequentur. Deinde conjecturalis causa non potest simul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalis esse, & definitiva. Rursum nec definitiva causa potest simul ex eadem parte, eodem in genere & definitiva esse, & translativa. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se vim continere: ideo quod unaquaeque ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur: altera assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberativa causa simul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalem, & generalem, & definitivam, & translativam solet habere constitutionem, & unam aliquando, & plures nonnunquam, ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet vis evenire. Genera igitur, aut antediximus, haec causarum putanda sunt, non partes alicujus constitutionis. Haec ergo constitutio, quam generalem nominamus, partem nobis videtur duas habere, jurisdictionalem, & negotialem. Jurisdictionalis est, in qua aequi & iniqui natura, aut praemii, aut poenae ratio quaeritur. Negotialis est, in qua, quid juris ex civili more, & aequitate sit, consideratur: cui diligentia praesertim apud nos *jurisconsulti* existimantur. Ac jurisdictionalis quidem ipsa in duas distribuitur partes absolutam, & assumptivam. Absoluta est, quae ipsa in se continet juris, & injuriae quaestionem. Assumptiva est, quae ipsa ex se nihil firmi dat ad reconvictionem: tunc autem aliquid defensionis assumit. Ejus partes sunt quatuor, confessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. *Confessio* est, cum reus non id, quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur, postulat, haec in duas partes dividitur, purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum factum conceditur, culpa removetur, haec partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum & peccasse, & consulto peccasse reus se confitetur, & tamen, ut agnoscat, postulat: quod genus peccato potest accidere. *Remotio criminis* est, cum id crimen, quod inferitur, ab se, & a sua culpa, vi, & potestate in alium reus remove conatur, id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa transferetur, causa transfertur, cum aliena dicitur vi, & potestate factum. Factum autem, cum alius aut decessisse, aut potuisse facere dicitur. *Relatio criminis* est, cum ideo jure factum dicitur, quod alius ante injuria lacesierit. Comparatio est, cum aliud & aliud factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum. (f) In quarta constitutione, quam *translativam* nominamus, ejus constitutionis est controversia,

chim aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quaeritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus constitutionis Hermagoras *inventor* esse existimatur, non quia non usi sint ea veteres oratores saepe multi, sed quia non animadverterint 3 artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perspicua est) quam *invidia*, atque obrectatione quaedam impediti. (r) Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus: exempla autem ejusque generis tunc commodius exposituri videmur, cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus, nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum causae statim poterit accommodari. (u) Constitutione causae reperitur statim placet considerare, utrum causa sit simplex, & an juncta: & si juncta erit, utrum sit ex pluribus quaestionibus juncta, an ex aliqua comparatione. *Simplex* est, quae absolutam in se continet unam quaestionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non. *Complexa* ex pluribus quaestionibus; in qua plura quaeruntur, hoc pacto: Utrum Karthago diruatur, an Karthaginensibus reddatur, an eo colonia deducatur. *Ex comparatione*, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit, quaeritur, ad hunc modum: Utrum exercitus in Macedonia contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio; an teneatur in Italia, ut quam maximam contra Hannibalem copia sint. (x) Deinde considerandum est, in ratione, an in scripto sit controversia nam scripti controversia est ea, quae ex scriptiois genere nascitur. Ejus autem genera, quae sunt separata a constitutionibus, quinque sunt, nam cum verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duae leges, aut plures discrepare, tum id, quod scriptum est, duas, aut plures res significare: tum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, inveniri: tum vis verbi quasi in definitiva constitutione, in quo posita sit, quaeri. Quae prima genus, de scripto & sententia, secundum, ex contrariis verbis: tertium, ambiguum: quartum, ratiocinativum: quintum, definitivum nominamus. *Ratio* autem est, cum omnis quaestio non in scriptiois, sed in aliqua argumentatione consistit. (y) At tum consideratione generis causae, & cognita constitutione, cum, simplex, an conjuncta sit, intellexeris, & scripti, an rationis habeat controversiam, videris, deinceps erit videndum, quae quaestio, quae ratio, quae judicatio, quod firmamentum causa sit: quae omnia a constitutione proficiantur oportet. *Quaestio* est ea, quae ex confictione causarum gignitur controversia, hoc modo: Non jure fecisti: jure feci. *Causarum* autem haec est confictio, in qua constitutio constat, ex ea igitur nascitur controversia, quam quaestionem dicimus, hoc modo: Jurene fecerit. *Ratio* est ea, quae continet causam, quae si sublata sit, nihil in causa controversiae relinquetur, hoc modo, ut docendi causa in facili, & per vulgato exemplo consistamus: Orestes si accusetur matricidii, nisi hoc dieat, Jure feci: illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem, qua sublata, omnis quoque controversia sublata sit. Ergo ejus causa ratio est, quod illa Agamemnonem occiderit. *Judicatio* est, quae ex infirmatione, & confirmatione rationis nascitur controversia, nam sit ea nobis exposita ratio, quam paulo ante exposuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At

D 5 non,

1. In qua aequi & iniqui natura. Sic respondentur censur. Guelmii, ex libris omnibus Sullardi nostri 3 quibus responderet Pal. sec. ceteri, aequi & reus, quomodo antea vulgati.

2. Aliquod factum rectum aut utile contenditur. J. Pal. sec. aliquid rectum aut utile conceditur. Fabr. cum aliquod alium factum rectum, liber Tolivius.

cum alieno aliquid factum rectum, &c. quod amplectebatur Guelmii.

3. An scriptor eam superior. Videntur esse ab aliquo librario correcti habent, nihil sententiae deserunt.

4. An juncta: & si juncta. Ita erat in Palli omnibus, & Grev. vulgata enim *anconjuncta*, & si conjuncta.

non, inquit adversarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa summa nascitur controversia, quam iudicationem appellamus. ea est huiusmodi: Rectumne fuerit, ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum, est summa argumentatio defensoris, 1 & aptissima ad iudicationem: ut si velit Orestes dicere, ejusmodi animum matris suae fuisse in patrem suum, in seipsum, ac sorores, in regnum, in familiam generis, & familia, ut ab ea poenas liberi sui potissimum petere debuerint. Et in ceteris quidem constitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiantur: in conjecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim non conceditur) non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. Quare necesse est eandem esse quaestionem, & iudicationem: ut factum est, factum non est: factumne sit. Quot autem in causa constitutiones, aut eorum partes erunt, totidem necesse erit quaestiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. (c) His omnibus in causa reperitis, tunc denique linguae partes totius causae constitutendae sunt. nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur: ideo quod illa, quae prima dicuntur, si vehementer velis congruere, & coherere cum causa, ex eis ducas oportet, quae post dicenda sunt. Quare cum iudicatio, & ea, quae ad iudicationem oportet inquiri, argumenta diligenter erunt artificie reposita; cura & cogitatione pertractata: tum denique ordinandae sunt ceterae partes orationis. (aa) Haec partes sex esse omnino nobis videntur: exordium, narratio, petitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. (bb) Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque primum in ratione exordii praecipua dabimus. (cc) **X O R D I U M,** est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliqua dictionem: quod eveniet, si cum benevolum, attentum, docilem fecerit. (dd) quare qui bene exordii causam volet, cum necesse est genus suae causae diligenter ante cognoscere. Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obcurum. **Honestum** causae genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. **Admirabile**, a quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. **Humile**, quod negligitur ab auditore, & non magno pere attendendum videtur. **Anceps**, in quo aut iudicatio dubia est: aut causa, & honestatis, & turpitudinis particeps: ut & benevolentiam pariat, & offensionem. **Obscurum**, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est. Quare quoniam tam diversa sunt genera causarum, exordii quoque dispari ratione in unoquoque genere necesse est. (ee) Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium, & insinuationem. (ff) **Principium**, est oratio perspicua, & protinus perficiens auditorem benevolum, aut docilem, aut attentum. **Insinuat**, est oratio quadam dissimulatione, & circutione obscure subiens auditoris animum. (gg) In admirabili genere causae, si non omnino infesti auditores erunt, principio benevolentiam comparare licebit. sin erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. nam **AB IENATIS** si perspicua pax, & benevolentia petitur, non modo ea non invenitur, sed at getur, atque inflammatur odium. In humili autem genere causae, contentionis tollendae causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causae, si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordium d. est. sin autem patrem turpitudinis, & partem

honestatis habebit, benevolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata videatur. Cum autem erit honestum causae genus, vel praeteriri principium poterit, vel, si commodum fuerit, aut a narratione incipimus, aut a lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostra dictionis: 1 sin uti principio placebit, benevolentiae partibus utendum est, ut id, quod est, augeatur. In obscuro causae genere, per principium docilem auditores efficere oportebit. (gg) Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oportet, dictum est: reliquum est, ut ostendatur, quibus quaeque res rationibus confici possit. **Benevolentia** quatuor ex locis comparatur: ab nostra, ab adversariorum, ab iudicum persona, 2 ab ipsa causa. **Ab nostra**, si de nostris factis, & officiis sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectione diluimus: si, quae incommoda acciderint, aut quae infens difficultates proferemus: si prece, & obsecratione humili, ac supplici utemur. **Ab adversariorum** autem, si eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemtionem adducemus. In odium adducuntur, si quod eorum spurcè, superbè, crudeliter, 3 malitiose factum proferatur. In invidiam, si vis eorum, potentia, divitiarum, cognatio, pecuniarum proferatur, atque eorum usus arrogans, & intolerabilis; ut his rebus magis videantur, quam causae suae confidere. In contemtionem adducuntur, si eorum inertia, negligentia, ignavia, desidiosum studium: & luxuriosum otium proferatur. **Ab auditorum persona** benevolentia capiabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gesta proferatur, ut ne qua assentatio nimia significetur: & si de his, quam honesta existimatio, quantaque eorum iudicii, & auctoritatis expectatio sit, ostendatur. **Ab ipsa rebus**, si nostram causam laudando extollemus, adversariorum causam per contemtionem deprimemus. **Attentus** autem faciemus, si demonstrabimus, ea, quae dicturi erimus, magna, nova, incredibilia esse, aut ab omnibus, aut ad eos qui audiunt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortalis, aut ad summam seipsum pertinere: & si pollicebitur, nos brevi nostram causam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. **Docilem** auditores faciemus, si aperte & breviter summam causae exponemus, hoc est, in quo consistat controversia, nam & cum docilem velis facere, simul attentum facias oportet. nam is maximè docilis est, qui attentissimè est paratus audire. (hh) Nunc insinuationes quemadmodum tractari conveniant, deinceps dicendum videtur. **Insinuatione** igitur utendum est, cum admirabile genus causae est, hoc est, ut ante diximus, cum animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maximè: si aut inest in ipsa causa quaedam turpitudine, aut ab iis, qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum videtur, aut eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo, nam ex hac quoque re non minus, quam ex primis duabus, in oratione nonnunquam animus auditoris offenditur. Si causae turpitudine contrahet offensionem: aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quae probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur, & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus: deinde, cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere, ea, quae indignantur adversarii, tibi quoque indignam videri: deinde, cum lenieris eum, qui audiet, demonstrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam

1. Et aptissima ad iudicationem. Pal. lec. & Grev. à manu principis, aptissima, non male.

2. Sin uti principio placebit. Vulgata, vel si uti principio. Id iterum restituit in Pal. habebat praeterea Grev. in autem uti. Sup. ex in auctoribus ut dom. inf. sublevari, vel in quibusdam. Grev. cum quibus. 3. Inter: G. p. 1. in quibusdam.

3. Ab ipsa causa. Legebatur antea, ab ipsa re, sed procer Pall. in quorum lacundo alterum exstabat: nam pr. & tota, ab causa, sine pronominis, quod tamen in editione Victorii.

4. Malitiose factum proferatur. Grev. ostendatur, placuitque Gallicienis, sed aut pro vulgata Pall. tres.

de adversariis esse dicturum, neque hoc, neque illud: ut neque aperte ladas eos, qui diliguntur, & tamen id obicere faciens, quoad possis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquod iudicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam: deinde eandem, aut consimilem, aut majorem, aut minorem agi rem in praesentia demonstrare. Sin oratio adversariorum fidem videbitur auditoribus fecisse, quod ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognita; oportet aut de eo, quod adversarii sibi firmissimum putarint, & maxime il qui audierint, probant, primum te dicturum polliceri, aut ab adversarii dicto exordiri, & ab eo potissimum, quod ille nuperim dixerit: aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas. cum admiratione. Nam auditor cum eum, quem adversarii perturbatum putant oratione, videt animo firmissimo contra dicere paratum, plerumque se potius temere assensisse, quam illum sine causa confidere arbitratur. 1 Sin auditoris studium defatigatio abalienavit à causa, te brevius quam paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri; non imitaturum adversarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re nova, aut rideula incipere: aut ex tempore quae nata sit; quod genus, strepitum, 2 acclamationem: aut jam parata; quae vela pologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem: aut, si rei dignitas adimeri jocandi facultatem, aliquid triste, novum, horribile, statim in incommodum est injicere. nam ut citi i fatias, & fastidium aut subamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur: sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renovatur. (ii) Ac separatim quidem, quae de principio, & insinuatione dicenda videbantur, haec fere sunt. Nunc quiddam breviter, & committitur de utroque praecipuum videtur. Exordium, sententiarum, & gravitatis plurimum debet habere & omnino omnia, quae pertinent ad dignitatem, in se continere, propterea quod id optime faciendum est, quod oratore auditori maxime commendari: splendorem, & festivitatis, & concinnitatis minimum, propterea quod ex his suspicio quaedam apparatus atque artificiosa diligentia nascitur: quae maxime orationi fidem, oratori a dimit auctoritatem. (kk) Vicia vero haec sunt certissima exordiorum, quae summo opere vitare oportebit: vulgare, commune, commutabile, longum, separatim, translatum, contra praecipua. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut convenire videatur. Commune est, quod nihil minus in hanc, quam in contrariam partem causae, potest convenire. Commutabile est, quod ab adversario potest, leviter mutatum, ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus verbis, aut sententiis, ultra quam satis est producitur. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquid membrum, annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quam causa genus postulat: ut si quis docilem faciat auditorem, eum benivolentiam causa desiderat: aut si principio utatur, eum insinuationem res postulat. Contra praecipua est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordiis praecipua traduntur: hoc est, quod eum, qui audit, neque benivolentiam, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profectò nihil pejus est, ut contra sit, facti. Ac de exordio quidem satis dictum est. (ll) NARRATIO, est rerum gestarum, aut ut gestarum, expositio. (mm) Narrationum tria sunt genera. Unum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controversiae continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam aut criminationis, aut simi-

litudinis, aut delectationis non alienae ab eo negotio, quod de agitur, aut amplificationis causa, interponitur. Tertium genus, est remotum à civilibus causis, quod delectationis causa, non inutili cum exercitatione, dicitur, & scribitur. Ejus partes sunt duae, quarum altera in negotiis, altera in personis maxime versatur. Ea, quae in negotiorum expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec veritas, nec verisimiles res continentur: ejusmodi est:

Angues ingentes alites, pueri jugo.

Historia, est gesta res, 3 ab aetate nostrae memoria remota, quod genus, Appius indixit Karthaginiensibus bellum. Argumentum, est ficta res, quae tamen fieri potuit. Hujusmodi apud Terentium n.

Nam si postquam excessit ex ophelia, Sofia.

Illam autem narrationem, quae versatur in personis, ejusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones, & animi percipi possint, hoc modo:

Venit ad me sepe clamitans, Quid ego dicitis?

Cur perdis adolescentem nobis? cur curas?

Cur potat? cur tu his rebus sumtum fugeris?

Vestitu nemo indulget, nimirum inopius.

Nitium ipse durus est praeter aquamque & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festivitas, confecta ex rerum varietate, animorum distincta illudine, gravitate, lenitate, spe, meta, suspitione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortuna, commutatione, imperato incommodo, subita laetitia, jucundo exitu rerum. Verum haec ex his, quae postea de elocutione praecipientur, ornamenta sumentur. (nn) Nunc de narratione ea, quae causa continet expositionem, dicendum videtur. Oportet igitur eam tres habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit. Brevis erit, si, unde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur, & si cujus rei satis erit summam dixisse, ejus partes non dicentur. nam si pé satis est, quod factum sit, dicere; non ut enarres, quem admodum sit factum: & si non longius, quam quod scitu opus est, in narrando procedatur: & si nullam in rem aliam transibitur: & si ita dicitur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: & si non modò id, quod obest, verum etiam id, quod nec obest, nec adjuvat, praeteribitur: & si semel unum quidque dicitur: & si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio brevitas decipit, ut, cum se brevis putent esse, longissimi sint: cum dent operam, ut res multas breviter dicant, 4 non ut omnino paucas res dicant, & non plures, quam necesse sit. Nam plerisque breviter dicere videtur, qui ita dicit: Accessi ad aedeis, puerum evocavi: respondit: quae sivi dominum: domi negavit esse. Hic, tametsi tot res brevius non potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse, domi negavit esse, sit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est brevitas imitatio, & non minus rerum non necessariorum, quam verborum multitudine superfedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quidque primum gestum erit, ita primum exponatur, & rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut gesta res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic considerandum erit, nequid perturbatè, nequid contortè dicatur, ne quam in aliam rem transeat, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertinet, praeteratur: & omnino, quae praeservanda de brevitate sunt, hoc quoque in genere sunt conservanda. nam

SAEPE

1. Sin auditoris studium defatigatio. Suffridi eod. aliquot. audit. animi specie resti. sed non relinquimus publicatam.

2. Acclamationem: aut jam parata. Guilhelmus praeferebat scripturam libri Grevemb. exclamationem: aut jam parata. adhaec ipse vulgare.

3. Ab aetate nostrae memoria remota. Lambinus, memoria propter vitiositatem remota.

4. Non ut omnia, &c. Fabr. & Grey. haec ignorant. conspiciuntur ramentum & Pall. absque quibus, omnino item excernimalem.

SAEPES res parum est intellecta longitudine magis, quam obfcuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum est: quo de genere dicendum est in praeceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea, quae solent apparere in veritate: si personarum dignitates servabuntur, si causa factorum existant, si fuisse facultates faciendi videbuntur, si tempus idoneum, si spatium satis, si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendatur: si res & ad eorum, qui agent, naturam, 1 & ad vulgi morem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit. (oo) Illud autem praeterea considerare oportebit, ne aut, cum obicit narratio, aut cum nihil proferitur, tunc interponatur: aut non loco, aut non, quemadmodum causa postulat, narretur. Obicitur, cum ipsius rei gestae expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando, & causam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membram oportebit partem rei gestae dispergere in causam, & ad unamquamque confestim rationem accommodare, ut vulnere praesidio medicamentum sit & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum ab adversariis re exposita nostra nihil interest, iterum, aut alio modo narrare: aut cum ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione superfedendum est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cum de dispositione dicemus, nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodum causa postulat, narratur, cum aut id, quod adversario prodest, dilucide & ornate exponitur, aut id quod ipsum adjuvat, obscure dicitur, & negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suae causae, contraria, quae praeteriri poterunt, praetereundo; quae illius erunt, leviter attingendo, sua diligenter, & enodate narrando (pp) Ac de narratione quidem satis dictum videtur, deinceps ad partitionem transeamus. REX HABITA in causa partitio, illustrem, & perspicuam totam efficit orationem. (qq) Eius partes duae sunt, quarum utraque magnopere ad aperendam causam & constituendam pertinet contrariam. Una pars est, quae, quid cum adversariis conveniat, & quid in controversia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designat. 1 auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum. (rr) Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conveniat utri, breviter dicendum videtur. Quae partitio, quid conveniat, aut quid non conveniat, ostendit: haec debet illud, quod convenit, inclinare ad suae causae commodum, hoc modo: Interfectam matrem esse à filio, convegit mihi cum adversariis. Item contra, Interfectum esse à Clytaemnestra Agamemnonem, convenit, nam hic uterque & id posuit, quod conveniebat, & tamen suae causae commo-
 dum consuluit. Deinde, quid controversiae sit, ponendum est in iudicationis expositione: quae quemadmodum inveniretur, ante dictum est. (ss) Quae autem partitio rerum distributam continet expositionem, haec habere debet breviter, absolutionem, paucitatem. Brevitas est, cum, nisi necessarium, nullum assumitur verbum. Haec in hoc genere idcirco utilis est, quod rebus ipsis, &

partibus causae, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quae incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur, in qua partitione videndum est, ne aut aliquid genus utile relinquatur, aut sero extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione servatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permixta cum partibus implicentur. Nam genus est, quod pluribus partibus amplectitur, ut animal. Pars est, quae subest generi, ut equus. Sed saepe eadem res alii genus, alii pars est. Nam homo, animalis pars est. Thebani, aut Trojani genus. Haec ideo diligentius inducitur praescriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione servari possit. Nam qui ita partitur; Ostendam, propter cupiditatem, & avaritiam, & adversarios, omnia incommoda ad tempus pervenisse: is non intellexit, in partitione, exposito genere partem se generi admiscuisse. Nam genus est omnium nimirum libidinum, cupiditas: ejus autem generis sine dubio pars est avaritia. Hoc igitur vitandum est, ne, cujus genus posueris, 2 ejus secum aliquam sicut diversam ac dissimilem partem, ponas in eadem partitione. Quod si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causae erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore commodissime, cum ad ipsum ventum erit explicandum in causae dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quam satis est, demonstraturos nos dicamus, hoc modo: Ostendam, adversarios, quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse, nam fecisse ostendere satis est: Aut, cum in causa partitio nulla sit, & quiddam simplex agatur, tamen utamur distributione: id quod perarrare potest accidere. Ac sunt alia quoque praescepta partitionum, quae ad hunc usum oratorium non tantopere pertinent: quae versantur in philosophia, ex quibus haec ipsa transfulimus, quae convenire videbantur, quorum nihil in ceteris artibus inveniebamus. (tt) Atque his de partitione praesceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quaeque pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur: & omnibus explicatis, peroratum sit; 3 hoc modo, ut nequid posterius praeter conclusionem inferatur. Partitur apud Terentium breviter & commode senex in Andria, quae cognoscere libertum velit:

Ex pacto, & quanti vitam, & consilium meum

Cognosces, & quid facere in hac re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat, primum nati vitam:

Natu in postquam excessit 4 ex ephobis, Sossia

Libertus vivendi sui potestas.

Deinde suum consilium: *Et nunc id operam do.* Post haec quid Sossiam velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit:

Nunc tuum est officium.

Quemadmodum igitur hic & ad primam quamque partem primum accessit, & omnibus absolutis, finem dicendi fecit, sic nobis placet, & ad singulas partes accedet, & omnibus absolutis, perorare. (uu) Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipse postulat, praecipendum videtur. CONFIRMATIO est, per quam argumentando, nostrae causae fidem, & auctoritatem, & firmamentum adjungit oratio. (xx) Hujus partis certa sunt praescepta, quae in singula causarum genera dividuntur. Verum tamen non in-

commo-

1. *Es ad vulgi morem.* Lambinus nobis obtrusit, vulgi morem in epre & praeter editos scriptoresque.

2. *Ejus secum aliquam, seu diversam, &c.* Haud aliter editus ab Victorio, priores enim tempore; eare publicati Venetiis c15 ecce xcvj. praefereunt, *ejus secum secuti aliquam diversam, &c.* Lambinus habet, *ejus secum diversam, &c.* quomodo & Pal. tert. nam pr. secus 1 secundus secum, &c. forte fuit initio; *resque aliquam diversam, &c.*

3. *Heemada, ut ne quid, &c. inferatur. Partitur.* Hae est lectio omnium Pall. item ead. ante Lambinum, qui transposuit priores duas voces; *ut ne quid, &c. inferatur.* Hae modo partitur, &c. laudarem si usus fuisset duce aliquo libro veteri.

4. *Ex ephobis Sossia. Deinde suam.* Est à Pall. nostris, neque secus editio Rob. Stephani anni c15 15 xlvj. aliae adjecterant: *Sossia, Libertus vivendi sui potestas.*

commodum videtur, quandam silvam, atque materiam universam autem permistam, & confusam exponere omnium argumentationum: post autem tradere, quemadmodum unumquodque genus causæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. (yy) omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotiis est attributum, (zz) Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. *Nomen* est, quod unicuique i personæ datur, quo suo quæque proprio, & certo vocabulo appellatur. *Naturam* ipsam definire difficile est: parteis autem ejus enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est. hæc autem partim divino partim mortali in genere versantur. mortalium autem pars in hominum, pars in bestiarum genere numeratur. Atque hominum genus & in sexu consideratur, virile, an muliebre sit: & in natione, patria, cognatione, ætate, Natione, Grajus, an Barbarus: Patria, Atheniensis, an Lacedæmonius: Cognatione, quibus majoribus, quibus consanguineis: Ætate, puer, an adolescens; natu grandior, an senex. Præterea commoda, & incommoda considerantur ab natura data animo, aut z corpori, hoc modo: Valens, an imbecillius: longus, an brevis: formosus, an deformis: velox an tardus sit, acutus an hebetior: memor, an obli-viosus: comis, officiosus, pudens, patiens, an contra. Et omnino quæ à natura data animo & corpori considerata-buntur, in natura considerata sunt. nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posteriorum dicendum est. In *vultu* considerare oportet, apud quos, & quo more, & cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos videns præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quaestu, artificio sit occupatus: quo modo rem familiarem administrat, qua consuetudine domestica sit. In *fortuna* quaeritur, servus sit, an liber: pecuniosus, an tenuis: privatus, an cum potestate: si cum potestate: jure an injuria: felix, clarus, an contra: qualeis liberis habeat. Ac si de non vivo quaeritur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. *Habitus* autem appellamus, animi, aut corporis constantem, & absolutam aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut quamvis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem non natura datam, sed studio industriaque partam. *Affectio*, est animi, aut corporis ex tempore, aliqua de causa, commutatio, ut læritia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem repetiuntur. *Studium* autem, est animi assidua, & vehemens, ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philosophiæ, poëtices, geometriæ, litterarum. *Consilium*, est, aliquid faciendi, aut non faciendi vere excogitata ratio. *Facta* autem, & *casus*, & *orationes* tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit; aut quid faciet, quid ipsi accidat, quid dicat; aut quid facturus sit, quid ipsi casurus sit, qua sit usus oratione. Ac, personis quidem hæc videntur esse attributa. (aaa) Negotiis autem quæ sunt attributa, partim sunt continentia cum ipso negotio, partim gestum negotiorum consequuntur. (bbb) *Continentia* cum iplo negotio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neque ab eo possunt separari. Ex his prima est

brevis complexio totius negotii, quæ summam continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patris proditio. Deinde causa ejus summæ, per quam, & quamobrem, & cuius rei causa factum sit, quaeritur: Deinde ante rem gestam quæ facta sunt, continenter usque ad ipsum negotium. Deinde, in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde, quid postea factum sit. (ccc) In *gestione* autem negotii, qui locus secundus erat de iis, quæ negotiis attributa sunt, quaeritur locus, tempus, modus, occasio, facultas. *Locus* consideratur in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem oportunitas quaeritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: sacer, an profanus: publicus, an privatus: alienus, an ipsius, de quo agitur, locus sit, aut fuerit. *Tempus* autem est, id quo nunc utimur, (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quadam æternitatis cum alicujus 3 annui, mensuri, diurni, nocturnive spatii certa significatione. In hoc & quæ præterierunt, considerantur, & eorum ipsorum, quæ propter vetustatem obsoleverunt, ut incredibilia videantur, & jam in fabularum numerum 4 reponantur: & quæ jam diu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem, verè tradita esse, quod eorum monumenta certa in litteris existunt: & quæ nuper gesta sint, quæ scire plerique possint: & item quæ insent in præsentia, & quæ maxime fiant, & quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocyus, & quid ferius futurum sit. Et item communiter in tempore perspicendo *longinquitas* ejus est consideranda. nam sæpe oportet commeteri cum tempore negotium, & videre 5 potueritne aut magnitudo negotii, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicujus horum. *Occasio* autem, est pars temporis, habens in se alicujus rei idoneam faciedi opportunitatem, quare cum tempore hoc differt, nam genere quidem utrumque idem esse intelligitur: verum in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione, ad spatium temporis, faciendi quadam opportunitas intelligitur ad-juncta. quare cum genere idem sit, sit aliud, quod parte quadam & specie, ut diximus, differat. Hæc distribuitur in tria genera, commune, singulare. *Publicum* est, quod civitas universa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. *Commune*, quod accidit omnibus eodem fere tempore, ut messis, vindemia, calor, frigus. *Singulare* autem est, quod aliqua de causa privatim solet alicui accide-re, ut nuptiæ, sacrificium, funus, convivium, somnus. *Modus* autem est, in quo, quemadmodum, & quo animo factum sit, quaeritur. ejus partes sunt, prudentia & imprudentia. *Prudentia* autem ratio quaeritur ex iis, quæ clam palam, vi, persuasione fecerit. *Imprudentia* autem in purgationem confertur, cujus partes sunt inscientia, casus, necessitas: & in affectionem animi, hoc est molestiam, iracundiam, amorem, & cetera, quæ in simili genere versantur. *Facultates* sunt, aut quibus facilius sit, aut sine quibus aliquid confici non potest. *Adjunctum* autem negotio id intelligitur, quod majus, & quod minus, & quod simile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æquè magnum, & quod contra-

1. *Persona datus* (Græc.) Græc. & Pal. sec. ter. *tribuitur*, pr. & editio vetustior, *attribuitur*.
2. *Corpori, hoc modo* (Græc.) *tardus sit* acutus (Græc.) Lamb. interpofuit, *corpore*, *corpore hoc modo* (Græc.) *tardus sit animo acutus* (Græc.) non male, si auctorem haberet hujus additionis; nam mss. nostri, aut antiquius cussant pro vulgata.
3. *Annis, mensuris* (Græc.) Pal. pr. à manu secunda, Græc. item duo antiquissimi quos excussit Suffridus Petrejus, *mensuram*, quod ipsum Ciceroni restituendum erit, si admittimus arbitrum Prædianum; qui

consultatur sine fere libri 2.

4. *Reponatur* (Græc.) *quæ jam diu gesta* (Græc.) Lamb. heic & tempora mutat, & verba interfert, sed nullo suffragante membranaceo vetere, ideoque qui sequatur, erit ferreæ frontis?

5. *Perspicitur* (Græc.) *in ea transigi tempore* (Græc.) Gulielmus, quod Grævanb. non agnosceret, imbat præterea deletum verbum *tempore*, & copiosa quidem Ciceronis omnia; at non supervacua, verum quei admittam mra conjectanea?

contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & eventus, *Majus*, & minus, & æquè magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, sicut ex flatu corporis, consideratur. *Simile* autem ex specie comparabili; comparabile autem ex conferenda, atque assimilanda natura judicatur. *Contrarium* est, quod positum in genere diverso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, vitæ mors. *Disparatum* autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo, sapere & non sapere. *Genus* est, quod parteis aliquas amplectitur, ut cupiditas. *Pars* est, quæ subest generi, ut amor, avaritia. *Eventus*, est alicujus exitus negotii, in quo quæri solet, quid ex quaque re evenit, eveniat, eventurumque sit. Quare hoc in genere, ut commodius, quid eventurum sit, ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat evenire, considerandum est, hoc modo: *Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia*. Quarta autem pars est ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, *consecutio*. In hac ex res quaruntur, quæ gestum negotium consequuntur. Primum, quod factum est, quo id nomine appellari conveniat: Deinde, ejus facti qui sint principes & inventores, qui denique auctoritates ejus, & inventionis comprobatores, atque æmuli: Deinde eorum ea de re, aut ejus rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium: Deinde natura ejus evenire vulgo soleat, an insolenter ac raro: Postea homines id sua auctoritate comprobare, an offendi in his consueverint, & cetera, quæ factum a quodam similiter confestim, aut ex intervallo solent consequi. Deinde postremo, attendendum est, num quæ res ex iis rebus quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut utilitatis, consequantur: de quibus in deliberativo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negotiis quidem ferè res ex, quas commemoravimus, sunt attributæ, Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos commemoravimus, sumetur, aut *probabilis*, aut *necessaria* debet esse. Etenim, ut breviter describamus; argumentatio videtur esse inventum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessario demonstrans. Necessario demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione versatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem. *Complexio* est, in qua, utrum concesseris, reprehenditur, ad hunc modum: Si improbus est, cur uteris? Si probus, cur accusas? *Enumeratio* est, in qua, pluribus rebus expolitis, & ceteris infirmatis, una reliqua necessario confirmatur, hoc pacto: Necessesse est aut inimicitiarum causâ ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicujus amici gratia, aut, si horum nihil est, ab hoc non esse occisum, nam *SINE CAUSA* maleficium susceptum esse non potest. Sed neque inimicitia fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius, alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem mors ejus pertinebat, relinquatur igitur, ut ab hoc non sit occisus. *Simplex* autem *conclusio* ex necessaria consecutione consistit, hoc modo: Si nos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui: relinquatur, ut id, quod dicitis, non modò non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, & ut ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariæ conclusionis, verum ipsa argumentatio

ex necessaria ratione consistat. *Probabile* autem est id, quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinem, sive id falsum, est, sive verum. In eo genere, quod ferè solet fieri, probabile hujusmodi est: Si *MATER* est, diligit filium: Si *ATARXVS* est, negligit jusjurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, hujusmodi sunt probabilia: Impiis apud inferos 2 pœnas esse præparatas: Eos, qui philosophia dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in iis rebus, quæ sub eandem cadunt rationem, maxime spectatur. In contrariis, hoc modo: Nam Si *INS*, qui imprudentes læterunt, ignoscere convenit; iis qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic: Nam Ut *LOEVS* sine portu, navibus esse non potest tutus: sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse, in iis rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodiis turpe non est portorium locare ne Hermacreonti quidem turpe est condare. Hæc tum vera sunt, hoc pacto: Quoniam *ciatrix* est, fuit vulnus. Tum verisimilia, hoc modo: si multus erat in caecis *pulsus*, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem, (ut certas quasdam in parteis distribuamus,) probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. *Signum* est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut ante fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimoniis, & gravioris confirmationis; ut cruor, fuga, pallor, pulvis, & quæ his sunt similia. *Credibile* est, quod sine ullo teste, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non *LIBEROS* suos incolumeis, & beatos esse cupiat. *Judicatum* est, res assensione, aut auctoritate, aut iudicio alicujus, aut aliquorum comprobata. id tibus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. *Religiosum* est, quod jurati legibus iudicantur. *Commune* est, quod omnes vulgo probantur, & secuti sunt, hujusmodi: ut majoribus natu *assurgatur*, 3 ut supplicum misereatur. *Approbatum* est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate: 4 velut Græchi patris factum, quem populus Rom. ob id, quod insciente collega in cenura nihil egisset, post censuram consulem fecit. *Comparabile* autem est, quod in rebus diversis similem aliquam rationem continet, Ejus parteis sunt imago, collatio, exemplum, imago, est oratio demonstrans corporum, aut naturarum similitudinem. *Collatio*, est oratio, rem cum re ex similitudine conferens. *Exemplum* est, quod rem auctoritate, aut casu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla, & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscuntur. *Actio* quidè confirmationis ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonstratus est. *Quemadmodum* autem quæque constitutio, & pars constitutionis, & omnis controversia, sive in ratione, sive in scripto versetur, tractari debeat, & quæ in qualique argumentatione conveniant, singillatim in secundo libro de unoquoque genere dicemus, 4 In præsentia tantummodò numeros, & modos, & parteis argumentandi confuse, & permixtè dispersimus, post 5 discretè & electè in genus quodque causæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus. Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inventum exornari, & certas in parteis distinguere & suavissimum est, & sum-

1. *De ne confirmatio modum.* Lambinus asseverat legendum ex veteri infirmatis quod in nullo est nostrorum, neque meminerunt alii editorum.

2. *Potest esse preparatus.* Græc. *paratus*; sequiturque Gualterius aliterum rexit in Pall. omnibus editionibusque exolecis.

3. *De supplicum misereatur.* Pal. pr. *supplicium*. Græc. *supplicium*. Itaque 166. editio prima *supplicium*.

4. *Veluti Græchi patris factum Græc.* Pal. primus præmittit; velut

græci factum est a populo Rom. approbatum, quod occidit fratrem, cum illa de illam ab eo Curatorem hostem diceret, & velut Græchi. elegans clausula, & sine dubio auctoris genuina germana; dummodo græci illud reformetur in *Horatii*; debet, in *deserere*, historia notissima est.

5. *In præsentia.* Pal. *sec. in præsentiam*. Græc. *in præsentia*.

6. *Discretè & electè.* Et ab Eliano Victorio, neque aliter editio veteri. *receptorum, descriptè*, quod in Pall. tribus 4 prius tamèn erat in Græc. vocabantur.

summè necessarium, & ab artis scriptoribus maximè neglectum, quare & de ea præceptione r nobis in hoc loco dicendum est, ut ad inventionem 2 argumenti, absolutio quoque argumentandi adungeretur. Et magna cum cura, & diligentia locus hic omnis considerandus est, quod non solum rei magna utilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas. OMNIS igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. *Inductio*, est oratio, quæ rebus non dubijs caprat assensionem ejus, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum quibus assensit, probetur: velut apud Socraticum Alcibiadem demonstrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte Aspasia locutam: *Dic mihi, quæso, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit, quod si vestem, & ceterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quam tu habes, tumne, an illius malis? Illius verò, respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quam tu habes, 3 utrumne tum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus equum meliorem habeat, quam tuus est, tumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quid si fundum meliorem habeat, quam tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illius, inquit, meliorem scilicet. Quid si uxorem meliorem habeat, quam tu habes, utrum illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Post Aspasia: Quoniam uterque vestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. nam & tu mulier optimum virum mavis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectissimam maximè vis. Quare, nisi hoc profeceritis, ut neque vir melior, neque foemina lectior in terris sit, profectò id semper, quod optimum putabitur esse, multo maximè requiretis, ut & tu 4 maritus sis quam optima, & hæc quam optimo viro nupta sit. Hic cum rebus non dubijs esset assensum, factam est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur; si quis separatim quæreret: id pro certo, propter rationem rogandi concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est, propterea quod nihil ipse asserere ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod jam concessisset, necessario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primum, ut illud quod inducimus per similitudinem, ejusmodi sit, ut sit necesse concedi. nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse id ipsum non oportebit: Deinde illud, cujus confirmandi causa fiet inductio, videndum est, ut simile iis rebus sit, quas res, quasi non dubias, antè induxerimus. nam antè aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cujus causa illud concedi primum voluerimus. deinde non intelligat, quò spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitum perenturæ. Nam qui videt, si ei rei, quæ primò rogetur, rectè assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessario concedendam. plerumque aut non respondendo, aut malè respondendo longius procedere rogationem non sinit. Quare rationis rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur*

oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ ante concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio; aut, quoniam TACITURNITAS imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars ex similitudine constat una, pluribusve: Altera ex eo, quod concedi videtur, cujus causa similitudines adhibita sunt: Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut, quid ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis alicui videbitur dilucide demonstratum, nisi quod ex civili causarum genere exemplum subjecerimus: videtur hujusmodi quoque utendum exemplo, non quo præceptio differat: aut aliter hoc in sermone atque in dicendo sit utendum: sed ut eorum voluntati satis fiat, qui, quod aliquo in loco videtur, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. ergo in hac causa, quæ apud Græcos est pervagata, quod Epaminondas, Thebanorum imperator, ei, qui sibi ex lege prætor successerat, non tradidit, & cum paucis ipse dies contra legem, exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum: Si iudices, id, quod Epaminondas ait legis scriptorem sensisse, adscribat legem, & addat exceptionem hanc, EXTRA QUAM SI QVIS REIP, CAUSA EXERCITVM NON TRADIDERIT, patiemini? non opinor. Quod si vosmetipsi, quod à vestra religione, & sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem, injussu populi, ad legem adscribi jubeatis, populus Thebanus id patierne fieri? profectò non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi, quasi adscriptum sit, rectumne vobis videtur? Novi vestram intelligentiam, non potest ita videri, iudices. Quod si litteris corrigi neque ab alio neque à vobis scriptoris voluntas potest; videte ne multo indignius sit, id re, & iudicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum videtur. Nunc deinceps ratiocinationis vim, & naturam consideremus. Ratiocinatio, est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum sua se vi, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putaverunt, cum idem usum discernere sequerentur; paullulum in præcipiendi ratione discesserunt. Nam partim quinque ejus partes esse dixerunt, partim non plus, quam in treis partibus posse distribui putaverunt. Eorum controversiam non inconmodum videtur cum utroque ratione exponere. nam & brevis est, & non ejusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere poterunt, & locus hic nobis in dicendo minimè negligendus videtur. Qui putant in quinque distribui partes oportere, ajunt primum convenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum: MELIVS accurantur, quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis & quam copiosissimis verbis approbati putant oportere, hoc modo: DOMVS ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatus, quam ea, quæ temerè, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens, & callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui stultitia, & temeritate ali-

cujus

1. Nihil in hoc loco dicendum est. Sic Pal. tert. prius cum nobis de in hoc loco dicendum visum est, quod in ceteris Pall. sed non uno modo in Græc. extans nobis in hoc loco videtur dicendum. quæ varietas arguet falsitatem vulgatæ.

2. Arg. absolutio quoque argumentandi adungeretur. Pal. fec. præceptio quoque arg. absolutio primus argumentandi absolutio adungeretur. omnia voce argumenti, quemadmodum item est in editione principio, præterquam quod admittit quoque, ac tert. solum habet in præceptio argumentandi

admix. Græc. argumenti absolutio adungeretur.

3. Viramne tuam ans &c. Pal. pr. non agnoscit utrum, habetque utrum an illius malis? tert. verò adhuc omittit: quomodo edidit Lambinus, ac etiam sec. nollet, hæc omnia concepit: utrumne tuam an illius malis? Respondit illi ut verè. Quid si vestrum &c. malis? Illius, inquit, Ages si loquitur illis &c. quæ terè præposuerim vulgatæ.

4. Maritus si quam optima. Vulgatæ adtexuit mulieris: sed id vocatur non comparat in ullo Palatinorum.

cujus administratur. Eadem navigii ratio est, nam navis optimè cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transferantur rationationis, tertia in parte ajunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: **Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, administratur.** Hujus assumptionis quarto in loco aliam potè inducunt approbationem, hoc modo: Nam & signorum ortus & obitus definitum quendam ordinem servant, & annuæ commutationes, non modò quædam ex necessitate semper eodem modo fiunt: verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodata, & diuturnæ, nocturnæque vicissitudines, nulla in re unquam mutatur quidquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrati. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cum conduxerit breviter propositionem, & assumptionem, id adjungit, quod ex his conficitur, ad hunc modum: Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum melius administratur quam omnis mundus: consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripartitam esse dicunt, si non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt, negant enim, neque à propositione, neque ab assumptione approbationem eorum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumptionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas partes numerant, propositionem, & approbationem, sibi unam partem videri, propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumptio, & assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam videri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur, quare evenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in quinque partibus distributa est, quam omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti, maxime secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maxime Socrates, & Socratici tractaverunt: sic hoc, quod per rationationem expolitur, summè est ab Aristotele, atque à Peripateticis, & Theophrasto frequentatum. Deinde à rhetoribus iis, qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temerè secuti putemur: & breviter dicendum, ne in hujusmodi rebus diutius, quàm ratio præcipiendi postulat, commoremur. Si quædam in argumentatione satis est uti propositione, & non oportet adjungere approbationem propositioni: quædam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adjuncta sit approbatio: separatim quiddam est à propositione approbatio. Quod enim adjungi, & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adjungitur, & à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione: & quædam, in qua nihil valet absque approbatione: ut ostendimus, separata est igitur à propositione approbatio. Ostendimus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, eò quod constare inter omnes necesse est, hanc velle approbare & firmare nihil attinet. Ea est hujusmodi: Si, quo die ista cædes Romæ fa-

cta est, ego Athenis eo die fui, interesse in eadè non potui. Hoc quia perspicue verum est, nihil attinet approbati. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die, hoc si non constat, indiget approbationis: qua inducta, complexio consequetur, igitur in eadè interesse non potui. Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione, nam esse quædam, quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuius facile perspicuum est? Quod si ita est, ex hoc, & ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatim esse quiddam à propositione approbationem. Si autem ita est, falsum est non esse plus, quàm tripartitam argumentationem. Simili modo liquet alteram quoque approbationem separatam esse ab assumptione, nam si quædam in argumentatione satis est uti assumptione, & non oportet adjungere approbationem assumptioni: quædam autem in argumentatione infirma est assumptio, nisi adjuncta sit approbatio: separatim quiddam est extra assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quædam, in qua assumptio non indiget approbationis: quædam autem, in qua nihil valet sine approbatione, ut ostendimus, separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendimus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: **Quæ perspicua omnibus veritatem continet assumptio, nihil indiget approbationis, ea est hujusmodi:** Si oportet sapere, dare operam philosophiæ convenit. Hoc propositio indiget approbationis, non enim perspicua est, neque constat inter omnes, propterea quod multi nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc: Oportet autem sapere. Hoc autem quia ipsum ex re perspicitur, & verum esse intelligitur, nihil attinet approbati. Quare statim concludenda est argumentatio: igitur dare operam philosophiæ convenit. Est ergo assumptio quædam, quæ approbationis non indiget, nam quædam indigere perspicuum est, separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plus quàm tripartitam argumentationem. Atque ex his illud jam perspicuum est, esse quædam argumentationem, in qua neque propositio, neque assumptio indigeat approbationis, hujusmodi, (ut certum quiddam, & breve, exempli causa, ponamus:) si summopere sapientia petenda est: summopere stultitia vitanda est, summo autem opere sapientia petenda est: summo igitur opere stultitia vitanda est. Hæc & assumptio, & propositio perspicua est, quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumptione contineri approbationem, sed utramque suo loco positam, vim suam, tanquam certam & propriam obtinere. Quod si ita est, commodè partiti sunt illi, qui in quinque partibus distribuerunt argumentationem. Quinque sunt igitur partes ejus argumentationis, quæ per rationationem tractatur: Propositio, per quam locus is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet rationationis: Propositionis approbatio, per quam id, quod breviter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit: Assumptio, per quam id quod ex propositione ad ostendum pertinet, assumitur: Assumptionis approbatio, per quam id, quod assumptum est, rationibus firmatur: Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partis, ea constat ex his quinque partibus. Secunda est quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controversia est. I Deunaguarque parte potest alicui videri posse, consistere. Eorum igitur, quæ constant, exempla ponemus: horum, quæ dubia

1. De unaqueque parte partem, &c. posse consistere. Ita olim interpretati; recedunt Pall. posteriores interdicere, potest, &c. argu-

mentationem posse consistere, sunt etiam qui quæque mutarunt in quæque.

bia sunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio est hujusmodi: OMNES LEGES, iudices, ad commodum reip. referre oportet, & eas ex utilitate communi non ex scriptione, quæ in litteris est, interpretari. Ea enim virtute & sapientia majores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem, atque utilitatem reip. proponerent: neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant: & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa salvas esse vult, sed reip. quod 1. ex legibus omnes reipub. optime putant administrari. Quam ob rem igitur leges servari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari convenit: hoc est, quoniam reip. servimus, ex reipub. comodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectet, quoniam ejus causa est instituta: sic a legibus nihil convenit arbitrari, nisi quod reip. conducatur, proficisci, quoniam ejus causa sunt comparata. Ergo in hoc quoque iudicio definite literas legis perscrutari; & legem, ut æquum est, ex utilitate reip. 2. considerare. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Cui rei magis Epaminonda Thebanorum imperatorem, quam victoriz Thebanorum, consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropæo cætius, aut antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debet. 4. Atque hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi reipub. causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reip. salutis causa, id non ex reipub. salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem reip. referri convenit, hic autem saluti reip. profuit, profecto non potest eodem facto & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumtio perspicua est: & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: JUDICES, 5. qui ex lege jurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi id, quod scriptum est in lege, sequamini, quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quam, quod ipse magna cum cura, atque diligentia scripsit? Quod si litteræ non existarent, magno pereat eas requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognoscere: nec tamen Epaminonda permitteremus, ne si extra iudicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, nedum nunc istud patiamur, cum præsto lex sit, non ex eo, quod apertiissime scriptum est, sed ex eo, quod sua causa convenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quod si vos, iudices, legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini, quid causa est, quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumptionis autem approbatione præterita, quæ quadripartita, sic fiet argumentatio: QUI SÆPE NUMERO nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos,

quem iure accusare possimus. Ac primo quidem decipi incommodum est: iterum, stultum: tertio, turpe. Karthaginenses autem per se jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Ultraque approbatione præterita tripartita fit, hoc pacto: Aut metuamus Karthaginenses oportet, si incolumis eos reliquerimus: aut eorum urbem diruamus, ac metuere quidem non oportet. Restat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem qui putant nonnunquam 6. posse complexione & oportere superferri, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex rationatione, quod si fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non est, peperit autem, hic satis esse dicunt proponere, & assumere: 7. quoniam perspicuum sit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur, & omnis rationatione concludenda esse: & illud vitium, quod illis displicet, magno opere vitandum, ne, quod perspicuum sit, id in complexione inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam, aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem, & assumptionem hoc modo: Quod si leges omnes ad utilitatem reip. referri convenit, hic autem saluti reipub. profuit: profecto non potest eodem facto, & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, ut id solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur diruamus, Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur: necesse est. Id est hujusmodi: Si peperit, cum viro concubuit, peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro. Hoc si nolis inferre, & inferas id, quod sequitur, Fecit igitur incestum: & concluseris argumentationem, & perspicuam fugeris complexione. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in brevibus id solum, quod conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perspicuus est, consecutio uti. Si qui autem ex una quoque parte putabit constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum viro concubuit. nam hoc nullius neque approbationis, neque assumptionis, vel ejus approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. nam argumentatio nomine uno res duas significat, ideo, quod & inventum aliquam in rem probabile, aut necessarium, argumentatio vocatur, & ejus inventi artificiosa expolitio. Quando igitur proferent aliquid hujusmodi: Quoniam peperit, cum viro concubuit: inventum proferent, non expolitio. nos autem de expolitiois partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atque hac distinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem, Quæ si quid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoveat auditorem necesse est, quod si solum spectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod excogitatum esset, referret: nequaquam tantum & inter summos oratores, & medicos

E

diocres

1. Ex legibus omnes reipub. Vulgata resp. sed præter Pall. & Grevenb. imo & ead. præf. in quibus. unam reipub.
2. Considerate. Quid enim? Edici nuper, considerate quod hic fecit. Quid enim, quomodo nulli scripti quos Lambinus consuluit, nulli Palatinis nullus Guilielmus; sed nec conficitur in editione veterissima, imo ne quidem in Stephaniana anni XLIV.
3. Cui rei magis Epaminonda. R. recipit istud Lambinus, sed ex libro aliquo; sic ceteræ Pal. sec. vulgo, Quid magis Epam.
4. Atque hoc quidem. C. & Lambinus. At hoc quidem. olim enst. Atque hoc idem. Pal. pr. Ac hoc quidem. se. Ad hoc quidem, quod ultimum placet. nam tert. luxuriantur, in quo? Ac per hoc quidem.
5. Qui ex lege jurati iudicatis legibus. C. & Habet Lambinus. lege jurat.

si estis, legibus etc. inepto, præterque omnes libros.

6. Post complexione & oportere superferri. Illud & interpositi Casu Pall. omnium. neque aliter etiam edicio Rob. Stephani. Victorios. posse complexione superferri oportet. Lambinus, oportere totum delevit, ita scilicet fit, cum abitur a mss.

7. Quoniam perspicuum si quod conficiatur & complexionis etc. Habebimus quinque voces priores pro supervacuis, repetitis scilicet ex superiori clausula; quod ipsum adhuc magis deingunt libri nostri mss. in quibus, conficiatur. ex ratione quod si fiat, complexionis, etc. quæ omnia præcesserant, ut dixi.

8. Inter summos oratores & medicos etc. Verbum oratores, abest Pall. omn. & Grevenb. videtur tamen necessarium.

diocreis interesse existimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit, nam omnibus in rebus SIMILITUDO est fœtietatis mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere convenit orationem, hoc est, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione partitionis expolire: sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ propo- sita sunt, hoc idem exerceamus, ut quam facile factu sit. Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis di- scum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probe tenere, à aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis, & obscuris, de quibus certum est arti- ficium constitutum. Verum illa 2 nobis abhorre ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum pu- tamus, ea nos commodius, quam ceteros, attendisse non affirmamus, sed perquisitis & diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc, ut institutum, proficisci ordine ad reliqua pergemus. **REPREHENSIO** est, per quam argumen- tando adversario:um confirmatio diluitur, aut infirmatur, 2 aut allevatur. Hæc fonte inventionis eodem ute- tur, quo utitur confirmatio, propterea quòd, quibus ex lo- cis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis in- firmari, nihil enim considerandum est in his omnibus in- ventionibus, nisi id, quod personis, aut negotiis attribut- um est. Quare inventionem, & argumentationum expo- sitionem ex illis, quæ antè præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Verum tamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehensionis; quos qui observabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ sumta sunt, non conceditur aliquid unum, plurave: aut, his concessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus ipsam argumentationis vitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia æquè firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ sumuntur, aliquid non con- ceditur, cum aut id, quod credibile dicunt, negatur esse ejusmodi: aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur: aut judicatum aliam in partem traducitur, aut om- nino judicium improbat: aut, quod signum esse ad- versarii dixerunt, id ejusmodi negatur esse: aut si comple- xio, aut una, aut ex utraque parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur, aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumit- ur ad argumentandum, sive pro probabili, sive pro neces- sario, necesse est sumatur ex his locis ut antè ostendimus. Quod pro credibili sumtum erit, id infirmabitur, si aut per- spicue falsum erit, hoc modo: **Nemo** est, qui non pecu- niam, quam sapientiam, malit, aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: **Quis** est, qui non officii cupidior sit, quam pecunie? Aut erit omnino in- credible, ut si quis, quem constat esse avarum, dicat alicui- jus mediocrius officii causa, se maximam pecuniam negle- xisse. Aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu evenire, hoc pacto: **Qui** pauperes sunt, is antiquior officio pecunia est. **Qui** locus defertus est, in eo eadem facta esse oportet. In loco celebri

homo occidi qui potuit? Aut si id, quod raro fit, fieri omni- no negatur: ut Curius pro Fulvio: *Nemo potest uno ass. flu. neq. prateriens in amorem incidere.* Quod autem pro signo su- metur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabi- tur. Nam in signo, primum verum esse ostendi oportet: Deinde ejus esse rei signum proprium, quæ de re agitur, ut cruorem cadis; Deinde factum esse quod non oportue- rit: aut non factum, quod oportuerit: Postremo scisse eum, de qua quaritur, ejus rei legem & consuetudinem, nam ex res sunt signo attributa: quas diligentius, ape- riemus, cum separatim de ipsa conjecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut à se potius, quam ab adversariis stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse, demonstrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conveniet simile id negare esse, quod conferetur 3 ei, quicum conferetur. id fieri poterit, si demonstrabitur di- versum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, lo- co, persona, opinione: ac si, quo in numero istud, quod similitudinem asseretur; & quo in loco hoc genus, cujus causa asseretur, haberi conveniat, ostendatur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur, ex quo docebimus, a- liud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum com- parabitur, existimari oportere. Hujus facultatis maxime indigemus, cum ea ipsa argumentatio, quæ per inductio- nem tractatur, erit reprehendenda. Si judicatum aliquid inferetur, 4 quoniam id ex his locis maxime firmatur: laude eorum, qui judicarent: similitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de judicatum est, commemoran- do non modo non esse reprehensum judicium, sed ab om- nibus approbatum: & demonstrando, difficile, & ma- jus fuisse id judicatum, quod asseratur, quam id, quod in- stet: ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis permittit, infirmari oportebit. Atque erit observandum diligenter, ne nihil ad id, 5 quo de agatur, pertineat id, quod judicatum sit: & videndum est, ne ea res profera- tur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui judicavit, judicium fieri videatur. Oportet autem animadvertere, ne cum ali- ter multa sint judicata, solitariam aliquid, aut rarum judicatum asseratur, nam his rebus auctoritas judicati maxi- me potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ verò sicuti necessaria inducuntur, ea si fortè imitabantur modò necessariam argumentationem, neque erunt ejusmodi: sic reprehenduntur. Primum complexio, quæ, utrum concesseris, debet tollere, si vera est, nun- quam reprehenditur: sin falsa, duobus modis, aut con- versione, aut alterius partis infirmatione. Conversione, hoc modo:

Nam si veretur, quid non accusis, qui est probus?

Si inverecundum animi ingenium possidet,

Quid eum accusis, qui id 6 parvo auditu asserit?

Hic si vereri dixeris, sive non vereri, 7 concludendum hoc putat, ut neges esse accusandum. Quod conversione sic re- prehenderetur: Inimè verò accusandus est. Nam si veretur, accusis: non enim parvi auditu asserit, sin inverecun- dum animi ingenium possidet, tamen accusis, non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehenditur: Verum si veretur, accusatione tua corre- ctus, ab errato recedet. *Enumeratio vitiosa intelligitur, si*

1. Nobis abhorre ab usu oratorio videntur. Veterana impressio, nobis ab usu oratorio videntur. Gre. & Pall. nobis abhorre, ab usu oratorio videntur.

2. Aut allevatur. P. Victorius, levatur. Pall. nostrum & editi anti- quior allevatur.

3. Et qui eum conferatur. Si. Pall. ac Grevenb. et eum conferatur, quod malebat Goliethus.

4. Quoniam id ex his locis maxime firmatur. Revocavi hic ex libris,

temere omissum à neotericis, certe à Lambinianis.

5. Quo de agatur. Lambini hanc conjecturam adprobat Palatinus. sec. vulgata enim quod agatur.

6. Parvo auditu asserit. Ita etiam nostris, sed non omnibus nam tert. existimari edit. Victor. existimari: ut & mox existimari, uterque.

7. Concludendum hoc putat. Primitus euss & Pall. concludendum hoc pu- tat: nisi quod sec. emendandum hic putat.

aut prateritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici possit, aut causa non sit; quare non honeste possumus concedere. Prateritum quiddam in ejusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut, si horum nihil est, furti pueris necesse est, sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo furti pueris. Hoc commodè reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, i. cuius præda sectio non venierit: quo ilato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inducendum, quod prateritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehenditur, si aut contra aliquid dicatur: hoc est, si, exempli causa, ut in eodem venierit, poterit ostendi hereditate venisse, aut si extremum illud non erit turpe concedere: ut si quis, cum dixerint adversarii; Aut infidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gessisse fateatur. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non videatur necessarium cum eo, quod antecessit, coherere; nam hoc quidem, si spiritum ducit, vivit: si dies est, lucet: ejusmodi est, ut cum priore necessarium posterius coherere videatur. Hoc autem, si mater est, diligit: si aliquando peccavit, numquam corrigetur: sic convenit reprehendit, ut demonstretur non necessarium priore posterius coherere. Hoc genus, & cetera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & ejus reprehensio majorem quandam vim continet, & latius patet, quam hic exponitur: sed ejus artificii cognitio hujusmodi est, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & 2 magna atque ardua cogitationis indigeat, quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc præceptionibus rhetorum ad usum oratorum contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex his, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur. Quum autem, his concessis, complexio ex his non conficitur: hæc erunt consideranda; num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si, quum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contra que eum quis velit hac argumentatione uti: Si venisses ad exercitum, à tribunis militaribus visus esses, non es autem ab his visus, non es igitur profectus ad exercitum. Hic cum concesseris propositionem, & a summatione, complexio est infirmanda, aliud enim, quam cogebatur, illatum est. At nunc quidem, quo facilius res cognosceretur, perspicuo, & grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe oblectus posuimus vitium pro vero probatur, cum aut parum meminere quod concesseris, aut ambiguum aliquid pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris ex ea parte, quam ipse intellexeris, eam partem si adversarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare: demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumserit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecunia indigetis, pecuniam non habetis, si pecuniam non habetis, pauperes estis, indigetis autem pecunia, mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non daretis, pauperes igitur estis. Hoc sic reprehenditur: Cum dicebas, si indigetis pecunia, pecuniam non habetis: hoc intelligebam, si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis: & idcirco concedebam, cum autem hoc simebas, indigetis autem pecunia: il-

lud accipiebam, Vultis autem pecunie plus habere. Ex quibus concessionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur estis, conficeretur autem si tibi primo quoque hoc concessissem, Qui pecuniam majorem velle habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem obitum putant, quid concesseris, & idcirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione intetur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, verisimile est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis verbis, post assunt, Ad illum autem hereditas veniebat, deinde infertur, Ille igitur occidit, id ex his, quæ sumserant, non conficitur. Quare observare diligenter oportet, & quid sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumentationis, visum his de causis ostenditur, si aut in ipso vitium erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium erit, si omnino totum falsum erit, si commune, si vulgare, si leve, si remotum, 3 si mala definitio, si controversum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si adversum. Falsum est, in quo perspicue mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit, Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab adversariis, quam à nobis facit, hoc modo: Idcirco judices, quia veram causam habebam, brevi peroravi. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo: Si veram causam non haberet, vobis, se judices, non commisisset? Leve est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem venisset, non commisisset: 4 aut si perspicue rem turpem levi tegere vult defensione, hoc modo:

*Cum se expetebant omnes florentissimo
Regis; reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo; sola ut restituum, paro.*

Remotum est, quod ultra quam satis est, petitur, hoc modo: Quod si non P. Scipio Corneliam filiam T. Gracchi collocasset, atque 5 ex ea duos Gracchos procreasset, tanta seditiones natæ non essent, quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur. Hujusmodi est illa quoque conquestio.

*Utinam no in nemore Pelio securibus
Cava cecidisset abiogna ad terram trabes.*

Longius enim repetita est, quam res postulabat. Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atque inutilis est civis, nam hoc non magis seditiosus, quam ambitiosus, quam calumniatoris, quam alicujus improbi hominis vim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia, est pecuniam querenda intelligentia. Aut aliquid non grave, nec magnum continens, sic: Stultitia, est immensa gloriæ cupiditas. Est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam non ex omni genere, definita. Controversum est, in quo ad aliquid demonstrandum, dubia causa affertur, hoc modo:

*Eho tu, dii, quibus est postulat meus superum atq. inferum,
Pacem inter sese conciliant, conserunt concordiam.*

Perspicuum est, de quo non est controversia: ut, si quis, cum Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id, quod augetur, in controversia est, ut, si quis, cum Ulysiem accuset, in hoc maxime commoretur: Indignum esse, ab homine ignavissimo

E 2

fimo

1. Cuius præda sectio non venierit. Haud aliter editio prima, quam quod ipsi, venierit, sequentes venierit, usque ad Victorianam credo, ex quoque, venierit, quomodo item fere Pall. nostri nam præda sectio venierit, sic, ac tunc, item Grev. sectio venierit, quæ ultima habet quo se tueatur, consulantur tamen commentaria Fabii Victorini.

2. Maxe atque ardua cogitatione indigetis. Illud voluit Gulielmus ex Grevenbruchiano, nostri tamen accedunt vulgaris, cogitatione.

3. Si mala definitio. Pal. sec. tert. definitione. Suffridi nostri libri, si male definitum, quod verum ut existimem, reliqua periodi fere cogunt reponendum quo ex eis dem mox, cap. leg.

4. Aut si perspicue rem turpino. Sic. Syllabam si, addidi secutus fidem codicis Grevenb.

5. Ex ea dicit Gracchos. Monet ad etiam Grev. etiam legi duas antiquas videlicet modo.

mo virum fortissimum, Ajacem, necatum. *Terpe* est, quod aut eo loco, in quo dicitur: aut eo homine, qui dicat: aut eo tempore, quo dicitur: aut illis, qui audiunt: aut ea re, qua de agitur, indignum, propter inhonestam rem, videtur. *Offensum* est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem laedit: ut, si quis apud equites Romanos, cupidos iudicandi; Cypionis legem iudicariam laudet. *Contrarium* est, quod contra ea dicitur, quae illi, qui audiunt, fecerunt: ut, si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbem expugnatores diceret, nihil esse crudelius, quam urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. *Inconsonans* est, quod ab eodem de eadem re, diversè dicitur: ut, si quis, cum dixerit, qui *VIRTUTEM* habeat, eum nullius rei ad bene vivendum indigere, neget postea sine bona valetudine posse bene vivere: Aut se amico adesse propter benevolentiam: sperare enim aliquid commodi ad se perventurum. *Adversum* est, quod ipsi causa aliqua ex parte officit, ut si quis hostium vim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnandum milites adhortetur. Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars augmentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit: aut, si, cum totum debet ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus avarum est. nam Eriphyle auro, viri vitam vendidit. Aut, si non id, quod accusabitur, defendet: ut, si quis, cum ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet: ut Amphion apud Euripidem, item apud Pacuvium: qui, vituperata musica, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis vitio vituperabitur, ut, si quis doctrinam ex alicujus docti vitii reprehendat. Aut, si qui, cum aliquem volet laudare; de felicitate ejus, non de virtute dicat. Aut, si qui rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alterius non faciat mentionem. 2. Aut si, cum de certa re quaeretur, de communi instituetur oratio: ut, si quis, cum aliqui delibent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstrat. Aut, si ratio alicujus rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime vitam beatam efficiat. Aut si infirma: ut Plautus,

Arvicum castigare ob meritam noxiam,

Immune est facinus, verum in aetate utile

Et conducibile: nam ego arvicum hodie meum

Concastigabo pro commissa noxia.

Aut eadem hoc modo: Maximum malum est avaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecuniae cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia. plurimae enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem, aequè firma, aut firmitior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus 4 maxime versabitur, cum alicuius, quod contra dicatur, aequum esse concedimus, sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus: Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur: quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione haec quidem existimavimus esse dicenda. 5 Deinceps nunc de conclusione ponemus. Hermagoras degressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem degressionem ille putat oportere quandam inferri orationem, a causa, atque a iudica-

tione ipsa remotam, quae ad sui laudem, aut adversarii vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putari orationis, sequatur Hermagoras licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi praecipua a nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non placet, hanc partem in numero reponi, quod de causa degredi, nisi per locum communem displicet, quo de genere posterius esse dicendum. Laudes autem, & vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus. *CONCLUSIO* est exitus, & determinatio totius orationis. haec habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res disperse, & diffuse dictae, unum locum coguntur, & reminiscendi causa, unum sub aspectum subjiciuntur. Haec si semper eodem modo tractabitur, peripicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligitur, fin variè fiet, & hanc suspicionem, & fatietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singillatim unamquamque rem attingere, & ita omnes 6 transire breviter argumentationes, tum autem id, quod difficilius est, dicere, quae quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus his dicturum, 7 & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab illis, qui audiunt, quaerere, quid sit, quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo: 8 Illud docuimus, illud planum fecimus. Ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse praeterea, quod debeat considerare. Atque in his generibus (ut ante dictum est) tum tuas argumentationes transire separatim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrariis conjungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere: Ita per brevem comparationem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegretur. Atque haec aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam cum ex tua persona enumerare possis, ut quid, & quo quidque loco dixeris, admoveas: tum vero personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor existat, & quaerit a vobis, quid dubitetis, quod possitis dicere, cum vobis hoc, & hoc sit demonstratum. Atque hic, item ut in nostra persona, licebit alias singillatim transire omnes argumentationes: alias ad partitiones singula genera referre, alias ab auditore, quid desideret, quaerere, alias hac facere per comparationem suarum, & contrariorum argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent? nonne haec apud vos quaerentur? Quidnam amplius desideratis, iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commuae autem praecipuum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit *gravissimum*, & unumquodque quam brevissime trans-

curatur;

1. *Sperare enim aliquid commodi, &c.* Sic omnino Pal. sec. nam prima *speltare* tantum, quod erat in Grevenb. placebatque Gualtelmino; non etiam mihi.

2. *Aut si rem de certa re, &c.* Periodum hanc, loco tanquam suo motam sic transposuerat Ianus Gualtelminus indicio Grevenb. membranarum. adfensior & ego, cum & eundem deprehenderim situm in Pall. prim. ac sec.

3. *Concastigabo pro commissa noxia. Aut eadem.* Ita rescripsimus secuti fidem Pall. & Grev. item editionum meliorum.

4. *Maximum versabitur.* Pall. illud volebant & editio vetus. recentiorum, quam etiam deleverit Grev.

5. *Deinceps nunc de conclusione ponemus.* Pal. tert. *conclusionem ponemus*, ut publicavit Lambinus, sed alterum restat in ceteris mss. prima vero editio praefert, *de conclusione dicemus*, ut fortean ultima illa vox ejici debeat tanquam adjectiva.

6. *Transire breviter argumentationes.* Placebat Lambino aliorum, *transigere*; sed contra exemplaria vetusta: neque ratio postulat.

7. *Et reducere in memoriam.* Pal. sec. ac tert. *redoliturum*, quod monerit vitium est.

8. *Illud docuimus, illud planum fecimus.* Sic Pal. pr. ac sec. neque ab hac editionum prima, nisi quod haberet, *illud docuimus, hoc planum fecimus*; *Docuimus hoc, illud planum fecimus*.

catúr; ut memoria, non oratio renovata videatur. Indignatio, est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem nam ex iis rebus, quæ personis, atque negotiis attributæ sunt, quævis amplificationes, & indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus. Primus locus sumitur ab *authoritate*, quum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit aut Diis immortalibus, aut eis, quorum auctoritas gravissima debeat esse. Quis locus sumetur ex fortibus, ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis, responis, & similibus rebus, item ex majoribus nostris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione, per indignationem, ostenditur, an ad omnes, an ad majorem partem, quod atrocissimum est: an ad superiores, quales sunt ii, quorum ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est: an ad pareis animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est: an ad inferiores, quod superbißimum est. Tertius locus est, per quem querimus, quidnam sit *eventurum*, si idem ceteri faciant: & simul ostendimus, huic si concessum sit, multos & multos ejusdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali sit eventurum, demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus, multos alacres *expectare*, quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus, ceteras res perperam constitutas, intellecta *veritate*, commutatas corrigi posse: hanc esse rem, quæ si sit semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem *consulto*, & de industria factum esse demonstratur, & illud adiungitur, *VOLUNTARIO* maleficio veniam dari non oportere: imprudenti concedi nonnumquam convenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quod tatum, crudele, nefarium, *hyamicum* factum esse dicamus, i per vim, per manum opulentiam, quæ res ab legibus, & ab æquabili jure remotissima sit. Octavus locus est per quem demonstramus, non *vulgare*, neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur, atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus bestis remotum esse, hæc erunt, quæ in parente, liberos, conjuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicuntur: & deinceps si qua proferantur in majores natu, in hospites, in vicinos, in amicos, in eos, quibuscum vitam egeris, in eos, apud quos educatus sis, in eos, à quibus eruditus; in mortuos, in miseris, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore usos, in eos, qui neque laedere alium, nec se defendere poterunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, summum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commovere poterit. Nonus locus est, per quem, cum aliis, quæ constat esse peccata, hoc, quo de quæstio est, *comparatur*: & ira per contentionem, quanto atrocius, & indignius sit illud, quo de agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem orantia, quæ in negotio gerendo *actus* sunt, quæque post negotium consecuta sunt, cum uniuscujusque indignatione, & criminatione colligimus, & rem verbis quam maxime ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum est perinde illi videatur indignum, ac

si ipse interfuerit, ac præsens viderit. Undecimus locus est, per quem ostendimus, ab eo factum, à quo *minime oportuerit* & à quo, si alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quod *nehi* hoc primis acciderit, nec à *alicui* unquam usu eveniret. Tertiusdecimus locus est, si cum injuria *contumelia* juncta demonstratur, per quem locum in superbiam, & arrogantiam 3 odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut *ad suas res nostras* injurias referant; si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent; si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quintusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoque & hostibus, ea, quæ nobis acciderint, indigna videri solere. Et indignatio quidem hæc ferè de locis gravissimè sumetur. Conquestio autem hujusmodi de rebus partes petere oportebit. Conquestio, est oratio, auditorum misericordiam captans, in hac primum animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos FORTUNAE vis in omnes, & hominum infirmitas ostenditur; qua oratione habita graviter & sententiosè, maxime dimittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur; cum in alieno malo suam infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est misericordiam, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc, quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque *deploratur* incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, & si qua simili in genere, quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res *turpes*, & humiles, & illiberales proferuntur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis: quas passi, perpessurive sint. Quintus est, per quem omnia ante *oculos* singillatim incommoda ponuntur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipsa, quasi adfit, non verbis solum, ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter *spem* in miseris demonstratur esse, & cum aliquid expectaret, non modo id non adeptum esse, sed in summas miseras incidisse. Septimus, per quem *ad ipsos*, qui audiunt, similem casum convertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos cum videant, recorderentur. Octavus, per quem aliquid dicitur esse *factum*, quod non oportuerit; aut non factum, quod oportuerit, hoc modo, Non affui, non vidi, non postremam ejus vocem audivi, non extremum ejus spiritum excepi, Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter jacuit insepultus, à feris diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad *mutas*, & experteis animi res refertur: ut, si ad equum, domum, vestem, sermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dixerunt, vehementer commoveretur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis *sepeliendi*, aut alicujus ejusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem *disjunctio* deploratur ab aliquo, cum diducaris ab eo, quicum libentissimè vixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, à quibus minime *conveniat*, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecimus, quos adjutores fore putaverimus, aut à qui-

E 3 bus

1. Per vim, per manum, &c.] Ferè adsentiar scripturæ Pal. sec. per vim, manum opulentiam; neque abit tertius quam quod is, opulentiam, habet tamen vulgata suam Venerem, quam non videtur affectus VVouventius notiter arrotatas forte rescribendum, maxime violentiam.

2. Alicui unquam usu creavit.] Ita Pal. sec. ceteri & Grovendi, venter, quod maluit Gulielmus.

3. Odium concitatur.] Haud secus Pall. quippe Grev. & primo cuius incitatur, Lambini edito prior, edis concitatur.

bus indignum est; ut servis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur: in quo oratur modo illi, qui audiunt, humili & supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui cari nobis debeat esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus, & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodum esse, & futurum, siquid acciderit, demonstramus, nam

saepe Virtus, & magnificentia, in qua gravitas, & auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commovendam, quam humilitas, & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in confectione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor A pollonius, *LACRIMAM IN IL- CITIVS ARES CIT.* Sed quoniam & satis, ut videmus de omnibus partibus orationis diximus; & hujus voluminis magnitudo longius processit; quae sequuntur deinceps, in secundo libro dicemus.

M. TVLLII CICERONIS
R H E T O R I C O R U M,
SEU DE
I N V E N T I O N E R H E T O R I C A,
L I B E R S E C U N D U S.

Synopsis libri 2. de Inventione.

a ¶ Cur exemplis externis utatur, b ¶ Quibus de rebus superiore libro dixerit: & de quibus non dicturus sit.
c ¶ De JUDICIALI genere causarum, d ¶ CONJECTURALI constitutione, e & quibus locis seu argumentationibus conjecturales controversia tractari possint, f Conjecturam omnem capi ex causa, persona, facto ipso. g Et causa conjecturam dupliciter sumi: ut si actor dicat, aliquid Impulsione, aut Rationatione, seu certo animi proposito factum esse. Quo in genere non tantum pervestigat quod in veritate, sed & quod in opinione (tamen si opinio dupliciter fallat, vel quia res ejusmodi est, vel eventus desuit) sed & inquirat Causam, Fortitatem, facultatem, voluntatem. Contra defensor ac Reus Impulsione & rationationis suspiciones aut negat, aut minuunt. h Ex persona adversarii conjecturam capimus variè: nimirum ex ejus nomine & cognomine, ex ejus natura, vultu, fortuna, hâc bene animi vel corporis studio, factu, casibus, rationibus. Contra Defensor ac Reus ex eisdem locis contrarias ducet, i Ex facto ipso conjecturas & suspiciones ducimus dupliciter. Primum ex ipso negotio separatim (quo in genere pervestigamus quae ante rem, quae rei adposita: quae post rem consecuta sunt confestim, aut ex intervallo) Deinde communiter ex ipso negotio & personis suspiciones ducimus: sed & questionibus, testimoniis, rumoribus: quod tria actor & reus simili via proceptorum, torquere solent ad suam commodum. k De NOMINIS controversia seu DEFINITIVA constitutione, l De ACTIONE seu TRANSLATIVA constitutione, m De GENERALI constitutione, cujus duae partes. n Negotialis quae in ipso negotio, juris civilis implicitam & absconditam habet controversiam. In hac quaeritur de iure natura: (cujus exempla Religio, pietas, gratia, vindictio, Observantia, Veritas) vel civilis, & consuetudine, huc civilis. Edictis, pactis, pari & aequo, iudicatis, o Judicialis, p Aequae vel Absoluta, in qua aequum, primum & poena non abscondit ut in negotiali (de quo nunc diximus) sed patentius & expeditius continetur. q vel Assumptiva cujus ipsum ex se factum probari non potest, aliquo autem foris adposito argumento defenditur. r Hujus quatuor partes, s Craminis comparatio, t Relatio, u Remotio, x Concessio, y Hujus partes duae z Purgatio (cujus partes Imprudentia, Casus, Necessitudo) aa Deprecatio, bb De PRÆMIIS & POENIS: cc De SCRIPTI controversia, dd Nasuntur autem ex ambiguo, ee ex scripto & sententia, ff Ex contrariis legibus, gg Ex Rationatione, hh Ex Definitione, ii ¶ De reliquis generibus causarum.

kk ¶ & de genere DELIBERATIVO. ll De Honesto, per se expetendo seu virtute. mm Prudentia, (cujus partes Memoria, Intelligentia, Providentia) nn Iustitia, Nativa jus (Religio, Pietas, Gratia, Vindictio, Observantia, Veritas) Consuetudine (partes, Par, iudicatum) Lege jus oo Fortitudo (cujus partes Magnificentia, Fidentia, Patientia, Perseverantia) pp Temperantia (cujus partes Continentia, Clementia, Modestia) qq ¶ De Honesto cui utilitas adposita: quo in genere est Gloria, Dignitas, Amplitudo, Amicitia, rr De utilitate (Hujus partes Incolumentas & Potentia) ss De Honesti & utilitatis attributis Necessitudine, tt & Afflictione, uu De genere DEMONSTRATIVO seu laude & vituperatione. Quod genus causa in genere tractari potest ex his locis qui personis sunt attributi: distribuitur autem, ex virtutibus Animi, Corporis, & Externis, uu ¶ De INVENTIONE prima & maxima parte Rhetoricae haec dicta sunt.

ROTONDATAE quondam, cum florent omnibus copiis, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Junonis, quod religiosissime colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxin, qui tum longe ceteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & ceteras com-

plures tabulas pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter fanam religionem, remansit: & ut excellentem muliebris formae pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulacrum velle dixit. Quod Crotoniatae, qui cum muliebris in corpore pingendo plurimum aliis praestare saepe accepissent libenter audierunt, i putaverunt enim, si, quo in genere plurimum posset, in eo magno opere elaborasset, egregium sibi opus

¶ Delevis pronomem cum, quod erat in hancenus vulgatis, ita tamen ut non compareret in editione

principe, neque agnoscerent Pal. nostrum.

opus illo in sano relicto, neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illico quaesivit ab eis, quasnam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerunt in palastram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna praeditos dignitate. (Etenim quodam tempore Crotoniata multum omnibus, corporum viribus & dignitatibus antefecerunt, atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt.) 1. Cum pueros igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquit, sorores sunt apud nos, virgines, quare, qua sint illae dignitate, potes ex his suspicari. Praebere igitur mihi, quaeso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, ut murum in simulacrum ex animali exemplo veritas transferatur. Tunc Crotoniata 2. publico de consilio virgines unum in locum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poetae memoria tradiderunt, quod ejus essent iudicio probatae, qui verissimum pulchritudinis habere iudicium debuisset, neque enim putavit, omnia, quae quaereret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse, ideo quod nihil simpliciter in genere omni ex parte perfectum natura expolivit, itaque, tanquam ceteris non sit habitura quod largiatur, si unicuique concesserit, aliud alii commodi aliquo adjuncto incommo- dum muneratur. 3. Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut artem dicendi prescriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes, quocumque essent in genere, exprimenda nobis necessarii viderentur: sed, omnibus, unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissimum praecipere videbatur, excerptimus, & ex variis ingenii excellentissima quaeque libavimus. Ex his enim, qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia praclarissime quicquam dicere nobis videbatur, quapropter stultitia visa est, aut a bene inventis alicujus recedere, 4. si quo in vitio ejus offenderemur, aut ad vitia quoque ejus accidere, cuius aliquo bene praecipere duceremur. Quod si in ceteris quoque studiis a multis eligere homines commodissimum quodque, quam sese uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantia offenderent: non tanto pere in vitiis perseverarent; aliquanto 5. levius ex inscientia laborarent. Ac si par in nobis hujus artis, atque in illo picturae, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quam ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quam illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille una ex urbe, & ex eo numero virginum, quae tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicumque fuerunt, ab ultimo principio hujus praecipere, usque ad hoc tempus, expositis copiis, quodcumque placeret, eligendi potestas fuit. Ac veteres quidem scriptores artis usque a principe illo, atque inventore Tisia, repetitis, unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque praecipere magna acquisita cura perspicue conscripsit, atque enodata diligenter exposuit: ac tantum inventoribus ipsis suavitatem, & brevitate dicendi praestitit, ut nemo illorum praecipere ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi praecipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quandam multo commodiorem ex-

placitorem, revertantur. Atque hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut ceteros, & seipsum per se cognosceremus, ab hoc autem qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiae partibus opera plurimum consumserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat: tamen permulta nobis praecipere dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte praecipere dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, siquid ars proficit, opitulati sunt, nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Isocrates: cuius ipsius quam constat esse artem, non invenimus, discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte praecipere reperimus. Ex his duabus diversis sicuti familiis, quarum altera cum versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricam quoque artis sibi curam assumebat, altera vero omnis in dicendi erat studio, & praecipere occupata: unum quoddam est constatum genus a posterioribus, qui ab utrisque ea, quae commodum dici videbantur, in suas artes contulerunt: quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omnibus, quoad facultas tulit, proposuimus, 6. & ex nostro quoque non nihil in commune contulimus. Quod si ea, quae in his libris exponuntur, tan- topere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profecto neque nos, neque alios industriae nostrae ponitebit, Sin autem temere aliquid alicujus praeteriisse, aut non satis eleganter secuti videbimur: docti ab aliquo, facile & libenter sententiam commutabimus. NON ENIM parum cognosse, sed in parum cognito, stulte & diu perseverasse, turpe est: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio est attributum. Quare nos quidem sine ulla affirmatione, simul quaerentes, dubitanter unumquodque dicemus, ne, dum parvulum hoc consequimur, ut satis commode haec prescripserit videamur: illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temere, atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni vita studiosae, quoad facultas feret, consequemur. (b) Nunc autem, ne longius oratio progressa videatur, de reliquis, quae praecipienda videntur esse, dicemus. Igitur primus liber exposito genere hujus artis, & officio, & fine, & materia, & partibus, genera controversiarum, & inventiones, 7. & constitutiones, & iudicationes continebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes omnia praecipere. Quare cum in eo ceteris de rebus distinctius dictum sit, dispersae autem de confirmatione, & de reprehensione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in singula causarum genera, locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniet argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hic tantum ipsa inventa unamquamque in rem exponuntur simpliciter sine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipsa, ex superiore autem expositio inventorum petatur. Quare haec, quae nunc praecipiantur, ad confirmationis & reprehensionis partes referre oportebit. (c) OMNIS & demonstrativa, & deliberativa, & judicialis causa, necesse est in aliquo eorum, quae ante exposita sunt, constitutionis genere, uno, pluribusve versetur. Hoc quamquam ita est, tamen cum communiter quaedam de omnibus praecipere possint,

E 4

possint,

1. Cum pueros igitur formas & corpora magna.] Est versus longus; quem delectandum putabat Gulielmus fide libri Grov. corpora & formas, Pall. adhaerent vulgatae.

2. Publico de consilio.] Sic Pall. omnes Grov. tamen communi de consilio, quod praeferebat Gulielmus; non dum ego.

3. Quod quantum nobis voluntatis accidit.] Grov. voluntatis; vulgoque Gulielmus, voluisse expr. mere voluptatis.

4. Si quis in vitio ejus offenderemur.] Gulielmus Lambinum secutus, deleverat, ino & aberat ea syllaba Pall. tert. sed erat in pr. & sec. libris

melioribus, sic & mox offenderet in arrogantia, ita enim Pall. nostri, non arrogantiam ut vulgo editum est.

5. Levius ex inscientia laborarent.] Ita Pall. etiam omnes, non inscientis ut alii ferre edd.

6. Et ex nostro quoque.] Pall. duo priores, & Grov. ex nostris; quod forsitan sequendum erit.

7. Et constitutiones, & iudicationes, &c.] Sic Pal. sec. Grov. & mss. Suffridi Petri, ante vulgatas plerique abruerunt & iudicationes; praecipue vero Manutianis.

possint, separatim quoque alia sunt ejusque generis, & diversæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio conficere debet. In judiciis, quid æquum sit, quaritur: In demonstrationibus, quid honestum: In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, & quid utile. nam ceteri utilitatis modo finem in suadendo, & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. Quorum igitur GENERVM fines, & exitus diversi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: verumtamen oratio quædam ex ipso fine, & genere causæ nascitur, quæ pertineat ad vitæ alicujus demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controversiis, in judiciali genere causarum & præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cetera quoque causarum genera simili implicata controversia nulla cum difficultate transferentur: post autem separatim de reliquis dicemus. (A) Nunc à conjecturali constitutione proficiscemur, cujus exemplum sit hoc expositum: In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quendam; & secum aliquantum nummorum ferentem, 2 est consecutus. cum hoc, ut ferè sit, in via sermonem contulit; ex quo factum est, ut illud iter familiarius facere vellent. quare cum 3 in eandem tabernam devertissent, simul cenare, & in eodem loco somnum capere voluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inventum, cum in alio maleficio deprehensus esset) 4 cum alium alterum, videlicet qui nummos haberet, animadvertisset: noctu, postquam illos *archius* jam, ut sit, ex lassitudine dormire, sensit accessit, & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium propter appositum è vagina eduxit, & illum alterum occidit: nummos abstulit, gladium cruentatum, in vaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit. Ille autè, cujus gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem illi suum inclamavit: ipse gladium, & cetera, quæ secum attulerat, sustulit, solus profectus est. Caupo non multo post conclamavit, hominem esse occisum, & 5 cum quibusdam devertoribus illum, qui antè exierat, consequitur, in itinere hominem comprehendit; gladium ejus è vagina educit, reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Non occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne. (E) Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem conjecturalem incidit controversiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in ceterorum, oportebit attendere, non omneis in omnem causam convenire. Ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus litteris scribitur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua convenit. (F) Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, conjectura capienda est. (G) Causa distribuitur in impulsione, & in ratiocinationem. Impulso est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, aut amor, iracundia, aegritudo, violentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio & cura non potuerit, & id, quod fecit impetu quodam animi potius, quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem, est diligens, & considerata

faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interivisse, cum aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur, ut, si inimicitia quid causa factum dicitur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloria, si pecunia, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiscendive commodi, aut contra rejiciendi, deminuendi, devitandive incommodi causa. nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquid majoris vitandi incommodi causa, aut majoris adipiscendi commodi suscipitur: aut commodum aliquid majoris adipiscendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, præteritur. Hic locus sicut aliquod fundamentum est hujus constitutionis. nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur. Ergo, accusator, cum aliquid impulsionem factum esse dicit, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & sententiis amplificare debet, & ostendere, quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsum alicquem id fecisse dicit. Hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione, curandum est, ut non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem non impulsione, verum ratiocinatione aliquid commississe quid dicit, quid commoda sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit, quàm maximè poterit, ut quoad ejus fieri possit, idonea quam maximè causa ad peccandum hortata videatur. Siglorum causa, quantam gloriam confecturam existimavit. Item, si dominationis, si pecuniarum, si amicitiarum, si inimicitiarum; & omnino quicquid erit, quod causa fuisse dicit, id summè augere debet, & hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam vehementius, quid in opinione ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert, non fuisse, aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest, ei visum esse, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cum aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non inventus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cum aut id, quod bonum est, malum putant: aut contra, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum. Hoc intellectu, si quis negabit, ullam esse pecuniam, fratris, aut amici vita, aut denique officio suo antiquiorem, aut suaviorem, non erit hoc accusatori negandum, nam in eum culpa, & summum odium transferetur, qui id, quod tam verè, & pie dicitur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non esse ita visum quod sumi oportet ex iis, quæ ad personam pertinent, de quo post dicendum est. Eventus autem tum fallit, cum aliter accidit, aut ii, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur: ut, si quis dicat alium occidisse, ac voluerit, quod aut similitudine, aut suspitione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cujus testamentum non sit heres, quod ejus testamento se herede arbitrat sit. NON ENIM ex eventu cogitationem spectari oportere, sed qua cogitatione & spe ad maleficio profectus sit, considerare: & quo animo quid quisque faciat, non quo casu utatur, ad rem

1. Nunc à conjecturali constitutione proficiscemur. Guillemus malebat cum Lambino, ad conjecturalem constitutionem. & sic edit. prima.

2. Est consecutus. Malo istud cum Pal. sec. & Grev. & marginalibus, quàm quod hæcenus obsedit libros, est comitatus. vult enim in itinere postico supervenisse.

3. In eandem tabernam. Est istud oræ librorum nostrorum aditum, inculi in contextum, auctoritate Pal. pr. sec. Grev. & libris à Suffrido nostro pertractatis, antea erat, quædam tabernam, neque enim omnes qui

ad eundem devertabant, eadem utebantur mensa, nedum cubili.

4. Cum illum alterum vidisset qui nummos haberet animadvertisset. Lambinus tentabat alterum nummos habere animadvertisset, quod non displicet electis videlicet qui.

5. Cum quibusdam devertoribus. Ms. sec. diversiis. quod excucient non festinantes.

6. Qua cogitatione & spe ad maleficio. Grev. & Pall. omnes & Grev. amplius, qua cogitatione animi & spe.

rem pertinere. In hoc autem loco, capitulum erit accusatori, si demonstrare poterit, alii *nemini* causam fuisse faciendi: Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Si tuisse aliis quoque causa faciendi videbitur: aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non adfuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicitur. Facultas, si ratio, adjuvantes, adjumenta, & cetera, quae ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus a talibus factis vacuus, & integer esse dicitur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos, abutetur. Verum id brevi faciendum est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed huius accusandi causa defendere alterum videatur. Atque accusatori quidem haec ferè sunt in causa facienda, & consideranda. Defensor autem ex contrario primum impulsionem aut nullam fuisse dicit, aut, si fuisse concedet, extenuabit, & parvulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci, docebit. Quo erit in loco demonstrandum, *qua vis & natura* ejus sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicitur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendae, & ipsa diligenter natura ejus affectionis quam lenissimè quietissimam ad partem explicanda, ut res ipsa a facto crudeli, & turbulento ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum ejus, qui audiet, & ad animi quandam intimum sensum accommodetur. Ratiocinationis autem suspensiones infirmabit, si aut *commodum* nullum fuisse, aut parvum, aut aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quam aliis: aut incommodum sibi majus, quam commodum dicit, ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expeditum dicitur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeat, comparanda: qui omnes loci similiter incommodi quoque vitiatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod *ei visum* sit commodum, aut id fugisse, quod putaret esse incommodum, quamquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum erit defensori, neminem tanta esse stultitia, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri; ne dubitare quidem hunc, quid ejus juris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso: quod verum, pro vero probasse. Quod si dubitaverit, summam fuisse amentiam, *dubia spe* impulsus, certum in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator, cum ab aliis culpam dimovebit, defensoris locis utetur: sic iis locis, qui accusatori dati sunt, uteretur reus, cum in alios ab se crimen volet transferre. (h) Ex persona autem conjectura capietur, si ea res, quae personis attributa sunt, diligenter considerabuntur, quas omnino in primo libro exposuimus, nam & de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur, *Nomen* autem cum dicimus, cognomen quoque intelligitur oportet. De hominis enim certo, & proprio vocabulo agitur: ut si dicamus, idcirco aliquem *Calidum* vocari, quod temerario & repentino consilio sit: aut si ea de re hominibus Graecis imperitis verba dedisse, quod *Clodius*, aut *Cacilius*, aut *Mucius*, vocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere suspensionis. omnia enim haec, vir, an mulier: huius an illius civitatis sit: quibus sit majoribus, quibus consanguineis: qua aetate, quo animo, quo corpore, quae *natura* sunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt.

Et ex *vidu* multae trahuntur suspensiones, cum, quemadmodum, & apud quos & a quibus educatus & eruditus sit, quaeritur, & quibuscum vivat, qua ratione vitæ, quo more domestico vivat. Et ex fortuna saepe argumentatio nascitur, cum servus, an liber: pecuniosus, an pauper, nobilis, an ignobilis: felix, an infelix: 2 privatus, an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quaeritur, quae fortunae esse attributa intelliguntur. *Habitus* autem, quoniam in aliqua perfecta & constanti animi, aut corporis absolute non consistit, quo in genere est virtus, scientia, & quae contraria sunt: res ipsa, causa posita, docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam *AFFECTIO* nis quidem ratio perspicua solet praese gerere conjecturam, ut, amor, iracundia, molestia: propterea quod & ipsorum vis intelligitur, & quae res harum aliquam rem consequantur, faciles cogniti sunt. Studium autem quoniam est assidua & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex *consilio* sumetur aliquid suspicionis, nam consilium est, aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio. Jam facta, & casus, & orationes, quae sunt omnia (ut in confirmationis praecipuum dicitur) in tria tempora distributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam suspicionis. Ac personis quidem res ex sunt attributa, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione hominis uti, nam causa facti, parum similitudinis habet, nisi *animus* ejus qui infirmatur in eam suspensionem adducatur, ura tali culpa non videatur abhorruisse. Ut, enim animum alicujus improbare nihil attinet, cum causa, quae re peccaverit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leve est, si animus nulli minus honesti rationi affinis ostenditur. Quare *vitam* ejus, quem arguit, ex ante factis accusator improbare debet, & ostendere, si quo in pari ante peccato convictus sit. Si id non poterit: siquam in similem ante suspensionem venerit, ac maxime, si fieri poterit, simili aliquo in genere ejusdem modi causa, aliqua commotum peccasse, aut in aequè magna re, aut in majore, aut in minore: 3 ut si, quem pecunia dicit inductum fecisse: possit demonstrare, aliqua in re ejus aliquid factum avarum. Item in omni causa naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum quae personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicit, adjungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum adversarii oportebit, ut si avaritia inductum arguas fecisse, & avarum eum, quem accuses, demonstrare non possis; aliis affinem esse *vitiis* doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & auctoritate ejus, qui arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis deminutum. 4 Si nulli affinis poterit vitio reus ante admissio demonstrari: locus inducetur ille: per quem hortandi iudices erunt, ut *veterem famam* hominis, nihil ad rem putent pertinere, nam eum ante classem, nunc manifesto teneri, quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiore vitam ex hac re improbari, & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam. Aut, si haec dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primum deliquerit, nam *NEXUS* est, eum, qui velit peccare, ali-

quan

1. Cognomen quoque intelligitur oportet. Prima editio, cognomen quoque agnomen intelligitur; & vero editi à Victorio & Lamb. non cognomen quoque agnomen intelligitur. Etc. nec aliter Grov. aut Pal. pr. sed malum tamen primo loco positum, cui responderet sec. ac tert.

2. Privatus an in potestate sit. Lambini tres istud habent. Item toridem Pall. ideoque ejeci publicatum prius, cum potestate, sic & lege 13.

de jurisd. magistr. vel si qui in potestate aliqua.

3. Ut si, quem pecunia. Est ab editione prima 3 ne hoc forte quis attri- buat Lambino. vulgata, si qui pecunia, null. si quidem pecunia; item si quid pecunias Etc.

4. Si nulli affinis vitio poterit reus ante admissio demonstrari. Videntur, reus ante admissio, esse à manu potius interpretis, quam auctoris.

a. Etiam

quando primum delinquere. Sin vita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur præteratur, demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit. Defensor autem primum, si poterit, debeat vitam ejus, qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostenderit aliqua ejus nota, & communia *Officia*: quod genus, in parentis, cognatos, amicos, affines, necessarios: 1. etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cum necesse non esset, officii causa, aut in remp. aut in parentis, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet. deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. quod eo confirmatius erit, si, cum potestas impunè aliquid faciendi minus honestè fuisse diceret, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmissimum, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si, cum avaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum gravitate inducet indignatio, juncta confessioni, 2. perquam miserum facinus esse, & indignum demotissimum, cum amicus omni in vita fuerit a vitis remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: & iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, viram honestè actam tali in tempore quàm plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facile possit, non ex ante acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari possit, facere iudicium. Sin autem in ante acta vita aliqua turpitudines erunt: aut falso venisse in eam existimationem dicentur, aut ex aliquorum invidia, aut obrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiâ, necessitudini, aut persuasione, adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ, animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiolorum, aut animus non omnino integer, sed à tali culpa remotus esse videatur. Ac si nullo modo vita turpido, aut infamia leniri poterit oratione: negare oportebit de vita ejus, & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare, ante factis omissis, illud, quod in se, agi oportere. (1) Ex facto autem ipso suspiciones ducuntur, si rotius administratio negotii ex omnibus partibus separabitur: atque hæc suspiciones partim ex negotio separati, partim communiter ex personis, atque ex negotio proficiunt. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotiis attributa sunt, diligenter considerabimus. Ex his igitur in hanc constitutionem convenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleraque. Videre igitur primum oportebit, quæ sint continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari non possunt. Quo in loco latis erit diligenter considerare, quid si ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quaesita videatur: quid in ipsa re gerenda, quid postea consecuta sit. Deinde ipsius est negotii gestio pertractanda. nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributa sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas: quorum uniuscuiusque vis diligenter in confirmationis præceptis ex-

plicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse videamur, breviter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius sit, aut sine quibus omnino confici non potest, consideranda est. Deinde videndum est, quid ad iudicium sit negotio, hoc est, quid majus, quid minus, quid æquè magnum sit, quid simile: ex quibus conjectura quædam ducitur, si, quemadmodum res majores, minores, æquè magnæ similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere *eventus* quoque videndus erit: hoc est, quid ex unaquaque re soleat evenire, magnopere considerandum est: ut metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex his, quas negotiis dicebamus esse attributas, *consuetudo*. In ea quaruntur ea, quæ gestum negotii confestim, aut ex intervallo consequuntur. In qua videbimus eorum consuetudo sit, eorum lex, 3. eorum actio, eorumque ejus rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio aut offensio: ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspitionis. Sunt autem aliqua *suspiciones*, communiter & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. nam & ex fortuna, & ex natura, & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt. & cum facti suspicione junguntur. Maxime enim quatuor oportet in hac constitutione primum potuerint aliquid fieri: Deinde eorum ab alio potuerit: Deinde facultas, de qua ante diximus; deinde utrum id facinus sit, quod pecciter fieri necesse: item quod spem celandi haberet: deinde necessitudo: in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quaritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus, Anterem erit, quod in itinere se tam familiariter applicaverit, quod sermonis causam quaesiverit, quod simul deventerit, cenarit. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, quod illum tam familiarem comitum tam æquo animo reliquerit, quod eruentum gladium haberit. Horum pars ad consilium pertinet. Quaritur enim, utrum videatur diligenter ratio faciendi esse habita, & excogitata, 5. an ita temerè, ut non verisimile sit, quemquam tam temerè ad maleficium accessisse. In quo quaritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna administrari. Nam sepe 6. si pecuniæ adumentis, si adiutores desint, facultas iuste faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ personis sunt attributa. Hinc neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quod, causa posita, quid in quamque conveniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inventuros putabunt, sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem quod & infinitum est tot de rebus utramque in partem singillatim de una.

1. Etiam quæ magis rara, &c. Greymb. habet omnino, & quæ magis rara & eximia sunt, ab eo cum magno aliquid labore, &c. factum esse dicit. quod factum etiam restat in Pall. sed in ceteris confirmant vulgatum, ut videatur legendum distinguendumque: etiam quæ magis rara & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquid labore, &c. factum esse dicit.

2. Per quam miserum facinus, &c. demonstrabitur. Sparium quid sapit auribus meis illud demonstrabitur, si abesse, & perquam unica dictione pronuntietur melius esse sententiam.

3. Eorum actio. Pall. pr. non habet voculam ultimam, sed præfert littera una plus polito, quod placet, nam tert. orat.

4. Tem faciliorem amittam. Videri editio. Comitem, neque aliter Pall. tert. aut Greymb. hanc tamem temere aliquid mutatum. P. Manutius præferebat familiarem comitum.

5. An ita temerè, ut non verisimile sit quemquam tam temerè ad maleficium accessisse. Etiam Greymb. non agnoscit illa omnia, ut non verisimile, &c. accessisse, & abesse poterant sine damno sententiæ. conspicitur tamen in Palatinis; quorum primus supra, amplius habetur quod eruentum gladium haberit, quorum pars dicit propter facultatem quæ ad consilium non pertinet, si ipsa negatur, vel quorum locorum parte continet ad consilium, pars ad fortunam, pars ad naturam, quod tunc hic eruentum habuit gladium, non pertinet ad consilium, itaque dicit, Horum pars pertinet ad consilium. Quæritur, &c.

6. Si pecuniæ adumenta, si adiutores. Pall. pr. si pecuniæ & si adumenta, si adiutores, tert. si pecuniæ, si adumenta, adiutores, modò locum heic habere possit.

unaquaque explicare, & aliàs aliter hæc in utramque partem causæ solent convenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. Facilius autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii & suam, & adversarii narrationem sæpe & diligenter pertractabit, & quid quæque pars suspitionis habeat, eliciens, considerabit. Quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potius, quam illo: cur ab hoc potius, quam ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo sit confesius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc ante factum non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit: consuetæ oratio aut cum re, aut ipsa fecum: hoc hujus rei sit signum, an illius, an hujus & illius, & utrius potius: quid factum sit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negotii partes considerabit, tum illi ipsi in medium conservati loci procedent, de quibus ante dictum est: & cum ex singulis, tum ex conjunctis argumenta certa nascentur. quorum argumentorum pars probabilis, pars necessaria in genere versabitur. Accedunt autem ad conjecturam sæpe *questiones*, testimonia, rumores: quæ contra omnia uterque simili via præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debent. Nam & 1. ex *questione* suspitiones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis scilicet videntur errare, qui hoc genus suspitionum, artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc degenerare, ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis conjectura sumenda est, nam & ejus, qui in *questione* aliquid dixerit, & ejus, qui in testimonio, 2. & ipsius rumoris causa, & veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omnis autem in causa pars argumentorum est adjuncta ei causæ solam, quæ dicitur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes ejusdem generis causas transferri non satis commode possit, pars autem est *peragator*, & aut in omnes ejusdem generis, aut in plerisque causas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, *locos communes* nominamus. nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem: ut si quis hoc velit offendere, eum, qui parentem necavit, maximo supplicio esse dignum: quo loco, nisi perorata, & probata causa, non est utendum: Aut dubia, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: ut suspitionibus credi oportere, & contra, suspitionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus ante dictum est: pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem. Distinguitur autem oratio atque illustratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco jam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquis proprius causa locus tractatus est, & auditoris animus aut renovatur ad ea, quæ restant, aut omnibus jam dictis exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suavitatis, & gravitatis plurimum consistit, & omnia, quæ in inventione verborum, & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communis locos conferuntur. Quare, non ut causatum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. nam nisi ab iis, qui multa exercitatione magnam sibi & verborum & sententiarum copiam comparaverint, tractari non

poterunt ornate, & graviter, quemadmodum naturæ ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in conjecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant: Suspicionibus credi oportere, & non oportere: Rumoribus credi oportere, & non oportere: Testibus credi oportere, & non oportere: Questionibus credi oportere, & non oportere: Vitam ante actam spectari oportere, & non oportere: Eiusdem esse, qui in illa re peccavit, & hoc quoque admisisse, & non esse ejusdem: Maxime spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & si qui ejusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias partes inducentur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem: & alter, per quem negat malorum *misereri* oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi, & ceteri omnes loci communes, ex iisdem præceptis sumuntur, quibus ceteræ argumentationes: sed illæ tenuius, & acutius, & subtilius tractantur: hi autem gravius, & ornatus, & cum verbis, tum etiam sententiis excellentibus, in illis enim finis est, ut id, quod dicitur, verum esse videatur: in his, tamen hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. (k) Nunc ad aliam constitutionem transivimus. Cum est *nomini* controversia, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva dicitur. Ejus generis exemplo nobis posita sit hæc causa: C. Flaminius is, qui consul temp. malè gessit bello Punico secundo, cum tribunus plebis esset, invito senatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per seditionem ad populum legem Agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit: accessit majestatis. Intentio est, Majestatem minuisse, quod tribunal plebis de templo deduxit. Depulsio est. Non minui majestatem: *Questio* est, Majestatem minuerit. Ratio, in filium enim quam habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmitas. At enim, qui patria potestate, hoc est, privata quadam, tribuniciam potestatem, hoc est, populi potestatem infirmat, minuit is majestatem. Judicatio est, Minuatne is majestatem qui in tribuniciam potestatem patria potestate utatur: ad hanc judicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac, nequis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hac causam, eam nos partem solam sumimus, in quam præcepto nobis data sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quibus omni in causa, si diligenter attendet, omnes videbit constitutiones, & earum partes, & controversias, siquæ forte in eas incident. Nam de omnibus perferemus. Primus ergo accusatoris locus est, ejus nominis, cujus de vi queritur, brevis & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: MAJESTATEM minuire, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breviter expositum, pluribus verbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, ut describeris, ostendendum. Postea ad id, quod definitis, factum ejus, qui accusabitur, adungere oportebit, & ex eo, quod ostenderit esse: verbi causa, Majestatem minuisse, docere, adversarium majestatem minuisse, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Post erit infirmanda adversariorum descriptio

1. Ex *questione* suspitionis, &c.) Lambini editiones perferunt, *suspitionis*, quod quid sibi velit nescio, alterum enim restat in nisi nostris & editis nisi quod P. Mannii *suspitionem*.

2. Et ipsius rumoris causas, & veritas eas &c.) Editio prima, *rumoris ver-*

ritas eas, Pall. loci causa & veritas eas, &c.

3. Et si cum definitione nostras &c.) Libri Suffridi nostri verbo auctoritas, & si infirmabitur cum definitis. Pall. non variant, nisi quod ex fortiori. Aut sic cum de definitione, &c.

scriptio. Ea autem infirmabitur, si falsâ demonstrabitur. Hoc ex opinione hominum sumetur, cum, quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut fermocinandi eo verbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendatur ejus descriptionis approbatio, & si, quæ incommoda consecutura sint, eo concessio, ostendatur. Id autem ex honestatis & utilitatis partibus sumetur: de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et, si cum definitione nostra adversariorum definitionem conferemus, & nostram, veram, honestam, utilem esse demonstrabimus; illorum, contra. Quæremus autem res, aut majori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur nostra descriptio. Jam si res plures erunt definiendæ; ut, si quaratur, *FUR SIT*, an sacrilegus, qui vasa ex privato sacra iurripuerit; erit utendum pluribus definitionibus: deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine, appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis brevis, & aperta, & opinione hominum descriptio, hoc modo: *Majestatem minuere, est aliquid de republica, cum potestatem non habeas, admittit*. Deinde hujus confirmatio similibus, & exemplis, & rationibus: Postea sui facti ab illa definitione separatio: Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honestas adaugetur: Deinde sequitur adversariorum definitionis reprehensio, quæ iisdem ex locis omnibus, quos accusatoris præscripsimus, conficitur: & cetera post eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa, non res solum convertere, verum etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ deterrædendi causa sumantur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere, ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali constitutione fecimus. Inductione autem eorum, cum causa postulabit, utemur. (1) *CUM* autem actio, translationis, aut commutationis indigere videtur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua poena, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio *translativa* appellatur. Hujus nobis exempli per multa opus sunt, si singula translationum genera queramus: sed quia ratio, præceptorum similis est, exemplorum multitudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes, nam & prætoris exceptionibus multa excluduntur actiones, & ita jus civile habemus constitutum, ut *causa cadat* is, qui non, quemadmodum oportet, egerit, quare in jure per eamque versantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodam modo agendi potestas datur, & omnis conceptio privatorum judiciorum constituitur. In ipsis autem judiciis rarius incidunt, & tamen si quando incidunt: ejusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis: confirmantur autem asserpta alia aliqua constitutione. Ut in quodam judicio, cum *venisset* cujusdam nomen esset delatum, & quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem solum mentio facta esset: defensor in hoc ipso multum oportet, ut diu consistat: cum de nece parentis nihil demonstratum sit,

indignum facinus esse ea poena afficere eum, qua parricidæ afficiuntur: Id autem, si damnaretur, fieri necesse esse, quoniam & id causâ subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum. Ea igitur poena si affici eum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea poena damnationem necessario consequatur. Hic defensor poenæ commutationem ex translativo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Verumtamen ceteris quoque criminibus defendendis conjecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis in causâ nobis positum sit hujusmodi: Cum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra prætor fuerunt, & euidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti, gladio manum præcedit. Agit is, cui manus præfixa est injuriarum: postulat is, quicum agitur, à prætor exceptionem. *EXTRA QUAM IN REVM CAPITIS PRÆJUDICIUM FIAT*. Hic is, qui agit, iudicium purum postulat: Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Questio est, excipiendum sit, an non. Ratio, non enim oportet, in recuperatorio judicio, ejus maleficii, de quo inter sicarios quaritur, præjudicium fieri. Infirmitas rationis: Ejusmodi sunt injuriæ, ut de his indignum sit non *primo quoque*, tempore judicari. Judicatio, Atrocitas injuriarum satisne causæ sit, quare, dum de ea judicetur, de aliquando majore maleficio, de quo iudicium comparatum sit, præjudicetur, atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causâ ab utroque queri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid statui de ea re conveniat. Id ex partibus juris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat, & videre, utrius malitia quid agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit iudicium, aut actio constituta, an recte sine ulla re ejusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, *fugere iudicium* ac poenam, quia causæ diffidat. A translatione autem, omnium fore perturbationem, si non ita res agantur, & in iudicium veniant, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur: quicum non oporteat, aut alia poena, alio crimine, alio tempore: atque hanc orationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur ex constitutionibus, quæ partis non habent, ad hunc modum tractabuntur. (m) Nunc generalem constitutionem, & partis ejus consideremus. *CUM* & facti, & facti nomine concessio, neque ulla actionis illata controversia, vis, & natura, & genus negotii ipsius quaritur, constitutionem generalem appellamus. Hujus primas esse partis duas nobis videri diximus, negotialem, & juridicalem. (n) Negotialis est, quæ in ipso negotio juris civilis habet implicatam controversiam. Ea est hujusmodi: *Quidam PUPILLVM HEREDEM FECIT*: pupillus autem ante mortuus est, 2 quam in suam tutelam veniret. De hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli heredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controversia est, possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum. Nostra pecunia est, de qua is, cujus agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, immò nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Questio est, Utrorum sit. Ratio est, Pater enim & sibi & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filii fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmitas est rationis, immò pater sibi scripsit, & secundum heredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare, præterquam quod ipse fuit in testamento, ullius vestrum esse non

1. *Extra quam in reum capitis, etc.* Scio eruditos hæc mendæ suspecta habuisse, & conatos mædæ tanquam corruptis, sed frustra postulat enim à prætor exceptionem, ne in reum capitis præjudicium fiat; extra quam præjudicium fiat. Actor sine ulla conditione vult agi, is qui

cum agitur, petit exceptionem. *Vouuerunt.*

2. *Quam in suam tutelam veniret.* Non variant Pall. at in sui placet *Vouuerunt*, ex duobus nescio quibus mss.

non potest. Judicatio, Possitne quisquam de filii pupilli re testari. An heredes secundi, ipsius patrisfamilias, non filii quoque ejus pupilli heredes sint. Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaque dicatur, hic admonere. Sunt causa; quæ plures habent rationes in simplici constitutione: quod sit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest, ut in hac ipsa causa. Supponitur enim ab heredibus hæc ratio, UNIVS enim pecunia plures dissimilibus de causis heredes esse non possunt, nec unquam factum est, ut ejusdem pecuniæ alius testamento, alius lege heres esset. Infirmatio autem hæc erit, Non est una pecunia, propterea quod altera jam erat pupilli adventitia: cujus heres non, illo in tempore, in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ jam mortuo pupillo suis heredibus concedebat. Judicatio est, Unane pecunia fuerit: ac, si hæc erunt ipsi infirmatione, Possit plures esse unius pecuniæ heredes dissimilibus de causis: de eo ipso judicatio nascitur, Possitne ejusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse heredes. 2 Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea judicationes plures fiant. Nunc hujus generis præcepta videamus. Utrisque autem etiam omnibus, si plures ambigent, jus ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo ejus ab *natura* ductum videtur: quædam autem ex *utilitatis* ratione aut perspicua nobis, aut obsecra; in consuetudinem venisse: post autem, approbata & quædam aut à consuetudine, aut à vero utilia visa, legibus esse firmata. Ac naturæ quidem jus est, quod nobis non opinio, sed quædam innata vis asserat, ut *religionem*, *pietatem*, *gratiam*, *vindictationem*, *observantiam*, *veritatem*, *Religionem*, eam, quæ in metu, & ceremoniæ deorum sit, appellat. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentis aut alios sanguine conjunctos officium conservare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum, observantiam tenet. Vindictationem, per quam, vim, & contumeliam, defendendo, aut ulciscendo, propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Observantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentibus veremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, quam confirmaverimus, fiat, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem jura minus ipsa queruntur ad hanc controrsiam, quod neque in hoc civili jure versantur, & à vulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem verò aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. *Consuetudinis* autem jus esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobavit, in ea autem jura sunt quædam ipsa jam certa propter vetustatem, quo in genere & alia sunt multa, & eorum multo maxima pars quæ prætores edicere consueverunt. Quædam autem genera juris, jam certa consuetudine facta sunt. Quod genus, *factum par, judicatum*. Factum est, quod inter aliquos convenit, quod jam ita justum putatur, ut juri præstare dicatur. Par, quod in omnibus æquabile est. Judicatum, de quo jam ante sententia alicujus, aut aliquorum constitutum est. Jam jura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipsa re, aut ex simili, 3 aut ex majore minorive nasci videbitur,

attendere, atque elicere, perentando unamquamque partem juris oportebit. Locorum autem communium, quænam (ut ante dictum est) duo sunt genera, quorum alteri dubiæ rei, alteri certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omnibus incidunt, loci, præscribi non possunt: in plerisque fortasse ab auctoritate jurisconsultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum est autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. (o) Nunc *judicialis* genus, & partis ejus consideremus. *JUDICIALIS* est, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut poenæ ratio quaeritur. Hujus partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, assumptivam alteram nominamus. (p) *Assumptiva* est, quæ ipsa in se, non ut negotialis implicite & abscondite, sed patentius, & expeditius rectæ & non rectæ quaestionem continet. Ea est hujusmodi: Cum Thebani Lacedæmonios bello superavissent, & serè mos esset Grajæ, cum inter se bellum gessissent, ut illi, qui vicissent, tropæum aliquod in finibus statuerent, victoriæ modò in præsentia declarandæ causa, non ut in perpetuum belli memoria maneret: ænium statuerunt tropæum. Accusatur apud Amphichyones, 4 id est, apud commune Græciæ concilium. Intentio est, Non oportuit. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Eam enim ex bello gloriæ virtute peperimus, ut ejus æterna insignia posteris nostris relinquere vellemus. Infirmatio est, At tamen æternum monumentum Grajæ de Grajæ statuere non oportet. Judicatio est, Cum summæ virtutis celebrandæ causa Grajæ de Grajæ æternum inimicitiarum monumentum statuerint, rectene, an contra fecerint. Hanc ideo rationem subjecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissimus, quæ fortasse usi sunt: Non enim justè, neque pie bellum gessistis: in relationem criminis delaberemur, de qua post loquemur. Utrumque autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hac argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, quæ de ante dictum est. Locos autem communes & ex causâ ipsâ, siquid inerat indignationis aut conquestionis, & ex juris utilitate, & natura multos, & graves sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas videbitur postulare. (q) Nunc assumptivam partem judicialis consideremus. *Assumptiva* igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest; aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur, (r) Ejus partes sunt quatuor: comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio. (s) Comparatio est, cum aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo, cujus id causâ factum est, defenditur. Ea est hujusmodi: Quidam imperator, cum ab hostibus circumfunderetur, neque effugere ullo modo posset, depectus est cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret: itaque fecit: armis & impedimentis amissis, præter spem milites conservavit. Accusatur majestatis. Incurrit huc definitio. Sed nos hunc locum, de quo agimus, consideremus. Intentio est, Non oportuit arma, & impedimenta relinquere. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Milites enim omnes periissent. Infirmatio est, aut conjecturalis, Non periissent: aut altera conjecturalis, Non ideo fecisti.

1. Ergo una in constitutione. &c.] Aberat una codici Grevenp. & præbat Guelielmii.

2. Quædam aut à consuetudine aut à vero utilia visa.] Est ab editione prima, & lectio, & interpunctio: neque aliter expressit voces Victorius, sed interpunctio aliter: præter mss. nostros.

3. Aut ex majore minorive nasci videbitur, attendere, &c.] Ita Pall. non

stri, compius multo quam hæcenus vulgata: aut ex majore, aut ex minore nasci videbitur, quemque attendere, &c. nam editio primas quævis attendere, &c. habebat.

4. Id est, apud commune Græciæ concilium.] Guelielmii habet pro adultæris. & poterant abesse sine detrimento sententiæ visum: utramque in membranis nostris omnibus.

fecisti. 1. Ex quibus sunt iudicationes, Perissent: & Ideone fecerit: aut hæc comparativa, cuius nunc indigemus, At enim satius fuit amittere milites, quam arma, & impedimenta hostibus concedere. Ex qua iudicatio nascitur, Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc actionem venissent. *utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire.* 2. Hoc causæ genus ex his locis tractari convenit. Oportebit adhibere ceteram quoque constitutionum rationem, atque præcepta, ac maxime conjecturis faciendis, infirmare illud, quod cum eo, quod criminari dabitur, si qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto iudicium est, futurum fuisset negabitur, aut hãlia ratione, & aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex conjecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in iudicium, sicut in hac causa (nam majestatis accessit,) definitio & definitionis præceptis uti oportebit. 3. Atque hoc quidem plerumque in genere accidit, ut conjectura & definitione utendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta licebit huc parti ratione transferre. nam acculatori maxime est in hoc elaborandum, Jur id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere quam plurimis infirmet rationibus, quod facile est, si quam plurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem comparatio separata à ceteris generibus controversiarum sic ex sua vi considerabitur, si illud quod comparabitur, aut non honestum, aut non utile, aut non necessarium, fuisse, aut non tantopere utile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem, illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rationem quare hoc propter hoc fiat, ut propter salutem militum ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficii, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defensore laudabitur, aut faciendum fuisse demonstrabitur, contendere & hoc extenuando, maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessarium fuisse illud, quod vitat reus, quam illud, quod fecerit. *Honestius autem, & utilis, & necessarius vis & natura, in deliberationis præceptis cognoscetur.* Deinde oportebit ipsam illam comparativam iudicationem exponere, tanquam causam deliberativam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam antè exposuimus: cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc actionem venissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad hanc actionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res veniat, tractari oportebit. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore alia constitutiones erunt iudicanda, in iis ipse quoque ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit: ceteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt, Accusatoris, in eum, qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione pro-

ferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item inutile, neque honestum putari oportere, nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit intelligatur, qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et aliter locus, per quem magna cum amplificatione, beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur. Et tertius: per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illares, atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset. (e) Relatio criminis est, cum reus id, quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato, jure fecisse demonstrat. Es est huiusmodi: Horatius occisis 4 tribus Curiatibus, & duobus amicis fratribus, domum se victor recepit. Is animadvertit sororem suam de fratrum morte non laborantem: sponsum autem nomen appellentem identidem Curiatibus cum gemu & lamentatione, indignè passus, virginem occidit, accusatur. Intentio est, Injuria sororem occidisti. *Deputatio est, jure occidisti. Quæstio est, juvene occidisti. Ratio est, Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat: me & populum R. vicissim moleste ferebat. Infirmitas est, Tamen a fratre indemnatum necari non oportuit. Ex qua iudicatio fit, Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, fratris & populi R. victoria non gauderet, oportuerit eam a fratre indemnatum necari. Hoc in genere causa, primum si quid ex ceteris dabitur constitutionibus iuri oportebit, sicut in comparatione præceptum: Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem comen transferatur, defendere: Deinde, levius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quam quod ipse suscepit: Postea translationis partibus uti, & ostendere, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore, aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conveniri: ac simul ostendere, Non oportuit esse ante supplicium, quam iudicium, interponere. Tum leges quoque & iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus in, moribus & iudicio vindicari: Deinde negare debet, audiri oportere id, quod in eum criminis confertur, de quo is ipse, qui confertur, iudicium fieri noluert: & id, quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere: Postea impudentiam demonstrare eorum, qui cum nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo jam ipsi supplicium sumserint. Postea perturbationem iudicii futuram atemus: & iudices longius, quam potestatem habeant, progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicant. Deinde, hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & injurias injuriis uelantur, quantum in omnium modorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, voluisset, ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisse iudicio: si verò ceteri quoque idem faciant, omnium iudicium nullum futurum. Postea demonstrabitur, ne, si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo confertur, potuisse hunc ipsam de via supplicium sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem penas sumere potuisset, de ea supplicium sumere, quæ ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legem, quæ lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud*

quod

1. Ex quibus sunt iudicationes.] Non erat illud sicut in Pal. pr. unde verum videretur, ex quibus iudicatio est, quod reprehendat secundus.

2. Hæc causa genit ex his locis tractari.] Geveab. ex suis locis; ceterum nostri omnes retinent eundem, quod uni suorum abesse testatur Lambinus.

3. Atque hoc quidem plerumque in genere accidit ut conjectura. Ita emendavit G. L. elms, secundum Lambini conjecturam, an libros suos, nescio, nam Pall. omnes præcuerunt, Atque hoc quidem plerumque in

hoc genere accidit, ut conjectura, vulgata, Atque hoc quidem plerumque in hoc genere accidit, etc.

4. Tribus Curiatibus.] Ita Lambinus, neque abie Pal. loc. quam quod is Curiatibus; vulgata Curiatibus, non datus; imò, ideo, mox retinui Curiatibus, quod sic quoque esset in fac. ac re. iquis, cum Lambinus oggesisset Curiatibus, nihil enim vetat, quin utraque terminatio fuerit in usu.

quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quam maximè: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum hujus maleficio, qui se jure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud ejusmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema est, ut in cōparatione, assumptio judicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem quæ per alias constitutiones inducentur, ex iis, locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit, primùm augendo ejus, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quam maximè per indignationem, si res feret, junctâ conquestione, ante oculos ponendo. Postea levi demonstrando reum punitum, quam sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius injuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem converti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare. Illa autem acerrima accusatorem criminatio, per quam perturbationem fore omnium judiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, levabitur. Primùm si ejusmodi demonstrabitur injuria, ut non modo viro bono, verum omnino homini libero videatur non fuisse toleranda: Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocatur: Deinde ejusmodi, ut in eam is maximè debuerit animadvertere, qui animadverterit: ut non tam rectum, non tam fuerit honestum, in iudicium illam rem pervenire, quam eo modo, atque ab eo vindicari, quomodo, & à quo sit vindicata: Postea sic rem fuisse apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attineret. Atque hic demonstrandum est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse, ut de his non modo non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei compatet ex iudiciorum perturbatione. Atque hic utilitas iudiciorum demonstratur, & de eo conquestionio, qui supplicium dederit indemnatum: in ejus autem, qui miserit, audaciam & crudelitatem, indignatio. Ab defensore, in ejus, quem ultus sit, & audaciam sui conquestionio: rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio ejus, qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid male futurum sit, aut ex injuria, aut ex scelere alicujus, nisi tanta, & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentis, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata. (u) Remotio criminis est, eum ejus intentio facti, quod ab adversario infertur, in alium, aut in aliud dimovetur. Id sit bipertio: nam tum causa, tum res ipsa removetur. Causa remotio nis hoc nobis exemplo sit: Rhodii quosdam legarunt Athenas, Legatis quæstores sumtum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Sumtus enim qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmitas est, Vos tamen id, quod publicè vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio est, Cum iis, qui legati erant, sumtus, qui de publico debebatur, non datur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, sicut in ceteris, si quid aut ex conjecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque ex cōparatione, & ex relatione, criminis in hanc quoque causam convenire poterunt. Accusator autem illum, cuius culpa id factum reus

dicet, primùm defendet: si poterit, sin minus poterit, negabit, ad hoc iudicium, illius, sed hujus, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicit, *SVO QVEM QVÆ OFFICIO CONSULERE OPORTERE*: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere & cum hujus delensione conjungi illius accusationem. Defensor autem cum cetera, si qua ex aliis incidit constitutionibus pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primùm ejus acciderit culpa, demonstrabit: deinde, cum id *alterius culpa* accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod acculator dicat oportuisse. Quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata demonstrabit. Quod non debuerit, ex honestate considerabit. De utroque distinctius in deliberativo genere dicitur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate, quod minus, quam conveniret, factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis, & studii fuerit in ipso: & id signis confirmandum hujusmodi, ex cetera diligentia, ex antè factis, aut dictis: atque hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cetera vita magis hoc fuisse consentaneum, quam quod propter alterius culpam non fecerit. Si autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa removebitur, ut in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, & idcirco legis pecunia data non esset; accusatione alterius, & culpa depulsione demra, ceteris similiter uti locis oportebit, & ex concessionis partibus quæ convenient assumere: de quibus post nobis dicendum erit. Locis autem communes 2 iidem utriusque fere, qui superioribus assumptis, incident. Hi tamen certissimi: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cum in alio culpa sit, 3 in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsi autem rei rei remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum sibi attribui oportere, id genus causa est hujusmodi: In eo scedere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcam sustinuit jussu imperatoris, scedere autè ab senatu improbo eum quoque dicitur, qui porcam tenuit, dedit oportere. Intentio est, Dedit oportet. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteatne. Ratio est, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis, & privatus essem, & esset summa cum auctoritate & potestate imperator, qui videret ut factis honestum scelus feriretur. Infirmitas est, At enim quoniam tu particeps factus es in turpissimo scedere summe religionis, dedi te convenit. Judicatio est, Cum is, qui potestatis mihi habuerit, jussu imperatoris, in scedere & in tanta religione interfuerit, dedendusne sit hostibus, necne. Hoc genus causa a superiore hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat acculator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento sine concessionis partibus. Nam earum major quædam vis est: quod paulo post intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet: sed demonstrare, eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit novi, quod accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Ut si quis eum accusat, qui, cum prætor esset, in expeditionem ad atria populum vocari, cum Coss. adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio, ac potestate factum demovebat: sic in hoc ab ejus officio ac potestate, qui accusatur,

ipse

1. Audaciam sui conquestionio.] Conjecit Lambinus, *audaciam conquestionio* quod secutus fuerat Gulielmus: non ausim ego, Palatinus nihil variantibus.

2. *Idem utriusque frè.*] Lambinus utriusque, quod & in Greyenb. &

Palat. secund. tert. ac enim prim. utriusque.

3. *In ipso non sit.*] Delevi voculam, *non*, quæ his præmittebatur, suaui Palatini secundum.

culatio continetur. Hoc genus vix in iudicio probari potest, ideo quod *Concessio* peccato, difficile est ab eo, qui peccatore vindex esse debet, ut ignoscat, impetrare. Quare parte ejus generis, cum causam non in eo constitueris, uti licebit. Ut si pro aliquo claro, aut forti viro, cuius in republicam multa sint beneficia, dixeris: possis, cum videaris non uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum: Quod si, iudices, hic pro suis beneficiis, pro suo studio quod in vos habuit semper, tali suo tempore, multorum suorum recte factorum causa, *uni delicto* ut ignosceretis postulare, et tam dignum vestra mansuetudine, quam virtute hujus esset, iudices, à vobis hanc rem, hoc postulare, impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum citantur 2 ad ignoscendum voluntatem ducere. Quare hoc genus, quaquam in iudiciis non versatur, nisi quadam ex parte: tamen quia & pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in senatu, aut consilio saepe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam id senatu, & in consilio de Siphace diu deliberatum est, & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimum, & ejus consilium diu dictum est. Et magis in hoc quidem ignoscendum, quàm cognoscendum postulatio valuit, nam semper animo bono se in populum Rom. fuisse non tam facile probabat, cum conjuncturali constitutione uteretur, quàm ut, propter posterius beneficium, sibi ignosceretur, cum deprecationis parteis adjungeret. Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscat, postulat, commemorare si qua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere, ea majora esse, quàm hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo *boni* quàm *mali* profectum esse videatur: deinde majorum suorum beneficia, si qua exstabant, proferre: Deinde ostendere, non odio, neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicujus, aut aliqua honesta, aut probabili causa: Postea polliceri, & confirmare, se hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignoverint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum: deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, usui futurum. Postea, si facultas erit, se aut consanguineum, aut jam à majoribus in primis amicum esse demonstrabit; & amplitudinem suæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se salvum velint, & dignitatem ostendere, & cetera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum quaestione, sine arrogantia in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo, quàm ullo supplicio dignus esse videatur: Deinde ceteros proferre, quibus *majora delicta* concessa sint. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quàm minimum obfuisse videatur; & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita. Adversarius autem malefacta auget: nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicit. Ipsum immisericordem, & superbum fuisse, & si poterit, ostendit semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet: aut aliqua de causa facta, non propter benivolentiam demonstrabit, 4 aut postea odium esse acre susceptum, aut illa

omnia maleficiis esse deleta: aut leviora beneficiis quàm maleficia: aut, *CUM BENEFICIIS* honos habitus sit, pro maleficio poenam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile, ignosci. Deinde, de quo ut potestas esset, saepe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit, indignatio maleficii; & alter, eorum *MISERERI* oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseris sint. Quoniam igitur in generali constitutione tam diu propter ejus partium multitudinem commoratur, ne forte varietate & dissimilitudine rerum diductus alicujus animus in quendam errorem deferatur: quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum videbit. *(bb)* Juridicalem causam esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut poenæ ratio quaeretur. Has causas, in quibus de æquo & iniquo quaeritur, exposuimus. Restat nunc, ut de præmio, & de poena explicemus. sunt enim multæ causæ, quæ ex præmii alicujus petitione constant. nam & apud iudices de præmio saepe accusatorum quaeritur, & à senatu, aut consilio aliquod præmium saepe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cum aliquod exemplum ponamus quod in senatu agatur, ab judiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem, sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, si per sententia dictionem agitur, deliberativum est: sed quia de homine statuitur, judiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim, & naturam cognoverit, & cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget dissidere. Ceteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam videbit. Nunc de præmiis consideremus. L. Licinius Crassus eos, quosdam in citeriore Gallia, nulli illustri, neque certo ducce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent, qui *hostes* populi Rom. esse dicerentur: quod tamen excursionibus, & atrocissimis infestam provinciam redderent, consecratus est, & consecit: Romam rediit: triumphum ab senatu postulat. Hic, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis, ad judicationem pervenire: propterea quod, nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit judicatio, & in quaestione ipsa continebitur. In deprecatione, hujusmodi, oporteat poena affici: in hac, hujusmodi, oporteat præmium dari. Nunc ad præmii quaestione appositos locos exponemus. Ratio igitur præmii quatuor est in parteis distributa: in beneficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. *Beneficia* ex sua vi, ex tempore, ex animo ejus, qui fecit, ex causa considerantur. Ex sua vi quaerentur, hoc modo: Magna, an parva: facilia, an difficilia: singularia sint, an vulgaria: vera, an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tempore autem, si tum, cum indigeremus: cum ceteri non possent, aut nolent optulari: si tum, & cum spes deseruisset. Ex animo, si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset. Ex casu, si non fortuna, sed industria factum videbitur, aut si industris fortuna obtulisset. In hominem autem, quibus rationibus vixerit, quid sumtus in eam rem, aut laboris in sum-

F

ferit:

1. Tam dignum vestra mansuetudine, &c.) Securus sum Victorianam, cui faveret eam edico princeps, item Pal. tert. nam pr. *inve dignum*, &c. at sec. *tam dignum vestra mansuetudine, dignum virtute*, &c. quod quidam restat in vulgata, sed rejicit etiam codex Greven. item liber Augustanus, in quo nihilominus remanet, tamen pro tam.

2. Ad ignoscendum voluntatem ducere.) Pal. pr. *inducere*, sec. *deducere*, quod & in edit. prima.

3. Aut à majoribus in primis, &c.) Pall. repetita vocula, aut in primis, Grevenb. *majoribus aut primis*, quomodo emendatum in Pal. tert. videtur, quæ probabile Gulielmus. maluisse ego cum libro Augustano,

à majoribus primis.

4. Aut postea edico esse acre susceptum, &c.) Pal. prim. *ab ve susceptum*, sec. tert. *hac re susceptum*, utrunque habet quo se tuerat, præsertim ultimum, quod & comparat in amplissimi Caroli Rechligeri membranitis Vltorianis.

5. Cum genere primo.) Vox primo non existat in ulla Pall. habet tamen edico princeps. Grevenb. præfert, *genere primo & firma*, sine illo *cum*, aut *non etiam*.

6. Cum ipse deseruisset.) Ad textum hæc tenus, *opulatus sit*, cujus nulum iudicium in Pal. sec. aut Grev. ideoque abjici.

fecit: equid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis primum sibi postulet: num aliquando ipse talem ob causam primum aliquem affici negari oportere: aut 1 num jam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus sit: aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit: aut num huiusmodi sit factum, ut, nisi fecisset, supplicio dignus esset; non, quia fecerit, primum: aut num ante tempus primum petat, & spem incertam certo venditet pretio: aut nam, quod supplicium aliquod vitet, eod primum postulet, uti de se praedictum factum esse videatur. In primum autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, quanto quaque res primum digna sit, considerabitur. Deinde, apud maiores quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus, quaeretur. Deinde ne is honos a nimium pervagetur. Atque hic ejus, qui contra aliquem primum postulante dicit, locus erit communis, **PRAEMIA** virtutis & officii, sancta & casta esse oportere: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus pervulgari. Et alter, **MINVS** homines virtutis cupidos fore, virtutis primum pervulgato, quae enim rara, & ardua sint, 3 ea ex primum pulcra, & jucunda hominibus videri. Et tertius, si existant, qui apud maiores nostros ob egregiam virtutem tali honore dignati sunt, nonne de sua gloria, cum pari primum tales homines affici videant, 4 deliberari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Eius autem, qui primum petet, facti sui amplificatio, & eorum, qui primum affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde ceteros a virtutis studio repulsum iri, si ipse primum non sit affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarium primum postuletur: in quo utrum copia ne sit agri, vectigalium, pecuniae, an praenuria, consideratur. Loci communes, **FACULTATES** augere, non minuire, oportere, & **IMPVIDENTEM** esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet: contra autem de pecunia ratiocinari, sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur: & se non pretium pro facto, sed honorem, ut ita factitatum sit, pro beneficio postulare. (cc) Ac de constitutionibus quidem satis dictum est, nunc de iis controversiis, quae in scripto versantur, dicendum videtur. In scripto versatur controversia, cum ex scriptiois ratione aliquid dubii nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto & sententia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. (add) Ex ambiguo autem nascitur controversia, cum quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas pluresve res significat, ad hunc modum: Paterfamilias, cum filium heredem faceret, vasorum argenteorum centum pondus uxori suae sic legavit: **HERES MEVS UXORI MEAE VASORVM ARGENTORVM PONDO CENTVM, QVAE VOLET, DATO.** Post mortem ejus vasa magna, & pretiose celata petit a filio mater, ille se, quae ipse vellet, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambiguum scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo verbo uno, pluribusve in ea sententia, in qua is, qui dicit, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore, & ex inferiore scriptura docendum, id, quod quaeratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia, aut pleraque, ambigua visum iri. Quae autem ex omni considerata scri-

ptura perspicua fiant, haec ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex ceteris ejus scriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus sumi oportebit, & eam ipsam scripturam, in qua inerat illud ambiguum, de quo quaeritur, totam omnibus ex partibus perentare, si quid, aut ad id apposuimus, quod nos interpretemur, aut ei, quod adversarius intelligat, adversetur. Nam facile, quid verisimile sit cum voluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque iis rebus, quae personis attributae sunt, considerabitur. Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod adversarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quam id, quod nos accipimus, quod illius rei neque administratio, neque exitus ullus exeret: nos quod dicamus, facile & commode transigi posse, ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) **MERETRIX CORONAM AVREAM NE HABETO. SI HABVERIT, PVBICA ESTO**, contra eum, qui meretricem publicari dicit ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse ullam publicae meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda, at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, illo probato, quod adversarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, a scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: & si id, quod ab adversariis dicitur, minime ejusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controversia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adversarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Periculum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod adversarius accipiat, fieri, aut intelligi voluisset: ut in hac causa, in qua de vasis argenteis quaeritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quae volet, si heredis voluntati permitteret, eo enim non adscripto nihil inesse dubitationis, quin heres, quae ipse vellet, daret. Amentia igitur fuisse, cum heredi vellet cavere, id adscribere, quo non adscripto, nihilominus heredi caveretur. Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset, non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maxime perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, quaerendum est, ut, quid eum voluisse in ejusmodi tempore verisimile sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honestius, & illi ad scribendum, & his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his, si quid amplificationis dabitur, communibus utrumque locis uti oportebit. (cc) Ex scripto & sententia controversia consistit, cum alter verbis ipsis, quae scripta sunt, utitur: alter ad id, quod scriptorem sensisse dicit, omnem adjungit dictionem. Scriptoris autem sententia ab eo, qui sententia se defendit, tum semper ad idem spectare, & idem velle demonstrabitur: tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id, quod instituit, accommodabitur. Semper ad idem spectare, hoc modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet, uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit: 5 **SI MIHI FIIIVS GENITVS VNVS, PLVRESVE, IS MIHI HERES ESTO.** Deinde quae assolent. Postea, **SI FILIVS**

1. Non satis, etc. honos habitus sit.] Editio Lambini habet appositum **est**, forte **honoris**, non alterum **aeque** Latine dicitur; at pluribus ostendi in libellis Suspicionum.

2. Nimum pervagetur.] Lambinus ait esse, qui augment substituentium pervagetur, quod ea voce mox utatur at ideo mihi minime quid mutandum videtur.

3. Ea experiendo pulcra, etc.] Revocavi quod erat in Pall. tribus & Grev. neque recedebat ed. antiqua; nisi quod ea expediendo, deinceps publicatae in primum pulcra, etc. quam lectione non sollicitassem, nisi

à nostra stetit etiam mss. Lambin. item Reclling.

4. Deliberari putat.] Lambinus emendat **deliberari** mihi videbatur fieri posse vulgata; Si vellamus in dubium vocari an opere precium fecerint: alioquin v. niebat sub stylum, **deliberari**, videatur & hujus libri cap. penultimum.

5. Si mihi filius genitus vnus, etc.] Ita Pall. & Lambiniani, nam editio prima si mihi genitus sit vnus vnus, sequentes, si mihi filius genitus fuerit vnus. Lamb. **filius**, **genitus vnus**; non necessario.

LIVS ANTE MORITUR, QUAM IN TUTELAM SVAM VENERIT, TV MIHI, DICEBAT, SECUNDVS HERES ESTO. Filius non est natus, ambigunt agnati cum eo, qui est heres, si filius ante, quam in suam tutelam veniat, mortuus sit. In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad eventum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari: propterea quod ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui contra scriptum dicit, suam esse hereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt, in quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem valeat: sed ex quodam facto, aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus juridicalis assumptivæ maximè sustinetur. Nam tum inducitur comparatio, ut in eum, qui, cum lex *aperiri portas nostras* vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quadam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod propemuros hostes castra haberent. Tum relatio criminis, ut in eo, qui, cum communis lex omnium hominem *occidere* vetaret, tribunal militum suum, qui vim sibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat: qui sumtum quæstor non dedit, profectus non est. Tum concessio per purgationem, & per imprudentiam, ut in vituli immolatione: & per vim, ut in navi rostrata: & per casum, ut in Eurotae fluminis magnitudine. Quæ autem ita sententia inducitur, ut unum quiddam voluisse scriptor demonstrat: aut sic, ut in ejusmodi re, & tempore hoc voluisse doceatur. Ergo is, qui scriptum defendit, his locis plerumque omnibus, majore autem parte semper poterit uti: Primum scriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui judicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere: & hoc eo magis, si *legitimum scriptum* proferretur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea quod vehementissimum est, facti, aut intentionis adversariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid juratus iudex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipsum secum admittentem, quidnam contra dici possit: tum ad iudicis officium revertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut expectare debeat: tum ipsum adversarium, quasi intentantis loco, producendo, hoc est, interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factum esse, aut contra contendit neget: utrum negare ausus sit, se dicere desitutum. Si neutrum neget, & contra tamen dicat: nihil esse, quod hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In hoc ita commorari convenit, quasi nihil præterea dicendum sit, & quasi contra dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est recitando; sæpe cum scripto factum adversarii confligendo; atque interdum acriter ad iudicem ipsum revertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid *juratus* sit, quid sequi debeat, duabus de causis iudicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid adversarius. Cum & scriptum aperte sit, & adversarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant, oportebit. Contra autem dicitur, si aut profus aliud sensit scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur: ut in illa de testamento, quam posuimus, controversia, aut causa assumptiva inferretur. quamobrem scripto non poterit, aut non oportuerit obtemperari. Si

aliud sensit scriptor, aliud scripsisse dicitur, is qui scripto utetur, hoc dicit, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere possemus, 2 iudicium nobis reliquerit suæ voluntatis: multa incommoda consequi, si instituat, ut a scripto recedatur, nam & eos, qui aliquid scribant, non existimatos, id, quod scripserint, ratum futurum: & eos, qui iudicent, certum, quod sequantur, nihil habituros, si semel a scripto recedere consueverint. Quod si voluntas scriptoris conservanda sit, se, non adversarios, à voluntate ejus stare: nam multo propius accedere ad scriptoris voluntatem, eum, qui ex ipsius eam litteris interpretetur, quam illum, qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ voluntatis quasi *magis* reliquerit, sed domesticis suspitionibus perscrutetur. Sin causam afferet is, qui à sententia stabit, primum erit contra dicendum: quàm absurdum, non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam invenire. Deinde conversâ omnia esse: antè solitos esse accusatores iudicibus persuadere, affinem esse alicujus culpæ eum, qui accusa retur: causam proferre, quæ eum ad peccandum impulisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cujus in singulas partes multæ convenient argumentationes. Primum nulla in lege ullam causam contra scriptum accipi convenire: Deinde si in ceteris legibus conveniat, hanc esse hujusmodi legem, ut in ea non oporteat. Postremo si in hac quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minimè oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, scriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id, quod cogitaret: non fuisse ei grave, nec difficile, eam causam excipere, quam adversarii proferant, si quicquam excipiendum putasset: consuevit eos, qui leges scribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maximè videre, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret: & ostendere, causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere: idè quod, cum semel causa consideretur, nisi attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit. Quod si sit institutum: omnibus causam dari, & potestatem peccandi, cum intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati sitis, rem judicare. Deinde & ipsi iudicibus iudicandi & ceteris civibus vivendi rationes *perturbatum* iri, si semel à legibus recessum sit. Nam & iudices neque quid sequantur, habituros, si ab eo, quod scriptum sit, recedant: neque, 4 quo pacto aliis improbare possint, quod contra legem iudicarent: & ceteros civis, quid agant ignoraturos, si ex suo quisque consilio, & ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præscripto civitatis unamquamque rem administrabit. Postea quæreret à iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotiis: cur reip. munere impediuntur, 4 cum sæpius seris suis rebus & commodis servire possint: cur in certa verba jurent, cur certo tempore conveniant, certo discedant: nihil quisquam afferat causam quo minus frequenter operam reip. det, nisi quæ causa ex lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum celesant, adversarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quæ-

F 2 rere

1. Ut in eo qui, &c. tribunal militum suum, &c.] MS. & olim vulgati, eo milite qui; ut potest referendum, ut in eo milite qui, &c. tribunalium suum, &c.

2. Iudicem nobis reliquerit suæ voluntatis.] Palat. secund. tert. Grevenbr. iudicium, hæreo in eligendo.

3. Quo pacto alia improbare possit.] Victoriana alior; Lambini, in alia

improbare; membranæ Suffridi nostri probarem, an fuit improbare aut exprobare.

4. Cum sæpius seris suis rebus.] Adjecti vocem seris, sive Pall. Soc. tert. & Grevenb. ejus loco erat in pr. necessario interpretamentum sonlicet alterius.

re ab iudicibus, si 1 eius rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passurumque sint. Postea hoc quod faciat, indignius & impudentius esse, quam si adscribat. Age porro, quid si ipsi velint iudices adscribere? passurusne sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem verbo & litteris mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignum esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat: hoc ipsis iudicibus invidiosissimum futurum. non hunc locum esse, & per populum agi convenire. quod si nunc id agant, velle se scire, qui latuisset, qui sint accepturi: 2 se actiones videre, & dissuadere velle. Quod si hæc cum summe inutilia, tum multo turpissima sint; legem cuiusmodi sit, in presentia conservari a iudicibus: post, si displiceat, à populo corrigi convenire. Deinde, si scriptum non exstaret, magnopere quaereremus: neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus. nunc cum scriptum sit, amentiam esse, eius, qui peccarit potius, quam legis ipsius verba cognoscere. His, & huiusmodi rationibus ostenditur, causa extra scriptum accipi non oportere. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minime conveniat quidquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicit, maxime necessarius, per quem ostendat oportere, si conveniat causam contra scriptum accipi; eam tamen minime oportere, quæ ab adversariis afferatur. Qui locus idcirco est huic necessarius, quod semper si, qui contra scriptum dicit, *aquiritis* aliquid afferat oportet. nam summa impudentia est, eum, qui contra quod scriptum sit, aliquid probare velit, non *aquiritis* præsidio id facere conari. Siquid igitur ex hac ipsa quippiam accusator derogat, omnibus partibus iustius, & probabilius accusare videatur. 3 Nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices, etiam si nolent, necesse esset. hæc autem etiam si necesse non esset, ut vellent contra iudicare. Id autem fiet, si, quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, (de quibus antè, ut potuimus, diligenter perscriptimus) de his locis quæ res postulabit, ad causam adversariorum improbandum transferemus: aut causæ & rationes afferentur, quare, & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum: ut sententia quoque, & voluntate scriptoris non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse videatur: aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur. Contra scriptum autem qui dicit, primum eum inducet locum, per quem *aquiritis* causæ demonstratur: aut ostendit, quo animo, quo consilio, qua de causâ fecerit: & quamcunque causam assumet, assumptionis partibus se defendit, de quibus antè dictum est. Atque hoc in loco cum diutius commoratus, sui facti rationem, & æquitatem causæ exponam veritatem, tum ex his locis ferè contra adversarios dicit oportere causas accipi, demonstrabit, *Nullam* esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit:

OMNIA supplicia, quæ à legibus proficiscantur, culpæ, ac malitia vindicandæ causa constituta esse, Scriptorem ipsi, si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: & ea re legis scriptorem certo ex ordine *iudices*, certa auctoritate prædites constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quisvis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & voluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc verò, quod intelligeret, quales viri iudicaturi essent, idcirco eum, quæ perspicua videret esse, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putavit. Postea quaerere ab adversariis, quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus, aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima: tumne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam exceptit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura ulla, denique ne in sermone quidem quotidiano, atque imperiis domesticis rectè posse administrari, si unusquisque velit *verba spectare*, & non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere. Deinde ex utilitatibus & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit id, quod adversarii dicant fieri oportuisse, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut postulemus, quàm utile, aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis caræ esse non propter litteras, quæ renues & obicure notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est, utilitatem, & eorum qui scripserint, sapientiam & diligentiam. Postea, quid sit lex, describere, ut ea videatur in sententiis, non in verbis consistere: & *JUDEX* is videatur legi obtemperare, qui sententiam ejus, non qui scripturam sequatur. Deinde, quàm *INDIGNUM* sit, eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honesta, aut necessaria de causâ, non ab sententia, sed ab litteris legis recesserit: atque his, & huiusmodi rationibus, & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à scripto diceret, hoc fore utilissimum, si quid de *aquiritæ* ea, quæ cum adversario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicit, plurimum proderit, ex ipsa scriptura, aliquid ad suam causam convertere, aut ambigere aliquid scriptum ostendere: Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi profit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad suæ causæ commodum traducere per rationationem, de qua post dicemus. Quæcumque autem in re, quamvis leviter probabiliter, scripto ipso defenderit, etiam cum *aquiritæ* causâ abundabit, necessarii multum proficiet. ideo quod, si id, nixitur adversario causâ, subduxerit, omnem illam ejus vim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. 4 Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in utramque partem conveniunt. Præterea ejus, qui à scripto dicit, leges *esse*, non ex ejus, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere. & *LEGIBUS* antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptam, leges in consilio scriptoris, & utilitate communi, non in verbis consistere. Quàm indignum sit, æquitatem litteris urgeri, quæ voluntate ejus, qui scripserit, defendatur. (ff) Ex contrariis autem legibus controversia nascitur, cum inter se duæ videntur.

1. *Ejus rei causam, &c.*) Primitus *causam* quod & in Grev. *at enim Pall. causa*. quod ferè malim. Lambinus *causam* abiecit.

2. *Se affluere videre.*) Palat. prim. *accessiones* videre. & blanditur auctibus.

3. *Item superior oratio hoc omnis faciebat.*) Lambinus transponit, *Non*

superior omnis oratio hoc faciebat: non volentibus mss. nimirum ignorabat hoc positum heic *art. & hoc*, antiquè.

4. *Loci autem communes certis &c.*) Edicio veterissima *certis*, neque aliter Grev. Pal. prim. *sec. nam tert. ceteris*; quoque & in *Vulgeri* antiquiore editione.

videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, QUI TYRANNVM OCCIDERIT, OLYMPIONICARVM PRAEMIUM CAPITO, ET QVAM VOLET SIBI REM A MAGISTRATV DEPOSITO, ET MAGISTRATVS EI CONCEDITO. Et altera lex: TYRANNO OCCISO, QVINQVE EIVS PROXIMOS COGNATIONE, MAGISTRATVS NECATO, Alexandrum, qui apud Phaeos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc genere utramque in partem iidem loci, atque eadem præcepta convenient, ideo quod uterque suam legem confirmare, contrariam infirmare debeat. Primum igitur leges oportet *contendere*, considerando, utra lex ad maiores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertinet. Ex quo conficitur, ut, si leges duæ, aut si plures, aut, quotquot erunt, conservari non possint, quia discrepent inter se: ea maxime conservanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex posterius lata sit, nam *postrema* quæque gravissima est. Deinde utra lex iubeat aliquid, utra permittat, nam id, quod imperatur, necessarium: illud, quod permittitur, voluntarium est. Deinde in utra lege, si non ob imperatum sit, poena afficitur, aut in utra major poena statuatur, nam maxime conservanda est ea, 1. quæ diligentissime facta est, Deinde utra lex iubeat, utra vetet, nam scire ea, quæ vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quæ iubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte quadam: utra communiter in plureis; utra in aliquam certam rem scripta videatur, nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est, 2. promptius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum statim fieri necesse sit: utrum habeat aliquam moram, & sustentationem, nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet: Deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto videatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci; quo sanctius & firmitus id videatur esse quod apertius descriptum sit: Deinde sue legis ad scriptum, ipsam sententiam quoque adungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut, si fieri poterit, ne discrepare quidem videantur inter se: Postremo facere, si causa dabit facultatem, ut nostra ratione utraque legem conservari videatur: & adversariorum ratione, altera sit necessario negligenda. Locos autem communis, & quos ipsa causa det, videre oportebit, & ex utilitatis & honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem, ad utramque legem accedere oportet. (eg) Ex ratiocinatione nascitur controversia, cum ex eo, quod uspiam est, ad id quod nusquam scriptum est, pervenitur, hoc pacto; Lex est, SI FVRIOSVS EST, AGNATORVM, GENTILIVMQVE IN EO, PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. Et lex, PATERFAMILIAS VTI SVPER FAMILIA 3 PECVNIAQVE SVA LEGAVERIT, ITA IVS ESTO. Et lex, SI PATERFAMILIAS INTESSTATO MORITVR, FAMILIA, PECVNIAQVE EIVS AGNATORVM, GENTILIVMQVE ESTO. Quidam iudicatus est patrem occidisse, ei statim, quod effugienti potestas non fuit, lignæ solex in pedes inductæ sunt: os autem obvoluim est folliculo, & præligatum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum

culcus, 4 in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, & testis adducunt. Heredes, quos ipse iubet, scribunt: tabula obliquantur. De illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos, de hereditate controversia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio hujusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad ejusmodi rationem, ut quærat, habuerint testamenti faciendi potestatem. Locos autem communis hoc in genere argumentandi, hos, & hujusmodi quosdam esse arbitramur. Primum, ejus scripti, quod proferas, laudationem & confirmationem: Deinde ejus rei, qua de quærat, cum eo, de quo constat, collationem ejusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constat, simile esse videatur. 5 Postea admirationem percontatione, qui fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere: Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quod, cum de illa esset scriptum, de hac re is, qui scribebat: neminem dubitaturum arbitratus sit: Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur; quod ex ceteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint: Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in iudiciali absoluta. Contra autem qui dicit, similitudinem infirmare debet: quod facit, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si, quo in numero illud, quod per similitudinem affertur, & quo in loco illud, cujus causa affertur, haberi conveniat, ostendatur: Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem videatur de utraque existimari oportere. Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, quibus ante dictum est, uter; si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare: periclitari omnia jura, si similitudines accipiantur: nihil esse præterit, quod non alteri simile esse videatur: multis dissimilibus rebus, in unamquamque rem tantum singulas esse leges: omnia posse inter se vel similia, vel dissimilia demonstrari. Locos communes à ratiocinatione, oportere conjectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non scriptum sit, pervenire: & neminem posse omnes res per scripturam amplecti, sed eum commodissime scribere, qui curet, ut quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, hujusmodi: conjecturam divinationem esse, & stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cavere, quibus velit. (hh) Definitio est, cum in scripto verbum aliquod est positum, cujus de vi quæritur, hoc modo: Lex, QUI IN ADVERSA TEMPESTATE NAVIM RELIQUERINT, OMNIA AMITTUNTO - FORVM NAVIS ET ONERA SVNT, QUI IN NAVI REMANSERINT. Duo quidam, cum jam in alto navigarent, & eorum alterius navis, alterius onus esset, naufragum quandam natantem, & manus ad se tendentem animadvertunt: misericordia commoti, navim ad eum applicaverunt: hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto, ipsos quoque tempestas vehementius jactare cepit, usque adeo, ut dominus navis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, navim, quoad posset, moderaretur: ille autem,

F 3

cujus

1. Quæ diligentissime facta est. Sic P. Manut. & Lambin. nam prius executi, quæ diligentissima est: facta est, quod & in Pal. pr. & tert. quippe sec. diligentissime scripta est.

2. Promptius ad causam. Sic scripto omnes; maluit Lambinus proptius, non à se tamen, sed à Petro Fabro, qui videtur ad L. LXXX. de re vulgari juris.

3. Pecuniaque sua legaverit. Pal. sec. ac tert. legasset, legendum scilicet legasset.

4. In quem coniectus. Pal. pr. ita ferè hæc concepit, ut legi posset: coniectus, quod ferri queat.

5. Postea admirationem percontationem. Lambin. interposuit eam, sed non è libris, is enim adeit per contentationem, neque sperverim.

L. Præ.

eius merces erant, in *gladium* in navi ibidem incunberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & navi, quoad posuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate jam commutata, navis in portum provehitur. Ille autem, qui in *gladium* incuberat, leviter saucius facile est ex vulnere recreatus. Navim cum onere, horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controversia, nam & relinquere navem, & remanere in navi, denique navis ipsa quid sit, definitionibus quaeritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva constitutio, tractabitur. (12) Nunc, expositis his argumentationibus, quae in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus & demonstrativum, argumentandi locos & praecepta dabimus, non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur; sed quia proprii tantum harum causarum quidam loci sunt, non a constitutione separati, sed ad finem horum generum accommodati. Nam placet, in iudicali genere finem esse aequitatem, hoc est, partem quandam honestatis, in deliberativo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem, & utilitatem, in demonstrativo autem, honestatem. Quare in hoc quoque genere causa quaedam argumentationes communiter, ac similiter tractabuntur: quaedam separatus ad finem, quod referri omnem rationem oportet, adiunguntur. Atque uniuscujusque constitutionis exemplum supponere non gravemur, nisi illud videremus quemadmodum res obscura dicendo fierent apertiore: sic res aperiatas, obcuriores fieri oratione. (13) Nunc ad deliberationis praecepta pergamus. Rerum expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus vitandorum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos allicit ad sese, non emolumento ca prans aliquo, sed irahens sua dignitate: quod genus, virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter *fructum*, atque utilitatem, petendum: quod genus pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus junctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & pra se quendam gerit utilitatem, quo magis expetatur, ut *amicitia*, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facile, tacentibus nobis, intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea quae posuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quae sunt, honesta appellabuntur, quae autem in secundo, utilia. haec autem terra, quia partem honestatis continent, & quia major est vis honestatis, junctae res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem vocabuli conferantur, & *honestae* nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint, *honestas & utilitas*: vitandorum, *turpiter & inutilitas*. His igitur duabus rebus duae res grandes sunt attributae, necessitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consideratur, de utraque post aperiatis perferibemus. (14) Nunc honestatis rationes primam explicemus. Quod aut totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cum eius duae partes sint, quarum altera simplex, altera junctae sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnis res una vi, atque uno nomine amplexa virtus, nam *virtus*, est animi habitus naturae modo, rationi consentaneus, quam obrem omnibus ejus partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis

considerata. Habet igitur partes quattuor: prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. (15) *Prudentia*, est rerum bonarum, & malarum, & utrarumque scientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illasque fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quae sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur ante quam factum sit. (16) *Justitia*, est habitus animi, communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium est ab natura profectum: deinde quaedam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: postea res ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus, & religio lanxit. 2. *Natura jus* est, quod non opinio genuit, sed quaedam innata vis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religio est, quae superioris cujusdam naturae (quam divinam vocant) curam, caeremoniamque asserit. Pietas, per quam sanguine conjunctis, patriaeque benignis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum, & officiorum, alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis & injuria, & omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, aut ulciscendo propulatur. Observantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam, & honore dignantur. Veritas est, per quam, immutata ea, quae sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine jus est, quod aut leviter a natura tractum aluit, & majus fecit usus, ut religionem: aut siquid eorum, quae ante diximus, ab natura profectum, majus factum propter consuetudinem videmus, aut quod in morem veritas vulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos convenit. 4. *Par*, quod in omnis aequabile est. Iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum jam sententia constitutum est. *Legis* est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut obiceret, continetur. (17) *Fortitudo*, est considerata periculis susceptio, & laborum perperio. Ejus partes, magnificentia, patientia, perseverantia. Magnificentia, est rerum magnarum, & excellentium cum animi ampla quadam, & splendida propositione agitatio, atque administratione. Patientia est, per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiducia certa cum spe collocavit. Patientia, est honestatis, aut utilitatis causa, rerum arduarum, ac difficultium voluntaria, ac diuturna perperio. Perseverantia, est in ratione bene considerata stabilis & perpetua perperio. (18) *Temperantia*, est rationis in libidinem, atque in alios non rectos impetus animi, firma & moderata dominatio. Ejus partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas, & consilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius invasionis concitari, comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus, clara & stabile comparatur auctoritatem. Atque haec omnia propter se solum, ut nihil adiungatur emolumenti, petenda sunt, quod ut demonstraretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & a brevitate praecipendi remorum est. Propter se autem vitanda sunt, non ea modo, quae his contraria sunt, ut tortitudo, ignavia, & iustitiae iniustitia: verum etiam illa, quae propinqua videntur & finitima esse, abstant autem longissime: quod genus, fidentiae contrarium

1. Prudentia, est rerum bonarum & malarum, & utrarumque scientia. Mss. nostri non agnoscunt copulam & unde factum puto ut Lambinus edidit, & malarum, ut utrarumque scientia, erat in Pal. sec. malarum utrarum vitandam scientia, quod excurient ferriores.

2. Natura jus est. Pal. omnes, item primitus cusi; Natura, sed nec per se, nisi sequatur mox, consuetudine ne jus est &c.

3. Quae autem ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Hae mutavit Lambinus, sed nullo praecedente manucepro.

4. Par, quod in omni aequabile. Sic posui praecedente Pal. sec. tert. & Grevenb. vulgata inter ponet.

5. Consilii gubernatione regitur. Pal. prim. initio habuit generationem, unde fit ut non abhorream a scriptura Grevenb. consilii ratione agitur.

6. Temere in odium alicuius invasionem concitari. Lectio minus vera, inequit enim haec definitio, neque integrat cum Lambinus, reponendo, concitari. Pal. sec. habet alicuius invasionem concitari, ut alicuius invasionem concitari.

nam est diffidentia, & ea re vitium est: Audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, & tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperitur, aut certo jam nomine appellatum: ut audacia, quæ fidentia: pertinacia, quæ perseverantia finitima est: superstitio, quæ religio: propinqua est: aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia item uti contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. (99) Nunc de eo, in quo utilitas quoque adiungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videatur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo 7 ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria, est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta, & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentia, aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum eius pari voluntate. Hic, quia de civilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus: ut eorum quodque causa petenda videatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant, quamquam sunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam: sunt qui propter se solum: sunt qui propter se, & utilitatem, quorum quid verissime constituitur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc si ad usum oratorum relinquatur, utramque propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus iunctæ, partim non sunt: & quia partim veteres sunt, partim novæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles: ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus habebitur. (rr) Utilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur, ut in rebus quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut agri, porrus, pecunia, classes, nautæ, milites, focii: quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent civitates. Alia verò, quæ jam quiddam magis amplum, & minus necessarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniarum magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo. Quibus rebus non illud solum conficitur, ut salvæ incolumes, verum etiam, ut amplæ, atque potentes sint civitates. Quare utilitatis hæc partes videntur esse, incolumitas, & potentia. Incolumitas, est salutis tuta atque integra conservatio. Potentia, est ad sua conservanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in his omnibus, quæ antè dicta sunt, quid difficile fieri & quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumtu, molestia, quàm brevissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quamquam laboris, sumtus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnibus, aut plurimis, aut maximas causas habet difficultatis: tamen, his susceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perducitur potest. (ss) Quoniam ergo de honestate, & de utilitate diximus, nunc restat, ut de his rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine & affectione perscribamus. Puto

igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla vi resisti potest: quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque, ut apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta sit, cognoscamus. Uti posse flamma ligneam materiam necesse est, Corpus mortale aliquo tempore inierire necesse est: atque ita necesse, ut vis ea postulat, quam modo describebamus, necessitudinis: cui nulla vi resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Huiusmodi necessitudines, cum in dicendi rationes incidunt, recte necessitudines appellabuntur. Sin aliqua res incident difficilis, in illa superiori, possitne fieri, quaestione considerabimus. Atque etiam hoc mihi videor videre, esse quasdam cum adjunctione necessitudines, quasdam simplicis & absolutas. Nam aliter dicere solemus: necesse est Casilinenfes se dedere Annibali: aliter autem, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem, illic in superiore adjunctio est hæc, nisi malint fame perire, si enim id malunt, non necesse. Hoc inferius non item, propterea quod sine velint Casilinenfes se dedere, sine famem perpeti, atque ita perire, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Prope dicam, plurimum, cum in locus necessitudinis videbitur incurrere. Nam cum simplex erit necessitudo, nihil erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione lenire possimus. Cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci velimus, tum adjunctio illa, quid habeat utilitatis, aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere, (ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad usum civitatis) reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adjunctio nominamus: 2 pariter autem esse multas res necessitudinis, ad quas similis adjunctio non accedit, quod genus, ut homines mortales necesse est inierire, sine adjunctio: ut cibo utantur, non necesse est, nisi cum illa exceptione: EXTRA QUAM, si nolint fame perire. Ergo, ut dixi, illud, quod adiungitur, semper, cuiusmodi sit, erit considerandum, nam omni tempore 3 id pertinebit, ut aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit: necesse est hoc faciamus, si honestè volumus vivere: aut ad incolumitatem, hoc modo; necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo: necesse est, si sine incommodo volumus vivere. Ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis: huic proxima, incolumitatis: tertia ac levissima, commoditatis: quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Hæc autem inter se sæpe necesse est comparari, ut, quamquam præter honestas incolumitati, tamen, utri potissimum consulendum sit, deliberetur, cuius rei certum quoddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam, quæ in re fieri poterit, ut, cum incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia 4 de honestate delibatum, virtute aliquando, & industria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honestatis. Ita in ejusmodi quoque re, cum incolumitati videbimur consulere, verè poterimus dicere, nos honestati rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, 5 vel in præsentia quiescere, atque aliud tempus expectare oportebit, 6 In commoditatis verò ratione, modo illud attendatur, dignane causa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de

F 4

magni.

1. *Dantur ad se.* Lambinus abscidit ad se. & verò non comparant in Palat. secund. aut tert. aut Grevenb. non tamen est dedecori sententia.

2. *Pariter autem esse multæ.* Ita Manuciana nupera, neque aliter Pal. secund. alii enim voce immixta, *invenias esse multas* 7 non necessario, repetunt quippe superius *reperias*. Prima editio præfert: *pariter hæc autem inveniet esse multas*, quam secuti sunt Victorius ac Lambinus.

3. *Ad pertinetis, ut aut ad honestatis etc.* Pal. secund. id pertinetis, ut honestatis ad partem.

4. *De honestate delibatum.* Ita quidem hodie legitur: sed antiquitus eum exhibent, *deliberatum*, quod & in tribus Pall. nunciat: Lambinus in *delibatum*, forsitan bene: ita tamen ut sumatur non à *libris*, sed à *libra*.

5. *Vel in præsentia quiescere.* Sic omnis scripta lectio; primitus eum ut in *pres.* deinceps vulgati, *Et in pres.*

6. *In commoditatis verò ratione.* Quatuor hæc voces non sunt in Palat. secundo. Grevenb. autem eorum loco habet, *In commoditatis ratione modo illud, etc.*

magnificentia, aut de honestate quiddam derogeretur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, ut quæramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria: hoc est, quæ sit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, & gravissimam quamque causam vehementissimè necessariam iudicemus. (11) *Affectio*, est quædam ex tempore, aut exnegotiorum eventu, aut administratione, aut hominum studio, commutatio rerum, ut non tales, quales antè habitæ sint, aut plerumque haberi soleant, habendæ videantur esse: ut ad hosteis transire turpe videtur esse: at non illo animo, quo Ulysses transit: & pecuniam in mare deiecere, inutile: at non eo consilio, i quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam *ex tempore*, & ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est: & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quâ diu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam, locos sumi oportere arbitramur. (12) Laudes autem, & vituperationes ex his locis

sumuntur, qui loci personis sunt attributi, de quibus antè dictum est. Sin distributius tractare quis volet: partitur in animum, & corpus, & extraneas res licebit. Animi est, virtus, cujus de partibus paulò antè dictum est: Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extraneæ, honor, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia & cetera, & quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit: contraria quoque, & quæ, & qualia sint, intelligentur. Videre autem in laudando, & vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quam quo pacto his rebus usus sit. nam fortunam quidem & laudare, stultitia; & vituperare, superbia est: Animi autem, & laus honesta, & vituperatio vehemens est. (13) Nunc quoniam omne in causâ genus argumentandi ratio tradita est, de inventionem, prima ac maxime parte rhetorica, satis dictum videtur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet litterarum, quæ restant, in reliquis dicemus.

M. TULLII CICERONIS

AD

Q. FRATREM,
DIALOGI TRES
DE ORATORE.
DIALOGUS, SEU LIB. I.

Q. MVC. SCAVULA: L. CRASSVS: M. ANTONIVS
P. SVPVICIVS: C. COTTA.

Synopsis libri primi de Oratore.

a & Se in suo hoc otio ad scribendum conferre velle, b & quidem de omni ratione dicendi, atque adeo arte scribere, c si interea mirari, quid tam pauci oratores: atque adeo plures imperatores, philosophi, Mathematici, Musici, Grammatici poeta plures sint, quàm oratores. d Idque eo magis feruari, quod eloquentia usus in medio sit positus, summa delectatio, summa præmia. e Causam hanc unam sibi videri, arti oratoria incredibilem magnitudinem & difficultatem. In oratore enim requiri plurimarum rerum scientiam, verborum electionem: & constructionem, leporem, vim movendi, historia, jurisque cognitionem, actionem oratoriam, memoriam. f Ut hac ita fini, se de ea tantum dicendi parte, quæ in forensibus disputationibus versetur, distaret: non ex Græcorum præceptis: sed quæ acceperit à Cotta, quondam in elegantissimorum & ornatissimorum principum Romanorum disputatione in Tusculano tractata, g L. Crassi, Q. Murii Scævula, M. Antonii, C. Cotta, P. Sulpitii. h Scævulam disputationis illius imitum fuisse, ad confedendum invitasse. i Crassum de studio dicendi sermonem intulisse. Nihil præstabilius, nihil tam admirabile, jucundum cognitum atque auditu, potens, magnificum, regium, liberale, munificum, necessarium, jucundius magis, proprium humanitati esse, quàm eloquentiam: Eloquentia una nos præstare bruti: Disperfos homines ab agresti vita ad humanum cultum & civilem deducit: oratori moderatione vel uni versa Reipublica salutem maxime contineri. k Contra Scævulam, prudentium consilii verbes constitutus: non discessit oratione, imò eversus potius: Ceteras disciplinas etiam sine eloquentia posse consistere, putà Pythagoricorum, Democraticorum, Socraticorum, Academicorum, Stoicorum, Peripateticorum, Mathematicorum, Grammaticorum, Musicorum. Munus tantum esse, ut prudentibus disere: stultis etiam vere dicat. l Tum Crassum, Gracium quidem ita videri philosophum, sed eum, si velint ornate dicere, ad oratoris facultatem necessario confugiendum. Itaque oratoris esse quacunque de re, prudenter, compositè, ornate, & memoriter dicere: sed & ornatiùs & melius, quàm illi ipsi, quorum sunt ea artes, aut à quibus, id de quo agitur, verba gratia, à C. Mario de remilitari: à Sexto Pompeio de philosophia didicerit: Ad summam, oratorem non esse qui non sit omnibus in artibus.

400

1. Quæ Aristippus fecit. Pal. Sec. item Græc. δεξείσ, adeo ut suspicer
utramque vocem esse ab interprete.

2. Quæ simili esse in genere. Dicitio esse, non extat in Pal. secund. Guelmiius eam mutabat in ex si.

3. Reipab.

qua libero homine digna perpolitus, in Thom Scruulam, Id vel Apollonio Rhodio, vel Crasso oratori summo, rem autem & veritatem ipsam aliam videri: n. Tom Crassum, eam ita esse & ea omnia studio magis parari posse. o. Tom Antonium, Idem sibi videri, oratorem locupletiorum fore si hi omnibus sit ornatus, sed & difficile factu, & consuetudine populariter dicendi repugnare. At si Menesarcho, Carneade, Menesemo Atheniensibus credatur, aut nullam esse artem dicendi aut sanè à philosophis petendam perq̄stuxyz aa Abhi prima parte disputandi Crasso demandantur. bb. Tom Crassus, Dicendi nullam aut peritiam artem sibi videri. cc dd ee ff gg hh Natura atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam, Per multa esse, qua orator, nisi à natura habeat, non multum à magistro adjuvatur: Natura sine arte quosdam dicendo laudem conferunt: in his Caelum & varium fuisse. Qui opinè dicant in exordiana oratione perurbari & exaltescere ii lkk ll Caput arii esse, dicere, seu decoram mmi nn oo Studium & ardorem amoris ad studium offerri oportere, pp. In his ferè artificialia eloquentia doctrina versari, ut intelligamus quod sit oratori officium: qua materia, quot genera causarum: qua oratoria facultatis, qua orationis partes: qua verborum & sententiarum figura. Haec omnia in praecipuo consistere. Sic, esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia. Hu exercitationem ad iungendam esse. pp qq in qua linguam ipsam & vocem exercitamus thematicè atque nobis sicut atque propositio: sed & plurimum scribendum esse. Ab his studium collocandum, Vt sententias & verba seligamus, ea q̄ rectè collocemus. Vtiosam esse exercitacionem, si qua à summo oratore, vel poeta Latine scripta sunt, aliu verbi Latini conitur reddere: Et tamen summo oratorum Graecarum orationes Latine reddi utile esse. Laborem insumendum in vocu, spiritus, corporis lingua motu & exercitacione: in memoria exercenda: educendam esse dictionem in aciem forensis, legendos esse p̄cias, historicos, & bonarum artium scriptores: disputandum de omnibus contrariis parces, probabilia elicienda. Perdiciendum ius civile. Leporem, facticias sales adhibendos esse. rr st tt uu xx yy zz aaa Iu qui perficit oratores esse voluit, ius civile pr̄vati, & publicè cognitionem esse necessariam: eaq̄ ignorata, oratores errare ac labi. bbb ccc ddd eee ff gg hhh Iam Antonium sibi delatui ac suscepti dicendi partibus dixisse, videri sibi, non uno oratoris officio omnium rerum & artium scientiam comprehendere: Oratorem esse qui verbis iucundis, & sententiis ad probandum accommodati utatur, voce, actione, lepore adjuvatus. Non si ista omnia Pericli vel Crasso ad fuerint, continuo ceteris oratoribus necessaria: Et tamen se eum oratorem probare, cui iucunda rerum varietas iustis, qui multa audierit, viderit, animo, legendove percurret oratorem esse posse etiam si rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus non perspexerit: satis esse, si ea de moribus hominum sciat & dicat, qua non abhorrent ab hominum moribus. Natura & usu callidum esse oportere qui sagaciter pervestiget, quid sui civis iure apud quos diciturus, cogent, sentiant, opinentur, existant: quique cuius generis, atque orationis, mentis, sensus: philosophica sibi ad otium seponat Jurisconsultus sine eloquentia: eloquentem ius in controversiis impiorum ignorare posse: eloquentes iuriscōs, saepe obtulisse. Viros bonos iure civili non fieri. Oratorem sine iuris scientia causis satisfacere posse: satis videri si Jurisperitum seu pragmaticum aliquem habeat, à quo ius metetur: subsidium sententia male collocari à Crasso in iuris civili cognitione, cum in pecunia magnitudine, & otio constitui possit Oratorem, historias, prudentiam iuris publici, antiquitates: & exempla ab eorum rerum pertinere petere: si interea quod à Crasso dictum esset, Oratori omnia legenda & audienda, probare, si modo id quis sponte facere velit: sed & exercitacionum praecipua à Crasso tradita sibi placere. At illud non aequè Oratorem in suo genere esse oportere, quasi quandam Roscium: sed & illud, prava citius in oratore, quam in historionibus deprehendi. Igitur Oratorem eum sibi videri: qui accommodatè ad persuadendum dicat, qui modestè & dicit ea tantum qua in usu civitatis vulgari & forensis videntur, quique perfectos oratores imitandos sibi proponant, iiii kkk ll mmm Huius ita perorati in diem sequentem de arte oratoria disputatio omnium consensu rejicitur.

ES

OGITANTI mihi saepenumero, & memoria vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent qui optima i. republica, cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florent, eum vitæ cursum tenere poterunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. 2. Ac fuit tempus illud, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi, fore iustum, & prope ab omnibus concessum arbitrarer, 3. si infinitus forensium rerum labor. 4. & ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis flexu constitisset. Quam spem cogitationum, & consiliorum meorum cum graves communitium temporum, tum varii nostri casus, sefellere. nam qui locus, quietis, & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo 6. maximæ moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt. Neque verò nobis cupientibus, atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas, inter que nos recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinae veteris: & consulatu

devenimus in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: & hoc tempus omne post consulatum obiectimus iis fluctibus qui per nos 7. à communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar studiis nostris: & quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causet amicorum, vel resp. tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam. Tibi verò, frater, neque hortanti deero, neque roganti, nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere tepotest, neque voluntate. (b.) Ac mihi repetenda est veteris cuiusdam memorie non sanè satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ viri omnium eloquentissimi, clarissimique senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi saepe dixisti: 8. quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata, ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tantisque consecutus sumus; aliquid isdem de rebus politius à nobis, perfectiusque proferri: solesque nonnumquam hac de re à me in disputationibus nostris dissentire, quod ego 9. prudentissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam: tu autem

3. **R**epublicas cum & honoribus, &c.) Pall. aliquot, item Memmianus, quomodo, unus & alter quomodo; quod & in Francisci Pithæi libro quem excussit Gualelmus.
 2. **A**c fuit tempus illud, cum mihi.) Pal. non agnoscat tempus illud. Pithæanus præter duas illas voces omisit & terram. Palat. non us conveniobar cum edic. Veneta anni CCCC LXXVII, habebatque, Ac nunc quidem quoque mihi, quomodo tamen nulli præterea codd. nostri. Meo iudicio, probum videtur, Ac fuit cum mihi, &c.
 3. **S**i infinitus forensium, &c.) Lambinus syllaba priore expuncta obtruncat nobis, hinc, sed contra, omnes Pal. novem.
 4. **E**t ambitionis occupatio.) Horomannus lib. II. observ. cap. 5. emendat, ut amb. quomodo item placebat Gualelmio. abstant tamen omnes mss. de quibus Pal. prim. & sec. item præterea Pith. & Memm. casus non decessu.

5. **P**lenissimæ fore.) Pal. prim. sec. item Mem. & Pith. denique C. à Gualelmio collatur, pleniss.
 6. **M**axima moles molestiarum.) Adferevi vocem moles, quod extaret in illa veteri editione, firmareque eam Pal. tert. sepr. nonus.
 7. **A** communi peste depulsi.) Haud aliter Pall. omnes, non video tamen quid sibi velit vocabulum pestis nescio an reponendum prore depulsi, aut simile quid, sed potius eorum eradicanum est, ut volebat Lambinus.
 8. **Q**uoniam quæ pueris.) Hæc est scriptura Pall. novem. Lambinus contentus sequi Victorium qui publicavit, quidam pueris.
 9. **P**udentissimorum hominum artibus.) Ita Pal. prim. secund. duo Memmiani & Pithæanus, & rectè; solet enim noster opponere prudentiam oratorum loquacitati sabularum. vulgata. studiorum hominum.

2. kls

ru autem illam ab elegantia doctrinae segregandam putes, & in quodam ingenii, atque exercitationis genere ponendam. (c) Ac mihi quidem praeditos intuenti, quaerendam esse visum est, quid esset, cur 1 plures in omnibus rebus, quam in dicendo admirabiles existissent. Nam quocumque te animo, & cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed prope maximarum. Quis enim est, qui si clarorum hominum scientiam, rerum gestarum vel utilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate praestantissimos pane innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos profectis possimus? Jam vero 2 consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare tempus, possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam majorum existere, cum boni per diu nulli, vix autem singulis aetatibus, solum tolerabiles oratores invenirentur. Ac, nequis forte cum aliis studiis, quae reconditis in artibus, atque in quadam varietate litterarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandum putet: 3 convertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque qui in iis floruerint, 4 quamque multi: sic facillime, quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas iudicabit. Neque enim te fugit, laudatarum artium omnium procreantem quandam, & quasi parentem eam, quam Philosophiam Graeci vocant, ab hominibus doctissimis iudicari: in qua difficile est enumerare, quot viri, quanta scientia, quantaque in suis studiis varietate, & copia fuerint: qui non una aliqua in re separatim elaborarint, sed omnia, 5 quaecumque possent, vel scientia pervestigatione, vel differendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obscuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici, subtilique versentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exsisterint, ut nemo se se studuisse ei scientiae vehementius videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio litterarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus, se deditit, quin omnem illarum artium partem infinitam vim, & materiam, 6 scientiae cogitatione comprehenderit? Verè mihi hoc video esse dicturus, ex omnibus iis, qui in haec artium studiis liberalissimis sunt, doctrinamque versati, minimam copiam peritiorum egregiorum existisse: atque in hoc ipso numero, in quo peritior exoritur aliquis excellens, ii diligenter & ex nostrorum, & ex Graecorum copia comparare velles, multo tamen pauciores oratores, quam poëtae boni reperirentur. (d) Quod hoc etiam mirabilis debet videri, quia ceterarum artium studia ferè reconditis, atque abdipis & fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more & sermone versatur: ut in ceteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia, sensuque disjunctam: in dicendo autem vitium

vel maximum est à vulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorre. Ac ne illud quidem verè dici potest, 7 aut plures ceteris artibus intervere, aut majore delectatione, aut spe uberiore, aut praemiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque ut omittam Graciam, quae 8 semper eloquentiae princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinam inventrices Athenas, 9 in quibus summa dicendi vis & inventa est, & perfecta: in hac ipsa civitate profectio nulla unquam vehementius, quam eloquentiae studia viguerunt. Nam posteaquam, imperio omnium gentium confutro diturnitas, otium confirmavit, nemo se se laudis cupidus adolefens non sibi ad dicendum studio omni eritendum putavit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquid praecipuum artis esse arbitrantur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, conseqebantur. Post autem, auditis oratoribus Graecis, cognati que eorum litteris, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam studio assecutus esset, adjungere ius frequens, qui omnium magistrorum praecipua superaret. Erant autem hic studio maxima, quae nunc quoque sunt, 10 proposita praemia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenta verò (ut multis rebus possumus iudicare) nostrorum hominum, multum ceteris hominibus omnium gentium praesiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria aetatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? (e) Sed mirum majus est hoc quiddam, quam homines opinantur, & pluribus ex artibus, studiisque collectum. 11 Quis enim aliud in maxima dicentium multitudine, summa magistrorum copia, praestantissimis hominum ingenii, infinita causarum varietate, amplissimis eloquentiae propositis praemiis, esse causam putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis, atque irridenda est: & ipsa oratio, conformanda non solum electione, sed etiam constructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscenti, quod omnis vis ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus, aut ledendis, aut excitandis expromenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiaeque, & eruditio libero digna, celerritasque & brevitatis & respondendi, & laessendi, subtili vastitate, atque urbanitate conjuncta. Tenenda praeterea est omnis antiquitas exemplorumque vis: neque legum, aut juris civilis sententia 12 negligenda est. Nam quid ego de aliis ipsa plura dicam? quae motu corporis, quae gestu, quae vultu, quae vocis conformatione, ac varietate moderanda est: quae sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars, & teena declarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus moderatone elaborent, quis ignorat, quam pauci

1. Plures in omnibus rebus. Ita Memmiani duo, Pich. & C. praefer Pal. prim. ac sec. vulgata, omnibus artibus minus rectè. imitatur enim enim in re summam excellentiam.
 2. Consilio & sapientia. Pall. priores numero ac bonitate istud praesent: posteriores sententia, quod placuit Vouvertio, quod & bonus Senator leocantia regat tempus. & privatorum controversias consilio dirimat.
 3. Convertat animum ad ea ipsa. Graec. circumspiciatque. Non illud modo habent Pall. nostri, sed & olim impressi, in quibus, Graec. ea ipsa. Graec. circumspiciat, quae in te, Graec.
 4. Quot viri multi, & quae facillime. Sic Pall. quart. sext. sept. oct. rotundius sane vulgato videtur par. facillime; quod & eiecerat fide unius ml. Lambinus.
 5. Quaecumque possent, vel. Graec. Pal. plerique & tres Gallicani à Guelmius excussit, item editio princeps, hic scriptum habent. Vulgata est, vel. quod iactantius fuerit quam verus; retinendam tamen pu-

cabat Guelmius.
 6. Scientia cogitatione. Non secus trias Gallicanorum, nec non Pall. priores duo publici, sententia & cogitatione, minus nervele.
 7. Aut plures ceteris artibus intervere. Si fides habenda Pall. melioribus, ut & Pithecano, abiecienda venit dictio artibus.
 8. Semper eloquentiae princeps esse. Graec. Memmii scriptus eloquentia.
 9. In quibus summa dicendi vis. Graec. Guelmius putabat esse à libe. ita Petron. in summa civitatis, sed sic tamen rursum loquitur noster libro 1. de Oratore cap. 57. circa finem.
 10. Proposita praemia. Pall. & Gallicani expostis quod vel ideo revocandum, aut utrumque expungendum, facis enim erat, praemia.
 11. Quis enim aliud. Graec. Tofanus, Pich. Memm. item Pall. prim. ac secund. Quis enim quis aliud.
 12. Negligenda est. Lioer Langii, concludenda est.

pauca sint, fuerintque quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quæ nisi custos inventis, cogitatisque rebus, & verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiã si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari deſinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cum ex iis rebus universis florentia constet, quibus in singulis elaborare permagnam est, hortemurque potius liberos nostros, ceterosque, quorum gloria nobis, & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam, se id quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia Ne mo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redantet oportet oratio; 1. quæ nisi subest, res ab oratore præcepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & panè puerilem. Neque verò ego hoc tantum oneris imponam nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere *nescire*, quamquam vis oratoris, professioque ipsa bene dicendi, hoc suscipere, ac polliceri videtur, ut omni de re, 2. quæcumque sit proposita, ab eo ornate, copioseque dicatur, (f) sed quia non dubito, quin hoc pleisique immensum, infinitumque videatur, & quoddam homines non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioque abundantis, partitionem quandam artium fecisse video, neque in univerto genere singulis elaborasse, sed leposulisse à ceteris dictionibus, eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum versaretur, & id unum genus oratori reliquisset: non complectatur in his libris amplius, quam quod huic generi, re quæ sita, & multum disputata, summorum hominum prope contentus est tributum; repetamque non ab incunabilis nostræ veteris, puerilisque doctrinæ quandam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepti in noitorum hominum, eloquentissimorum, & omni dignitate principum, disputatione esse versata: non quod illa contemnam, quæ Græci, dicendi artifices & doctores reliquerunt: sed cum illa *potant*, in promptuque sit omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatis explicari, aut planius exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem, Græcis anteponam, (g) Cuius igitur vehementius inveheretur in causam principum consul Philippus, Diviisque tribunatus pro lenatus auctoritate susceptus, infringi jam, debilitarique videretur: dici memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse: venisse eodem, locer ejus qui fuerat, Quintus Mucius dicebatur, & M. Antonius, homo & consiliorum in repub. locus, & summa cum Crasso familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipso Crasso adolecentes & Divi maxime familiares, & in quibus *magnam tuam spem* majores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de tempore

bus illis, deque universa republica, quam obcausam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa divinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non *impenderet* illi tanto ante vidissent. Eo autem omni sermone confectio, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti ac cubuissent, tolleretur, omnis illa superioris tristitia sermonis: eaque esset in homine jucunditas, & 4. tantus in Josando lepos, ut 4. dies inter eos curæ fuisse, videretur, convivium Tusculanum. (h) Postero autem die, cum illi majores natu satis quiescent, 5. & in ambulationem ventum esset; dicebat tum Scavolam duobus spatiis, tribusve factis, dixisse. Cur non imitatur Crasse, Socratem illum, qui est in Thædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit; quæ non minus & ad opacandum hunc locum patulus est diffusa ramis, quam illa, cujus umbram secutus est Socrates: quæ mihi videtur non tam ipsa aquila, quæ describitur, quam Platonis oratione crevisse: 7. & quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abiceret in herbam, atque ita illa, quæ philolphi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus cerè concedi est æquius. (i) Tum Crassum, Immo, verò commo- dius etiam: pulvinusque poposcisse, & omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, confedissee dicebat, Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermone quemdam de studio dicendi intulisse. Qui cum ita esset exorsus: Non sibi cohortandum Sulpicium & Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam jam essent facultatem adepti, ut non *aqualibus* suis solum anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur: Neque verò mihi quidquam inquit *præstabilis* videtur, quam posse dicendo tenere hominum cæcus, mentris allicere, voluntates impellere quod velit: unde autem velit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis, tranquillisque civitatibus, præcipue semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam *admirabile*, quam ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam *jucundum* cognitum, atque auditu, sapiensibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio, & polita? aut tam *potens*, tamque magnificum, quam populi motus, judicum religiones, senatus gravitatem, unius oratione converti? Quid tam portu *regium*, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculosi, retinere homines in civitate? Quid autem tam *neccssarium*, quam tenere semper arma, quibus vel rectus ipse esse possit, vel 8. provocare integros, vel te ulscii lacessitus? Age verò, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditare, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quam sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem *Qvis* hoc non jure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime

1. Quæ nisi subest res ab oratore, &c.] Pall. idem, nec non Pith. & Memmii unus, quæ nisi sit ab oratore.

2. Quæcumque sit proposita.] Gallicani illi duo *propos*, quod placuit Gulelimo: nec ab horum ab eo ipse, nisi alterum invenissim in omnibus Pall.

3. *Neque verò ego hoc tantum oneris imponam nostris præsertim oratoribus*.] Pall. duo illi priores *legenda*: neque alter Gallicani duo, facitque pro eo superius illud cap. 5. *Acceidat eodem operari lepos quidam*.

4. *Dicit curia, &c.* Non possum probare interpretationem Lambini, eo quod si *propter*, dicit transactam in rebus severis. ut solet ubi agitur in curia, convivium autem fuisse pro jocunditate loci otioque.

5. *Et in ambulatione ventum esse: dicebat, tum Scavolam, &c.* Ita Pall.

duo. Lambinus id recepit quidem, sed delevit *dicere*, quod tamen in miss. omnibus, vulgata, omisso *et*, habebat, in amb. *ventum esse dicebat, tum Scavolam*.

6. *Ad opacandum hunc locum*.] Pith. & Memmii unus, *placidum* & quod tale putabat Gulelimus, ut in id inquiri posse poterat. Palatinus adhaerebat vulgato, nisi quod quidam *occupatum*; uti *occupatum*.

7. *Et quæ illa*.] Sic tres Gallicani & duo Pall. item editio princeps, *sequentes, sed quæ illa, &c.*

8. *Properare integros*.] Sic Pall. meliores à manu prima, & Gallicani duo, & videtur heic locum suum habere debere, ideoque ejeci hæcenus vulgatum *impetores*, vocem nihil, heic præferim.

ximè bestiis præsent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut verò jam ad illa summa veniamus, *Quæ vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut à fera, agrestique vita ad hunc humanum cultum, civilemque deducere? ac, ne plura, quæ sunt panè innumerabilia, confecer, comprehendam brevi, sic enim statuo, perfecti oratoris moderazione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & privatorum plurimorum, & universæ resp. salutem maximè contineri. Quomobrem pergitte, ut facitis, adolescentes: atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumento esse possitis. (k) Tum Scævola comiter, ut solebat, Cetera, inquit, assentior Crasso, ne aut de hujus generi aut arte, aut gloria detrahā: sed illa duo, Crasse, vereor, ut tibi possim concedere: Unum, quod ab oratoribus civitates & ab initio constitutas, & sæpe conservatas esse dixisti alterum, quod, remoto foro, concione, iudicii, senatu, statuisti, oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus ac silvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis, moenibusque secessisse? aut verò reliquas utilitates, aut institutendis, aut conservandis civitatibus non à sapientibus, & fortibus viris, sed à ditertis, & ornatè dicentibus esse constitutas? An verò tibi Romulus ille aut pastores, & convenas congregasse, aut Sabinorum connubia conjunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio, & sapientia singulari? Quid enim? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullo, quid? In ceteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam rempub. numquod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametsi ipsam exactionem mente, non lingua, perfectam, L. Bruti esse cernimus, sed deinceps omnia nonne plena consiliorum, inania verborum videmus? Ego verò si velim & nostræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim deiramenta publicis rebus, quam ad iudicium per homines eloquentissimos importata: sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audisse T. & C. Sempronios, quorum pater, homo prudens, & gravis, haud quaquam eloquens, & sæpè alias, & maximè censor, saluti reipub. fuit, atque is non accurata quadam orationis copia, sed *matu*, atque *verbo* libertinos in urbanas tribus transiit: quod nisi fecisset, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jam diu nullam haberemus. At verò ejus filii diferti, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ prædiis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno consilio, vel avitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, *et vitatum*, eloquentia, & rempublicam dissipaverunt. Quid? leges veteres, moresque majorum: quid? auspicia, quibus & ego, & tu, Crasse, cum magna reipub. salute præsumus, quid? hæc jura civilia quæ jam pridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude versantur, nam aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo; divinum hominem in dicendo, & M. A-*

miliū Porcinam, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, hæsitantem in majorum institutis, rudem in jure civili: & hæc ætas nostra, præter te, Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis civile didicisti, quod interdum pudeat, juris ignara est. Quod verò in extrema oratione, quasi tuo jure sumisti, oratorum 3 in omnibus sermonis disputatione copiosissime posse versari, id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, 4 multisque præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu confertum vocarent, quod in alienas possessiones tam temerè irruisses. Agerent enim tecum lege primium Pythagorei omnes, atque Democratici, 5 ceterique in suo genere Physici, 6 vindicarentque orati homines in dicendo & graves, quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea philosophorum greges, jam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi per motionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire convincerent: & cum universi in te imperum fecissent, tum singulari familia litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, 7 id te ipsum scire negaret. Scitè verò nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adjuncta, atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristoteles, Theophrastumque de his rebus, quam omnibus dicendi magistros scripsisse ostenderent. Mistos facio Mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis 8 ne minima quidem societate contingitur. Quomobrem ista tanta, tamque multa, profutenda, Crasse, non censeo, satis id est magnum, 9 quod potes præstare, ut in iudiciis ea causa, quamcumque tu dicis, melior & probabilior esse videatur: ut in concionibus & sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimum valeat ratio: denique ut prudentibus disertè, stultis etiam verè dicere videaris, hoc amplius siquid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum facultate posse. (l) Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scævola, ista inter Græcos dici, & disceptari solete, audiivi enim summos homines cum quæstor ex Macedonia venissem Athenas, florente Academia, ut temporibus illi terebatur, quod eam Carneades, & Clitomachus, & Aeschines obtinebant, erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum, vigebar auditor Panaetii illius tui Mnesarchus: 10 & Peripatetici Critolaus, & Diodes, multi etiam præterea præclari in philosophia, & nobiles, à quibus omnibus unà panè repelli voce oratorem à gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina, rerumque majorum scientia, ac tantum in iudicia, & concinnulas, tanquam in aliquod pistrinum, detruendi, & compingi videbam. Sed ego neque illis assentiar, neque harum disputationum inventori, & principi longè omnium in dicendo gravissimo, & eloquentissimo, Platoni, cujus tum Athenis

1. Ad hunc humanum cultum, &c. deducere.] Pall. sec. item Gallicani in hunc, & quæ bonum.

2. Rempublicam dissipaverunt.] Ita Pall. novem, sed enim Pichæanus, disperserunt: forlun disperserunt, annotatum Gallicano.

3. In omni sermonis disputatione.] Lambinus ex nescio quibus miss. reposuit in omni sermonis, sed nolendus Palatinis, Gallicanisque.

4. Multaque præfessam.] Haud aliter quoque Pall. aliquot. meliores nihilominus, præfessam, quomodo in culis ante Lambinum.

5. Ceterique in suo genere Physici.] Sic quidem pr. & alii Pall. verum sec. tert. quart. quiv. sext. sept. item Pich. non agnoscunt illud generis, quod placet, quintus ad oram habebat, iure suas, quomodo edidit Lambinus, ex Langii, ut suspicor, ml.

6. Physici vindicarentque orati homines in dicendis, &c.] Pal. pr. ac sec. spernunt, quæ orati homines, est ad oram primo vindicarent orati omnes, &c. quod mallet.

7. Id te ipsum scire negaret.] Pal. pr. & Memmii membranaceus, antea cui ipsam negare exeret.

8. Ne minima quidem societate contingitur.] Est à Pall. neque divertit Tolanus aut Pith. sicque etiam editio Victorii, vulgata, contingitur.

9. Quod potes præstare.] Obtrudunt nobis miss. palam, possit neque ab eo abhorreere possum.

10. Et Peripatetici Critolaus & Diodes.] Pall. duo potiores, item tres Galliciani, Critolai Diodesque, quod ob angustias temporis non examino, alii faciunt licet.

Athenis cum Carneade diligentius legi Gorgiam: quo in libro, hoc maxime admirabat Platōnem; quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur. Verbi enim controversia jamdiu torquet *Graculus* homines, contentiones cupidiores, quam veritatis. Nam si quis hunc statim esse oratorem, qui tantummodo in iure, aut in iudiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui, tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. NEQUE ENIM sine multa pertractatione omnium rerum, neque sine legum, morum, juris scientia, neque natura hominum incognita, 2. ac moribus, in his ipsis rebus satis callide versari, & perire potest, qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte trahi potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi compositæ, ornate, copiosè eloqui: quæro idipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? DICENDI ENIM virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exsare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi videtur, physicus ille Democritus: materies illa, fuit physici, de qua dixit: ornatus verò ipse verborum, oratoris putandus est. Et, si Plato de rebus à civilibus controversiis remotissimis, divinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus his, de quibus disputaverunt, eloquentes, & in dicendo suaves, atque ornati fuerunt: sint hæc res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis: oratio quidem ipsa, propria est hujus unius rationis, de qua loquimur, & quarimus. Etenim videmus, iisdem de rebus sejunctè quosdam, & exilliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum, disputavisse, neque ob eam rem philosophia non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi 3. in arte aliena facultatem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hæc dicendi varietate, & elegantia non utuntur? Unum erit profectò, quod si, qui bene dicunt, afferunt proprium; compositam orationem, & ornatum, & artificio quodam, & exploitation distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita: aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quam verborum vel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, si, tanquam clientis causam, didicerit, dicit melius, & ornatis, quam ille ipse ejus rei inventor, atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, & certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assidue versari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui *historici* vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit, maximam vim existere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolore incitandis, vel ab hisce iisdem per motionibus ad lenitatem, misericordiamque revocandis? 4. quæ nisi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut efflectuntur, penitus perspexerit, dicendo quod volent, perficere non poterit. Atqui

totus hic locus; philosophorum proprius videtur: neque orator, me auctore, unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi voluerint elaborare: tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe jam dixi, oratio gravis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. Quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc, scævola, totum sit à me, nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuo ab illis: isti quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque ceteros libros, artis istius nomine, hos rhetoricos & inscribant, & appellent. Etenim cum illi in dicendo incidere loci (quod sæpe evenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communitivum, de hominum, de gentium jure, de acquire, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria; nihil omnino ad oratorem pertinet. Quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, consumendis otii causa, differant, cum concessero, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi 7 tenui quodam, exanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis cum Athenis diserebam. Cogebat enim me Marcus Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est: & profectò, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermone interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirificè deditus. Jam verò de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de v. Aigalibus: de jure civium generatim in ordines, & ratesque descripto, dicant vel Græci, si volent, Lycurgum, aut Solonem (quamquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scripsisse melius, quam Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo, & perpolitos: vel nostros decemvros, qui XII, tabulas percripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, antequam hoc genere & Ser. Galba, & Socero tuo C. Laelio, quos constat dicendi gloria præfuisse. Nunquam enim negabo, esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed ORATOREM plenum, atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit variè, copiosèque dicere. Etenim sæpe in ijs causis, quas omnes proprias esse oratorum consentunt, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum & assumendum. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia; num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis, num in senatu de omni reipub. genere dici sine summa rerum civilium cognitione, & prudentia: num ad moveri possit oratio ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod unum in oratore dominatur) sine diligentissima per investigatione eorum omnium rationum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis, explicantur. Atque haud scio an minus hoc vobis sim probaturus, equidem non dubitabo, quod sentio dicere, physica ista ipsa, quæ paullo ante

1. In oratoribus irridendis. Pal. sec. & Pich. respuit pronomen in. & sic alibi locutum annotavit Gubelmus; nominem lib. iv. ad Atticum Epistolam.

2. Si meminerit. Rectè etiam præcessit memorem, quod repositi fide membranarum omnium, cum prius fuisset nota, prius enim signat consuetudinem in generis publicam; illud verò privati consuetudinem in dolo.

3. In arte aliena scientiam. Sic Gubelmus ex Gallicanis. nam Pall. ait, ex arte alienam facultatem, quomodo olim erant, aut in arte alienam facultatem.

4. Quæ nisi qui naturas, &c.] Passeratius conjecturam recepit Lambi-

nus, quare nisi, non necessario, certe invidiosum.

5. Philosopharum proprius videtur. Haud aliter olim euss ac noster, quibus præterea est, Atque, Vulgata. Atque hic locus, philosophorum parator proprius.

6. De communitivum, de hominum. Lambinus heic frustra fluctuat, nam jure communitivum, est publicum hominum est privatam, Gubiel.

7. Tenui quodam exanguique sermone. Est à Pal. sec. & Charraco Memmii libro, nam alii aliquot ex sanguis plures, & exiguis quomodo vulgata.

antè & mathematica, & ceterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur. *Illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confluendum est facultatem.* Neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius, artificio disertum, quam oratoris, fuisse. Nec, si huic Marco Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioseque dixisset. Neque vero Asclepiades is, quo nos medico, amicoque usi sumus, tum, cum eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo ipso, quod orationem, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, *omnibus in eo, quod scirent, satis esse eloquentes.* Illud verius, *NEQUE QUOMQUAM* in eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optinere sciat, ignarusque sit faciendæ, ac poliendæ orationis, disertè id ipsum posse, de quo sciat, dicere. Quam ob rem si quis universam, & propriam oratoris vim definire, complectique vult, is orator erit, mea sententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcumque res incidit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & composite & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Si cuiusquam nimis infinitum videtur, quod ita posui, *quæcumque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ ceteris in artibus, aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi. tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent, quæ sint in quaque re; multo oratorem melius, quam ipsos illos, quorum ex sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret à C. MARIO affini nostro, & cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario præne ipse ille scire videatur. Sin de iure civili: tecum communicabit, teque hominem prudentissimum, & peritissimum in his ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin qua res incidit, in qua de *natura*, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit: forsitan, si ei sit visum, (& si hæc quidem nosse debet orator) cum Sex. Pompejo, erudito homine in philosophia, communicabit. Hoc profecto efficiet, ut quamcumque rem à quoque cognoverit, de eo multo dicat ornarius, quam ille ipse, unde cognovit. Sed si me audierit, quoniam philosophia in tres partes est distributa, in naturæ obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in vitam atque mores: quo illa relinquamus, idque largiamur inertæ nostræ: tertium verò, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de vita & moribus totus est oratori perdiscendus: cetera si non didicerit, tamen poterit, si quando opus erit, ornare dicendo, si modo eorum ad eum delata, & tradita. Etenim si constat inter doctos, *hominem* ignatum astrologiæ, ornatissimus, atque optimis versibus Aratum, de cælo, stellisque dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum, Nicandrum Colophonium, poetica quadam facultate, non rustica, scripsisse præclarè: quid est, cur non orator de rebus iis eloquentissimè dicat, quas ad certam causam, tempusque cognovit? Est enim finitimus oratori poeta, numeris addiditior paulo, verborum autem licentia liberior, multis

verò ornandi generibus socius, ac præne par: in hoc quiddam certe prope idem, nullis terminis circumscriptis, aut definitiis suis, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia vagari, quæ velit. 2. Namque illud quare Scævola, negasti re fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quod in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem *perfectum* esse debere? Nunquam micherucle hoc dicerem, si eum quem fingo, me ipsum esse arbitrarer, sed, ut solebat C. Lucilius sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quam volebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus: sic sentio, *NEMINEM ESSE* in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque existat, utrum simus earum rudes, an didicerimus: *us, qui pila ludunt*, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palastræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palastram, an nesciant: & qui aliqui fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hæc ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiam si propriæ ceteræ non adhibeantur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodò in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenii artibus instructus accesserit. (m) Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, amplius. Id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non esse oratoris concederes: & ea ipsa nescio quomodo rursus detorseres, atque oratori propria traderes. 3. Hæc, cum ego prætor Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius disciplinae Apollonio, ea, quæ à Panatio acceperam, contulissim: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contempsit, multa que non tam graviter dixit, quam faceret, tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem, doctrinamve contempneres, sed ut omnes, comites ac ministris oratoris esse diceret: quas ego, si quis sit unus complexus omnes, idemque si ad eas facultates istam ornatissimæ orationis adjunxerit, non possum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore, sed is, si quis esset, aut si etiam umquam fuisset, aut verò si esse posset, tu esses unus profectò, qui & meo iudicio, & omnium, vix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil quæst, quod in forensibus rebus, civilibusque versetur, quin scias, neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es: videamus, ne plus ei tribuas, quam res & veritas ipsa concedat. (n) Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui antè ad agendum, quam ad cognoscendum venimus, quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotiis res ipsa antè conficit, quam possimus aliquid de rebus tantis *suspiciari*. Quid si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiam si ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam 4. studium illud discendi acerrimum defuit: quid centes, si ad alicujus ingenium vel majus illa quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, & quantum oratorem futurum? (o) Tum antonio, Probas mihi, inquit, ista Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atque artium rationem, naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile

1. Quam ipse ille scire videatur.) Pall. & Gall. illa. nihilo pejus; si non melius.

2. Neque illud quare Scævola.) Tosani liber à Suftrido excussus. Non quod illud, Qu. Scævola totum rectius.

3. Hæc cum ego prætor, &c.) Memmi duo mss. item Pall. & Pichza-

nus, Quæ cum ego, &c. non damnem.

4. In illud illud discendi acerrimum, &c.] Sic plerique & Palatinis, neque fecit libri quos evoluit Suftridus noiter, quomodo dudum coniecerat Hotomanus.

facile est factu, praesertim in hac nostra vita, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti, quamvis illi ornate, & graviter aut de naturarum, aut de humanis rebus loquantur. Nigidum quoddam genus est verborum, & latum: sed palatralia magis, & olei, quam hujus civilis turbae, ac fori. Namque egomet, qui sero, ac leviter Graecas litteras attigissem, tamen cum pro consule in Ciliciam proficiscens Athenae venissem, complureis tum ibi dies sum: propter navigandi difficultatem commoratus: sed, cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos ferè ipsos, qui abs te modo sunt nominati, cumque hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisse, me in causis majoribus, sicuti te, solere versari, 2 pro se quisque ut poterat, de officio & ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicut ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeris, & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esse, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse virtutem: & qui unam virtutem haberet, omnes habere, easque ipsas esse inter se aequales, & pares: ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam, & exilis oratio, longæque à nostris sensibus abhorrebat. Carneades verò multo uberius iisdem de rebus loquebatur, non quod aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrii Academiae; adversarij semper omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere, neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset. Disputabant contra disertis homines, Athenienses; & in rebus, causisque versati, in quibus eratiem is, qui nuper Roma fuit, Menedemus, hospes meus: qui cum diceret. **ESSE QUANDAM** prudentiam, quæ versaretur in perspicendis rationibus constituendarum, & 3 regendarum rerum publicarum, 4 excitabat homo promptus, ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum, & copia. Omnes enim partes illius ipsius prudentiæ, petendas esse à philosophia dicebat, neque ea, quæ statuerentur in rebus, de diis immortalibus, de disciplina juventutis, de justitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, sine quibus civitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, 5 usquam in eorum inveniri libellis. Quod si tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur: quæ rebat, cur de proemiis, & de epilogis, & de hujusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de justitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, 6 littera in eorum libris nulla inveniretur. Ipsa verò præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet, non modò eos illius experteis

esse prudentiæ, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac viam nosse. **CAPUT** enim esse arbitrabatur oratoris, 7 ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem ipse optaret, videretur, id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: & uti eorum, qui audirent, sic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognovisset iis, qui diceret, quomodo hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur. Hæc autem esse penitus in media philosophia reclusa, atque abdita, quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis, conabar refellere, memoriter enim multa & ex orationibus Demosthenes præclare scripta pronuntians, docebat, illum in animis vel judicium, vel populi, in eandem partem dicendo *permoveandi*, non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret illi sine philosophia quemquam scire posse. Huic respondebat, non se negare, Demosthenem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed si illi hoc ingenio potuisset, sive, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset: non, quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse querendum. Sape etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, *nullum artem esse dicendi*: idque cum argumentis docuerat, quod ita nati essemus, 9 ut & blandiri, & suppliciter insinuare iis, à quibus esset petendum, & adversarios minaciter terrere possemus, & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere; & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri: quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: & quod *consuetudo*, exercitatioque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur, nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque à Corace nescio quo, & Tisia, quos artis illius inventores, & principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam (si ille irridens, sive quod ita putaret, atque ita audisset) me in illo numero, qui illa non didicissent, & tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebar. Quorum illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse, in altero autem me illud; ab eo aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem verò negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusque perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta: cum & dicerentur ab iis, qui ea omnia non planè tenebant, & audirentur ab iis, quibus non scientia esse tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certè obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere videbatur, neque artificium ullum dicendi, neque quemquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognovisset, aut callidè aut copiosè dicere 10 Quibus dicere

1. Propter navigandi difficultatem.] Tosani liber, facultatem, quod te mbrarium videri non debet.

2. Pro se quisque, ut poterat, de officio.] Editio vetustior, pro se quæ quisque poterat, neque aliter Pall. prioris, nam tot. & Memm. pro se quisque poterat. Gulielmius putabat sufficere, pro se quisque, de officio, &c. omisso intermedium.

3. Regendarum rerum publ.] Logie regendarum Gulielmius, sed præter mihi.

4. Excitabat homo promptus.] Hotomanus lib. II. Observ. cap. 6. conjiciebat excepitabat; quod arripuit Lambinus, forte exagitabat, inquit Gulielmius, sed non opus erat aliquid mutare.

5. Usquam in eorum libellis.] Per contemptum ita dicuntur Rhetorum scripta infra cap. XXIII. neque aliter Pal. pr. sec. Memmiani, Pithæanus, vulgati prius, in eorum libris.

6. Littera nulla in eorum libris inveniretur.] Apertum ferè glossemata in perum libris, certè & refoecetur, nihil defuisset sententiæ.

7. Ut & ipsis apud quos, &c.] Arbitratur aliquid deesse Gulielmius, aut certè legendum, & ut ipsis.

8. Ex orationibus Demosthenis.] Pith. liber, Demosthenis; ut & infra libro II. cap. 23. solum fuisse Demosthenis antiquè, ut & allucini periti pro periti.

9. Ut & blandiri & suppliciter insinuare iis, à quibus.] Sic nulli mihi præter ferè Palat. prim. in quo tamen, subtiliter, quod & in uno Memmiano, nisi quod ibi insinuaris, at alter, & suppliciter & subtiliter hic à quo quid esset petendum. Pith. habet, & suppliciter quibus, omisso alius, quomodo item penè Pall. ceteri, in quibus, ut & blandiri suppliciter iis à quibus, &c. quod & in editione principe, neque displicet nimis.

10. Quibus dicere Carneades, &c.] Lambinus edidit: Quibus adhibere Carn. solebat, quod est conjectaneum Hotomani. Gulielmius malebat: à quibus dicere Carneades; scilicet copiosè & callidè dicentibus.

dicere Carnades solebat, ingenium tuum, Crasse vehementer admirans, me sibi persasilem in audiendo, te per pugnacem in disputando esse visum. Tumque ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quoddam in libello, qui me imprudente, & invito excidit, & pervenit in manus hominum, *Disertos* me cognosce nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acurè, atque dilucidè apud mediocriteris homines ex communi quadam hominum opinione dicere, eloquentem verò, qui mirabilis, & magnificentius augere posset, atque ornare quæ vellet, omneisque omnium rerum quæ ad dicendum pertinerent, fonte animo ac memoria contineret. Id si est difficile nobis qui ante, quam ad descendum ingressi sumus, obruimus *ambitione*, & foro: sit tamen in re positum, atque natura. Ego enim, quantum auguro conjectura, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quam nos sumus, atque fuimus, & otio ac facultate discendi majore, ac maturiore, & labore atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, & scribendumque dediderit, existat talis orator, qualem quærimus: qui jure non solum *disertus*, sed etiam *eloquens* dici possit: qui tamen, mea sententia, aut hic est jam Crassus, aut si quis pari fuerit ingenio, pluraque hinc, & audierit, & lectitarit, & scripserit, paullum huic aliquid poterit addere. (p) Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, & Cotta, sed valde optanti utriusque nostrum, cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum satis fore videbatur, si cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus; ut verò penitus in eam ipsam torius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem pane intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestram, Crassi verè etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui, & de vi ac ratione dicendi, cum & per memetipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem: quo in genere, tu Antoni (verè loquar) numquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid, defuisti, & per sæpe me, quæ soles in dicendo *observare*, docuisti. Nunc quoniam uterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit à vobis impetratum, magnam habebò, Crasse, huic palatru, & Tusculano tuo gratiam, & longè Academiæ illi, ac Lyceo tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. (r) Tum ille. Immo verò, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui & potest facere, quod requiris, & consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti atque instanti sæpissimè negasse, tute paullò ante dixisti. Quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo studio restissimò, atque optimo non obsequi vellem, præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maximè natum,

aptumque cognossem, sed mehercule istius disputationis *insolentia*, atque earum rerum, quæ quasi traduntur in arte, *insitita*. (s) Tum Cotta, quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus: de reliquo jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicatis, dimiserimus. (t) De his, credo, rebus, inquit, Crassus, & in cretionibus scribi solet, *QUIBUS SCIAM, POTERO QUÆ*. (u) Tum ille, Namque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet (x) Jam verò ista conditione, dum mihi liceat, negare posse quod non potero, & fateri nescire quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percunctemini. (y) & Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modò Antonius exposuit, quid sentias, quærimus: existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otiosa & loquaci, & fortasse docto, atque erudito, quæstionculam, de qua meo arbitratu loquar, poritis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, & non semper irritis potius eorum hominum impudentiam, qui cum in schola assédissent, ex magna hominum frequentia *dicere*, juberent, siquis quid quæreret? quod primum ferunt Leontium fecisse Gordiam: qui per magnum quiddam suscipere, ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. Postea verò vulgò hoc facere cœperunt, hodieque faciunt, ut nulla sit res, neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de qua se non omnia quæ dicti possunt, profiteantur esse dicturos. Quòd si te Cotta, arbitraret, aut te, Sulpici, de iis rebus audire vellet, adduxisset huc Græcum aliquem, qui non istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factum est. Est enim apud M. Pisonem, adolescentem jam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sanè familiaris, & ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps. (z) Quem tu, inquit, mihi, Mucius, Staseam, quem Peripateticum narxas? gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse: qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis castellanam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimò, atque eloquentissimò, atque ex eo, qui non in libello, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperii & gloriæ, sit consilio, linguæque princeps, cujus vestigia persequi cupiunt, ejus sententiam discuntur. Equidem te cum in dicendo semper putavi *deum*, tum verò tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quam humanitatis: qua nunc te uti vel maximè decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo 7 excellentis ingenii adolescententes cupiunt accedere. (aa) Ego verò, inquit, istis obsequi studeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re sentiam dicere. Ac primum illud quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi esse non puto? respondeo; mihi dicendi aut nullam artem, aut penitentem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controversia positam. Nam si ars

ita

1. *Antequam ad descendum*. Ita legendum indicavit Hotomanus lib. II. Obf. cap. 6. confirmatque Palat. tert. quartus, forte & sequentes, sed non libuit ulterius consulere, cum haberem testimonium d'aurain.
2. *Scribens utique dediderit*. Sic Pal. prim. etiam sec. sed is, *dediderit*, quod in Gallicanis. vulgata amplius, *scribendumque majore opera dediderit*, superbae.
3. *De vi ac ratione dicendi*. Forè, *via*, inquit Guilielmus.
4. *Quæ quasi in arte traduntur insitita*. Haud aliter Pith. & Memm. unus. nam. Pal. pr. *traduntur*, I. ennl. *traduntur*. Verum alteri Memmiano adest, in arte, rectè, nam *tradere* artis verbum est, ut liquet ex cap. 28. infra. item libro II. cap. 12. initio.
5. *Ut in cretionibus scribi solet*. Et quidem à conjectura Francisci Dureau, lib. II. Disput. Anniverfar. cap. 42. sed cui proxime accedunt mss. nostri. nam est in Pal. pr. sec. *cretionibus*, in tert. quart. sext. sepi, *cretionibus*. Pith. *cretionibus*. vulgata præfert *conditionibus*, cui insistent Rob. Titus. fingebat *conditionibus* lib. VIII. Locor. controversii cap. 2. sed in consideratè.)

6. *Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit*. (u) Verus editio, *Atque, inquit Sulp. hoc ostendit quod modo Antonius*, quod & in nonnullis mss. sed varietate licet, ostendit meliorem, tamen Pall. habent tantum, *Atque, inquit hoc ostendit quomodo* 3. neque aliter Memmii liber 3. nam Suffrid. nostri codd. *Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo, forsan non malè; hæc tamen, dum deinde expugnantes, quid sentias quærimus*.
7. *Es tibi in ingenio adolescenter*. Pall. pr. sec. Pith. Memmii duo, *est tibi in ingenio adolescenter*.

ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, *ex rebus* pectus perceptis, plaeque cognitis, atque ab opinionibus at-
biturio seunctis, scientiaque comprehensis: non mihi vi-
detur ars oratoris esse ulla. Sunt enim varia, & ad vulgare-
rem, popularemque sensum accommodata omnia genera
hujus forentis nostrae dictionis. Sin autem ea, quae *observa-*
ta sunt in usu, ac ratione dicendi, haec ab hominibus cali-
dis, ac peritis animadverta, ac notata, verbis designata,
generibus illustrata, partibus distributa sunt, (id quod fieri
potuisse video) non intelligo, quamobrem non, si mi-
nus illa subtili definitione, ac hac vulgari opinione, ars
esse videatur. Sed siue est ars, siue artis quaedam similitu-
do, non est quidem ea negligenda: verum intelligendum
est, alia quaedam ad consequendam eloquentiam esse ma-
jora. (bb) Tum Antonius vehementer se assentire Crasso
dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent,
qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rursum
eam totam, sicut plerique Philosophi facerent repudiet.
Sed exitimo, inquit, gratum te his Crasse, facturum, si
illa exposueris, quae putas ad dicendum plus, quam ipsam
artem posse prodesse. (cc) Dicam equidem quoniam instituti,
peramque a vobis, inquit, ne has meas ineptias efferat:
quamquam moderabor ipse, ne, ut quidam magister, at-
que artifex, sed quasi unus est togatorum numero, atque
ex forensi usu homo mediocritis, neque omnino rudis vi-
deatur, non ipse aliquid a me promississe, sed fortuito in ser-
monem vestrum incidisse. Equidem, cum peterem magi-
stratus, solebam in praefando dimittere a me Scrvola-
m, cum ei ita dicerem, me velle esse ineptum, 2 id erat
petere blandius: quod nisi ineptus fieret, bene non posset
fieri. Hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo
praesente ego ineptus esse minimè vellem: quem quidem
nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna
constituit. Nam quid est ineptius, quam de dicendo di-
cere, cum id ipsum dicere, nunquam sit non ineptum, nisi
cum est necessarium. (dd) Perge verò, Crasse, inquit Muci-
us, istam enim culpam, quam vereris, ego praestabo. (ee)
sic igitur censeo, inquit Crassus, naturam primam, atque
ingenium ad dicendum vim asserere maximam: neque vero
istis, de quibus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus
artis, rationem dicendi, & viam, sed naturam defuisse.
Nam & animi, atque ingenii celeres quidam motus esse
debent, qui & ad excogitandum acuti, & ad explicandum,
omandumque sint uberes, & ad memoriam firmi, atque
diuturni. & si quis est, qui haec putet arte accipi posse,
quod falsum est (praesertim enim se res habeat, si haec ac-
cendi, aut commoveri arte possint: inseri quidem, & dona-
ri ab arte non possunt) 3 omnia: sunt enim illa dona na-
turae) 3 quid de illis dicet, quae certe cum ipso homine
nascuntur? linguae solutio, vocis sonus, latera, vires, con-
formatio quaedam, & figura totius oris, & corporis? Ne-
que haec ita dico, ut ars aliquid limare non possit: (neque
enim ignoro, & quae bona sint fieri meliora posse do-
ctrina, & quae non optima, aliquo modo acui tamen, &
corrigi posse) sed sunt quidam aut ita lingua haesitantes,
aut ita voce absoni, aut ita vultu, motuque corporis vasti,
atque agrestes, ut, etiam si ingenii, atque arte valeant, ta-
men in oratorum numerum venire non possint. Sunt au-
tem quidam ita natura muneribus in iisdem rebus habi-
les, ita orati, ut non nati, sed ab aliquo deo sibi esse vi-
deantur. Magnum quoddam est onus, atque munus, sul-

cipere, atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum,
maximis de rebus, magno in conventu hominum, audi-
endum. Ad est enim ferè nemo, quin acutius, atque a-
crius vitia in dicente, quam recta videat. ita quicquid est,
in quo offenditur, id etiam illa, quae laudanda sunt, ob-
ruit. Neque haec in eam sententiam disputo, ut homines
adolescentes, siquid naturale forte non habeant, omni-
no à dicendi studio deterream. Quis enim non videat C.
Caesario, aequali meo, magno honori fuisse, homini novo,
illa ipsam, quamcumque assèqui poterit, in dicendo
mediocritatem? quis vestrum aequali meum, Q. Varrum,
vastum hominem, atque fœdum, non intelligit illa
ipsa facultate, quamcumque habuit, magnam esse in civi-
tate gratiam consecutam? Sed quia de oratore quæri-
mus, fingendus est nobis oratione nostra, detrahis omni-
bus vitiis, orator, atque omni laude cumulandus. Neque
enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si haec tur-
ba, & barbaria forentis dar locum vel vitiosissimis orato-
ribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittimus. Ita-
que in iis artibus in quibus non utilitas quæritur neces-
sario, sed animi libera quaedam oblectatio, quam diligenter,
& quam propè fastidiose iudicamus? Nulla enim litis,
neque controversia sunt, quae cogant homines, sicut in fo-
ro non bonos oratores, item in theatro actores malos per-
peti. Est igitur oratori diligenter providendum, non uti
illis satisfaciat, quibus necesse est: sed ut iis admirabilis
esse videatur, quibus liberè liceat iudicare. Ac, si quæri-
tis, planè, quid sententiam, enuntiabo apud homines fa-
miliarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum pu-
tavi. Mihi etiam quicquid optimè dicunt, quicquid id facili-
mè, atque ornatissimè facere possunt, tamen nisi timide
ad dicendum accedunt, & in ordianda oratione perturban-
tur, penè impudenter videntur, tametsi id accidere non pos-
test. Ut enim quisque optime dicit, ita maximè dicen-
di difficultatem, variosque eventus orationis, expecta-
tionemque hominum pertimescit. Qui verò nihil potest
dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum
auribus efficere, atque edere, is mihi, etiam si commove-
tur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim pu-
dendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiae
nomen effugere debemus. Quem verò non pudet (id quod
in plerisque video) hunc ego non reprehensione solum, sed
etiam poena dignum puto. Equidem & in vobis animad-
vertere soleo, & in incipio seipsum experior, ut exalbes-
cam in principiis dicendi, & tota mente, atque omnibus
artibus contremiscam. Adolefcentulus verò sic initio ac-
cusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium
Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit,
simul ac me fractum, ac 4 debilitatum metu viderit.
(ff) Hic, omnes assenti, significare inter sese, & colloqui
coeperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui
tamen 5 non modo non obesset ejus orationi, sed etiam
probitatis commendatione prodesset. (gg) Tum Anto-
nius; Saepè, ut dicis inquit, animadverti, Crasse, & te, & cæ-
teros summos oratores, quidquam tibi par, mea senten-
tia, nemo umquam fuit, in dicendi exordio permoveri.
Cujus quidem rei cum causam quaererem, quidnam esset,
cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maximè is
pertimesceret, has causas inveniebam duas: Unam, quod
intelligerent ii, quos usus, ac natura docuisset, nonnum-
quam summis oratoribus non satis ex sententia 6 eventum
dicendi

G

1. Se assentire Crasso.] Guilielmus ita reposuit ex Pith. & duobus Memmianis, eratque item in Pal. pr. sec. non assentiri.
2. Id erat petere blandius.] Voces has duodecim circumsepit ante-
cis Guilielmus tanquam libratorum, & poterant abesse.
3. Omnia sunt enim illa dona naturae.] Videndum ne isthaec omnia sint à gloria, ceperuntur tamen in mss. nostris.
4. Quod de illis dicit.] Pall. Plures, editioque princeps, dicent, non male.

5. Debilitatum metu viderit.] Pighius legit ex mss. viderit, estque melius altero.

6. Non modo non obesset.] Palat. pr. ac sec. item Pith. non agnoscent illud, non modo. Memmiani vero alterum non respiciunt, & vero utraque lectio habet quo se defendat; videaturque non modo adjectum à librariis.

7. Eventum dicendi prodesse.] Guilielmus putabat sine exitu sententiae extenuari posse, eventum dicendi, & verum est.

dicendi procedere. ita non injuria, quotiescumque dicerent, id quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere. Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo: ceterarum hominum artium spectati, & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quam solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi, id quod scirent, putantur. Noluit inquit, hodie agere Roscius; aut Cruditor fuit. Oratoris peccatum, si quod est animadvertit, stultitiam peccatum videtur. *STULTITIA* autem excusationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse, quo etiam gravius iudicium in dicendo subimus, quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur. & qui semel in gestu peccavit, non continuo existimatur nescire gestum, cuius autem in dicendo aliquid reprehensum est; aut aeterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis. Illud verò, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi à natura haberet, non multum à magistro adjuvaretur: valde tibi asferior, inque eo vel maximè probavi summum illum, doctorem Alabandensem Apollonium, qui cum *mercede* doceret, tamen non patiebatur, eos, quos iudicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere, dimittebatque, & ad quæcumque artem putabat esse aptum ad eam impellere, atque hortari solebat. Satis est enim ceteris artificibus percipiendis, tantummodò similem esse hominis; & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiarum philosophorum, verba propè poetarum, memoria jurisconsultorum, vox tragicorum, gestus panem summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfectò oratore inveniri potest, quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui, & levi, quanto plus adhibeatur diligentia, quam in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quò non essent quidam probabiles, sed quia si aliquid modò esset vitii id ferre ipse non posset. *Nihil est* tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memorie stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque ut ad hanc similitudinem huius histrionis, oratoriam laudem dirigamus, videtisne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, & uti omneis moveat, atque delectet? Itaque hoc jam diu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere *Roscium* diceretur. Hanc ego ab solutionem, perfectionemque in oratore desiderans, à qua ipse longe absum, facio impudenter. mihi enim volo ignoscere, ceteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiosè facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius iubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto. (ii) Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, jus civile, aut rem militarem jubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest pervenire? (kk) Tum ille, Ego verò, inquit, quod in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad vos, qui possentis, *evacuandos* accommodavi orationem meam; & quamquam in utroque vestram summum esse ingenium,

studiumque perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solem Græci dicere, in te, Sulpici, divina sunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec voce pleniorum, aut suaviorem mihi videor audisse, quæ, quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modicè & scienter utantur. & ut ne dedeant. Id enim est maximè vitandum, & de hoc uno minime est facile præcipere, non mihi modò, qui sicut unus *paterfamilias*, his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio: quem sæpe audio dicere, caput esse artis, *Dixerit*: quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur. (ll) Minime verò, inquit, Cotta, nunc enim te jam exoramus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est, istud, quod tu in dicendo potes, neque enim sumus nimis avidi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus, idque ex te quærimus (ut ne plus nos assequamur, quam quantum tu in dicendo assecutus es) quoniam, quæ à natura expectanda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse *assumendum* putes? (mm) Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit Cotta, nisi studium, & ardorem quemdam amoris? sine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu experis, nemo usquam assequatur. Neque verò vos ad eam rem video esse cohortandos: quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò *STVDIA* nihil profunt perveniendi aliquo, nisi illud, quod eò, quò intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, led de hac mea, quantulumcumque est, facultate quæritis, exponam vobis quamdam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat. (nn) Tum Sulpicius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque *precibus* umquam, nec *insidando*, nec *speculando* assequi potui, ut, quid Crassus ageret, meditandi, aut dicendi causa, non modò videre mihi, sed ex ejus scriptore, & lectore Dipholo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaque jam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros. (oo) Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non tamte hæc admiraturum, quæ dixerò, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse, Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principid illud, quod est homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non nego me ista omnium communia, & contrita præcepta didicisse: Primum, *oratoris officium* esse, dicere ad persuadendum accommodatè: deinde esse omnem orationem, aut de infinita rei quaestione, sine designatione personarum, & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata. In utraque autem re, quidquid in controversiam veniat, in eò quæri solere, aut factumne sit, aut, si est factum, quale sit, aut, etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur. Existere autem controversias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambiguit quid sit scriptum, aut contrariè, aut ita, ut à sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subjecta quædam esse argumenta propria. Sed causarum, quæ sint à communi quaestione sejunctæ, partim in *iudicio* versari, partim in *deliberationibus*: esse etiam genus tertium,

x. *Ad quancumque artem.* Ita Palatini posteriores; priores eadem *quæque*. P. Manucius & Lambinus maluerunt, ad quoniam

quancumque artem quomodo & antiquissima editio, sed minus placet.

tium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus ponetur: ceterosque esse locos, quibus in iudiciis uteremur, in quibus æquitas quaritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consiliū daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cumque esset omnis oratoris vis, ac facultas in quinque partibus distributa, ut dederet reperire primum, quid diceret, deinde inventa non solum ordine, sed etiam momento quodam atque iudicio: et dispensare, atque componere: tum ea denique vestire, atque ornare oratione: post memoria sapere: ad extremum agere cum dignitate, & venustate: etiam illa cognorant, & acceperam, antequam de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent: deinde rem demonstrandam: postea controversiam constituendam: tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: post, quæ contra dicerentur, refellenda: extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, simplicanda, & augenda; quæque essent pro adversariis, infirmamanda, atque frangenda. Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur; in qua præcipitur primum, ut pure, & Latine loquamur: deinde ut plane & dilucide: tum ut ornate: post ad rerum dignitatem apte, & quasi decorè; singularumque rerum præcepta cognovim. Quintam, quæ maxime propria essent nature, tamen his ipsis artibus adhiberi videram. nam de actione, & de memoria quædam brevia; sed magna cum exercitatione præcepta guttaem. In his enim ferè rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar, habet enim quædam quasi ad commonendum oratorè, quod quoque referat, & quo intuens, ab eo, quodcumque sibi propulerit, minus abertet. Verum ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores, eloquentia laudem sit adepti, sed, quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse, atque id egisse. sic esse non eloquentiam ex artificio, sed *erisicium ex eloquentia nature*: quod tamen, ut antè dixi, non ejicio. Est enim etiam mihi minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non liberare. 2. Ea exercitatio quædam suscipienda vobis est: quamquam vos quidem jam pridem editis in cursu: sed iis, qui 3. ingrediuntur in stadium, quique ea, quæ agenda sunt in foro, tamquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere, ac meditari. (pp) Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus: attamen ista, quæ abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus, quamquam sunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc de ipsa exercitatione quid sentias, quarimus. (qq) Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis, ut, causa aliqua posita, consimili causam earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maxime ad veritatem accommodatè: sed plerique in hoc vocem modò, neque eam scienter, & vere excutunt suas, & linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur, in quo fallit eos, quod audire sunt, dicendo, homines, ut dicant, efficere solere. Verè enim etiam istud dicitur, PERVERSE DICERE, HOMINES, PERVERSE DICENDO, FACILLIME CONSEQUI. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est, etiam subito sæpe dicere, tamen illud utilius summo spatio ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere. Caput autem est, quod (4. ut verè dicam) minimè facimus (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quam pluri-

mam scribere, STILVS OPTIMVS, ET PRÆSTANTISSIMVS DICENDI EFFECTOR, AC MAGISTER: neque injuria, nam si subitam & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio faciliè vincit: hanc ipsam profecto assidua ac diligens scriptura superabit. omnes enim sive artis sunt loci, sive ingenii cuiusdam atque prudentiæ, qui modò insunt in ea re, de qua scribimus, anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus ostendunt se, & occurrunt: omnesque sententiæ, verbaque omnia, quæ sunt cuiusque generis, maxime illustria, sub *acumen sili* subeant, & succedant necesse est: tum ipsa collocatio, conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quicquam, nisi diu, multumque scripturari, etiam si vehementissimè se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui à scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc afferit facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur: atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid cum ab eo discesserit, reliqua similibus oratio consequetur. Ut concitato navigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum, & cursum suum, intermisso impetu, pulsique remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parum tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine, & vi concitata. 6. In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam istam exercitationem maxime, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam, ut aut veribus propositis, quàm maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, *verbis aliis* quam maxime possem lectis pronuntiaem, sed post animadverti, hoc esse in hoc vitii, quòd ea verba, quæ maxime cuiusque rei propria, quæque essent ornatisima, atque optima, occupasset, aut Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Græchus, si ejus orationem mihi fortè proposuissent ita, si istidem verbis uterer, nihil prodesse: si alius, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuecerem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem, quibus lectis hoc assequerbar, ut, cum ea, quæ legerem Græcè, Latine redderem, non solum optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodò essent idonea. Jam vocis, & spiritus, & totius corporis, ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, pravitatemque veniamus. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quam plurimis & nostris scriptis, & aliènis. Atque in ea exercitatione non sanè mihi displicet adhibere, si consueveris, etiam istam locorum, simulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dicitio est ex hac domestica exercitatione, & *umbratili*, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in castrà, atque aciem forenses. subeundus usus omnium, & periclitanda vires ingenii: & illa commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetæ

G 2

cogno-

1. Dispensare atque componere.] Sic Pall. omnes & primitus eufi. vulgata ex uno disponere.

2. Ea exercitatio quædam.] Pall. nihil variant, nisi quod unus indicet, alias legi quidem Lambinus excudit, præterea exercitatio quædam Gulielmus pusebat legendum, & exercitatio, & P. Manutius publicavit, quæ exercitatio quædam, &c.

3. Ingridiuntur in stadium, &c.] Haud aliter Lambini liber scriptus, si non fallit, nam sane Pall. omnes, ad stadiam.

4. Ut verè dicam.] Memmii liber alter *verum*, quod præposuerim priori scripturæ.

5. Cum remiges inhibuerunt.] Hæc est lectio omnium Pall. Lambinus reponit *inhibuerunt*.

6. In quædam autem concitationibus.] Non abire hac scriptura edidit vetus, & Pall. nostri. post eam, *agitatioibus*. P. Manutius eodit *commentationibus*.

4. Elicien-

ac doctores & legendi, & pervolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi: disputandumque de omni re in contrarias partes, & quicquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, elicendum, atque dicendum. Perdiscendum jus civile, cognoscendæ leges, percipiendæ antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina reip. iura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperii cognoscenda est: 2 libandus etiam ex omni genere urbanitatis facietiarum quidam lepos: quo tanquam sale, perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ sentiebam, quæ fortasse, quemcūque patrem familiæ arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus respondiisset. (m) Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. Sed quamquam satis iis, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quàm ipsi vellent, ab eo peroratum: (n) Tum Scævola, Quid est, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea à Crasso requiratis? (o) Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. tantus enim cursus verborum fuit: & sic *evolavit* oratio, ut ejus vim, atque incitationem adspexerim; vestigia, ingressumque vix viderim, & tamquam in aliquam locupletem, ac refertam domum venerim, non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisque rebus constructis, ac reconditis: sic modo in oratione Crassi divitias, atque ornamenta ejus ingenii per quadam involucria, atque integumenta perspexi: sed ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit. ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat, neque planè 4 nosse, ac vidisse. (uu) Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum villamque venisses? si ea seposita, ut dicis, essent, tuque valde spectandi cupidus esses; non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præsertim 6 si esset familiaris: similiter nunc petis à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi *per transennam* prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet. (xx) Ego vero, inquit Cotta, à te peto, Scævola (me enim, & hunc Sulpicium, impedit pudor ab homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contemserit, hæc, quæ isti forsitan *puerorum elementa* videantur, exquirere.) 7 sed tu hoc nobis da, Scævola, & perface, ut Crassus hæc, quæ coarctavit, & peranguste referat in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet. (yy) Ego mehercule, inquit Mucius, ante vestra magis hoc causa volebam, quàm mea. Neque enim tantope

re hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantoque ejus in causis oratione delector: nunc vero, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, ut quoniam tantum habemus otii, quantam jamdiu nobis non contingit, & ne gravere *exadificare* id opus, quod instituisti. Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video: quam vehementer probo. (ff) Enimvero inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optimè tenerem, digna essent ista sapientia, actus auribus. (aaa) 9 An tu, inquit ille, si de istis communibus, & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, 10 de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitentur, & reprimuntur, de historia, de antiquitate, de administratione reip. denique de nostro ipso jure civili? 11 hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: in oratoris vero instrumento tam lautam suppellectilem numquam videram, (bbb) Potes igitur, inquit Crassus, 12 ut alia omittam innumerabilia, & immensa, & ad ipsum tuum jus civile veniam) oratores putare eos, quos multas horas expectavit, cum in campum properaret & ridens, & stomachans Scævola, cum Hypseus maxima voce, plurimis verbis à M. Crasso pratore contenderet, ut ei, quem defendebat, *CASSACADERE* liceret: Cui, autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusat, ne adversarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestia, *salutis adversarij*, liberaretur? (ccc) Ego vero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed 13 ne forquidem dignos putarim. (ddd) Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, 14 sed juris civilis prudentia: quod alter plus, lege agendo, petebat, quàm quantum lex in XII. tabulis permiserat? quod cum impetrasset causa caderet: alter iniquum putabat plus secum agi, quàm quod erat in actione: neque *intelligebat*, si ita esset actum, litem adversarium perditurum. Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeii, prætoris urbanei, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, 15 ut illi, unde peteretur, vetus atque ulstrata exceptio daretur, *CIVIS PECUNIAE DIES FVISSET?* quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut si ille infitator probasset judici, ante petitam esse pecuniam, quàm esset coepta deberi, petitor rursus cum peteret, 16 exceptione excluderetur, QVOD EA RES

I IN

1. Elicitandum atque dicendum. Perdiscendum jus civile, &c. Palat. sext. & octav. atque dicendum jus. terr. quine. sept. elicendum atque perdiscendum jus civile, &c. Pall. prim. & secund. item Pith. & Memm. non migrat à vulgato, quàm quod præferunt, eligendum.
2. Libandus etiam ex, &c. Hanc lectionem amplectuntur Pall. numero octo: unus solum habuit *liberandus*, quod Lambinus invenit in quatuor mss.
3. *Chusititia ac recondita*. Reposuit Lambinus *restrita*, libris, ut inquit, omnibus reclamantibus, veritate ipsa flagitante: à quo seorsum *legis una cum Gullielmo*.
4. *Nosse ac vidisse*. Pith. M. mm. Pall. pr. *vididisse*. probo, dicta enim *vidida*, quod nimis accurate quid intueatur. &c. Gullielmus putabat tamen primitus fuisse *vididisse*.
5. *Domum plenam ornamentorum villamque*. Est à Pal. prim. nam editio prima *et villam*, sequentes illam, sed male; omnes enim scripti *villam aut villam*.
6. *si esset familiaris: similiter nunc petis*. Hand secus Pall. aliquot & Pith. pr. us impressi, esse, & pete.
7. *in hac nobis da, Scævola, & perface*. &c. Pal. pr. ac secund. item Memm. & Pith. *sed in hac nobis viciam Scævola perface*, &c. neque displicet. sic. & supra cap. 21. *ante nobis hanc veniam, ut ea qua sensitis*, &c.
8. *Ne gratia exadificare opus*. Ita Pall. duo priores, & Gallicanis; nisi quod ii omnes *exadificari*, vulgatum, *ne gratia exadificare id opus*.

9. An tu, inquit ille, &c. Lambinus, *An tu?* inquit ille, quod & in Pal. sepe. nam oct. *Quin tu?* inquit.

10. *De naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitantur & reprimuntur*. Pro istis omnibus solum est in Memmiano & Palat. prim. ac. sec. *de naturis, quomodo hominum mentes & incitentur & reprimuntur*. & forsitan cetera sunt à libris.

11. *Hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse*. Sic ferè Pall. ac enim Memm. *hanc ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse*, inquit Gullielmus. est in Pal. oct. *hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse*.

12. *Ut alia omittam innumerabilia, & ad ipsum*. Ita duo Pall. prim. & unus Memmianus. nam alter & Pith. *ut ad ipsum* recepta lectio, *ut alia omittam quæ innumerabilia, & ad ipsum*.

13. *Ne forquidem dignos putarim*. Mss. & edici interferunt *vix*, quod admitti posse putabat Gullielmus.

14. *Juris civilis prudentia*. Pal. pr. sec. Tos. Pith. Memm. *scientia*, quod forsitan heic convenientius.

15. *Ut illi unde peteretur*. Iidem libri *illud*: statim etiam pro *vix* atque *ulstrata exceptio daretur*, habet Pith. *proventus atque exceptio daretur*, Memm. & Pal. pr. *tempus atque exceptio daretur*. Tos. *locus atque exceptio daretur*. Explicat locum istum Horoman. tit. de exceptionibus in Institutionibus Justinianeis. item eod. loci Cujacius.

16. *Exceptione excludi*. Sic pall. duo, & Memm. ac Pith. vulgata, *ne exceptio*.

I IN

IN IUDICIUM ANTEA VENISSET. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quam eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controversias, causasque tueatur, laborantibus succurrat, agris medeat, afflictos excitet; hunc in minimis, tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur? Equidem propinquum nostrum P. Craffum illum Divitem, cum multis aliis rebus elegantem hominem, & ornatum, præcipue in hoc ferendum & laudandum puto; 2. quod cum P. Scævola frater esset solitus ei per sepe dicere, NE QUÆ ILLVM in iure civili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumsisset: (quod quidem hic, qui mecum Cos. fuit, filius ejus est consecutus:) neque se ante causas eorum tractare, atque agere coepisse, quam *jus civile* didicisset. Quid verò ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, & quantum illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admittor: 4. sed tamen idem hoc semper jus civile contemnit, verum, quoniam latentia, atque opinionis mex voluissis esse patricios, nihil occultabo, & quoad potero vobis exponam, quid de quaque re lentiam. Antonii incredibilis quædam, & prope singularis, & divina vis ingenii videtur etiam hæc scientia juris nudata sit, & posse se facile ceteris armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus; ceteros verò non dubitabo primum inertiæ condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærare in iure, ac prætorum tribunalibus, iudicia privata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac iure ceteretur, jactare se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumlusionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, 6. testamentorum raptorum, ceterarumque rerum innumerabilium jura versentur, cum omnino, quid suum, quid alienum: 7. quare denique civis, an peregrinus: servus, an liber quipiã sit, ignoret, insignis est *impudentiæ*. Illa verò deridenda arrogantia est. IN MINORIBVS navigiis rudem esse se confiteri; quinqueremeis, aut etiam majores, gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiari adversarii stipulatiuncula; cum obignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur: ego tibi ullam causam majorem committendam putem? citius hercule is, qui duorum sealmorum naviculam in porta everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit. Quid si ne parvæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili: quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia juris audeat accedere? Quæ potuit igitur esse causa major, quam il

lius *militis*? de cuius morte, cum domum falsus ab exercitu nuntius venisset, & pater ejus, re credita, testamentum mutasset, & quem ei visum esset, fecisset heredem, essetque ipse mortuus: res delata est ad centumviros, cum miles domum revenisset, egissetque lege in hereditatem paternam testamento exheres filius, & Nempe in ea causa quaesitum est de jure civili, POSSERNE paternorum bonorum exheres esse filius, quem pater testamento neque heredem neque exheredem scripsisset nominatum? Quid, quæ de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumviri iudicaverunt? cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii ejusdem nominis hereditatem, gente ad se rediisse dicerent, nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis jure dicendum? Quid quod item in centumviri iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium venisset, cui Romæ exulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatoque esset mortuus, nonne in ea causa *jus applicationis*, obsecrum iane, & ignotum, patefactum in iudicio, atque illustratum est a patrono? Quid? nuper, cum ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio privato causam defenderem, nonne omnis nostra in jure veritata defensio est? Cum enim Marius Gravidianus a deis Auratæ vendidisset, neque servire quamdam earum ædium partem in mancipii lege dixisset: defendebamus, quidquid tuisset *incommodi* in mancipio, id si venditor scisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo valde sapiens, & à juris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper erravit. Nam cum a deis L. Fufio venderet: in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fufius autem simulatque edificari ceptum est in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quod, & cui-cumque particulæ calis officeretur, quamvis esset *procul*, mutari lumina putabat. Quid verò? clarissima M. Curii causa, 10. M. que Coponii nuper apud centumviros, quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scævola, 11. aequalis, & collega meus, homo omnium & disciplina juris civilis eruditissimus, & ingenio, prudentisque acutissimus, & oratione maximè limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque NISI POSTHUMVS, & natus, &, antequàm in suam tutelam veniret, mortuus esset, 12. heredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum, & natus, & mortuum, heres institutus: 13. ego voluntatem defenderem; hac eum tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, SI FILIVS non esset, qui in tutelam veniret, M. Curius esset heres, Num destitit uterque nostrum in ea causa, in auctoritatibus, in exen-

G 3 plis,

1. In iudicium ante venisset. Vulgata intrusæ negatvam. sed abest omnino Pall. duobus, item Memm. & Pith. videatur Horomanus lib. VIII. observ. cap. 3.

2. Quod cum P. Scævola frater esset. Sic quidem etiam Pall. pr. & Pith. ac Memm. sed reliqui, Scævola, præter Pal. sec. in quo tantum, quod cum P. Scævola esset. adeo ut non videatur negligendum Tosani collegii liber, in quo, ut monuit Sufsidus noster, quod cum P. Scævola superesset, &c. de quo consulatur Gulielmius lib. II. verisimilium cap. 4.

3. Quantum illa tempora, &c. ferre maximam potuit. Pal. pr. sec. quædam, item maxime, quomodo & Pith. Memm. placuitque Gulielmio; qui præterea è Tolano revocabatur, effere.

4. Sed tamen idem hæc semper jus, &c. Legendum potius arbitrabatur hæc Gulielmius, quam, ut contra mss. traiponderemus cum Lambino, idem semper hoc jus.

5. Possit se facili ceteris armis, &c. Pronomen istud inferendum autumabatur Gulielmius; extorque dicitur in mss. Pall. posterioribus omnibus; item in editione princeps.

6. Testamentorum raptorum. Delevi quod sequitur in vulgatis, aut raptorum, quod non excipit in Memm. aut Pith. solumque habet Pal. sec. testamentorum raptorum. primus vero è Tolano, alterque Memmit;

testamentorum raptorum aut raptorum; ut appareat appositum à scribis prælectione variante.

7. Quare denique. Gallicani & Pall. duo priores, quare demum. Lambinus abiecit, quare.

8. Nempe in ea causa. Dicitio Nempe, non apparet in Pall. duobus, aut totidem Gallicanis; & respicit ceret glossam.

9. Cui-cumque particulæ calis officeretur, quamvis &c. Editio prima interterget; officeretur via, quod & in aliquor Palatinis, sed syllaba minus, si enim officeret via. Camerarius illud via mutabat in illa, ut applicaretur particulæ. at Pal. pr. habet, officeret, sua quævis: ut locutissimum putarem ad hærescere lectioni receptæ, quæ & remanet in pluribus Pall.

10. M. que Coponii. Ita Pall. posteriores, at pr. M. que Ceji. sec. & Memm. M. que Copii. Pith. M. que Copi. Memmianus alter chartaceus, & M. Quinti Caponii.

11. Aequalis & collega meus. Pall. priores, & Gall. collega meus.

12. Heredem eum esse posse. Sic Pall. priores. nam posteriores inserta negativa, esse non posse, quod ait Camerarius exulare in Victorianos, defendique posse ratione Linguæ Græcæ quæ duæ negativæ affirmant; si videtur.

13. Ego voluntatem defenderem, &c. Consulatur & hæc Camerarius.

plis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio jure civili versari? Omitto jam plura exempla causarum amplissimarum quæ sunt innumerabilia, capitæ nostri sæpe potest accidere ut causæ versentur in jure. Etenim sic C. Mancinum, nobilissimum, atque optimum virum, ac consularem, cum eum propter *invidiam* Numantini fœderis paterpatratu ex S. C. Numantinis dedidisset, eumque illi non recepissent, posteaque Mancinus domum revenisset, neque in senatum introire dubitasset: P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis de senatu jussit educi, quod eum civem negaret esse: quia memoria sic esset proditum, quod *pater* suus, aut populus vendidisset, aut paterpatratu dedidisset, ei nullum esse postliminium. Quarum possumus reperire ex omnibus rebus civilibus causam, contentioneque majorem, quam de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis consularis, præsertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille posset infirmari, sed in civili jure consisteret? Similique in genere, inferiore ordine si quis apud nos *servisset* ex populo fœderato, seque libertasset, ac postea domum revenisset: quaesitum est apud majores nostros, 1. num is ad suos postliminio redisset, & amisisset hanc civitatem. Quid? de libertate, quo iudicium gravius esse nullum potest: nonne ex jure civili potest esse contentio, cum queritur, is, qui domini voluntate census sit, 2. continuone, an ubi lustrum conditum, liber sit? Quid, quod usu, memoria patrum, venit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam venisset, cum uxorem prægnantem in provincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntiam priori remisisset, mortuusque esset intestato, & ex utraque filius natus esset; mediocrisne res in controversiam adducta est? cum quaereretur de duobus civium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de ejus matre: quæ, si judicaretur, certis quibusdam verbis, non *novis nuptiis*, fieri cum superiore divorcium in concubinz locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia jura suæ civitatis ignorantem, erectum & celsum, alacri, & prompto ore, ac vultu, hucatque illuc intruentem, vagari magna cum caterva toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & propè cunctis civibus lucem ingenii, & consilii sui porrigentem, atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est? Et, quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiam hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris, magna, ac difficilis, tamen *utilitatis* magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, o dii immortales, non dicerem hoc, audiente Scævola, nisi ipse dicere solet, nullius artis faciliorem sibi cognitionem videri, quod quidem certis de causis: à peritisque aliter existimatur: primum quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ, atque augendæ potentis suæ causa, *pervulgari* artem suam noluerunt: deinde, posteaquam editum, expositis à Cn. Flavio primum actionibus; nulli fuerunt, qui illa arrificiose digesta generatim componerent. **Nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem institui vult, habeat illam scientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit.** Hoc video, dum breviter volue-

rim dicere, dictum à me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius. **OMNIA FERÈ**, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in musicis, numeri, & voces, & modi: in geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: in astrologia, cæli conversio, ortus, obitus, motusque siderum: in grammaticis, poetarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus, in hæc denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornate, disponere, meminisse, agere; ignota quondam omnibus, 3. & diffusa latè videbantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum *philosophi* assument, quæ rem dissolutam, divisamque conglutinaret, & ratione quodam constringeret. Sic ergo in jure civili finis hic, legitima, atque usitata in rebus, causisque civium, *æquabilitatem conservata*. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum paucitateque revocanda. Genus autem est id, quod sui similes communiione quadam, specie autem differentes, duas, aut plures. Partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur, omniaque, quæ sunt vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum. Est enim *definitio*, earum rerum, quæ sunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis, & circumscripta quædam explicatio. Hic ego rebus exempla adjungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem, nunc complectar quod proposui, brevi. Si enim aut mihi facere liceret, quod jamdiu cogito, aut alius quispiam, aut, me impedito, occupavit, aut mortuo effecerit, ut primum omne jus civile in genera digerat, quæ perpaucæ sunt: deinde eorum generum quasi quadam membra disperiat: tum propriam ejusque vim definitione declaret: perfectam artem juris civilis habeatis, magis magnam, atque uberem, quam *difficilem*, atque *obscuram*. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, vel passim licet carpentem, & colligentem undique, 4. repleti iusta juris civilis scientia. Nonne videtis, equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minime ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit, semperque vixit, ita tenere jus civile, uti, cum ab hoc discesserit, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponat? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro: neque ita *multa litteris*, aut voluminibus magnis continentur, eadem enim sunt elata primum à pluribus: deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius. Accedit verò quo facilius percipi, cognoscique jus civile possit, (quod minime perique arbitrantur) miræ quædam in cognoscendo *suavitas*, & delectatio. Nam, si vequent aliena studia delectant, plurima est & in omni jure civili, & in pontificum libris, & in XII. tabulis, antiquitatis effigies, quod & verborum, 5. prisca vetustas cognoscitur, & actionum genera quædam, majorum consuetudinem, vitamque declarant: si quis civilem scientiam contempletur, (nam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ) totam hanc 6. descriptis omnibus civitatis utilitatibus, ac partibus,

1. Nam is ad suos postliminio.] Consulatur Cujacius lib. XI. observationum cap. 27.

2. Continuone, an ubi lustrum conditum, liber sit.] Restitutio loci debetur Cujaci membranis, qui adætur lib. XVII. Oblerv. cap. 20. neque diverit exemplar Pithæi, in quo, an tibi lustrum conditum, liber sit. Nam Memmius unus, an ubi jam ter lustrum conditum, liber sit, alter verò: continuone ut an tribus lustris conditum liber sit; quod & in Pall. pr. sec. tert. oct. item nono; nisi, quod & is præterea præmittat vulgatam; hoc modo: si non sit conditum lustrum, continuone an tribus lustris conditum liber sit, quomodo item rehat in editionum prima, nam posteriores, si si modo sit conditum lustrum, non liber.

3. A peritisque aliter existimatur.] Pall. pr. & sec. item Memm. ac Pith. aliter nominatum, forsitan verius.

4. Repleti iusta latè videbantur.] Memmius libris, diffusa latè, Pith. & Pal.

sec. diffuse latè, unde putabat Gulielmius referendum, omnibus diffuse latè videb.

5. Repleti iusta juris civilis scientia.] Pall. posteriores, item editio antiqua, ista, priores item Pith. & Memm. repleti istam juris civilis scientiam, quod amplectendum existimabat Gulielmius, aut certe examinandum.

6. Prisca vetustas cognoscitur.] Pith. vetustate prisca cognoscitur, quod præposuerim alteri, est isthæc cum sequentibus habeam pro inquinatis, nam ubi mox habemus, si quis civilem scientiam contempletur; Pith. latinis nullis adeit illud contempletur, præterantque posteriores quidam, non que. Pithæanus verò exhibet, civili scientiam quam, &c.

7. Descriptis omnibus civitatis utilitatibus.] Pith. Memm. Pall. pr. ac sec. non exhibent illud omnibus civitatis.

Sibus, XII. tabulis contineri videbitis: sive quem ista prae-
potens, & gloriosa philosophia delectat, (dicam audacius,) hocce habet fontis omnium disputationum suarum, qui
jure civili & legibus continentur, ex his enim & dignita-
tem maxime expectandam videmus, cum verus, iustus, at-
que honestus labor honoribus, praemiis, & capta splendore
decoratur: vitia autem hominum, atque fraudes, damnis,
ignominis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multan-
tur: & docentur non infinitis, concertationumque plenis
disputationibus, sed auctoritate, necque legum domitas
habere libidinis, coërcere omnes cupiditates, nostra tue-
ri, ab alienis mentes, oculos, manus, abstinere. Fremant
omnes licet: dicam quod sentio: BIBLIOTHECAS me-
hercule omnium philosophorum unus mihi videtur XII.
tabularum libellis, si quis legum fontis, & capita vide-
rit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare.
Ac, si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat,
cujus rei tanta est vis, & tanta natura, ut Ithacam illam, in
asperrimis saxulis, tanquam nidulum, & affixam, sapien-
tissimus vir immortalitati anteponeret: quo amore tan-
dem infamati esse debemus in ejusmodi patriam, qua
una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, digni-
tatis? Cujus primum nobis mens, mos, disciplina, nota esse
debet, vel quia est patria, parens omnium nostrarum, vel
quia tanta sapientia fuisse in jure constituendo putanda
est, quam fuit in his tantis opibus imperii comparandis.
Perceptis etiam illam ex cognitione juris laetitiam, & vo-
luptatem, quod, quantum praestiterit nostri majores pru-
dentia ceteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum
illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges con-
ferre volueritis. Incredibile est enim, quam sit omne jus
civile, praeter hoc nostrum, inconditum, ac pane ridicu-
lum: de quo multa solet in sermonibus quotidianis dice-
re, cum hominum nostrorum prudentiam: ceteris omni-
bus, & maxime Graecis, anteponeo. His ego de causis di-
xeram, Scavola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, ju-
ris civilis cognitionem esse necessariam. Jam vero ipsa
per sese quantum afferat iis, qui ei praesunt, honoris, gra-
tiae, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Graecos in-
fimi homines, mercedula adducti, ministros se praebent in
judiciis oratoribus, ii, qui apud illos *περὶ νόμων* vocan-
tur: sic in nostra civitate contra amplissimos quisque, &
clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis scien-
tiam sic appellatus a fumino poeta est.

Egreg. est cordatus homo, catus. Altitu Sextus:
multique praeterea, qui cum ingenio sibi auctore dignita-
tem reperissent, persequerentur, ut in respondendo jure, au-
thoritate plus etiam, quam ipso ingenio, valerent. Senec-
tius vero celebranda, & ornanda quod honestius potest
esse persequium, quam juris interpretatio? Equidem mihi
hoc subsidium jam ab adolescentia comparavi, non solum
ad causarum usum forensem; sed etiam ad decus atque orna-
mentum senectutis, ut, cum me vires (quod ferè jam
tempus adventat) deficere coepissent, ista ab loquutione do-
mum meam vindicarem. Quid est enim praclarium,
quam honoribus, & reipub. muneribus perfunctum se-
nem, posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium di-
cat ille Pythius Apolloni, se esse eum, unde sit, si non populi,
& reges, at omnes sui cives consilium expectant,
Suarum rerum inerti? quos ego mea ope ex
Inerti certis, composesque consili
Dimitto, ut ne res remora trahent turbidas.

Est enim sine dubio domus jurisconsulti, torius oracu-
lum civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii janua, & ve-
ribulum, quod in ejus infirmissima validudine, affectaque
jam aetate, maxima quotidie frequentia civium, ac lum-

morum hominum splendore celebratur. Jam vero illi
non longam orationem desiderant, quamobrem existi-
mem publica quoque jura, quae sunt propria civitatis, at-
que imperii, tum monumenta rerum gestarum, & vetusta
exempla, oratori nota esse debere. Nam ut in rerum
privatarum causis, atque judiciis de promenda saepe ora-
tio est ex jure civili, & ideo, ut antè diximus, oratori
juris civilis scientia necessaria est: sic in causis publicis
judiciorum, concionum, senatus, omnis haec & antiquita-
tis memoria, & publici juris auctoritas, & regendae reipub.
ratio ac scientia, tamquam aliqua materies, iis oratori-
bus, qui versantur in rep. subiecta esse debent. Non enim
causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut ra-
bulam hoc sermone nostro conquirimus; sed eum virum,
qui primum sit ejus artis antistes, cujus cum ipsa natura
magnam homini facultatem daret; tamen nomine oratoris orna-
tus, ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum
per nos, sed divinitus ad nos delatum videretur: deinde
qui possit non tam caduco, quam nomine oratoris orna-
tus, incolumis vel inter hostium tela versari: tum qui
seelus, fraudemque nocentis possit dicendo subijcere odio
civium, supplicioque constringere: idemque ingenii pra-
sidio, innocentiam judiciorum praena liberare: idemque
laugentem, labentemque populum aut ad decus excita-
re, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos,
aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quem-
cumque in animis hominum motum res & causa postuler,
eum dicendo vel excitare possit, vel sedare. Hanc vim si
quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione scripse-
runt, expositam esse, aut à me posse exponi tam brevi, ve-
hementer errat: neque solum inscientiam meam, sed ne-
rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem, vobis,
quoniam ita voluistis, fontis, unde hauriretur, atque iti-
nera ipsa, ita putavi esse demonstranda: non ut ipse dux
essem (quod & infinitum est, & non necessarium), sed ut
commonstrarem tantum viam, & ut fieri solet, *digitum* ad
fontis intenderem. (see) Mihi vero, inquit Mucius, satis,
superque abs te videtur istorum studii, si modo sunt stu-
diosi, esse factum. nam, ut Socratem illum solitum ajunt
dicere, *perfectum* sibi opus esse, si quis satis esset concitatus
cohortatione sua ad studium cognoscendam, percipiendam
que virtutis: (quibus enim id persuasum esset, ut nihil
mallet se esse quam bonos viros iis reliquam faciem esse
doctrinam) sic ego intelligo, si in hac, quae patefecit ora-
tionem sua Crassus, intrare volueritis: facillimè vos ad ea,
quae cupitis, perventuros ab hoc aditu, januaque patefa-
cta. Nobis vero, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, per-
que jucunda: sed pauca etiam requirimus, in primisque
ea, quae valde breviter à te, Crasse, de ipsa arte percursa
sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse, confide-
rere, ea si paullo latius dixeris, expleis omnem expecta-
tionem diuturni desiderii nostri. Nam nunc, quibus stu-
dendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen
magnum: sed *vis* earum rerum, rationemque cupimus
cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo
facilius vos apud me tenerem, vestrae potius obsecutus
sum voluntati, quam aut consuetudini, aut naturae meae,
perimus ab Antonio, ut ea, quae continet, neque adhuc
provihi, ex quibus unum libellum sibi excidisse jamdu-
dum questus est, explicet nobis, & illa dicendi *mysteria* e-
nuntiet? Ut videretur, inquit Sulpicius, nam Antonio di-
cente, etiam quid tu intelligas, sentiemus. (ff) Pero igitur,
inquit Crassus, à te, quoniam id nobis, Antoni, ho-
minibus id aratis, oneris ab horum adolescentium studiis
imponitur, ut exponas, quid iis de rebus quas à te quaeri vi-
des, sentias, (ggg) Deprehensum equidem me, inquit Anto-
nius,

G 4

nius.

nius, planè video, atque sentio, non solum quod ea requiruntur à me, quorum sum ignarus, atque insolens, sed quia, quod in causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti vitare non sinunt. Verum hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla expectetur ornata oratio, neque enim sum de arte dicturus, quam numquam didici, sed de mea consuetudine: ipsaque illa quæ in comm. narium meum retuli, sunt ejusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causisque tractata: quæ si vobis, hominibus cruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatore, qui ex me ea quaeritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatore, cum vobis non meo iudicio, sed vestro studio inductus non gravatè respondero. Tum Crassus, Perge modò, inquit, Antoni. nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum poeniteat ad hunc te sermonem impulsisse. *(bbb)* Ego verò, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo: ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur, ne vagari, & errare cogatur oratio, si ii, qui inter se disenserint, non idem esse illud, quo de agitur, intelligent. Nam, si forte quaeretur, quæ esset *ars imperatoris*, constituendum putarem principio, quis esset imperator: qui cum esset constitutus administrator quidam belli gerendi, tum adungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de com meatu, de insidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo, & scientia compotes, eos esse imperatores dicerem: uterque exemplis Africanorum, & Maximorum, Epaminondam, atque Hannibalem, atque ejus generis homines nominarem. Sin autem quaeremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam, ulum & scientiam & studium suum contulisset, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus *utilitas reip.* pararetur, augeturque, teneret: iisque uteretur: hunc reip. rectorem, & consilii publici auctorem esse habendum: prædicaremque P. Lentulum, principem illum, & T. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumera bilis alios cum ex nostra civitate, tum ex ceteris. Sin autem quaeretur, quisnam *juriconsultus* verè nominaretur: eum dicerem, qui legum, & consuetudinibus ejus, qua privati in civitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cavendum, peritus esset: & ex eo genere Sex. Atilium, M. Manilium, P. Mucium nominarem, atque, ut jam ad leviora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poëta quaeratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. *Philosophi* denique ipsius, qui de sua vi, ac sapientia unus omnia panè proficitur, est tamen quædam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum divinarum, atque humanarum vim, naturam, causasque nosse, & omnem benè vivendi rationem tenere, & perfecti, nomine hoc appelletur. *Oratorem* autem, quoniam de eo quaerimus, equidem non facio eundem, quem Crassus, qui mihi visus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto esse, qui verbis ad audiendum jucundis, & sententiis ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atque communibus. hunc ego appello oratorem, eumque esse præterea instructum voce, & actione, & lepore quodam volo. Crassus verò mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed

ingenii sui finibus immensis panè, describere, nam & *delectatum* regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit: in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere; cum sapissimè tibi senatus breviter, impoliteque dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. verò Scæurus, quem non longè fuit apud se esse audio, vir regendæ reip. scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem gravitatis, & consilii sui vindicari à te. Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas: jam, credo, huc veniat, & hanc loquacitatem nostram *vultu ipso*, aspectuque conterreat: qui quamquam est in dicendo minimè contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur. Neque verò, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est: aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in procuracione civitatis egregius, & aliquam scientiam dicendi copia est consecutus. multum inter se distant istæ facultates, longeque sunt diversæ, atque sejunctæ, neque eadem ratione, ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reip. dignitatem exornabant. N. Q. V. 1. N. M. est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus, ne amplius, quam singulas artes, nosse liceat. Quare non etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & juris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia, nam si quisque, ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumerit, is perficiet, ut, quod præterea sciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam esse videatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, 2 & duodecim scriptis ludere, proprium esse juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optimè fecerit: eademque ratione dicantur, & quos 3 *Φυσικὸς* Græci nominant, iidem poëta, quoniam Empedocles physicus egregium poëma fecerit. At hoc ne *philosophi* quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque à se possideri volunt, dicere audent, geometriam aut musicam, philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac, si jam placet, omnes artes oratori subjungere, tolerabilius est sic potius dicere, ut, quoniam dicendi facultas aliam non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum jucunda quadam varietate, SIT BONT ORATORIS multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percussisse: neque ea, ut sua, possedisse; sed, ut aliena, libasse. Fateor enim, callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere. Neque vero istis *tragœdiis* tuis, quibus uti philosophi maximè solent, Crasse, perturbor, quod ita dixisti, neminem posse eorum mentis, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restringere, cum eo maximè vis oratoris, magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessario percipienda: quo in studio, hominum quoque ingeniosissimorum otiosissimorumque totas *itates* videmus esse contritas: quorum ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis non modò non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque versamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim umquam orator magnus, & gravis, cum iratum

1. Aliquam scientiam & rudi copia est consecutus. Lambinus, illam scientiam, sed præter n. n. nostras, in quibus tamen, aliquam scientiam dicendi copiam esse consecutus.

2. Et duodecim scriptis.] Non aliter etiam Pall. nostri. ut & in suis repererat P. Victorius, egregieque tuerit libro 7. Var. Lectionum cap. 50. 3. Φυσικὸς. Physicos.

fratrum aduersariis iudicem facere vellet, haesitavit ob eam causam quod nesciret, quid esset iracundia, fervore mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum ceteris animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare vellet, ea dixit, quae a philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere, quique eos in iudicium mentibus concitent, scelus eos nefarium facere: partim, qui tolerabiliores volunt esse, & ad veritatem vitae propius accedere, permediocriter, ac potius levis motus debere esse dicunt. Orator autem omnia haec, quae putantur in communi vitae consuetudine, mala ac molesta, & fugienda, multo maiora, & acerbiora verbis facit: Itemque ea, quae vulgo expectanda, atque optabilia videntur, dicendo aspicit, atque ornatur, neque vult ita *sapienter inter fluitos videri*, uti, qui a dicitur, aut illum ineptum, aut Graeculum putent: aut etiam si valde probent ingenium oratoris, sapientiam admittentur, se esse fluitos moleste ferant: sed ita 3 peragrat per animos hominum, ita sensus, mentisque pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonum in animone sit, an in corpore: virtute, an voluptate definiatur: an haec inter se jungi, copularique possint: an verò, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil plane cognosci, & percipi possit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam, & multas, copiosas, variasque rationes. Sed aliud quiddam, longe aliud, Crasse, quaerimus. acuto homine nobis opus est, & natura, usuque callido, qui sagaciter peruestiget, quid sui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet *venas* cuiusque generis, aetatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid ager, aut erit acturus, mentis, sensusque degustet. philosophorum autem libros reservet sibi ad huiusmodi Tusculani requiem, atque otium, ne, si quando ei dicendum erit de iustitia & fide, mutuetur à Platone, qui, cum haec exprimenda verbis arbitraretur, *novam* quandam finxit in libris civitatem: usque eò illa, quae dicenda de iustitia putabat, à vitae consuetudine, & à civitatum moribus abhorrebant. Quod si ea probarentur in populis, atque in civitatibus: quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, & amplissimo principi civitatis, ut illa diceret in maxima concione tuorum civium, quae dixisti? ERIPITE NOS EX MISERIAS, ERIPITE NOS EX FAVIBUS EORVM, QUORVM CRVDELITAS NOSRO SANGVINE NON POTEST EXPLERI: NOLITE SINERE NOS CIVIVM SERVIRE, NISI VOBIS VNIVERSIS, QUIBVS ET POSVIMVS ET DEBEMVS. Omitto miseras, in quibus, ut illi ajunt, vir fortis est: non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi vis, ne iudicio iniquo exorbeat sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse: servire verò non modò te, sed universum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere? Potestne virtus, Crasse, *servire*, istis auctoribus, quorum tu praecepta oratoris facilitate complecteris? quae & semper, & sola libera est, quaeque *VTIAM*, si corpora capta sunt armis, aut constricta vinculis, tamen suum jus, atque omnium rerum imperantiam libertatem tenere debeat. Quae verò addidisti, non modò senatum servire posse populo, sed etiam debere, quis philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis, doloremque referens probare possit? Senatum servire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem, quasi quaedam habebas tradidisset? Itaque haec cum à te *divinitus* & ego di-

cta arbitraret, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiae deditus, non modò parum commode, sed etiam turpiter & flagitiose dicta esse dicebat. Idemque Ser. Galbam, quem hominem 2 probe nosse, & commeminisse se dicebat, pergraviter reprehendere solebat, quòd is, x. Scribonio quaestionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato Galba gravis atque acer inimicus, asperè apud populum & vehementer esset locutus: quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quòd is C. Sulpicii Galli, propinqui sui Q. pupillum filium ipse pane in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi *recordatione*, & memoria factum populo moveret, & duos filios suos parvos, tutela populi commendasset, ac se, tanquam in prociactu testamentum faceret, sine libra, atque tabulis populum Rom. tutorem instituire dixisset illorum orbitati. Itaque cum & invidia, & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragediis liberatum ferebat, quòd item apud Catonem scriptum esse video, nisi *pueris & laetymis* usus esset, poenas cum daturum fuisse. Haec Rutilius valde vituperabat, & huic humilitati dicebat, vel exilium fuisse, vel mortem anteponendam. Neque verò hoc solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit, nam cum esset ille vir exemplum, ut scitis innocentia: cumque illo nemo neque integrior esset in civitate, neque sanctior, non modò *supplex* iudicibus esse noluit, sed ne ornatus quidem, autherius causam dici sua 3 quam simplex oratio veritatis ferebat. Paulum huic Cotta tribuit partium, disertissimo adolescenti, fororis suae filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Qu. Mucius, more suo, nullo apparatu, purè & dilucidè. Quid sit tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum esse paullo antè dicebas, & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere? quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives, supplicioque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex inimicis mentibus evellisset *vis orationis* tuae: nunc talis vir amissus est, dū causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis civitate res ageretur, nemo in gemuit, nemo in clamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo temp. imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supposit, credo, ne stois renuntiareretur. Imitatus est homo Romanus, & consularis veterem illum Socratem, qui, quum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed *magister*, aut dominus videretur esse iudicum. Quinetiam, quum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non in vitus legit, & commode scriptam esse dixit: sed, inquit, *ut, si mihi* calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent viriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam videri: fortem, & virilem non videri: Ergo ille quoque damnatus est: neque solum *primis sententis*, quibus tantum statuebant iudices, damnarent, an absolventem, sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, & quasi poenae aestimatio. ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi aestimatio nem commemuisse se maximè confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit, *se se meruisse*, ut amplissimis honoribus, & praemiis decoraretur, & ut ei vi-

G 5

ctus

1. Peragrat per animos hominum.] Lambinus expunxit, per, non necessarium, & nolentibus mss.

2. Probe nosse & commeminasse. &c.] In Pall. nostris non invenio nosse & ablutique chartaceo Memmii. nam alter membranaceus heic erat mutulus, ut & Pichaeinus.

3. Quum simplex oratio veritatis ferebat.] Ita Pall. omnes, nisi quod res-

cio abesse veritatis. retro vulgati, ratio, praeter edd. antiquas.
4. Quasi poenae aestimatio. ex sententia, cum iudicibus, &c.] Lambinus: reposito, haec sententia sed praeter libros itricos, qui nihil variant, nisi quod, poenae aestimatio ex sententia. unus, poenae aestimatio, editio praeter habet, quasi poenae, ex aestimatio & sententia cum iudicibus.

A. Camp

Atus quotidianus in Prytaneo publicè præberetur: qui hodie apud Græcos maximus haberetur. Cujus responso sic iudices exarserunt, ut capitis absolutus esset, (quod me hercule etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quoniam modo istos philosophos ferre possimus, qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam *ob culpam*, nisi propter dicendi inscientiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius: tantum dico, & aliud illud esse, atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse. Nam quod jus civile, Crasse, tam vehementer amplexus es, video quid egeris, tum, quum dicebas, videbam. Primum Scævola te dedidisti, quem, omnes amare meritissimè pro ejus eximia suavitate debemus: cuius artem 2 cum in dotatam esse, atque incomitatum, & incomitam videres, verborum eam dote locupletasti, & ornasti. Deinde quod in ea tu plus operæ, laborisque consumpseras, cum ejus studii tibi & honoris, & magister esset domi, veritas es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno. Sit sanè tanta, quantum tu istam esse vis, etenim sine controversia & magna est, & late patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, & clarissimi cives 3 ei studio etiam hodie præfunt: sed vide, Crasse, ne, dum novo, & *ut sine ornatu* velis ornare juris civilis scientiam, suo quoque eam, concessio, & tradito spoliis, atque denudes. Nam, si ita diceres, qui jurisconsultus esset, esse eum oratorem, itemque qui esset orator, juris eundem esse consultum, præclaras duas artes constitueres, atque inter se pareis, & ejusdem socias dignitatis nunc verò jurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quarimus, fateris esse posse, fuisseque plurimum: oratorem negas, nisi illam scientiam assumerit, esse posse. Ita & tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi legulejus quidam cautus, & acutus, præco actionum, 4 *causæ* formularum, *aut* *epyllabarium*. Sed qui sæpe utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentia tanquam ancillulam, pedisequamque adjunxisti. Quod verò *impudentiam* admiratus es eorum patronorum, qui aut cum parva nescient, magna profiterentur; aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare audent in causis, cum ea nescirent, nunquamque didicissent: utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis cõmuni fiat, nesciat, eundem ejus mulieris, quæ cõmunionem fecerit, causam posse defendere. Nec si parvi navigii, & magni eadem est in gubernando scientia, idcirco qui, quibus verbis 5 erectum cieri oporteat, nesciat, idem hercundæ familiæ causam agere nõ possit. Nam, quod maxime centumvirales causas in jure positas protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatiissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curii, quæ abs te nõ per est dicta, & in C. Hostilii Mancini controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissentio. Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, cum hic jurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non *suo officio*, sed alieno, hoc est, non juris scientia, sed eloquentia,

sustentatus. Equidem hoc sæpe audivi, cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consulatus, Ser. Galba asseclaretur, quod Crassi filium C. filio suo despondisset, accessisset ad Crassum consulendi causa quendam rusticam: qui cum Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo *verum magis*, quam ad suam rem accommodatum abstulisset: ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quæsitumque, qua de re ad Crassum retulisset. ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, Suspensio, inquit, animo, & occupato, Crassum tibi respondisse video, deinde ipsum Crassum manu prehendit: Et heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? Tum ille *filenter*, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nõ dubium esse posse, Galba autem alludens variè, & copiosè, multas similitudines asserre, multa que *pro æquitate* contra jus dicere; atque illum, cum disserendo par esse non posset (quamquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galba nullo modo) ad auctores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mucii, fratris sui libris, & in Sex. Ælii commentariis scriptum protulisse: ac tamen concessisse Galba, disputationem sibi probabilem, & propè veram videri. Attamen quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in iudicium vocari nõ solent. NUM QVIS eo testamento, quod patris familiaris ante fecit, quam ei filius natus est, hereditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impudenter oratori omnem hanc partem 1 juris in controversia ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos non esse difficile oratori, ejus partem, quam cumque defendat, auctorem aliquem invenire: à quo cum *amenuas hasias* acceperit, ipse eas oratoris faceret, viribusque torquebit. Nisi verò (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævola) tu libellis, aut præceptis fecerit tui causam M. Curii defendidisti: nonne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia, (frequens enim te audivi, atque affui) multo majorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis faceris pellexisti, cum & illud *nimum acumen* illuderes, & admirare ingenium Scævola, qui excogitasset *nasæ prius oportere, quam emori*: eumque multa colligeres ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex vita, ac sermone communi, non modo acutè, sed etiam ridiculè ac facete: ubi si verba, non rem sequeremur, confici nil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac latentia fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi vis egregia, summa festivitate, & venustate cõjuncta profuit. Ipse ille Mucius paterni juris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quæ legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisse imperitis occultius? nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut *SCRIPTVM* plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistratos exercentur omnes, cum in ejusmodi causis alias scriptum, alias æquitatem defendere doentur. Et credo in illa militis causa, si tu aut heredem, aut militem defendidisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim, & oratoriam facultatem

1. Con indicatam esse atque incomitam, &c. Quidam docti putant hinc alienam, atque incomitam, sed in nime est. respicit enim ad mulieres, quibus comites & pedisequæ; ut vel notum ex Amphitruone Plauti.

2. Et studio etiam hodie præfunt. Retulit Lambinus habuisse in f. deos amplius, si studio etiam præfunt, & etiam hodie præfunt. Et ita quidem editi à P. Victorio, neque multo lectus prima impressio: sed nihil eorum præferunt exemplaria Palatina septem. primus enim liber ac secundus heic æque, ut Gallicani, mutilantur.

3. Causæ formularum, &c. Editio vetustissima *causæ*, quod & in Pal. quinto, sexto, octo nono, item uno Memmiano, sed prius hæret in ceteris Pall. tert. quart. sept. viderique apud, Bernardus Martinus emendabat e in f. *causæ formularum*; qui consulatur libro xv. Var. cap. 3. Gulielmus maluit, præd. ad iuniorum *causæ formularum*, &c.

4. *Est non ceteri*. Castigatio debita P. Victorio, qui videatur libro xxxv. Var. lectio capite 1. alludensque eodem membrana Pall.

5. *Juris incomitam esse*. Est à conjectura Lambini, Pall. cum omnes & prius vulgati, *juris in controversia*.

tem contulisses, tu verò vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo iudicio positum videretur: vel si causam ageres militis, partem ejus, ut soles, dicendo à mortuis excitasses: statuisse ante oculos: complexus esset filium, sensusque cum centumviris commendasset: lapides mehercule omnes flere ac lamentari coegisset, ut totum illud: UXI LINGVA NVN CVPASSET, non in XII. tab. quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur. Nam quod *inertiam* acculas adolescentiam, qui istam artē primum facillimam non edificant: quæ quàm sit facilis illi viderint, qui ejus artis arrogantia, quasi difficillima sit, ira subnixi ambulat: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artē facilem esse dicis, quam concedis adhuc artē omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artē didicerit, ut hanc artē efficere possit, tum esse illam artē futuram: deinde, quod sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, & ea se carere pariuntur, nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non Teuerum Pacuvii malit, quàm Manilianas venalium vendendorum leges ediscere. Tum autem quod amore patriæ censes nos nostrorum majorum inventa nosse debere, non vides, veteres leges aut ipsas sua vetustate consensuisse, aut novis legibus esse sublatas? Quod verò viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & proxima proposita sint virtutibus & supplicia vitii: equidem putabam, V I R V T E M hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, 2. quàm sit bellum cavere malum, scire possumus. Deme autem ipso, cui unitu concedis, ut sine ulla juris scientia tamen causis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me umquam jus civile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in jure possem defendere, utquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse antiquæ custodiendi generis, atque artis, aliud in communi vita, & vulgari hominum consuetudine, nec hebetem, nec rudem, Cui nostrum non licet fundos nostros obire, aut res ruiticas vel fructus causâ, vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut quid sit sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, Magonis Karchaginensis sunt libri perdiscendi? an hac *communis intelligentia* contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in jure civili præsertim, cum in causis, & in negotiis, & in foro conterantur, satis instruti esse possumus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque advenæ esse videamur? Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior: difficile, credo, sit cum hoc Scævola communicare: quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita desuerunt. An verò si de re ipsa, si de finibus, cum in rem præsentem non venimus, si 3. de tabulis, & præscriptionibus controversa est, contortas res, & sæpe difficileis necessariorum perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum re-

sponsa cognoscenda sunt veremur, ne ea, si ac ab adolescentia juri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihilne igitur *prodest* oratori juris civilis scientia? Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cujus eloquentia copia rerum debeatur esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, ut ejus industria in plura studia dilatare nolumus. Quis neget esse oratori in hoc oratorio motu, statumque, Rostri gestum, & venustatem? tamen nemo suaferit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo hiltionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quàm *vox*? tamen me auctore nemo dicendi studiosus 4. Græcorum more, & tragædorum voci serviet, qui & annos compluteis sedentes declamant, & quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes sensum excitant, eandemque, cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad gravissimum sonum recipiunt, & quasi quodam modo colligunt, hoc nos si facere velimus, antè condemnentur illi, quorum causas receperimus, quàm toties, quoties perscribitur, 5. Pæanem, aut munionem citariamus. Quod si in gestu, qui multum oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborare nobis non licet, ac tantum in utroque assequi possumus, quantum, in hac *actis* quotidiani muneris, spatii nobis datur, quanto minus est ad juris civilis perdiscendi occupationem descendendum? quod & summam percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod vox, & gestus subito sumi, & aliunde arripi non potest: jure utilitas, ad quamque causam quamvis repente vel à peritis, vel de libri depromi potest. Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis juris peritos, & cum ipsi sint peritissimi, & qui, ut abs te paullo antè dictum est, *pragmatici* vocantur. In quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum *authoritate* leges, & jura testata esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in jure civili, non ei Pragmaticum adiutorem dare. Nam quod dicit senectutem à solitudine vindicari juris civilis scientia, fortasse etiam *peccunia* magnitudine, sed nos non quid nobis utile, verum quid oratori necessarium sit, quaerimus, quamquam quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Rostri dicere, se, quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, & cætus remissiores esse facturum, Quod si ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Crasse fallit, quàm multa sint, & quam varia genera dicendi, 7. & quod haud sciam, an tu primus ostenderit, qui jamdiu multo dicit remissius, & lenius, quàm solebas: neque minus hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis, & 8. contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paullo intentiore, nunquam, ut Ser Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quod si jam hoc facere non poteris, aut noles: veteris, ne tua domus, talis & viri, & civis, si à *linguisti* hominibus ne colatur,

1. Manilianas venalium, etc. Y Securus sum auctoritatem Antonii Augustini, afferentis ita nomen istud scribi in Pandectis Florentinis. Vulgatur quidem passim Manilianas, sed alterum reperi in Pal. quint. & sepe, nam est habebat Manilianas; sextus Manilianas; tert. quart. nonus Manilianas; quod & in Mammiano; quibus proxime editio prima, Mammilianas.

2. Quam sit bellum cavere malum. Forte male, annotatum ad oram Lambini Guelmiius id cancellavit, adscriptoque, malum cærum.

3. De tabulis & præscriptionibus. Id est, sint ne præscripæ tabule temporum decurru, male Lambinus, qui suppositit præscripæ tabule.

4. Græcorum more, & tragædorum voci serviet, etc. Lambinus fide, trium pal. delievit. male, certe comparat in Pall. omnibus, præterquam in

sepe, ubi exstat au.

5. Pæanem aut munionem. Haud multum divercunt ab hac lectioe Pall. Turnebus coniecit *minurionem*, stabilique libro 1. Advers. cap.

12. Allis placet *nomurionem*.

6. Cum ipse sint peritissimi. Nihil discrepat mss. nostris. Lambinus substituit *impristissimi*, ita tamen ut hujus mutationis nullam faciat mentionem in Notis.

7. Et quod haud sciam, etc. Lambini editionibus inolevit sphaema typographicum, aut sciam; quod ferri non potest.

8. Contentio probatur. Pall. plures probatur, nescio utram dicam potius.

volatur, à ceteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidium senectutis, in eorum, qui consultam veniant, multitudinem esse ponendum, sed tanquam portum aliquem, expectem istam, quam tu times, solitudinem. SVBIDIVM enim bellissimum existimo esse senectuti, orium. Reliqua verò etiam si adjuvant, historiam dico, & prudentiam juris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, si quando opus erit, à viro optimo. & istis rebus instructissimo, i familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate versentur, sed mehercule non ita multum spatis mihi datur, si modo ea facere, & persequi volent, quæ à te, Crasse, præcepta sunt: qui mihi propè etiam nimis duras leges imponere te visus es huic ætati: sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum propè necessarias. Nam & subita ad præpositas causas exercitationes, & accurate, & meditatæ commentationes, ac *stilius* ille tuus, quem tu verè dixisti perfectorem dicendi esse, ac magistrum, multi sudoris est, & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam, vel ad imitandum. Illud verò fuit horribile, quod mehercule vereor ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumquemque nostram quasi quendam esse Roscium: dixisti que, non tam ea, 2. quæ recte essent, probari, quam quæ prava sunt, fastidiosi adhærescere: quod ego non tam fastidiose in nobis, quam in histrionibus, spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissimè audiri video, tenet enim *res ipsa*, atque causa, at *A. sopum*, 3. si paulum irrauserit, explodi. *A quibus* enim nihil præter voluptatem aurium queritur, in iis offenditur, simulatque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant, quæ si omnia summa non sunt, (& pleraque tamen magna sunt,) necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri. Ergo, ut ad primum illud revertar; sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accomodatè ad persuadendum possit dicere, is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari, ac forensi: remotisque ceteris studiis, quamvis ea sunt ampla, atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, nocteis & dies urgeatur: imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo

tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut *primè impedimenta nature* diligentia, industriaque superarit: cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam litteram non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. Deinde cum spiritus ejus esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est affectus, ut una continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (ut memoria proditum est) conjectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuecebat: neque ingrediens arduo, sed inambulans, atque ad celsu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium, & ad laborem incitandos juvenes vehementer assentior: cetera quæ collegisti ex variis, & diversis studiis, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio, atque munere sejuncta esse arbitror. (iii) Hæc cum Antonius dixisset: sanè dubitare visus est Sulpicius, & Coctus, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. (kkk) Tum Crassus Operarum nobis quendam, Antoni, oratorem facis, atque haud scio an aliter sentias, & utare tua illa iusticia ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo umquam præstitit: cujus quidem ipsius facultatis exercitatio, oratorum propria est, sed jam in philosophorum consuetudine versatur, maximeque eorum, qui de omni re proposita in utramque partem solent copiosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his præcipuum audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subtelis, neque quidquam amplius afferret, quam quod causarum necessitas postularet: sed majus quiddam videbam, cum censebam, oratorem, præsertim in *nostra re pub.* nullius ornamentis experte esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis, præceptisque oratoris quaesita sunt: sed opinor, secundum hunc diem, satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scævola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat; & nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. (lll) Placuit sic omnibus. (mmm) Tum Scævola, Sanè, inquit, 4. vellem non constituissem in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio; libenter audirem Antonium, & cum exurgeret, simul aridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quòd jus nostrum civile pervellit, quam jucundus, quòd se id nescire confessus est.

M. TVLLI

1. Familiari meo Longino. Ita restitue ex alio Tullii loco Nicol. Grucobius. vulgo erat Longi, quod & in Pall. aut longi.
 2. Quæ recte essent probari & quam quæ prava sunt fastidiosi adhærescere. Pall. omnes respiciunt illa intermedia, probari quam quæ prava sunt. adscriptumque octavo aliter legi, essent, quam quæ fastidiosi adhærescere. voluti forte fastidiosi. existat tamen vulgata in editione prima.
 3. Si paulum irrauserit. Hac facie citatur à Prisciano, existatque in

Pall. octavo. ceteri adhærent serè vulgato irrauserit.
 4. Vellem non constituissem in Tusculanum me hodie venturum esse Lælio. Haud secus omnes Palatin. recepta enim lectio constituisse. sed verè Lipsius noster libro v. Quæst. Epistol. 17. monuit agnoscere se heic manum malam: quare adhibito scalpello restituit, constituissem in Tusculanum hodie Lælio; ut cetera sint à Scholiaste.

M. TULLII CICERONIS
DE
ORATORE,
LIBER SECUNDUS.

CRASSVS, CATVLVS, C. IVL. CAESAR,
Antonius, Sulpitius, Cotta.

Synopsis libri secundi de Oratore.

a ad o Antonius suscepto dicendi onere. p q r i Artificium sive studium dicendi nullum esse posse ait, nisi o accesserit. Rem fecunditate declarari esse, arte mediocrem cum ars sit rerum que sciuntur, oratorum autem actio opinione continetur: cum & apud eos qui sciunt, & ab eis ipsi qui nesciunt, dicatur. i Et tamen precepta quadam peracuta dicendi dari posse ad pertractandos animos hominum & commovendas eorum voluntates. Ea si simul collecta sint, magnam quandam artem aut quasi artem efficere, ut qui ea fuerit affectus, perfectus sit orator, qui nihil neque praclarus, neque iucundus, plenus, subtilis. Oratorem illum versari in consiliis rerum maximarum dandi, in irutandis hominum animis, moderandis, cohortandis, dehortandis, in vituperio, laude, accusatione, consolatione, historia cognitione. Ceterarum artium homines ornatus sua dicere, siquid ab hac arte didicerint. Oratorem sine eloquentia munus suum prestare, aut nomen suum obtinere non posse: tamen si sine eloquentia cetera artes possint, u x y Materiam oratoris questionem esse vel infinitam seu generalem: & finitam, seu certam. Hoc genus questionis ultimum versari vel in lite ordinanda (hinc iudiciale genus causa) aut in consilio dandi (hinc deliberativum) in laude (unde demonstrativum) quod consistit, minus necessarium esse. z aa Ex superioribus enim facile peti posse. bb cc aequè ut si de testimonio. dd ee mandato aliquo sit dicendum, si oburgandum, cohortandum. ff gg hh ii kk aut historia scribenda (ll mm nn oo pp qq quo loco hic ab Antonio de historia legibus, & scriptoribus cum Latini, tum & Graeci quadam interseruntur) Infinitum genus causa non rectè à multis explicari. rr II Iudiciale genus causa omnium esse difficillimum, tt uu Graeci id causa genus minus bene tractasse. Nam de infinito genere causa nulla dant precepta. Ac licet rectè quinque quasi membra eloquentia faciant, (Inventionem, Dispositionem, Elocutionem, Memoriam, Pronunciationem) ut & quinque, sex, septemve orationis partes (Exordium, Narrationem, Partitionem, Confirmationem, Digressionem, Conclusionem) que tamen precepta principiorum & narrationum esse voluerunt, eadem suam & aliarum quoque partium, quum omnibus partibus benevolentem, attentum & discretum auditorem facere oporteat, versimiliter & aperte & breviter sit dicendum. Hoc utilis tradit, ut orator futurus primum tinctus sit literis, & optima ab optimis discat, ut quid deceat in omnibus sequatur, ut valeat viribus, spiritu, lingua. Imò ut sit vir bonus (In perfectu enim oratoribus superiora requirit, ut & mediocri permitienda qua velit: Absurdum oratorem, ad aliud studium transferendum esse) Eum qui perfectus orator esse velit d. bere, srum d. scendi ludum putare: sed & magistrum, quem imitetur, optimum eligere, & cum optimo se exercere (xx yy Tam ipsi possit accidere, ut nullius imitatione sibi proposita quidam laudem, sed cum periculo obtineant) ad INVENTIONEM hac qua sequuntur pertinere causa genus ei vel ab initio spectandum esse. Questionem facti institutione: Qualitatis, futuri perspicacia: Nominis definitione: scripti controversias perspicacitate tolli atque expelli. Causa genere cognita, Probationis oratoris querendas esse, quarum qua contra rem sunt, collocanda tantum: qua in re insita, etiam inveniendae, & ex sui quasi locis eruenda. zz aaa bbb ccc ad ddd Vm oratorum, in audiente conciliando, docendo, movendo totam possiam esse, qua orationis lenitatem, acumen, vimque desiderant. Argumentis fidem fieri, qua ex locis sruerunda acumine, ratione, diligentia. Acumen ingeni primas: diligentiam secundas obtinere. ecc fff ggg Ariam non esse essentandam. hhh Locorum altos ex sua vi & natura: altos foris assumi. Vel mediocri esse ingeni iudicare, quod argumentorum genus cuique causarum generi conveniat. Argumenta ita reperta rectè atque ordine tractari oportere. Invenit qua ad docendum auditorem efficiant, querenda esse qua ad conciliandum, iii kkk ll mmm & movendum. Neminem sive oratorem sive historiam, sive poetam movere, nisi ipse primum sit. Animos conciliari concitatione, & commendatione. nnn ooo Motus non passim adhibendos, sed si causa postulet. Amorem enim, odium, iram: Item, Latitiam, molestiam, Invidiam, misericordiam aliter atque aliter excitari. Refutationem ex iisdem locis, quibus confirmatio petatur, quari. Jocos & facetias plerumque ad movendum oportere. ppp ad zzz Iatitiam aliam aequaliter susam in omni sermone (qua & cavallatio) alteram acutam & brevem, qua & dicacitas. aaaa Tum Julius sermons suscepto, de Risu disputans, in risu quinque potissimum quari, quid & unde risus, cuius se risum movere, & au oratoris: quatenus movendus, & qua ejus genera. Facetias in re aut dicto seu verbo consistere, easq; variè tradere posse. In verbis sunt ridicula, ne cum aliud expectamus, aliud dicitur, cum ab adversario verbum exceptum, in eundem insigimus: cum paronomasia utimur: versum aliquem vel proverbium interponimus, verba immutamus vel inverimus. In rebus vero factia oritur, si rem ipsam ridiculam aptissime ponemus, si apolo, historia, similitudine, imagine, ridiculi utimur: si obscuritate adhibita alium purgemus: si quod distulabimus, sibi verbo rem vitiosam appellabimus: si ex adversari oratione aliud exceperimus, quam ille veli: si videri intelligere volumus, quod ipsi intelligimus, siquid profitemur, in quo ridiculi sit suspicio. Huc pertinent stomachosa, submorosa, lenia, sulticia salsa reprobata, conyctura salsa: si videntur discrepantia, si reprehendimus quasi errantem: si admonebimus, aut consilium dabimus, siquid adversario vel res contentanem dicemus siquid rapimus prater expectationem, si id faceret adversario concedemus facile quod nobis denavit, si sententia adhibita ridiculum quid dicamus, si posse, qua fieri non possunt, optabimus: si lenè percontantibus aliud respondimus. Huc referri expectationes, adurbationes, minationes & similia. bbbb ad gggg Tum Antonius receptis dicendi partibus, itaque ad inventionem pertinent explicari, DISPOSITIONIS precepta afferens, monet initio cogitandum esse, quid primum sit dicendum, ac quidem de Exordio, Narratione, Partitione, Confirmatione, Refutatione, Conclusionem. Hac in genere causarum

causarum Judiciali, & Deliberatio spectans. Laudatvum occupari in testimoniis & funeribus. Laudari habet, genus, formam, vires, aper, divitias, & cetera quae a fortuna, vel virtute corporis, moribus, animi, hhhh iiii His explicatis de MEMORIA disputat. kkkk ad illi ac tandem disputationis finis imponitur atq; quae ad ELOCUTIONEM & PRONUNCIATIONEM pertinent, in librum sequentem rejecta.

MAGNA nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinae quam quantum prima illa puerili institutione potuisset. M. autem Antonium omnino omnino eruditiois expertem, atque ignavum fuisse; erantque multi, qui, i quamquam ita se rem habere arbitrantur, tamen, quo facilius nos incensos studio dicendi a doctrina detererent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus praedicarent, ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis, patris nostri, optimi ac prudentissimi viri, studium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone, propinquo nostro, & L. Cicerone, patruo, solebamus, quod de Crasso pater, & Aculeo, quocum erat nostra mater, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum; & patruus, qui tam Antonio in Ciliciam profectus una decesserat; multa nobis de eius studio, doctrinaeque saepe narravit: cumque nos cum consobrini nostris, Aculeonis filiis, & ea disceremus, quae Crasso placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud saepe intelleximus, (cum essemus ejusmodi: quod vel pueri sentire poteramus) illum & Graece sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam videretur, & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur. De Antonio vero, quamquam saepe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimum hominum sermonibus, dedisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius inuentis aetatis mex pariebat *puer*, multa ex eo saepe quaesivi. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc novum (nam jam tum ex me audiebas,) mihi illum ex multis, variisque sermonibus, nullius rei, quae quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quam illa *dispicere*, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Graecis anteferebat. Antonius autem probabiliorum hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino *dispicere* nullaquam putaretur; atque ita se uterque graviores fore, si alter contemneret, alter ne nosse quidem Graecos videretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus. Illud autem est hujus instituta scriptio, ac temporis, NEMINEM eloquentia, non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere unquam, & praestare potuisse. Etenim ceterae ferè artes se ipsa per se tventur singulae: bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis sepra teneatur. Omnia, quaecumque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profiteretur, aut eloquentiae nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra civitate, & in ipsa Graecia, quae semper haec summa duxit, multos & ingenius, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem vero existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quae in tantam pru-

dentiam pertinerent, tantaeque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem litteris: vel ut illa opinio, quae semper fuisse tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse: vel ut ea, quae existimarem a summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, custodirem litteris, si ullo modo assequi, complecti que potuissem: vel mehercule etiam, ut laudem eorum jam prope senescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum, atque a silentio vindicarem. Nam si ex scriptis cognosceri ipsi jus potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putarem laborandum: sed cum alter non multum, (quod quidem exstaret,) & id ipsum adolescentens; alter nihil admodum scripti reliquisset; debet hoc a me tantis hominum ingenis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior majore ad probandum, quia non de Servio Galba, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, siquid velim, nullius memoria jam resellente: sed edo haec is cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, saepe audierunt: ut duos summos viros, is, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus aucto illi oratores cogniti sint, vivorum & praesentium, memoria teste, commendemus. Nec vero te carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu *agrestis* putas, insequor ut erudiam: (Quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatus esse?) sed quoniam siue iudicio, ut soles dicere, siue, ut ille patet eloquentiae de se Isocrates scripsit ipse, pudore, a dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti, siue, ut ipse jocari soles, unum putasti satis esse non modo in una familia rhetorem, sed praene in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito, propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, *sejunitatem* bonarum artium, possit illudi. Nihil enim, mihi quidem videtur in Crasso, & Antonii sermone esse praeteritum, quod quisquam summis ingenis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosceri, ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipsum: ulum autem, per nos, percipere voluisti. Sed, quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus, conficere possimus, omnia nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque veniamus. (b) Postero igitur die, quam illa erant acta, hora ferè secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eò Quintus Catulus senex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, commotus Crassus surrexit, omnesque admirati, majorem aliquam esse causam eorum adventus suspicari sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent. Quid vos tandem? Crassus, numquidnam, inquit, novi? (c) Nihil sanè, inquit Catulus, etenim vides esse ludos. sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes. cum ad me in Tusculanum, inquit, heri vespere venisset Caesar de Tusculano suo, dixit mihi, a se Scavolam hinc euntem esse conventum: ex quo *mira* quaedam se audisse dicebat, te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de

1. *Quemquam ita se rem habere arbitrantur.* Retinui omnium Pall. scripturam; invenitque ita procul dubio etiam in suis Victoris; utpote cum sic expresserit in editione sua, primitus cusi, *quamquam non ita se*, quod secuti Manutius ac Lambinus, ita & quoque

chartaceus est. Memmii, sed non placet.

2. *Cum essent e. i. i. i. i.* Lambinus totum istud delat. regit ac egregie Guilielmus Hezei transpositis ultimam mutabat in domi.

de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in schola propè ad Græcorum consuetudinem disputasse. Ita frater exoravit meipsum, non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule verentem tamen, ne molesti vobis interveniremus; ut huc secum venissem. Scævola enim ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatare. Hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribuis; si familiarius, utique nostrum, nos quidem, nisi fortè molesti intervenimus, venisse delectat. (d) Tum Crassus, equidem, quæcumque causa vos huc attulisset, latrare, cum apud me viderem homines mihi carissimos, & amicissimos: sed tamen verè dicam: quævis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis. Ego enim, ut quemadmodum sentio, loquar (e) numquam mihi minus, quàm hesternò die, placui: magis adeò id facilitate, quam aliis ulla culpa mea contigit: qui dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus: fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportuno, quòd, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum venisistis. (e) Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione, audiendi, ut, si tibi mihi minus contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Suspicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quam ego apud te valere videantur, & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo tuæ suavitatis aliquid impartias. Sin tibi id minus libebit: non te urgebo, neque committam, ut, dum verare tu ne sis ineptus, me esse iudices. (f) Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis verbis huius verbi vim vel maximam semper putavi. quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomine habere ductum, quòd non sit apurus, idque in sermonis nostri consuetudine perlatè pater. Nam qui aut, tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se offendant, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinuus, aut multus est, is ineptus esse dicitur. Hoc vitio cumulatè est eruditissima illa Græcorum natio, itaque quòd vim huius mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt, ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerales, haud scio, an ulla sit major, 2 quàm, ut illi solent, quocumque in loco, quocumque inter homines visum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessariis argutissimi disputare. hoc nos ab istis adolescentibus facere, inviti & reculantes, heri coacti sumus. (g) Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari, & magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra republica volumus esse, horum Græcorum, qui se *meulant* auribus nostris, similes fuerunt: nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputationesque fugiebant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri, num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi ambulamus, & palæstra, & tot lucus sessiones, gymnasia-

tionum, & Græcorum disputationum memoriam quodammodo commovent? aut importunum tempus in tanto otio, quòd & raro datur, & nunc peroptatò nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his studiis *nullam vitam* esse dicamus? (h) Omnia ista, inquit, Crassus, ego alio modo interpretor, qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis, & delectationis causa, non disputationis invenisse arbitror. Nam & tæculis multis antè gymnasia inventa sunt, quàm in his philosophi garrire cœperunt, & hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores *discurum* audire, quàm philosophum, malunt: qui simul ut inirepuit, in media oratione de maximis rebus, & gravissimis disputantem philosophum omnes 3 unctiois causa relinquant ita levissimam delectationem gravissimam, ut ipsi ferunt, utilitari anteponunt. Otium autem quòd dicis esse, assentior, verum orti fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Sape ex socero meo audivi, cum is diceret, socerum suum Lælium semper ferè cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter 4 *reputatos* esse solitos, cum rus ex urbe, tanquam è vinculis, evolassent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scævola, conchas eos, ut umbilicos 5 ad Cajetam, & ad Laurentum legere consueisse, & ad omnem animi remissionem, ludumque descendere. Sic enim se res habet, ut quemadmodum volucris videmus procreationis, atque utilitatis suæ causa 6 fingere & construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris sui causa, passim ac liberè solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi, gestiant, ac volitare cupiunt, vacui cura, atque labore. Itaque illud, quòd ego in causa Curiana Scævola dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si, inquam, Scævola, nullum erit testamentum rectè factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omnium testamenta tu scribes unus. quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi, *MIHI ENIM LIBER* esse non videtur, qui non aliquando nihil agit, in qua permaneo, Catule, sententia, meque, cum huc veni, hoc ipsum nihil agere, & planè cessare delectat. Nam, quòd addidisti tertium, vos eos esse, qui *vitam insuavem* sine his studiis putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo 7 doctus, & perurbanus, dicere solebat, *ea qua scriberet*, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quòd alteri nihil intelligerent, & alteri plus fortasse, quam ipse de se: quo etiam scripsit, *Persium non curio legere*: (hic enim fuit, ut noramus, omnium ferè nostrorum hominum doctissimus.) *Lælium, Decimum volo*, quem cognovimus virum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium: sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos, malo enim non intelligi orationem meam quàm reprehendi. (i) Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor navasse operam, quòd huc venerim

1. Ita frater exoravit me ipsum. &c.] Pal. Ita me frater exoravit, ne ipsi quidem, &c. probem, si ipse motetur in ipsum.
2. Quam, ut illi solent, &c.] Ita editio Victorii, cui accedunt omnes Pal. præter quartum, in quo, *quam, quod illi solent*, vulgata, *quam illorum qui solent*, &c.
3. Unctiois causa relinquant.] Explicat P. Faber lib. II. Agonist. c. 4.
4. Reputatos.] Nihil auctulandum libris Lambini; natum enim illud *reputatos* à vitiosa scriptura, *reputatos* quæ in Pal. pr. & Memmiano.
5. Ad Cajetam & Laurentum.] R. Victorius & Manutii Laurentum, verustior omnis editio Laurentum, quod item in plerisque Pal. nam tert. Laurentum, quart. Laurentum. Memmii membranaceus Laurentum, quod ecurus fuit Lambinus, nostrum firmatur Valenti Maximi libro VIII.

cap. 8. ubi videntur Pighii nostri Notæ.

6. Fingere & construere nidos.] Pithæanus amboque Gallicani *effragis* quod & in Pal. pr. & tert. qui præterea *effragis* & alterum tamen restat in ceteris omnibus.

7. Delius & perurbanus.] Memm. membranaceo & Pith. item Pal. pr. non adest, *delius* & poteramusque eo carere. sed neque iidem postea agnoscunt, ea qua scriberent, meo animo recte.

8. Alteri plus fortasse quam ipse de se: quo etiam scripsit.] Memmii membr. alteri aliud. Pith. alteri alium. Pal. pr. alteri aliter; quod ultimum placet, rescribendamque certe eorundem fide, item Memmii præterea chartacci, atque editionis primæ: *quam ipse: de quo etiam scripsit*, nam quæ Lambinus adhuc atrexit, in nullo sunt exemplari sergeo.

rim, nam hæc ipsa recensio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perijucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de tota eloquentia differat, quemque jamdudum Corra, & Sulpicius expectant? (l) Ego verò, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere pariar, & ipse obmutescam, nisi prius à vobis impetraro. (l) Quidnam? inquit Catulus. Ut hic sitis hodie. (m) Tum, cum ille dubitaret, & quod ad fratrem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utraque respondeo: sic faciemus: atque ista quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres. (n) Hic Catulus arripit: & simul præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperaram: & hic apud quem eram futurus, sine mea sententia tam faciliè promissit. (o) Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt: (p) & ille, Audite, inquit, hominem enim audietis de schola, atque à magistro, & Græcis literis eruditum, & eo quidem loquar confidentius, quod Catulus auditor accessit: cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem, elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, siue artificium, siue studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse, docere vos, discipuli, id, quod ipse non didicit, quid de omni genere dicendi sentiam. (q) Hic posteaquam arripserunt, (r) Res mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocri. *Artem enim, earum rerum est, quæ sciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi. itaque & illi aliàs aliud iisdem de rebus & sentiunt, & judicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modò ut Crassus contra medicat aliquando, aut ego contra Crassum, cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrum eadem de re aliàs aliud defendat, cum plus uno verum esse non possit. Ut igitur in ejusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perveniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, eam audiat, (s) Nos verò, & valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eò magis, quod nulla mihi ostentatione videris esse usus. Exortus es enim non gloriote magis, ut tu putas, à veritate, quam à nescio, qua dignitate. (t) Ut igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, præcepta posse quadam datri peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad excipiendas eorum voluntates, Hujus rei scientiam si quis volet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere, ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant, non est dubium, quin, si quis animadvertent, quid sit, quare alii melius, quam alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non plantam artem, at quasi artem quandam invenerit. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro, atque in caulis: ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, & possem vobis exponere: Sed de me video: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamvis ars non sit: tamen nihil esse perfectio oratore præclarius. nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus jucundius percipi possit. Qui enim cantus & moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri potest? quod carmen ar-*

tificiose verborum conclusionem aptius? qui actor & imitanda, quam orator in suscipienda veritate jucundior? Quid autem subtilius, quam acuta, crebraque jucundior? quid admirabilius, quam res splendore illustrata verborum? quid plenius, quam omni rorum genere cumulata oratio? Neque enim vlla non propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici, graviterque debeat. Hujus est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicita sententia: ejusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis à vitiis acius revocare, quis vituperare improbos asperius, quis laudare bonos ornatus, quis cupiditatem vehementius frangere accusando potest? quis merorem levare mitius consolando? *Historia verò testis temporum, lux veritatis, vita memoriz, magistra vitæ, nuntia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua ars alia, quæ verborum, aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur: si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare, & distinguere quasi quibusdam verborum sententiarumque insignibus: aut si via ulla, nisi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum aut sententiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars proficitur, alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune. sed si in hac una est ea ratio, atque doctrina: non si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est hujus unius proprium: sed ut orator de iis rebus, quæ ceterarum artium sunt, si modò eas cognovit, (ut heri Crassus dicebat) optime potest dicere: sic ceterarum artium homines ornatus illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam id, quod nulli, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis disertè dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum ingenis, eò multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum, atque artium consequuntur: sed, quid ejusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cum videris, quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes alia sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut ceteri, si disertè sint, aliquid ab hoc habeant: hic nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit. (u) Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minime impediendus est interpellatione iste cutus orationis tuæ, patiere tamen mihi que ignoscere. Non enim possum, quin exclamem, ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris cum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissime: quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudem, debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro: tibi enim assentior, vestrum esse hoc totum, disertè dicere, idque si quis in alia arte faciat, eum assumto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expoliit, hominemque reddidit, nam hesternò sermone, unius ejusdem operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut bajulum, nobis oratorem descripseras, inopem quandam humanitatis, & atque inurbanum. & Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos à te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Cæsare, videor, debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere.*

1. Quod ad fratrem promiserat? Miror cur locutionem istam vexit Lambinus, restantem in omnibus Pall. editionibus.

2. Ad excipiendas eorum voluntates? Nihil mucò, Pal. tamen pr. excipiendas. Pich. & Memm. membr. excludunt eorum voluptates.

3. Possum vobis exponere. Idem tres passim vobis exponere, quemadmodum. & sic ita excludunt, propter excitationem aut quod tamen in Pall. aliis.

4. Moderatæ orationis pronuntiatione dulcior. Tripla eadem, moderatæ orationis, dulcior, ut apparet libris aliis aliisque aliis exemplaribus. Pal.

tert. habuit à manu primas moderatæ orationis, dulcior, sine verbo altero. 5. In imitanda, quam orator in suscipienda. Tres illi utranque omittunt præpositionem, secutusque id est Lambinus.

6. Atque inurbanum. Sic Pall. septem, Pich. & Memmii chart. et ejusdem membr. item Pal. pr. habent illud Lambinianorum codicum, urbanum, quod ultimam retinet Gualcimius, adducitque illud Varrois lib. 1. de re rust. cap. 2. recentibus urbanis.

ere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique cum *muni* velimus esse prepositum. Nam Crassus heri, cum vos Catule, & Caesar, non adfectis, posuit brevier in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera questionum esse, in quibus eloquentia versaretur: unum infinitum, alterum certum. *Infini-* tum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quaeretur, hoc modo: Expeteadane esset eloquentia: experetadine honores. *Certum* autem, in quo quid in personis, & in constituta re & definita quaeretur: cuiusmodi sunt quæ in foro, atque in civium causis, disceptationibusque versantur. Ea mihi videtur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. nam illud tertium, quod & a Crasso tactum est, & ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustravit, ad iunxit, etiam si opus est, tamen minus est necessarium. (7) Quidnam? inquit Catulus. an *laudationes*? id enim video poni genus tertium. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omnes, affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia, mater vestra, laudata: cui primum *muleri* hunc honorem in nostra civitate tribunum puto: sed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem, & ad præcepta esse revocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare. quæ ut nemo tradat, quis est qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? potius enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis lux, quam contra collegam censor habuit, principio dixit, *QUÆ NATURA*, aut fortunadarentur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo & quo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pari vinci, non posse: qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda sibi esse *fortuna bona*. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virtutum, ingenii, ceterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruisse: si amiserit, moderatè tulisse. Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc quæ sint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam: & qui vituperare, contraria. (aa) Cui igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est, facilius, eo de numero quoque est excerpendum. (bb) Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. Nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnumquam etiam accuratius, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum civem, & turbulentum: explicavi in eo testimonio dicendo, omnia consilia consulatus mei, quibus illo tribuno plebis pro republica restituissem, quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, exposui, diu retentus sum, multa audivi, multa respondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis, qua si in arte tradere? (cc) Nihil sane, inquit Catulus, necesse est. (dd) Quid si (quod sæpe summus viris accidit) mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut populum

aliquem à senatu? num quia genere orationis in hujusmodi causis accuratius est utendum, idcirco pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? (ee) Minime verò, inquit Catulus, non enim deerit homini disertò in ejusmodi rebus facultas, ex ceteris rebus, & causis comparata. (ff) Ergo item, inquit illa, quæ sæpe disertè agenda sunt, & quæ ego paullo antè, (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minus disertè, quàm quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res ista præcepta non quaerunt. (gg) Planè, inquit Catulus, assentior. (hh) Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti homines in dicendo putas esse historiam scribere? 3 (ii) Si, ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si, ut nostri, nihil opus est oratore satis est non esse mendacem. (kk) Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci quoque sic initio scripserunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud nisi annalium confessio: cujus rei, memoriaque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, esse rebarque in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, si qui etiam nunc *Annales maximi* nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, alique permulti; talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio (modo enim hæc ista sunt importata) & dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse, *brevitatem*. Paullulum se erexit, & addidit historiam majorem sonum vocis vituperatius, Crassi familiaris, Antipater: ceteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. (ll) Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cælius neque distinxit historiam varietate locorum, neque verborum collocatione; & tractu orationis leni, & æquabili perpulvit illud opus: sed ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, superiores. (mm) Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est, Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis, atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti à causis forensibus, cum ad ceteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se applicaverunt. Namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus. atqui tanta est eloquentia, ut me quidem, quantum ego Græcè scripta intelligere possum, magnopere delectet. Et post illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea sententia facile vicit: qui ita creber est rerum frequentia, ut verborum propè numerum *sententiarum* numero consequatur: ita potèrò verbis aptus, & pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quamquam est in republica versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas didicerunt: & hos libros tum scripsisse dicitur, cum à republica remotus, atque, id quod *optimo* cuique Athenis accedere solitum est, in exilium pulsus esset. Hunc concitatus est

H

Syracu-

1. In lite ordinanda.] Ita Pall. præter prim. & Pith. & Memm. membr. qui *crassa*. Gulielmus emendabat *crassa*.

2. Sapienter caruisse.] Lambinus quidem *patienter*, sed nolentibus

miss. neque necessario, quidquid dicat.

3. Si ut Græci.] Est à Pall. nostris posterioribus, admittitque item Victorius. nam priores, sicut Græci, ut vulgata.

Syracusanus Philistus, qui cum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumpsit in historia scribenda, maximeque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea vero, quasi ex clarissima rhetoris officina, duo praestantes ingenio, Theopompus, & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsus, se ad historiam contulerunt: causas omnino numquam attigerunt. Denique etiam a philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam; & hic quidem rhetorico parè more: ille autem superior, leniore quodam sono est usus: & qui illum imperum oratoris non habeat, vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem iudicare possum, longè eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum varietate abundantissimus, & ipsa, compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem (m) Hæc cum ille dixisset: Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium Græcè negant scire? quot historicos nominavit? quàm scienter? quàm propriè de uno quoque dixit? (oo) Id mehercule, inquit Catulus, admirabar, illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. (pp) Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos altos, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor; aliquid tamen: ut, cum in sole ambulem, etiam si aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer: sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum i cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc tunc taxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt, à vulgo intelligi. In philosophos vestros si quando incidi, DECEPTVS IN VITIS vs librorum, quod sunt ferè inscripti de rebus notis, & illustribus, de virtute de iustitia, de honestate, de voluptate, verbum profus nullum intelligo: ita sunt angustissimi, & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere, cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo. Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an summe orationis, & varietate maximè neq; tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorū præceptis. sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, PRIMAM esse historiarum legem, nequid falsi dicere audeat? deinde nequid verè non audeat? nequa suspicio gratiæ sit in scribendo? nequa s' multatis? Hæc scilicet fundamenta, nota sunt omnibus. Ista autem ex edificatione, posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis memoriaque dignis consilia primùm, deinde acta, postea eventus expectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cum de eventu dicatur, ut causa

explicentur omnes, vel casus, vel sapientie, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solum res gesta, sed etiam, qui fama, ac nomine excellant, de cuiusque vita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis, solum atque tractum & cum lenitate quadam æquabili profuens, sine hac judiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis persequendum est. Harum tot, tantarumque rerum videtisne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, consolationes, 2 præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissimè: sed locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita silva, quod oratori plerique (ut etiam Crassius ostendit) duo genera ad dicendum dederunt: Unum de certa definitaque causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus versantur. addat, si quis volet, etiam laudationis; Alterum, quod appellat omnes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona, quæstionem. hoc quid, & quantum sit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim est oratoris, quæ cumque res infinite posita sit, de ea posse dicere, dicendum erit ei, quanta sit 3 solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit, quin dicat hoc onere suscepto recusare. Denique ei, qui proficitur esse suum, non solum de iis controversiis, quæ temporibus, 4 & personis notæ sunt, hoc est, de omnibus forensibus: sed etiam de generum in finitis quæstionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quæstionum 5 oratori volumus adjungere vagani, & liberam, & latè patentem, ut de rebus bonis, aut malis: expetendis, aut fugiendis: honestis, aut turpibus: utilibus, aut inutilibus: de virtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, contrariisque vitiis, dicendum oratori patemus: itemque de republica, de imperio, de re militari, de disciplina civitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent, ad usum civium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto: si minus ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certè, ut in causa prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui iura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, & simpliciter & splendide, 6 sine ulla serie disputationum, & sine jejuna concertatione verborum. Hoc loco, nequa sit admiratio, si tot, tantarumque rerum 7 nulla à me præcepta ponentur; sic statuo, ut in ceteris artibus cum tradita sunt cuiusque artis difficilissima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sunt, tradi non necesse est: ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, & posse eum cum iulis vel formæ, vel ætatis, etiam si non didicerit, pingere: neque esse periculum, qui leonem, aut taurum, pingat egregiè, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: N E Q V A

E S T

1. *Contu quas colorari.* Mire dictum, nihil tamen variant Pall. nisi quod primus præferat *canum*; quintus verò totum istud omiserit; habeatque sentio *varietatem meam illorum. Sed ut Græcè.* quod examinant Cicero's amatores. nam plura sanè ei adficta sunt, quam vulgus putet. Sic supra, ubi est, *studiosius legerim*, est in libris nostris *legere*, est *legere*, est *legere*; ut suspicet ferè, duas eas voces additas à librorum manu.

2. *Præcepta, admonita.* Lambinus publicavit, *monita*, veram retinent alteram omnes membranæ. Gulielmus coniecit, *aut monita*, non ineptè.

3. *Solis magnitudo.* Pal. pr. sec. item Memmii membranæ accu. ac Pith. *solis plenitudo.*

4. *Personæ notæ sunt.* Sic Lambinus, libris ut ait rectamantibus. non sequor.

5. *Oratori volumus adjungere.* Pal. pr. *oratoris esse volumus, adjungere nos.* & verè illud *adjuvamus*, exstat item in Pal. sec. & Pith. nam Memm. membranæ *adjungamus.*

6. *Sine ulla serie disputationum, Græcè.* Quinque hæc voces non conspiciuntur in Pall. duobus illis, aut alterutro Gallicano.

7. *Nulla à me præcepta ponentur.* Quadriga eadem, *patentur.*

8. *Posse eum cum iulis.* Lambini lectio, quam libris acceptam fert; non comparat in Gallicanis Gulielmi, aut Palat. meis novem.

omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur: sed qui primarum, & ceterarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommodè persequuntur: 1. similiter arbitror, in hac sive ratione, sive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua itatendi potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse quid dicat, quàm Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam si hæc nunquam separatim facere didicisset. (99) Tum Catalus: Præclare mihi vidèris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus, 2. quid etiam si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret. deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum, cetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pelis: Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quæ prætermittis, relinquuntur. Non enim mihi minus operis videtur de universis generibus rerum, quàm de singulorum causis, ac multo etiam majus de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. (100) Non est ita, inquit Antonius. dicam enim tibi Catule, non tam doctus, quàm (id quod est majus) expertus. Omnium ceterarum rerum oratio mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque in exercitatio, neque communium litterarum, & politioris humanitatis experti. in causarum contentione magnum est quoddam opus, atque haud sciam, an de humanis operibus longe maximum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperitiis exitu, & victoriis iudicatur, ubi adest armatus adversarius, qui sit & ferendus, & repellendus: ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus adversario, & inimicus tibi est, cum aut docendus is est, aut deducendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus: in quo sæpe benivolentia ad odium, odium autem ad benivolentiam deducendum est; qui tanquam machinatione aliqua, tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad læticiam est contorquendus. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum, accedat oportet *actio* varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena varietatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ signum efficere possit: non sanè, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora facere discat, laborabit. (101) Tum Catalus: Quo ista majora, ac mirabilia fecisti, eo me major expectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusve præceptis ea tantà vis comparetur, non quò mea quidem jam interstiti (neque enim aras id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus iudicum, vi quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi per vulgata præcepta decantet, cum ipse nunquam ullum iudicium adspexerit; ut Peripateticus ille dicitur Phormio: cum Hannibal Carthagine expulsus, Ephesum ad Antiochum venisset exsul: proque eo, quò d ejus nomen

erat magna apud omnes gloria, invitatus esset ab hospitibus, ut eum, quem dixi, si vellet audiret: cumque se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cum ceteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipse de illo philosopho iudicaret. hic Pœnus, non optime Græcè, sed tamen liberè respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe vidisse: sed qui masis, 4. quàm Phormio, deliraret, vidisse neminem. Neque mehercule injuria. Quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur, quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros. sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut Hannibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. (102) Erras Catule, inquit Antonius. nam egomet in multis jam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quemquam nostram quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt, facillè omnes perpetior, & perfero, nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut efficiunt, ut me non didicisse minus pariter, dimitto autem eos non tam contumeliose, quàm philosophum illum Hannibal, & eo fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, peridicula. Dividunt enim totam rem in duas partes, in causæ controversiam, & inquisitionem. Causam appellant, rem positam in disceptatione rerum, & controversia: Quæstionem autem, 4. rem positam in infinita dubitatione. De causa præcepta dant: de altera parte dicendi miram silentium est. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriam mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare: rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse aptè dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo: sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sexve partes, vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Jubent enim *exordiri* ita ut eum, qui audias, benevolam nobis faciam, & docilem, & attentum: Deinde rem *narrare*, ita ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevitas: Post autem dividere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. Tum autem alii conclusionem orationis, & quasi *perorationem* collocant: alii jubent, antequàm peroretur, ornandi, aut augendi causa, digredi: deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo. sunt enim connèctè distributa: sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis, non pertè. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam ego mihi benevolam iudicem facilius facere possum in cursu orationis, quàm cum omnia sunt inaudita: docilem autem; non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: attentum verò, crebriò tota actione excitandis mentibus iudicium, non prima denuntiatione efficere possumus.

H 2

Jam

1. Similiter arbitror.] Memmii chartaceo abest *arbitror*, Gulielmo volente.

2. Quid iam si non, &c.) Ita mss. omnes & editio Victorii, imò etiam p. m. tus casti: ne id, cum Lambino, Roberto forte Stephano impertimus.

3. Quam Phormio deliraret.) Pall. duo & Pich. item Memm. *deliraret*, neque ab eo abhorruisse videtur Gulielmus.

4. Rem positam in infinita dubitatione.] Stant ab hac lectione Pall. posteriores, primus habet, *rem positam in infinita diversis dubitatione*, secund. *rem positam in infinitam diversis dubitatione*, quomodo & Pich. nam Memmianus *in infinitam diversis dubitatione*, Lambinus exhibuit nobis in disceptatione fuita rerum controversarum, unde id sumserit, ne meminiret quidem verbulo.

x. Tin-

Jam vero narrationem quod subent verisimilem esse, & apertam, & brevem, recte nos admonent, quod hæc narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare. omninoque in hoc omnis est error, quod existimant, artificiosum esse hoc quoddam non dissimile ceterorum, ejusmodi de ipso jure civili hesternodie Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur, in quo vitium est, si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes, in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare. Sed hoc si in jure civili, si etiam in parvis, aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt: non idem sentio tanta hæc in re, tamque imensa posse fieri. Sin autem qui arbitrantur: deducendi sunt ad eos, qui hæc docent, omnia jam explicata, & perpolitata assequuntur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. Sed videat, quid velint ad laudandumne, an ad pugnandum arma sunt sumturi. Aliud enim pugna, & acies: aliud ludus, campusque nostrer desiderat. Atamen ars ipsa ludicra armorum, & gladiatorii, & militi prodest aliquid: sed animus acer, & præliens, & acutus idem atque versutus invictos viros efficit, non difficilis arte conjuncta. Quare ego tibi oratorem sic jam institutum, si potuero, ut quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi *1. molis litteris*: audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summum pervenire, non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vit quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo, tantum ego in excellenti oratore, & eodem viro bono, pono esse ornamenti universæ civitati. Sin videbitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus: permittam ipsi, quid velit, molestus magnopere non ero. Sin planè abhorrebit, & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transeat, ad monebo. nam neque is, qui optime potest, deterendus ullo modo est: cohortatione nostra; neque is qui aliquid potest, deterendus: quod alterum, *2. divinitu* mihi ejusdam videtur: alterum, vel non facere quod non optime possit, vel facere quod non pessime facias, *3. humanitati*. tertium vero illud clamare contra quam deceat, & quam possit, hominis est, ut tu, Catule, *2. de quodam declamatore* dixisti, ista citia sua quam plurimos testis domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adjuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos ulus docuit, ut nobis ducibus veniat eo, quo sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere non possumus. Atque ut à familiari nostro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpicium, primum in causa parvula adolescentulum audivi, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quaerimus: oratione autem celeri & concitata, (quod erat ingenii) & verbis effervecentibus, & paullo nimium redundantibus, (quod erat ætatis) non sum aspernatus. Volo enim se *4. efferat in adolescenti fecunditas*, nam facilius, sicut in vitibus, *3. revocantur* ea, quæ se se nimium profuderunt, quam si nihil va-

let materies, nova sarmenta cultura excitantur, ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem. NON ENIM POTEST in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutus. Vidit statim indolem, neque dimisit tempus, & cum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum: magistrum autem, quem vellet, eligeret: me quidem si audiret, L. Crassum, quod ite arripuit, & ita se se facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratia scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusavit C. Norbanum, defendente me, non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. omnino in illud genus cum Crassi magnificentum, atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem, *4. studio*, atque imitatione incidisset, atque ita dicere consueisset, ut tota mente Crassum, atque omni animo inueneretur. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonestremus, quem imiteretur, atque ita, ut, quæ maxime excellent in eo, quem imitabitur, ea diligentissime persequatur. tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores sæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia, ac panè vitiosa, consuectantur imitando. Nihil est facilius, quam amicum imitari: licet, aut istum, aut motum. Si vero etiam vitiose aliquid est, id sumere, & in eo vitiosum esse, non magnum est, ut ille, qui nunc etiam, amissa voce, *5. furit in rep.* Fulvius, nec vos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur: oris prævitatem & verborum latitudinem imitatur, sed tamen ille nec deligere seivit, cujus potissimum similis esset, & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur. Quod enim causa cunctis est, cur *6. acies* extulerint singula singula prope genera dicendi: quod non tam facile in nostris oratoribus possumus judicare: quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quæ in Græcis: ex quorum scriptis, cujusque a tatis quæ dicendi ratio, voluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi sunt, quorum quidem scripta videntur, Pericles, atque Alcibiades, & eadem ætate *7. Phrydæ*, subtiles, acuti, breves, sententis magis, quam verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi antiquis sibi proponerent ad *8. imitandum*. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lyllias, multa Lyllia scripta sunt, nonnulla Critia, de Theramene audivimus, omnes etiam tum retinebant illum & Pericli succum, sed crant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, cujus è ludo, tanquam ex equo Trojano, *7. meri principes* exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustrès esse voluerunt. Itaque & illi Theopompus, Ephorus, Philisti, Naucratis, multique alii naturis differunt: voluntate autem *8. similes* sunt, & inter se se magistris, & illi, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, & schines, Dinarchus, alique complures, etiam

1. *Molis litteris*.] Contra Budæum isthæc explicat P. Victorius libro x. Var lect. cap. 18.

2. *De quodam declamatore*.] Palat. sec. terr. quart. & segg. ut & Memm. chart. clamatore; quod notandum putabat Gulielmus.

3. *Revocantur ea*.] Ridiculae Lambinus conjicit *resistantur*, *revocantur* enim quæ se nimium profuderunt. Virgilius: *In quacuque vocat arces, hæc tædæ sequitur*. Gulielmus.

4. *Efferat in adolescenti fecunditas*.] Hæc est lectio Pall. item Pith. & Memm. notorum, non intendijer, quod ex necio quibus mss. eruisse se adferit Lambinus.

5. *Furit in rep. Fulvius*.] Aldus Nepos expressit *Fulvius*, quod item in Pall. plerisque, restat tamen alterum in quibus ac sepr. nam pr. & sec.

illud exemplum omiserit.

6. *Pericli succum*.] Vulgo *Pericli*, sed alteram videtur in Pall. ferè omnibus, & Gallicanis, Gulielmi duobus, denique editionibus exoleis adnotavitque sic legi in vetustioribus membranis Rivius; cujus Calligationes consulenda.

7. *Meri principes*.] Produxit istud primum P. Victorius, qui videatur libro xviii. cap. 6. sicque erat ad oram Pal. quartæ, cum nihil ejus loco haberet, nam alius *numerari principes*.

8. *Similes sunt*.] *Inter se se magistri*.] Restitui hunc locum è Pall. duobus & totidem Gallicanis, neque recedebant ceteri nostri mss. aut antiquior editi, quam quod repereret illud e, etiam, ante *magistri*.

Inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere versati, quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi, studiumque vixit. Posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & evanuit: alia quædam dicendi molliora, ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem ajunt sororis filium fuisse Demosthenis: tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, aliique eorum similes exstiterunt. Quæ si volumus usque ad hoc tempus persequi: intelligemus, 1. ut hodie Alabandensem illum Meneclem, & ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cujus se simileis plerique esse vellet. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volent, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maximè persequatur, quod si hic nosser Sulpicius faceret, multo ejus oratio esset præfior. in qua nunc interdum, ut in herbis rusticis solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quædam, quæ stylo depascenda est. (m) Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, rectè mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum sciri potuisse arbitror. (xx) Tum ille: Quid verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desunt, sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: verum & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantum id cumque est, quid faciam, judicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & sumpsit natura, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animadverti rectè potest, Cæsar, & Cotta, quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quemdam, & salem: alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque verò vester æqualis, Curio, patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam, mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, suam quamdam expressit quasi formam, figuramque dicendi: quod ego maximè potui judicare in ea causa, quam ille contra me apud centum viros 2 pro fratribus Cossis dixit. in qua nihil illi defuit, quod non modò copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Veram, ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotii est, judiciorum, atque licum (r) scilicet aliquis forte se hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistris (h) hoc ei primum præcipimus, quascumque causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusque cognoscatur. Hoc in ludo non præcipitur. faciles enim cause ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum ascendere: ascendit: hosteis repulit: accusatur. Nihil est negotii hujusmodi causam cognoscere. Rectè igitur nihil de causa dicenda præcipiunt. hæc est enim in ludo, causarum ferè formula. At verò in foro, tabulæ, testimonia, pacta conventa, stipulationes, cognationes, a finitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque causas, & maximè privatas (sunt enim multo sæpe obscuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam suam multam existimari volunt, ut toto foro volitare, & à causa ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas. In quo est illa quidem magna offensio, vel negligentia, susce-

pris rebus: vel perfidia, receptis: sed etiam illa major opinione, quod nemo potest de ea re, quam non novit, non turpissimè dicere. ita dum inertæ vituperationem, quæ major est, contemunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat, & ut nequis alius adsit, quo liberius loquatur, & agere adversarii causam, ut ille agat suam, & quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille discessisset, treis personas unus sustineo summa animi æquitate, meam, adversarii, judicis: Qui locus est talis, ut plus habeat adjuvanti, quam incommodi, hunc judico esse dicendum: ubi plus mali, quam boni, reperio: id totum abjudico, 3 atque rejicio. Ita assequor, ut 4 alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique ingenio freti, simul faciunt. sed certè iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus, causamque cognovi, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur, sive ex crimine causa constet, ut facinoris: sive ex controversia, ut hereditatis, sive ex deliberatione, ut belli: sive ex persona, ut laudis: sive ex disputatione, ut de ratione vivendi: in quo non aut quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, queratur, aut quale sit, aut quid vocetur. Ac nostræ ferè causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque insitiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis quæ maximæ sunt, neganda ferè sunt omnia: & de ambitu rarò illud datur, ne possis liberalitatem, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione sejungere. de siccariis, de beneficiis, de peculatu, insitiationi necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudiciis, ex controversia facti. In deliberationibus plerumque ex futuri, tardè etiam ex instantis, aut facti. Sæpe autem res non, sit, necne, sed qualis sit, queritur: ut cum L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat: sed id jure pro salute patriæ, factum esse dicebat, ut eidem Carboni tribuno pleb. alia tum mente tempus, capeissent, P. Africanus de Ti. Graccho interroganti, responderat, jure casum videri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse videantur. Jam quid vocetur, queritur, cum, quo verbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa contentio. pleraque enim de iis, quæ ab isto objiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo majestatem immutatam negabam: ex quo verbo lege Apuleja tota illa causa pendeat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt: ut verbum illud, quod causam facit, 5 lucidè, breviterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet, alia est enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio: ut, cum queritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimat, ut neque absit quidquam, neque super sit. Quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset majestatem minuere. Etenim definitio primum reprehensio verbo uno, aut addito, aut demto, sæpe extorquetur è manibus: de-

H 3

inde

1. De hoste Alabandensem.) Pall. priores & Gall. ut etiam, quod placuit Galileio, etiam pro aditu: nisi malimus dividere. *Ex sem.*
2. Pro fratribus Cossis.) Ita Pall. posteriores: ar primas *Roffis* sec. *consul.* Memm. membr. *Roffis*. Pich. *Cossis*.
3. Atque ejus.) Et à Gallicanis & Pall. nam recepta lectio *rejicio*. sic & supra lib. 1. cap. 32. M. habemus item *ejus*, quod Lambinus, in vicis nisi mutavit in *rejicio*.
4. Alio tempore cogitem quid dicam.) Pall. duo & Gallicani, quarum

quæ, & ferè præterlorim quod statim sequatur, ad cogitandum: supra etiam ubi exstat, *confer* dicimus *incognitas*, & iidem libri habent, vel *sciant*, vel *sumant* *incognitas*: ultimum non spreverim.

5. Lucidè breviterque definiat.) Vulgata amplius *breviterque* uterque *definias*, quæ vox jure displicuit P. Manutio. nec est in Palat. prioribus aut totidem Gallicanis, & secundus interim nosser habebat. *breviterque* *definias*, ut volebat idem litterarum columnen egregium.

Inde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque puzne, puerilem: tum in sensum, & in mentem iudicis inuolare non potest. ante enim praterlabitur, quam percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sępe contentio, in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo controversia. Nam illud ipsum, cum scriptum a sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea verba, quę desunt, suggesta sunt: quibus additis defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrariis scriptis siquid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. itaque aut numquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut ferendis prateritis verbis, id scriptum, quodcumque defendimus, suppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis causis, quę propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliquid ambiguum. Ambiguorum autem complura genera sunt, quę mihi videntur ii melius nosse, qui dialectici appellantur: hi autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba sint pratermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, qualis quęque res sit, disceptatur, sejungunt. nusquam enim tam quęritur, quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod totum a facti controversia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quę in disceptationem & controversiam cadere possunt: quid fiat, factum, futurumve sit: aut quale sit, aut quomodo nominetur, nam & illud quidem, quod quidam Gręci adiungunt, *recte factum sit*, totum in eo est, quod quale sit quęrimus. Sed jam ad institutum revertar meum. Cum igitur, accepto causa genere, & cognito, rem tractare cępi, nihil prius constituo, quę, quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quę sit propria quęstionis, & iudicii: deinde illa duo diligentissime considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus: alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut *probemus* vera esse ea, quę defendimus: ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum, ad quemcumque causam postulabit motum, vocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subjecta materies; una rerum earum, quę non excogitantur ab oratore, sed in re positę, ratione tractantur: ut tabulę, testimonia, pacta conventa, quęstiones, leges, senatusconsulta, res iudicatę, decreta, responsa, & reliqua, si quę sunt, quę non reperiuntur ab oratore, sed ad oratorem a causa, atque a reis deferuntur. Altera est, quę tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera seuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. quod etiam si ad instituentos adolescentulos magis aptum est, ut, simulac posita sit causa, habeant quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere; tamen & TARDI ingenii est, ususque nostri, a capite, quod velimus, arcessere, & unde omnia manant, videre. Et primum genus illud earum rerum, quę ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similitum rerum esse debet. nam pro tabulis & contra tabulas; pro testimoniis & contra testes; pro quęstionibus & contra quęstio-

nes; & item de ceteris rebus ejusdem generis, vel sepe ratim dicere solemus de genere universo, vel definite de singulis temporibus hominibus, causis; quos quidem locos (vobis hoc, Cotta, & Sulpici, dico) multa commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quęstione oportet. Hęc sunt omnia ingenii vel mediocri, ex exercitationis autem maxime: artem quidem, & pręcepta duntaxat hęcenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. itaque illa, quę sunt alterius generis, quę tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem, perpolitamque, desiderant. Itaque cum hęc duo nobis quęrenda sint in causis, primum, quid: deinde, quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentię est pene mediocri, quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa divina, virtusque cernitur, eę, quę dicenda sunt, ornate, copiose, varietate dicere. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minus perpolitam, atque consciam: quantum consequar, vos iudicabit: quibus ex loeis ad eas tres res, quę ad fidem faciendam solę valent, ducatur oratio, ut & concilietur animi, & doceantur, & moveantur, hęc sunt enim tria numero: ea verò quemadmodum illustrentur, pater est qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens assensandi suspensionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Gręcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sępe, & diligenter audierim. Itaque, siquid est in me, quod iam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingenii homines, tantum operę mihi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus infecerit. Atque ego is, qui sum, quantumcumque sum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si cum ego hunc oratorem, quem nunc singo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso, & vesticendum, & ornandum. (y) Tum Crassus: Tu verò, inquit, Antoni, perge, ut institui. Neque enim est boni, neque liberalis parentis, quem procreavit, & eduxerit, non non & vestire, & ornare; paterit cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quę vis, qui animus, quę dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit excitare reum consularem, & eus diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices adversas senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditionis, furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, multos sępe impetus populi non injustos esse: quos praestare nemo possit? multas etiam & republica seditiones sępe esse factas, ut, cum reges essent exacti, ut cum tribunicia potestas esset constituta? illam Norbani seditionem, ex lectu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & iure esse constam? potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam

1. Quę non reperiuntur ab oratore. 2. Locum sanavi ex Pal. pr. ac fec. item Memm. uno & Pith. vulgati in hunc diem, ab utraque partibus: nisi quod delitio p. ima perierunt, quę scriptura semitam. monstrat ad

verum. non est quidem recepta lectio barbar: sed cum paullo post iterum sequatur illud *parituntur*, hęc sine locum habere non debet.

lingulare, sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia, & præstantia fuerunt. (27) Tum Catulus: Ego verò, inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut si quid ab Antonio aut prætermisum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, exilimabimus non potuisse potius, quam à Crasso dici maluisse. (28) Hic Crassus: Quintu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda sunt in causis, reperiantur? quæ quamquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis pervagata: illa de prome nobis, unde afferas quæ sæpissimè tractas, semperque divinitus, (29) Depromam equidem, inquit Antoni, & quo facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Mox totius orationis, & idem ipse in dicendo facultatis, quam modò Crassus in coelum verbis extulit, tres sunt rationes, ut antè dixi: una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitate orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat, nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam ad iudicandum sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducat, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, videtur omnem huius generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, & animo quasi habere notata videamur. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam, & orationem, disputatio ducitur. Næquam enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi litteræ sunt cogitatione conquiendæ: nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causæ seposita argumenta revolvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut litteræ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratorum prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel usu, quem ætas denique affert; vel auditione, cogitatione, quæ studio & diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subactio mihi ingenio opus est, ut agere non semel arato, sed novato, & iterato, quo meliores factus possit, & grandiores edere. Subactio autem, est usus, auditio, lectio, litteræ. Ac primum naturam causæ videat, quæ numquam latet: factumne sit, quærat, an, quale sit, an, quod nomen habeat: quò perspecto, statim occurrat naturali quædam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in iudicium, quod isti sic jubent querere: interfecit Opimius Gracchum, quid fecit causam? quod *reipublica causa*, cum ex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. Ad id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, *liemerine* ex senatusconsulto, ser-

vandæ reipub. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentia sita, sed illa querenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta ad id, quod in iudicium venit, spectantia, debeant afferri. Atque hic illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mitemus, non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quid sit genus hoc eorum, qui *sibi* eruditi videntur, hebes, atque impositum. Constituant enim in partiendis orationum modis duo genera causarum. unum appellant, in quo sine personis, atque temporibus de universo genere quærat; alterum, & quod personis certis, & temporibus definiatur: ignari omnes controversias ad universi generis vim & naturam referri. Nam in ea ipsa causa, de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quæstio est, *NUM* PENA videatur esse afficiendus, qui civem ex senatusconsulto patriæ conservandæ causa, interemerit cum id per leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, non generum ipsorum universa disputatione quærat. Quin etiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, *CEPERITINÆ* contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum, & defensionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam universam: quod sumtuosus, de luxuria; quod alieni appetens, de avaritia; quod seditiosus, de turbulentis, & malis civibus: quod à multis arguitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia necessariò à tempore, atque homine ad communis rerum, & generum summas revolvuntur. Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter, animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium, cum de facto quærat: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum infinita. *QUA* verò, cum de facto non ambigitur, quærantur, qualia sint: ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, valde & modica, & illustra. Nam si *Mancini causam* in uno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem paterpatratus dederit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin illa controversia causam facit, videaturne ei, quem paterpatratus dederit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis, Mancini nomen pertinet. 2. Ac, si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quæstionem est, & ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditi redarguam, quamquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis, & in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora, & personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. Nullum enim nobis certamen cum istis esse debet, tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etià sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut *genera rerum* discernent, eaque paulo subtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpici. Quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum. est enim infinita. Si in personis ponitur: quot homines, tot causæ, sin ad generum universas quæstiones referuntur: ita modicæ & paucæ sunt, ut omnes eas, diligentes, & memores, & sobrii oratores percurfas animo, & propè decantatas habere debeant; nisi forte existimatis, à Manio Curio causam di-

H 4

dicisse

1. *Quæ personis certis, &c.* Quæ hæc mutat additque Lambinus, non comparant in Pall. nostris: neque adeo in Pith. aut Memmianis, quos excolit Gulielmius.

2. *Ac si quid affert præterea hominis aut dignitas aut indignitas, extra,*

&c. Memmii membr. item Pal. pr. *sec. præterea aut hominis vita aut dignitas, extra, &c.* tertius præterea mutavit à manu secunda in *persona*; hæc facie, affert *persona* huiusmodi aut dignitas indignitas. ceteri tamen stant à vulgato.

dicisse L. Crassum; & ea re multa attulisse, quamobrem postumo non nato Curium tamen heredem Coponii esse oporteret, Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causam vim, ac naturam nomen Coponii, ac Curii, pertinuit, in genere erat universo rei, negotiique, non in tempore, ac nominibus omnis quaestio, cum scriptum ita sit, Si MIHI FILIUS GENITVS, ISQVE PRIVS MORITVR & cetera, TVM VT MIHI ILLE SIT HERES: Si natus filius non sit, videaturne is, qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse. Perpetui juris, & univertu generis quaestio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontem desiderat. In quo etiam isti nos jurisconsulti impediunt, a discendoque deterrent. Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim ferè refertur, quid alicui de jure viro aut mulieri responderint: credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati à jure cognoscendo, voluntatem discendi simul eum spe perdiscendi abjiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffusum, & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. (ccc) Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de jure, didicit: & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in jure, vel aprè describere, vel ornate illustrare possit. (ddd) Ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cum se de turba, & à subfelliis 1 in otium, (ut cogitat) soliumque contulerit. (ccc) Jam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret, sibi certum esse, à judiciis, causisque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licet, neque enim ipse auxilium suum sæpe à viris bonis frustra implorari patietur, neq; id æquo animo feret civitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quoddam sese spoliata putabit. (fff) Nam hercle, inquit Antonius, si hæc verè à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, vivendum: & 2 istam oscitantem, & dormitantem sapientiam, Scævolarum, 3 & ceterorum beatorum otio concedamus. (ggg) Arrisit hic Crassus leniter, & Pertexæ modo, inquit, Antoni, quod exorsus es, me tamen ista oscitans sapientia, simulatque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. (hhh) Hujus quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis, atque naturis omnia sua esse, quæ in dubium vocantur: genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate: ut eam materiam orationis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornataque comprehenderent, rebus dico, & sententiis. Ex, vi sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea, res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam, & opinionem meam) hoc instrumentum causarum, & generum universorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit; tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ

quidem omnibus, qui ea mediocriter modò considerant, studio adhibito & usu, pertractata esse possunt, sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum est sive artis, sive consuetudinis, nosse regiones, 4 intra quas venire & pervestigare quod quæras, ubi eum locum omnem cogitatione speris: si modò usum rerum percipias, nihil te effugiet: atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et sic, cum ad inveniendum in dicendo tria sint; acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen IESVM INGENIUM diligentia etiam ex tarditate incitat, diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum valet, hæc præcipuè colenda est nobis: hæc semper adhibenda; hæc nihil est, quod non assequatur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: ut adversarium attentè audiamus atque ut ejus non solum sententias, sed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est. Id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est. Deinde ut in iis locis, quos proponam paulo post, pervolvatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: hæc magna sunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaullulum loci reliquum est arti, ars demonstrat tantum, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire: reliqua, sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore, completar uno verbo, quo sæpe jam usus sumus, diligentia: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundant philosophi, qui, ut opinor (sed in hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcumque res propofita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur. (iii) Tum Catulus: Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is, quem maxime ego admiro, proposuit quoddam locos, ex quibus 5 omnis argumenti via, non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, quæ in causis utitur, inveniretur: à quo quidem homine jam dudum, Antoni, non aberrat oratio tua, sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim re operæ Græcis dedisse rebus video, quam putaramus. (kkk) Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule, semper ego existimavi, jucundiores, & probatiorum huic populo orationem fore, qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret, atque ego idem existimavi, Prævidis esse, non hominis, cum tantas res Græci suscipere, profiterentur, agerent, seseque & vivendi re: obcurissimas, & bene vivendi, & copiose dicendi rationem hominibus duros pollicerentur, non admoveere autem, & si palam audire eos non auderes, ne m-

1. In otium solvitur. Redintegravi istud sive Pal. prim. sec. & Pith. firmatque ipse nosse infra cap 55, sub finem. item lib. xxi. cap 34. ipso modo.

2. Istam oscitantem & dormitantem. Voces duæ posteriores non sunt in Pal. pr. sec. aut Memm. ac Pith. nec desiderentur.

3. Et ceterorum beatorum, &c. Dicit beatorum, non est in dictis Gallianis; unde Gallicianus conjiciebat, Ceterorum, sed enim hæret in omnibus Pall.

4. Intra quas venire & pervestigare quod quærat. Mirè hic me locus torit, ob diversitatem lectionum, quæ in mss. sed venit demum ad cu-

bilis veris, docti Palat. quarti ac septimi; in quibus potidem iteris suis quod hinc exhibeo: neque ab hoc ostivus, nisi quod is vultus, vulgata in hunc diem, intra quæ venire debuit, ut pervestigare quod quærat. Itaque præ altera nostra, metaphor. in enim venatorum, omnibus modis premit Tullius, ut vel sequentia orientant.

5. Omnis argumenti via. Lambinus reposuit ex duobus mss. argumentandi ratio, quod nos exhibetur, erat in Pall. pr. sec. Pith. & Memmii memmianaceo, recentia lectio, omnis argumentandi.

6. Quam putaramus. In Pal. sec. ac cert. nam pr. & Gallicianis, putarentur, quæ à mutabat in putarentur Gallicianus.

nueres apud tuos civis auctoritatem tuam, subaufcultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrent, attendere, itaque feci, Catali, & istorum omnium summam causas, & genera ipsa gustavi. (III) Valde hercule, inquit Catali, timide, tanquam ad aliquem libidinis fopulorum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam hæc civitas aspernata nunquam est. Nam & relecta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, enim erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompiliam, regem nostrum, fuisse pythagoreum ferunt: quia iunioris permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras: quo citam major vir habendus est, cum illam sapientiam constitutendam civitatis duobus prope seculis ante cognovit, quam eam Græci natam esse senerunt, & certe non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui SECVM eruditissimos homines ex Græcia palam semper haberunt. Atque ego ex istis sæpe audivi, cum dicerent, pergratum Atheniensis & sibi fecisse, & multis principibus civitatis, quod, cum ad senarum legatos de suis maximis rebus mitterent, treis illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem, itaque eos, dum Romæ essent, & a se, & ab aliis frequenter auditos: quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophia, sicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris. (IV) Minime inquit Antonius: ac sic decrevi philosophari potius, ut Neoptolemum apud Ennium, paucis, Nam omnino haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse, ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiosum, & suspensionem artificii apud eos, qui res judicant, oratori adversariam esse arbitror, imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis finem. Sed, ut eò revocetur, unde hæc declinavit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videsne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se tradere bene differendi, & vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco *Διακριτικὴ* appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo verum inveniat, sed tantum est, quo modo judicetur. Nam & omne, quod eloquimur, si sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse; & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent, verumne sit, an falsum: & si conjunctè sit elatum, & adjecta sint alia, judicent, recte adjuncta sint, & verane summa sit uniuscujusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acumimbus, & multa querendo, reperunt non modo ea, quæ jam non possunt ipsi *dissolvere*, sed etiam quibus ante exorta, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod & multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolvi, & genus sermonis aserit non liquidum, non fufum, ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum, quod si quid probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio, multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non *artificis statore*, sed quadam populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis mota nimium est in judicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. Erat enim ab isto Aristotele, a cuius

inventis tibi ego videor non longè aberrare, atque inter hanc Aristotelem, cujus & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quadam de eadem arte dixit, & hos germanos hujus artis magistros, hoc mihi vilium est interesse, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim, naturamque viderat, hæc quoque adspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant. Illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitaverunt in hac unaratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere studioque majore. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi, & varietas, perquam esset optanda nobis: qui nullam umquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probavit: nullam oppugnavit, quam non evertit. Sed hoc majus est quiddam, quam ab his, qui hæc tradunt, & docent, postulandum sit. Ego autem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendum velim, his potius tradam assiduis uno opere eandem *indidem* diem noctemque tudentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices 3 infantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo jam imbutus usu, & satis acri ingenio esse videatur: illuc cum rapiam, ubi non seclusa aliqua *aquila* teneatur, sed unde universum flumen erumpat: qui illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commoustrer, & ea brevitet illustret, verbisque definiat. Quid enim est, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi, atque natura, aut assumi foris? Ex sua vi, cum aut res, quæ sit tota, queratur, aut pars ejus, aut vocabulum, quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. *Exnascitur* autem, cum ea, quæ sunt foris, neque inhaerent in rei natura, colliguntur. Si res tota queritur, definitioe universa vis explicanda est, sic: SI MAJESTAS est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam imminuit, qui exercitum hostibus populi Rom. tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Rom. potestati tradidit. Sin pars: partitio, hoc modo: AVT SENATVI parendum de salute reipub. fuit, aut aliud consilium instituentum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium, superbum: suum, arrogans, utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo, SI CONSULEST, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci, nam & conjuncta quærenus: & genera, & parteis generibus subjectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia: & causas rerum vestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt, & majora paria, minora quæremus. Ex conjunctis sic argumenta ducuntur: SI PIETATI summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum Q. Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem: SI MAGISTRATUS in populi Rom. potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis? Ex parte autem ea, quæ est subjecta generi: SI OMNES, qui reip. consulunt, cari nobis esse debent, certe in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem, & imperii dignitatem. Ex similitudine autem, SI FERAE partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine, SI BARBARORVM est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere

H 5

nere

1. Sic in id aut esse di. amur.] Ita Pall. posteriores. Victori editio, si in id aut esse, quomodo editio prima & Pal. pi. & Memm. membranae. ceus. probabit tunc Camerarius.

2. Artificis statore.] Ita Pal. sec. quart. quint. sext. sept. oct. ne quis id putet cum Camerario non inveniri libris in verustioribus, sed sic

quoque Gallicanus Memmii ac Pithici. artificis tamen restabat in Pall. ceteris & Memmii chartaceo.

3. Infantibus pueris.] Memmii membr. pueris; quod sperendum non putat Gallicanus; utpote usurpatum Lucilio, ipem etiam ex eodem adnotat, commiserit autem & commiserit.

vero & similitudinis, & dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis, & factæ narrationes sæpe ponenda. Jam ex contrario: *Si Gracchus* nefarie, præclare Opimius. Ex consequentibus, *Si ex ferro* interfectus ille, & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax: quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: *Non ff Opimium* defendisti, Carbo idcirco te isti bonum civem putabunt, simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quod Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quod Pub. Africani necis socius fuisti, & quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper à bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic: *AVARITIAM* si tollere vultis, mater ejus est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis: *Si avaris* copias & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vestigalibus servamus, Majora autem, & minor, & paria comparabimus, sic. Ex majore: *Si bona* existimatio divitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

hic parva consuetudinis

Causa hujus mortem fert iam familiariter:

Quid si ipse amasset? quid mihi huc faciet patri?

Ex pari sic: *EST* *NIIVSDUM* & eripere contra rempub. & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea sublevantur, ut hæc: Hoc verum est: dixit enim Qu. Lutatius. Hoc falsum est: habita enim *quæstio* est. Hoc sequi necesse est: recito enim tabulas, de quo genere toto paullo ante dixi. Hæc, ut brevissimè dici poterunt, ita à me dicta sunt. Ut enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem satis esse deberet, si signa, & notas ostenderem locorum, quibus cognitio ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret: 2 sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint: reliqua, cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maximè conveniat, non est artis exquisita præscribere, sed est mediocri ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modò in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si verò assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita afficiet, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit: nihil profectò præterea ad dicendum requirit. Jam illud videmus, nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas, & id quare ita sit, ostendere: & ex iisdem illis locis interdum concludere, 3 relinquere aliàs, alioque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: sicuti quid simile dicas, prius ut simile

confirmes: deinde 4 quod agitur, adjungas: puncta argumentorum plerumque ut oculos, nequis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctos ipsa percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quàm ut *saveat* oratori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quàm judicio, aut consilio, regatur, *PLURA ENIM* multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut latitia, aut spe, aut timore, aut errore. aut aliqua perturbatione mentis, quàm veritate, aut præscripto, aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. (mm) Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quàm illuc proficiscare, quod te dicis intendere, (oo) Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper *deus* videri soles. (ppp) Vide quare: hinc in isto genere, inquit, Catule, deus, non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere video, usu solere in dicendo, vel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic, tanquam *ignotum hominem*, præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisivisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per te comprobanda posuisssem, tempus esset jam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere: sed cum tria sint à me proposita, de uno dictum: cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione querendum. Valeat igitur multum ad vincendum, probari mores, instituta, & facta, & vitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus, & item improbari adversariorum, animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quàm maximè ad benevolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator, *Conciliantur* autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ: quæ facilius ornari possunt, si modò sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequare acrius, ut *mentis*, & coactus facere videare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa proferri perutile est: eaque omnia, quæ proborum, demisorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde 5 benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellit, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri & vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio queritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maximè commendat reos, *Reos* autem appello, non eos modò, qui arguantur, sed omnes, quorum de re disceptatur, sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, justos, integros, religio-

1. Quod eam legem, &c.] Pighius in Fastis ad annum Veri, Cond. DCXXXII. putat ante hæc aliquid omisum ignavia librorum; quod vel prodit discrepantia mss. quorum hi, quod legem; illi quidem legem. Memmiano verò abest illud quod eam. putat inquam fuisse prius, quod t. Gracchi dum ex auctoritate repetenda per seditionem tribunitia præstatâ fuisset, vel simile quid. idem aut, mss. suum supra habuisse, hic Crassus. erat enim præsens: infra verò, semper à bonis dissensisti. quod utrumque probat. eam ego prius. nam si abeundum à vulgato distans, malim di. Pighi cum Memmiano ac Pithæano.

2. Ut hæc ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint: reliqua, &c.] Pal. oct. non habent nisi, sed erui, quod & in primo. Isidus præterea scriptis: erui notas, quærenti demonstrant; ubi agitur.

& verò Pal. secund. item Pith. non agnoscit, quæ illa mihi; ut verisimile sit restituendum au. Pith. si hæc argumentorum notas quærenti demonstrant ubi sint: reliqua, &c.

3. Relinquere aliàs, alioque transire.] Pal. pr. sec. alioque transire; ut suspicer repetendam dictionem præcedentem relinquere aliàs alioque transire.

4. Quod agitur adjungas.] Annotavit Gulielmus forte legendum, quod de agitur, non absurdè.

5. Benevolentiam conciliant.] Pith. item Pal. pr. ac sec. conciliant. unde putabat Gulielmus geminata litera reponendum conciliantem sed præstat credere si mutatum incitiam liberos: ubi.

fos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, si est suaviter, 1 & cum sensu tractatum, ut saepe plus, quam causa, valeat. Tantum autem efficiat sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi *more* oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, 2 facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri esse videantur. Huic autem est illa dispar adjuncta ratio orationis, quae alio quodam genere mentis iudicium *permovet*, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invidiant, aut salivum velint, aut meruant, 3 aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut latentur, aut moereant, aut misereantur, aut punire velint, aut 4 ad eos motus abducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud operandum est oratori, ut aliquam per motionem animorum *sua sponte* ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. **FACILIS** est enim currentem (ut ajunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obscurius, sicut *medico* diligent, priusquam conetur agere medicinam, 4 non solum morbus ejus, cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem 5 cum aggredior accipitem causam, & gravem ad animos iudicum pertractandos, omnimode in ea cogitatione, curaque versor, ut odorem quam sagacissimè possim, quid sentiant, quid existimant, quid velint, quò deduci oratione facillimè posse videantur. Si se dant, & ut antè dixi, sua sponte, quo impellimus, inelinant, atque propendunt: accipio quòd datur, & ad id, unde aliquis status offenditur, vela do. Sin est integer, quietusque iudex: plus est operis, sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quae rectè à bono poeta dicta est 6 flexanima, atque omnium regina rerum, oratio, ut non modò 7 inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem, & repugnantem, ut *imperator* bonus ac fortis, capere possit. Haec sunt illa, quae me ludens Crassus modò flagitabat, quae à me divinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilii, Cajiue Norbani, nonnullisque aliis, quasi praecarè acta, laudaret: quae ineberecule ego, Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo. tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen gravissimorum, optimorumque verborum, tam integræ sententiae, tam veræ, tam novæ, tam line pigmentis, fucosque puerili, ut mihi non solum tu incidere iudicem, sed ipse ardere videaris. **NEQUE** fieri potest, ut debeat is, qui audit, ut oderit, ut invidet, ut pertimescat aliquid, ut ad flentem, misericordiamque deducatur; nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet iudici, in ipso oratore impressi esse, atque inusti videantur. Quòd si *filium* aliquis dolor suscipiendus esset, & si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum,

major ars aliqua forsitan esset requirenda. nunc ego quid tibi Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos *mentiar*. non ineberecule umquam apud iudices, aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui: quin ipse in commovendis iudicibus, iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permoveerem. **NEQUE** enim facile est perlicere, ut irascatur, cui tu velis, iudex, si tu ipse id lentè ferre videare: neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi te ipsum flagrantem odio antè viderit: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collatione denique ostenderit. **UT** enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quae, nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quae possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesseris. Ac, ne fortè hoc magnum, ac mirabile esse videatur, homines toties irasci, toties dolore, toties omni animi motu, concitari, praesertim in rebus alienis, magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractesque dicendo, nihil ut opus sit simulatione & fallaciis, ipsa enim natura orationis ejus, quae suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quemquam eorum, qui audiunt, permovet. Et ne hoc in causis, in iudiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenii nostri existimatio (nam id esset levius: quamquam, cum professus sis, te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt majora multo, *fides*, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quam versus, quam scena, quam fabula? tamen in hoc genere saepe ipse vidi cum ex persona mihi ardere oculi hominis histronis videretur 4 spondalia illa dicentis,

„Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?”

„Neque paternum ad spectum es veritus?”

Nunquam illum ad spectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad mirabilem sonum voce,

„Quomodo etate exalta indigem?”

„Liberum lacerasi, orbasi, exstincti: neque fratris necis,”

„Neque geniti ejus parvi, qui tibi in tutelam est traditus?”

flens ac lugens dicere videbatur. Quae si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen rectè agere sine dolore non poterat, quid? Paeuvium putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Saepè enim audivi, **POSTAMBONUM** neminem (id quod à Democrito, & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris.

Quare

1. Et cum sensu tractatum. Nihil mutari Palacini; neque necesse est aliquid ad adici, ut volebat Lambinus.

2. Facilitatemque significanti. Sic Pal. sec. neque abie primus nisi quod is, significati. erat etiam nostram in Memniano membr. nam Pith. facilitatem significanti sine copula, vulgata, significati que significandi: Aldus Nepos publicavit, facultatemque significandi.

3. Aut spernant, aut cupiant. Lambiniana, aut spernent. quod in Pal. quarto, quinto octavo.

4. Ad motus abducantur. Editio prima & Victoriana, adducantur. MII nostris deducantur, aut deducant.

5. Non solum morbus ut, cui mederi volet. Prioris tres voces restant tantummodo in Pal. prim. in sec. Pith. & Memn. membr. quatuor. Non habent, inquam, cui mederi volet. & verò non requiram si abint.

6. Cum aggredior accipitem causam & quidem, ad animos, &c. Ita quidem Pal. posteriores. sed. pr. & sec. item duo Gallicani, cum aggredior in accipiti causa & gravi ad animos, &c. neque displicebat Gulicini.

7. Flexanima atque omnium regina rerum oratio. In duobus Lambiniana, non est copulatio atque, neque exhat in Memn. aut Pith. & sic fuerit pars septenarii. retinent eam tamen Pal. posteriores. nam primus praesert: sine atque anima omnium. Sec. haec atque animi natura omnium.

8. Inclinantem erigere. Pall. pr. sec. item Memn. & Pith. excipere & fere est ut proponam vulgato. loquitur enim de iudice, tanquam de milite nobis adversario.

9. Spondalia illa dicentis. Pal. prim. & Pith. spondalia illa. Sec. & Memn. vulgata tamen remansit in Pall. ceteris. Auratus mutabat in spondalia illa. Turnebus lib. XX. Advers. cap. 17. inferebat litteram, ut fieret spondalia & qui videatur. ut etiam Caelius Rhodiginus lib. VI. Antiqu. lect. cap. 9. spondalia illa &c. legendam spondalia. Nam σπονδάλια, tibicines, qui hujusmodi tibias iustabant: σπονδάλια enim tibia haec dicebatur: inde σπονδάλια μέλη, salmas.

I. Huns

Quare nolite existimare me ipsum, qui non heroum veteres casus, fictosque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo; neque actor essem aliena persona, sed auctor meae, cum mihi M. Aquilius in civitate retinendus esset, quae in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore, fecisse. Quem enim ego Cos, fuisse, imperatorem ornatum à senatu, ovantem in Capitolium ascendisse meminisse, 5 hunc cum afflicto, debilitato, moerente, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commovere, quam misericordia sum ipse captus. Sensi quidem tum magnopere moveri iudices, cum excitavi moerentem, ac sordidatum senem, & cum ista feci, quae tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem, cum C. Marius moerentem orationis meae praesens ac sedens multum lacrymis suis adjuvaret: cumque ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem; non fuit hinc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumque deorum, & hominum, & civium, & sociorum imploratio: quibus omnibus verbis, quae à me tum sunt habita, si dolor abfuisse meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet, atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolore, ut flere possitis, quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando, 2 sodali, & quaestore meo, tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitatas; ut ego ad id restringendum vix conater accederem? Habueras enim tum omnia in causa superiora viam, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiarum, in Capionis gravi, miserabilique casu: in iudicium vocabas; deinde principem & senatus, & civitatis, M. Aemilium, lapide percussum esse constabat; vi pulsam ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolefens pro rep. queri summa cum dignitate existimaret: ego homo centurio vix satis honeste viderer seditionum civem, & in homini consularis calamitate crudeliter, posse defendere. Erant optimi cives iudices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quadam venia daretur excusationis, quod tamen eum defendere, 3 qui mihi quaestor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo. si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reip. nostrae temporum varietate repetivi, conclusisque ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & prope necessarias. Tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi; neque tribunos pl. creati, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque provocacionem, patronam illam civitatis, ac vindicem libertatis, populo Rom. dari sine nobilium dissensione potuisse; ac, si illæ seditiones salutari huic civitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano, 4 in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quod si unquam populo Rom. concessum esset, ut iure coniecturæ

videretur, id quod docebam saepe esse concessum, nullam illa causam iustiorum fuisse. Tum omnem orationem tra-duxi, & converti in increpandam Capionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione restitabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Capionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia alienati, 5 renovabam, atque revocabam. Quod ubi sensi me 6 in possessione iudicii, ac defensionis meae constituisse, quod & populi benivolentiam mihi conciliarem, cuius jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam, & iudicum animos totos val calamitate civitatis, vel luctu, ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Capionem ad causam nostram converteram: tunc admiscere huic generi orationis vehementi, atque atroci genus illud alterum de quo antè disputavi, lenitatis & mansuetudinis ceppi; me pro meo sodali, qui mihi in *liberibus* loco more majorum esse deberet, & pro mea omni fama prope, fortunisque decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui saepe alienissimis à me, sed meis tamen civibus, salutari existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam à iudicibus ut illud ætati meae, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent; præsertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso deprecatum. Sin in illa omni defensione aliqua causa, quod esse in arte postum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset *minime maiestatem*, explicarem, perquam breviter perstrinxit, atque attingi, 7 His duabus partibus orationis, quarum altera commendationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata, ut & acerrimus in Capionis invidia declarandis mansuetissimus viderer. Ita magis affectis animis iudicum, quam doctis; tua, Sulpici, est à nobis tum accusatio victa. (999) Hic Sulpicius, Verè hercule, inquit, Antoni, ista commemoras; nam ego nihil unquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non iudicium, sed *incendium* tradidisset, quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractusque verborum? Ut illud initio, quod tibi unum ad existimandum homines dabant, tenuisti; te 8 pro homine perneccessario, quæstoretuo, dicere; quam tibi primum munisti ad te audendum viam? Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitraret, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrantur, serpere occultè cœpisti, nihil dum aliis suspicantibus, me verò iam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed illam populi Romani iracundiam, neque eam iniustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. deinde qui locus abs te prætermisus est in Capionem? ut tu illa omnia odio, invidia, misericordia misicisti? Neque hæc solum in defensione, sed etiam in Scauro, ceterisque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ cum abs te modo commemorantur, equidem nulla præcepta defendebam. 9 istam enim ipsam demonstrationem defensionum

1. Hanc cum adhibeam, debilitatam.) Memmii membr. & duo Pall. prioris, cum debeat. fore probem.
2. Sodali & quaestore meo.) Vtrique Memm. nec non Pich. & tres Pall. sodali meo, exclusis intercedentibus, nec desiderem.
3. Qui mihi quaestor fuisset.) Duo Pall. & eodem Gallicani, legere exhibent, non quaestor: quod tamen constanter in ceteris Palatinis, adeo ut patet non unius sæculi horum illorumque librorum discordiam concordiam.
4. In nefario crimine.) Totum istud abest Pal. sec. at primus eius loco habet, in periculo, quomodo & Memm. membr.
5. Renovabam atque revocabam.) Illud, atque revocabam, non visitur in Palat. prim. sec. tert. aut Memm. membr. neque desideratur.

6. In possessione, etc.] Pal. sec. item Pich. possessionem.
7. Hic dicitur partibus orationis.) Quadriga illa, Germano Gallica, hic dicitur orationibus, quod excucient quibus orium aliquod.
8. Pro homine perneccessario, quaestore tuo dicere.) Dicitur dicere non est in Pall. pr. sec. aut Memm. membr. & belle meis quidem anribus sub-intelligitur.
9. Ipsi enim ipsam demonstrationem, etc. commemoratam dicitur esse, etc.) Pro his omnibus est solum in Pal. pr. & Pich. Memmianoque membr. ipsam eam dicitur demonstrare, etc. neque aliter fec. nisi quod is, nec, loco tamen; restat tamen vulgata in reliquis Pall. alioque non auster sum abdicere.

tionem tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. (III) Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos legui in dicendo, quæque maxime spectare solemus. docuit enim jam nos longa vita, usufque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus. Equidem primum considerare soleo, postuletne causa, nam neque parvis in rebus adhibenda sunt hæc dicenda facies, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentis oratione flectendas proficere possimus, ne aut irratione, aut odio digni putemur, si aut tragedias agamus in nugis, aut convellere adoria mur ea, quæ non possint commoveri. Nam quoniam hæc fere maxime sunt in iudicium animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem concitari, si id videre, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni, atque utiles sint, laborare, namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensor caritatem: plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futura, quam præserti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas, in ea ro, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem: eumque, cui concites hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse cautia sua. INVIDERE enim commodis hominum ipsorum; si diis autem eorum ceteris commodandi tacetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligere volumus, eorum laudem, atque gloriam, cui maxime invideri solet, nimis efferre videamur. Atque iidem his ex locis & odium in alios frutere discemus, & a nobis, ac nostris, demovere; eademque hæc genera tractanda sunt in *ira-cundia* vel excitanda, vel sedanda, nam si, quod ipsis, qui audiunt, periculosum, aut inutile sit, id factum augeas: odium creatur, si, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quisque maxime debent, aut in tempus, tum excitatur si non tam verbum odium, tamen aut invidia, aut odium non distinctis offensio. Item *timor* incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. Interior est ille proprius: sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque una ratio est *spes*, lætitiæ, molestiæ, sed haud sciam, an acerrimus longe sit omnium motus invidiæ, nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quam in excitanda. *Invidiam* autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent evolvisse: sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, & ago magis, si intolerantius se habent, & æquabilitatem communis juris, præstantia dignitatis, aut fortuna suæ transcant: quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est, non esse virtute parata; deinde etiam vitia, atque peccatis, tum fuerunt honestiora, atque graviora, tamen non esse tantæ ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnis periculis esse parata, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseque, siquam gloriam peperisse videatur, tamen ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abicere, atque deponere, omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, maximeque est hoc commune vitium, & pervagatum: *invidetur* au-

tem præstanti, florentique fortunæ, ut hæc opinio minus-tur, & illa excellens opinio fortuna cum laboribus, & miseris permixta esse videatur. Jam *miseriam* movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ut suas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium, crebro ad seipsum revertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si drentur dolenter, tum afflicta, & prostrata virtus maxime luctuosa est; & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet speciem tueri, lenis. (ut sæpe jam dixi,) atque summissa: sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad mutantos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac vehementer esse debet. Sed est quadam in his duobus generibus, quorum alterum lenem, alterum vehementem esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim a certissimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, 3 & ex hac vi nonnumquam animi aliquid inflammandum est illi lenitati: neque est ulla temperatio oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis, oratoris ipsius humanitate conditur: remissio autem lenitatis, quadam gravitate & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis atque contentio quaritur & hoc, quod ad vitam, & mores accommodatur, & *principia* tarda sunt, & *extrema* tamen ipsi si & producti esse debent. Nam neque assilendum statim est ad illud genus orationis, (abest enim totum à causa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicii est, audire desiderant, nec cum in eam rationem ingressus sis, celesiter discedendum est. Non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumque, & tertium poscitur: ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simul atque emissa est, adhaeret. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicii, sed magis perturbationem requirit, quam consequi, nisi multa, & varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breviter, aut summissè dicunt, docere iudicem possunt, commovere non possunt, in quo sunt omnia. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex illdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi ejus causa sumantur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velim, 4 non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut aequè grave. Illa autem, quæ aut conciliationis causa leniter, aut, promotionis vehementer sæpe utilis *joies*, & *facetia*: quæ etiam si alia omnia trada arte possunt, naturæ sunt propria certè, neque ullam artem desiderant: in quibus tu longe, aliis, mea sententia, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam restis esse potes, aut nullam esse artem falsis, aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. (III) Ego verò, inquit Cæsar, omni de re 5 facilius puto posse ab homine non inurbano, quam de iis faciliis, disputari. Itaque cum quosdam Græcos in scriptis libros esse vidissem de *ridiculis*, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere, inveni autem ridicula, & falsa multa Græcorum, nam & Siculi in eo gene-

re, &

1. *Itaque merces periculis*,] Pall. aliquot & Memm. membr. equo, quod placeat Gulielmo. Pall. quoque idem fere omnes, item Pith. & Memmii membranaceus repræsentant. *tanquam*, ubi hodie est *tanquam*, eidem complicatum.

2. *Commune vitium & pervagatum*,] Malus istud præ publicare, & *pervagatum*, cum Palatin. prim. secund. ac duobus Francis. membran.

3. *Facilius puto esse*,] Arridet quoque, quod in quatuor illis conjuratis Gallo-Palatinis. *facilius*, quod idem in Pal. quint. & sept.

& non eam vulgata inflammandam. Lambinus, *inflammandam*. Gulielmus conjectabat, *inflammandam* translatione ducta à tibiis. si & mihi mutare licet, omnia isthæc habuerim pro putido emblemate librarii alicuius; si non si relector, nihil deprecat veneri sententia.

4. *Non effici ex propositis*,] Sic Pall. sed Memmianus membr. ex *positis*; quod satisfacere Gulielmo; ut & antea Lambino.

5. *Facilius puto esse*,] Arridet quoque, quod in quatuor illis conjuratis Gallo-Palatinis. *facilius*, quod idem in Pal. quint. & sept.

re, & Rhodii, & Byzantii, & præter ceteros, Attici excellent: sed qui ejus rei rationem quandam conati sunt, artemque tradere, sic insulti exstiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsiitas, rideatur. Quare mihi nullo videtur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facietiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fufum, alterum peracutum & breve: illa à veteribus superior, cavillatio; hæc altera, dicacitas nominata est. Leve nomen habet utraque res: quippe leve enim est totum hoc, risum movere. Verumtamen (ut dicis Antoni) multum in causis per sepe lepore, & facietis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festivitatis ars non desideretur, (natura enim fingit homines & creat imitatores & narratores facietos, & vultu adjuvante & voce, & ipso genere sermonis) tum verò in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum antè illud facietum dictum, emissum hæzere debeat, quam cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cum à Philippo interrogans, quid latraret, Furem se videre respondit? quid in omni oratione Crassus vel apud centumviro contra Scævola, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententia, concedendum. Non enim ferè quicquam reperietur, præter hunc, in utroque genere lepore excellens, & illo, qui in perpetuitate sermonis, & hoc, qui in celeritate, atque dicto est. nam hæc perpetua contra Scævola Curiana defensio, tota redundavit hilaritate quadam, & joco: dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati, in quo ipso *servabat suam*, quod est hominibus facietis, & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea, quæ occurrant, cum falsissime dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. 2 Dicere enim ajunt Ennium: *flamma à sapiente facilius ore inardente opprimi, quam bona dicta teneat*: hæc scilicet bona dicta, quæ falsa sint, nam ea dicta appellantur proprio jam nomine. Sed ut in Scævola continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo aculei contumeliarum inerant, causam illam, disputationemque luse: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit. Quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit; atque illa brevia, cum ille diceret, *se sine causa sudere*: *Minime mirum*, inquit, *modò enim crevit de balneis*. Innumerabilia hujuscemodi fuerunt, sed non minus illa jucunda perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de lege Servilia, & cum contraria inter sese de repub. capita contulisset, noster hic facetissime treis patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMY, Brute, testificatur pater se tibi Privernatem fundum reliquisse. Deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMVS EGO, ET MARCVS FILIVS. *Sapientis videlicet homo cum primis nostræ civitatis: norat hunc gurgitem: metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur*. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audivi Scævola dicere, sunt veri Bruti libri) IN TIEVRTI FORTE ASSEDIMVS EGO, ET MARCVS FILIVS. *Hi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quod nisi puberem te, inquit, jam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facietis non minus refutatam*

fit. *observatio* quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ casu in eadem causa cum funere effectretur anus Juvonia? Prò dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quam inexpectata? quàm repentina? cum, coniectis oculis, gestu omni imminente, summa gravitate, & celeritate verborum, BRUTE, QUID SEDES? quid illam anum patris nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? Quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? Patrimonia augendo? at id non est nobilitatis, sed fac esse, nihil superest; libidines totum dissipaverunt, an juri civili? est patrum, sed dicit, te, cum ædeis venderes, ne in rutis quidem, & casis salium tibi patrum recepisse, an rei militari? qui numquam castra videris, an eloquentiæ? quæ nulla est in te; & quidquid est vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspice, re audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modò imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed hæc tragica, atque divina: faceta autem & urbana, innumerabilia ex una concione meministis. nec enim concio major umquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quàm hujus contra collegam in censura nuper, neque lepore & festivitate conditor. Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, & multum facietis in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi; & illud quidem admittit, te nobis in eo genere tributis tantum, & non hujus rei quoque palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse. (iii) Tum Antonius, ego verò ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc, Crasso paullum inviderem. nam esse quamvis facietum, atque fallum, non nimis est per seipsum invidendum; sed, cum omnium sis venustissimus, & urbanissimus, omnium gravissimus, & severissimus & esse, & videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur. (iiii) Hic cum arrisisset ipse Crassus: Atamen, inquit Antonius, cum artem esse facietiarum, Juli, negares: aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, nequid jocus de gravitate decerneret, quod quidem in primis à Crasso observari solet. Sed hoc præceptum præmitterendum est facietiarum, cum his nihil opus sit. nos autem quomodo itatur, cum opus sit, querimus: ut in adversarium & maxime si ejus stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, levem, & facile homines audiri videbuntur. omnino probabiliora sunt, quæ *lactis* dicimus, quàm quæ priores. nam & ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo, & humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lactesini, ut in ista ipsa concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidem facietis dictum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo obiectum, lepore magis elevandum, quàm contentione frangendum videretur. (v) Tum Sulpicius, quid igitur? inquit patiemur, Cæsarem, qui quamquam Crasso facietis concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc jocandi, quale sit, & unde ducatur; præsertim cum tantam vim, & utilitatem falsis, & urbanitatis esse fateamur? (vi) Quid si, inquit Julius, assentior Antonio dicenti nullam esse artem falsis? (vii) Hic cum Sulpicius reticisset. Quasi verò, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tam diu loquitur, ars ulla esse

1. Creat & imitatores & narratores facietos, & vultu, & voce. Eadem quadri
2. Dicere enim ajunt Ennium flammam à sapiente facilius, &c. Pro his
solum restat in Pal. pr. Dicere enim autupienti facilius, &c. in sec. &
Pich. aut cupienti facilius. Mommi. membr. ajunt cupienti facilius, &c.
bæret camen vulgatum in Pal. ceteris.

3. In *Calceis hanc cum filio*. Malui istud quam receptum *hæzere*, quod

Pal. pr. & sec. recinerent locum, haberentque primum illud à manu se-
cunda, quintus ac sextus; à prima tertius.

4. *Cum funere effectretur anus*. Quætor viri illi ut ita dicam, Palatinus
Galli, non agnoscent eum funere, & meo animo satis subintelligi-
tur.

5. *Tandiu loquitur*. Idem, jam diu: quod retinet Guelletius, dictum
ut *jam dudum*, &c.

esse Brutum, quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum in dicendo valent: quæ si eloquentis facere possit, quis esset non eloquens? Quis enim hæc vel non facile, vel certè aliquo modo posset ediscere? sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut parva intelligamus, cum, quò referenda sint, didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi videtur, dispuces de hoc toto jocandi genere, quid sentias, nequa fortè dicendi pars, quoniam ita voluisti, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse videatur. (aaaa) Ego verò, inquit ille, quoniam in collectam à conviva, Crasse, exigit, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi, quamquam soleo sapemirari eorum *imprudentiâ*, qui agunt in scena gestum, 2. spectante Roscio. quis enim se commovere potest, cuius ille vitia non videat? Sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facietis, & docebo *su* (ut ajunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, *sanum alius* ajebat esse oportere. (bbbb) Tum ille, jocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse videatur. verum te, Cæsar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. (cccc) Et Antonius, per pauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus jam labore, atque itinere disputationis, requiescam in Cæsar's sermone, quasi in aliquo peropportuno deversorio. (dadd) Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices. nam te in viam, simul ac perpallulum gustaris, extrudam, & ejiciam. Ac, ne diutius vos demoret, de omni isto genere, quid sentiam, breviter exponam. De *risu* quinque sunt, quæ quærantur: unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, sine oratoris, velle risum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo existat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes, tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupent, viderit Democritus. neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet. & si pertineret, nescire me tamen id non puerderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicentur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proximè quæritur) turpitudine, & de formitate quadam continetur, hæc enim ridetur vel sola, vel maximè, quæ notant, & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est planè oratoris movere risum: vel quòd ipsa hilaritas benivolentiam conciliat ei, per quem excitata est: vel quòd admirantur omnes acumen uno sæpe in verbo positum, maximè respondentis, nonnumquam etiam laceissentis: vel quòd frangit adversarium, quòd impedit, quòd elevat, quòd deterret, quòd refutat: vel quòd ipsum oratorem, *positum* esse hominem significat, quòd eruditum, quòd urbanum, maximeque tristitiam, ac severitatem mitigat, & relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, joco, risuque dissolvit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est, id quod in quarto loco quærendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere juncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. *facinorosos* majore quadam vi, quam ridiculi, vulnerari volunt: miseros illi nolum, nisi si se fortè jactant. Parcendum est autem maximè caritati hominum, ne temerè in eos dicas, qui didicuntur. Hæc igitur adhibenda est primum in jocando moderatio, itaque ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno, neque misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridicu-

lorum est in istis vitis, quæ sunt in vita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur: eaque bellè agitata ridetur. Est etiam *deformitatis*, & corporis vitorum satis bella materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in ceteris rebus maximè quærendum est, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, neque insulse, sed etiam quid perridiculè possis, vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus. Quæ cujusmodi sint, facilius jam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera venerimus. Duo enim sunt genera facietiarum: quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur, ut olim tu, Crasse in Memmium, comedisse eum lacertum Largii, cum esset cum eo Tarracina de *amicula* tixatus. falsa, attamen à teipso ficta tota oratio. addidisti clausulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria LLL, duo MM. Cum quæretes id, quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse. Lacerat lacertum Largii mordax Memmius. Perpicitis, hoc genus quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium, sive habeas verè, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis adpergendum, sive fingas. Est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstret, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa, fierique videantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione sumi solet, ut idem Crassus, *per tuam nobilitatem per vestram familiam*, Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illavultus & vocis imitatio? *Pertusa statua* verò cum dixit, & extento brachio paullulum etiam gestu addidit, vehemens risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis,

Tibi ego, Antipho, has sero, inquit, senium est, cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissimè tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscenitas, orator surripit oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam videat: præstet idem ingenuitatem, & ruborem suum, verborum turpitudine, & rerum obscenitate vitanda. Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facietiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur: aut, imitatione brevi injecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In *dicto* autem ridiculum est, id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine movetur, sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo: sic in hoc, scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à ceteris familiarem vestrum, Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior: Hoc, opinor, primum, ne, quotiescumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit. *Licet, inquit, rogare, Philippus?* Tum quæsitur properans, *Modo breviter.* Hic ille, *Non accusabis, perpusillum rogabo.* Ridiculè. Sed sedebat judex L. Aurifex, brevior etiam, quam ipse testis. omnis est risus in judicem conversus. visum est totum scurrile iudicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste, qui se vult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnumquam in hoc vitium scurrile delabitur, *Canabo, inquit apud te, huic lusco, familiari meo, C. Sexto. uni enim locum esse video.* Est hoc scurrile, & quòd sine causa laceffit: & tamen id dixit, quod in omnis lufcos conveniret. Ea, quia meditata

1. *Collectam à conviva exigit.* De cæro Turcebus lib. 111. Adversar. cap. 6.

2. *Spectante Roscio.* Duo Pall. & tuncidem Gallicani. *usque* hanc.

3. Video

meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, *Mannu lava*, inquit & cena, Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia & raritas dictionum, distinguet oratorem à scurrâ: & quod nos cum causa dicimus, non ut ridendi videamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine causa, Quid enim est Vargula affectus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset? *Puer abigo miscat*. Risum quaesivit, qui est, mea sententia, vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi, prudentiâ, & gravitate moderabimur: quam utinam artem aliquam haberemus: sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summam, quæ risum maxime moveant. Hæc igitur sit prima partitio, quod facere dicatur, id alias in re habere, alias in verbo facietas: maxime autem homines delectari, si quando risus coniuncte re verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem iocis ferentiam graves sententias posse duci, tantum interest, quod gravitas honestis in reb. levere, iocus in turpibus & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frangi servum possumus, & si est nequam, jocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in surace servo, *Solum esse*, cui domi nihil sit nec obstrigatum, nec occlusum: quod idem in bono servo dici solet: sed hoc iisdem etiam verbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob tempus, Capito, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis*, mi Spuri? quoniamcunque gradum facies toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem: præclarum & grave est. Quod Calvino Glancia claudicanti, ubi est vetus illud: *Nam claudicat?* at hic clodiat: hoc ridiculum est: & utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. Quid hoc Navio ignavius levere Spio, At in male olentem, i. *Vides me, at circumveniri*, subridicula Philippus. At utrumque genus continet verbi ad litteram immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur, sed non semper in joco, sæpe etiam in gravitate veriantur. Africano illi majori, coronam sibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari*, inquit, si non convenit, caput enim magnum est, laudabile, & honestum. At ex eodem genere est, *Calvus latis est*, quod dicit parum. Ne multa, nullum genus est joci, quo non ex eodem severa & gravia sumantur. Atque hoc etiam animadvertendum, non esse omnia ridicula, faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quam Sannio est? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso, salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum vel maxime movet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum, nature ridetur ipsæ, quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, & cursim. Alterum minime est liberale. Tertium, oris depravatio, non digna nobis: Quartum, obscenitas, non solum non fore digna sed vix *convivio* liberorum, Detrahit igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facete reliquæ sunt, quæ aut in re, ut ante divisi posita videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis saltem amittit, in verbis habet leporem omnem. Ambigua, sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re, sed non sæpe ma-

gnum risum movent, magis ut belle, & literate dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum studiose pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque eum in campum non venisse requirerent, excusavit Veipa Terentius, quod eam *brachium fregisse* diceret. Ut illud Africani, quod est apud Lucilium. *Quid? Decius, & Nuculam an confixum vis facere?* inquit. Ut tuus amicus, Crasse, Granius, non esse sentant. Et, si quaeris, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: sed risus movent alia majores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime, ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque ceteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quam risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurram e quidem: sed icitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud *exspectamus*, aliud dicitur. hic nobismetipsis nosset error risum movet, quod si admixtum esse etiam ambiguum, sit fallax: ut apud Navium, videtur esse miserico ille, qui iudicium duci videt, percutatur ita,

Quanti additus? nullo viciniam.

Si addidisset tantummodo, *Ducas licet*: esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet:

addido ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, falsissimum. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione irripitur ab adversario verbum, & ex eo, ut à Carulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui accessit, infigitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere, & accipere verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus, (etenim cavendum esse ne arcesitum dictum putetur) per multa tamen acue dicemus. Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in littera positum; Græci vocant *περογογογισιον*, ut *Nobilisorem*, *nobilisorem* Cato; aut, ut idem cum euid. m. dixisset, *Earum ambulatum*: & ille, *Quid opus fuit de? Immo vero*, inquit, *Quid opus fuit te?* aut ejusdem responsio illa, *Si in & adversus*, & *aversus impudicus es*. Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divortem, ut Neoptolemum ad Troiam, sic ilum in campo Martio nomen invenisse. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam veritus facete interponitur, vel ut est, vel paululum immutatus, aut à aliqua parte verius, ut Statius Scavo stomachanti: ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de civitate, natam, Crasse, dicant:

Et, tacete, quid hoc clamorem? quibus nec mater, nec pater,

Tanta confidentia estis? auferre istam enim superbiam.

Nam in Cælio sanè etiam ad causam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille à se pecuniam profectam diceret testis & haberet filium delicatorem: abeunte jam illo,

Sensen? senem esse tacitum triginta m. ni?

In hoc genus conjiciuntur proverbialia: ut illud Scipionis, cum Atellus oniceis provincias stipendia merentem se peragrassè gloriaretur, *Agua Asellum*, & cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est etiam in verbo positum non insulsum genus, ex eo, cum ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo uno genere totus est Tutor, mimus vetus, oppido ridiculus. Sed ab eo à mimis, tantum genus huius ridiculi insigni aliqua, & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, non tibi molestus

1. *Vides me à te circumveniri.* Expressit quod erat in Pall. scriptem, & editione prima, nam pr. & sec. hec desiciebant, uti etiam Gallicani, quos consilere solent Galileus; postea vulgari addidit de suo, *non circumveniri, sed circumveniri*; quod tamen neutiquam admittit Victorius.

2. *Nuculam, an confixum vis facere?* Explicat Janus Parrhasius in Quæstis per epistolam, numero quinquagesimo.

3. *Nam tibi molestus, &c.* Turnebus caetera ita rescribendum, scripti enim alioquin *nam*, quod minus convenit.

molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset: Tu vero, inquit, molestus non eris: *Jubebis igitur te*, inquit, *suscepisti?* & tu, *Certe negaras te molestum futurum.* Ex eodem hoc vetus illud est, quod ajunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret: Acidinum C. o. s. procoque dixisset, *Dic de L. Manlio: Primum bonum*, inquit, *egregiumque, civem esse arbitror.* Ridicule etiam illud L. Porcius Natica censori Catoni, cum ille, *Ex tui animi* sententia tu uxorem habes? Non hercule, inquit, & ex mei animi sententia. Hæc aut frigida sunt, aut tum falsa, cum aliud est expectatum, natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat error: ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. In verbis etiam illa sunt quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversione verborum. Ex immutatione, ut olim Rufica cum legem ferret annalem, dissuasor M. Servilius, *Dixi mihi*, inquit, M. Pinnari, num, si contra te dixerò, mihi ita dicitur es, ut ceteris fecisti? *Ut famentem faceris, ita metes*, inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille major Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, *stiracem* dixit displicere. Invertuntur autem verba, ut Crassus apud M. Perpernam judicem, pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratiadiano & L. Helvius Lamia, deformis, ut noctis, qui cum interpellaret odiose: *Audiamus*, inquit, *pulecellum puerum*, Crassus. Cum esset arxillum, *Non potui mihi*, inquit Lamia, formam ipse fingere: ingenium potui. Tum hic, *Audiamus*, inquit, *disertum*, multo etiam arxillum est vehementius. Sunt etiam illa venusta; ut in gravibus sententiis, sic in facietis. Dixi enim dudum, materiam aliam esse joci, aliam feveritatis: gravium autem, & jocorum unam esse rationem. Ornant igitur imprimis orationem verba relata contrarie: quod idem genus sæpe est etiam factum, ut Ser. ille Galba, cum judices L. Scribonio, tribuno plebis ferret familiares suos, & dixisset Libo, *Quando tandem*, Galba, de triclinio tuo exibis? *Cum tu*, inquit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glauca Metello, *Villam in Tiburte habes, cortem in palatio.* Ac verborum quidem genera quæ essent facta, dixisse me puro: rerum plura sunt, eaque magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus est narratio: res sanè difficilis, exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur & verisimilia, quod est proprium narrationis, & quæ sunt, quod ridiculi proprium est, subversiva: cujus exemplum, ut brevissimum, sit sanè illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia, ut cum Sext. Titius se Caspandram esse diceret, *Multos*, inquit Antonius, *possum tuos Ajaces Oileos nominare.* Est etiam ex similitudine: quæ aut collationem habet, aut tamquam imaginem. Collationem: ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: *Erras*, inquit, *Scare*, ego enim Magium non conservasse dico, sed tamquam nudus nuce legeret, in ventrem abstulisse. Ut illud M. Cicero senex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *nostri homines* simileis esse Syrorum venalium: ut quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam imagines, quæ seve in deformitatem, aut

in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meum illud in Helmiu Manciam: *Jam ostendam*, cujusmodi sis: cum ille, *Ostende*, quæso: demonstravi digito pictum Gallum in Mariano seuro Cimbrico & sub Novis distortum, ejecta lingua, buccis fluentibus: Ritus est commotus, nihil tam Manciam simile visum est. ut cum Testio Penario mentum in dicendo inorquenti, *tum ut diceret*, siquid vellet, si nucem fregisset. Etiam illa quæ minuendi, aut augendi causa ad incredibilem admirationem effertur, velut tu, Crasse, in concione, ita sibi ipsum *magnum videri* Memmium, ut in forum descendens caput ad fornacem Fabii demitteret. Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintum* pareret mater ejus, asinum fuisse parituram. Arguta etiam significatio est, cum parva re, & sæpe verbo res obscura, & latens illustratur: ut, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus & furax, sed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno, & gravi: *Nihil est*, quod mihi gratias agas, inquit, si malui compari, quam venire. Ut Asello Africanus objicienti lustrum illud infelix, *Noli*, inquit, mirari. is enim, qui te ex ærariis emit, lustrum condidit, & taurum immolavit. Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummium, quod Asellum ignominia levavit. Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sentias, non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamie Crassus, sed cum toto genere orationis severe ludas, cum aliter sentias, ac loquere: ut noster Scævola Septimuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret, *Quid tibi vis*, inquit, *insane?* tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Amilianum dicit fuisse, & eum Græco verbo appellat, *εἰγορα*: sed, uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaque longè lepore, & humanitate omnibus præstitisse, genus est perelegans, & cum gravitate salum, cumque oratoris dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc quæ à me de facietis dispartantur, non majora forensium actionum, quam omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, *P. Mummium* cuius temporis hominem esse. Sic profectò res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemque versari. Sed redeo ad cetera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto verbo vitiosa res appellatur: Ut cum Africanus CENS, tribu movebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, & cum ille se custodiz causa diceret in castris remansisse, quæ retetque cur ab eo notaretur: *Non amo*, inquit, *nihilum diligenteris.* Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult, ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amisso, arcem tamen Livius retinuisset, multa ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, roga retetque eum Salinator, ut meminisset,

I

opera

1. Ad te bene ante lucem venisset.] Gulielmus putabat restituendum, ad te bene ante venisset; cuius gloria fuerit, ante lucem.

2. Ex mei animi sententia.] Haud secus Pall. septem & Memm. liber charactens; & primitus cum malè posteriores, ex animi tui sententia. Videatur loci hujus explicatio apud Lipsium nostrum lib. i. Variar. lect. cap. principe.

3. L. Helvius Lamia, etc.] Pighius lib. XIII. Anal. Romanorum mallet. AEBUS; neque enim in Helvium sed in Aelia gente reperiri familiam Lanitarum.

4. Sub Novis distortum, etc.] Sic legendum rectè censuit amicus noster Stephanus Pighius, lib. IV. Fallorum, qui consulatur; publicata sub Novis, ineptè altera enim lectio innuit locum in foro ubi posita Galli pictura. Turnebus tamen non alienus videtur à vulgata, qui videatur libello peculiariter in hos Tullii jocos.

5. Cum ille se custodia causa.] Quatuor è Palatinis non admiserant illud causa, quod forsitan additum à descriptoribus, de quo videatur & Lipsius meus lib. 8. Epist. quæst. 17.

opera sua se Tarentum recepisse. *Quidni*, inquit meminerim? numquam enim recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabrupta, sed eo ipso nomine saepe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

Postquam rem habere cepis, est mortuus. „ *Quid est tibi ista mulier? Vxor. Similia modius filius.* Et, „ *Quandiu ad aquas fuit, Numquam est mortuus.*

Genus hoc levius, & ut dixi, mimicum: sed habet nonnumquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non stultus quasi stultè cum sale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Manicia, cum audisset te CENS. à M. Duronio de ambitu postulatum, *Aliquando*, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridetur, & hercule omnia, quæ à prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi, subabrupte, salteque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, *Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum.* Ut ego, qui in delectu, Metello, cum excusationem oculorum à me non acciperet, & dixisset: *Tu igitur nihil vides?* Ego verò, inquam, à porta Esquilina video villam tuam. Ut illud Nasica, qui cum ad poëtam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, domi non esse: Nasica sensit, illam domini iussu dixisse, & illum intus esse: paucis post diebus cum ad Nasica venisset Ennius, & cum à janua quæreret, exclamat Nasica, se domi non esse. tum Ennius, *Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam?* Hic Nasica, Homo es impudens, ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut, cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus malè audisset, festivo homini Eglio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, *1. Quid in Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu, & lana?* Non pot, inquit, audeo, nam me ad famulos vestit mater accedere. Salla sunt etiam, quæ habent suspensionem ridiculi absconditam, quo in genere est illud Siculi, cui, cum familia ris quidam quæreretur, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, *Amabo te*, inquit, da mihi ex ista arborè quosferam furculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem*, inquit, neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit. Me quidem hercule valde illa movent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Navium „ *Quid ploras pater?*

Mirum mihi castem, condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac leniti: ut, cum Cato percussus esset à beo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, *Cave*: rogavit, numquid aliud ferret præter arcam? Etiam stultitiæ falsa reprehensio, ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: *Quas*, inquit, prætor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longè aliter, atque sunt; sed acutè, atque concinnè: ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse Cos, esset factus, ille repulsam tulisset, & in ejus tabulis ostenderet litteras, A. F. P. R. idque diceret

esse, *Actum sile P. Rutilis*: Rutilius autem, ante factum, post velatum: C. Cannius, eques Romanus, cum Rufo adesset, exclamat, neutrum illis litteris declarari. Quid ergo, inquit Scaurus? *Emilius fecit, plebiscito Rutilius*. Ridetur etiam discrepantia. *Quid huic abest, nisi res, & virtus?* Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis: ut, cum obiurgavit Albius Granius, quod, cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, & valde absoluto Scavola gauderet; neque intelligeret, contra suas tabulas esse judicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris, ut, cum patrono malo, cum vocem in dicendo obtulisset, iuadebat Granius, ut multum frigidum biberet, simulac domum redisset: *Perdam*, inquit, vocem, si id fecero: *Melius est*, inquit, quam reum. Bellum etiam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur: ut, ut, cum Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeji, locupletis hominis, bona sine testamento possederat: sederetque advocatus reo Bestia, cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, *Vide*, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est præter expectationem, cuius innumerabilia sunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis & de lege Toria, & premeretur Lucilius ab iis, qui à pecore ejus depasci agros publicos dicebant, *Non est*, inquit, Lucilii pecus illud: erratis: (defendere Lucium videbatur) ego liberum puto esse, quæ lubet, pascitur. Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit, cum ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tulisset, *Ejere*, inquit: iniquus est, cum esset admurmuratum, *Ab*, inquit, P. C. non ego mihi illum inquam ejero, 3 verum omnibus. Ab hoc verò Crasso nihil facietius, cum læsisset testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset: *Potest fieri*, inquit, Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixit, annuit Silus, potest etiam, ut tu non rectè intellexeris, id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret, potest etiam fieri, inquit, ut omnino, quod te audisse dicis, numquam audieris, hoc ita præter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Hujus generis est plenus 4 Nævius, & jocus est familiaris,

Sapientis algebis, vemes, & alia permulta.

Sæpe etiam faceret concedas adventario idipsum, quod tibi ille detrahit, ut C. Lalius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis majoribus, *At hercule*, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam sententiøs ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quod die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento prodiiisset, & satis contumeliøsè, *Quid fors Cinciole?* quærisset: *Ut omnis*, inquit, Cai, si uti velis. Sæpe etiam falsæ quæ fieri non possunt, optantur: ut Marcus Lepidus, cum ceteris in campo exercentibus, in herba ipse recubisset, *Vellem hoc esset*, inquit, laborare, Salsum est etiam quæ rentibus, & quasi percunctantibus, lente respondere quod nollent: ut censor Lepidus, cum M. Antistius Tygenis equum admississet, amicique cum vociferarentur & quærent, quid ille patu suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret cum optimis coionis, patricissimus, modestissimus, frugalissimus esset: *Me istarum*, inquit nihil credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, effecrationes, admirationes, iminationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera deicripisse, nam illa, quæ verbi ratione, & vi continentur, certa ferè, ac definita

1. *Quid in Egilia, etc.* Rerini lectionem membranarum, alii qui omnia redigere volent in versos, nimium fuerunt licentiosi in transponendis addendisque vocibus suis.

2. *Et prætoris tui sine abstin.* Pighil scriptus, & prætoris Ennillius; quod probat, ut fuerit pater L. Lucullus, qui Mithridatem vicit, videatur ipse in Fastis ad annum D C XXXIIA.

3. *Verum omnibus.* Gulare nota vicambiguitas in verumisid est, in sum, *Antistius*.

4. *Nævius, etc. pater est familiaris.* Pall. omnes præter octavam Nævius, idem, est in no, et familiaris, nisi quod nonus, est pater. Turribus indicat in veteribus suis legi Nævius: huius pater est familia: Sapiens si algebis vemes, integer scilicet Senario.

definita sunt: quæ plerumque, ut antè dixi, laudari magis, quàm rideri solent. Hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridiculè indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, ritus moventur. Itaque imbuendus est is, qui jocose vult dicere, quasi naturâ quadam, apta ad hæc genera, & moribus, ut ad eujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur: qui quidem quo severior est, & tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, 1. *salviora videri solent*. Sed jam tu, Antoni, qui hoc deversorio sermonis tui libenter acquieturum te esse dixisti, tamquam in Pontinum deveteris neque amœnum, neque *salubrem locum*, censeo ut satis diu te putes requiescere, & iter reliquum conficere pergas. *esse* Ego verò, atque hilare quidem à te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere levior rem jam puet, quoniam quidem tu Fabricius mihi auctores & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit. nam cetera, faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam tuam aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, pericurus: cum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi iudicium conciliantur, & illos, quibus permoveretur, vidi atque cognovi: tum constituo, quid habere quæque causa *boni*, quid *mali*. Nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem, aut controverfiam vocari, quæ non habeat utrumque: sed, quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, id exornem, exaggerem: ibi commorer, ibi habitem, ibi heream: à malo autem, vitioque causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando, & augendo 2. *dissimulatum* obruatur. Et, si causa est in argumentis, firmissima quæque maximè tucor, sive plura sunt, sive aliquod unum. Sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est: ad eam me potissimum partem, quæ maximè commovere animos hominum potest, confero. Summa denique huius generis hæc est, ut, si in refellendo adversario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela. sin nostra facilius probari, quàm illa redargui possunt: abducere animos à contraria defensione, & ad nostram conor traducere. Duo denique illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ difficioliora sunt, non possum, mihi pro meo iure sumo: Unum, ut molesto aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino *nihil respondeam*: quod forsitan aliquis iure irriserit. quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteorque me, si quæ premat res vehementius, ita cedere solere, ut non modo non abjecto, sed ne rejecto quidem seuto fugere videar: sed adhibere quamdam in dicendo speciem, atque pompam & *pugne similem fugam*: consistere verò in meo presidio, sic ut non fagiendi hostis, sed capiendi loci causa cessasse videar. Alterum est illud, quod ego oratori maximè cavendum, & providendum puto, quodque me sollicitare summè solet: non tam ut profim causis, elaborare soleo, quàm ut *nequid olism*: non quin enitendum sit in utroque: sed tamen *MILTO* est turpius oratori, nocuisse videri causæ, quàm non profuisse. Sed

quid hoc loco vos inter vos. *Catule?* an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? (*fff*) Minime, inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. (*ggg*) Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit sive refellendis causis, sive quaerendis. (*hhhh*) Tunc Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, temper is fui, qui de oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri *relissimum*: propriumque hoc esse laudis tuæ, nihil à te umquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceret: idque memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod non solum quod opus esset, diceret, sed etiam quod non opus esset, non diceret. Tum illum mihi respondere memini: cetera in te summè esse laudanda, illud verò *improbi* esse hominis, & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret, quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur. (*iii*) Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intelligam, sed & tu, & vos omnes hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, sed de exercitationis, & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum, excellentis cuiusdam est ingenii, ac singularis: cui quiddam portenti simile esse visum est, posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetque ei, quem defenderet. Facit enim de se conjecturam: cuius tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consulto, puet, quod contra se ipsum sit, dicere, sed ego non de præstanti quadam, & eximia, sed propè de vulgari, & communi prudentia disputo. Ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii, atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eique *artem memoriam*, quæ tum primum proferebatur, pollicitum esse se traditurum. cum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se *oblivisci* quæ vellent quàm si meminisse, docuisset. Videat, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset intus, umquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilis oblivisci posse potius, quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset, vidisset, meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis opera danda non est, neque illa mea cautio, & timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspectanda, nequid *offendat*, ne quo irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi læcesatur: orat reus, urgent advocati, ut inveniamur, ut male dicamus, denique interrogamus, non moveor, non obtempero, non satisfacio, 3. neque tamen ullam assequor laudem. HOMINES enim imperiti facilius quod stulte dixeris, reprehendere, quàm, quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si non levem testem læseris? habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita: nec, si hoc Crassus non committit, ideo

1 2

non

1. *Salviora videri solent.*) Palæ. prim. secund. item Pith. *salviora*. Memmianus utroque *seriora*; à *seriora*, pro quo tamen ad oratorum Pal. prim. *seriosiora*.

2. *Dissimulatum obruatur.*) Adscriptur oræ Gualterij fortè legendum *dissimulatum*.

3. *Neque tamen ullam assequor laudem.*) Tres Pall. tres Gallicani, nullam hæc utrum præleram. Supra etiam Pith. & Pal. pr. sec. pro *Themistocle responsum*, servant, *Themistocli*. anique, quod fortè revocandum erat.

non multi, & saepe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, *Oculis illo*, adversariurnne? immo verò ajunt, se, & eum, quem defendit. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse, ego autem saepissimè video in causis aliquid mali facere homines minime malos. Quid illud, quod supra dixi, solere me *cedere*, & ut planius dicam, fugere ea, quae valde causam meam premerent? cum id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua praesidia dimittunt, mediocriterne causis nocent, cum aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quae sanare nequeunt, exulcerant? Quid? cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si quae sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo, invidiosiora faciunt: quantum in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, iudicibusque iucundos sine ulla *praenuntiatione* orationis acerbius, & contra meliosius tavehite, nonne abs te iudices ab alienis? Quid, si, quae vitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in adversariis exprobrando non intelligas te in iudices invehi, mediocre peccatum est? Quid, si, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut lasus efferare iracundia, causam relinquas, nihilne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor: ut, cum te ipsum, Sulpici, objurgabam, quod *ministratorem* peteres, non adversarium. Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans, aut plane insanus esse videatur. In iis autem argumentis siquid posueris aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris dicturusve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper, dicam enim saepius, si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certè nequid mali. Itaque nunc illuc redeo. Cautè, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem, collocaionemque rerum ac locorum. Cujus ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum; altera quae oratorum iudicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante te dicamus, deinde, ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris praesidiis confirmandis, contrariis refutantibus, deinde ut concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus *natura ipsa praescribit*. Ut verò istamamus, ea, quae probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus; id est vel maxime proprium oratoris prudentiae. Multa enim occurrunt argumenta: multa, quae in dicendo profutura videantur: sed eorum partim ita levi sunt, ut contemnenda sint; partim, etiam siquid habent adjumenti, sunt nonnunquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii: neque tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quae autem sunt utilia, atque firma, si ea tamen, (ut saepe fit) valde multa sunt: ea, quae ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravioribus consimilia fecerint arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere. Et quoniam, (quod saepe jam dixi) tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo, una ex tribus his rebus res praer nobis est ferenda: ut nihil aliud, nisi *docere velle* videamur: reliqua duae, sicuti sanguis in corporibus, sic illae in perpetuis orationibus, fuisse esse debeant. Nam & principia, & cetera partes orationis de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentis, apud quos agerent, movendas, permanere possint. Sed his partibus ora-

tionis, quae etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commovendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in perorando: *degre*di tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permovendorum animorum causa, saepe utile est. Itaque vel narratione exposita saepe datur ad commovendos animos degrediendi locus, vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem, atque copiam, rectè id fieri potest: ex quo causae sunt ad agendum, & ad ornandum gravissimae, atque plenissimae, quae plurimos exitus dant ad ejusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum *impetus* eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui quae minime firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque *errare* arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum *exspectationi*, qui audiunt, quam celeriter occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. Male enim ferere habet, quae non statim, ut dici coepit est, melior fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus quisque sit, sic & in oratione, firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quae excellent, serventur etiam ad perorandum: si quae erunt mediocria (nam vitiosis aequam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in praegem conjiciantur. Hisce oiaibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremum soleo cogitare, quo utar exordio. nam si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut negatorium, aut vulgare, atque commune. PRINCIPIA autem dicendi semper cum accitata & acuta, & instructa sententiis, apta verbis, tum verò causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio, & commodatio orationis in principio, quae continuò eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt: sed hominem in primis disertum, atque eruditum, Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum *brahenum* *caelestiferum*, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jacitare leniter, ut & venustati vel maxime serviant, & reliquis vicibus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi, vehemens, & pugna non saepe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vita certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa sunt, quae non ad vulnus, sed ad *speciem* valere videantur: quanto hoc magis in oratione expectandum, in qua non vis potius, sed delectatio postulat? *Nihil est* denique in natura rerum omnium, quod se universum, profundat, & quod totum repente evolat, nisi omnia, quae sunt, quaeque aguntur a ceteris, lenioribus principis natura ipsa praetereunt. Haec autem in dicendo non extrinsecus alicunde quaerenda, sed ex ipsis visceribus causae fundenda sunt. Idcirco tota causa praetentata, atque peripsecta, locis omnibus inventis, atque instructis, confiderant, dum est, quo principio sit utendum. sic & faciliè reperitur. Sumuntur enim ex iis rebus, quae erunt uberrimae vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi degredi saepe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt praene ex intima defensione deprimta, & apparebit eas non modo non esse communes, nec in alias causas posse transferri, sed

1. *Itaque vel* narrata uterque *exposita*, quomodo Lambini.
2. *Non sic perit, sed delectatio postulat.* Idem quatuor libri: *quam*

delectatio, forsan rectius.

3. *Profundat, & quod totum repente evolat.* Pal. prim. & Memm. *evolat*. in quod inquirendam, nam & secunda, *restitit*, & Pich. *evolat*.

sed penitus 1 ex ea causa, quæ tum agatur, effloruisse. Omne autem principium aut rei totius, quæ agatur, significationem habere debet, aut aditum ad causam, & munitiorem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet ut adibus ac templis vestibula & aditus, sic causis principia 2 proportionem rerum præponere. Itaque in parvis, atque infrequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius. Sed cum erit utendum principio (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo, (res appello, quorum res est) quæ significent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosam, quæ misericordiam dignam, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex adversario, iisdem ex locis ferè contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui, sanarique non possit. Ex iis autem, apud quos agatur, ut benivolos, beneque existimantes efficiamus: quod agendo efficitur melius, quam rogando. Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur, nam & attentum monent Græci ut principio faciamus iudicem, & doctem: quæ sunt utilia: sed non principii magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod & attentum tum maxime sunt, cum omnia expectant, & dociles magis iniitibus esse possunt. Illustratio animi sunt, quæ in principiis, quam quæ in mediis causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo iudicem leviter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tanquam citharædi præcæmum astrictum aliquid, sed coherens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, 3 ut audientiam sibi fieri velle videantur. Atque ejusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitarum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur: sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint. Narrare verò rem quod breviter jubent, si brevis appellanda est, cum verbum nullum redundet, brevis est L. Crassi oratio, si tum est brevis, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed sæpe obest vel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda; & ad persuadendum accommodata sit, tollit: 4 ut illa, Nam si postquam excessit ex ophēbis, quam longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & servilis percunctatio, mors Chrysidis, vultus, & forma, & lamentatio fororis: reliqua pervariè, jucundèque narratur. Quod si hanc brevitatem quæsisset,

„ Effertur, imus, ad sepulcrum venimus. „ In ignem 5 postea est.

In his ferè decem versiculis totum conficere potuisset:

quamquam hoc ipsum, Effertur, imus, concisum est, ita, ut non brevitati servitum sit, sed magis venustari. Quod si nihil fuisset, nisi, In ignem postea est; tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed & festivitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus: & est probabilis, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas: & multo apertius ad intelligendum est; 6 si sic constituitur aliquando, ac non illa brevitatem percussit. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quam ceteras: sed hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando; & majore periculo hæc pars orationis obscura est, quam ceteræ: vel quia si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam obscurat orationem: vel quod alia possit, semel si obscurus dixeris, dicere alio loco planius: narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interruptè narrabitur. Sed quando utendum sit, aut non sit narratione, id est consilii, neque enim si nota res est, 7 nec dubium, quid gestum sit, narrari oportet, nec si adversarius narravit, nisi si refellemus: ac, si quando erit narrandum, ne illa, quæ suspicionem & crimen efficiunt, contraque nos erunt acriter, persequamur, & quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. Nam ad summam totius causæ pertinet, cautè, an contra, demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur, ut causa ponatur, in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ conjunctè, & infirmantis contrariis, & tuis confirmandis. Namque in causis quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem, & confirmationem, & reprehensionem quaerit: sed quia neque reprehendi quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes: neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas, idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione conjuncta sunt. Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando iudice, vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo ad mentis iudicium quam maxime permovendas, & ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt. Neque sanè jam causa videtur esse, cur fecerimus ea præcepta quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus, aut dissuadere, gravissimè mihi videtur esse personæ. NAM ET sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; & honesti, & disertis, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. Sapiens enim est consilium; multisque aliis dicendi relinquendus locus; 8 vitanda eriam ingenii, ostentationisque suspicio. Concio caput omnem vim orationis, & gravitatem, varietatemque desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quam dignitas.

I 3

nam

1. Ex ea causa, quæ tum agatur, effloruisse.] Ita Pall. omnes editioque Victorii; alia decessisse, præter libros nam Gallicanis, & fluxisse. Sciendum tamen in Palac. pr. & sec. non comparere, quæ tum agatur; potestque abesse.

2. Proportione rerum præponere.] Amicus meus conjiciebat; præpelle.

3. Ut audientiam sibi fieri velle videatur.] Non satis adsequor mentem auctoris, monere interea restare in Pal. quinto, sexto, nono & Memm. nelle.

4. Ut illa: Nam postquam.] Sic videtur referendum ex literis ambiguis Pal. sec. ubi nimirum litera secunda ita expressa est, ut videri queat etiam 7, unde natum illud vulgatum; videlicet illa, quod solum tamen in prim. nam tert. & quart. quint. videntur illam, emendatque in altera, videntur illam. sext. sept. oct. non. habent videntur illam, aut illa. emendatque in uno. tert. videntur. Nam postquam, quod ipsum firmat illud nostrum ut, quod ob characteris secundi ubi

securitatem visum est quibusdam 7, quibusdam r, ideoque inde factum videtur live videlicet.

5. Postea est, sive decem versiculis, &c.] Est à Palac. octav. nam prim. adhuc aberat sere, vulgata, in his sere decem. quod & Lambino displicuit.

6. Si sic constituitur aliquando.] Sic Victoriana. Sed nihil variant Pall. quam quod pr. ac sec. excludant si, habeantque, sic constituitur aliquando. ceteri firmant receptam lectionem s. si sic constituitur aliquando. Lambinus reposuit C. libris, ut quidem asserit, si sic constituitur aliquando. in P. thoban. Memm. erat s. constituitur aliquando.

7. Ne dubium, quid gestum sit.] Est à Pall. & duobus Gallicanis, proximeque accedit Victoriana, nisi quod is, ut dubium sit, quid gestum sit, vulgata, nec si dubium sit, quid gestum sit.

8. Vitanda etiam ingenii ostentationisque suspicio.] Enclitica que non est in Pall. prim. aut sec. in Memm. aut Pich. & quibus duo præterant, ingenii.

nam qui utilitatem putat, non quid maximè velit suasor, sed quid inter: dum magis sequatur, videt. Nemo est enim, præsertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maximè dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controversia autem inter hominum sententias, aut in illo est, utrum sit utilis: aut etiam cum id convenit, cætur, utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda patris, et opum, potentia, pecunia, vectigalium præsidii, militum, utilitates ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget, posteritatis immortalæ memoriæ augebit, utilitatem ex laudandæ defendet, semperque eam cum dignitate esse conjunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maximè est quaerendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur, & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad consilium autem de republica dandum, caput est, *noster tempus*: ad dicendum verò probabiliter, nosse *mores civitatis*: qui quia crebrò mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. & quamquam una ferè in eis est eloquentia, tamen quia summa dignitas est populi, gravissima causa reip. maximi motus multitudinis: genus quoque dicendi grandius quoddam, & illustrius esse abhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnunquam ad cohortationem, aut commemoracionem aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpe etiam à de meritate, iracundia, spe, injuria, invidia, crudelitate revocandos. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur concio, natura ipsa ad ornatiorem dicendi genus excitetur. Habet enim multitudinem vim quandam talem, ut quemadmodum *sibicen* sine tibis canere, sic orator, sine multitudine audiente, eloquens esse non possit. Et cum sint populares, multi, varique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si turpiter, si fordide, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur, aut hominum offensione, vel invidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione atque fama, aut res si displicet, aut si est in aliquo motu (sive cupiditatis, aut metus multitudo: hisque quatuor causis totidem medicina opponuntur, tum objurgatio, si est *auaritas*: tum admonitio, quasi lenior objurgatio: tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facit profunt, & celeritas, & breve aliud dictum nec sine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, à tristitia, & sæpe ab acerbitate, commode ac breviter, & acutè, & hilarè dicto deducitur. Expositi ferè, ut potui, vobis in utroque genere causarum quæ sequi solemus, quæ fugere, quæ spectare, quaque omnino in cautis ratione versari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego in ceteris quasi à præceptis nostris seceveram, sed & quia multa sunt orationum genera, & graviora, & majoris copiar, de quibus nemo ferè præcipiet, & quod nos laudationibus non ita multum

uti solemus, totum hunc segregabam locum. ipsi enim Græci magis legendi, à delectationis, aut hominis aliquid ornandi, quam utilitatis hujus forensis causa, laudationis scriptitaverunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agellias, Epaminondas, Philippus, Alexander aliique laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minimè accommodata est. Sed tamen quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni Africanum avunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel ut nos, meti ipsi, ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit à nobis quoque tractatus is locus. Peripicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, ceteraque quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se *veram laudem*: quæ debet virtuti una putari: sed tamen quod ipsa virtus in earum rerum usu, ac moderatione maximè cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt natura & fortuna bona: in quibus est summa laus, non *extulisse* se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes, & copia non superbia videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. *Virtus* autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim alia virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quædam comitate ac beneficentia politæ: alia, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine, ac robore. Nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda est auditu in laudationibus. *Omnes* enim hæc virtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quam generi hominum, fructuosæ putantur. sapientia & magnitudo animi, & quæ omnes res humanæ geruntur, tenues, & *pro nihilo* putantur: & in excogitando vis quædam ingenii, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus. Ipsos enim magis videtur, quos & laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare, ac tueri: sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum, ferunt enim aures hominum, cum illa, quæ jucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudati. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia, ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum æqualitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in ceteris res gestæ ad cuiusque virtutis genus, & vim, & nomen accommodabuntur. *Gratissima* autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur à viris fortibus sine emolumento ac premio: quæ verò etiam cum labore, & periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatius potest, & audiri facillimè. Ea enim denique *virtus* esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis videri solet, tulisse casus *sapienter* adversos, non fractum esse fortunam retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non orant, habiti honores, decreta virtutis premia, res gestæ, iudiciis hominum

1. Opum, potentia, pecunia.] Vox *potentia* non est in ullo d' nostris quatuor.

2. *Ardebat in his* etc.] Revocavi quod erat in Pall. & Gallie omnibus; item editione prima. Inquentes, qui delectationes etc.

3. *Quæ omnes res humana geruntur.*] Dicitur *geruntur*, non videtur in Pich. & membra Memmii: & vero punctis subducta est in Palæx. habent tamen reliqui præter pr. & sec. in quibus præmittitur, sine qua

omnes res humana geruntur, etc. quod factum videtur, quod non adsequerentur auctoris sententiam; quæ probè tamen procedit sine ullo *geruntur*. unde etiam neglexit id Lambinus.

4. *Laudationes, quam in utroque quæ laudamus, ornare.*] In quatuor nostris illis non reperies, quam *ita* apud quos laudamus: & sanè satis subintelliguntur ob præcedentia.

num comprobate: in quibus etiam *felicitatem* ipsam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumenda autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipsò singulares, neque enim parvæ, neque usitatae, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent. Est etiam cum ceteris præstantibus viris *comparatio*, in laudatione, præclara. De quo genere libitum est mihi paulo plura, quam ostenderam, dicere, non tam propter ulum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonum virum propriè, & copiose laudari, sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari, sine virtutum cognitione, satis in signis, atque asperè posse. Atque his locis & laudandi, & vituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum. Habetis, de inveniendis rebus, disponendisque quid sentiam, adjungam etiam de memoria, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo differat, relinquam, nisi ea quibus hæc exornentur. (XXX) Perge verò, inquit Crassus, libenter enim te cognitum iam artificem, aliquidque evolutum ilis integumentis dissimulationis tua, nudatumque perspicio: & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estque mihi gratum. (XXXI) Jam istuc quantum tibi ego reliquimus, inquit Antonius, erit in tua potestate. Si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo. sin dissimulare, tu quem admodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ, malim: gratiamque habeo et Simonidi illi Cejo, quem primum serunt *artem memoriæ* proluisse. Dicunt enim, cum cenaret Cranonem in Thesalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem, cecidissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa poetarum more in Castorem scripta, & Pollucem fuissent, nimis illum sordidè Simonidi dixisse, *se dimidium* ejus rei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum: reliquam suis Tyndaridis, quos æquè laudasset, peteret, si ei videretur. Paulo post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret: juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magno perie evocarent: surrexisse illum ipsum, prodisse, vidisse neminem. hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina inplum oppressum cum suis interiisse, quos cum humare vellent *sui*, neque possent obtritros interoscere ullo modo: Simonides dicitur ex eo quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tua res admonitus invenisse fertur, ordinem esse maxumè, qui memoriæ lumen afferret. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, & ea, quæ memoriæ tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum, locorum ordo conservaret: res autem ipsas rerum effigies notaret, atque ut locis pro cera, simulacris pro litteris uteretur. Qui sit autem oratori *memoria fructus*, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris? omneis fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatus? ita audire vel eum, unde dicas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aureis tuas orationem, sed in animo videantur inscribere.

re: Itaque SOLI, qui memoriæ vigent, sciunt, quid, & quatenus, & quomodo dicturi sunt, quid responderint, quid super sit: idemque multa ex aliis causis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem, hujus boni, naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus antè locutus sum, omnium: sed hæc ars tota dicendi, sive *artis imago* quædam est, & similitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingenii nostris pars nulla sit, pariat & procreet, verum ut ea, quæ sunt orta jam in nobis, & procreata, educet, atque confirmet. Verumtamen neque tam acri memoriæ ferè quisquam est, ut non dispositis, notisque rebus, ordinem verborum, aut sententiarum complectatur: neque verò tam hebeti, ut nihil hac consuetudine, & exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter sive Simonides, sive alius quis invenit, ea maxime animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita, atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum *videndi*: quare facillimè animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur: ut res cæcæ, & ab adspæctus judicio remotas, conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret, ut ea quæ cogitando complecti non possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis, atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub adspæctum veniunt, sedes opus est, etenim *corpus* intelligi sine loco non potest: quare ne in re nota & pervulgata, multus & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicitis, modicis intervallis. Imaginibus autem agentibus, acerbis, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percurrere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, & similitum verborum & converrà & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius verbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cujusdam summi ratione & modo formarum varietate locos distinguentis. Sed *verborum* memoriæ, quæ minus est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur. Multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nullà possunt. eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoriæ, propria est oratoris, tam singulis personis bene positae notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, *opprimi* memoriæ imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & divina propè memoriæ, Athenis Carneadem: in Asia, quem vivere hodie ajunt, Sceptium Metrodorum, quorum uterque tamquam litteris in cera, sic se ajebar imaginibus in his locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoriæ est, si est nulla naturalis: sed certe, si latet, evocanda est. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis, illud quidem, certe non nimis verecundi: qui quidem cum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim, nam istorum ætas minus me fortasse movere debuit, sed mihi ignoscetis profectò, si modo, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. (mmmm) Nos verò, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: & cum humanitatem, & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem etiam hoc me affectum puto, quod magno sum levatus

1. Simonidi illi Cejo.] Ita rectè emendatur ab Hadr. Junio Centuria M. Adagio 71. antea erat Cise.

2. Cetera ex immutata casibus.] Est à quatuor nostris, neque aliter Lambinus, vulgata, *conversata* etc.

tus errore, & illa admiratione liberatus. quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas, nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissimè cognovisse, & undique collegisse, usque ad partem partim correxisse video, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem, & diligentiam admiror, & simul gaudeo, iudicium animi mei comprobari, quod semper statui, *NE MINEM* sapientia laudem, & eloquentia, sine summo studio, & labore, & doctrinâ, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore, ut tibi ignosceremus, si cognovissemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissimè audierunt, morem gerere voluisti? *(mm)* Tum ille, Adinere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego Faullo sciebam, vel pudentiùs, vel invitius, (nolo enim dicere de tam suavi homine facti diosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? Consularem se esse hominem, & censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego serò, quæ auris arripui, 2 quæ subcisivis operis, (ut ajunt) iste à puero, summo studio summis doctoribus, Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut meliùs, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse consideret. Quamobrem, ni frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus *(ooo)* Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longè secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim verè, amicissimè homines, quod sentio, sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immò nonnunquam: sæpe enim, qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam

diutius, quam quæstor abfuerim? sed tamen audivi, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Septimum Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret, neque verò mihi quisquam copiosius unquam visus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse versatus. quod si esset aliter, & aliquid intelligeret ab Antonio prætermisum: non essem tam inurbanus, ac præe inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere sentirem. *(ppp)* Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem, atque ornatum relinqueret? *(qqqq)* Hic ille, Primum, quis Antonio permisit, inquit, ut & partem faceret, &, utram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego rectè intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjunctè est visus de utraque te dicere. *(rrr)* Ille verò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex quâ eloquentia nomen ipsum invenit. *(fff)* Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit *(rr)* Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit: est nobis, inquit, causa, cur te audire cupimus: sin, quod facilius, tibi causa non est, cur recuses, *(uuu)* Et Catulus: Quid, quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum? nihilne ad fidem tuam putas pertinere? *(xxxx)* Tum Cotta ridens, Posses tibi, inquit, Crasse, concedere: sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc censorium est, id autem committere, vide quàm sit homini turpe censorio. *(yyy)* Agite verò, ille inquit, ut vultis. sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi fortè in crastinum differere mavultis. *(zzz)* Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

M. TULLII CICERONIS
DE
ORATORE,
LIBER TERTIUS.

CRASSVS, CATVLVS, ANTONIVS, COTTA,
Cæsar, sulpitius.

Synopsis libri tertii de Oratore.

ab c d e f g Crassus post meridiem tempore receptus dicendi partibus, quemadmodum ea, quæ ab oratore dicenda sint, ornari oporteat, aggreditur: & quidem in primis Res simul & Verbis omnem constare rationem: Vnam esse eloquentiam, quascumque in oras dispositionis, regionisve delata est: verborum ornatum sine sententiâ, sententiâ sine verborum luce illustrari esse non posse. Oratorem & oratorem, est in istam sententiâ versatur, summas habere dissimilitudines, subtilitatis, nominis, sonatus, viâ, gravitatis, lenitatis, asperitatis, presuentis, & canori: ut quod oratores sint totidem penè reperiantur genera dicendi. Difficile imò esse, ut figura dicendi, ac varia istem præceptis, unaque institutione tradi possint. Ex eodem enim iudo Isocrati summos in suo quoque genere eo ipse discipulus, Ephorum, & Theodompum. Dicendi modum in eo consistere, ut Latine plane, (hoc est purè, & dilucido sermone) ornate, aptè, congruenterque dicamus. Loquendi elegantiam exoptivi scæntia literarum, augeri legendi oratoribus & prætiis. Finirendum ut Latine loquamur, id est, verba asseramus, quæ nemo reprehendat, quæ conserventur castis, temporibus, genere, numero, ut nihil in illis sit perturbatum, discrepans, præpositum, ut in-

1. Quæ subest operi. 7. ta Pall. septem, nisi quod sext. subest. videtur Gulielmo tale fuisse, ut super eo amplius querendum censeret.

ut lingua, spiritus, & vocis sonus seruetur: sic ut littera non exprimitur putidius, aut obsecrentur negligentius, ut ne verba existerent, inflat. anhelante, molliter, rursusque preferantur, sed suaviter atque Atticè g h i k l Hæc autem omnia ad discere possumus ex doctrinâ puerili vel subtiliore analogia, consuetudine, libris veterum oratorum, & poetarum. Planè autem & ut intelligamur dicemus, si verba sint usitata, nec antiqua, ut ne oratio disjunctione nimis continuata, productiua, sententia non discepta, nihil præsertim tempore, confusum personis aut ordine. m n Ornate vero & aperte dicit, qui distinde, explicitè, abundanter, illuminatè, quasi quodam munere versique confectis, hoc est ornate, ubi rerum & personarum dignitas fore; qui vsi dicendi summam probitatem & prudentiam adponit, qui diciturque est sapiens, non ea sapientia qua quis olim secuti Pythagorici, Socratici, Epicurei, Stoici, Academici. Nec enim eloquentia est de letum generibus, principis, & narrationibus tantum tradere, sed de virtutibus, officiis, omni natura, moribus hominum, animis, vita, legibus, iure & republica. o ad f Eloquentia esse debet ornata & apta, instructa non vulgi, aut fore, aut dicendi magistrorum opinione: sed exquisitè verba eligi, collocari, concludi, ratione aut exercitatione possunt. Rerum sylva depromenda, ornanda, & formanda est oratorum genere priorum & quasi colore quodam & succo solo suo: denique oratio toto suo corpore (genus avorta in eo est ut sit gravis, suavis, erudita, liberalis, admirabilis, polita, &c.) illuminanda verbis & varianda sententiis (nec enim verborum & sententiarum floribus æqualiter per omnes articulos conspersa esse debet) amplificationibus utendum: quod maxime fit in laudatione & vituperio: idque loci communibus, quorum alii accusationem, alii deprecationem, aut miserationem, alii accipites habent questiones. Versatur enim eloquentia in controversia definita vel infinita: eaque aut ad cognoscendum aut ad agendum vim referunt. Cognoscitur tres modis, Conjectura, (quæ quarimus quid sit res, que eius origo, qua causa & ratio, qua imitatio.) Descriptio (quomodo queritur quid in communi mente positum, quid cuiusque proprium, nec res distribuitur in partes, cum quaeritur qua cuiusque rei forma & natura.) Consecutio, ut cum quarimus vel sine aliquid expectandum aut fugiendum, puta pauperitas, honor, equum, inquit, honestum, turpe: sine aliquo alio magis expectandum, Alienis vero disceptationes sunt aut in officii disceptatione, aut animorum permutatione exigenda, sedanda, tollenda. Ad hæc orator maximarum & plurimarum rerum suavitate, copia, varietate, pectus auditoris complere debet. t u & quem instructum tot tantisque rebus oporteat & quidem præstantissimè, x ad ee Ornare autem orationem suam debet orator: & quidem ipsa verba singula conjunctaque; singula si propriis, ac penè in re ipsa natis (quo in genere vitans abjecta, oblecta, inusitata) si lectis atque illustribus (in quibus plerumque quiddam & suave esse videtur, quod aurium iudicis & consuetudine ponderandum) si transitivis, si novatis (ea novamus & facimus ipsi) imitata sunt præca, poetica, & similia. Novantur, si aut unum ex duobus vel pluribus fiat, aut sine conjunctione innovetur. Transferuntur autem vel necessitate, vel delibandi causa; Idque per similitudinem, qua utitur ut rem faciamus clariorem, ut magis res tota significetur, ut brevitè utamur. Quo in genere vitabitur dissimilitudo, longè aut à re turpis ductum, majus aut angustius quam res posulet, durum (proinde hoc casu molliendum aut simile præpositum aliquo verbo) affectatum: obscurum (talia sunt anigmata) Metaphorè etiam utemur, aut ex parte totum, aut ex toto partem: aut ex uno plures aut ex pluribus unum, aut non uti dictum, sed uti sensum est intelligentes. Abuti nonnunquam etiam licet vocabulo. Et his quidem modis in singulis verbis, velutis, ut de dictis eorum concorsus, sed coagmentatus & lenis, punctus, coherens, & equaliter fluens modo & forma, hoc est versus & numeris, pedibus. Ab his sententiarum ornatus requiritur. dd ee & quid maxime deceat in oratione conservandum; hoc est quid causa, auditori, personis, temporibus congruat; qua omnia perinde sunt ut aguntur. Allio enim in dicendo una dominatur, qua animi permutationes declaramus aut imitamus, iracundiam, ingratitude, metum, vim, voluptatem, molestiam. Motum subsequitur gestus manuum, digitorum, brachiorum, visus, oculorum, vultus, vox. ff gg hh ii Gradatim enim vocem ascendere oportet, non à principio clamare. In contentione est etiam quiddam extremum, ut & in remissione. kk ll His ita præmissis finis huic dialogo imponitur.

NSIT IVENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterem animi curam molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subitè est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc, & superiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferrebat habitata esse in concione à Philippo, quem dixisse constabat, videndum sibi aliud esse consilium: illo senatu se remp. gerere non posse: manè idibus Septembris, & senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invehctus. Hic, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quamquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fetè contigisset, ut numquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, ceteros à Crasso semper omneis, illo autem die etiam ipsum à se superatum. Deploravit enim casum, atque orbitatem senatus: cuius ordinis à consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque verò esse mirandum, si, cum suis consiliis remp. profugisset, consilium senatus à repub. repudiaret. Hic cum homini & vehementi, & di-

ferto, & in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum facies admovisset, non tulit ille, & graviter exarsit, pignorumque ablati Crassum instituit coërcere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso divinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. AN TV, QVVM OMNEM AVCTORITATEM VNIVERSI ORDINIS I PRO PIGNORE PVTARIS, EAMQVE IN CONSPECTV POPVORVM CONSIDERIS, MEIS PIGNORIBVS EXISTIMAS POSSE TERRERI? NON TIBI ILLA SVNT CAEDENDA, SI CRASSVM VIS COERCERE. 2 HÆC TIBI EST EXCIDENTA LINGVA QVA VEL EVVLSA, SPIRITV IPSO LIBIDINEM TVAM LIBERTAS MEA REVTABIT. Per multa tum vehementissimè contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat: sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatis & gravissimis verbis, Ut POPVLO R. satisficeret, numquam senatus neque consilium reip. neque fidem defuisse, ab eo dictam: & eundem (id quod in auctoritatibus perscriptis existat) scribendo adfuisse. Illa tanquam cygnus fuit divini hominis vox, & oratio, quam quasi expectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremum insisteret, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisset: sudoremque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorrisset, cum febrè domum rediit, dieque septimo lateris dolore consumtus est. O FALLACEM hominum spem, fragilemque fortunam, & mancis nostras contentiones: quæ in medio spatio sæpe franguntur, & corrunt, & ante

I 5

& ante

1. Preponitur putaris, &c.) Securus sum Pall. duos & Gallicanos cotidem; quamvis sic quoque editum à Manutio & Lambino, priores enim; oratione variata, &c.

2. Hæc tibi est excidentia.) Pal. prim. sec. incidenda, neque aliter Memmii membranaceus; neque improban.

& ante in ipso cursu obruuntur, quam portum conspiciere poterunt! Nam, quamdiu Crassi fuit, ambitionis labore, vita districta, tamdiu privatis magis officiis, & ingenii laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfuntione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem, atque omnia vitæ consilia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: sed ii tamen temp. casus secuti sunt, ut mihi non crepta L. Crasso à diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italianam, non ardentem invidia senatum, non scelere nefarii principes civitatis reos, non luctum filia, non exilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus eadem omnium crudelissimam; non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florētissima multum omnibus gloria præstitisset. Sed quoniam attigi cogitatione vim, varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius, atque eis fere ipsis desinetur viris, qui hoc sermone, quem referre cœperunt, continentur. Quis enim non jure beatum L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe deserta, dixerit, & cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum ferè collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium & fugam deprecatur, esse coactum, ut vita se ipse privaret. Jam Marci Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille reipublicam constantissimè consul defenderat, quæque censor imperatoris manibus ornata, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita servata. Neque verò longè ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit, ut ille, qui hoc non vidit, & vixisse cum repub. pariter, & cum illa simul *extinctus* esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, Publium Crassum, snapte interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse vidit: cui moerori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolefcentes Crasso se dicantur horribilibus, miserisque casus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est à civitate. Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisset, quibuscum privatus conjunctissimè vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florenti, & ferro crepta vita est, & pena *remeritatis* non sine magno reipublicæ malo constituta. Ego verò te, Crasse, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino consilio & ortum, & extinctum esse arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, constantiaque tua civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coëgisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam civium eadem, honorum *victoria* moerori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quæ nosmetipsi ob amorem in reipublicam incredibilem, & singularem per tulimus ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua, vera, ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque precipiteis casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, me semper ab omni contentione, ac dimicatione revocasti. Sed quoniam hæc jam neque in integro nobis possunt esse, & *sarini* labores nostri, magna compen-

sati gloria, mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestis jucunda, sed etiam hærentibus, salutaria nobis esse possunt: sermoneque L. Crassi reliquum, ac penè postremum memoriæ prodamus: atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam, debitamque referamus. Neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus ferè Socrates exprimitur, non, quamquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur: quod item nos postulamus non à se quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed à cæteris, qui hæc in manus surgent, ut majus quiddam de L. Crasso, quam quantum à nobis exprimeretur, suspicentur. Nos enim qui ipsi sermone non interfuisset, & quibus Cælius Cotta tantummodo locos, ac sententias hujus disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idiplum sumus in eorum sermone adumbrare conari. Quòd si quis erit, qui ductas opinionem vulgi, aut Antonium juveniorem, aut Crassum fuisse pleniorum putet; quam quomodo à nobis uterque inductus est: is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non possit. Nam fuit uterque (ut expotui antea) cum studio, atque ingenio, & doctrina, præstans omnibus, tum in suo genere perfectus, ut neque in Antonio desset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululumque requierunt, in primis hoc à se Cotta animadvertit esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima, atque attentissima cogitatione posuisse, seque, qui vultum ejus cum ei dicendum esset, obturumque oculorum in cogitando probe nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, tum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam exhedram venisset, in qua Crassus lectulo posito recubisset, quumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisset, atque in eo silentio duas horas ferè esse consumtas. Deinde quam omnes, inclinato jam in postmeridianum tempus die, venissent ad Crassum, (b) Quid est, Crasse, inquit Julius, imusne festum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum. (c) Tum Crassus, an me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media silva placet? Est enim is maximè & opacus, & frigidus (d) Sane, inquit Crassus, etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermone. (e) Cum placuisset idem ceteris, in silvam venit, & ibi magna cum audiendi expectatione confidit. (f) Tum Crassus, cum auctoritas, atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quamque in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret: ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam cum omnis extræ, atque verbis consistat oratio: neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris, neque res lumen, si verba semoveris. Ac mihi quidem veteres illi majus quiddam animo complexi, multo plus etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum ingeniorum actus intueri potest: qui omnia hæc, quæ supra & subter, unum esse, & una vi, atque una consensione naturæ constructa esse dixerunt. NULLEVM EST enim genus rerum, quod aut avulsim à ceteris per se ipsum consistat, aut quo cetera, si careant, vim suam, atque æternitatem conservare possit. Sed hæc major esse ratio videtur, quam ut hominum possit sensu, aut cogitatione comprehendendi, est etiam illa Platonis vera, & tibi, Catule, certe non inaudita vox, Omnem doctrinam

1. Cum horum ipsorum, qui tam.] Ferræ possunt, abesse eam, item sit: lausan certe tempore videtur.

2. Ferræ septuaginta.] Pith. & Memm. excocta, cui scripturæ alludit Pal. sec. in quo scripta.

harum ingenuarum, & humanarum artium, uno quodam *seu* vinculo contineri, ubi enim perspecta vis est rationis ejus, qua causæ rerum, atque exitus cognoscuntur, minus quidam quasi consensus doctrinarum, concentusque reperitur. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quam ut id nos humi strati suspicere possimus, illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. Una est enim, quod & ego hesternæ die dixi; & aliquot locis antemeridie non sermone significavit Antonius, eloquentia, quæcunque in oras disputationis, regionesve delata est. Nam si ve de cæli natura loquitur, si ve de terræ, si ve de divina vi, si ve de humana, si ve ex inferiore loco, si ve ex æquo, si ve ex superiore, si ve ut impellat homines, si ve ut doceat, si ve ut deterreat, si ve ut conciet, si ve ut reflectat, si ve ut incendat, si ve ut leniat, si ve ad paucos, si ve ad multos, si ve inter alienos, si ve cum suis, si ve secum, *ritum* est diducta oratio, non *sonibus*: & quocunque ingreditur, eodem est instructa, ornataque comitata. Sed quoniam oppressi sum sumus opinionibus non modo vulgi, verumetiam hominum leviter eruditiorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulsæ, & quasi discepta contractant: & qui, tanquam ab animo corpus, sic à sententiis verba sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest, non suscipiam oratione mea plus, quam mihi imponitur: tantum significabo brevi. **NEQUE VERBORUM** ornatum inveniri posse non partitis, expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed prius quam illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universi genere dicendi. **NATURA** nulla est (ut mihi videtur) quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consensu laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximam audias, jucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur præne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent, & reliquos sensus voluptates oblectent dispares, ut sit difficile iudicium excellentis maxime suavitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycleto, Lyppus: qui omnes inter se dissimiles fuerunt: sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars, ratioque picturæ, dissimilimque tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi *multis* artibus est mirandum, & tamen verum: quanto admirabilis in oratione, atque in lingua? quæ cum in iisdem sententiis, verbisque versetur, summas habet dissimilitudines, non sic, ut alii vituperandi sint, sed ut ii, quos confert esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus est proxima *cognatio* cum oratoribus, quam sint inter sese Ennius, Pacuvius, Acciusque dissimiles: quam apud Græcos, Æschylus, Sophocles, Euripides, & quamquam omnibus, par præne laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Adpice nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quaerimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis eorum nisi sui similis? Gravitate Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profuens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere princeps. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis, atque vi-

vis? Quid jucundius auribus nostris umquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui præne solus videatur: sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnium tamen adsit humanitas, ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum. Quid nos hic Caesar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit præne singulare? Quis umquam res, præter hunc, tragicas præne comicæ, tristis remissæ, severas hilare, forensis scenicæ præne venustate tractavit: atque ita, ut neque locus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas faceret minus minueretur? Ecce præsentibus duo præne æquales Sulpicius & Cotta, quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter, & subtilis, rem explicans propriis, aptisque verbis: hæret in causa semper: & quid iudici probandum sit, cum acutissime vidit, omisit ceteris argumentis, in eam mentem orationemque defigit. Sulpicius autem fortissime quodam animi impetu, plenissima & maxima voce, summa contentione corporis, & dignitate motus, verborum quoque ea gravitate & copia est, ut unus ad dicendum instructissimus a natura esse videatur. Adposmetipsum jam revertor: (quoniam sic sumus semper comparati ad hominum sermonibus quasi in aliquod contentions iudicium voceremur) quid tam dissimile, quam ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius: ego autem, quamquam memet mei poenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar. Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ scriptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum *aurium* satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certe tamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod **MINIME** sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, & ex motu mei mediocritate, & ex eo, quod, quibus vestigiis primum insiti, in iis ferè soleo perorare: & quod aliquanto me major in verbis, & in sententiis eligendis, quam eum, labor, & cura torquet, verentem, ne, si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione, & silentio fuisse videatur. Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusque propriæ, & in ea varietate ferè melius a deteriore, facultate magis, quam genere distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? numne fore, ut, quot oratores, totidem præne reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si præne innumerabiles sint quasi formæ, figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles: non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque in una institutione formari. Quod non est ita: diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quò sua quemque natura maxime ferè videatur. Et enim videmus, ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum & magistrorum *exisse* discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos, cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cuius est vel maxime insigne illud exemplum (ut ceteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, se *calcaribus* in Ephoro, contra autem in Theopompo *strenis* uti solebat. alterum enim exultantem verborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quasi verecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit,

1. Quamquam omnibus per, &c.] Lambinus, quamquam, sed bene, quod ipse factus factum à se libris omnibus reclamantibus.

affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur à me, ad omnium vestrum studium, & ad genus id, quod quisque vestrum in dicendo probaret, adhærerent, id à me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post video) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agatur, aptè, congruenterque dicamus. Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me, puri, dilucidique sermonis, neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat: nec sperate, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturam; neque vero, qui non dicat quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linguam igitur hæc, quæ cogitationem habent facilem, usum necessarium. nam alterum traditur litteris, doctrinaque puerili: alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed **OMNIS LOQUENDI ELEGANTIA**, quamquam expolitur scientia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis. sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes propè præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem, poterunt loqui, nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa, parè, quod ostendam: sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur is, qui in veteribus erit scriptis studiose, & multum volutatus. Atque, ut Latine loquamur, non solum videndum est, ut & verba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat: & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conservemus, ut nequid perturbatum, ac discrepans, aut præposterum sit: sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi litteras putidius, nolo obscurari negligentius; nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata, & quasi *anhelata* gravius. nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat, mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona, atque absurda, est autem vitium, quod nonnulli de industria confectantur, rustica vox, & agrestis quosdam delectat, quod magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur, ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, sonoque vocis agresti, & illud quod loquitur, præseam visum iri putat, si planè fuerit rusticanum. 1 Me autem tuus sonus, & suavitas ista delectat: omitto verborum, quamquam est caput: verum id affert *ratio*, docent litteræ, confirmat consuetudo & legendi, & loquendi: sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, sic in Latino sermone, huius est urbis maxime propria. Athenis jam diu doctrina ipsorum Atheniensium *interit*, domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capiti quodammodo nomine urbis, & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quavis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quam suaviter loquendo, facile superabit. Nostri minus student litteris, quam Latini, tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est litterarum, nemo est, quin litteratissimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate

vocis, atque ipso oris pressu, & sono facile vincat. Quate cum sit quadam certa vox *Romani generis*, urbisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare, aut olere peregrinum, hanc sequamur: neque solum rusticanam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio sorum meam Laliam (**FACILIS** enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videat audire. Sono ipso vocis ita recto, & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis asserere videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores; non asperè, ut ille, quem dixi, non vastè, non rustice, non hiule, sed pressè, & æquabiliter, & leniter. Quare Cotta noster, cujus tu illa lita, Sulpici, nonnunquam imitaris, ut JOTA litteram tollas, & a, plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messoris videris imitari. (g) Hic cum arisisset ipse Sulpicius, sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitis audiat. (h) Utinam quidem, inquit ille, id enim ipsum volumus, idque si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. (i) At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. (k) Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent imitarem: ex quo veretur, ne nihil sim tui, nisi 2 suppositionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquid, si forte, motum. (l) Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne me ipsum irrideam. sunt autem mea multo & plura, & majora, quàm dicis, quæ autem sunt aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de his te, si qui me forte locus admonuerit, commonebo. Prætereant igitur præcepta Latine loquendi, quæ puellis doctrina tradit, & subtilior cognitio, ac ratio litterarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani, ac domestici libri confirmant, & *lectio* veterum oratorum, & poetarum. Neque verò in illo alio diutius commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur: Latine scilicet dicendo, verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari, ac declarari volumus, sine ambiguo verbo, aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinibus causa ex aliis rebus transferuntur, non discretis sententiis, non præposteris temporibus non confusis personis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sepe videatur, cum **DIFFICILIS** intelligatur, quid patròus velit dicere, quàm si ipse ille, qui patròum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem 3 simulac Fufius, aut vester æqualis Pomponius, agere ceperit, non æquè, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo, ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuretatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi in dicendo obstrepere videantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero vobis quidem certè majoribus, molesta & putida videri ad reliqua aliquantò odiosiora pergamus. (m) Atqui vides, inquit Antonius, 4 cum alias res agamus, quam te inviti audiamus, qui adduci possumus (de me enim conjicio) 5 relicti ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus:

1. Me autem tuus sonus, & suavitas ista delectat. Hodie quidem ita publicatur, quæ pro hac scriptura Lambinus: sed tamen antiquitas vulgari servavit *subtilitatem*; neque aliter Palatinus septem, qui Memmii chartaceus, quem consuluit Guilielmus.

2. Suppositum pedis. De ea Turneb. lib. xxvii. Adverf. cap. 1.

3. Simulac Fufius. Palat. quart. text. est nonus, Fufius exhibent.

4. Cum alias res agamus, quàm te inviti audiamus. Illud audiamus 2 in nullis est mss. nostrorum; quibus omnibus addit, *quàm te in vestra quis* etc. præter Octavianum; in quo, *quàm te in vestra quis*, editio præfert, quam abeque te 2 non inviti quidem adducit.

5. Relicti ut rebus omnibus. Lambinus tollit *omnibus*, tanquam superfluum. ac ego statim abesse *rebus*, relinquit vero *omnibus*.

diamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua. (n) Faciles enim, inquit, Antoni, partes ex fuerunt duæ, quas modo percucurri, vel potius panè præteriti. Latine loquendi, planeque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim umquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident: neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè & rebus, & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum, versumque consueverunt: id est, quod dico, ornare. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, si sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum & congruens nominem. Qui ita dicent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, & his hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete, atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, thesorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur. neque adhuc, quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim ORATORI, quæ sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subjecta materies, omnia quæ sita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam, de summis virtutibus: quamquam sunt omnes virtutes æquales & pares, sed tamen est species alia magis alia, formosa & illustris, sicut hæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia, sic verbis explicat, ut eos, qui audiunt, quoque incu buerit, possit impellere: quæ quo major est vis, hoc est magis probitate iungenda, summaque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed *suavitatis quædam arma dediderimus*. Hanc, inquam, cogitandi, pronuntiandi, que rationem, vimque dicendi, veteres Græci SAPIENTIAM nominabant. hinc illi Lyciugi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili & voluntate. Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum transferunt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suavitatem, qua nihil est hominibus iucundius, pluris, quam utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingenii homines dediderunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quam erat necesse, doctissimi homines, otio nutio, & ingenii uberrimis affluentibus, curanda sibi esse, ac querenda, & investiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina, eadem videtur & rectè facta, & bene docendi magistra: neque disjuncti doctores, sed iudem etiam vivendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud Homerum Phoenix, qui se à *Pileo patre* Achilli juveni comitem esse datam dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem verborum, actoremque rerum. Sed ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti, cum tempestatis cau-

sa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad testeras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem exco-gitant in otio ludum: sic illi à negotiis publicis, tanquam ab opere aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati totos se alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium, ludumque perpererunt, atque in his artibus, quæ re-perita sunt, ut puerorum mentis ad humanitatem fingeren-tur, atque virtutem, omne tempus, atque ætates suas con-sumserunt. Sed quod erant quidam, itaque multi, qui aut in rep. propter ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi, dicendique sapientiam, florent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Themamenes, aut, qui minus ipsi in rep. versarentur, sed huius tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inventi sunt, qui cum ipsi doctrina, & ingenii abundarent, à re autem civili, & a negotiis, *antiqui quodam iudicio*, abhorrent, hanc dicendi exercitationem exagitant, atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusque iudicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps, is, qui hæc, quæ nos nunc quarimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in his exercitatio, *philosophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, & ornate dicendi scientiam, re coherentis, disputationibus suis separavit: cuius ingenium, variosque sermones immortaliter scriptis suis Plato, tradidit, cum ipse litteram Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud existit quasi linguæ atque cordis absurdum sane & inutile, & reprehendendum; ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cum essent plures orti ferè à Socrate, quod ex illius variis, & diversis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat, profeminatae sunt quasi *familia dissentientes* inter se, & multum dis-junctæ, & dispares, cum tamen omnes se philosophi Soc-raticos, & dici vellent, & esse arbitrentur. Ac primò ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates: quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam, & durtiam in Soc-ratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici; tum ab Aristippo, quem ille magis voluptariæ disputationes delectant, Cyrenaica philosophia manavit quam ille, & eius posteris simpliciter defendentur: ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum veterandiù id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem timentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, fere qui se omnes Socraticos esse dicebant: Eretriorum, Heriliorum, Megariorum, Pythoneorum: sed ea horum vi, & disputa-tionibus sunt jamdiu fracta, & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrociniura voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quarimus, & quem auctorem publici consilii, & regendæ civitatis ducem, & sententiæ, atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus: nec ulla tamen ei philosophiæ fiet injuria à nobis, non enim repellitur inde, quod aggredi cupiet: sed in horulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam recubans molliet, & delicate: nos avocet à rostris, à iudiciis, à curia, fortasse sapienter, & hæc præstent rep. Verum ego non quæro nunc,

1. *Ubi dicitur oratorum.* Nihil discrepat Palatinus. Lambinus edidit: *Ubi dicitur oratorum faciebatur* & quid si *verum enim dicamus* positum pro *Lyciugi*.

2. *Mac præteriti res.* Et à Lambino, alia edd. ut *præteriti à rep.* quod & in Pall. nostris.

nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori con-
 juncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimitta-
 mus. sunt enim boni viri, & quoniam sibi ita videntur,
 beati, tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est
 verissimum, tacitum tamen tamquam mysterium, teneant,
 quod negant *versari in rep. esse sapientis*. Nam, si hoc nobis,
 atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse,
 id quod maxime cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos
 minime improbo, dimitto tamen, nec eos iratos vereor,
 quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo
 gratiam, quod solum ex omnibus eloquentiam, virtutem, ac
 sapientiam esse dixerunt: sed utrumque est in his, quod ab
 hoc quem instruimus, oratore valde abhorreat: vel quod
 omnibus, qui sapientes non sunt, servos, latrones, hostes,
 insanos esse dicunt: neque tamen quemquam esse sapien-
 tem. *VALDE* autem est absurdum, et concionem, aut fe-
 natum, aut ulum cœtum hominum committere, cui ne-
 mo illorum, qui ad sunt, sanus, nemo civis, nemo liber: esse
 videntur. Accedit quod orationis etiam genus habent for-
 tasse subtile, & certe acutum: sed, ut in oratore, exile, in-
 usufratum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane,
 sejunctum, at tamen ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo
 possit. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & ce-
 teris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, igno-
 minia: præmit, supplicii: verè, an secus: nihil ad hoc
 tempus: sed ea si sequamur, nullam umquam rem dicendo
 expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academi-
 ci, quamquam Academicorum nomen est unum, senten-
 tia duz, nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xeno-
 crates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem, Pole-
 mo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui unâ audierat Plato-
 nem, & magnopere dissentit: copia fortasse, & varieta-
 te dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Pole-
 monem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque
 Socratis hoc maxime arripuit, *nihil esse certi*, quod aut
 sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio
 quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne ani-
 mai, sensusque judicium, primumque instituisse, (quam
 quam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipse sentiret,
 ostendere: sed contra id, quod quisque se sentire dixisset,
 disputare. Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua
 existit divina quadam celeritate ingenii, dicendique copia
 Carneades: cujus ego etsi multos auditores cognovi Athe-
 nis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum
 meum Scævola, qui eum Romæ audivit adolescens, &
 Q. Metellus L. F. familiarem meum, clarissimum virum,
 qui illum a se adolescente Athenis, jam affectum senectute,
 multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, ut ex
 Apennino, fluminum, sic ex communi sapientium jugo,
 sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tanquam
 in superum mare Jonium defluerent, Græcum quoddam,
 & *portuosum*: oratores autem in inferum hoc Tuscum,
 & Barbarum, seopulosum, atque infestum, laberentur, in
 quo etiam ipse Ulysses errasset. Quare si hæc eloquentia,
 atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare opor-
 tere quod arguare, aut si id non possis tum ostendere, quod
 is fecerit, qui infimuletur, aut rectè factum, aut alterius
 culpa, aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut
 imprudentia, aut necessarii, aut non eo nomine usurpan-
 dum, quo arguatur, aut non ita agi, us debuerit, ac licue-
 rit: & si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis do-
 cent, discere quæ multo tamen ornatiùs, quam ab illis di-
 cuntur, & uberius explicavit Antonius: sed, si his conten-

ti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis à me: ex ingen-
 ti quosdam oratorem, immensoque campis in exiguum sanè
 gyrum compellitis. Sin veterem illum Periclem, aut hinc
 etiam, qui *familiarior nobis propter scriptorum multitudi-
 nem est, Demosthenem*, sequi vultis, & si illam præcla-
 ram, & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulcherrimi
 nem adamastis: aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristo-
 teli vis comprehendenda est, Namque (ut antè dixi) ve-
 teres illi 2 uique ad Socratem, omnem omnium rerum,
 quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem,
 quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem, & scienti-
 am cum dicendi ratione jungebant: postea & dissociati
 (ut exposui) à Socrate, diserti à doctis, & deinceps à Socra-
 tici, item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt,
 oratores sapientiam: neque quidquam ex alterius parte
 tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutauerunt:
 ex quo promiscue haurirent si manere in pristina commu-
 nione voluissent. Sed, ut pontifices veteres, propter sacri-
 ficiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt,
 cum essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare
 sacrificium facerent, insitunt: sic Socratici à le cautiorem
 actores & à communi philosophiæ nomine separaverunt,
 cum veteres dicendi & intelligendi mirificam societatem
 esse voluissent. *Quæ* cum ita sint, paululum equidem de
 me deprecabor, & petam à vobis, ut ea, quæ dicam, non de
 memetipso, sed de oratore dicere puteris. Ego enim sum
 is, qui, cum summo studio patris *in tuarum a doctus* essem,
 & in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non
 tantum, quantum ipse forsitan vobis videat, detullem,
 non possum dicere me hæc, quæ nunc complector, perin-
 de, ut dicam discenda esse, didicisse: quippe qui omnium
 maturissime ad publicas causas accesserim, 4 annosque na-
 tus unum, & viginti nobilissimum hominem, & eloquen-
 tissimum, in judicium vocarim: cui disciplina, fuerit for-
 rum: magister, usus, & leges, & in virtute populi Romani,
 mosque majorum. Paululum, siliens istarum artium, de
 quibus loquer, gustavi, quætor in Asia cum essem, æqua-
 lem ferè meum ex academia rhetorem nachus, Metrodo-
 rum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius:
 & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem mora-
 tus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referret, ad
 quæ biduo serius veneram, succensuissem. Quare hoc,
 quod complector tantam scientiam, vimque doctrinæ, non
 modo non pro me, sed contra me est potius, (non enim,
 quid ego, sed quid orator possit, disputo:) atque hos om-
 nnes, qui artes rhetoricas exponunt, periculosos. Scri-
 bunt enim de litium genere, & de principiis, & de narra-
 tionibus. Illa vis autem eloquentiæ, tanta est, ut omnium
 rerum, virtutum, officiorum, omnisque naturæ, quæ *mo-
 res hominum*, quæ animos, quæ vitam continet, originem,
 vim, mutationesque teneat: eadem mores, leges, jura de-
 scribat, rempublicam regat, omnia, quæ ad quæcumque
 rem pertineant, ornate, copioseque dicat. In quo genere
 nos quidem veramur tantum, quantum possumus, quan-
 tum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu
 valemus, neque tamen istis, qui in una philosophia quasi
tabernaculum vite lux collocatur, multum sanè in dispu-
 tatione concedimus. Quid enim meus familiaris C. Velle-
 jus afferre potest, quam obrem voluptas sit summum bo-
 num, quod ego non copiosius possum vel tutari, si velim,
 vel retellere ex illis locis quos exposuit Antonis, hæc di-
 cendi exercitatione, in qua Vellejus est rudis, unusquisque
 nostrum versatus? Quid est, quod aut Sext. Pompejus,
 aut

1. Magnopere dissentit, Gullielmus dissent, malebat propius à vul-
 gato quam Lambinianum dissentiri.
 2. *Ulysses ad Socratem* Manut. & Lambin. Socratem, sed alterum hæret
 in pluribus mss. atque editionibus; habereque se tuarum.

3. *Diserti à Socrate, diserti à doctis etc.* Plerique mss. *diserti*, non
 displicet Lambinianum *diserti à Socrate, diserti à doctis*.
 4. *Antiquæ artis usum & viginti.* S. Factum sequimur, ut fecit
 Lambinus, esse, beatum adhibentibus libris omnibus.

rati nobis opus est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Cæsar faciendum est ad annum: ut ego in ædilitate laboravi, quod quotidianis, & vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione, ipsa exercitatio. Rerum est silva magna, quam cum Græci jam non tenebant, ob eamque causam juvenus nostra didiceret præne discendo, etiam Latini, si diis placet, hoc biennio magistri dicendi exstiterunt: quos ego CENS, edicto meo sustuleram; non quod (ut nescio quos dicere aiebant) *Jacui ingenta* adolescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, 1 qui cujuscumque essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & 2 humanitatem dignam scientia. hos verò novos magistrōs nihil intelligebam posse docere, nisi ut *auderent*: quod etiam cum bonis rebus conjunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ludus esset: putavi esse *causis*, ne longius id serperet, providere, quamquam non hæc ita statuo, atque decemo, ut desperem, Latine ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri, patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam, excellentemque prudentiam Græcorum, ad nostrum ulum, moremque transferri, sed hominibus opus est eruditus, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt, sin quando exstiterint; etiam Græcis erunt anteposendi. Ornatur igitur oratio genere primū, & quasi colore quodam, & succo suo. nam ut gravis, ut suavitas, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut potro dispersa sit quasi verborum, sententiarumque floribus, id non debet esse fuscum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine *satiestate* delectet. Non enim à me jam expectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur vestra & ætates. Difficile enim dictum est, quam causa sit, cur TA, QUAE maxime sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam & satietate abalienentur. Quanto colorum pulchritudine, & varietate floridiora sunt in picturis novis pieraque, quam in veteribus: quæ tamen etiam si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant: cum iidem nos in *antiquis tabulis* illo ipso harrido, obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatiores in cantu flexiones, & *salva vocula*, quam certæ, & severæ? quibus tamen non modo austeri, sed si sapius sunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hæc videre in reliquis sensibus; unguentis minus diu nos delectari, summa & acerrima suavitate conditis, quam his moderatis: & magis 3 laudari quod ceram, quam quod crocum olere videatur, in ipso tactu esse modum & mollitudinis, & lavitatis. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime voluptarius, quique 4 dulcitudine præter ce-

teros sensus commovetur, quam cito id, quod valde dulce est, aspernatur, ac respuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leviter sensum voluptate moveant, facillime fugiant latetatem. Sic omnibus in rebus, VOLUPTATIBUS maxime fastidium finitimum est, quo hoc minus in oratione miremur: in qua vel ex poetis, vel oratoribus possumus judicare, cinnam, distinctam, ornata, festivam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poetis, vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cinnam, ac fuso offenditur, quod sensus in nimia voluptate natura, non mente satiantur: in scriptis & in dictis non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, infucata vitia noscuntur. Quare, bene & præclare, quamvis nobis sæpe dicatur: *belle & festive*, nimum sæpe nolo, quamquam illa ipsa exclamatio, *Non potest melius*, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus umbram aliquam, & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, existat, atque emineret videatur. Numquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

Nam sapiens virtutis honorem, præmium, haud prædam petit: sed abicit profusus, & ut in proximos,

Equid videat? ferro septus possidet sedes sacras, incidat, aspiciat, admiretur, stupefeat. Quid ille alter:

Quid petam præfidu?

quam leniter? quam remisse? quam non actuole? inflat enim,

O pater, o patria, o Priami domus.

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poetæ, quæ denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus, & suavis orator, (nec tamen potest aliter esse,) ut suavitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atque decoctam, nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dantur, ejujmodi sunt, ut ea, quamvis vitiosissimus orator, explicare possit. Quare, ut ante dixi, primū *visita* rerum, ac sententiarum comparanda est, quæ de parte dixit Antonius, hæc formanda filo ipso, & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod valet non solum ad augendum aliquid, & tollendum altius, dicendo, sed etiam ad extenuandum, atque abiciendum. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eaque una laus oratoris est, & propria maxime. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo rejiciebat) laudandi, & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quamquam proprii causarum, & inhærentes in earum nervis esse debent, tamen quia de universa re tractari

1. Qui in oratione essent. Gulielmius conjiciebat, cuiusque modi essent. Lambinus edidit, cuiusmodi essent; quomodo & P. Manucius.

2. Humanitatem dignam scientia. Adjectus à mss. Lambinus edidit humanitatem dignam scientiam. sed ita nulli Palatini.

3. Laudari quod ceram quam quod crocum olere. Hæc est scriptura Pall. septem & Mommiani; propugnataque lib. iv. cap. 5. Miscellaneorum Brodxi. Lambinus reperit è Plinii libro xvii. cap. 5. *ceram quam crocum sapere.*

4. Dulcitudine. Habent istud non Nonius modo, sed & Palat. tert. quart. sexta sextimus; non dulcedine, quod inveniri tamen in plerisque membranis putat Lambinus.

5. Sine reprehensione. Lambinus intrusit *respiratione*, libris calame exaratis non adlententibus.

6. Ut in proximis, Equid videat? Pall. omnes, & quid videat? ut videatur omnino legendum; ut in proximis & Sed quid videat?

tractari solent, *communis* à veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione inculpationem, aut quarelam, contra quam dici nihil solet, nec potest; ut in depeculatore, in proditore, in parricida, quibus uti, confirmatis criminibus, oportet. aliter enim jejuni sunt, atque inanes: alii autem habent deprecationem, aut miserationem: alii verò ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem disseri copiosè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus antè dixi, putatur: a pud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibusque de rebus, in utramque partem dicendi animos, & vim, & artem habere debemus. Sed, quoniam de nostra possessione depulsi, in parvo, & eo litigioso, prædiolo relicti sumus, & aliorum patroni, nostra tenere, tuerique non potuimus: ab iis (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruerunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva urbis, ac loci, nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur, olim autem, propter exitiam rerum maximarum scientiam, à Græcis *politici philosophi* appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definita controversia certis temporibus ac reis, hoc modo. PLACATNE à Karthaginensibus captivos nostros; redditis suis, recuperrari: aut infinite de universo genere querentis, QUID OMNINO de captivo statuendum, ac sentiendum sit. atque horum superius illud genus, causam, aut controversiam appellant, eamque tribus, lire, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera questio infinita, & quasi propòsita, consultatio nominatur, atque hætenus loquuntur. Etiam hæc insinuando divisione utuntur, sed ita, non ut jure, aut iudicio, 1 ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex jure civili, 2 *siaculo defringendo*, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximè vigere audio, etiam harum jam causarum cognitio, exercitatioque celebratur. Alterum verò tantummodò in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam ejus, nec partem, nec genera proponunt, ut præteriri omnino fuerit satius, 3 quam attentatum deserri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio viderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua queri & disceptari potest, sive in infinitis consultationibus disceptatur, sive in iis causis, quæ in civitate, & in forensi disceptatione versantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendum, aut ad agendum vim, rationemque referatur. nam aut ipsa cognitio rei, scientiaque perquiritur, ut VIRTUS suam propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur, ut, SITNE sapienti capeienda resp. Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, & ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, conjectura queritur, ut illud, SITNE in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: ut, si queratur, quid sit sapientia. Con-

secutio autem tractatur, cum, quid quamque rem sequatur, inquiritur: ut illud, SITNE aliquando mentiri boni viri. Redeunt rursus ad conjecturam: eamque in quatuor genera dispartitur. nam aut quid sit, queritur, hoc modo: NATVRANE sit jus inter homines, an opinionibus: aut, quæ sit origo cuiusque rei: ut quod sit initium legum, aut rerum publicarum: aut causa, & ratio: ut, si queratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione: ut, si disputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium possit converteri. Definitionis autem sunt disceptationes, ut, cum queritur, quid in communi mente quasi impressum sit: ut, si disseratur, idne sit jus, quod maximè parti sit utile: aut, cum quid cuiusque sit proprium, exquiritur; ut ornate dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit: aut, cum res distribuitur in partes, ut, si queratur, quot sint genera rerum expectandarum, aut, sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum: aut, cum, quæ forma, & quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur, ut, si queratur avari species, seditiosi, gloriosi. 4 Consecutionis autem duo prima questionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio, ut, si disseratur, expetendane sit gloria: aut ex comparatione, laus, an divitiarum magis expetenda sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis, fugiendisve rebus, ut, expetendine honores sint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, æquumne sit ulcisci injurias etiam propinquorum: de honesto, aut turpi, ut hoc, sine honestum, gloriæ causa mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi, unus, cum, idemne sit, an aliquid intersit, queritur: ut metuere, & vereri: ut rex, & tyrannus: ut assentator, & amicus: alter, cum, quid præstet aliud alii, queritur: ut illud, OPTIMINE cuiusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque ex quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere à doctissimis hominibus describuntur. Quæ verò referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum, faciendumque sit, queritur: cui loco omnis virtutum, & vitiorum est silva subiecta: aut in animorum aliqua permutatione aut gignenda, aut sedanda, tollendave tractantur. huic generi subiectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum & impulsio, & si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, nihil sanè ad rem pertinet, si qua in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio. eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paulo secus à me, atque ab illo, 5 partita, ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus, pensumque revocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera questionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti: de quo non tantum quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatisissima sunt igitur orationes eæ, quæ latissimè vagantur, & à privata, ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt, & convitant, ut hi, 6 qui audiant, natura, & genere, & universa se cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuerent possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos adolescentis, est cohortatus Antonius, atque à minutis, angustisque concertationibus ad omnem vim, varietatemque

K

vos

1. Ut denique recuperare amissam (c.) Lambinus *disceptationem* suam heic jactat, emendando, aut vi dicitur, sed eam sanè nullus admiserim.

2. *siaculo defringendo*. Videatur Turnebus lib. Adversar. xxi. cap. 14. nec poterit.

3. *Quam attentatum deserri*. Memmii membr. item Pal. nonus, inter alios, chartaceus ad rarisimam, quod & in Palat. test. quart. sept. nam pr. sec. attulim. oct. versatissimum quod & ad oram quart. Pith. attulim. edit. prima, quoniam talis ac rarisimam deserri.

4. Consecutionis autem duo prima questionum genera, (c.) Memmii membr. duo versatissimum, de quo amplius querendum. nam Pal. pr. habet ferè duo crimina. loc. criminis.

5. Partita ac distributa. Pall. priores & Gallicani duo, tribus solum rei nent.

6. Qui audiant, natura & genere, (c.) Guelimius attentandum putabat binis Gallicanis, nam a genere. & id eorè etiam in Pal. pr. ac sec. sed nihil mutarim.

1. scripse-

vos differendi traducendos putavit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculari, atque hujus ambulationis antemeridiana, aut nostrae pomeridiana sessionis. Non enim solum acuenda nobis, neque procedenda lingua est, sed onerandum, complendumque *pellus* maximarum rerum, & plurimarum suavitate, copia, varietate. Nostra est enim (si modò nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentia, doctrinaeque possessio, inquam homines, quasi caducam, atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis praecipunt libellis, eosque *rhētoricos* inscribant, quasi non illa sint propria rhetorum, quae ab iisdem de iustitia, de officio, de civitatibus instituendis, & regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturae ratione dicuntur. Quae quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus, dummodò illa ad hanc civilem scientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut antè dixi) omnem terram in his discendis rebus attem, sed cum *fontem* viderimus, quos nisi qui celeriter cognovit, nunquam cognosceret omnino. tum, quocumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingenis, ut restantia quisquam, nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modò aspenderit. In hoc igitur tanto tamque immenso campo, cum liceat oratori vagari liberè, atque, ubicumque consistit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus, ornatusque dicendi. *REPERIM* enim copia verborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in verbis. sit modò is, qui dicit, aut scribet, institutus liberaliter educatione, doctrinaeque puerili, & flagret studio, & à natura adjuvetur, & in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus: ornatissimos scriptores, oratoresque ad cognoscendum, imitandumque cognovit: nam ille haud sanè quemadmodum verba struat, & illuminet, à magistris istis requirit. ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modò est *exercitata*, labetur. (u) Hic Catulus. Dii immortales, inquit, quantum rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse complexus es, quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, & in majorum suorum *regno* collocare! Namque illos veteres doctores, aut *doctores*que dicendi nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus, semperque esse in omni orationis ratione versatos, ex quibus Eleus Hippias, cum Olympiam venisset, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatum est, cuncta *paene* audiente Graecia. *Nihil esse* ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solum has artes, quibus liberales doctrinae, atque ingenae continerentur, geometriam, musicam, litterarum cognitionem, & poetarum, atque illa, quae de naturis rerum, quae de hominum moribus, & quae de rebus publicis dicerentur: sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, & soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est

conjectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de praestantissimis artibus appetierunt, qui ne *fordiosiores* quidem repudiarint. Quid de Prodicò Chio? quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum uniusquisque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo *Parro* (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus umquam à Socrate, neque sermo ille Platonis verus est: aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit, & disertior Socrates, & ut tu appellas, copiosior, & melior orator. sed hic in illo ipso Platonis libro, de omni re, quaecumque in disceptationem, quaestionemque vocaretur, se copiosissime dicturum esse profiteretur: isque princeps ex omnibus ausus est in conventu *posere*, quae de re quisque vellet audire: cui tantus honos habitus est à Graecia, solum ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed *aurea* statueretur. Atque ii, quos nominavi, multique praeterea summi dicendi doctores, uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu. Crasse, dicitis: oratoris nomen apud antiquos in Graecia maiore quadam vel copia, vel gloria floruisse. Quo quidem magis dubito, tibi plus laudis, an Graecis vituperationis esse tribuendum statuum: cum tu in alia lingua, & ac moribus natus, occupatissima in civitate, vel privatorum negotiis *paene* omnibus, vel *orbis terra* procuracione, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam vim rerum, cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio, & oratione in civitate valeat, scientia, atque exercitatione facias: illi nati in litteris, ardentelque his studiis, otio verò diffuentes, non modò nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum *conservaverint*. (x) Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium, ac separatione magnitudines sunt artium diminuta. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Coss, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, & alios, qui oculis mederentur? num geometri in Euclide, aut Archimede, num musicam Damone, aut Aristoxeno, num ipsas litteras Aristophane, aut Callimacho tractante, tam disceptas fuisse, ut nemo genus universon compieceretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? Equidem sepe hoc audivi de patre, & de focero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiae gloria vellent, omnia quae quidem tum hac civitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Aelium, M. vero Maniliam nos etiam vidimus *transversis* ambulantes *foro*: quod erat inigne eum, qui id faceret, facere civibus omnibus cor sili sui copiam: ad quos olim & ita ambulanteis, & in solio sedenteis doni sic adibat, non solum ut de iure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur. Hae sunt P. Crassi illius veteris, hae Ti. Cornucanii, hae proavi, generi mei, Scipionis, prudentissimorum hominum, sapientis, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis, atque humanis rebus referretur: idemque in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi & militiae consilium suum, si deo quae praestabant. Quid enim M. Catoni, praeter hanc possitissimam doctrinam *transmarinam*, atque adventitiam, desit? & num, quia ius civile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiam negli-

1. *Scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque cognovit.* Pal. Pith. Memm. membra. *Scriptores oratoresque cognoscendi imitandumque delegit*; & sic quoque sero secundus. videturque potius vulgato.
2. *Qua de rebus publicis dicerentur.* Lambinus *differuntur*. Pall. nihil variant, nisi quod octavus, *dicerentur*; quod non omnino in super habuerim.
3. *Soccos quibus indutus esset.* Pall. duo & Memmii chartaceus, *inductus*. & digoum est *examitio*.

4. *De moribus atque.* Pith. *natu*, unde potat Gouhelms forte legendum *natu*, i. e. *potem*.
5. *Alto qui vultu mederentur.* Rüdike L. Lambini editio inserit, *qui vultu*; & quali vero tam periculose curarentur aures, ut vis opus medico oculari.
6. *Non quia ius civile didicerat.* Pall. septem, Gallicani tres, *novis* dicitur. quod miratur Gouhelms in *condidit*. Ego habeo quo de *fundam* lectionem mediam. prima editio tamen, *et vili dicebat*.
1. Non

negligeat? At utroque in genere & laboravit, & præstitit, num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in rep. capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facile optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri, disci, potuit, quod ille non cum investigarit, & scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contra **F**ERTIUS ad honores adipiscendos, & ad temp. gerendam nudi veniunt, atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem: quæ sanè nunc quidem obsoleverunt: aut juris scientiam, ne ejus quidem universi: nam pontificiam, quod est conjunctum, nemo discit: aut eloquentiam, quam in *clarioribus*; & in verborum cursu positam putant: omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem, cognitionemque non norunt. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut virtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur, & vocarentur. hi omnes, præter Milesium Thalem, civitatibus suis præferunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis instructior fuisse traditur, quam Pisi-strati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, quàm Pisi-strati præstaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra voluntatem Athenien-sium loqueretur pro salute patriæ, severius tamen id ipsum, quod ille contra popularis homines diceret, *populare* omnibus, & jucundum videretur: cujus in libris veteres comici, etiam cum illi malè dicerent (quod tum Athenis fieri licebat) *sepòrem habitasse* dixerunt: tantamque in eovim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi *aculeos* quosdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clepsidram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis & urbanis, eodem tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certè docti, atque eloquentes, nonne Socræticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solum, verum etiam animi, ac *virtutis magister*, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instruit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cænonis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Ly-sis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum unum omnium Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna vocitata est? Equidem non arbitror. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. vellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, & se ad dicendum quoque, non repugante natura, dedissent, eloquentia præstitisse. Itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quòd ipse suas disputaciones à causis forensibus, & civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repente totam formam prope discipulæ suæ, verumque quandam de Philoetæ paullo secus

dixit. Ille enim turpe sibi ait *esse tacere cum Barbaris*: hic autem, cum Isocratem pateretur dicere, itaque ornavit, & illustravit doctrinam illam omnem: rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque veid hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & loquendi. Nunc si ve qui volet, cum philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisque tradat, per me appellet oratorem licet: si ve hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodò hoc constet, neque infantiam ejus, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat: neque inscientiam illius, cui res non sapperat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, MALIM equidem indiser-tam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. Sin quartimus quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est. quem si patiuntur eundem esse philosophum: sublata controversia est. sin eos disjungent: hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continèd inest eloquentia, quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. (y) Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit. (z) Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quòd mihi videare aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse. plus enim aliquanto atulisti, quàm tibi esset tributum à nobis, ac denuntiatum. Sed certè & hæc partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres, & eras ipse jam ingressus, atque in quatuor parteis omnem orationis laudem descriperas; cumque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter, exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primum ornatè, deinde etiam aptè diceremus: quòd cum ingressus esses, repente te quasi quidam *æstus ingenii* tui procul à terra abrupuit, atque in altum à conspectu penè omnium abstraxit: omnemque rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti (neque enim fuit tam exigui temporis:) sed, apud hos quid profeceris, nescio: me quidem in Academiam torum compulisti: in qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodò adspexerit: sed etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profectò numquam conquirem, neque defatigabor antè, quàm illorum anticipatis vias, rationesque & pro omnibus, & contra omnia disputandi, percipero. (aa) Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maxime Crasse, commovit, quòd eum negasti, qui non cito quid didicisset, umquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut ita im percipere ista, quæ tu verbis ad cælum extulisti: aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus. (bb) Hic Sulpicius, Ego verò, inquit, Crasse, neq; Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam desidero. vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, vel, id quod facio, contemnere: mihi rerum forensium, & communium vulgaris hæc cognitio, satis magna est ad eam, quam spectro, eloquentiam: ex qua ipsa tamen permulta nescio: quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ à me dicenda est, desiderat, quero. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, & si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendoremque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addicerem. (cc) Tum Crassus, Per vulgatas res requiris, inquit, & tibi non in-

K 2

cognitas,

1. Non clamator aliquis. Ita septem Pall. & Memmius chartaceus, ut inque uti recentiorum declamatorum, minus rectè: priorè voce ulas

& supra cap. 27. ante finem.

cognitas, Sulpici, quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed etiam morem, & ea duntaxat, quae mihi nota sunt, breviter exponam tibi: censo tamen ad eos, qui auctores, & inventores sunt harum sanè minutarum rerum, revertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis: quorum primum nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjunctio: nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est: alius, qui ex continuatis, conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quae propria sunt, & certa quasi vocabula rerum, paxnè una nata cum rebus ipsis: aut iis, quae transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur: aut iis, quae novamus, & facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut *absoluta*, atque obsoleta fugiat: lectis, atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam, & sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere priorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo consuetudo etiam benè loquendi, valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici solet, *Bonus is verbis*, aut alius, quis non bonis utitur, non arte aliqua penditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in quo non magna laus est vitare vitium, (quamquam id est magnum) & verum hoc quasi solam quoddam, atque fundamentum est, verborum usus & copia bonorum. Sed quid ipse aedificet orator, & in quo adjungat artem, id esse à nobis quaerendum, atque explicandum videtur. Tria sunt igitur in verbo simplici, quae orator afferat ad illustrandam, atque exornandam orationem: aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum. *Inusitata* sunt, prisca ferè, ac vetusta, & ab usu quotidiani sermonis jam diu intermissa, quae sunt postarum licentia liberiora, quam nostra: sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem: neque enim illud figerim dicere, ut *Caelius*, *Quia tempestate Pannus in Italiam venit: nec prolem, aut sobolem, aut effat, aut nuncupari:* aut, ut tu soles, *Catule, non robar, aut opinor:* & alia multa, quibus loco positus, grandior, atque antiquior oratio saepe videri solet. *Novantur* autem verba, quae ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt: vel conjungendis verbis, ut haec,

Item pavor sapientiam mihi, & omnem exanimato expectoras.

3. *Nam non vis hujus me versus loquas malitios.*

Videtur enim & *versus loquas*, & *expectoras*, ex conjunctione facta esse verba, non nota. 4. Vel saepe sine conjunctione verba novantur, 5. ut, *ille senius*; ut, *Dii genitales*; ut, -- *baecarium libertate incur vesere.*

Tertius ille modus *transferendi* verbi late patet, quem necessitas genuit inopia coacta, & angustiis; post autem delectatio, jucunditasque celebravit. nam ut *Vrsus* frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi coepit ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: sic verbi translatio, inusitata est inopia causa, frequentiora delectationis. Nam *gemmare vitium*, *luxuriam esse in herbis*, *latae segesti*, etiam rustici dicunt, quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitu-

do. Ergo haec translationes, quasi mutationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde lamas. Illae paullo audaciores, quae non inopia indicant, sed orationi splendoris aliquid accessunt. quarum ego, quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad verbum unum contracta brevitatis, quod verbum in alieno loco, tamquam in suo, positum, si agnoscat, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quae aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

Inhorrescit mare,

Tenebrae conatuplicantur, nocteque & miradum occaecat nigro,

Flamma inter nubes coruscas, caelum tonitru contremi,

Grando mista umbri largifusus subita praecipitans cadit:

Vidique oranes venti erumpunt, saxi exsistunt turbines:

Fervit aestu palagus.

Omnia ferè quo essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt. Aut quo significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii, ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat.

6. *Quandoguidem iste circumvestis dictu, sapit sedulo,*

Nonnumquam etiam brevitatis translatione conficitur, ut illud, *Si relem manu fugit*. Imprudentia teli emissi breviter propriis verbis exponi non potuit, quam est uno significata translato. Atque hoc in genere per se mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis, & alienis magis delectantur verbis, quam propriis, & suis. Nam si res suum nomen & proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *navis*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium*: necessitas cogit, quod non habeas, aliunde fumere: sed in suorum verborum maxima copia; tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quod ingenii speciem est quoddam, transilire ante pedes posita, & alia longe repetita fumere: vel quod is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat: quae maxima est delectatio: vel quod singulis verbis res, ac totum simile conficitur: vel quod omnis translatio, quae quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam & odor urbanitatis & mollitudo humanitatis, & murmur maris, & 7. dulcedo orationis, sunt ducta à ceteris sensibus. Illa vero oculorum multo acriora, quae ponunt panem in conspectu animi, quae cernere & videre non possumus. Nihil est enim in rerum natura, ejus nos non in aliis rebus possumus uti vocabulo & nomine. unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus) in idem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum, *lumen* affert orationi. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo.

— *Calci argentes fornicis.*

Quamvis sphaeram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphaera fornicis similitudo non potest inesse.

— *Vive Vlysses, dum licet:*

8. *Oculi postremum lumen radiatum rape.*

non dixit, *cape*, non, *pete*: haberet enim moram spectantis diutius esse sele victurum: sed *rape*. hoc verbum est ad id aptatum

1. *Utrum hoc quod solum, &c.* Pal. prim. sec. interferunt *non*, item Pith. qui adhuc adjicit *hujus*, sed enim ceteri Pall. habent: *utrumquam in hoc quod, &c.*

2. *Quandoguidem exanimato expectoras.* Revocavi veterem lectionem *in*, omnium, item, olim editorum. male post impressi; ex *animi* expellitur, idem restitui infra cap. LVIII. volentibus rursus omnibus *in*.

3. *Nam non vis hujus me versus.* Mirifice variant Pall. nostri. nonus solum accedit conjectura Guelicmianæ; Nam *metus* hujus *versus*, habet enim, *Nam vero me vis hujus versus.*

4. *Vel saepe sine conjunctione.* Pal. pr. sec. Pith. Memm. *sed saepe vel sine conjunctione*, quod minime displicet.

5. *Ue, ille senius, ut Dii genitales, &c.* Representavi quod erat in Pal. pr. ac sec. item Pith. & Memm. libroque Boeromati, ex quo fingebat Guelicmianus, *ut ille senius*. & ut Terentii Eunuchio: *Vidit senium.*

nisi tamen hoc significat, *Ut dicitur illum senium perdat, qui me hodie remissus est*. Turnebus corrigi libro IX. cap. 26. ut ille Ennius, *Dii genitales*. Lambinus maluit, *ut illud diceret senius*. *Dii genitales*, vulgata praeferebat, ut ille *senius* *disertus* *indigentibus* à quo non longe abest Palatini ceteri, nisi quod in ferè, ut ille *senius* *disertus* *vidi genitales*: nonus habet, ut ille Ennius *vidi gen. text.* ut ille Ennius *disertus indigentibus*.

6. *Quandoguidem iste circumvestis, &c.* Forcè: *is is circumvestis*, duobus vocibus.

7. *Dulcedo orationis.* Pith. item Palat. quart. quint. sext. sept. *dulcedo*, qua voce usus supra cap. 25. m.

8. *Oculi postremum lumen radiatum rape.* Pal. pr. ac sec. non habent haec *rape*, neque adest membr. Memmii. & ferri posset. Muretus lib. XI. Var. lect. cap. 9. emendat. *adiantia*. adeatur.

aptatum. quod antè dixerat, — *dum licet*. Deinde videntum est, ne longè simile sit ductum. *Syrinx patrimoniis, scopulum libentius dixerim: Charybdim honorum, voraginem potius.* facilius enim ad ea, quæ vîla, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa laus est, 1. verbi transferendi, 2. ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudine earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africanum *castratam esse temp.* nolo *stercus curiæ* dici Glauciam. quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut majus, quàm res postulet, *Tempestas commissationis*: aut minus: *commissatio tempestatis*. Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, quàm illud proprium, ac suum,

— *Quidnam est, obsecro? 3. quid te adiri abinuitas?*
Melius esset, *vetas, prohibes, absterres*: quoniam ille dixerat, — *Illico istis, ne contagio mea bonis, umbra ve obisti.*

Atque etiam si vercare, ne paullo durior translatio esse videatur, mollienda est, præposito sæpe verbo: ut, si olim M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulo durius: *fin, ut ita dicam, pupillum*, aliquanto mitius est. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse: atque ut precario, non vi, venisse videatur. Modus autem nullus est florentior in singularibus verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profuit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

— *Neque me patiæ iterum*
Ad unum scopulum, & telum classem Achivum offendere.
Atque illud,

Erras, erras: nam exultantem te, & presidantem tibi
Reprimant valida legum habena, atque imperii insistent iugo.
Sumta re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione verborum. Ne illa quidem traductio, atque immutatio in verbo quamdam fabricationem habet, sed in oratione,

Africa terribili nemis horrida terra tumultu.
Pro Africa est sumta Africa: Neque factum verbum est, ut, — *Mare saxifragis undis:*
neque translatum, ut, *Mollitur mare*: sed ornandi causa proprium proprio commutatum,
Define Roma suas hostes, —

Et, — *Testes sunt campi magni,* —
Gravis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, *Martem bella esse communem; Ceream pro frugibus; Libetum appellare pro vino; Neptunum pro mari; curiam pro senatu, campum pro comitiis; rogam pro pace; arma ac tela pro bello.* Quo item in genere & virtutes, & vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur, *Luxuries* quam in domum irrupit, & *Quod Avaritia* penetravit: aut *Fides* valuit, *Justitia* confecit. Videtis profectò genus hoc totum, cum inflexo, commutatoque verbo res

eadem enuntiat, ornatus: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cum *parietibus*, aut *testa* dicimus: aut ex toto partem, ut, cum unam turmam, *æquatatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures, *At Romanus homo, tamen, est res bene gesta est, Corde suo trepidat.*

aut cum ex pluribus intelligitur unum, *Nos sumus Romani, & qui sumus ante Rudini.*
aut quocunque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam verbo non tam eleganter, quàm in transferendo: sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verum illa videlicet esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singularum verborum virtus, atque laus, tribus existat ex rebus, si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item est auribus, & consuetudine parcedum: aut translatum: quod maxime tanquam stellis quibusdam 6 notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocactionem primum, deinde modum quandam, formamque desiderat. Collocactionis est componere, & struere verba, sic, ut neve asper eorum concursus, neve hiulus sit, sed quodammodo coagmentatus, & levis. In quo lepidè loci mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius,

Quam lepidè textis composita & ut reserula omnes
Arte pavimento, atque 7 emblemate vermiculato.

Quæ cum dixisset in Albucium illudens, ne à me quidem abstinuit,

Crassum habeo generum, ne rhetorico tero tu sis.
Quid ergo? iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille voluit, & ego vellem, melius aliquando, quàm Albucius, verum in me quidem lusit ille, ut solet. sed est tamen hæc collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ coherentem, quæ levem, quæ æquabiliter fluentem, id assequimini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, ut ne aspere concurrant, neve vastius diducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, & forma verborum, quod jam vercore ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt. interspiracionis enim, non defatigationis nostræ, neque *librariorum* notis, sed verborum, & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt: idque princeps Isocrates instituisse ferret, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis, atque *aurium causa* (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret. Namque hæc duo, musici, qui erant quondam iidem poëta, machinati ad voluptatem sunt, versum, atque cantum, ut & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium fatietatem. Hæc igitur duo, vocis

1. Verbi transferendi.) Pal. pr. sec. Pir. Memm. in *verbo transferendis*, quod & fecerit Lambinus, neque aliter Palat. tert. nisi quod omittat præpositionem.

2. Ut sensum feriat.) Lambiniani, sensum, perperam, & contra omnes libros scriptos editosque.

3. Quid te adiri abinuitas?) Pith. abinuitas, putatque Guilielmus fuisse abinuitas; idemque mox abster murat in obster, non ausim sequi.

4. Qui sumus ante Rudini.) Lectio ista hæc de prompta & Palat. sec. tert. & Pith. nec abit pr. quàm quod is Rhodius. ceteri Palatini habent ante Rudini, quod ferè etiam in editione prima, nam sequentes exem-

runt ante, ut ex heroico fieret pentameter. videtur Lipsius ille non ferè d. cap. i. lib. v. lectionum. conjectura enim adsecutus est scripturam veterem.

5. Consuetudine parcedum.) Lambinus, parcedum, sed libris in vitis.

6. Notat & illuminat orationem.) Pall. pr. sec. oct. nonus, illustrat & nobilitat orationem. Pith. & Memm. illustrat & notat orationem, quanta licentia.

7. Emblemate vermiculato.) Josephus Scaliger legit vermiculata, ut referatur ad textis, alteram restat in mss. omnibus.

dico moderationem, & verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati possit, à poetica ad eloquentiam eruducenda duxerunt. In quo illud est vel maximum, quod *versus* in oratione si efficitur conjunctione verborum, virium est: & tamen eam conjunctionem, sicuti versum, numerosè cadere, & quadrare, & perfici volumus: neque est ex multis res una quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque distinguat quàm quod ille rudis inconditè fundit quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte, determinat; orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & adstricto, & soluto. 1. Nam cum vixit modis, forma & relaxat & liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta, ut vagentur. Quoniam igitur modo tantum munus inesse debet, ut arbitremur nos hanc vim numerosè dicendi consequi posse: Non est res tam difficilis, quàm necessaria. nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocumque ducas, quàm oratio. Ex hac hanc etiam soluta variis modis, multorumque generum oratio, non enim sunt alia sermonis, 2. alia contentionis verba, neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam, pompamque sumuntur: sed ea nos cum iacentia sustulimus è medio, sicut molliissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus. itaque tum graves sumus, tum subiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus: 3. idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur, & vertitur. Sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata: sic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in se contineant, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel sæpe etiam venustatis. *Involuntatis*, ac salutis omnium causa videmus hunc statum esse huius totius mundi, atque nature, rotundum ut cælum, terraque ut media sit, eaque sua vi, nutuque teneatur: sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, & recessu suo solis lumen accipiat: ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu, cursuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paulum immutata coherere non possint: tantam *pulchritudinem*, ut nulla species ne excogitari quidem possit oratio. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam ceterarum animantium formam; & figuram, nullam partem corporis 4. sine aliqua necessitate assistam: totamque formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam, conservandamque naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi *venusta*. Linquamus naturam, arborisque videamus, quid tam in navigio necessarium quàm latera, quàm carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm anemina, quàm vela, 5. quàm mali? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solum salutis, sed etiam voluptatis causa, inventa esse videantur. Columnæ, & templâ, & porticus sustinent, tamen habent non plus utilita-

tis, quàm dignitatis. Capitolii fastigium illud, & ceterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa fabricata est. nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraque recti parte aqua delaberetur: utilitatem templi, fastigii dignitas consecuta est: ut, 6. etiam si in cælo statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem, ac prope necessitatem suavitatis quædam, & lepos conlequatur. Clausulas enim, atque interposita verborum, animæ interclusio, atque angustæ spiritus attulerunt. Id inventum ita suave, ut, si cui sit infinitus spiritus patrus, tamen eum perpetuare verba nolimus. id enim auribus nostris gratum est inventum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse posset. Longissima est igitur complexio verborum, quæ volvi uno spiritu potest. Sed hic nature modus est, artis alius, nam cum sint numeri plures, jambum, & trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles. Catule, vester, qui natura tamen incurrit ipsi in orationem, sermonemque nostrum: sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli, & anapæsti, & spondei pedem invitavit: in quo impune progredi licet 7. duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in versum, aut similitudinem versuum incidamus. 8. Alia sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia 9. continuandorum verborum factis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime præn: qui est duplex. Nam aut à longa oritur, quam tres breves conlequuntur, ut hæc verba, *desiit, incipite, compræmite*: aut à brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa: sicut illa sunt, *domuerant, sompedes*. Atque illi philosopho ordini placet à superiore præn, posteriore finire, est autem præn hic posterior non syllabarum numero, sed *aurium mensura*, quod est acrius iudicium, & certius patet Cretico, qui est ex longa & brevi, & longa: ut,

Quid petam præfidi, aut exsequar? quove nunc,
A quo numero exorsus est Fannius, *Si, Quirites, minus illis*. Hunc ille clausula, aptiore putat, quas vult longa plerumque syllaba terminari. Neque verò hæc tam acrem curam, diligentiamque desiderant, quam est illa poetarum: quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo brevius, aut longius, quàm necesse est. Liberior est oratio, & planè, ut dicitur, 9. sic & est verò soluta, non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit 10. polita, atque facta quodammodo, non adstrictè, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim sicut ille suspicatur, & ex illis modis, quibus hic usus versus efficitur, post anapæstus, prociorem quid numerus, efforsit: inde ille licentior, & divitior fluxit dithyrambus: cuius membra, & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupletiori oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus tonis, atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metri possumus intervalis aequalibus: rectè genus hoc numerorum, dammodo

1. Non cum *vinis* modis, forma & relaxat, &c. Pal. pr. sec. oct. forma & modis, relaxat, &c. neque secus Pith. ac Memm. alii habent, *modis & forma, relaxat, &c.* ac sept. *modis, forma & relaxat.*

2. *Alia contentionis verba.* Palatin. prim. *confessionis*. forsan *expansionis*.

3. *Idque ad omnem rationem & aurium voluptatem.* Pal. prim. sec. item Memm. & Pith. tantum exhibent, *omnem aurium voluptatem*, exclusis vocalis duabus intermediis Pall. sequentes retinent vulgatum, sed habent itaque pro *idque*.

4. *Sine aliqua necessitate assistam.* Firmat hanc scripturam Gifanus noster in Lucretiano Indice, ad vocem *Assis*.

5. *Quam mali? qua.* Sic Pall. septem. nam sext. atque nonus, solum ferunt retro vulgatum: *quam reliqua* è quod tamen exulat ab editione principis, quæ uno Gallicanitate, Pith. & Memmii membra.

ac char. adhuc excludere, *quam mali?* Reposui quoque *carina*, *ævi 79* *carina*. Gallicanis istidem volentibus, item Pall. in quibus tamen *ferè* *aditæ*.

6. *Etiam si in cælo statueretur.* Delevi vocem *Capitolium*, secutus antistoritatem Pal. pr. ac sec.

7. *Duos duntaxat pedes.* Pall. sec. *duo duntaxat pedes*, antiquo.

8. *Alia sunt geminæ.* Pal. pr. sec. Memm. *Alia*, sed natum id ex præva scriptura, *Alia*, quæ exstat in Pithæano.

9. *Continuandorum verborum.* Dicitio *verborum* non videtur in Pal. pr. sec. aut Memm. & Pith.

10. *Sic est ut verè soluta.* Pal. pr. sec. & totidem Gallicana abscindunt, *et forte referendū sunt ipsi soluta*, misis cæteris.

11. *Polita atque facta.* Pal. prim. *aut facta*, sec. Pith. Memm. *atque facta*.

ne continuum fit in orationis laude ponetur. *¶* Nam si rudis, & impolita putanda est illa sine intervallis loquacitas perennis, & profluens, quid est aliud causa, cur repudietur, nisi quod 2 hominum aures vocem natura modulatur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in voce, non potest. Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, & æqualium, & sæpe variorum intervallorum percussio, numerum conficit: quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguuntur, notare possumus, in anni præcipitante non possumus. Quod si continuatio verborum hæc soluta, multo est aptior atque jucundior, si est articulis, membrisque distincta quam si continuata, ac producta. 3 membra illa modificata esse debent: quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus, sic enim hæc orationis conversiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema prius; aut, quod etiam est melius, & jucundius, longiora. Atque hæc quidem ab iis philosophis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta sunt: quod eos sæpius testificor, ut auctoribus laudandis iniquitatem crimen effugiam. (dd) Quam tandem, inquit Catulus, quod aut disputatio ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? (ee) At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. (ff) Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam putas à te hæc opera quotidiana, & pervagata expectare ista, quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. (gg) Ego vero, inquit Antonius, inveni tandem, quem negatam in eo, quem scripsi, libello, me invenisse eloquentem, sed eò te ne laudandi quidem causa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore verbo uno meo diminuere. (hh) Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum *shlo*, qui & alia, & hoc maxime ornat, ac limat, formanda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum, ac musicorum, acerrima norma dirigenda: & efficiendum est illud modo vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistant interius, ne excurrat longius: ut membris distinguatur, ut conversiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conversione verborum, sed sæpe carpenda membris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. Neque vos præon, aut herous ille conturbet, ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati, consuetudo modo illa sit scribendi, atque dicendi, ut sententiæ verbis finiatur, eorumque verborum junctio nascatur à proceris numeris ac liberis, maxime heroo, & præone priore, aut cretico, sed variè, distincteque considat. Notatur enim maxime similitudo in conquisendo: &, si primi, & postremi illi pedes sunt hæc ratione servati, medii possunt laere, modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quam aures expectent: aut longior, quam vires, atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiora, quod in his maxime perfectio, atque absolutio judicatur. nam versus æque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacumque sit parte titubatum, in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique, quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum iudicis repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt ferè extremi servandi, & notandi pedes, si modo non breviora, & præ-

cisa erunt superiora, quæ aut chorios, aut heroes aut aliter nos esse oportebit, aut in præone illo posteriore quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque si latentur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quod si Antipater ille Sidonius, quem tu probè, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliosque variis modis, atque numeris fundere *ex tempore*, tantumque hominis ingeniosi, ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente, ac voluntate coniecisset in versum, verba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, consequemur? Illud autem ne quis admiretur, quoniam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quadam est vis, incredibilisque naturæ. *OMNES* enim tacito quodam sentiu, sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus, ac rationibus recta ac prava dijudicant: idque cum faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque iudicio, quod ea sunt in communibus infixis sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem. Itaque non solum verbis arte positus moventur omnes, verum etiam numeris, ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? At in his si paulum modo offensus est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, *theatra* tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut à multitudine, & populo, non modo catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes ejiciantur? Mirabile est, cum plurimum in faciendo interfit inter doctum, & rudem, quam non multum differat in iudicando. *ARS* enim cum à natura perfecta sit, nisi natura moveat ac delectat, nihil sane egisse videatur. Nihil est autem tam ægnotatum mentibus nostris, quam numeri, atque voces: quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior, & *cantibus*, non neglecta, ut mihi videtur, à Numa, rege doctissimo, majoribusque nostris, ut epulatum solennium fides, ac tibiæ, Saliorumque versus indicant: maxime autem à Græcia vetere celebrata: quibus utinam, similibusque de rebus disputari quàm de puerilibus his verborum translationibus maluissetis. Verum, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poëta non ignoscit, nobis concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum, perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum, & quasi orbem verborum conficere non possent (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cepimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali, illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, ut & illa essent paria, quæ dicerent, & a quibus interpretationibus uterentur. Exposui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. dixi enim de singulorum laude verborum, dixi de conjunctione eorum, dixi de numero, atque forma. Sed si habitum orationis etiam, & quasi *colorem* aliquem requiritis, est & plena quadam, sed tamen teres: & tenuis, non sine nervis, ac viribus: & ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidem venustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum deniq; nobis hic orator ita conformandus est & verbis.

K 4

1. *Non si rudis & impolita*.] Haud aliter quadriga miss. supra laudatorum, vulgata hæc *verus, rudis & indolita*.

2. *Hominum aures vocem natura modulatur ipsa*.] Ita editio Victorii & Mantuici nam vulgata *ipsa*. Pith. & Meibom. *hominum aures vocem natura*.

vera modulatur ipsa. Pall. habent *aures aut aures* plerique tamen è posterioribus *natura*.

3. *Membra illa modificata*.] Lambinus istud habet. *excitantur in Pith. & Memm. item Pal. pr. ac sec. vulgata prius, verba illa*.

bis, & sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis, aut palaestra, non solum sibi vitandi, aut ferendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum *vanitates* moneantur: 1 sic verbis quidem ad aptam compositionem, & concordantiam, sententiis vero ad gravitatem orationis utatur, a ut ii, qui in armorum tractatione versantur, Formantur autem & verba, & sententia prae innumerabiles, quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum, & sententiarum hoc interest, quod verborum tollitur, si verba mutatis: sententiarum permanet, quibus cumque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis tamen ad monendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium, atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interque factis, raro autem etiam per vetulis; in perpetua autem oratione, cum & conjunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi *luminibus* distinguenda, & frequentanda omnis oratio, sententiarum, atque verborum. Nam & commemoratio una in re permulsum movere, & illustris explanatio rerumque, quasi 4 gerantur, sub aspectum penes subjecto: quae & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum: ut iis, qui audient, illud, quod augetur, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria, saepe praecisio est, & plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, & distincte concisa brevitatis, & extenuatio, & huic ad iuncta illusio, a praecisio Caesaris non abhorrens, & ab re non longa degressio: in qua cum fuerit *delectatio*, tum & reditus ad rem aptus, & concinnus esse debet: propositioque quid sit dicturus, & ab eo, quod est dictum, junctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi, minuendive causa veritatis superlatio, atque trajectio: & rogatio, atque huic finitima quasi percontatio, expositioque sententiae suae: tum illa, quae maximè quasi itrepat in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis *disimulatio*, quae est per iucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio vel ante, vel postquam dixeris, vel cum aliquid a te ipso rejicias: praenuntio est etiam ad id, quod aggrediare, & rejectio in alium: communicatio, quae est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio: moram, ac vitæ imitatio vel in personis, vel line illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maximè, saepe autem etiam ad commovendos; personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio: ante occupatio: tum duo illa, quae maximè *movent*, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio contentio, recitatio, commendatio, vox quaedam libera, atque etiam effrenatior, augendi causa: iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis a proposito, non ut superior illa degressio, purgatio, conciliatio, laesio, optatio, atque exsecratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiarum. Orationis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa

tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, leporem aliam, & paulum immutatum verbum, atque deflexum: & ejusdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conversio, & in eadem verba impetus, & concursio, & adjunctio, & progressio, & ejusdem verbi crebrius positi quaedam distinctio, & revocatio verbi, & illa, quae similiter desinunt, aut quae cadunt similiter, aut quae paribus paria referuntur, aut quae sunt inter se similia. Est etiam gradatio quaedam, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum, refertur ad singula, & ad propositum subjecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & improvisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & *imago*, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disjunctio, & ordo, & relatio, & degressio, & circumscriptio. Haec enim sunt ferè, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt, quae sententiis orationem, verborumque conformationibus illuminant. (ii) Quae quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego vero, inquit Crassus, ne illa quidem, quae supra dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium parvi. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui ipse jam praecipitans, me quoque haec praecipitem prae evolere coegit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, & doctrina ipsa, vulgaris: usus autem gravissimus, & in hoc toto dicendi studio, difficilissimus. Quamobrem, quoniam de oratu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe commonstrati loci: nunc, quid *aptum* sit, hoc est, quid maximè deceat in oratione, videamus, quamquam id quidem perspicuum est. Non omni cause, nec audienti, neque personae, neque temporis congruere orationis unum genus. nam & causa capitis alium quandam verborum sonum requirunt, alium rerum privatarum, atque parvarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, quae sint aetate, honore, auctoritate, debet videri: tempus pacis, an belli: festinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil sane est, quod praecipere videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocri, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus, ornamentis iidem uti ferè licebit, alias contentius, alias summissius: omnique in re posse quod deceat, facere, artis & naturae est: scire, quid, quandoque deceat, prudentiae. Sed haec ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur, *Actio*, inquam, in dicendo una dominatur. sine hac summus orator, esse in numero nullo potest: mediocri, hac instructus, summus saepe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, Quis in dicendo esset primus; huic secundas, huic tertias, Quo mihi melius

1. Sic verbi quidem ad aptam compositionem & concordantiam, sententiis vero ad gravitatem orationis utatur. Horum nihil agnosce editio prima: sed nec invenit in Pith. aut duobus Memmianis; non magis quam ego in Palatinis sex. nonus tamen omnia habebat praeter syllabam primam de voce post illa concordantiam: sextus vero ac septimus postea habebat ante dictionem Formantur. ut ii quis etc.

2. Ut ii quis etc. Septem illae voces erant in nostris scriptis omnibus. supervacuas tamen esse, res ipsa clamant.

3. Quod verborum collatio, sic verba. Pal. sept. oct. non addunt, collatio vanitates, s. erè allubescit.

4. Gerantur sub aspectum etc. Pal. posteriores, item Memmii chart.

aspicio. sed alterum restat in Palat. prim. ac sec. nec non in Pith. & Memm. membra.

5. Saepè praecipio est. Pall. ferè praecipio, item Pith. nam Memmii uterque praecipio. ferè praecipio. sed malum tamen vulgatum; cui alludit Pal. oct. in quo praecipio.

6. Redire ad rem aptam & concinnam. Sic Palat. sext. & nonus. nam pr. & oct. concinnus. sec. concinnus. tert. concinnus, quod & in Memmiano chart. item inter lineas quartis, qui concinnus, quod coniecerat Gulielmus. quint. concinnus. sept. concinnus satis facit mihi vulgata. nam & sic capite sequenti exilat, concinna transgressio.

lilas etiam illud ab Æschine dictum videri solet, qui cum propter ignominiam iudicii cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Cresiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petium est ab eo postuidie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra Demosthenem pro Cresiphonte, edita: quam cum suavissima, & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, QUANTO, inquit, magis admiraremini, si audisset ipsum? Ex quo satis significavit, quantum esset in actione, qui in orationem eandem, aliam esse putaret, actore mutato. Quid fuit in Græcho, quem tu, Catule, melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? QVO ME MISER conferam? quò veram? in Capitolium? at fratris sanguine redundat, an domum? matremne ut miseram, lamentantemque videam, & abjectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut lacrimas tenere non possent. Hæc eò dico, pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt: imitatores autem veritatis histriones occupaverunt. Ac sine dubio IN OMNI te vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profectò non egeremus. verum quia animi permotio, quæ maxime ait declaranda, aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, ac pæne obruatur: discutienda sunt ea, quæ obscurant: & ea, quæ sunt eminentia, & prompta, sumenda. Omnis enim motus animi, suum quandam à natura habet vultum, & sonum, & gestum, totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, & ut à motu animi quodque sunt pulse. Nam voces, ut chorda sunt: intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant, acuta, gravis, cita, tarda, magna, parva: quæ tamen inter omnes est suo quæque in genere medicis. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, læve, asperum: contractum, diffusum: continenti spiritu, intermissio: fractum, scissum: flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similitum generum, quod non arte, ac moderatione tractetur. hi sunt actori, ut pictori, expositi ad variandum colores. Aliud enim vocis genus, iracundia sibi sumat: acutum, incitatum, crebrò incidens.

*Impius horretur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos.*

Et ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,
Segregare abs te ansee:

Et,
Equis hoc animadvertis? vincite. ———

Et Atreus ferè totus.

Aliud miseratio, ac maror: flexibile, plenum, interruptum, flebili voce,

*Quò nunc me veram? quod iter incipiam ingredi?
Dormo paternamne? ane ad Pelæ filiam?*

Et illa,

O pater, o patria, o Priami domus!

Et quæ sequuntur,

*Hæc omnia vidi inflammari,
Priami vi vitam exitari.*

Aliud metus: demissum, & hæsitans, & abjectum,

Multi modum sum circumventus, morbo, exsilio, atq; inopia:

Tum pavor sapientiam mihi omnem exanimato expectat:

Alter terribilem mutatam vita cruciatum, & necem:

Quæ nemo est tam firmo ingento, & tanta confidentia,

Quam refugiat timido sanguine, atque exaltescat metu.

Aliud vis? contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis,

5 Iterum Thyestes Atreum attractum advenit,

Iterum jam ag greditur me, & quæsum exsuffrat.

Major mihi moles, majus misendum si malum.

Quæ illius acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud voluptas: effusum, lenè, tenerum, hilaratum, ac remissum,

6 Sed mihi 7 cum retulit coronam ob collocandas nuptias.

Tibi ferebat, 8 cum simulabat sese alteri dare:

9 Tum ad te ludibunda doctè, & delicatè derulit.

Aliud molestia: sine commiseratione grave quiddam, & uno pressu, ac sono obductum,

Qua tempestate Paris Helenam inuuptis junxit nuptiis,

Ego tum gravida, expleti jam ferè ad parandum mensibus,

Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

Omneis autem hos motus subsequi debet gestus, non hic verba exprimens, scenicus, sed universam rem, & sententiam, non demonstratione, sed significatione declarans. Interum inflexione hac forti, ac virili, non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palastra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quasi quoddam telum orationis: suppositio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: quò melius nostri illi senes, qui personatum, ne Roscium quidem, magnoperè laudabant. ANIMI est enim omnis actio, & imago animi, vultus est, indices oculi. nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes, & commutationes possit efficere. neque verò est quisquam, 11 qui eadem contuens, efficiat. Theophrastus quidem Tauricum quendam dixit actorem aversum solitum esse dicere, qui 12 in agendo contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum est magna moderatio. nam oris non est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum hilaritate, motus animorum significemus aptè cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis, quò magis menti congruens esse debet. Oculus autem

K 5

natura

1. Oratorem aliam esse putare.] Pal. sec. forte putavit. prim. tert. Pich. Memm. forte putavit.

2. Tantiopere ferretur.] Lambinus effertur, sed præter libros impresos & calamo exaratos; neque erat necesse.

3. Ut à motu animi quæque sunt pulse.] Non displicet tmeis Palat. pr. sec. Pith. ut motu animi quæque sunt pulse.

4. Iracundia sibi sumat.] Pal. plures summat. tert. verò ac quartus vocem eam non habet; sed ejus loco, aliud, quod & in Pith. & Memmii papyraceo.

5. Iterum Thyestes Atreum attractum advenit.] Ita Pall. nisi quod sextæ, ac sept. Atreum alter atiam cum advenit, quod accedit ad conjecturam Lambini. Iterum Thyestes iterum attractum venit, sed accedit tantum.

6. Sed mihi cum retulit, &c.] Pal. pr. ac sec. sed sibi. Pith. sibi cum retulit; sine sed.

7. Cum retulit coronam ob collocandas nuptias, &c.] Explicat Cujacenus lib. xi. observ. cap. 15.

8. Cum simulabat sese alteri dare.] Mirifice variant miss. nostri. Pal. prim. sec. Pith. se sibi Atreæ dare. tert. nonus, Memmiani duo, sese Atreæ dare. ceteras lectiones tædet exhibere. sufficit annotasse ad Tullii mei marginem. ex istis enim facile constat locum hunc hæere in medio.

9. Tum ad te ludibunda doctè.] Lambinus, Tunc ad te ludibunda doctè, sed præter vert. libros. nam Pall. tres priores, cum à te ludibunda, quod ludibunda præterea in ceteris extat, in quibus, Cum ad te.

10. In significatone & commutatione possit efficere.] Pal. prim. sec. Pith. Memm. abjecerunt & commutatione: neque requiritur.

11. Qui eadem contuens efficiat.] Nullus manuscriptorum hanc habet lectionem præter Pall. octav. alius est vel contuens, vel contuens, vel contuens, quod esset. contuens & fere placet: conjecturæque id Guelmii.

12. In agendo contuens aliquid.] Fortè contuens aliud, certe hoc vale Taurici mens.

natura nobis, 1 ut equo, & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundum vocem vultus valet. is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quae sunt actionis, inest quaedam vis à natura data. quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maximè commoventur. *verba enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguae societate conjunctus est: sententiaeque saepe acutè, non acutorum hominum sensus praetervolant: actio, quae praese motum animi fert, omnem movet. iisdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in se ipsi indicant.* (kk) Ad actionis autem usum, atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet, quae primum est optanda nobis: deinde, quaecumque erit, ea tuenda: de quo illud jam nihil ad hoc praecipienda genus, quemadmodum voci serviat: equidem magnopere censo servandum. Sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abstrahere quod, ut dixi paulo ante, PLVRIMIS in rebus quod maximè est utile, id nescio quo pacto etiam decet maximè. 2 nam ad vocem obtinendam nihil est utilius, quam crebra mutatio: nihil perniciosius, quam effusa sine intermissione contentio. Quid ad aures nostras, & actionis suavitatem, quid est vicissitudine, & varietate, & commutatione aptius? (ll) Itaque idem Gracchus, quod potes audire, Catule, ex Licinio, cliente tuo, litterato homine, quem ferrum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occultè post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione revocaret. (mm) Audivi mehercule, inquit Catulus, & saepe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam, & scientiam. (nn) Ego verò, inquit Crassus, ac doleo quidem, illos viros in eam fraudem in republica esse delapsos: quamquam 3 ea tela textitur, & ea incitatur in civitate ratio vivendi, 4 ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam *similes habere*

cupiamus. (oo) Mitte, obsecro, inquis, Crasse, Julius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer: cujus ego nondum planè rationem intelligo. (pp) In omni voce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique voci. hinc gradatim ascendere vocem utile & suave est. Nam à principio clamare, agrese quiddam est, & illud idem ad firmandum est vocem salutare. Deinde est quiddam contentionis extremum, 5 quod tamen interius est, quam acutissimus clamor, quo te fistula progredi non sinet & tamen ab ipsa contentione revocabit. Est item contra quiddam in remissione gravissimum, quoque tanquam sonorum gradibus descenditur. Hac varietas, & hic per omnes sonos vocis curius, & se tuebitur, & actioni afferet suavitatem. sed fistulatore domi relinquas, sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis. Edidi quae potui, non ut volui, sed ut me temporis angustiae coegerunt. Scitum est enim, *causam* conferre in tempus, cum afferre plura, si cupias, non queas. (qq) Tu verò, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum judicare, ita divinitus, ut non à Gracchi didicisse, sed eos ipsos hae docere posse videare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo: ac vellem, ut meus gener, sodalis tuus, Hortentius, affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis? inquit: ego verò esse jam judico, & tum judicavi, cum, me consulere, in senatu causam defendit Africa, nuperque etiam magis, cum pro Bithyniae rege dixi. Quamobrem resè vides, Catule, nihil enim isti adolescenti neque à natura, neque à doctrina deesse sentio. Quo magis est tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum, ac laborandum, non enim ille mediocri orator vestrae quasi succrevisit aetati: sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari, cui quamquam faveo, tamen illum aetati tuae praestare cupio: vobis verò illum tanto minorem praeservare vix honestum est. Sed iam surgamus, inquit, nosque curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

M. TVL-

1. *Ut equo & leoni setas.* Pall. duo & Pith. sex. Lambinus illud *seas* mutavit in *subas*, sed nolentibus libris.

2. *Non ad vocem obtinendam.* Hodie vulgata: *vocem in dicendo obtinendam*, sed insertum illud *ferè* in nullo inveni nisi. Imò neque in editione prima, abertaque Gallicanis tribus Gulielmo excelsis.

3. *Et tela textitur, & ea incitatur in civitate, &c.* P. Victorius lib. v. Var. lect. cap. 7. opinabatur vacare illud *incitatur*; natum à scriba qui id scripserat, loco *in civitate*, neque tamò deinde deleerat, quam ejus

sententiam impugnat Villomarus lib. v. controv. cap. 24. sed quam feliciter, videatur ex Villomari animadversionibus in eum locum, sanè vox ea non conficitur in Pal. pr. sec. aut Pith. habent, inquam, *exitis ea in civitate, &c.*

4. *Ac posteritati ostenditur.* Pall. nostri & Gall. *posteritati*, quod nescio an non praeposendum alteri.

5. *Quod tamen interius est quon, &c.* Sic Pall. pr. sec. tert. oft. non item Pith. & duo Memmiani. vult enim esse intra clamorem, haecenus publicè inferens.

M. TULLII CICERONIS
DE
CLARIS ORATORIBVS LIBER,
QVI DICITVR
BRUTUS.

Synopsis.

g a ad klk de claris Oratoribus Græcia. II & Romano.

U M è Cilicia decedens, Rhodum venissem, & eo mihi de Q. Hortensii morte esset allatum, opinione omnium majorem animo cepi dolorem. nam & amicos amissos, cum consuetudine jucunda, tum multorum officiorum conjunctione me privatum videbam, & interitu talis auguris, dignitatem nostri collegii diminutam dolebam: qua in cogitatione, & cooptatum me ab eo in collegium recordabar, in quo *juratus* iudicium dignitatis meae fecerat: & inauguratum ab eodem: ex quo, augurium institutum, in parentis eum loco colere debebam. Augebat etiam molestiam, quod magna sapientiam civium, bonorumque, paupertas, vir egregius, conjunctissimusque mecum consiliorum omnium societate, alienissimo *respub. tempore* extinctus, & auctoritatis, & prudentiæ suæ triste nobis desiderium reliquerat: dolebamque, quod non, ut plerique putabant, adversarium, aut obtretractorem laudum mearum, sed socium potius, & conforsem gloriosi laboris amiseram. Etenim, si in leviorum artium studio memoriæ proditum est, poetarum nobilibus poetarum *æqualem* morte doluisse: quo tandem animo ejus interitum ferre debui, cum quo certare erat gloriosius, quam omnino adversarium non habere? cum præsertim non modò nunquam sit aut illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adutus & communicando, & monendo, & favendo. Sed, quoniam perpetua quadam felicitate usus ille, cessit è vita, suo magis quam suorum civium tempore, & tum occidit, cum lugere facilis temp. posset, si viveret, quam *jurare*: vixitque tamdiu, quam licuit in civitate bene, beateque vivere: nostro incommodo, detrimentoque, si est ita necesse, doleamus: illius vero mortis opportunitatem benevolentia potius quam misericordia prosequamur, ut, quotiescumque de clarissimo, & beatissimo viro cogitemus, illum potius, quam nosmetipsos, diligere videamur. Nam, si id dolemus, quod eo jam *suu* nobis non licet: nostrum est id malum: quod modicè feramus, ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre videamur. sicut, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur: summam ejus felicitatem non satis grato animo interoretur. Etenim si viveret Q. Hortensius, cetera fortasse desideraret unà cum reliquis bonis & fortibus civibus, hunc autem & præter ceteros, aut cum paucis sustinere: dolorem, cum forum populi Romani, quod fuisset quasi theatrum illius ingenii, voce erudita, & Romanis, Græcisque auribus digna, spoliatum, atque orbatum videret. Equidem angor animo, non consilii, non ingenii, non

auctoritatis armis egere rempublicam, quæ didiceram tractare, quibusque me assuefeceram, quæque erant propria cum præstantis in rep. viri, tum bene morata, & bene constituta civitatis. Quod si fuit in republica tempus ullum, cum extorquere aima posset è manibus iratorum civium, boni civis auctoritas & oratio: tum profectò fuit, cum *patrocinium* *paci* exclusum est: aut errore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut quamquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleamus, quod, quo tempore aitas nostra perfuncta rebus amplissimis, tanquam in portum confugere deberet, non inertia, neque desidia, sed otii moderati, atque honesti: cumque ipsa oratio jam nostra canescebat haberetque suam quandam maturitatem, & quasi senectutem, tum arma sunt ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, non reperiebant. Itaque si mihi videntur fortunatè, beateque vixisse, cum in ceteris civitatibus, tum maxime in nostra, quibus cum auctoritate, rerumque gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude *perfrui* licuit, quorum memoria, & recordatio in maximis nostris, gravissimisque curis jucunda sanè fuit, cum in eam nuper ex sermone quodam incidissemus. Nam cum inambularem in xysto, & essem otiosus domi, M. ad me Brutus, ut consueverat, cum T. Pomponio venerat, homines cum inter se conjuncti, tum mihi ita cari, itaque jucundi, ut eorum ad aspectu omnis, quæ me angebat de rep. cura confederit. Quos postquam salutavi, Quid vos, inquam, Brute, & Attice, nunc? quid tandem novi? (b) Nihil sanè, inquit Brutus, quod quidem aut tu audire velis, aut ego pro certo dicere audeam. (c) Tum Atticus, Eo, inquit, ad te animo venimus, ut de republica esset silentium. & aliquid audiremus potius ex te, quam te afficeremus ulla molestia. (d) Vos vero, inquam, Attice, & præsentè me cura levatis, & absentia magna solatia dedistis, nam vestris primùm litteris *recreatus*, me ad pristina studia revocavi. (e) Tum ille, Legi, inquit, perlubenter epistolam, quam ad te Brutus misit ex Asia: qua mihi visus est & monere te prudenter, & consolari amicissimè. (f) Rectè, inquam, est visus, nam me istis scito litteris, ex diuturna perturbatione totius valetudinis tanquam ad aspiciendam lucem esse revocatum. Atque ut post Cannensem illam calamitatem primùm Marcelli ad Nolam prælio, populus se Romanus erexit, posteaque prosperæ res deinceps multæ consecuta sunt: sic post rerum nostrarum, & communium gravissimos casus, nihil ante epistolam Bruti mihi accidit, quod vellem, aut quod aliqua ex parte sollicitudines allevaret meas. (g) Tum Brutus, Volui id quidem efficere certè, & capio magnum fructum, si quidem quod volui, tanta in te conse-

A. [V. erroris hinc.] Ita primum emendavit Io. Rivius Castigationum libello, antea celsi, *reversus* missis rectè, ut liquet ex aliis Tullii locis pro Marcello, pro Ligatio, pro Delotaro, item lib. VII. Epist. II. ad Atticum.

consecutus sum. Sed scire cupio, i quæ te Attici litteræ delectaverint, (b) Istæ verò, inquam, Brute, non modò delectationem mihi, sed etiam, ut spero, salutem attulerunt. (s) Salutem? inquit ille. quodnam tandem genus istuc tam præclarum litterarum fuit? An mihi potuit, inquam, esse aut gratior ulla salutatio, aut ad hoc tempus aptior, quam illius libri, quo me hic affatus, quasi *iacentem* excitavit? (k) Tum ille, Nempe eam dicis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breviter, & ut mihi quidem visum est, perditigenter complexus est? (l) Istum ipsum, inquam, Brute, dico librum mihi salutis fuisse. (m) Tum Atticus: Opratissimum mihi quidem est quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut novum, aut tanto usui possit esse? (n) Ille vero & nova, inquam mihi quidem, multa, & eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia viderem: quæ cum studiose tractare cepissem, ipsa mihi tractatio litterarum salutatis fuit, admonuitque, Pomponi, ut à te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teque remunerandum, si non pari, at grato tamen munere: quamquam illud Hefiodium laudatur à doctis, quod eadem mensura reddere jubet, qua accepertis aut etiam *cumulatore*, si possis. Ego autem & voluntatem tibi profecto emetiar: sed rem ipsam nondum posse videor: idque ut ignoscas, à te peto. Nec enim ex novis, (ut agricola solet) fructibus est, unde tibi reddam quod accepi. sic omnis fetus repressus, exultusque flos sui veteris libertatis exaruit: nec ex conditis, qui jacent in tonebris, & ad quos omnis nobis aditus, qui pæne solis patuit, obfructus est. Serenus igitur aliquid tanquam in inculto, & derelicto solo: quod ita diligenter colimus, ut *impensis* etiam augere possimus largitatem tui muneris; modò idem nos ter animus efficere possit, quod *ΑΟΕΚ*, qui cum multis annos quievit, uberioris esse fruges solet. (o) Tum ille, Ego verò & expectabo ea, quæ polliceris, neque exigam, nisi tuo commodo, & erunt mihi pergrata, si solveris. (p) Mihi quoque, inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quæ Attico polliceris, etsi fortasse ego à te hujus voluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, & se incommodo exacturum negat. (q) At verò, inquam, tibi ego, Brute, non solvam, nisi prius à te caverò, amplius eo nomine neminem, cuius peritio sit, petiturum. (r) Non mehercule, inquit, tibi & repromittere istuc quidem ausus sim, nam hunc, qui negat, video flagitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed assiduum tamen, & acrem fore. (s) Tum Pomponius, Ego verò, inquit, Brutum nihil mentiri puto. Videor enim jam te ausurus esse appellare: quoniam longo intervallo modò primum animadverti paullo te hilariorum. Itaque, quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum professus est: quod huic debes, ego à te peto. (t) Quidnam id? inquam. (u) Ut scribas, inquit, aliquid. Jam pridem enim contulerunt tuæ litteræ. Nam ut illos de republica libros edidisti, nihil à te sanè postea accepimus: eisque nosmetipsi ad veterum annalium memoriam comprehendendam impulsus, atque incensus sumus. Sed illa cum poteris, atque ut possis rogo. Nunc verò, inquit, si es animo vacuo, expone nobis quod quarimus. (x) Quidnam est id? inquam. (y) Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse cœpissent, qui etiam, & quales fuissent. quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, vel nostrum potius, detulisset, magno opere hic audire se velle dixit. Itaque hunc elegimus diem. cum te sciremus esse vacuum. Quare, si tibi

est commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi. (z) Ego verò, inquam, si potuero, faciam vobis latis. (aa) Poteris, inquit: Poteris, inquit: relaxa modò paululum animum, aut sanè, (si potes) libera. (bb) Nempe igitur hinc tum, Pomponi, ductus est sermo, quod erat à me mentio facta, causam Deiotari, fidelissimi, atque optimi regis, ornatissimè & copiosissimè à Bruto me audisse defensam. (cc) Scio, inquit, ab isto initio tractum esse sermonem, teque Bruti dolentem vicem, quasi deservisse iudiciorum vastitatem, & fori. (dd) Feci, inquam, istuc quidem, & sæpe facio. Nam mihi, Brute, in te intuenti, crebrò in mentem venit vereri, equodnam curriculum aliquando sit habitura tua & natura admirabilis, & exquisita doctrina, & singularis industria. Cum enim in maximis causis versatus esses, & cum tibi ætas nostra jam cederet, *fasciisq; summitates*, subitò in civitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. (ee) Tum ille, & Ceterarum rerum causa, inquit, istuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem me non tam fractus, & gloria, quam studium i, sum, exercitatioque delectat: quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studio. Etenim dicere bene nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. Quare qui eloquentiæ verè dat operam, dat prudentiæ, qua *NE MAXIMIS* quidem in bellis æquo animo carere quilibet potest. (ff) Præclare, inquam, Brute, dicis, eoque niagis ista dicend. laude delector, quod cetera, quæ sunt quondam habita in civitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut adeptum patet. eloquentem neminem video factum esse victoriam. Sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si videtur, agamus. (gg) Cum idem placuisset illis, tum in pratulo propter Platonis statuum confestim. (hh) Hic ego, Laudare igitur eloquentiam, & quanta vis sit ejus, expromere, quantamque iis, qui sunt eam consecuti, dignitatem afferat, neque propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc verò sine ulla dubitatione confirmaverim, si illa arte paritari aliqua, si ve exercitacione quadam, si venatura; rem unam esse omnium *difficillimam*, quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquæque est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum, quantam vim, quantamque difficultatem habeant, estimari potest. Testis est Græcia, quæ cum eloquentiæ studio sit incensa, jamdiuque excellat in ea, præstetque ceteris, tamen omnis artis vetustiores habet, & multo ante non inventas solum, sed etiam perfectas, quam hæc est à Græcis elaborata dicendi vis, atque copia. In quam cum intueor, maximè mihi occurrunt, Attice, & quasi lucent Athenæ tuæ: qua in urbe primum se orator extulit, primumque etiam monumentis, & litteris oratio est cœpta mandari, tamen ante Periclem ejus scripta quadam feruntur, & Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed jam adultis fuerunt, littera nulla est, quæ quidem ornatum aliquid habeat, & oratoris esse videatur. Quamquam opinio est & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, & paullo seniore etiam Solonem, posteaque Clisthenem, multum, ut temporibus illis, valuisse dicendo. Post hanc ætatem aliquot annis, ut ex Atticis monumentis potest perspicui, Themistocles fuit: quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia præstitisse: post Pericles, qui cum floreret omni genere virtutis, hæc tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis *turbulentum* illum quidem civem, sed tamen eloquentem constat fuisse. Huic ætati suppare Alcibiades, Critias,

Thera-

1. Quare Attici litteræ delectaverint. Maluit Gulielmus, quam te, &c. item supra ubi est volui id quidem efficeret. debebat idem, seu glossa; id & effere.

2. Voluntatem tibi profecto emetiar. Conjecit Rivius *remetiar*, quomodo omnino legendum vel libris repugnancius alleve at Lambinus. at Antonius Palmyrenus *profecto* mutat in *pro facto*; mea sententia inepte.

3. Se incommodo exacturum negat. Lamb. interponit *pro* præter libros & rationem. nam si quid mirandum, fieri poterat sine tuorum.

4. Promittere istuc quidem ausus sim. Forte *ausus* annotavit ad oram libri sui Gulielmus.

5. Ceterarum rerum causa inquit. Ritterhusius nos ter delectat dicitur nem causa, tanquam à mala manu.

Theramenes : quibus temporibus quod dicendi genus vigeret, i ex Thucydidi scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest, grandes erant verbis, crebri sententiis, compressione rerum breves, & ob eam ipsam causam interdum subobscuri. Sed ut intellectum est, quantam vim haberet accurata, & facta quodammodo oratio : tum etiam magistri dicendi multi subito existerunt : tum Leontinus Gorgias, Thrasymachus Chalcedonius, Protagoras Abderites, Prodicus Cejus, Hippas Eleus, in honore magno fuit, aliique multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sane verbis, QUÆMADMODUM causa inferior (ita enim loquebantur) dicendo fieri superior posset, lis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi resellere eorum insinuta solebat verbis. Hujus ex uberissimis sermonibus existerunt doctissimi viri: primumque tum philosophia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior sed hæc, in qua de bonis rebus & malis, deque hominum vita & moribus disputatur, inventa dicitur, quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret: philosophos aliud in tempore rejiciamus: ad oratores à quibus degressi sumus, revertamur. Existit igitur jam senibus illis, quos paulo ante diximus, Socrates, cujus domus cunctæ Græciæ quasi sedes quidam paruit, atque officina dicendi, magnus orator, & perfectus magister, quamquam forensi luce caruit, intraque parietes aluit eam gloriam, 2 quam nemo quidem, meo iudicio, est poeta consecutus, is & ipse scripsit multa præclarè, & docuit alios; & cum cetera melius, quam superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum verum effugeres, modum tamen, & numerum quandam oportere servari. Ante hunc enim verborum quasi structura, & quadam ad numerum conclusio, nulla erat: aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quaeritam; quæ forsitan laus sit: verum tamen; natura magis tum, casuque nonnumquam, aut ratione aliqua, aut observatione fiebat. Ipsa enim natura circumscriptione quadam verborum comprehendit, & concluditque sententiam: quæ cum aptis constituta verbis est, cadit etiam plerumque numerosè. Nam & aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, judicant, & spiritus, quasi necessitate aliqua, verborum comprehensio terminatur: in quo non modo deficit, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lybias, ipse quidem in causis forensibus non versatus, sed egregio subtilis scriptor, atque elegans, quem jam prope audeas oratorem perfectum dicere, nam planè quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris. Nihil acutè inveniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil (ut ita dicam) subdole, nihil versute, quod ille non viderit: nihil subtiliter dici, nihil pressè, nihil enucleatè, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contra grande, nihil inciratum, nihil ornatum vel verborum gravitate, vel sententiarum, quo quidquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Eschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cujus nulla existant scripta, Demades, aliique plures. Hæc enim ætas effudit hanc copiam; & ut opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inest, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quam palæstra, itaque delectabat magis Atheniensis, quam inflammabat, processerat enim in solem, & pulverem, non ut è militari tabernaculo, sed ut è Theophrasti, doctissimi hominis, umbraculo. Hic primus, inflexit orationem, & eam

mollem, teneramque reddidit & suavis, sicut fuit, videtur maluit, quam gravis: sed suavitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringeret: 4 & tantum ut memoriam concinnitatis, lux, non (quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis) cum delectatione aculei etiam relinqueret in animis eorum, à quibus esset auditus. Videtur igitur, ut in ea ipsa urbe, in qua & nata, & alta sit eloquentia, quam ea sero prodierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatem, & Pisistrati, de nullo, ut disertio, memoria prodium est. At hi quidem, ut populi Romani ætas est, senes: ut Atheniensium sæcula numerantur, adolecentes debent videri. Nam etsi Servio Tullo regnante vigerunt, tamen multo diutius Athenæ jam erant, quam est Roma ad hodiernum diem: nec tamen dubito, quin haberit vim magnam semper oratio. Neque enim jam Troici temporibus tantum laudis in dicendo Ulyssi tribuisset Homerus, & Nestori, (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitate) nisi jam tum esset honos eloquentiæ: neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset: cujus etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, à quo est disciplina Lacedæmoniorum adstricta legibus. Sed studium ejus generis, majorque vis agnoscitur in Pisistrato. Denique hunc proximo sæculo Themistocles insecutus est, ut apud nos, perantiquus: ut apud Atheniensis, non ita sanè vetus. Fuit enim regnante jam Græciæ, nostra autem civitate non ita pridem dominata regio liberata. nam bellum Volsorum illud gravissimum, cui Coriolanus exsul interfuit, eodem ferè tempore, quo Pesarum bellum, fuit, similisque fortuna clarorum virorum. Si quidem uterque, cum civis egregius fuisset, populi ingrati pulsus injuria, se ad hostes contulit, conatumque iracundiæ suæ morte sedavit. nam etsi aliter est apud te, Attice, de Coriolano, concede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar. (iz) At ille ridens, Tuo vero, inquit, arbitratu: quoniam quidem concessum est rhetoribus ementiri in historiis, ut aliquid dicere possint argutius, ut enim tu nunc de Coriolano, sic Clitarchus, sic Stratoctes de Themistocle finxit. Nam, quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, & summo loco natus, summusque vir, & paulo ætate posterior, tantum mortuum scripsit, & in Attica clam humatum; addidit, fuisse suspicionem veneno sibi concivisse mortem; hunc isti ajunt, cum taurum imolavisset, excepisse sanguinem patera, & eo poto, mortuum concivisse. Hanc enim mortem rhetoricè, & tragicè ornare potuerunt: illa mors vulgaris nullam præbebat materiam ad ornatum. Quare, 5 quoniam tibi ita quadrat. 6 omnia fuisse in Themistocle paria, & Coriolano, pateram quoque à me sumas licet: præbebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit planè alter Themistocles. (kk) SIT, sanè, inquam, ut lubet, de isto: & ego cautius posthac historiam attingam, te audiente: quem rerum Romanarum auctorem laudare possum religiosissimum. Sed tum ferè Pericles, Xanthippi filius, de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam: quæ quamquam tum nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus, exercitatione mentis à reconditis abstrusisque rebus ad causas forensis, popularesque facile traduxerat. Hujus suavitate maxime hilaratæ sunt Athenæ: hujus ubertatem, & copiam admiratæ, ejusdem vim dicendi, terroremque immerunt. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem prope perfectum tulit. NEC ENIM in constitutibus

1. Ex Thucydidi scriptis. Sic ex Romano volumine restitit Rivius, sibi que postea adscripsit miser Lambinus.

2. Quæ non quidem meo iudicio est poetæ consecutus. Præceptor Lipsius ita emendabat, è Rufino Grammatico, videatur ille lib. III. lect. cap. 14. prius edebatur pestis.

3. Natura magis tum, casuque nonnumquam, &c. Ita Palatin. & codex Cujacianus, quo usus Gulielmus. vulgo erat, Natura magis, tum casu nonnumquam quomodo, &c. consulatur Rivius.

4. Et tantum ut memoriam. Delet particulam & Gulielmus, nullo sententiæ malo.

5. Quoniam tibi ita quadrat. Illud ita, à Rivio additum, etiam deprehendi in membranis Palatinis, nec non Cujaciano.

6. Omnia fuisse in Themistocle paria. Cujacianus, Omnia fuisse Themistocle paria, quod forte admitti posset. nam & in Pal. vultur in solam iuter lineas.

stituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione devinctis, nasci cupiditas dicendi solet. Pacia est comes, otiique socia, & jam bene constituta civitatis quasi alumna quaedam, eloquentia. Itaque ait Aristoteles, cum sublati in Sicilia tyrannis, res privata longo intervallo iudiciis repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens, & controversa natura, artem, & praecepta Siculos, Coracem & Tisiam conscripserunt. Nam antea neminem solitum via nec arte, sed accurate tamen, & de scriptis plerosque dicere: scriptasque fuisse, & paratas è Protagora rerum illustrium disputationes, quae nunc, *communes* appellantur *loci*. Quod idem se fuisse Gorgiam, cum singularum rerum laudes, vituperationesque conscripserit: quod iudicaret hoc oratoris esse maxime proprium, rem augere posse laudando, vituperandoque rursus affigere. Huic Antiphontem Rhamusium similia quaedam habuisse conscripta, quo neminem umquam melius ullam oravisse capitis causam, cum se ipse defenderet, se audiente, locupies auctor scripsit Thucydides. Nam Lyliam primo profiteri solitum artem esse dicendi: deinde, quod Theodorus esset in arte subtilior, in orationibus autem jejuniore, orationes cum scribere alio coepisse, artem removisse. Similiter Isocratem primo artem dicendi esse negavisse, scribere autem aliis solitum orationes, quibus in iudiciis uterentur, sed, cum ex eo (quia quasi committeret contra legem, quo quis iudicio circumveniretur) saepe ipse in iudicium vocaretur: orationes aliis desituisse scribere, & totumque se ad artem componendas transivisse. Et Graeciae quidem oratorum partus, atque fontis vides, ad nostrorum annalium rationem, veteres: ad ipsorum, sanè recentis. Nam antequam delectata est Atheniensium civitas hac laude dicendi, multa jam memorabilia & in domesticis, & in bellicis rebus effecerat. Hoc autem *studium* non erat commune Graeciae, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argivum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum sciri fuisse temporibus illis? nisi quid de Epaminonda, docto homine, suspicari libet. Lacedaemonium verò usque ad hoc tempus audivi fuisse neminem. Menelaum ipsum, *dilectum* illum quidem tradit Homerus, sed pauca dicentem. Brevitas autem, laus est interdum in aliqua parte dicendi, in univerſa eloquentia laudem non habet. At verò extra Graeciam magna dicendi studia fuerunt, maximeque huic laudi habiti honores, illustre oratorum nomen reddiderunt. Nam ut semel è Peireaeo eloquentia evecta est, omnis peragravit insulas, atque ita peregrinata tota Asia est, ut se externis oblineret *moribus*, & omnemque illam salubritatem Atticae dictionis quasi sanitatem perderet, ac loqui panè dediceret. Hinc Asiatici oratores non contemnendi quidem nec celeritate, nec copia, sed parùm pressi, & nimis redundantes. Rhodii saniores, & Atticorum similiores. (U) Sed de Graecis haecenus, etenim haec ipsa forsitan fuerint, non necessaria. (mm) Tum Brutus: Ita verò, inquit, quam necessaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certè mihi fuerunt, neque solam non longa, sed etiam breviora, quam vellem. (nn) Optimè, inquam: sed veniamus ad nostros, & quibus difficile est plus intelligere, quam quantum ex monumentis suspicari licet. Quis enim putet aut celebratorem ingenii L. Bruto illi, nobilitatis vestrae principi, defuisse: qui de matre suavianda ex oraculo Apollinis tam acutè, arguteque conjecerit? qui summam prudentiam susulatione stultitiae texerit? qui potentissimum regem, clarissimi regis filium expulerit, civitatemque perpetuo dominatu

liberatam magistratibus annuis, legibus, iudiciisque devinxerit? qui collegae suo imperium abrogaverit, ut civitate regalis nominis *memoriam* tolleret? quod certè effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. Videamus item paucis annis post reges exactos, cum plures prope ripam Anienis ad tertium milliarium confedisset, eumque montem, qui *Sacer* appellatus est, occupavisset, M. Valerium dictatorem dicendo sedavisse discordias, eique ob eam rem honores amplissimos habitos, & eum primum ob eam ipsam causam *Maximum* esse appellatum. Ne L. Valerium quidem Potium, arbitror non aliquid potuisse dicendo, qui post decemviralem invidiam, plebem in patres incitatum, legibus & concionibus suis *mitigavit*. Postumus Appium Claudium suspicari disertum, qui senatum jam iam inclinatum, à Pyrrhi pace revocaverit. Postumus C. Fabricium, quia sit ad Pyrrhum de captivis recuperandis missus orator: Ti. Coruncanium, quod ex pontificum commentariis longè plurimum ingenio valuisse videatur: M. Curium, quod is tribunus plebis, interrege Appio caeco, diserto homine, comitia contra leges habente, cum de plebe *Coss*, non accipiebat, patres ante auctores fieri cogerit: quod fuerit permagnum, nondum lege *Mænna* lata. Licet aliquid etiam de M. Popillii ingenio suspicari, qui cum consul esset, eodemque tempore sacrificium publicum cum lana faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebei contra patres concitatione, & seditione nunciata: ut erat lana amictus, ita venit in concionem, *seditionem*, cum auctoritate, tum oratione sedavit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tum ullam eloquentiae praeium fuisse, nihil sanè mihi legisse videor. tantummodo conjectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is, qui tribunus pleb. legem de agro Gallico & Piceno virisim dividendo tulerit, qui consul apud Trasimenum sit interfectus, ad populum valuisse dicendo. Quintus etiam Maximus Verucosus, orator habitus est temporibus illis: & Q. Metellus, is, qui bello Punico secundo cum L. Veturio Philone consul fuit. Quem verò exfret, & de quo sit memoria proditum, *eloquentem* fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cujus eloquentia est auctor, & idoneus quidem, mea sententia, Q. Ennius, praesertim cum & ipse eum audiverit, & scribat de mortuo: ex quo nulla suspicio est *amicitiae* causa esse mentium. Est igitur sic apud illum in nono, (ut opinor) annali:

Additur orator Cornutus suavis loquenti
Ore Cethegus Marci. Tuditanus collega,
Marci filius. —

Et oratorem appellat, & suavis loquentiam tribuit: quae nunc quidem non tam est in plerisque, latrant enim jam quidam oratores, non loquuntur. sed est ea laus eloquentiae certè maxima.

— 3 in dictis, *omnis popularibus olim*,

Qui tum vivebant homines, atque avum agitabant,
Fies delibatus populi.

Probat verò, ut enim hominis decus, ingenium, sic ingenii ipsius lumen est eloquentia, qua virum excellentem praerelatè tum illi homines *florem populi* esse dixerunt, — *suadaeque medulla*. Πειθὴ quam vocant Graeci, cujus effectus est orator, hanc *Suadam* appellavit Ennius. ejus autem Cethegum *medullam* fuisse vult, ut, quam deam 4 in

Pericli labris scripsit Eupolis sessitavisse, hujus hic *medullam* nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus *Coss*, cum P. Tudiano fuit bello Punico secundo, quae foris; his *Coss*. M. Catò, modo planè annis ex l. ante me *Coss*, & id ipsum

1. *Totumque se ad artem componendas*. Duo mss. Lambini excludunt componendas. habent tamen Pal. & Cujacius.

2. *Omniemque illam salubritatem*. Attica dictionis est, quae sanitatem praeferat. Sic Pal. Cujac. Lambinus edidit, *omniemque illam Atticam dictionem quasi sanitatem praeferat*. exclusit voce *salubritatem* & contra bonos libros;

ideoque proterve.

3. *In dictis omnis popularibus olim*. Guleiminius anaotavit, forte legendum *solus*.

4. *In Pericli labris*. Sic Cujac. sic Pal. sic quos excussit Rivius, non *Pericli*, ut vulgata.

Nævius. Hæc si minus apta videntur huic sermone, Brute, Attico assigna, qui me inflammavit studio, illustrium hominum ætates, & tempora persequendi. (eo) Ego verò, inquit Brutus, & delector ista quasi notatione temporum, & ad id, quod institui oratorum genera distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam puto (pp) Rhetorice, inquam, Brute, intelligis: atque utinam existarent illa carmina, quæ multis sæclis ante suam ætatem in epulis esse cantata à singulis convivis de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato: tamen illius quem in vatibus, & Faunis enumerat Ennius, bellum Punicum, quasi Myronis opus, delectat. Sit Ennius sanè, ut est certe, perfectior: qui si illum, ut simul, contemneret, non omnia bella persequens primum illud Punicum, acerrimum bellum reliquisset. Sed ipse dicit, cur id faciat, — scripsere, inquit, alii rem vestros, — & luculentè quidem scripserunt, etiam si minus, quàm tu, pol te. Nec verò tibi aliter videri debet; qui à Navio vel sumpsisti multa, si fateris: vel si negas, surripuisti. Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, qui cum superiore Africano consul fuit. Ipsum Scipionem accepimus non infantem fuisse, filius quidem ejus, is, qui hunc minorem Scipionem à Paulo adoptavit, si corpore valuisset, in primis habitus esset disertus. Indicant eum orationum, tam historia quædam Græca, scripta dulcissimè. Numeo quoque eodem fuit Sex. Ailius juris quidem civilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum paratus. De minoribus autem, C. Sulpicius Gallus, qui maximè omnium nobilitatem Græcis litteris studuit, isque & oratorum in numero est habitus, & fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. Jam enim erat unctior quædam, splendidiorque consuetudo loquendi. Nam hoc prætor ludos Apollini faciente, cum Thyesten fabulam docuisset, Q. Marcio, Cn. Servilio cos. mortem obiit Ennius. Erat usdem temporibus Ti. Gracchus, P. F. qui bis cos. & censor fuit, cujus & oratio Græca apud Rhodios: quem civem cum gravem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est *Corculum* appellatus, qui item bis consul & censor fuit, habitum eloquentem, 1. M. alium illius, qui sacra accepit, filium, dicunt etiam L. Lentulum, qui cum C. Figulo cos. fuit: Q. Nobiliorum, M. filium, jam patrio instituto deditum studio litterarum, qui etiam Q. Ennium, qui cum patre ejus in Ærolia militaverat, civitatem donavit, cum triumvir coloniam deduxisset: & T. Annius Luscum, hujus Q. Fulvii collegam, non indifertum dicunt fuisse. Atque etiam L. Paulus Africanus pater, personam principis civis facile dicendo tuebatur: at verò etiam tum Catone vivo, qui annos quinque, & lxxx. natus excessit à vita, cum quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam, ad populum summa contentione dixisset: quam etiam orationem scriptam reliquit. Sed vivo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus, is, qui Græcè scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, & litteratus & disertus fuit: & tenuit cum hoc locum quendam etiam Ser. Fulvius, 2. & unà Ser. Fabius Pictor, & juris, & litterarum, & antiquitatis bene peritus. Quintusque Fabius Labeo fuit ornatus iisdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is, cujus quattuor filii consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Corta dixit, accusante Africano, cujus & alia sunt orationes,

& contra Ti. Gracchum exposita est in C. Fannianis. Tum ipse L. Corta veterator habitus, sed C. Lælius, & P. Africanus in primis eloquentes: quorum existant orationes, ex quibus existimari de ingenio oratorum potest. Sed inter hos ætate paulum his antecedens sine controversia Ser. Galba, eloquentia præstitit: & nimirum is princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quasi legitima opera tractavit, ut egrederetur à proposito ornandi causa, ut delectaret animos, aut permoveret, ut augeterem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur: sed nescio quomodo hujus, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt, & redolentes magis antiquitatem, quàm aut Lælii, aut Scipionis, aut etiam ipsius Catonis, itaque exaruerunt; vix jam ut appareant. De ipsius Lælii, & Scipionis ingenio, quamquam ea jam est opinio, in plurimum tribuatur ambobus; dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælii de collegis, non melior, quàm, de multis quam vobis, Scipionis: non quòd illa Lælii quidquam sit dulcius, aut quòd de religione dici possit augustius, sed multo tamen verustior, & horridior ille, quàm Scipio, & cum sint in dicendo variae voluntates, delectari mihi magis antiquitate videtur, & libenter verbis etiam uti paulo magis præcis Lælius. Sed est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nam ut ex bellica laude adspirare ad Africanum nemo potest, in qua ipsa egregium Viriati bello reperimus fuisse Lælium: sic ingenii litterarum, eloquentiæ, sapientiæ denique, etsi utriusque primas, priores tamen libenter deserunt Lælio. Nec mihi ceterorum iudicio solum videtur; sed etiam ipsorum inter ipsos concessu ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliquis rebus melior, sic in hoc ipso humanior: ut faciles essent in suum cuique tribuendo. Memoria teneo, Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audisse, cum diceret, adolescentulo se accidisse, ut ex S. C. Publius Scipio, & D. Brutus (ut opinor) eos de re attoci, magna que quærent. Nam cum 3. in silva Sila facta cades esset, notique homines interfecti, in simulareturque familia, partim etiam liberi, societatis ejus, 4. quæ picarias de P. Cornelio, L. Mummio Cens. redemisset, decrevisse senatum, ut de ea re cognoscerent & statuerent consules. Causam pro publicanis accuratè, ut semper solitus esset, elegantèque dixisse Lælium. Cum consules, re audita, amplius de consilii sententia pronuntia visissent, paucis interpositis diebus iterum Lælium multo diligentius, meliusque dixisse: iterumque eodem modo à consulibus rem esse prolata. Tum Lælium, cum eum focii domum reduxissent: egissentque gratias, & ne defatigaretur, oravissent, locum esse ita, se, quæ fecisset, honoris eorum causa, studiosè, accurateque fecisse: sed se arbitrari, causam illam à Ser. Galba, quod is 5. in dicendo orator, acriorque esset, gravius & vehementius posse defendi. Itaque auctoritate C. Lælii publicanos causam detulisse ad Galbam. Illum autem, quòd ei viro succedendum esset, verecundè, & dubitanter recepisse, unum quasi comperendinatum, medium diem fuisse, quem totum Galbam in consideranda causa, componendaque posuisse, & cum cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam manè venisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret: usque illum, quoad ei nuntiatum esset consules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadam testudine cum servis litteratis fuisse: quorum aliud dicere eodem tempore

1. M. alium illius qui sacra accepit filium, dicunt, &c.] Nihil variant Pal. sed enim Cujac. M. alium. & vero P. Manutius edidit, apud Illius &c. dicunt istam, &c. quod & placebat Gualterio, solummodo putabat posse etiam deleri illud dicunt. Pighius nosler in fastis ad annum orbis D. LXXXIX. arripit voces legitque: Cuius fuit, Paulus illius qui sacra accepit filium habitum eloquentem dicunt.

2. Et una Ser. Fabius Pictor.] Palat. & una serbis Pal. Cujac. & una serbis, quod mutabat in serbis, Gualterius.

3. In Sylva Sila.] Turnebianum est, cujus confirmatio videnda Advers. cap. 1. iterumque lib. XXV. c. 12. vulgata sibi sua. Pal. in sibi sua. Cujac. in sibi sua. unde & nonnulli legunt, in sibi sua.

4. Quæ picarias.] Haud aliter Pal. placuitque Victorio, item Cujacio lib. v. de Feudis, legitur aliter picarias, sunt etiam qui picarias legendum putarunt, erat in Cujaciano picarias.

5. In dicendi oratione.] Palat. obiter. Cujac. obiter. oportet sub eo aliud quid lateat, quam quòd alias oræ adtingit, fortiter.

pore solitus esset. interim cum esset ei nuntiatum tempus esse, exisse in adeis eo colore, & iis oculis, ut egisse causam, non commentatum putares. Addebat etiam, idque ad rem pertinere putabat: scriptores illos male *mutatos* exisse cum Galba, ex quo significabat, illum non in agendo solum, sed etiam in meditando vehementem, atque incensum fuisse. Quid multa? magna expectatio plurimis audientibus; coram ipso Lælio sic illam causam, tanta vi, tantaque gravitate dixisse Galbam, ut nulla ferè pars orationis silentio præteriretur. Itaque multis querelis, multaque miseratione adhibita, locios, omnibus approbantibus, i illa die, questione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cum dux summus sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi, ad docendum; altera graviter agendi, ad animos audientium permovendos: multoque plus proficiat is, qui *inflammet* iudicem, quam ille, qui doceat: elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse. Quæ quidem vis tum maxime cognita est, cum Lulianus à Ser. Galba prætor contra interpositam, ut existimabatur, fidem, interfectis, T. Libone tribuno pl. populum incitante, & rogationem in Galbam privilegii similem ferente, summa senectute (ut antè dixi) M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in *Origine* suas retulit, paucis antequam mortuus est, an diebus. an mensibus? Tum igitur recusans Galba pro sese, & populi Romani fidem implorans, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filium sileus commendabat: cujus orbitas & stertus mirè *miserabilis* fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isque se tum eripuit flamma propter pueros, misericordia populi commota, sicut idem scripsum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non inantem video fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest. (99) Cum hæc dixissem, & paulum interquevissem: Quid igitur, inquit, est causa? Brutus, si tanta virtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius appareat: quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. (100) Nec enim est eadem inquam, Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quam dixerint. Nam videmus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticum etiam labor accederet ad forenses, plerumque enim scribuntur orationes habitæ jam, non ut habeantur: alios non laborare, ut meliores fiant: nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum *scriptio*, memoriam autem in posterum ingenii sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam majorem visum iri, si in existimantium *arbitrium*, sua scripta non venerint: alios, quod melius putent dicere se posse, quam scribere: quod peringeniosos hominibus, neque satis doctis, plerumque, contigit, ut ipsi Galba: quem fortasse vis non ingenii solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque, ut & incitata, & gravis, & vehemens esset oratio: dein cum otiosus stilum prehenderat, motusque omnis animi, tanquam *ventus*, hominem de fecerat, flaccescebat oratio: quod iis, qui limatius dicendi consecrantur genus, accidere non solet, propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem, qua ille urens eodem modo possit & dicere & scribere: ardor animi non semper adest, isque cum confedit, omnis illa vis, & quasi flamma oratoris extinguitur. Hanc igitur ob causam videtur Lælii mens spirare etiam in scriptis, Galba autem vis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummi, fratres, quorum extant amborum orationes: simplex quidem Lucius, & an-

tiquus: Spurius autem nihil ille quidem ornator, sed tamen adstrictior. fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum, Multæ sunt Sp. Albini orationes. Sunt etiam L. & C. Aureliorum Oratorum, quos aliquo video in numero oratorum fuisse: 2. etiam Popilius cum civis egregius, tum non indifertus fuit. C. verò, filius eius disertus. Cujusque Tuditani cum omni vita, atque victu excultus, atque expolitus, tum ejus elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemque in genere est habitus is, qui injuria accepta fregit Ti. Gracchum *patientia*, civis in rebus optimis constantissimus, M. Octavius. At verò M. Æmilius Lepidus qui est Porcina dictus, iisdem temporibus ferè, quibus Galba, sed paulo minor natu, & summus orator est habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sanè bonus. Hoc in oratore Latino primam mihi videtur & lenitas apparuisse illa Græcorum, & verborum comprehensio, etiam artitex (ut ita dicam) stilus. Hunc studiose duo adolescententes ingeniosissimi, & prope æquales, C. Carbo, & Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus jam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixerò. Quoniam enim Pompejus non contemptus orator, temporibus illis, fuit, qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione *majorum* est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen: homo non liberalitate, ut alii, sed ipsa tristitia, & severitate *popularis*: cujus quidem legi tabellariz, M. Antius Briso, tribunus pl. diu restitit, M. Lepido Cos. adjuvante. Eaque res P. Africano vituperationi fuit, quod ejus auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Tum duo Capiones multum clientis consilio & lingua, plus auctoritate tamen, & gratia sublecebant. Sed Pompeii sunt scripta nec nimis extenuata, (quamquam veterum est similia) & plena prudentia. P. Crassum valde probatum oratorem iisdem ferè temporibus accepimus, qui & ingenio valuit, & studio, & habuit quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo oratore, Ser. Galba, cujus C. filio filiam suam collocaverat, affinitate sese devinxerat: & cum esse P. Mucii filius, fratremque haberet P. Scævola, domi jus civile cognoverat. In eo industriam constat summam fuisse, maximamque gratiam, cum & consulere plurimum, & diceret. Horum atatibus adjuncti 3. duo C. Fannii, & C. M. filii fuerunt: quorum C. filius, qui Cos. cum Domitio fuit, unam orationem de sociis, & nomine Latino, contra Gracchum reliquit, sanè & bonam, & nobilem. (101) Tum Atticus, Quid ergo? estne ista Fannii? nam varia opinio pueris nobis erat. alii à C. Persio, litterato homine, scriptam esse ajebant, illo, quem significat valde doctum esse Lucilius: alii multos nobiles, quod quisque potuisset, in illam orationem *contulisse*. (102) Tum ego, Audivi equidem ista, inquam, de majoribus natu, sed numquam sum adductus, ut crederem, eamque suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset: oratio autem vel optima esset illo quidem tempore orationum omnium. sed nec ejusmodi est, ut à pluribus confusa videatur. unus enim sonus est totius orationis, & idem stilus nec de Persio reticisset Gracchus, 4. cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de ceteris objecisset, præsertim cum Fannius numquam sit habitus *olinguis*, nam & causas defenditavit, & tribunatus ejus, arbitrio & auctoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius, M. F. C. Lælii gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior. Is *loceri* instituto, quem, quia co-

L

optatus

1. Illa die questione liberatos esse. Cujac. illa die questione: Pal. compendio scripti; sed tamen ita ut: res solvi debeat, illa disquisitione lib. Cæc. apposite.

2. Tum igitur recusans Galba pro se. Corradus adjicit e Valerio Maximo, nihil recusans, sed libri non item juvant.

3. Duo C. Fannii, C. & M. filii fuerunt. Particola & non est in Cujaciano, neque agnoscit Palat. qui habet s manu emendatrice, Fannii Cæ. filii.

4. Cum & Fannius de Menelao. Forlan fuit, cum sit Fannius; certe aperiore fuerit eo modo sententia.

opratus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim cum ille Q. Scævola sibi minorem natu generum prætulisset: cui tamen Lælius se excusans, non genero minari dixit se illud, sed majori filia detulisse: Is tamen instituto Lælii Panatium audiverat. Ejus omnis in dicendo facultas ex historia ipsius non ineléganter scripta percipi potest: quæ neque nimis est infans, neque perfectè diserta. Mæcius autem augur, 3 quod pro se opus erat, ipse dicebat, ut de pecuniis repetendis contra T. Albucium, is oratorum in numero non fuit: juris civilis intelligentia, atque omni prudentiæ genere præstitit. L. Coelius Anripater, scriptor (quemadmodum videris) fuit, ut temporibus illis, luculentus juris valde peritus, multorum etiam, ut L. Crassi, magister. Utinam in Tito Graccho, Catoque Carbone talis mens ad rem publicam bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit! profecto nemo his viris gloria præstitisset. Sed eorum alter propter turbulentiſſimum tribunalum, ad quem ex invidia fardens Numantini bonis status accesserat, ab ipsa re pub. est interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione levitatem, morte voluntaria se à severitate judicium vindicavit. Sed fuit uterque summus orator, atq; hoc memoria patrum recte dicimus, nam & Carbonis, & Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas verbis, sed acutas, prudentiæq; plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Cornelii matris a quo doctus, & Græcis litteris eruditus, nam semper habuit exquisitos de Græcia magistros, in eis jam adolescens Diophanem Mitylenæum, Græcia, temporibus illis, disertissimum, sed & breve tempus ingenii augendi, & declarandi fuit. 2 Carbo, quò vita suppediravit, est in multis judiciis, causisque cognitus: Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulari fuisse narrabat, canorum oratorem, & volubilem, & satis acrem, atque eundem & vehementem, & valde dulcem, & perfectum fuisse dicebat: addebat, industrium etiam, & diligentem, & in exercitationibus, commentationibusque multum operæ solitum esse ponere. Hic opimus, illis temporibus, est patronus habitus, eoque forum tenente plura fieri judicia cœperunt, nam & 3 quaestiones perpetuæ, hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt, (L. enim Piso, tribunus plebis legem primus de pecuniis repetendis, Censorino & Manilio Cos. tulit, ipse etiam Piso & causas egit, & multarum legum aut auctor, aut dissuasor fuit: itque & orationes reliquit, quæ jam evanuerunt, & annales, sanè exiliter scriptos) & judicia populi, quibus aderat Carbo, jam magis patronum desiderabant, tabella data: quam legem L. Cassius, Lepido, & Mancino Cos. tulit. Vester etiam D. Brutus, M. filius, ut ex familiari ejus L. Attio poeta sum audire solitus, & dicere non inculte solebat, & erat cum litteris Latinis, tum etiam Græcis, ut temporibus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Artius etiam Q. Maximo, L. Paulli nepoti, 4 & verò antè Maximum illum Scipionem, quo duce privato T. Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus vehementem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus ille princeps, ad temp. duntaxat quod opus esset, satis habuisse eloquentiæ dicitur. Iisdemque temporibus L. Furius Philus perbene Latine loqui putabatur, litteratusque, quàm ceteri. P. Scævola valde prudenter & acutè, paulo etiam copiosius. Nec multo mi-

nus prudenter M. Manilius. Appii Claudii volubilis, sed paulo fervidior erat oratio. In aliquo numero etiam M. Fulvius Flaccus, & C. Cato Africani sororis filius: mediocres oratores: est Flacci scripta sunt, sed ut studiosi litterarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans ille quidem: sed ut vita, sic oratione etiam turbulentiſſus. M. Drusus, C. filius, qui in tribunatu C. Gracchum, collegam, 5 iterum tribunum, fecit, vir & oratione gravis, & auctoritate: eique proximè adjunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facitè agitavit in tribunatu C. Gracchum, paulum atate antecedens. Fuit enim M. Lepido, & L. Oreste Cos. quaestor Gracchus, tribunus Pennus, illius M. filius, qui Q. Alio Cos. fuit: sed omnia is summa sperans, ad ultimum est mortuus. Nam de T. Flaminio, quem ipse vidi, nihil accipi, nisi Latine diligenter locutum. Iis adjuncti sunt C. Catio, M. Scævola, P. Rutilius, C. Gracchus. De Scæuro, & Rutilio breviter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem, & uterque in multis causis versatus erat. In quibusdam laudandis viris, etiam si maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria: quamquam is quidem non omnino ingenium, sed oratorum ingenium defuit. Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solute, & suaviter dicere, ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit voce, vultu, motuque conditius. Quid dicam, opus esse doctrina? sine qua etiam si quid bene dicitur adjuvante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. In Scæuri oratione, sapientis hominis, & recti, gravitas summa, & naturalis quædam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. Hoc dicendi genus, ad patrocinia mediocriter aptum videbatur: ad senatoriam verò sententiam, cujus erat ille princeps, vel maxime significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem, habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facile posset, quamquam hujus quoque ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. Hujus & orationes sunt, & tres ad L. Fufidium libri scripti de vita ipsius acta, sanè utiles, quos nemo legit. At Cyri vitam, & disciplinam legunt, præclaram illam quidem, sed neque tam rebus nostris aptam, nec tamen Scæuri laudibus antependendam. Ipse etiam Fufidius in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodam tristi, & severo genere dicendi versatus est, & uterque natura vehemens & acer. Itaque cum unà consulatum petivissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusavit ambitus designatum competitorum, sed Scævola etiam absolutus, Rutilium in judicium vocavit: multaque opera, multaque industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quod idem magnam munus de jure respondendi susceperat. Sunt ejus orationes junxæ: multa præclara de jure: doctus vir, & Græcis litteris eruditus, Panatii auditor, prope perfectus in Stoicis: quorum peracutum, & artis plenum orationis genus, 6 sed tamen exile, nec satis populari assensionem accommodatum. Itaque illa, quæ propria est hujus disciplina, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc viro, & stabilis inventa est: qui quamquam innocentissimus in judicium vocatus esset, (quo judicio convulsam penitus scimus esse rempublicam) cum essent eo tempore eloquentissimi viri L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum a dhibere neutrum voluit, dixit ipse pro se;

1. Quod pro se opus erat, etc.] Haud aliter editio P. Manutii, nec recedit Pal. aut Cujac. vulgata, quod per se, etc. unde fecit Lambinus quod opus erat, ipse per se, etc. inopitè.

2. Carbo, quò vita suppediravit.] Ita Gulielm. ex Cujac. neque aliter Pal. vulgata, quod vita, Lamb. quod vita, quod & in Manutian.

3. Quæstiones perpetuæ.] Corradus è libro m. reponit, quaestiones perpetuæ, quod improbatur Cujacius, malitque quaestiones, pecuniarum repetendarum. Notis in Iulianiani Institutiones.

4. Et verò autè maximum illum Scipionem.] Legit Gulielmus, autè Principem maximum.

5. Iterum tribunum fecit.] Non variant Pal. aut Cujac. Corradus id mutabat in freget, forsan rectè. Tribunal enim Gracchum facere Drusus anno superiore nò poterat, tum ipse candidatus, & ejus competitor, ut rectè monuitio Fasti ad unū arb. D. CXXI. amicis noster Bighias.

6. Sed a meo & exilio nec etc.] Pal. & Cujac. fortasse meus, seu venter esse exile, etc. etc.

sefe; & pauca C. Cotta, quod fororis erat filius, & is quidem tamen, ut orator, quamquam erat admodum adolefcens. Sed Q. Mucius enucleatè ille quidem, & politè, ut solebat, nequaquam autem ea vi atque copia, quam genus illud iudicis, & magnitudo caufæ postulat. Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis, utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne hæc quidem in civitate genera, hæc oratoria laude caruerunt. Volo enim, ut in scena, sic etiam in foro, non eos modò laudari, qui celeri motu, & diffideli utantur, sed eos etiam, & quos *Stoicis* appellant, quorum fit illa simplex in agendo veritas, non molesta. Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Ælius Tubero fuit illo tempore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed vita severus, & congruus cum ea disciplina, quam colebat: paulo etiam duriore: qui quidem in triumviratu iudicaverit contra P. Africanum, avunculi sui, testimonium, vacationem augures, quo minus iudicis operam darent, non habere: sed ut vita sic oratione durus, incultus, horridus, itaque honoribus *majorum* respondere non potuit. Fuit autem constans civis, & fortis, & in primis Græco molestus, quod indicat Gracchi in eum oratio, sunt etiam in Gracchum, Tuberonis. Is fuit mediocri in dicendo, doctissimus in disputando. (uu) Tum Brutus, Quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Græcis, ut omnes ferè Stoici, prudentissimi in differendo sint, & id arte faciant, sintque architecti panè verborum: iidem traducti in disputando ad dicendum, inopes reperiantur. Unum excipio Catonem, in quo, perfectissimo Stoico, summam eloquentiam non desiderem: quam exigam in Fanio, ne in Rutilio quidem magnam, in Tubero ne nullam video fuisse. (xx) Et ego, Non, inquam, Brute, sine causa, propterea quod istorum in *diatribis* omnis cura consumitur: vagum illud orationis, & solum, & multiplex non adhibetur genus. Tuus autem avunculus, quem admodum scis, habet à Stoicis id, quod ab illis petendum fuit: sed dicere didicit à dicendi magistris, eorumque more se exercuit. Quod si omnia à philosophis essent petenda, Peripateticorum instituta comodus flingeretur oratio. Quo magis, tuum, Brute, iudicium probo, qui eorum, 2 id est ex veteri Academia philosophorum, sectam secutus es, quorum in doctrina, atque præceptis differendi ratio conjungitur cum suavitate dicendi, & copia: quamquam ea ipsa Peripateticorum, Academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per se, nec sine ea oratio esse perfectus. Nam, ut Stoicorum adstrictior est oratio, aliquantòque contractior, quam aures populi requirunt: sic illorum liberior, & latior, quam patitur consuetudo iudiciorum, & fori. Quis enim uberior in dicendo Platone: 2 *Jovem* ajuat philosophi, si Græcè loquatur, sic loqui. Quis Aristotele nervosior? Theophrasto dulcior? Lætitavisse Platonem studiose, audivisse etiam Demosthenes dicitur: idque apparet ex genere, & granditate verborum, dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de se. Sed & hujus oratio in philosophiam translata, pugnacior (ut ita dicam) videtur, & illorum in iudicia, pacatior. Nunc reliquorum oratorum ætates, si placeat, & gradus persequamur: (yy) Nobis verò, inquit Atticus, & vehementer quidem, ut pro Bruto etiam respondeam. (zz) Curio fuit igitur ejusdem ætatis ferè, sanè illustris orator, cujus de ingenio ex orationibus ejus estimari potest. Sunt enim & alia, & pro Ser. Fulvio *de*

cestu, nobilis oratio. Nobis quidem pueris, omnium optima putabatur, quæ vix jam comparet in hac turba novorum voluminum. Præclare, inquit Brutus, teneo qui istam turbam voluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo, Brute, quem dicas, certè enim & boni aliquid attulimus juvenum, magnificentius, quam fuerat, genus dicendi & ornatus: & nocuimus fortasse, quod veteres orationes post nostras, non à me quidem (meis enim illas antepono) sed à plerisque legi sunt delictæ. Enumera, inquit, me in plerisque, quamquam video mihi multa legenda jam te auctore, quæ antea contemnebam. Atqui hæc, inquam *de incestu* laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sanè inanes: verum tamen nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita civitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, & multa dixit, & illustra, & in numero patronorum fuit: ut eum miser, cum de vita suppeditavisset, & splendor ei non defuisset, Cos. non fuisse. Sed ecce in manibus vir, & præstantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus à puero, C. Gracchus. Noli enim putare, quemquam, Brute, pleniorum & uberiorum ad dicendum fuisse. Et ille, Sic proflus, inquit existimo; atque istum de superioribus, panè solum lego. Immò plane, inquam, Brute, legas censeo, Damnam enim, illius immaturo interitu res Romanæ, Latinæque litteræ fecerunt. Utinam non tam fratri pietatem, quam patriæ, præstare voluisset, quam ille facile tali ingenio, diutius si vixisset, vel paternam esset, vel avitam gloriam consequutus! Eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem. grandis est verbis, sapiens sententiis, genere toto gravis: manus extrema non accessit operibus ejus: præclare inchoata multa, perfecta non plane. Legendus, inquam, est hic orator, Brute, si quisquam alius, juventuti, non enim solum acuere, sed etiam alere ingenium potest. Huic successit ætati C. Galba, Servii illius eloquentissimi viri filius, P. Crassi eloquentis, & jurisperiti gener. Laudabant hunc patres nostri, favebant etiam propter *patriæ memoriam*, sed cecidit in cursu. Nam rogatione Manilia, Jugurthinæ conjurationis invidia, cum pro se ipse dixisset, oppressus est. Exstat ejus peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore, pueris nobis, erat, ut eum etiam disceremus: hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam iudicio publico esse condemnatus. P. Scipio, qui est in consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec sæpe dicebat, sed & Latine loquendo, cuivis erat par, & omnis sale, facetiisque superabat. ejus collega L. Bestia *bonis inatris* orsus tribunatus, (nam P. Popillium vi C. Gracchi expulsum sua rogatione restituit) vir & acer, & non indifertus, tristes exitus habuit consulatus, 4 nam invidiosa lege Manilia questio C. Galbam sacerdotem, & quattuor consularis, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Alburnum, civemque præstantissimum L. Opimum Gracchi interfectorem, à populo absolutum, cum is contra populi studium steterit, Gracchani iudices sustulerunt. Hujus dissimilis in tribunatu, reliquaque omni vita, civis improbus C. Licinius Nerva non indifertus fuit. C. Fimbria temporibus hisdem ferè, sed longius ætate proventus, habitus est sanè (ut ita dicam) luculentus patronus, asper, maledicus, genere toto paullo fervidior, atque commotior: diligentia tamen, & virtute animi, atque vita, bonus auctor in senatu. 5 Idem tolerabilis patronus, nec rudis in jure civili, & cum virtute, tum etiam

L 2

ipso

1. *Quæ Statoris appellantur*. Interpretatur Turnebus lib. I. adversariorum cap. 10.

2. *Id est ex veteri Academia Philosophorum*. Istud totum esse alienum, neque adeo ipsius Tullii, auctoritatem Lambinus. injunctè distinguit enim veteres Peripateticos, qui iidem Socratici, à novis, ut semper. Gulielmus.

3. *Jovem ajuat Philosophi, si Græcè loquatur, sic loqui*. Rivius hanc lectionem nobis exhibuit; sed non etiam indicavit unde, purior sane

est recepta *Jovem sic, ut ajuat Philosophi, si Græcè loquatur, loqui*, sicque Palat. nam Cujaciana accedit Rivianæ, nisi quod sic transponat voces, *Jovem sic ajuat Philosophi si Græcè loquatur, loqui*.

4. *Nam invidiosa lege Manilia questio*. C. Galbam sustulit vocem *questio*, quæ tamen in Pal. & Cujac. retinebat; omnino Gulielmianus, & expressit P. Manutius.

5. *Idem tolerabilis patronus, nec rudis, etc.* Assentior Pighio nostro auctumanti illud *tolerabilis patronus*, introductam à margine glossulam.

I. Negru

iplo orationis genere liber: eius orationes pueri legēbamus, quas jam reperire vix possumus. Atque etiam ingenio, & sermone eleganti, valetudine incommoda, C. Sextius Calvinus fuit: qui etiam cum remiserant dolores pedum, non deerat in cautis, tamen id non saepe faciebat. Itaque consilio eius, cum volebant homines utebantur: patrociniū cum licebat. iisdem temporibus M. Brutus, in quo i magnum fuit, Brute, *dedecus generi vestro*, qui cum tanto nomine esset, patre inque, optimum vicum habuisset, & juris peritissimum, accusatio nem factitaverit, ut Athenis Lycurgus, is magistratus non petivit, sed fuit accusator vehemens, & molestus, ut facile cerneret: naturalis quoddam stirpis bonum *degeneravisti* vitio depravata voluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe L. Catiulus fuit, quem ego audivi jam senem, cum ab L. Sabelho 3 multam lege Aquilia de iustitia petivisset. Non fecissent hominis pene infimi mentionem, nisi iudicarem, qui suspiciosus aut criminiosus diceret, audivisse me neminem. Doctus etiam Græcis T. Albucius, vel potius, pene Græcis loquor, ut opinor: sed licet ex orationibus iudicare. Fuit autem Athenis adolescens, perfectus Epicureus evaserat, minime aptum ad dicendum genus. Jam Q. Catulus, non antiquo illo more, sed hoc nostro (nisi quid fieri potest perfectius) eruditus, multa littera, summa non vix solum, atque natura, sed orationis etiam comitas, incorrupta quædam Latini sermonis integritas: quæ perspicui cum ex orationibus eius potest, tum facillime ex eo libro, quem *de consulari*, & de rebus gestis suis conscriptam molli, & Xenophonteo genere sermonis, misit ad A. Furium postam, familiarem suum: qui liber nihilo notior est, quam illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum Brutus, Mihi quidem nec iste notus est, nec illi: 4 sed hæc mea culpa est, numquam enim in manus inciderunt. Nunc autem & a te sumam, & conquiram ista posthac curiosus. Fuit igitur in Catulo sermo Latinus: quæ laus dicendi non mediocri ab oratoribus plerisque neglecta est, nam de sono vocis, & suavitate appellandarum litterarum, quoniam filium cognovisti, noli expectare quid dicam, quamquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed non deerat ei tamen in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum: sed erat talis, ut, cum quosdam audires, qui tum erant præstantes, videretur esse inferior: cum autem ipsam audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed melius non quæreret. Q. Metellus Numidicus, & eius collega M. Silanus, dicebant de republica quod esset illis vitis, & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scæurus non saepe dicebat, sed politè: Latine verò in primis est eleganter locutus. Quæ laus eadem in A. Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam Cæpio, vir acer, & fortis, cui fortuna belli, crimini: invidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. & L. Memmi, fuerunt oratores mediocres, accusatores acres, atque acerbi. itaque in iudicium capitis multos vocaverunt, pro rebus non saepe dixerunt. Sp. Torius satis valuit in populari genere dicendi, is, qui agrum publicum vitiosa, & inutili lege, vectigali levavit. M. Marcellus Afermini pater, non ille quidem in patronis, sed & in promtis tamen, & non in exercitatis ad dicendum, fuit, ut filius eius, P. Lentulus. L. etiam Corra, pratorius,

in mediocriū oratorum numero, dicēdi non ita multam laude procefferat, sed de industria, cum verbis, tum etiam iplo sono quasi subrustico proferebatur, atque imitabatur antiquitatem. Atque ego & in hoc iplo Corra, & in aliis pluribus, intelligo, me non ita ditertos homines & erulisse in oratorum numerum, & relatum. Est enim propositum colligere eos, qui hoc munere in civitate functi sunt, ut tenerent oratorum locum: quorum quidem 5 quæ fuerit ascensio, & quam in omnibus rebus difficilis optimi perfectio, atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. Quam multi enim iam oratores commemorati sunt, & quam diu in eorum enumeratione versamur, cum tamen ipse, atque vix, ut dudum ad Demosthenem & Hyperidem, sic nunc ad Antonium, Crassumque pervenimus! Nam ego sic existimo, hos oratores fuisse maximos, & in his primum cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatam. Omnia veniebant Antonio in mentem: eaque suo quaque loco, ubi plurimum proficere, & valere possent: ut ab imperatore equites, pedes, levis armatura: sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio: imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur: sed ita erat paratus, ut iudices, illo dicente, nonnumquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse. Verba ipsa, non illa quidem elegantissimo sermone: itaque diligenter loquendi laude caruit: neque tamen est admodum inquinatè locutus: sed illa, quæ proprie laus oratoris est in verbis: nam ipsum Latine loqui, est illud quidem, (ut paulo ante dixi,) in magna laude ponendum: sed non tam sua sponte, quam quod est à plerisque neglectum. Non enim tam præclarum est scire Latine, quam turpe nescire: neque tam ad mihi oratoris boni, quam civis Romani proprium videtur: sed tamen Antonius in verbis & eligendis, neque id ipsum tam leporis causa, quam ponderis, & collocandis, & comprehensione devinciendis, nihil non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat: verum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & conformationibus, quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, idcirco à doctis oratorum est princeps iudicatus. Symplicium enim quæ vocant Græci, ea maxime ornant oratorem: eaque non tam in verbis pingendis habent pondus, quam in illuminandis sententiis. Sed cum hæc magna in Antonio, tum alio singularis: quæ si partienda est in gestum, atque vocem: gestus erat non verba exprimens, sed cum sententiis congruens: manus, humeri, latera, supposito pedis, status, incessus, omnisque motus cum verbis, sententiisque consentiens: vox permanens, verum subrauca natura: sed hoc vitium huic uni in bonum convertebat, habebat enim flebile quiddam in questionibus, aptumque cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commovendam: ut verum videretur in hoc illud, quod Demosthenes ferunt ei, qui quævisset, quid primum esset in dicendo, actionem: quid secundum, idem, & idem tertium, respondisse. Nulla res magis penetrat in animos, eosque fingit, format, flectit: taleisque oratores videri, facit, qualeis ipsi se videri volunt. Huic alii parem esse dicebant, alii anteconebant L. Crassum. Illud quidem certe omnes ita iudicabant, neminem esse, qui horum alterutro patrono, cujusquam ingenium requireret. Equidem, quamquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius, erat summa gravitas, erat cum gravitate iunctus facetiarum,

& urba-

1. *Magnum fuit dedecus generi vestro.* Rivius ait exstare in editione Romana vulgari. Pal. & Cujac. præterunt, fuit genus generi vestro, quod quid sibi velit, ignoro. Icto ante aliquando degeneravisti ipse generi. id an hec locum habeat, viderint studiosiores.

2. *Naturalis quoddam stirpis bonum.* Cujacii chartæ, natæ, natale.

3. *Multam lege Aquilia de iustitia petivisset.* Malui representare scripturam omnium veterum librorum, quam supponere cum neotericis vel injustitia, vel injuria: tanquam potuerit hic fuisse de eo ge-

nere hominum qui adversarium suum rapuit in jus, quod parcius peccatore telum recipisset.

4. *Sed hæc meæ culpa est.* Coniecit Rivius, sed non, arripuitque statim Lambinus. ego nondum audeo, cum & alteri scripturæ laus sit sensus, & quidem non in multis.

5. *Quæ fuerit ascensio.* Sic ex m. Rivio, firmatque Pal. noster. vulgo erat assensio.

& urbanitatis oratorius, non scurrilis; *leprosi*. Latine loquendi accurata, & sine molestia diligens elegantia; in dissendendo mira explicatio: cum de iure civili, cum de aequo & bono disputaretur, argumentorum, & similitudinum copia. Nam, ut Antonius conjectura movenda, aut sedanda suspicione, aut excitanda, incredibilem vim habebat: sic in interpretando, in definiendo, in explicanda aequitate, nihil erat Crasso copiosius: idque cum saepe alias, tum apud centum viros in M. Carii causa cognitum est. Ita enim multa contra scriptum *pro aequo & bono* dixit, ut hominem acutissimum, Q. Scævola, & in iure, in quo illa causa vertebatur, paratissimum, obrueret argumentorum, exemplorumque copia: atque ita tum ab his patronis aequalibus, etiam consularibus, causa illa dicta est, cum uterque ex contraria parte jus civile defenderet, ut eloquentiura *juris peritissimus* Crassus, *juris peritorum eloquentissimus* Scævola pararetur: qui quidem cum peracutus esset ad excogitandum, quid in iure, aut aequo verum aut esset, aut non esset, tum veritas erat ad rem cum summa brevitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi, explanandi que, & differendi genere mirabilis, sic ut simile nihil viderim: in augendo, in orando, in refellendo magis existimator metuendus, quam admirandus orator. Verum ad Crassum revertamur. Tum Brutus, Et si satis, inquit, mihi videbar habere cognitum Scævola ex his rebus, quas audiebam saepe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scævola nostri, tamen ista mihi ejus dicendi tanta laus nota non erat. Itaque cepi voluptatem, tam ornatum virum, tamque excellens ingenium fuisse in nostra rep. Hic ego, Noli, inquam, Brute, existimare, his duobus quidquam fuisse in nostra civitate praestantius, nam, ut paulo ante dixi, consultorem alterum disertissimum, disertorem alterum consultissimum fuisse, sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statueret ut tamen non posses utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium paratissimus, Scævola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam severitatis satis: Scævola multa in severitate non deerat tamen comitas. Licet omnia hoc modo: sed vereor, ne fingi videantur haec, & ut dicantur à me quodammodo: res se tamen sic habet, cum omnis virtus sit, ut vestra, Brute, verus Academia dixit, *mediocritas*: uterque horum meditum quiddam volebat sequi: sed ita cadebat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet. Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi videor, inquit, bene Crassam, & Scævola cognovisse, tum de te, & de Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam vobis cum illis similitudinem iudico. Quoniam, inquam, illic modo? Quia mihi & tu videris, inquit, tantum juris civilis scire voluisse, quantum satis esset oratori: & Servius eloquentiam tantum assumsisse, ut jus civile facile possit tueri: atatesque vestra, ut illorum, nihil aut non ferè multum differunt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necessesse: de Servio autem & tu probe dicis, & ego dicam quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studii, quam illum, & ad dicendum, & ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse, nam & in iisdem exercitationibus ineunte aetate, fuimus; & postea unà Rhodum ille etiam profectus est, quo melior esset, & doctior: & inde ut rediit, videtur mihi in *secunda arte* primus esse maluisse, quam in prima secundas. Atque haud scio, an par principibus esse potuisset, sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longè omnium, non ejusdem modo aetatis, sed eo-

rum etiam, qui fuissent, in iure civili esse princeps. Hic Brutus, An tu? inquit; etiamne Q. Scævola? Servium nostrum antepōnis? Sic enim, inquam, Brute, exillimo, juris civilis magnum usum & apud Scævola, & apud multos fuisse: artem, in hoc uno? quod numquam effecisset ipsius juris scientia, nisi eam praeterea didicisset artem, quae doceret rem universam tribuere in partem, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando; ambigua primam videre, deinde distinguere, postremo habere regulam, quae vera & falsa judicarentur, & quae quibus positae essent, quaeque non essent consequentia. Hic enim attulit hanc artem omnium artium maximam, quasi lucem, ad ea, quae confusa ab aliis aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi videris dicere, inquit. Rectè, inquam, intelligis, sed adjunxit etiam & litterarum scientiam, & loquendi elegantiam, quae ex scriptis ejus, quorum similia nulla sunt, facillimè perspicere potest. Cumque discendi causa duobus peritissimis operam dedisset, L. Lucilio Balbo, C. Aquilio Gallo: Galli hominis acuti & exercitati pronitiam, & praetam in agendo, & in respondendo celeritatem subtilitatem, diligentiamque superavit: Balbi, docti, & eruditi hominis, in utraque re consideratam tarditatem vicit, expediendis, conficiendisque rebus; sic & habet quod uterque eorum habuit, & explevit quod utriusque defuit. Itaque, ut Crassus mihi videtur sapientius fecisse, quam Scævola: (hic enim magis studiosè recipiebat, in quibus à Crasso superabatur: ille se consuli volebat, ne qua in re inferior esset, quam Scævola) sic Servius sapientissimè, cum enim duae civiles artes, ac forenses plurimum & laudis haberent, & gratiae: perfecit, ut altera praestaret omnibus: ex altera tantum assumeret, quantum esset, & ad tuendum jus civile, & ad obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus, Ita profectus, inquit, & antea putabam. Audi enim nuper eum studiosè, & frequenter, Sami, cum ex eo jus nostrum pontificium, quae ex parte cum iure civili conjunctum esset, vellem cognoscere, & nunc meum iudicium, multo magis confirmo testimonio, & iudicio tuo: simul illud gaudeo, quod & aequalitas vestra, & pares honorum gradus, & artium, studiorumque quasi finitima vicinitas, tantum abest, ab obrectatione invidiae, quae solet lacerare plerisque, uti ea non modò non exulcerare vestram gratiam, sed etiam conciliare videatur, quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te voluntate, iudicioque cognovi. Itaque doleo & illius consilio, & tua voce populum Rom. carere tam diu: quod cum per se dolendum est, tum multo magis consideranti, ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto devenerint. Hic Atricius, Dixeram, inquit, à principio, de sepub. ut sciremus: itaque faciamus, nam si isto modo volumus singulas res desiderare, non modò quaerendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo, inquam, ad reliqua, & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur veniebat Crassus, expectabatur, audiebatur: à principio statim, quod erat apud eum semper accuratum) expectatione dignus videbatur: non multa jaclatio corporis, non inclinatio vocis, nulla inambulatio, non crebra supposito pedis: vehemens, & interdum irata, & plena iusti doloris oratio: multa & cum gravitate facietia: quodque difficile est, idem & perornatus, & perbrevis. Jam in altercando invenit parem neminem: versatus est in omni ferè genere causarum, maturè in locum 4 principum oratorum venit. Accusavit C. Carbonem,

L 3

eloquen-

1. Ut dicantur à me quodammodo.] Emendatum in Pal. manu aliena, quodammodo dicantur à me, & Cuius liber habebat, ut dicantur à me quodam modo; quod non displicebat Guilielmo.
2. Ille se consuli volebat.] Posteriores edd. volebat, non rectè, certe contra antiquiores, & praecipue Victorianam.

3. Ab obrectatione invidiae, quae solet lacerare, &c.] Revocavit ex editione Rom. Rivius, neque contradicunt Palatin. aut Cuiac. nisi quod excludunt quae, vulgatum ab obrectatione invidiae, quae solet.

4. Principum oratorum.] Inclinat Gellius in scripturam Cuiaciani codicis, principum, quod & à manu prima in Palatino.

eloquentissimum hominem, admodum adolefcens; summam ingenti non laudem modo, sed etiam admirationem est consecutus. Defendit postea Liciniam virginem, cum annos xxvii. natus esset, in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisque ejus scriptas quasdam partes reliquit. Voluit adolefcens in colonia Narbonensi causa popularis aliquid attingere, eamque coloniam (ut fecit) ipse deducere. Exstat in eam legem senior, (ut ita dicam) quam illa atas ferebat, oratio. Multa deinde caute, sed ita tacitus tribunatus, ut, nisi in eo magistratu cenavisset apud praconem Granium, idque nobis bis narravisset Lucilius, tribunum plebis nesciremus fuisse. Ita profus, inquit Brutus: sed ne de Scyrola quidem tribunatu quidquam audivisse videor, & cum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem aliis, inquam, in magistratibus, sed tribunus anno post fuit, eoque in rostris sedente suavit Servilium legem Crassus. Nam censuram sine Sexvola gessit, cum enim magistratum nemo umquam Scyrolarum petivit, sed haec Crassi cum edita oratio est, quam te saepe legisse certo scio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidemque annis mihi aetate praestabat. His enim Coss. eam legem suavit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Cæpione Coss. natus, & C. Lælio, triennio ipso minor, quam Antonius. quod idcirco posui, ut, dicendi Latine prima maturitas in qua aetate existitisset, posset notari: & intelligeretur jam ad summum parè esse perductam, ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui à philosophia, & jure civili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut jam est iste, quem exspectas? Nescio, inquam. Sed est etiam L. Crassi in consulatu, pro Q. Cæpione, defensione juncta non brevis, ut laudatio: ut oratio autem, brevis, postrema censoris oratio, qua anno duodequingagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fucio veritatis color, quinetiam comprehensio, & ambitus ille verborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & brevis, & in membra quaedam, quæ *ἁπλῶς* Græci vocant, dispersiebatur orationem lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores, inquit, tantopere laudas, vellem aliquid Antonio, præter illum de ratione dicendi sanè exilem libellum, plura Crasso, libuisset scribere. cum enim omnibus memoriæ fui, tum etiam disciplinam dicendi, nobis reliquissent. Nam Scyrola dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam. Et ego, Mihi quidem à pueritia quasi magistra fui, inquam, illa in legem Cæpionis oratio: in qua auctoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur: & invidia concitatur in judicium, & in accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit, multa in illa oratione graviter, multa leniter, multa asperè, multa facetè dicta sunt: plura etiam *διπλα*, quam scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paullo plenius. nulla est enim altercatio clamoribus umquam habita majoribus. Et verò fuit in hoc & popularis dictio excellens. Antonii genus dicendi multo aptius judiciis, quam concionibus. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo, nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis, atque ingenii, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur: quod idem de Coelio dixerim, industria in eo summam fuisse, summasque virtutes, eloquentiam tantam, quod esset in rebus privatis, amicis ejus, in rebus, ipsius dignitati satis. Eodem tempore M. Herennius

in mediocribus oratoribus, Latine, & diligenter loquentibus, numeratus est, qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum, in consulatus petitione superavit. Eodem tempore C. Clodius, etsi propter summam nobilitatem, & singularem potentiam magnus erat, tamen etiam eloquentiam quandam mediocritatem afferebat. Eiusdem ferè temporis fuit eques Romanus C. Titius, qui meo iudicio, eo pervenisse videtur, quod ponit ferè Latinus orator sine Græcâ litteris, & sine multo usu pervenire. Hujus orationes tantum argutiarum, tantum exemplorum, tantum urbanitatis habent, ut panè Attico stilo scripta esse videantur. Easdem argutias in tragœdias satis quidem ille acuit, sed parum tragice transtulit. Quem studebat imitari L. Afranius poëta, homo perargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiam Q. Rubrius Varro, qui à senatu hostis cum C. Mario judicatus est, acer, & vehementer accusator. In eo genere sanè probabili, doctus autem Græcis litteris, propinquus nosster, factus ad dicendum, M. Gratiudius, M. Antonii per familiaris: cujus præfectus cum esset in Cilicia, est interfectus: qui accusavit, C. Fimbriam M. Marii Gratiudiani pater. Atque etiam apud socios, & Latinos oratores habitus sunt Q. Vettius Vettianus, è Maris quem ipse cognovi, prudens vir, & in dicendo brevis: Q. & D. Valerii Sorani, vicini, & familiares mei, non tam in dicendo admirabiles quam docti & Græcis litteris, & Latinis: C. Ruficellus Bononiensis, is quidem & exercitatus, & natura volubilis. Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus Afculanus, cujus sunt aliquot orationes Afculi habitæ, illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sanè, cui orationi Cæpionis ore respondit Ælius: qui scripsitavit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud majores autem nostros video disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum, Ti. Gracchi, P. F. ferè aetate: ejus etiam oratio est pro Fregellanis, colonisique Latinis, habita in senatu. Tum Brutus, Qui tu igitur, inquit, tribus istis externis quasi oratoribus? Quid censes, inquam, nisi idem, quod urbanis, præter unum, quod non est eorum *urbanitate* quadam quasi colorata oratio? Et Brutus, Qui est, inquit, iste tandem urbanitatis color? Nescio, inquam, tantum esse quandam scio: Id tu, Brute, jam intelliges, cum in Galliam veneris, audies tu quidem etiam verba quaedam non trita Romæ: sed hæc mutari, dediscique possunt. Illud est majus: quod in vocibus nostrorum oratorum recinit quiddam, & resonat urbanus. nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiam in ceteris. Ego memini T. Tincam Placentinum, hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Gratio præcone dicacitate certare. Eon, inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso: sed Tincam non minus multa ridiculè dicentem Granius obruebat nescio quo *sapore vernaculo*: ut ego jam non mire, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percunctaretur ex amica quadam, quanti aliquid venderet: & respondisset illa, atque addidisset, *Hospes, non potest mineri*: tulisse eum molestè, se non effugere hospitis speciem, cum ztatem ageret Athenis, optimeque loqueretur. 2. Omnino sic (ut opinor) in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticoorum sonus, sed domum redeamus, id est, ad nostros revertamur. Duobus igitur summis, Crasso & Antonio, L. Philippus proximus accedebat, sed longo intervallo, tamen proximus. Itaque eum, etsi nemo intercedebat, qui se illi anteferebat, neque secundum tamen, neque tertiam dixerim. N E C E N I M in quadrigis eum secundum

1. Idque ubi narravisset. Pal. & Cojac, addunt hic, quod ait non exstare in codice vetusto R. vixit ideoque exclusit Lambinus. item Manxius alii; quos item sequimur, quia e eodem inclinabat Galilem.

2. Omnino sic (ut opinor) in nostris, &c. Rivianum est, publicati enim, Omnium sicut opinor in, &c. Cojaccianus mox præfert illic Attico pro quo vulgari, illi.

dum numeraverim, aut tertium, qui vix è carceribus exierit, cum palmam jam primus acceperit: nec in oratoribus, qui tantum ablit à primo, vix ut in eodem curriculo esse videatur: sed tamen erant ea in Philippo, qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret: summa libertas in oratione, multa facietis, satis creber in reperendis, solutus in explicandis sententiis: erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, & maledicto facetus. Horum ætati propè conjunctus L. Gellius non tam *vendibilis* orator, quam ut nescires, quid ei deesset. nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & verbis solutus satis: sed in magnos oratores inciderat ejus ætas: multam tamen operam amicis, & utilem præbuit: atque ita diu vixit ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis versaretur, iisdem ferè temporibus D. Brutus, is, qui Cos. cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus litteris, & Lat. nis. Dicebat etiam L. Scipio non imperitè, Cnæusque Pompejus, Sex. F. aliquem numerum obtinebat, nam Sex. frater ejus præstantissimum ingenium contulerat ad summam juris civilis, & ad perfectam geometriæ, & rerum Stoicarum scientiam. Item in jure & ante hos M. Brutus, & paulo post eum C. Bilienus, homo per se magnus, propè similiratione tummus evaserat, qui Cos. factus esset, nisi in Marianos contulatus, & in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octavius eloquentia, quæ fuerat ante consulatum ignorata, in consultiu multis concionibus est vehementer probata. Sed ab eis, qui tantum in *dicentium* numero, non in oratorum fuerunt, jam ad oratores revertamur. Censeo, inquit Atticus, eloquentis enim videbare, non sedulos velle conquirere. Festivitate igitur, & facietis, inquam, C. Julius, L. F. & superioribus, & æqualibus suis omnibus præstitit, oratorque fuit minimè ille quidem vehemens, sed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo suavitate conditor. Sunt ejus aliquot orationes, ex quibus, sicut ex ejusdem tragœdiis, lenitas ejus *sine nervis* perspicitur potest. Ejus æqualis P. Cethegus, cui de rebus, satis suppeditabat oratio, totam enim tenebat eam, penitusque *cognorat*, itaque in senatu consularium auctoritatem assequeretur, sed in causis publicis nihil, in privatis satis veterator videbatur. Erat in privatis causis Q. Lucretius Vespillo, & acutus, & justiperitus. 2. nam Aphilia, aptior concionibus, quam judiciis, prudens etiam T. Annius Velina, & in ejus generis causis orator sanè tolerabilis. In eodem genere caularum multum erat T. Juventius, nimis ille quidem lentus in dicendo, & panè frigidus: sed & *cellidus*, & in capiendi adversario versutus, & præterea nec indoctus, & magna cum juris civilis intelligentia. Cujus auditor P. Orbilius fere æqualis, in dicendo non nimis exercitatus, in jure autem civili non inferior, quam magister fuit. Nam T. Aufidius, qui vixit ad summam senectutem, volebat esse similis horum, eratque & bonus vir, & innocens, sed dicebat parum. Nec sanè plus frater ejus M. Virgilius, qui tribunus pl. L. Sullæ imperatori diem dixit, Ejus collega P. Magius, in dicendo paulo tamen copiosior. Sed omnium oratorum, sive *rabularum*, qui & panè indocti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos quidem ego cognoverim, solutissimum in dicendo, & acutissimum judico nostri ordinis Q. Sertorius, equestrius 3. C. Gorgonius, fuit

etiam facilis, & expeditus ad dicendum, & vitæ splendore multo, & ingenio sanè probabili, T. Junius, L. filius, tribunitius, quo accusante P. Sextius, præ designatus, damnatus est ambius, is processisset honoribus longius, non temper infirma, atque etiam ægra valitudine fuisset. Atque ego præclarè intelligo, me in eorum commemoratione versari, qui nec habiti sunt oratores, neque fuerint, præteritque à me aliquot ex veteribus, commemoratione, aut laude dignos: sed hoc quidem *ignoratio*, quid enim est superioris ætatis, quod scribi possit de eis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? De iis autem quos ipsi vidimus, neminem ferè præmittitur eorum, quos aliquando dicentis vidimus. Volo enim sciri, in tanta, & tam vetere repub. maximis *præmiis* eloquentiæ propositis, omnibus cupisse dicere, non plurimum aulos esse, potuisse paucos. Ego tamen ita de unoquoque dicam, ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse iisdem ferè temporibus, ætate inferioris paulo, quam Julius, sed æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus, P. Antistius, nec ulla ætate uberior oratorum foetus fuit. Ex his Cotta & Sulpicius cum meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerunt. Hic Atticus, Quomodo istuc dicis, inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? semper in oratore probando, aut improbando, *vulgi iudicium*, cum intelligentium iudicio congruit? An alii probantur à multitudine, alii autem ab iis, qui intelligunt? Rectè requiris, inquam, Attice: sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. 3. An tu, inquit, id laboras si huic modo Bruto probaturus es? Plane, inquam, Attice, disputationem hanc de oratore probando, aut improbando, multo malim tibi, & Bruto placere: eloquentiam autem meam populo probari velim. Et enim necesse est, qui ita dicat, ut à multitudine probeatur, eundem doctis probari, nam, quid in dicendo rectum sit, aut pravum, ego iudicabo, si modo is sum, qui id possim, aut sciam judicare: qualis vero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim (tu quidem ego sentio) quæ sint efficienda dicendo: ut *doceatur* is, apud quem dicitur, ut *delectetur* ut *moveatur* vehementius. quibus virtutibus oratoris horum quidque efficiatur, aut quibus vitii orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne ut ii, qui audiunt, ita afficiantur, ut orator velit: vulgi assensu, & populari approbatione iudicari solet. Itaque numquam de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit. An censes, dum illi vigerunt, quos antè dixi, non eosdem gradus oratorum vulgi iudicio, & doctorum fuisse? De populo si quem *no ogavisses*, Quis est in hac civitate eloquentissimus? In Antonio & Crasso, aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. 6. Nemo enim *obliviscitur* tam suavem oratorem, tam gravem, tam facetum, his antereret, quem nosmet ipsi, qui hæc arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuisse diximus? Nemo profecto. Id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo *veneri*. Quare tibicen Antigénidas dixerit discipulo sanè fringenti ad populum, *Mibi cane, & Musis*: ego huic Bruto dicentem ut solet, apud multitudinem, *Mibi cane, & populo*, mi Brute, dixerim: ut, qui audient, quid efficiatur: ego, etiam ut id efficiatur,

L. 4

Sciatur,

1. C. Bilienus.] *Bilienus* mss. nostri, mavult tamen Pighius nofter *Bellienus*, lib. XIII. Annalium Rom.

2. Nam *Opella* aptior concionibus.] Ita posteros publicati; prius *Asphilia*, quomodo ita Pal. & Cujac. Guelielmus putat substituendum *Opellus*, de quo Pomponius l. C.

3. C. Gorgonius.] Palat. membranæ, item Cujacius, *Gorgonius*.

4. M. Drusus, P. Antistius.] Hodie sic quidem publicatur, ut Victoriana M. Drusus *Palatinus*, priores adhuc *patricius*, & vero illud *Patricius* exstat in Cujac. *Patricius* in Pal. Rivius auctor fuit revocandi quod exhibuit.

5. An tu id laboras si huic modo Bruto probaturus es? Ita Ald. nam Victorius: An tu ad laborasse huic, &c. quomodo Cujac. exemplaritem ferè Palatinum; quod tamen habet à manu emendatrice: An tu id laboras modo Bruto probaturus esse.

6. Nemo enim *obliviscitur* tam suavem oratorem, tam gravem, tam facetum, his antereret, quem nosmet ipsi, qui hæc arte aliqua volumus expendere, proximum illis fuisse diximus? Nemo profecto. Id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo *veneri*. Quare tibicen Antigénidas dixerit discipulo sanè fringenti ad populum, *Mibi cane, & Musis*: ego huic Bruto dicentem ut solet, apud multitudinem, *Mibi cane, & populo*, mi Brute, dixerim: ut, qui audient, quid efficiatur: ego, etiam ut id efficiatur,

ficiatur, intelligam. Creditiis, quæ dicuntur, qui audit oratorem: vera putat, assentitur, probat, fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? delectatur audiens multitudine? & ducitur oratione, & quasi voluptate quadam perfunditur, quid habes quod dispueris? gaudet, dolet, ridet, plorat, favet, odit, contemnit, invidet, ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum, irascitur, miratur, sperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adfunt, mentes verbis, & sententiis, & actione tractantur. Quid est, quod expectetur docti alicujus sententia? Quid enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est denique hoc specimen est popularis iudicii, in quo nunquam fuit populo cum doctis, intelligentibusque dissenso. Cum multi essent oratores in vario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus est vulgi iudicio, qui non idem a doctis probaretur. Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi cum patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? Aderant multi alii: tamen utrum de his potius, dubitasset aliquis: quin alterum, nemo. Quid adolescentibus nobis, cum esset Cotta, & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quemquam his anteponebat? Tum Brutus, quid tu, inquit, quæris alios? de te ipso nonne, quid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret, videbamus? qui cum partiretur tecum causas, sæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam: & mihi, benivolentia, credo, ductus, tribuebat omnia. Sed ego, quæ de me populi sit opinio, nescio: dereliquis hoc affirmo, Quæ vult opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoque iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisset Antimachum, Clarium poetam, ferunt, qui cum convocatis auditoribus legeret eis magnum illud, quod novissis, volumen suum, & eum legentem omnes, præter Platonem, reliquissent, Legam, inquit, nihil minus: Plato enim mihi unus, iustus est omnium millium, & recte. Poëma enim reconditum, & paucorum approbatione: oratio popularis, ad sensum vulgi debet moveri. At, si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus a ceteris, verbum facere non posset. Quid? tu Brute posses, si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego verò, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen si a corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet, ut, si tibi inflata non referat sonum, abjiciendas eas sibi tibi cen paret: sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt: ex si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit, agitari finis faciendus est. Hoc tamen interest, quod vulgus interdum non probandum orationem probat, sed probat sine compositione, cum a mediocri, aut etiam a docto, oratur: eo est contentus: esse melius non sentit: illud, quod est, qualecunque est, probat. tæcet enim aureis vel mediocri orator, sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quam oratio, & ornatus orationis valet. Quare quis ex populo, cum Q. Scævola pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua antè dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? Cum is hoc probare vellet, M. Curium, cum ita

heres institutus esset, Si pupillus antè mortuus esset, quam in suam tutelam venisset, pupillo non nato heredem esse non possit: quid ille non dixit de testamentum iure? de antiquis formulis? quid, quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato heres institueretur? Quam captiosum esse populo, quod scriptum esset, negligi, & opinione quæri voluntates, & interpretatione disertorum, scripta simplicium hominum pervertere? Quam ille multa de auctoritate patris sui, qui semper jus illud esse defenderat? quam omnino multa de conservando iure civili? quæ quidem omnia cum peritè, & scienter, tum ita breviter, & pressè, & satis ornate, & pereleganter diceret, quis esset in populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret? At verò, ut contra Crassum ab adolescentente delicato, qui in litore ambulans scalmum reperisset, ob eamque rem adificare navem concupivisset, exorsus est: similiter Scævola ex uno scalmio conceptionis, centumvirale iudicium hereditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus, multis ejusdem generis sententiis delectavit, animosque omnium, qui aderant, in hilaritatem à severitate traduxit: quod est unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. Deinde hoc voluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam veniret, sive non natus, sive ante mortuus, Curius heres ut esset: ita scribere perosque, & id valere, & valuisse semper. Hæc, & multa ejusmodi dicens, fidem faciebat: quod est ex tribus oratoris officiis alterum. Deinde æquum bonum testamentorum sententias, voluntatesque tutatus est: quanta esset in verbis captio, cum in ceteris rebus, tum in testamentis, si negligenter voluntates: quantam sibi potentiam Scævola assumeret, si nemo audeat testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Hæc cum graviter, tum ab exemplis copiosè, tum variè, tum etiam ridiculè, & faceret explicans, eam admirationem, attentionemque commovit, dixisse, ut contra nemo videretur. Hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem, auditò altero, iudicium suum contemneret, at verò intelligens & doctus, audiens Scævola, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus & ornatus, ab utroque autem, causa perorata, si quaeretur, uter præstaret orator, numquam profecto sapientis iudicium à iudicio vulgi discreparet. Qui præstat igitur intelligens imperitio? magna res & difficili: si quidem magnum est scire, quibus rebus efficiatur, amittaturve dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. Præstat etiam illo doctus auditor indocto, quod sæpe, cum oratores duo, aut plures populi officio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit, nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti quidem auditori probari potest. Ut enim ex nervorum sono in fidibus, quam scienter ei pulsati sint, intelligi solet: sic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaque intelligens dicendi existimator, non assidens, & attentè audiens, sed uno adpectu, & præteriens, de oratore sæpe iudicat, videt oscitantem iudicem, loquentem cum altero; nonnumquam & etiam circumstantem; mittentem ad horas, quæsitorem, ut dimittat, rogantem: intelligit oratorem in ea causa non adesse, qui possit

1. Insuper est omnium millium.] Sic quosdam legere indicat Aldus. Nepos placebatque Gulielmio, dictum ut Græcis *μυρία μιλια* viginti, omnium me illam, quod & in Pal. & Cujac. Lambinus heic mire rigatur. Turnebus malebat, omnium millium. Rivius, omnium, merito ille. 2. Paucorum approbatione.] *tratio populi, ad sensum vulgi debet moveri.* Illo modo Palatinus; nec abie Cujac. quam quod is, adprobationem. Corradus emendabat, *paucorum approbationem* & oratio populi, ad sensum vulgi debet moveri. Rivius eadem retinebat nisi quod ultimo

loco reponeret, *morere.*

3. Quodam Brute posses, si te, etc.] Pal. & Cujac. nisi te, rescribit Gulielmius, *posses* ut, si te, etc.

4. Tanquam equus non facit.] Explicat Turnebus lib. XIV. Advers. cap. 22. sed Cicero nem respicere dictum vulgare, *nihil fit*, annotatum Gulielmio.

5. Etiam circumstantem.] Videndus lib. VIII. Var. lectio. cap. 13. Petrus Victorius.

posse animis iudicem admoveere orationem, tanquam si-
dibus manum. Idem si prateriens adpexerit erectos in-
tuentis iudices, ut aut doceri de re, idque etiam vultu
probare videantur; aut, ut *avertant* aliquo, scilicet vide-
rit oratione, quasi suspensos, teneri: aut, id quod maxime
opus est, misericordia, odio, motu animi aliquo pertur-
batos esse vehementius: ea si prateriens (ut dixi) adpexerit,
si nihil audierit, tamen oratore versari in illo iudicio,
& opus oratorum fieri, aut perfectum jam esse, profes-
sio intelligit. Cum hæc differenssem, uterque assensus
est, & ego tanquam de integro ordiens, Quando igitur, in-
quam, à Cotta, & Sulpicio hæc omnis fluxit oratio, cum
hos maxime iudicio illorum hominum, & illius ætatis di-
xissent probatos, revertar ad eos ipsos: tum reliquos, ut
institui, deinceps persequar. Quoniam ergo *orationum be-
norum* (hos enim querimus) duo genera sunt, unum atten-
nuatè, pressequè: alterum sublâtè ampleque dicentium:
et si melius est, quod splendidius, & magnificentius,
tamen IN BONIS omnia, que summa sunt, jure laudan-
tur. Sed cavenda est presso illi oratori inopia & jejunitas:
amplo autem, inflatum, & corruptum orationis genus.
Inveniebatur igitur acutè Cotta, dicebat purè ac solutè: &
ut ad infirmitatem laterum perscipienter contentionem om-
nem remiserat. sic ad virium imbecillitatem, dicendi
accommodabat genus. Nihil erat in ejus oratione nisi sin-
cerum, nihil nisi sicum, atque sanum: illudque maxi-
mum, quod, cum contentione orationis flectere animos
iudicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tra-
ctando tamen impellebat, ut ideam faceret à se commoti,
quod à Sulpicio concitati. Fuit enim Sulpicius vel maxi-
mè omnium, quos quidem ego audiverim grandis, & ut
ita dicam, tragicus orator. vox cum magna, tum suavis, &
splendida: gestus & motus corporis ita venustus, ut tamen
ad forum, non ad scenam institutus videretur, incitata, &
volubilis, nec ea redundans tamen, nec circumstans oratio.
Crassum hic volebat imitari, Cotta malebat Anto-
nium: sed ab hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illo lepos.
O magnum, inquit, artem, Brutus: siquidem istis, cum
suum essent oratores, dux res maxima, altera alteri de-
fuit. Atque in his oratoribus illud animadvertendum est,
posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim
tam dissimile, quam Cotta Sulpicio, & uterque aequalibus
suis plurimum præstitit. Quare hoc doctoris intelligentis
est, videre, Quo ferat natura sua quemque: & ea ducere
utentem sic instituire, ut socratem in acerimo ingenio
Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, al-
teri se *calcaria* adhibere, alteri *frænum*. Sulpicii orationes,
que feruntur, eas post mortem ejus scripserunt P. Canutius
putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem, meo
iudicio diertissimus. Ipsius Sulpicii nulla oratio est: sæ-
peque ex eo audivi, cum se scribere neque consuesse, ne-
que posse diceret. Cotta pro se lege *Varia* qua inscribitur,
eam L. Ælius scribit Cotta rogatu. Fuit is omnino vir
egregius, & eques Romanus cum primis honestus, idem-
que eruditissimus & Græcis litteris, & Latinis: antiquita-
tisque nostræ & in inventis rebus, & in actis, scriptorum-
que veterum literatè peritus. quam scientiam Varro noster
acceptam ab illo, auctamque per sese, vir ingenio præ-
stantis, omnique doctrina, pluribus & illustribus litteris
explicavit. sed idem Ælius, Stoicus, esse voluit, orator au-
tem nec studuit unquam, nec fuit. scribebat tamen ora-
tiones, quas alii dicerent: ut Q. Metello F. ut Q. Capioni,

ut Q. Pompejo Ruffo: quamquam is etiam ipse scripsit eas,
quibus pro se est usus, sed non sine Ælio. His enim scri-
ptis etiam ipse interui, cum essem apud Ælium ado-
lescens, cumque audire perstudiosè solemem. Cottam au-
tem miro, summum ipsum oratorem minimeque in-
ceptum, Ælianus leveis orationum, voluisse existimari
suas. His duobus ejusdem ætatis annumerabatur nemo
tertius: sed mihi placebat Pomponius maxime, vel dicam,
minimè displicebat. Locus erat omnino in maximis cau-
sis, præter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea
quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis
recipiendis erat, fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat.
horum qui neutrum habebat, confugebat ad Philippum
fere, aut ad 1. Cæsarem: Cotta & Sulpicius expetebantur.
ita ab iis sex patris causis illustres agebantur: neque tam
multa, quam *nostra ætate*, iudicia fiebant: neque hoc, quod
nunc sit, ut causæ singulæ defenderentur à pluribus, quo
nihil est vitiosius. Respondemus iis, quos non audivi-
mus: in quo primum sæpe aliter est dictam, aliter ad nos
relatum: deinde magni interest coram videre me, quem-
admodum adversarius de quaque re afferebat, maxime au-
tem quemadmodum quæque res audiat. Sed nihil vi-
tiosius, quam, cum unum corpus debeat esse defensionis,
nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. Om-
nium enim causarum, unum est naturale principium,
una peroratio: reliquæ partes, quasi *membra*, suo quæque
loco locata, suam & vim, dignitatem tenent. Cum autem
difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita
dicere, ut sibi ipse non conveniat, quanto difficilius cave-
re, nequid dicas quod non conveniat ejus orationi, qui
ante dixerit? Sed quia & labor multo major est, totam
causam, quam partem dicere, & quia plures inveniunt *gra-
tia*, si uno tempore dicas pro pluribus, idcirco hanc con-
suetudinem lubenter adscivimus. Erant tamen quibus
videretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus
fortasse verbis utebatur: & quia Latine non pessimè loque-
batur, usu, credo aliquo domestico. nam litterarum ad-
modum nihil sciebat. Sed MAONI interest, quos quis-
que audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à puero:
quemadmodum patres, pedagogi, matres etiam loquan-
tur. Legimus epistolam Cornelia, matris Gracchorum:
apparet filios non tam in gremio educatos, quam in sermo-
ne matris. Auditus est nobis Lælia Caji filia sæpe sermo,
ergo illam patris elegantia tinctam vidimus: 2 & filias
ejus Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus: &
nepotes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc verò Sci-
pionis etiam tu, Brute, credo, aliquando audisti loquen-
tem. Ego verò ac lubenter quidem, inquit Brutus: & eò
lubentius, quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum, in-
quam, illum censet istius Liciniae filium, 3 Crassi testa-
mento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur
ingenio fuisse, inquit. Et verò hic Scipio, collaga meus,
mihi sanè bene & loqui videtur, & dicere. Rectè, inquam,
iudicas, Brute: Etenim istius genus, est ex ipsius *sapientia
stirpe* generatum. Nam & de duobus avis jam diximus,
Scipione, & Crasso: & de tribus proavis, Q. Metello,
cujus quatuor filii: P. Scipione, qui & dominatu Ti. Grac-
chi privatus in libertatem temp. vindicavit: Q. Scævola
augure, qui peritissimus juris, idemque percomis est ha-
bitus. Jam duorum abavorum quam illustre nomen,
P. Scipionis, qui bis Cos. fuit, qui est *Coreulum* dictus: al-
terius omnium sapientissimi, C. Lælii? O generosam, in-
quit

L. 5

quit

1. Cæsarem: Cotta & Sulpicius expetebantur, &c.) Lambinus interserit
quatuor voces, Cæsarem secundum Philippum & Cæsarem, Cottam, &c. non
male, si e libris, quod non arbitror: neque ipse autumat.

2. Et filium ejus Mucias ambas.) Legit Guilielmus, & filia Scævola

Mucias, &c. motus iis quæ leguntur infra cap. 72.

3. Crassi testamento qui fuit adoptatus.) Illustrat Cujacius lib. VII.
Emend. & Observ. cap. 7.

quit stirpem, & tanquam in unam arborem plura genera: sic in istam domum multorum insitam, & atque illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspicor, (ut conferamus parva magnis) Curionis, et si pupillus relictus est, partior fuisse instituto, prout sermone assuefactam domum: & eo magis hoc iudico, quod neminem ex iis quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognovi in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. Nullum ille poetam noverat, nullum legerat oratorem, nullam memoriam antiquitatis collegerat: non publicum ius, non privatum, & civile cognoverat: quamquam id quidem fuit etiam in aliis, & magnis quidem oratoribus quos parum his instructos artibus vidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. Sed si tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum: idque cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihili poterat. In quacumque enim una & plane claudicaret, orator esse non posset. Sed tamen alius in alia excellere magis reperiebat, quid dici opus esset, & quomodo præparare, & quo loco locari: memoriaque ea comprehendebat Antonius; excellere autem actione: erantque ei quadam ex his paria cum Crasso, quadam etiam superiora. At Crassi magis enitebat oratio. Nec verò Sulpicio, neque Cotta dicere possumus, neque cuiquam bono oratori, rem ullam ex illis quinque partibus plane, atque omnino defuisse. Itaque in Curione hoc verissimè iudicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quam verborum splendore, & copia, nam cum tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, & meminisse. In utroque cachinnos irridendum commovebat. Motus erat is, quem & C. Julius in perpetuum notavit, cum eo, in utramque partem, toto corpore, vacillante, quæsit, qui loqueretur è lecto; & Cn. Sicius, homo impertus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam, is cum tribunus plebis Curionem, & Octavianum Coss. produxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, & multis medicamentis, propter dolorem artuum, delibatus, Namquam (inquit) Octavi, collega tuo gratiam referes, qui nisi se suo more iactavisset, hodie te itic musca comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quaereret. qui in iudicio privato, vel maximo, cum ego pro Titinia Cotta peroravisset, ille contra me pro Ser. Nævio diceret, subito totam causam oblitus est, idque beneficiis, & cantionibus Titiniae factum esse dicebat. Magna hæc immemoris ingenii signa: sed nihil turpius, quam quod etiam in scriptis oblivisceretur, quid paulo ante posuisset, ut in eo libro, ubi se exeuntem è senatu, & cum Panfa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit, cum senatum Cæsar Cos. habuisset, omnisque ille sermo ductus è percunctatione filii, quid in senatu esset actum. In quo multis verbis cum invèheretur in Cæsarem Curio, disputatioque esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, cum sermo esset institutus senatu missò, quem senatum Cæsar Cos. habuisset, reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administravisset in Gallia. Tum Brutus admirans, Tantamne fuisse oblivionem, inquit, in scripto præferam, ut ne legens quidem, unquam senserit, quantum flagitii commisisset? Quid autem, inquam, Brute, stultius, quam, si ea vituperare volebat, quæ vituperavit, non eo tempore instituisse sermonem, cum illarum rerum iam tempora præterissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat, in senatu se,

Cæsare Cos. non accedere, sed id dicat ipso Cos. exiens è senatu. Jam qui hac parte animi, quæ castus est ceteratum ingenii partium, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset, quid paulo ante posuisset, huic nimis mirum est ex tempore dicenti totum effluere mentem. Itaque cum ei nec officium deesset, & flagraret studio dicendi, perpauca ad eum causa deferebantur. Orator autem, vivis ejus æqualibus, proximus optimis numerabatur, propter verborum bonitatem, ut ante dixi, & expeditam, ac profluentem quodammodo celeritatem. Itaque ejus orationes ad prævidendum tamen censeo sunt illæ quidem languidiore, verumtamen possunt augere, & quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod habet tantam vim, ut solum sine aliis in Curione speciem oratoris alicujus effecerit. Sed ad instituta redeamus. In eodem igitur numero ejusdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi viri filius, non satis acutus orator; sed tamen orator numeratus est. Erat in verbis gravitas, & facile dicebat, & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius verò inveniens, nec minus verbis expeditus: fortis verò actor, & vehementis, & verbis nec inops, nec abjectus, & quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnant, incitant animos, acer, acerbus, criminofus. Multum ab iis aberat L. Fufius, tamen ex accusatione M. Aquillii diligentia fructum cepit. Nam M. Drusum, tuum magnum avunculum, gravem oratorem ita duntaxat cum de rep. diceret: L. autem Lucullum etiam acutum, patremque tuum, Brute, juris quoque & publici, & privati sane peritum: M. Lucullum M. Octavium, Cn. filium: (qui tantum auctoritate, dicendoque valuit, ut legem Semproniam frumentariam, & populi frequentis suffragiis abrogaverit) Cn. Octavianum, M. filium: M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id est, à iudiciis, & in præditiis reipub. cui facile satisfacere possint, colloceamus. Eodem Q. Cæpionem referret, nisi nimis equestris ordini deditus, à senatu discedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complures minimè dignos elegantis conventus auribus, aptissimos cognovi turbulentis concionibus. quo in genere (ut in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit: aprior autem etiam Palicanus avibus imperatorum. Et, quoniam hujus generis facta mentio est, seditionum omnium post Græchos, L. Aulejus Saturninus, eloquentissimus visus est? magis specie tamen, & motu atque ipso amictu capiebat homines, quam aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longe autem post natos homines, improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus, & callidus, cum primisque ridiculus. Is ex summis, & fortunæ, & vitæ fructibus in prætura, Cos. factus esset, si rationem ejus haberi licere judicatum esset. nam & plebem tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis Mario & Flacco Coss. publicè est interfectus, homo simillimus Atheniensis Hyperboli: cujus improbitatem veteres Atticorum comædiæ notaverunt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sanè, & satis acutus, sed tam solutus, & mollis in gestu, ut saltatio quædam nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset, ita cavendum est ne quid in agendo, dicendo facias, cujus imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorem ætatem reverti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantum locuti sumus, revertamur. Coniunctus igitur Sulpicii ætati P. Antistius fuit, rabula sanè probabilis, qui multos cum tacuisset annos, neque conemni solum, sed irrideri etiam solitus esset, in tribunatu primùm contra C. Julii

1. Atque illuminationem sapientiam. Non est inelegans emendatio Lambini, illuminationem.
2. Plane claudicaret. Pal. & Cusac. clauderet, quod non video cur

cedere debet alteri.

3. Pupuli frequentis suffragiis abrogaverit. Alias legi frequentibus, annotat Pigh, in Fastis suis ad annum dno DC XXXII.

C. Julii illam consulationem petitionem extraordinariam, *veram causam agens*, est probatus: & eo magis, quod eandem causam cum ageret ejus collega ille ipse Sulpicius, hic plura, & acutiora dicebat. Itaque post tribunatum primo multæ ad eum causæ, deinde omnes, maximæ quæcumque erant, deferrebantur. Rem videbat acute, componebat diligenter, memoria valebat: verbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abjectis. Expedita autem erat, & perspicillè currens oratio. Et erat ejus quidem tanquam habitus non inurbanus: actio paululum cum vitio vocis, tum etiam ineptiis claudicabat. Hic temporibus floruit iis, quibus inter professionem, reditumque L. Sulla sine *jure* fuit, & sine ulla dignitate resp. Hoc etiam autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quædam in foro solitudo. Sulpicius occidebat, Cotta aberat, & Curio: vivebat è reliquis patronis ejus ætatis nemo præter Carbonem, & Pomponium: quorum utrumque facile superabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna, doctus vir, & studiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus reip. non sine faceris: sed neque *laboris* multi, nec satis versatus in causis: interjectusque inter duas ætates, Hortensii, & Sulpicii, nec majorem consequi poterat, & minori necesse erat cedere. Hujus omnis facultas ex historia ipsius perspicui potest: quæ cum facile omnes vincat superiores, tum indicat tamen quantum absit à summo, quamque genus hoc descriptionis nondum sit Latinis litteris illustratum. Nam Q. Hortensii admodum adolefcentem ingenium, ut Phidias signum, simul ad spectum, & probatum est. Is L. Crasso, Q. Scævola Coss. primum in foro dixit, & apud hos ipsos quidem Coss. & cum eorum, qui assuerunt, tum ipsorum Coss. qui omnes intelligentia *anteibat*, judicio discessit probatus, unde viginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paulo C. Marcello Coss. mortuus: ex quo videmus, eum in patronorum numero annos quatuor & xl. fuisse. Hoc de oratore paulo post plura dicemus. hoc autem loco volumus artem ejus in dispare oratorum ætate includere: quamquam id quidem omnibus usu venire necesse fuit, quibus paulo longior vita contigit, ut & cum multo majoribus natus, quam essent ipsi, & cum aliquanto minoribus comparetur, ut Attius isdem a dilibus ait se, & Paucivium docuisse fabulam, cum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset. Sic Hortensius non cum iis aequalibus solum, sed & mea cum ætate, & cum tua, Brute, & cum aliquanto superiore conjungitur. Siquidem & Crasso vivo dicere solebat: & magis jam etiam vivebat cum Antonio, & cum Philippo jam Cens. pro Cn. Pompeji bonis dicente. in illa causa adolefcentem non esset, princeps fuit, & in eorum, quos in Sulpicii ætate posui, numerum facile pervenerat: & suos inter aequalis M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Lentulum Suram longè præstitit: & me adolefcentem natus octo annis minorem, quam erat ipse, multos annos in studio ejusdem laudis exercuit: & tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulo ante mortem. Vides igitur, ut ad te oratorem, Brute, pervenerimus, tam multis inter nostrum, tuumque initium dicendi interpositis oratoribus? ex quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui *vererentur*, nominare, ne vos curiosius eliceretis ex me, quid de quoque judicarem: eos, qui iam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrem de iis, qui vivunt, nihil velis dicere. Quamnam igitur, inquam est? Vereri te, inquit, ar-

bitror ne per nos hic sermo tuus emānet, & ii tibi succenseant, quos *præterieris*. Quid, vos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillimè; sed tamen 2 te arbitror malle id ipsum tacere, quam taciturnitatem nostram experiri. Tum ergo, Verè inquam, tibi, Brute dicam, non me existimavi in hoc sermone usque ad hanc ætatem esse venturum: sed ita traxit ordo a tatum orationem, ut jam ad minores etiam pervenerim. Interpone igitur, inquit, si quos viderur: deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immo verò, inquam, ad Hortensium: de me alii dicent, si qui volent. Minimè verò, inquit, nam est mihi facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior videtur, quod propro audire de te. nec verò tam de virtutibus dicendi tuis, quæ cum omnibus, tum certè mihi notissimæ sunt, quam quod *gradus* tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii prædicatorem esse vis, sed laboris mei. Verum interponam, ut placeat, alios, & à M. Crasso, qui fuit aequalis Hortensii, exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina instructus, angustius etiam à natura, labore & industria, & quod adhibebat ad obtinendas causas curam, & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. In hujus oratione sermo Latinus erat, verba non abjecta, res compositæ diligenter: nullus *flor* tamen, neque *lumen* ullum: animi magna, vocis parva contentio, omnia ferè ut similiter; atque uno modo dicebantur. Nam hujus aequalis, & inimicus C. Fimbria, non ita diu jactare se potuit: qui omnia magna voce dicens, verborum sanè honorum cursu quodam incitatus: ita ferebat tamen, ut mirare tam alias res agere populum, ut esset *infans* inter disertos locos. Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi *æstimate* faciebat, quam quanta in eo facultas erat: qui cum esset nec peracutus (quamquam & ex facie, & ex vultu videbatur) nec abundans verbis, est fallēbat in eo ipso: sic intervallis, exclamationibus, voce suavi & canora, 3 admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non desiderarentur. Ita tanquam Curio copia nonnulla verborum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum: sic Cn. Lentulus cæterarum virtutum dicendi mediocritatem actione occultavit, in qua excellens fuit. Neque multo secus P. Lentulus, cujus & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ *dignitas*, corporis motus plenus & artis, & venustatis, vocis & suavitas, & magnitudo. sic in hoc nihil præter actionem fuit, cetera etiam minora, quam in superiore. M. Piso quidquid habuit, habuit ex *disciplina*, maximeque ex omnibus, qui ante fuerunt, Græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam æminis, quod etiam arte limayerat quod erat in reprehendis verbis versutum, & follens: sed sæpe stomachosum, nonnumquam frigidum, interdum etiam facetum. Is laborem, quasi cursum forensium, diutius non tulit, quod & corpore erat infirmo, & hominum ineptias ac stultitias, quæ devorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusque respuebat, sive morose, ut putabatur, sive ingenuo, liberoque fastidio. Is cum satis florisset adolefcentem, minor haberi est ceptus postea, deinde ex virginum judicio magnam laudem est adeptus, & ex eo tempore quasi revocatus in cursum, tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem: postea, quantum detraxit *ex studio*, tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum veterum; litterarum & studiosus, & non imperitus: multæ industriæ, & magni laboris fuit. C. Censorinus Græcis litteris satis doctus: quod proposue-

rat,

1. In studio ejusdem laudis exercebat. Suspiciatur Rivius legendum studio, quod statim arripuit Lambinus; sed non adscientibus libris pluribus. Supra ubi est *vigebat cum Antonio*, Pal. & Cujac. non admiserunt.

2. Te malle id ipsum tacere. Idem libri excludunt pronomen id.

Forfan non male.

3. Admirando irridebat, calebat in agendo. Quæ heic substituit Corradus aut Lambinus, non firmiter nisi. notis: ideoque non abii à recepta lectione, quæ est *æstimate* indicare videtur; cujus hoc proprium, ut dum laudet & admirati se simulet, irrideat.

rat, explicans expedite: non inueniustus actor, sed iners, & inimicus fori. L. Turius parvo ingenio, sed multo labore, quoquo modo poterat, saepe dicebat. Itaque ei paucæ centuriæ ad consularium defuerunt. C. Macer auctoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodum diligentissimus: hujus si *vita*, si mores, si vultus demique non omnem commendationem ingenii everteret, majus nomen in patronis fuisset. non erat abundans, non inops tamen: non valde niens, non planè horrida oratio: vox, gestus, & omnis actio sine lepore: at in inveniendis, componendisque rebus mira accuratio: ut non facillè in ullo diligentiorum, majoremque cognoverim, sed eam ut citius *veteratorem*, quam oratoriam diceret. hic etiam in publicis causis probatur, tamen in privatis illustriorem obtinebat locum. C. deinde Piso, statarius, & sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, verum tamen vultu, & simulatione, multo etiam acutior, quam erat, videbatur. Nam ejus æqualem M. Glabronem, bene institutum avi Scævola diligentia, locoris ipsius natura, negligentique tardaverat. Etiam L. Torquatus, elegans in dicendo, in exillimando admodum prudens, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis Cn. Pompejus, vir ad omnia summa natus, majorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum majoris gloriæ cupiditas ad bellicæ laudes abstraxisset. erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat: actio verò ejus habebat, & in voce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. Noster item æqualis D. Silvanus vitricus tuus, studii ille quidem habuit non nullum, sed acuminis, & orationis satis. Q. Pompejus A. F. qui *Brithymicus* dictus est, biennio quam nos fortasse major, summo studio dicendi, multaque doctrina, incredibili labore, atque industria, quod scire possim, fuit enim necum & cum M. Pisonè cum amicicia, tum studiis, exercitationibusque conjunctus. hujus actio non satis commendabat orationem. in hac enim satis erat copia, in illa autem leporis parum. Erat ejus æqualis P. Autronius, voce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilius. Et L. Octavius Reatinus, qui cum multis jam causas diceret, adolescens est mortuus, istamen ad dicendum veniebat magis audacter, quam paratè. Et C. Stajenus, qui se ipse *adoptaverat*, & de Stajeno Alium fecerat, fervido quodam, & petulantia, & fatioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus, & judicio dedisset. Eodem tempore C. & L. Cæpæli fratres fuerunt, qui multa opera ignoti homines, & repentini, cum ego judicare facti sunt oppidano quodam, & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem vocalem præterisse videamur, C. Cosconium Calidianum, qui nullo acumine, eam tamen verborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cum multa concursione, magnoque clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, qui fuit 3 M. Crassi, quasi *secundarium*. Is omnibus exemplo debet esse, 4 quantum in hac urbe polleat multorum *obedire temporis*, multorumque vel honori, vel periculo servire. His enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum pervenerat, sed ut pugiles *inexercitatus*, etiam si pugnos, & plagas, Olympiorum cupidi, ferre possint, solem tamen saepe ferre non possunt: sic ille, cum omni jam for-

tuna prospère functus, labres etiam magnos excrepisset, illius judicialis anni severitatem, quasi solem, non vult. Tum Atticus, Tu quidem de *face*, inquit, hauris, adque jam dudum: sed tacebam: hoc verò non putabam, te usque ad Stajenos & Autronios esse venturum. Non puto, inquam, existimare te, ambitione me labi, quippe de *mortuo*: sed ordinem sequens in memoriam notam, & æqualem necessario incurro. Volo autem hoc perspicere, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sunt, memoria quidem dignos perpaucos: verum, qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse. Sed ad sermonem institutum revertamur. T. Torquatus, T. filius & doctus vir ex Rhodia disciplina Molonis, & a natura ad dicendum satis solutus, atque expeditus: (cui si *vita* suppeditavisset, sublato ambitu consul factus esset:) plus facultatis habuit ad dicendum, quam voluntatis. Itaque studio huic non satis fecit: officio verò nec in suorum necessariorum causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pompidius, municipis noster, multas privatas causas aditavit, celeriter sanè verba volvens, nec hebes in causis, vel dicam, plus etiam quam non hebes, sed effervescent in dicendo stomacho saepe, itacundiæque vehementis: ut non cum adversario solum, sed etiam (quod mirabile) cum iudice ipso, cujus *delictor* esse debet orator, jurgio saepe contenderet. M. Messalla minor natu, quem nos, nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere verborum: prudens, acutus, minime incautus, patronus in causis cognoscendis, componendisque diligens, magni laboris, multe operæ, multarumque causarum. Duo etiam Metelli, Celer, & Nepos, 5 nihil in causis versari, nec sine ingenio, nec indocti, hoc erant popolare dicendi genus asecuti. C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indiseruit, & in consulatu pereloquem visus est, non tardus sententis, non inops verbis, voce canora, facetus satis. C. Memmius, Lucii filius, perfectum litteris, sed *Graecis*: fastidiosus sanè Latinarum: argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modò dicendi, verum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industria. Hoc loco Brutus, Quam vellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet, & si de aliis minus, de duobus tamen, quos à te scio laudari solere, Cæsare, & Marcello, aydrem non minus libenter, quam audivi de his, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an expectas, quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt æque noti, ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus; Cæsar autem parum. illum enim saepe audivi: hic, cum ego judicare jam aliquid possem, abiit. Quid igitur de illo iudicas, quem saepe audisti? Quid censet, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Næ ego, inquam, si ita est, velim tibi eum placere quam maximè. Atqui & ita est, inquit, & vehementer placet: nec verò sine causa. nam & *didicit*, & omnis ceteris studiis, unum id egit, seseque quotidianis commentationibus acerrimè exercuit. Itaque & lectis utitur verbis, & frequentibus, & splendore vocis, & dignitate motus sit speciosum, & illustre, quod dicitur: omniaque sic suppetunt, ut ei nullam deesse virtutem oratoris putem: maximeque laudandus est, qui 6 hoc tempore ipso, cum liceat, in hoc communi nostro, & quasi fatali malo, consoleretur se cum *consentientia* optimæ mentis, tum etiam usurpatione, & renovatione doctrinæ. Vidi enim Mytilenis nuper

1. C. Stajenus, (sic.) Ita Pal. & Cojactanus. aliis locis idem nominatur Stajenus, alterutrum vitiosum esse, movit Rivius, qui stare videtur pro posteriore: prius autem placet magis Theodoro Marcilio ad Perlium, hodie tamen alterum prævaleat.
2. De Stajeno Alium fecerat. Vigh. noster Falstis ad annum DCLXVII. mallet, Patrum fecerat, quomodo nominatur in Cicerone.
3. M. Crassi quasi secundarium. Non stendamus cum Romana antiqua, non stendamus, utcumque laudent Turnebus, Budæus, Rivius, sed secundarium legendum ex tribus Lambini, ex omnibus Gruteri scriptis.

Intellige, parvum actor: & vide Gronovii Observat. Ecclesiast. cap. 25.
4. Quantum polleat multorum obedire temporis, multarumque. Forlan illud multorum autem poterat. certe non vultur in Pal. imò nec sequens obedire temporis, quod tamen omnino necessarium.
5. Nihil in causis versari. Nihil mutant libri nostri, videtur tamen legendum nuntial Rivio. quod & in postrema editione Lambini, cum prior habuisset, nihil non in causis.
6. In hoc tempore ipso, cum liceat. Hæret istud in nostris. alii submittunt: cum faceret; quantum liceat; quomodo liceat; aliaque, forsitan non necessario.

per virum, atque (ut dixi) vidi *plane virum*. Itaque cum eum antea tui similem in dicendo viderem, tum vero nunc à doctissimo viro, tibi que, ut intellexi, amicissimo, Cratippo, instructum omni copia, multo videbam similiorem. Hic ego, Etii, inquam, de optimi viri, nobisque amicissimi laudibus lubenter audio, tamen incurio in memoriam communium miseriarum, quarum oblivionem quaerens, hunc ipsum sermonem produxi longius. Sed de Cæsare cupio audire, quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Præclare, inquit, tibi confitas, ut de iis, qui nunc sint, nihil velis ipse dicere: & hercle si sic ageres, ut de us egisti, qui jam mortui sunt: neminem ut pratermitteres, ne tu in multos Autronios, & Strajenos incurres. Quare si hanc turbam eflugere voluisti, si ve veritus es, nequis se aut prateritum, aut non satis laudatum queri possit: de Cæsare tamen potuisti dicere, præsertim cum & tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obsecrum. Sed tamen, Bene, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita iudico, & de hoc hujus generis acerrimo affirmatore sæpissimè audio, illum omnium ferè oratorum Latine loqui elegantissimè: nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Lællorum & Muciorum familiis audiebamus: sed, quamquam id quoque credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris, & iis quidem *reconditis* & exquisitis tum quoque studio & diligentia est consecutus. Quin etiam in maximis occupationibus, cum ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratissimè scripserit: primoque in libro dixerit, *verborum delictum, originem esse eloquentia*: tribuerique mihi Brute, hujus nostri, qui me de illo maluit, quam se dicere, laudem singularem: (nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset affatus: Ac, si cogitaret præclare eloqui possent, nonnulli studio & usu elaboraverunt, cuius te præncipem copia aut inventorem, bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus) hunc facilem, & quotidianum novissè sermonem, 1 nunc pro relicto esse habendum. Tum Brutus, Amicè, hercule, inquit, & magnificè te laudatum puto, quem non solum principem, atque inventorem copia dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam *bene meritum* de populi Romani nomine, & dignitate. quo enim uno vincebamur à victa Græcia, id aut ereptum illis est, aut certè nobis cum illis communicatum. Hanc autem, inquit, gloriam, testimoniumque Cæsaris, 2 tuæ quidem supplicationi non, sed triumphis multorum antepono. Et rectè quidem, inquam, Brute, modo sit hoc Cæsaris iudicium, non benevolentia testimonium. plus enim certè attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, qui non illustravit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quam illi, qui Ligurum castella expugnaverunt: ex quibus multi sunt, ut scitis triumphi. **VERVM** quidem si audire volumus, omisissis illis divinis consiliis, quibus sæpe 3 constituta est imperatorum sapientia salus civitatis aut belli, aut domi; multo magis orator præstat minutis imperatoribus. At prodest plus imperator. Quis negat, sed tamen, (non metuo ne mihi acclameris: est autem quod sentias, dicendi liber locus) *malum* mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictionem, quam castellanos

triumphos duos. At plus interfuit reip. castellum capi Ligurum, quam bene defendi causam M. Curii. Credo. Sed Atheniensium quoque plus interfuit firma testa in domiciliis habere, quam Minerva signum ex ebore pulcherrimum. tamen EGO Mæ Phidiam esse mallem. quam vel optimum fabrum lignarium. Quare non, quantum quisque profit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: præsertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere: operarii autem, aut bajuli desse non possint. Sed perge, Pomponi, de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, & quasi fundamentum oratoris vires, locutionem emendatam, & Latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium, P. Scipionem, *atque* illius ista fuit laus, tamquam innocentia, sic Latine loquendi: nec omnium tamen. nam illorum æquales, Cæcilius, & Pacuvium, male locutos videmus. sed omnes tunc ferè, qui nec extra urbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbarie domestica insultaverat, rectè loquebantur. Sed hanc certè rem, deteriore vetustas fecit & Romæ, & in Græcia, confluerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinatè loquentes ex diversis locis quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda, 5 *tantum obrussa*, ratio, quæ mutari non potest, nec utendum pravissima consuetudinis regula. T. Flaminium, qui cum Q. Merello consul fuit, pueri vidimus, existimabatur bene Latine, sed litteras nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut à te paulò est antè dictum: sed tamen suavitas vocis, & lenis appellatio litterarum, bene loquendi famam consecravit. Corta, quia se valde dilatandis litteris à similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabatque contrarium Catulo, subagreste quiddam, planeque subrusticum: alia quidem, quasi inculta & silvestri via, ad eandem laudem pervenerat. Sifenna autem, quasi emendator sermonis usitatus, cum esse veller; ne à C. Rufio quidem accusatore deterreretur potuit, quo minus inusitatis verbis uteretur. Quidnam istuc est? inquit Brutus: aut quis est iste C. Rufius? Et ille, Fuit accusator, inquit, vetus, quo 7 accusante Chritium, Sifenna defendens, dixit, quædam ejus *spuatilica* esse crimina. Tum C. Rufius, *Circumvenio*, inquit, iudices, nisi subvenitis Sifenna quid dicas, nescio: metuo infidas, spuatilica, quid est hoc? spura quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus rectè loqui putabat esse, inusitatè loqui. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam & corruptam, pura & incorrupta consuetudine emendat. Itaque cum ad hanc elegantiam verborum Latinorum (que etiam si orator non sis, & sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est) adjungit illa oratoria ornamenta dicendi: tum videtur tamquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine, hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere. splendidam quandam, minimeque veteratoriam rationem dicendi tenet, voce, motu: forma etiam magnifica, & generosa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidem ejus mihi vehementer probantur, complureis autem legi. Atque etiam *commentarias*, quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem, inquam, probandos. nudi enim sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis,

1. *Nunc pro relicto esse habendum.* Lambinus, non pro relicto, vellem prodidisset causas quare.

2. *Tuæ quidem supplicationi non, sed etc.* Sic Rivii liber, sic tres Lambiniani, sic Palat. vulgata amplius, non solum sed etc. supervacue.

3. *Constituta est Imperatorum sapientia salus, etc.* Mutat heic delecte Lambinus; sed omnino sine justa causa.

4. *Nescit esse aliqua barbarie domestica insultaverat.* Aliter Lambinus tentat sed propius literas Gallielmii, neque se aliqua barbarie domestica etc.

5. *Tantum obrussa ratio.* Ita emendat ex m. Nicol. Victorius, adpro-

batque Turnebus lib. XIV. Advers. cap. 22. nisi malimus inquit, cum obrussa; vulgate propius, in qua quam obrussa, at Palat. & Cujacius, quantum obrussa ratio; quod video amplexatos Manucios.

6. *C. Rufio.* Haud aliter Pal. & Cujac. Manutii, Rufio. Lambinus, Rufio. Amicus noster Pighius verisimiliter admodum coniecit Erucio, qui consulatur in fastis laboriosissimis ad annum DCXIII.

7. *Accusante Chritium.* Est ab editione Victorii nam alias publicatum Chritium, primæ edd. 6. Rusticum. Gallielmii inclinabat in C. Rivium. nam Cujacius Chritium, Pal. tamen Chritium, retinet.

tiouis. 1. tamquam veste detracta: sed dum voluit, alios habere parata, unde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, 2. qui volunt illa calamistris inurere: sanos quidem homines à scribendo deteruit. **Nihil enim** est in historia, pura & illustri brevitate dulcius. Sed ad eos, si placet, qui vita excefferunt, revertamur. C. Sicinius igitur, Quinti Pompei illius, qui censor fuit, ex filia nepos, quaestorius mortuus est, probabilis orator: jam verò etiam probatus, ex hac inopi ad ordinandum, sed ad inveniendum expedita, Hermagora disciplina. ea dat rationes certas, & praecepta dicendi: quae si minorem habent apparatus, (sunt enim exilia) tamen habet ordinem, & quaedam errare in dicendo non patientes vias. Has ille tenens, & paratus ad causas veniens, verborum non egens, ipsa illa comparatione, disciplinaque dicendi jam in patronorum numerum pervenerat. Erat etiam vir doctus in primis C. Vifellius Varro, confobrinus meus, qui fuit cum Sicinio aetate conjunctus. is cum post curulem adilitatem iudex quaestionis esset, est mortuus. in quo fateor vulgi iudicium à iudicio meo differensisse. nam populo non erat satis *venditum*: praecipua quaedam, & cum idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate excitata oratio: sed neque verbis aptiore modo alium dixerim, neque aetate crebriorem. Praeterea perfectus in literis, iurisque civilis jam à patre Acacone traditam tenuit disciplinam. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem dixisses, (etsi non deerat oratio) quam, ut Graeci dicunt, *παλιπρόδωρ*. Erant in eo plurimae litterae, nec ex vulgares, sed interiores quaedam, & reconditae: divina memoria, summa verborum & gravitas, & elegantia. atque haec omnia vitae decorabat dignitas, & integritas. Me quidem admodum delectabat etiam Triarii, in illa aetate, plena litterata senectutis oratio. quanta severitas in vultu! quantum pondus in verbis! quam nihil non confideratum exibat ex ore! Tum Brutus, Torquati, & Triarii mentione commotus, (utramque enim eorum admodum dilexerat) Na ego, inquit (ut omittam cetera, quae sunt innumera) de istis duobus cum cogito, doleo, nihil tuam perpetuam auctoritatem de pace valuisse. nam nec istos excellentes viros, nec multos alios praestantissimos civis resp. perdidisset. Sileamus, inquam, Brute, de istis, ne augeamus dolorem. nam & **PRÆTERITORUM** recordatio est acerba, & acerbior expectatio reliquorum. Itaque omitte tanquam lugere, & tantum, quid quisque dicendo potuerit, (quoniam id quaerimus,) praedicemus. Sunt etiam ex istis, qui eodem bello occiderunt, M. Bibulus, qui & scriptitavit accuratè, cum praesertim non esset orator, & egit multa constanter: Appius Claudius, focer tuus, collega, & familiaris meus: hic jam & satis studiosus, & valdè cum doctus, tum etiam exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis publici juris, antiquitatisque notitia bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed Latinitate, & multa cum libertate dicebat. Duo praeterea Lentuli consulares, quorum Publius ille, nostrarum injuriarum ultor, auctor salutis, quidquid habuit, quantumcumque *natura* deerat: sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, ut sibi omnia, quae clarorum virorum essent, non dubitaret adfiscere, eaque omni dignitate obtineret, L. autem Lentulus, satis erat fortis orator, si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem. vox canora, verba non horrida sane, ut plena esset animi, & terrore oratio. Quae res in iudiciis fortasse melius: in rep. quod erat, esse ju-

dicares satis. Ne Titus quidem Postumius contemnendus in dicendo: de rep. verò non minus vehemens orator, quam bellator fuit effrenatus, & acer nimis, sed bene juris publici leges, atque instituta cognoverat. Hoc loco Atricius, Purarem te, inquit, ambitiosum esse, si (ut dixisti) illos, quos jamdiu colligis, viverent. Omnes enim commemoras, qui ausi aliquando sunt *stantes loqui*, ut mihi imprudens M. Servilium praetertisse videare. Non, inquam, ego istuc ignoro, Pomponi, multos fuisse, qui verbum numquam in publico fecissent, cum melius aliquanto possent, quam isti oratores, quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis primum ex omni numero, quam non multi ausi sint dicere, deinde ex iis ipsis quam pauci fuerint *laude digni*. Itaque ne hos quidem equites Romanos, amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Comminius Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelius: in quo & compositum dicendi genus, & acce, & expeditum fuit. T. Accium Pifaurensem, cujus accusationi respondi pro A. Cluentio: qui & accuratè dicebat, & satis copiosè. eratque praeterea doctus Hermagora praecipis: quibus est ornamenta non satis optima dicendi, tamen, ut *flasse*, velicibus *amentata*, sic apta quaedam, & parata singulis casuum generibus argumenta traduntur. studio autem neminem, nec industria majori cognovi. Quamquam ne ingenio quidem qui praestiterit, facile dixerim, C. Pisoni, genero meo, nullum tempus illi umquam vacabat aut à forensi dictione, aut à commentatione domestica, aut à scribendo, aut à cogitando. itaque tantos processus efficiebat, ut *evolare*, non excurrere videretur. eratque verborum & delectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cumque argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandum, tum concinna, acutaque sententiae: gestusque natura ita venustus, ut ars etiam, quae non erat, & è disciplina motus quidam videretur accedere. vereor, ne *amore* videar plura, quam fuerint in illo, dicere: quod non ita est: alia enim de illo maiora dici possunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere virtutis quemquam ejusdem aetatis, eum illo conferendum puto. Nec verò M. Coelium praetereundum arbitror, quaecumque ejus *in exitu* vel fortuna, vel mens fuit: quae quidem auctoritati mex paruit, talis tribunus pleb. fuit, ut nemo contra civium perditorum popularem, turbulentamque dementiam, à senatu, & à bonorum causa steterit constantius: quam ejus actionem, multum tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis facta, & perurbana commendabat oratio. Graves ejus conditiones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eaque omnes ex rei, contentione susceptae: defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quae dixi, non contemnendae tamen, saneque tolerabiles. Hic cum summa voluntate bonorum aedilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo *discessit à sese*, ceciditque postea quam eos imitari coepit, quos ipse perverterat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid, qui non fuit orator unus è multis: potius inter multos prope singularis fuit: ita reconditas, exquisitasque sententias mollis, & pellucens vestiebat oratio. nihil tam tenerum, quam illius comprehensio verborum: nihil tam flexibile: nihil, quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris aequè in potestate fuerit: quae primum ita pura erat, ut nihil liquidius: ita liberè fluebat, ut nusquam adhereretur: nullum, nisi loco positum, & tanquam *in vermiculato emblemate*, ut ait Lucilius, structum verbum videres. nec verò ullum aut durum, aut insolens, aut inhumile, aut longius ductum: ac non propria verba re-

1. *Tanquam veste detracta.* Recepta lectio *detracta*, sed alterum quoque sententia: ut bene monuit Turnebus d. cap. 22.
2. *Qui volunt illa calamistris, etc.* Rivius *mallet velens*; quod statim

admisit Lambinus, repugnantibus membranis.

3. *Decorabat dignitate & integritate.* Est à Rivio; sequunturque Manutius ac Lambinus, scripti tamen & vulgati, *gravitas & integritas*.

rum, sed pleraque tralata; sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed *immigrasse* in suum diceret. nec verò hæc soluta, nec diffuentia, sed adstricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed variè, dissimulanterque conclusis. Erant autem & verborum, & sententiarum illa *lamma*, quæ vocant Græci *ἄσπετα*, quibus tanquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. quæ de re agitur autem illud, quod multis locis in iurisperitorum includitur formulis, & ubi esset, videbat. Accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumque dicendi placidum, & sanum genus. Quod si est optimum suauiter dicere: nihil est, quod melius hoc querendum pures. Sed cum à nobis paulo antè dictum sit, tria videri esse, quæ orator efficere debet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret: duo summè tenuit, ut & rem illustraret differendo, & animos eorum, qui audirent, devinceret voluptate. Aberat tertia illa laus, quæ permoveret, atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus, nec erat ulla vis, atque contentio, sine consilio, quod eos, quorum aliorum oratio, actioque esset ardentior, futere, & bacchari arbitraretur. sive quod natura non esset ita factus, sive quod non consueisset, sive quod non posset, hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, adfuit: si opus erat, defuit. Quineriam memini, cum in accusatione sua Gallio crimini dedisset, sibi cum *venenum paravisset*, idque a se esse deprehensum, seque chirographa, testificationes, indicia, questiones, manifestam rem, de se re diceret, de que eo crimine accuratè & exquisitè disputavisset: me in respondendo, cum eadem argumentatus, quantum res ferebat: hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cum indicia mortis, se comperisset manifesto, & manu tenere diceret, tam *solutè* egisset, tam leniter, tam oscitantè. Ty is rvc, M. Calidi, nisi *fingeres*, sic ageres? præsertim cum ista eloquentia, alienorum hominum pericula defendere acerrimè soles, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi, qui etiam ex infantium ingentis elicere voces, & querelas solet? nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur; pedis (quod minimum est) nulla suppositio. Itaque tantum abfuit ut inflammares nostros animos: somnum isto loco vix tenebamus. Sic nos summi oratoris vel sanitate, vel vitio, pro argumento ad diluendum crimen usi sumus. Tum Brutus, 2. Atqui dubitamus, inquit, utrum ista sanitas fuerit, an vitium? quis enim non fateatur, cum ex omnibus oratoris laudibus longè ista sit maxima, inflammare animos audientium, & quocumque res postulet modo, stectere, qui hac virtute caruerit, id ei, quod maximum fuerit, defuisse? Sit sanè ita, inquam: sed redeamus ad eum, qui jam unns restat, Hortensium: tum de nobismetipsis, quoniam id etiam, Brute, postulas, pauca dicemus, quamquam facienda mentio est, ut quidem mihi videtur, duorum adolescentium: qui si diutius *vixissent*, magnam essent eloquentiæ laudem consecuturi. C. Curionem te, inquit Brutus, & C. Licinium Calvum arbitror dicere. Rectè, inquam, arbitraris: quorum quidem alter, quod verisimile dixisset, ita facile, soluteque verbis volebat factis interdum acutas, crebras quidem certè sententias, ut nihil posset ornatus esse, nihil expeditius. Atque hic à *magistratu* parum institutus, naturam habuit admirabilem ad dicendum: industriam non sum expertus: studium certè fuit: qui si me audire voluisset, ut ceperat, honores, quam opes, consequi maluisset. Quidnam est, inquit, istud? & quemadmodum distinguis? Hoc modo, inquam. Cum

Honos, sit præmium virtutis, iudicio, studioque civium delatum ad aliquem, qui eum sententiis, qui suffragiis adeptus est, is mihi & honestus, & honoratus videtur. Qui autem occasione aliqua, etiam inivitis suis civibus, nactus est imperium, ut ille cupiebat: hunc nomen honoris adeptum, non honorem puto. Quæ si ille audire voluisset, maxima cum gratia, & gloria ad summam amplitudinem pervenisset, ascendens *gradibus* magistratum, ut pater ejus fecerat, ut reliqui clariores viri. Quæ quidem etiam cum P. Crasso, M. F. cum initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror, cum eum vehementer hortarer, ut eam laudis *viam rectissimam* esse duceret, quam majores ejus ei tritam reliquissent. Erat enim cum institutus optimè, tum etiam perfectè, planeque eruditus: ineratque & ingenium satis acre, & orationis non inelegans copia: prætereaque sine arrogantia gravis esse videbatur, & sine legnitia verecundus. Sed hunc quoque absorbit *astus* quidem non insolitè adolescentibus gloria: qui quia navat miles operam imperatori, imperatorem se statim esse cupiebat: cui muneri mos majorum *ætatem* certam, sortem incertam reliquit. Ita gravissimè suo casu dum Cyri, & Alexandri similis esse voluit, qui suum cursum transcurrerant: & L. Crassi, & multorum Crassorum inventus est dissimillimus. Sed ad Calvum, (is enim nobis erat propositus) revertamur: qui orator fuisset cum litteris eruditior, quam Curio, tum etiam accuratius quoddam dicendi, & exquisitius afferebat genus: quamquam scienter, eleganterque tractabat, nimium tamen inquirens in se, atque ipse sese observans, metuensque ne vitiosum colligeret, etiam 3. verum sanguinem deperdebat. Itaque ejus oratio nimia religione attenuata, doctis, & attentè audientibus erat illustris: à multitudinis autem, & à foro, cui nota eloquentia est, devorabatur. Tum Brutus, *Atticum* se, inquit, Calvus nosse dici oratorem volebat. inde erat ista exilitas, quam ille de industria consequebatur. Dicebat, inquam, ita: sed & ipse errabat, & alios etiam errare cogebat. Nam si quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odiose, nec putidè, Atticè putat dicere: is rectè, nisi Atticum, probat neminem. *Insufflatem* enim, & insolentiam, tanquam infantiam quandam orationis, odit: sanitatem autem, & integritatem, quasi religionem, & verecundiam oratoris probat: hæc omnium debet oratorum eadem esse sententia. Sin autem jejunitatem, & siccitatem, & inopiam, dummodò sit polita, dum urbana, dum elegans, in Atticè genere polita, hoc rectè duntaxat: sed quia sunt in Atticis alia meliora, videat, ne ignoret, & gradus, & dissimilitudines, & vim, & varietatem Atticorum. *Atticos*, inquit, *velo imitari*. quos? nec enim est unum genus. Nam quid est tam dissimile, quam Demosthenes, & Lyfias? 4. quàm idem, & Hyperides? quàm omnium horum Æschines? Quem igitur imitaris? Si alique; ceteri ergo Atticè non dicebant, si omnes: qui potes, cum sint ipsi dissimillimi inter se? In quo etiam illud quæro, Phalereus ille Demetrius Atticè dixit? mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ videntur. At est floridior, ut ita dicam, quam Hyperides, quam Lyfias. natura quædam, aut voluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se: sed Attici tamen: quorum Charifus multarum orationum, quas scribebat aliis, cum cupere videretur imitari Lyfiam; Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, & orationes scripsit aliquot: & earum rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gesta, non tam

histo.

1. *Insignibus in ornatu, &c.* Intelligit de foro ab ædilibus ornato. Lambinus tamen abiecit *in ornatu*, contra mss. libros.

2. *Atqui dubitamus, inquit, &c.* Legendum potius videtur dictione disseparata in duas; *At qui dubitamus, &c.*

3. *Verum sanguinem deperdebat.* Victorii editio *deperdebat*; quod &

in Pal. & Cujac. & videri poterat genuinum, nisi alteram laudaret Quintilianus, quem tamen quid vetat suspicari eo loco corruptum?

4. *Lyfiam idem & Hyperides.* Cujac. *idem*, quod satisfaciobat Cujac. *idem*.

historico, quàm oratorio genere perscripsit. At Charisii vult Hegelias esse similis, isque se ita putat Atticum, ut veros illos pra se pane agrestis putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, (quam tamen confequitur,) concinnitate puerile? *Atticorum similes esse volumus.* Optimè. Suntne igitur ii Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitamur. Quo modo, qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum? *Thucydidem*, inquit, *imitamur.* Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronunciator sincerus, & grandis etiam fuit. hoc forense concertatorium giudiale non tractavit genus. Orationes autem, quas interposuit, (multae enim sunt,) eas ego laudare soleo, imitari neque possim, si velim, nec velim fortasse, si possim: ut, si quis *Falerio vino* delectetur, sed eo nec ita novo, ut proximis consulis natum velit: nec rursus ita veterem, ut Optimum, aut Anicium consulem quærat. Atqui ex nota sunt optimæ, credo: sed nimia vetustas nec habet eam, quam quærimus, suavitatem, nec est jam sanè tolerabilis. Num igitur qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolo sibi haudentem putet? Minime: sed quandam sequatur iracundiam. Sic ego istis censuerim & novam istam quasi de iusto, ac lacu fervidam orationem, fugiendam, nec illam præclaram Thucydidi nimis veterem, tanquam Anicia nam notam, persequendam. Ipse enim Thucydides si *postea* videret, multo maturior fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dii boni! quid, quæso, nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? At non assequimur. Isti enim videlicet Attici nostri, quod volunt assentantur, ne illud quidem intelligunt, non modo ita merito præditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Græcia fierent. At cum isti Attici dicunt, non modo à corona, (quod est ipsum miserabile) sed etiam ab advocatis relinquantur. Quare si anguste, & exiliter dicere, est Atticorum, sint sane Attici: sed in comitium veniant, ad *stantem iudicem* dicant. Subsellio grandiores, & plenioris vocem desiderant. Volo hoc oratori contingat, ut, cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur à corona silentium, deinde crebra assensiones, multæ admirationes, risus cum velit: cum velit, fletus: ut, qui hæc procul videat, etiam si, quid agatur, nesciat: at placere tamen, & *in scena esse Rescriptum* intelligat. Hæc cui contingat, eum scito Atticè dicere, ut de periculis audivimus, ut de Hyperide, ut de *Æschino*, de ipso quidem Demosthene maximè. Sin autem acutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & ex siccatum genus orationis probant, nec illo graviore ornatu oratorio utuntur, & hoc proprium esse Atticorum volunt: rectè laudant. Est enim in arte tanta, tamque varis, etiam huic minutæ subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Atticè, iidem bene: sed, ut omnes qui bene, iidem etiam Atticè dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sanè quidem, inquit Brutus: quamquam ista mihi tua fuit perjuranda à proposito conatus, sed interpellare nolui. Nunc, quoniam ad perorandum spectare videtur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu verò, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, *ironiam* illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, & Xenophontis, & *Æschini* libris utitur, facietam, & elegantem puto. est enim & minimè inepti hominis, & ejusdem etiam faciet, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ipsum detrabere, eis tribuere

illudentem, qui eam sibi arrogat: ut apud Platonem Socrates in cælum esset laudibus Protogoræ, Hippiorum, Prodicum, Gorgiam, ceteros: se autem omnium rerum inscium fingit, & rudem. decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. Sed in historia, qua tu es usus in omni sermone, cum, qualis quisque orator fuisset, exponeres, vide, quæso, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quàm in testimonio. Quoriam, inquam, illuc: non enim intelligo. Quis primum, inquit, ita laudavisti quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem inducere. Equidem in quibusdam risum vix tenebam, cum Attico Lyfiæ Catonem nostrum comparabas, magnum mehercule hominem, vel potius summum, & singularem virum: nemo dicit fecus: sed oratorem? sed etiam Lyfiæ similem? quo nihil potest esse pictius: bella ironia, si jocareris: sin asseveramus: vide, ne *religio* nobis tam adhibenda sit, quam si testimonium diceremus. Ego enim Catonem tuum, ut civem, ut senatorem, ut imperatorem, ut virum denique cum prudentia, & diligentia, tum omni virtute excellentem, probo: orationes autem ejus, ut illis temporibus, valde laudum. significant enim quandam formam ingenii, sed admodum impolitam, & planè rudem. Origines verò cum omnibus oratoris laudibus referas dices, & Catonem cum Philito & Thucydide comparares, Brutone te id censebas, an mihi probaturum? quos enim ne à Græcis quidem quisquam imitari potest, iis tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem, quale esset copiosè, & ornate dicere? Galbam laudas. si ut illius ætatis principem, assentior: sic enim accepimus: sin ut oratorem, cedo, quæso, orationes, (sunt enim) & dic, hunc, quem tu plus quàm te, amas, Brutum, velle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes, paulum hic tibi assentior, modo ita taudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cujus tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius. addis etiam nescio quid augustius, nomine nos capis summi viri, vitæque elegantissimæ verissimæ laudibus. Remove hæc: ne ista dulcis oratio ita sit abjecta, ut eam aspicere nemo velit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio: sed cum in cæteris rebus, tum in dicendo, semper, quo nihil est melius, id laudari, qualecumque est, solet. Iudex idem de Gracchi: etsi de his ea sunt à te dicta, quibus ego assentior, omitto ceteros: venio ad eos, in quibus jam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audivi sine controversia magnos oratores, Crassum, & Antonium: de horum laudibus tibi prorsus assentior: sed tamen non isto modo, ut Polycleti *Danzophorum* sibi Lyliupus ajebat, si tu suasio nem legis Servilii tibi magistrum fuisse. hæc germana ironia est. cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur, quæ de iis ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modo de Cælio dixeris. ii enim fuerunt ceteri oratores. quanti autem, & quales, tu videris. Nam illud minus curo, quod concessisti operarios omnes, ut mihi videantur *more voluisse* nonnulli, ut à te in oratorum numerum referrentur. Hæc cum ille dixisset, 2 Longi sermonis initium depulisti. inquam, Attice, remque commovisti, nova disputatione dignam, quam in aliud tempus differamus. Volvendi enim sunt libri cum aliorum, tum in primis Catonis, intelliges, nihil illius lineamentis, nisi eorum pigmentorum quæ inventa nondum erant, florem, & colorem, defuisse. Nam de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere: alium, ut arbitror, neminem. Nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eam orationem mihi magistrum fuisse dixerim. nam etsi tu melius existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate: tamen,

1. Quis, quæso, aut aliud agimus? Emendatio est Pauli Manutii. antea enim legebatur: quid quæso, aut.

2. Longi sermonis initium depulisti. Sic & Pal. & Cujac. Nanctius & Lambinus adhiberent *arsulisti*. Victorius *populisti*.

tamen adoleſcentes quid in Latinis potius imitaremur, non habebamus. Quod autem plures à nobis nominati ſunt, eo pertinuit (ut paulo ante dixi) quod intelligi volui, in eo, cuius omnes cupidiffimi eſſent, quam pauci digni nomine evaderent. Quare *εγωνα* me, ne ſi Africanus quidem fuit, (ut ait in hiſtoria ſua C. Fannius) exiſtimari velim. Ut voles, inquit Atticus. Ego enim non alienum à te putabam, quod & in Africano fuiſſet, & in Socrate. Tum Brutus, De iſto poſtea: ſed tu (inquit, me intruens) orationes nobis veteres explicabis? *1* Verò, inquam, Brute: ſed in Cumano, aut in Tuſculano, aliquando, ſi modò licebit: quoniam utroque in loco vicini ſumus. Sed jam ad id, unde digreſſi ſumus, revertamur. Hortenſius igitur cum admodum adoleſcens orſus eſſet in foro dicere, celeriter ad majores cauſas adhiberi cœptus eſt, quamquam incidere in Cotta, & Sulpicii ætatem, qui annis decem majores excellentem Cræſſo, & Antonio, deinde Philippo, poſt Julio, cum iis iſtis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quantum in illo cognoviſſe me arbitror, ut quæ ſecum commentatus eſſet, ea ſine ſcripto verbis eiſdem redderet, quibus cogitaviſſet. hoc adjuvante ille tan to ſic utebatur, ut ſua & commentata, & ſcripta, & nullo referente omnia adverſariorum dicta meminifſet. Ardebat autem cupiditate ſic, ut in nullo umquam flagrantius ſtudium viderim. nullum enim patiebatuſſe diem, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum, ſepiffimè autem eodem die utrumque faciebat. Attruleratque minimè vulgare genus dicendi: duas quidem res, quas nemo alius: partitiones, quibus de rebus dicturus eſſet, & 2 collectiones, memor & quæ eſſent dicta contrà, quæque ipſe dixiſſet. Erat in verborum ſplendore elegans, compoſitione aptus, facultate copioſus: eaque erat cum ſummo ingenio, tum exercitationibus maximis, conſecutus. rem complectebatur memoriter, dividebat acutè: nec prætermittere ferè quiddam, quod eſſet in cauſa, aut ad confirmandum, aut ad refellendum: vox canora, & ſuavis. motus & geſtus etiam plus artis habebat, quam erat oratori ſatis. Hoc igitur floſcente, Cræſſus eſt mortuus, Cotta pulſus, judicia intermiſſa bello, nos in forum venimus. Erat Hortenſius in bello, primo anno, miles, altero tribunus militum: Sulpicius legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur una lege iudicium *Varia*, ceteris propter bellum intermiſſis: qui frequentes aderant (quamquam pro ſe ipſi dicebant) oratores non illi quidem principes L. Memmius, & Q. Pompejus, ſed oratores tamen, teſte diſſerto uterque Philippo, cuius in teſtimonio contentio & vim accuſatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magiſtratus erant, quoridieque ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus plebis tum C. Curio: quamquam is quidem ſilebat, ut erat ſemel à concione univerſa relictus. Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, ſed tamen non infans: diſerti autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius: & ii quidem habitabant in roſtris. C. etiam Julius, ædilis cutulis quotidie ferè accuratas conciones habebat: ſed me cupidiffimum audiendi primus dolor percuffit. Cotta cum eſt expulſus, reliquos frequenter audiens acertimo ſtudio tenebar, quoridieque & ſcribens, & legens, & commentans, oratoris tantum exercitationibus contentus non eram. Jam conſequenti anno Q. Varius ſua lege damnatus exceſſerat. Ego autem, juris civilis ſtudio, multum operæ dabam Q. Scævola, P. F. qui quamquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen, conſulentiſſimis reſpondendo, ſtudioſius audiendi docebat. Atque huic anno proximus Sulla conſule, &

Pompejo fuit. tum P. Sulpicii in tribunatu quotidie concionanis totum genus dicendi penitus cognovimus. eodemque tempore cum princeps Academia Philo cum Athenienſium optimatibus Mithridatico bello domo profuſiſſet, Romamque veniſſet, totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philoſophiam ſtudio concitatus, in quo hoc etiam commorabar attentius, quod etſi rerum ipſarum varietas, & magnitudo ſumma me *deleſtatione* retinebat; tamen ſublata jam eſſe in perpetuum ratio iudiciorum videbatur. Occiderat Sulpicius illo anno, treſque proximò trium ætatum oratores erant crudeliſſimè interfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius. Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, & actori ſummo cauſarum, & magiſtro. Hæc etſi videntur eſſe à propoſita ratione diverſa, tamen idcirco à me proferuntur, ut noſtrum curſum perſpicere, quoniam voluifſi, Brute, poſſis, (nam Attico hæc nota ſunt) & videre quemadmodum ſimus in ſpatio Q. Hortenſium ipſius veſtigiiſſe perſecuti. Triennium ferè fuit urbs ſine armis, ſed oratorum aut interitu, aut diſceſſu, aut fuga, (nam aberant etiam adoleſcentes M. Cræſſus, & Lentuli duo) primas in cauſis agebat Hortenſius: magis, magiſque quotidie probatur Antifſtius, Piſo ſæpe dicebat: minus ſæpe Pomponius, raro Carbo: ſemel aut iterum Philippus. At verò ego hoc tempore omni nocte & dies in omnium doctriinarum meditatione verſabar. Eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitaviſſet apud me, mecumque vixiſſet, nuper eſt domi mea mortuus. à quo cum in aliis rebus, tum ſtudioſiſſimè in *dialectica* exercebar: quæ quaſi contracta, & adſtricta eloquentia putanda eſt: ſine qua etiam tu, Brute, iudicaviſti, te illam juſtam eloquentiam, quam dialectica dilatatam eſſe putant, conſequi non poſſe. Huic ego doctori, & ejus artibus variis, atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus eſſet. Commentabar declamans, (ſic enim nunc loquuntur) ſæpe cum M. Piſone, & cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quotidie: idque faciebam multum etiam Latine, ſed Græcè ſæpius: vel quòd *Græca oratio* plura ornamenta ſuppeditans, conſuetudinem ſimiliter Latine dicendi afferrebat: vel quòd à Græcis ſummis doctores, niſi Græcè dicerem, neque corrigi poſſem, neque doceri: Tumultus interim pro recuperanda republica, & crudelis interitus oratorum trium, Scævola, Carbonis, Antifſtii: reditus Cottæ Curionis, Cræſſi, Lentulorum, Pompeji: leges & judicia conſtituta: recuperata republica: ex numero autem oratorum Pomponius, Cenſorinus, Murena ſublati. tum primum nos ad cauſas & privatas, & publicas adire cœpimus, non ut in foro *diſceremus*, quod plerique fecerunt, ſed ut quantum nos efficere poſuiſſemus, docti in forum veniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sulla, legatus ad ſenatum de Rhodiorum præmiis venerat. Itaque prima cauſa publica, pro Sex. Roſcio diſta, & tantum commendationis habuit, ut non ulla eſſet, quæ non digna noſtro patrocinio videretur. deinceps inde multa, quas non minus diligenter elaboratas, & tanquam elucubratas afferebamus. Nunc, quoniam totum me non *navo* aliquo aut *crepundis*, ſed corpore omni vidèris velle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quæ fortaſſe videantur minus neceſſaria. Erat eo tempore in nobis ſumma gracilitas, & infirmitas corporis: procerum & tenuè collum: qui habitus, & quæ figura non procul abeſſe putatur à vitæ periculo, ſi accedit labor, & *laterum* magna contentio. Eoque magis hoc eos, quibus eram carus, commovebat, quòd omnia ſine remiſſione, ſine varietate, vi ſumma

M

ſumma

1. Verò, inquam Brute.) Lambinus, Ego verò inquam, Cr. ſed contra veteres libros. & ſic locutus non ſemel; ut lib. II. Tuſc. cap. II. lib. I. Divinat. cap. 46. pro Rullo denique, & Murena.

2. Ereſtillimè.) Pal. & Cujacianus conſiſtenter, quod tale eſſe pu-

tabat Guelhelmus, ut de eo quæri poſſet.

3. Tantum commendationis habuit.) Vterque ille ſcriptus habet, nihil pejor, ſi non melius.

summa vocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici, & medici hortarentur, ut causas agere desisterem: quod vis potius periculum mihi adendum, quam à sperata dicendi gloria quiescendum putavi. Sed cum censerem, remissione, & moderatione vocis, & commutato genere dicendi, me & periculum vitare posse, & temperatius dicere: ut consuetudinem dicendi mutarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaque cum essem biennium versatus in causis, & jam in foro celebratum meum nomen esset: Roma sum perfectus. Cum venissem Athenas, sex menses cum Antiocho, veteris Academiae nobilissimo, & prudentissimo philosopho, sui, studiumque philosophiae nunquam intermissum, à primaque adolecentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore, & doctore renovavi. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetrium Syrum, veterem, & non ignobilem dicendi magistrum, studiosè exerceri solebam. Post à me Asia tota peragrata est, cum summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar ipsis lubentibus, quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, meo iudicio, tota Asia, illis temporibus, disertissimus: &, si nihil habere mole stiatum, nec inopiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari rectè potest. Assiduissimè autem mecum fuit Dionysius Magnes. erat etiam Æschylus Gnidius, Adramitenus Xenocles. hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. Quibus non contentus, Rhodum veni, meque ad eundem, quem Romæ audiveram, Molonem, applicavi, cum actorem in veris causis, scriptoremque præstantem, tum in notandis, animadvertendisque vitiis, & instituendo, docendoque prudentissimum. Is dedit operam (si modò id consequi potuit) ut nimis redundantis nos, & superfluentes juvenis quædam dicendi impunitate, & licentia, reprimeret, & quali extra ripas disfluentis coerceret. Ita recepi me biennio post, non modò exercitior, sed propè mutatus. nam & contentio nimia vocis reciderat, & quasi resererat oratio, lateribusque vires, & corporis mediocris habitus accesserat. Duo tum excellēbant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius: quorum alter remissus, & lenis, & propriis verbis comprehendens solute, & facile sententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum, Brute, jam deflorescentem cognovisti, sed verborum, & actionis genere commotior. Itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse, quod à dicendi ardore eram propior, & atate conjunctior. Etenim videram in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere parteis Hortensium: ACREM ENIM oratorem, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, forique strepitus desiderat. Unum igitur annum, cum rediissemus ex Asia, causas nobiles egimus, cum quaesturam nos, consulatum Cotta, adilitatem peteret Hortensius. Interim me quaestorem Siciliensis excepit annus: Cotta ex consulatu est profectus in Galliam princeps & erat, & habebatur Hortensius. Cum autem anno post à Sicilia me recepissem, jam videbatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa videor de me, ipse præsertim: sed omni huic sermone propositum est, non ut ingenium, & eloquentiam meam perspicias, unde longè absum, sed ut laborem, & industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium ferè versatus, tum in patrocinio Siciliensi maximè in certamen veni designatus adilis cum designato consule Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, verumetiam præcepta quædam desiderat: quid tanquam notandum, & animadvertendum sit in Hortensio, breviter licet dicere. Nam is post consulatum (credo quod videret, ex consularibus neminem esse serum comparandum, negligeret au-

tem eos, qui consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puro fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia voluit *beatius*, ut ipse putabat, remissius certe vivere. Primus, & secundus annus, & tertius tantum quasi de *pictura* veteris colore detraxerat, quantum non quis unus ex populo, sed existimator doctus, & intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, & in ceteris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate, & continuatione verborum ad hærensens, sui dissimilior videbatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus, cum omni genere *exercitationis*, tum maxime stilo, nostrum illud, quod erat, augere, quantumcumque erat. Atque (ut multa omittam) in hoc spatio, & in his post adilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari voluntate sum factus. Nam cum propter assiduitatem in causis, & industriam, tum propter inquisitius, & minime vulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi *novitate* converterem. Nihil de me dicam: dicam de ceteris, quorum nemo erat, qui videretur exquisitius, quam vulgus hominum, studuisse litteris: quibus fons perfecta eloquentiæ continetur: nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omnium benefactorum, beneque doctorum: nemo, qui jus civile didicisset, rem ad privatas causas, & ad oratoris prudentiam, maximè necessariam: nemo, qui *memoriam* rerum Romanarum teneret: ex qua, si quando opus esset, ab interis locupletissimos testes excitaret: nemo, qui breviter, arguteque, incluso adversario, laxaret iudicium animos, atque à severitate paulisper ad hilaritatem, risumque traduceret: nemo, qui dilatare posset, atque à propria ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad communem quaestionem universi generis orationem traduceret: nemo, qui delectandi gratia digredi parumper à causa: nemo, qui ad iracundiam magnopere iudicem: nemo, qui ad fletum posset adducere: nemo, qui animum ejus, (quod unum est oratoris maxime proprium) quocumque res postularet, impolleret. Itaque, cum jam pænè evanisset Hortensius, & ego anno meo, sexto autem post illum Cos. Cos. factus essem, revocare se ad industriam cepit: ne, cum pares honore essemus, aliqua re superiores videremur. Sic duodecim post meum consulatum annos in maximis causis, cum ego mihi illum, sibi me ille anteferebat, conjunctissimè veritati sumus: consularisque meus, qui illum primò leviter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gestarum, quas ille admirabatur, laude conjunxerat. Maximè verò perspecta est utriusque nostram exercitatio, paullo antè quam perterritum armis hoc studium, Brute, nostrum conticuit subito, & obmutuit: cum lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius eandem, *novi* veniebamus quotidie, quibus quidem causis tu etiam, Brute, præsto fuisti, compluresque & nobiscum, & solus egisti: ut, qui non satis diu vixerit Hortensius, tamen hunc cursum consecerit. Annis autè decem causas agere cepit, quam tu es natus. Idem quarto, & sexagesimo anno perpaucis ante mortem diebus, unà tecum focerum tuum defendit Appium. Dicendi autem genus quod fuerit injutroque, orationes utriusque etiam posteris nostris indicabunt. Sed, si quaerimus, cur adolescens magis *florueris* dicendo, quam senior Hortensius: causas reperimus verissimas duas: Primam, quòd genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ magis concessum, quam senectuti. Genera autem *Asiatica dictiois*, duo sunt: Unum sententiosum, & argutum, sententis non tam gravibus, & severis, quam consiniis & venustis: qualis in historia Timæus, in dicendo autem, pueris nobis, Hierocles Alabandæus, magis etiam Menecles, frater ejus fuit: quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asiatico in genere, laudabiles. Aliud autem genus est non tam sententis frequentatum, quam verbis volucere, atque incitatum: quali est nunc

Asia tota, nec flumine solum orationis, sed etiam exornato, & faceto genere verborum: in quo fuit Aeschylus Gnidius, & meus aequalis Milesius Aeschines. in his erat admirabilis orationis cursus, ornata sententiarum concinnitas non erat. Hac autem (ut dixi) genera dicendi, aptiora sunt adolescentibus: in senibus gravitatem non habent. Itaque Hortensius utroque genere florens, clamores faciebat adolescens. Habebat enim & Menechium illud studium crebrarum, vniuersarumque sententiarum: in quibus, ut in illo Græco, sic in hoc, erant quædam magis venusta, dulcesque sententiæ, quam aut *necessaria*, aut interdum *utiles*. Et erat oratio cum incitata, & vibrans, tum etiam accurata, & polita. Non probantur hæc senibus. sæpe videbam cum irridentem, tum etiam irascentem, & stomachantem Philippum: sed MIRABANTUR adolescentes, multitudo movebatur. Erat excellens iudicio vulgi, & facile primas tenebat adolescens. Est enim genus illud dicendi, auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati videbatur: & certè, quod & ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, verborumque adstricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed, cum jam honores, & illa senior auctoritas *græuius quiddam* requireret: remanebat idem, nec decebat idem: quodque exercitationem, studiumque dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritasque sententiarum pristina manebat, sed ea vestitu illo orationis, quo confueverat, ornata non erat. hoc tibi ille, Brute, minus fortasse placuit, quam placuisset, si illum flagrantem studio, & florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus, Ego verò, inquit, & ista, quæ dicis, video quælia sint, & Hortensium magnum oratorem semper putavi, maximeque probavi pro Messalla dicentem, cum tu abfuisi. Sic ferunt, inquam, idque declarat totidem, quot dixi (ut ajunt) scripta verbis oratio. Ergo ille à Crasso consule, & Scævola usque ad Paulum & Marcellum consules floruit: nos in eodem cursu fuimus à Sulla dictatore, ad eosdem ferè consules. Sic Q. Hortensii vox extincta fato suo est, nostra, publico. Melius, quæso, ominare, inquit Brutus. Sit sanè ut vis, inquam: & id non tam mea causa, quam tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non vidit cum fierent, quæ providit futura. Sæpe enim inter nos impendentis casus dessevimus, cum belli civilis *causus*, in privatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico consilio esse exclusam videremus. Sed illum videtur felicitas ipsius, quæ semper est usus, ab eis miseris, quæ consecuta sunt, morte vindicasse. Nos autem, Brute, quoniam post Hortensii, clarissimi oratoris, mortem orbis eloquentiæ quasi *tutores* relictum sumus, domi teneamus eam sæptam liberali custo-

dia: & hos ignotos, atque impudentes procos repudiemus, tueamurque, ut adultam virginem, castè, & ab armatorum impetu, quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo, mo in vitam paulle serius, tanquam in viam, ingressum, priusquam confectam iter sit, in hanc reipub. noctem incidisse: tamen ea consolatione luffentor, quam tu mihi, Brute, adhibuisti tuis suavissimis litteris: quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quæ de me, etiam me tacente, ipsa loquerentur, mortuoque viverent, quæ, si rectè esset, salute reip.; sin secus, interitu ipso, testimonium meorum de rep. confiliorum darent. Sed in te intuens, Brute, doleo; cujus in adolescentiam, per medias laudes, 1. quasi quadrigis vehementem, transversa incurrit misera fortuna reip. 2. hic me dolor tangit, hæc me cura sollicitat, & hunc mecum, socium ejusdem & amoris, & iudicii. Tibi favemus, te tua frui virtute cupimus: tibi optamus eam temp. in qua duorum generum amplissimorum renovare memoriam, atque augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum: tu illic veneras unus, qui non linguam modò acuisse exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletavisses graviorum artium *instrumentis*, & iisdem artibus decus omne virtutis cum summa eloquentiæ laude junxisses. Ex te duplex nos afficit sollicitudo, quod & ipse republ. careas, & illa te. Tu tamen (etsi cursum ingenii tui, Brute, premit hæc importuna clades civitatis) contine te in tuis perennibus studiis, & effice id, quod jam propemodum, vel planè potius effecerat, ut te eripias ex ea, quam ego congeffi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te, ornatum uberrimis artibus quas cum domo haurire non posses, accessivisti ex urbe ea, quæ *domus* est semper habita doctrinæ, numerari in vulgo patronorum. Nam quid te exercuit Pammenes, vir longe eloquentissimus Græciæ? quid illa vetus Academia, atque ejus heres Aristus, hospes, & familiaris meus, siquidem similes majoris partis oratorum futuri sumus? nonne cernimus, vix 3. *singulis ætatibus* binos oratores laudabileis constituisse? Galba fuit inter tot æquales unus excellens, cui (quemadmodum accepimus) & Cato cedebat senior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus postea, deinde Carbo. Nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi: quorum tamen ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta nondum fuit. Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpicius, Hortensius, nihil dico amplius: tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, * si operosa est concursatio magis opportuno- **

M 3

M. TVL-

1. Quæ quadrigis vehentem.] Laminus maluit *velantem*, quem jure reprehendit Rubenius lib. 1. Electorum cap. 4.

2. Hic me dolor tangit, hæc me cura sollicitat.] Corradus corrigat *angit*, quem secutus est Laminus, sed si auscultabimus Palatinos nota ea vox

abjicienda venit.

3. *Singulis ætatibus constituisse.*] Inclinat Rivius in *existisse*, ita tamen ut non sollicitaret vulgatam, sed id profus receptum Laminus, contra libros editos scriptoque.

MARCUM BRUTUM ORATOR.

Roganti Bruto praescribit qua sit optima species & quasi figura dicendi: seu quod eloquentia genus summum & perfectissimum. Hac adumbratione excellentiam neminem tereri oportere. Honestum enim esse, prima sequentem in secundi & tertii consistere. In praesentibus rebus, magna esse, qua sint optimi proxima. Perfecta eloquentia speciem animo videri, auribus audiri, re ipsa non videri. b Eloquentem perfectum & absolutum sine philosophia effici non posse. c Tria dicendi esse genera, grandiloquum, tenue (quod & cautum) intermedium & quastemperatum. d In his omnibus Demosthenem excellisse, hunc Atticè dicere volentibus imitandum, quo nec Athena magis Attica, e ¶ Eos qui se ad Atticorum aures teretes & religiosae accommodat, Atticè dicere, quibus anticipatum dicendi genus placeat, sed quid emulabatur, nihil insolens aut ineptum ornate, graviter, copiose (hi tenues, summissi, acuti) non qui Lyfiam aut Theucydidem, aut Xenophontem: sed qui ab Ifostrate (qui primus instituit dilatare verbum & mollioribus numeris explere sententias, & in Epidictico excelluit) orationis petas incubabula. f Tria videnda esse hinc oratori, quid, quo loco, & quomodo dicat. g Priora illa duo, hoc est, invenire & iudicare proprium esse magis prudentia quam eloquentia. h Et tamen oratorem nosse debere argumentum & rationum locos: sed & quastionum signa: E quibus controversiam qua quaeritur quid sit, necesse sit, definitioibus: quale sit recti pravique partibus tractabit. In infinita quaestioni, qua thesauri translatione se exercebit, Locum utitur aptis communibus, delictis, mollioribus, occultabit qua diu non poterunt: affret probabiliora, inventa collocabit, aditus causa faciet honestos & illustres, occupat animi, infirmabit contraria. Firmissima primis & postremis: leviora mediis collocabit. i Ab his videndum quomodo dicat: se genus orationis optimum (alii enim graves, tenues, temperati) k Id autem consistit in agendo nimirum & eloquendo. Atonem esse quasi corporis quandam eloquentiam, qua voce, motu, gestu, vultu conflet. Vicis mutatione in esse, quot animorum: Acutam, inflexam & gravem in dicendo quandam cantum obscuriorum esse vocis bonitatem optandam, statum, vultum, oculis, quot animorum: Acutam, inflexam & gravem in dicendo quandam cantum obscuriorum esse vocis bonitatem optandam, statum, vultum, non inveniendo, componendo, aut agendo eloquentem dici. m Hanc eloquentiam separandam esse a philosophorum, sophistarum, historiolorum, putarum eloquentia. n Esse eloquentis officium in foro civilibusque causis ita dicere, ut probet (id necessitatis) delectet (id suavitatis), & stellas (id victoria) Priori parte subtilis: secunda mediis, tertia vehemens esse debet, o Decorum (quod & ἄγχιον) in sententiis & verbis ser vabit, idque quod & loco, tempore, auditoribus personis, causa denique ipsi erit consentaneum. p Consuetudinem dicendi imitabitur, ab indidertis re potius, quam opinione differet: ut qui eorum audians, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidant se posse dicere. Eju oratio non plurimum sanguinis oris, sed tamen succum habeat: & integra ejus valitudine. Vinculum numerorum ita erit exemptus, sic tamen ut non vageatur, aut licenter erret. Verba verbis quasi coagmentatione negliget, removebit succum, dicit pure, Latine, dilucide, decore observato, acutus crebrumque sententiis interpositus. Propriis verbis utitur: in faciendis, non audeat, in transferendis verecundus & parvus: in proficiis (ut & reliquis verborum & sententiarum ornamentis) demissus: & in translatis crebrus. Verba concinne (sine elaborationem & aucupium tamen) collocabit: sales riri admiscebit. Qua qui faciet, summissus, enucleatus, humilis, tenuis, acutus & subtilis erit orator: sed tamen magnus & germanus Atticus, si non maximus, q Medius vero seu intermedius & temperatus inter summum, de quo diximus, & grandiloquum, quoque in genere praestitit Demetrius Phalereus, tratatus, vocatus, seu hypallage, & metonymia, ἡγεῖται, ἡγεῖται, ἡγεῖται omnibus denique luminibus verborum, multis sententiarum, eruditus disputationibus, locis communibus, sine contentione tamen utitur: e philosophorum & sophistarum scholis talis evadet: non tamen comparandus superioris, de quo dictum, hoc est, summissi. r ¶ Atque in quem quarimus est orator: quem animo non manu prehendimus, quem nunquam videt. Antonius, qui humilia subtiliter, seu parva summissis: magna graviter, modestiora seu modica, temperate potest dicere. s qui facultati suae lateq, dicendi, vicinam & finitimam dialecticorum scientiam, hoc est, disputandi seu loquendi adpunerit. t qui omnis philosophia notis & tractatos locos habeat, qui ne physicorum & divinarum quidem sit ignarus. u sed nec humani juris & civitatis, sed nec historiae etiam externa. x Causarum & controversiarum seu quastionum genera habebit cognita: an ex re (de vero recto nomine) an ex verbo ambiguo aut contrario orator quastio, an ex pugna sententia dicentis & verborum, y Praecepta argumentorum cognita quoque habebit: quorum magnus usus est oratori. Videbit quid deceat, ut sit temporum, causarum, & personarum moderator. z Versabitur quoque in augendis & abjiciendis rebus. aa Movebit animos auditoris & iudicis moderate, vel inuitate. bb Formam & characterem orationis illuminabit verbis simplicibus vel collocatis. cc sed & sententiis. dd ¶ Verba suavissima apte collocabit, ut inter se quam aptissime cohaereant extrema cum primis. ee Qua in parte veteres peccabant in vocalium crebra conversione, & consonantium elisione extrema vocis: in hominum nominibus contrahendis (tamen si id omnium causa fieri possit) in verbis duobus pluribusque simul unguendis. Dicebant enim, pro exinde, cum nobis, cum me, cum te: dium, meum, exitium, consilium, augurium, exitium, prodigium, horrifimum, portentum, armium, fabrum, prociam, duum & trium, virum, seheriticos nunquam: nosse, iudicasse, scripsere, visdem pro esdem. Quibus in rebus ita ditionibus quarum extrema syllaba bus esset. ff ¶ Prater superiora oratori cura fuerit, ut oratio orbem suum conscias, id est, ut ratione finiat, idque vel sponte sua, vel quadam concinnitate verborum, ut si casus similes habeat eadem oratio, si paribus paria, contraria, contrariis opponuntur. gg ¶ Sed & illud cura oratori fuerit, ut oratio orbem suum conscias, id est, ut ratione finiat, idque vel sponte sua, vel quadam concinnitate verborum, ut si casus similes habeat eadem oratio, si paribus paria, contraria, contrariis opponuntur. hh Cujus obferationis prima Origo est Ifostrate, & Gorgias: Causa, voluptas certissima. ii kk Natura vero talis est ut sit oratione quidam numerus. ll Vi petiti sunt a poetis numeri ipsi pedibus constantes. mm Deinde hoc considerandum, qui numeri cadunt in orationem: sunt qui jambicum putent: Epodos & anapaestum admittit: spondium & trochaicum rejicit. Aristoteles heroum numerum & iamnum non admittit:

admittit: paena probat ut & Theophrastus, & Theodectes. Cicero vero vult omnes in oratione esse quasi permixtos & confusos pedes, frequentiore tamen paena. **III** Est & in hac parte tenendum numerus pro genere orationis variandis esse. In humilis & demisso sermone, laevium: in ampliori paena: frequentiore in utroque dactylum permiscendum esse. **OO** pp Sed & in primis ut in extremis partibus orationis numerus usque pariter, duresis esse a poetis: neque semper numerus fieri, sed aut concinnitate & constructione verborum. **99** Ullus numerus in serbandis est, ut Historici & qui in Epidictico genere versantur, imitentur numerus Socratus aut Theopompi: oratores vero ne passim, sed cum opus est, numerus utantur. **xx** Opus est autem in laudationibus, in amplificanda re, nec tantum in peroratore, sed & in orationis reliquis partibus. **ff** Deinde numeri ac pedes mutandi, uti orationem incitatam aut tardam esse volumus, ut uti Numerosam orationem non numero fieri, sed compositione & genere: las que incisae & membra dicuntur, usque pariter. **xx** Sine numeris infantem & sepiam esse orationem. **yy** ¶ Et haec Ciceronis de oratore iudicium est.

VTRVM difficilius, aut majus esset negare tibi saepius idem roganti, an efficere id, quod rogaes, diu, multumque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei, quem unice diligere, cuique me carissimum esse sentirem, praesertim & iusta petenti, & praefata cupienti, durum admodum mihi videbatur: & suscipere tantam rem, quantum non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar esse ejus, qui vereretur reprehensionem doctorem, atque prudentium. Quid enim est majus, quam cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, judicare, quae sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me saepius rogans, aggrediar, non tam perficendi spe, quam experiendi voluntate. Malo enim, cum studio tuo sum obsecratus, desiderari a te prudentiam meam, quam, si id non fecerim, benevolentiam. Quae igitur, idque iam saepius, quod eloquentiae genus prohem maximè & quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum & perfectissimum iudicem. In quo vereor, ne si id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quaeris, expressero: tardem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. Sed **PAR EST** omnis omnia experiri, qui res magnas, & magno opere expetendas concupiverunt. Quod si quem aut natura sua, aut illa praestant ingenii vis forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum, quem poterit. **PRIMA** enim sequentem, honestum est in secundis, tertiusque consistere. **I** Nam in Poëta, non Homero soli locus est (ut de Graecis loquar) aut Archiloco, aut Sophocli, aut Pindaro: sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec verò Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis: nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, & copia, ceterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri deteriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis temoverunt, qui aut Jalyi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Cox Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulacro Jovis Olympii, aut Doryphori statua deteriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quod progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cuiusque genere laus, ut, cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus verò, Graecis quidem, admirabile est, quantum inter omnes unus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores, magni, & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est cur eorum, qui se studio eloquentiae dederunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam **NEQUE ILLUD** ipsum, quod est optimum, desperandum est: & **IN PRAESTANTIBUS** rebus, magna sunt ea, quae sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quaro, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit

esse praetantius: quod in perpetuitate dicendi non saepe, atque haud scio an umquam, in aliqua autem parte cluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulcrum, quo non pulcrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimat, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest: cogitatione tantum, & mente complectimur. Itaque & Phidiae simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis, quas nominavi, cogitare tamen possumus pulciora. Nec verò ille artifex, cum faceret Jovis formam, aut Minervae, contemplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente insidebat species pulcritudinis eximia quaedam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem, artem, & manum dirigebat. Ut igitur in formis, & figuris est aliquid perfectum, & excellens, cuius ad cogitatum speciem imitando referuntur ea, 2 quae sub oculis ipsa cadunt: sic perfectae eloquentiae speciem animo videmus, effigiem auribus quaerimus. Has rerum formas appellat *ideas* ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor, & magister, Plato: easque gigni negat, & ait semper esse, ac ratione, & intelligentia contineri: cetera nasci, occidere, fluere, labi: nec diutius esse uno, & eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione, & via disputetur, id est ad ultimam sui generis formam, speciemque redigendum. (b) Ac video, hanc primam ingressione meam non ex oratoris disputationibus ductam, sed è media philosophia repetitam, & eam quidem cum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid haec pertineat ad ea, quae quaerimus: quibus satisfacet res ipsa cognita, ut non sine causa alitè repetita videatur: aut reprehendent, quod inusitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem & me saepe *nova videri* dicere intelligo, cum per vetera dicam, sed inaudita perisique: & fateor, me oratorem, si modo sim, ut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatii existisse. Illa enim sunt curricula multiplicium, variorumque sermonum, in quibus Platonis primùm impressa sunt vestigia: sed & huius, & aliorum philosophorum disputationibus & exagiatas maxime orator est, & adjutus. Omnis enim abertas, & quasi silva dicendi, ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forensis causas: quas, ut illi ipsi dicere solebant, *agroribus Musi* reliquerunt. Sic eloquentia haec forensis, ipta à philosophis, & repudiata, multis quidem illa adjuventis, magnisque caruit: sed tamen ornata verbis, atque sententiis, iactationem habuit in populo, nec paucorum iudicium, reprehensionemque pertimuit. Ita & doctis eloquenti popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, (quod post magis intelligitur) **SINE PHILOSOPHIA** non posse effici, quem quaerimus: eloquentem: non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adjuvet, ut palestra hifirionem parva enim magnis saepe re-

M 3

Crisime

I An in poetis, etc.] Pall. tres, item Cujacii liber & Memmianus. An in poetis, & ita expressit Aldas Manutius Nepos, sive is fuit Victor Pisanus, qui hunc locum adornavit commentario.

2 Quae sub oculis ipsa cadunt.] Sic legendum ostendit Vetus Victorius lib. xi. Variar. lect. cap. 14. prius così, nec cadunt. Supra quoque

ubi habemus s. & in praestantibus rebus, & Victorii membranae & Gallicanae, nec non Palatinae praefertunt, & in praestantibus rebus, quod habet quo se defendat. sed & nostri codices Eiectorales item Memmianus, pro illo sicut usque pariter, habent usque pariter, quod dictum putat Gulielmius, ut sicut dicitur.

conferantur. nam nec latius, nec copiosius de magnis, variisque rebus sine philosophia potest quisquam dicere. Si quidem etiam in Phaedro Platonis hoc Periclem præstitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ physici fuerit auditor: à quo censer, cum, cum alia præclara quædam, & magnifica didicisset, uberem, & fecundam fuisse, gnarumque (quod est eloquentia maximum) quibus orationis modis, quæque animorum partes pellerentur, quod idem de Demosthene existimari potest: cujus ex epistolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec verò sine philosophorum disciplina, genus, & speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explere, nec tribuere in partem possumus: nec iudicare, quæ vera, quæ falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de *virtute oratorum*, cujus cognitio magnam orationis suppeditat copiam, de vita, de officiis, de virtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina, aut dici, aut intelligi potest? Ad has tot, tantasque res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, quæ sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut veram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est: & ab aliis rerum, ab aliis verborum doctrina quaritur. Itaque M. Antonius, cui vel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat aras, vir natura peracutus, & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, *Disertus* ait se vidisse multos, eloquentem omnino neminem. Infidebat videlicet in ejus mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in aliis desiderans, neminem planè, qui rectè appellari eloquens posset, videbat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putavit; habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Investigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem nunquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit, quem si imitari, atque exprimere non possumus, quod idem ille vix Deo concessum esse dicebat: at qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. (e) Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floverunt: peræquæ autem (id quod volumus) perpauci in omnibus. Nam & *grandiloqui*, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum gravitate, & maiestate verborum, vehementes, varii, copiosi, graves: ad permovendos, & convertendos animos instructi, & parati. quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa: alii levi, & instructa, & terminata: Et contra *tenuis*, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non amplexa, facientes, subtili quadam, & pressa oratione limati. In eodemque genere alii callidi, sed impoliti, & consulto rudium similes & imperitorum: alii in eadem jejunitate concinniores, id est, faceti, florentes etiam, & leviter ornati. Est autem quidam interjectus, inter hos medius: & quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, & ut cinnus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps; vel utriusque (si verum querimus) potius expertus. Ille uno tenore, ut ajunt, in dicendo fuit, nihil afferens præter facilitatem, & æquabilitatem: aut addit aliquos, ut in corona, *toros*, omnemque orationem ornamentis modicis verborum, sententiarumque distinguit. (d) Horum singulorum generum quicumque vim singulis consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Sed querendum est, satisne id, quod volumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui iidem ornate, ac gravi-

ter, iidem versute & subtiliter dicerent. Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus, esset egregium non quare *externa*, domesticis esse contentos, sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios, vel quod amarem meos, 2 recordor longè omnibus unum anteferre Demosthenem, qui vim accommodavit ad eam, quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognoverim. Hoc nec gravior existit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi Atticè volunt dicere, ut mirentur hunc maximè, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. quid enim sit *Atticum*, discant, eloquentiamque ipsius viribus, non imbecillitate sua, metiantur. (e) Nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere, quæ sit propria laus Atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, & ad eorum arbitrium, & nutum totos se fingunt, & accommodant. Itaque Caria, & Phrygia, & Mylia, quod minime politæ, minimeque elegantes sunt, adseverunt, aptum suis auribus opimum quoddam, & tanquam adipatæ dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato interjecto mari) Rhodii numquam probaverunt, Græci multo minus, Athenienses vero funditus repudiaverunt: quorum semper fuit prudens, *sincerumque iudicium*, nihil ut possent, nisi incorruptum, audire, & elegans. eorum religioni cum serviret orator, nullum verbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem præstitisse diximus ceteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longè optima, summis illis à primo: deinde, dum de legibus disputat, pressius: post sensim incedens, iudices ut vidit ardentes, in reliquis exsultavit audacius. Ac tamen in hoc ipso, diligenter examine verborum omnium pondera, reprehendit Æschines quædam, & exagitat: illudensque, dura, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quinetiam querit ab ipso, cum quidem eum *belluam* appellet, utrum illa verba, an portenta sint: ut Æschini ne Demosthenes quidem videatur Atticè dicere. Facile est enim verbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idque restinctis jam animorum *incendiis* irridere. Itaque se purgans jocatur Demosthenes, negat in eo positas esse *fortunas Græciæ*, in hoc eum, huc, an illuc manum porrexerit. Quoniam igitur modo audiretur Myfius, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur, ut putidus? Cum verò inclinata, ululantiq; voce, more Asiatico, canere cœpisset, quis eum ferret? aut quis potius non juberet auferri? Ad Atticorum igitur aureis teneris, & religiosas, qui se accommodant, ii sunt existimandi *Atticè dicere*. Quorum genera plura sunt, hî unum modò quale sit, suspicantur. Putant enim, qui horridè, inculteque dicat, modò id eleganter, enucleateque faciat, eum solum Atticè dicere. Errant, quod solum: quod Atticè, non falluntur. Istorum enim iudicio si solum illud est Atticum, ne Pericles quidem dixit Atticè, cui primæ sine controversia deferebantur. qui si tenui genere uteretur, numquam ab Aristophane poëta *fulgere, tonare, permiscere Græciam* dictus esset. Dicit igitur Atticè vespertissimus ille scriptor, ac politissimus Lyfias, quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse Atticum in Lyfia, non quod tenuis sit, atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornate verò, & graviter, & copiosè dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Æschines, neve Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se *Thucydidos* esse

(d) *Et quædam rursus amborum.* A Nonio peccata est loci hujus restitutio, qui in libro editis scriptisque marginalibus erat.

(e) *Recordor longè vniuersis, &c.* vulgata, ut *longè*, sed pronomen illud non est in Pall. aut Gallicanis.

esse profertur, novum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lylliam sequuntur, caudicem quendam sequuntur: non illum quidem amplum, atque grandem: subtilem & elegantem tamen, & qui in forensibus causis possit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas, & bella narrat, & proelia graviter sane, & probe: sed nihil ab eo transferri potest ad forensium usum, & publicum. Ipsa illa conciones ita multas habent obscuras, abditasque sententias, *vix ut intelligantur*: quod est in oratione civili vitium vel maximum. QVAE EST autem in hominibus tanta perversitas, ut, inventis frugibus, glande vescantur? An victus hominum, Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Græcorum rhetorum à Thucydide quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus: fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, severus, gravis: non ut in iudiciis verfaret causas, sed ut in historiis bella narraret. Itaque numquam est numeratus orator, nec verò, si historiam non scripsisset, & nomen ejus exstaret, cum praesertim fuisset honoratus, & nobilis. Hujus tamen nemo neque verborum, neque sententiarum gravitatem imitatur: sed, cum mutila quadam, & hiantia locuti sunt, quæ vel sine magistro facere poterunt, germanos se putant esse Thucydidas. Nactus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cuperet: cujus sermo est ille quidem melle dulcior, sed à forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognovit Antonius. Magnum opus omnino & arduum, Brute, conatur: sed nihil difficile armante puto. Amo autem, & semper amavi ingenium, studia, mores tuos. Incendor porro quotidie magis, non desiderio solum (quo quidem conficior) congressus nostros, consuetudinem victus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama virtutum incredibilem, quæ specie dispares, prudentia conjunguntur. Quid enim tam distant, quam à severitate comitas? Quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in plurimorum controversiis dijudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, æquos, placatosque dimittas. Itaque efficis, ut, cum gratia causa nihil facias, omnia tamen sint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris, una Gallia 2 communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum in Italia luce cognosceris, versarisque in optimorum civium vel flore, vel robore. Jam quantum illud est, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinæ? semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum? Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto, quem ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem: sed testificor, me à te rogatum, & recusantem, hæc scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si sustinere tantam quaestionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen iudicii nostri errorem, laus tibi dati muneris compensabit. Sed in omni te difficillimum est, formam (quod *ῥοσφρασις*, Græcè dicitur) exponere optimi: quod aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quod non discedit à communi more verborum: Pacuvio, inquit alius: omnes apud hunc

ornati, elaboratique sunt versus: multa apud alterum negligentius. Fac alium Attio. *varia enim sunt iudicia*, ut in Græcis: nec facilis explicatio, quæ forma maxime excelsat. In picturis alios horrida, inculta, abditæ, & opacæ: contra alios nitida, lata, & collustrata delectat. Quid est, quo præscriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere præster, & genera plura sint? Hæc ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimavique, IN OMNIBUS rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret: idque ab eo posse, qui ejus rei guarus esset, iudicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaque diversa, neque in unam formam cadunt omnia, laudationum, descriptionum, & historiarum, & talliam suasionum, qualem Isocrates fecit Panegyricum, multique alii, qui sunt nominati sophistæ, reliquarumque rerum formam, quæ absunt ab forensi contentione, ejusque totius generis, quod Græcè *ἰπιδεικπιου* nominatur, quod quasi ad inspiciendum, delectationis causa comparatum est, non complectar hoc tempore. non quo negligenda sit: est enim illa quasi *matrix* ejus oratoris, quem informare volumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac & verborum copia alitur, & eorum constructio, & numerus liberiore quadam fruitur licentia. Datur etiam venia concinnitati sententiarum: & arguti, certig, & circumscripti verborum ambitus conceduntur: de industriaque, non ex insidiis, sed aperte, ac palam elaboratur, ut verba verbis quasi demensa, & paria respondeant, ut crebro conferantur pugnantia, comparenturque contraria: & ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo sonum: quæ in veritate causarum & rariùs multo facimus, & certè occultius. In Panathenæico autem Isocrates ea studiosè confectatum fatetur. non enim ad iudiciorum certamen, sed ad voluptatem aurium scripserat. Hæc tractasse Tralymachum Chalcedonium, primum, & Leonatium ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multosque alios, quos *ροσφρασιου* appellat in Phadro Socrates: quorum satis arguta multa, sed ut modò, primumque *ασφρασις*, minuta, & versiculorum similia quadam, nimiumque depicta. Quo magis sunt Herodorus, Thucydidesque mirabiles: quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominavi, incidisset, longissime tamen ipsi à talibus deliciis, vel potius ineptiis abfuerunt. alter enim sine ullis salebris, quasi *sedatis armis* fuit: alter incitator ferus, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum: primisque ab his (ut ait Theophrastus) historia commota est, ut auderet uberius, quam superiores, & ornatius dicere. Horum ætati successit Isocrates, qui præter ceteros ejusdem generis laudatur semper à nobis, nonnumquam, Brute, leviter, & eruditè repugnante te, sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoveris. Nam cum conellus ei Thralsymachus minutis numeris videretur, & Gorgias, qui tamen primi traduntur *arte quadam* verba vinxisse: 3 Thucydides autem præfractor, nec satis (ut ita dicam) rotundus: primus instituit dilatare verbis, & mollioribus numeris explore sententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt, dorpus ejus *officina* habita eloquentiæ est. Itaque ut ego, cum à nostro Catone laudabar, vel reprehendi me à ceteris facile patiebar: sic Isocrates videtur testimonio Platonis aliorum iudicia debere contempnere. Est enim

M 4

enim

1. Nomen ejus exstaret.) Editiones Lambini, non exstaret, sed abest illa negativa Palatinis & Memmiano, neque agnoscunt editiones antiquæ aut neotericæ.

2. Communi non ardet incendio.) Guelielmus putat aliquid heic deesse, & rescribendum, *nuac ardet inc.*

3. Collustrata delectat.) Sic Pall. ac Gallicanus. P. Manucius tamen & Lambinus publicarunt *delectat*.

4. Et versiculorum similia, &c.) Haud dubiam censet conjecturam Lambinus, *versiculorum*, reclamantibus libris omnibus. ac cur idem etiam non mutat illa inferius cap. 20. apud quos, nisi quod *versiculi* sunt, nihil est aliud quotidiani *distimile* sermonis.

5. Thucydides autem præfractor.) Noni us in Rotundum citat Theodorus improbaturque Lambinus.

enim (ut scis) quasi in extrema pagina Phædri his ipsis verbis loquens Socrates, ADOLASCENS ETIAM NUNC, O Phædre, Ilocrates est: sed quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem, inquit ille. Majore mihi ingenio videtur esse, quam ut cum orationibus Lysia compararetur: præterea ad virtutem major indoles: ut minimè mirum futurum sit, si, cum ætate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis præstet omnibus qui umquam orationes attigerunt, aut, si contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu majora concupiscat. Inest enim natura philosophia in hujus viri mente quædam. Hæc de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis, & quidem exagitatorem omnium rhetorum. hunc miratur unum: me autem, qui Ilocratem non diligunt, unà cum Socrate, & cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententiis argutum, verbis sonans, est in illo epideictico genere: quod diximus proprium sophistarum: pompæ, quam pugna aptius: gymnasiis, & palestræ dicatum: sperum, & pulsum foro. Sed quod educata hujus nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat & roborat, non alienum fuit de oratoris quasi *incunabulis* dicere. Verum hæc, ludorum, atque pompæ: nos autem jam in aciem, dimicationemque veniamus. (f) Quoniam tria videnda sunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quomodo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciem & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea pareatur, exponemus: sed qualis nobis esse videatur. (g) Ac duo breviter prima. sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quam necessaria, & tamen cum multis partem communia. nam & invenire, & judicare, quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam *animi instar* in corpore: sed propria magis prudentiæ, quam eloquentiæ: 1 qua tamen in causa est vacua prudentia? (h) Noverit igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus, argumentorum, & rationum locos. Nam quoniam, quidquid est, quod in controversia, aut in contentione versetur, in eo aut, sitne: aut, quid sit: aut, quale sit, quaeritur: sitne, signis: quid sit, definitionibus: quale sit, recti, pravique partibus: quibus ut uti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, à propriis personis, & temporibus semper, si potest, avocatur controversiam, (latius enim de genere, quam de parte disceptare licet:) ut, quod in universo sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quaestio à propriis personis & temporibus, ad universi generis orationem traducta, appellatur *thesis*. In hæc Aristoteles adolescentis, non ad philosophorum morem tenuiter differendi, sed ad copiam rhetorum, in utramque partem, ut ornatiùs, & uberius dici possit, exercuit: Idemque *locos* (sic enim appellat) quasi argumentorum notas, tradidit, unde omnis in utramque partem traheretur oratio. 2 Facile igitur hic noster (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut tabulam de foro, sed doctissimum, & perfectissimum quaerimus) quoniam loci certi traduntur, percurrit omnis, utur aptis generatim, discet ex quo emanent etiam qui communes appellantur loci, nec verò utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, & se-

liget. non enim semper, nec in omnibus causis, ex eisdem eadem argumentorum momenta sunt. Judicium igitur adhibebit: nec inveniet solum quid dicat, sed etiam expendet, Nihil enim est feracius iugentis, iis præsertim, quæ disciplinis excolta sunt. Sed ut segetes fecundæ, & uberes, non solum fruges, verum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus: sic interdum ex illis locis, aut levitia quadam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur: quorum ab oratoris judicio delectus magnus adhibebitur: 3 aliqui. quoniam modo ille in bonis hærebit, & habitabit suis? aut molliet dura, aut occultabit quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimeret, si licebit, aut abducat animos? aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quam illud, quod obstat? Jam verò ea, quæ invenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundum erat de tribus. 4 *Vestibula* nimirum honesta, aditusque ad causam faciet illustres: cumque animos prima aggressione occupaverit, infirmabit, excludetque contraria: de similibus alia prima ponet, alia postrema, inculcabitque leviora. Atque in primis duabus dicendi partibus qualis esset, summam, breviterque descripsimus. Sed, ut ante dictum est, in his partibus (etsi graves, atque magnæ sunt) minus & artis est, & laboris. (i) Cum autem, quid, & quo loco, dicat, invenerit, illud est longè maximum, videre, quoniam modo. Scitum est enim, quod Carneades noster dicere solebat, *Charmachum* eadem dicere, 5 Charmidam autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum interest, quemadmodum dicas, ubi res spectatur, non verba penduntur: quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego, Brute, ex tuis litteris sentiebam, non te id scitari, qualem ego inveniendi, & in collocando summum esse oratorem vellem, sed id mihi quaerere videbare, quod genus ipsius orationis optimum judicarem. Rem difficilem, (dii immortales!) atque omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut sequatur quocumque torqueas: tum & naturæ variæ, & voluntates, multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen aliis verborum, volubilitasque cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios, & interpuncta intervalla, moræ, respirationsque delectant. Quid potest esse tam diversum? tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alii in lenitate & æqualitate, & puro quasi quodam, & candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem, & severitatem quandam verbis, & orationis quasi moestitiam sequuntur: quodque paulo antè divisimus, ut alii graves, alii tenues, alii temperati vellent videri: quor orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et, quoniam cæpi jam cumulatiùs hæc munus augere, quam à te postulatum est (tibi enim tantum de orationis genere quaerenti, respondi etiam breviter de inveniendi, & collocando) ne nunc quidè solum de orationis modo dicam, sed etiam de actionis: ita prætermissa pars nulla erit, quandoquidè de memoria nihil est hoc loco dicendum, quæ communis est multarum artium. (k) Quo modo autem dicitur, id est in duobus, in agendo, & in eloquendo. Est enim *alio* quasi corporis quædam eloquentia, cum consistit è voce, atque motu. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maximè voce commoventur. Itaque ille perfectus, quem jam dudum

1. *Qua tamen in causa est vacua prudentia?* Nihil abest ab hac scriptura Pall. neque Memmianus: nisi quod is & vacua Pifanus habet, *qua enim causa, &c.* Lambinus, *qua tamen, &c.*
2. *Facile igitur, &c.* quoniam. *hic certi traduntur, percurrit omnes, nec ut aptis, generatim discet, ex quo emanent, &c.* Sic distinguunt libri veteres. Ceteri scribunt: præterquam quod idem præterant, ut *quoniam, &c.* præterant omnes, notatur &c. unde Gualtelmus faciebat: *facile igitur, &c.* *qua quoniam, &c.* percurrit omnes, utatur aptis generatim discet, &c. tentavit & hanc locum Lipsius noster Lib. II. Varior. cap. 7. qui consulatur.

3. *Aliqui, quoniam modo.* P. Victorii editio, non habet illud *aliqui*; neque visitur in Pall.

4. *Vestibula nimirum, &c.* Illustrat Victorius hb. XXIII. cap. 15. Variorum lectionum.

5. *Charmidam autem eodem modo.* Est à conjectano Victorii, cum offendisset in suo vetere *Charmachum*, quæ scriptura item in Pall. quinc. nam quart. *Charmi adon. sexi. Charmadon. vulgata Charmadon.* male uti doceris à doctissimo illo Italorum hb. XXXI. Var. lect. cap. 24. porro Pall. & Memm. præterea habent eodem *Charmidam*. rectè.

dum nostra indicat oratio, utcumque se affectum videri, & animum audientis moveri volet, ita certum vocis admovebit sonum: de quo plura dicerem, si hoc præcipiendi tempus esset, aut si tu hoc quaereres. dicerem etiam de gestu, cum quo junctus est vultus, quibus omnibus, dici vix potest, quantum interfit, quemadmodum utatur orator. Nam & infantes, actionis dignitate, eloquentiæ sæpe fructum tulerunt: & deserti, deformitate agendi, multi, infantes putati sunt: ut jam non sine causa Demosthenes tribuerit, & primas, & secundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, hæc autem sine eloquentia, tanta est; certè plurimum in dicendo potest. Voleat igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contenta voce, atrociter dicere: & summissa, leniter: & inclinata, videri gravis, & inflexa, miserabilis. Mira est enim quædam natura vocis: cujus quidem, è tribus omnino sonis, inflexo, acuto, gravi, tanta sit, & tam sua vis varietas perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam quidam cantus obscurior, non hic è Phrygia, & Caria rethorum epilogus, præ canticum: sed ille, quem significat Demosthenes, & Æschines, cum alter alteri obicit vocis flexiones. 1. Dicit plura etiam Demosthenes, illumque sæpe dicit voce dulci & clara fuisse. In quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium persequendæ suavitatis in vocibus, ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo potuit acutum vocem, nec una plus, nec à postrema syllaba citra tertiam: quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem sequatur industria. Ac vocis quidem bonitas optanda est, non est enim in nobis, sed tractatio, atque usus in nobis. Ergo ille princeps variabit, & mutabit, omnes sonorum tum intendens, tum remittens, persequetur gradus: idemque motu sic utetur, nihil ut superstit in gestu. Status erectus, & celsus; rarus incessus, nec ita longus: excursio moderata, eaque rara: nulla mollitia cervicium, nulla argutiæ digitorum, non ad numerum articulorum cadens: trunco magis toto se ipse moderans, & virili laterum flexione, brachijs projectione in contentionibus, contractione in remissis. Vultus verò, qui secundum vocem plurimum potest, quantum affert tum dignitatem, tum venustatem? in quo cum effeceris, nequid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculatorum est quædam magna moderatio. Nam ut in magis est animi, vultus: sic indices oculi: quorum & hilaritatis, & vicissim tristitiæ modum res ipsæ, de quibus agitur, temperabunt. (l) Sed jam illius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ species exprimenda est: quem hoc uno excellere, id est oratione, cetera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inventor, aut compositor, aut actor, hæc complexus est omnia, sed & Græcè ab eloquendo ἰσθῶρ, & Latine eloquens: dictus est. Ceterarum enim rerum, quæ sunt in oratore, partem aliquam sibi quisque vendicat: dicendi autem, id est eloquendi maxima vis, soli huic conceditur. (m) Quamquam enim & philosophi quidam ornate locuti sunt, (siquidem & Theophrastus divinitate loquendi nomen invenit, & Aristoteles Isocratem ipsum iacessivit, & Xenophontis voce Musæ quasi locutas ferunt: & longè omnium, quicumque scripserunt, aut locuti sunt, 2. exiit & gravitate princeps Plato) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios, ac forenses habet. Loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt, quàm incitare. sic de rebus placatis, ac minime turbulentis, docendi causa, non capiendi, loquuntur: ut in eo ipso, quòd delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quàm necesse sit, facere videan-

tur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam de qua nunc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philosophorum, & umbratilis, nec sententiis, nec verbis instructa popularibus, nec juncta numeris, sed soluta liberius, nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. Itaque sermo potius, quàm oratio, dicitur. Quamquam enim omnis locutio, oratio est, tamen unius oratoris locutio, hoc proprio signata nomine est. Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omnes eosdem volunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quòd, cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius: nec tam persuadere, quàm delectare: & apertius id faciunt, quàm nos, & crebrius: concinnas magis sententias exquirunt, quàm probabiles: à re sæpe discedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt, eaque ita disponunt, ut pictores varietatem colorum: paria paribus referunt, adversa contrariis, sapissimeque similiter extrema definiunt. Huic generi historia finitima est, in qua & narratur ornate, & regio sæpe, aut pugna describitur: interponuntur etiam conciones, & hortationes: sed in his tracta quadam, & fluens expetit, non hæc contorta, & acris oratio. Ab his non multo secus, quàm à poetis, hæc eloquentia, quam quarimus, sevocanda est. nam etiam poeta quæstionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus. numero maxime videbantur antea, & versu: nunc apud oratores jam ipse numerus increbuit, quidquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si abest à versu, (nam id quidem orationis est vitium) numerus vocatur, qui Græcè ἰσθῶρ dicitur. Itaque video visum esse nonnullis, Platonis, & Democriti locutionem, etsi abest à versu, tamen, quòd incitatus feratur, & clarissimis verborum luminibus utatur, potius poema putandū, quàm comicorum poetarum: apud quos, nisi quòd versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis. nec tamen id est poeta maximum: etsi est eo laudabilior, quòd virtutes oratoris persequitur, cum versu sit adstrictior. Ego autem etiam si quorundam grandis, & ornata vox est poetarum, tamen in eadem licentiam statuo majorem esse, quàm in nobis faciendorum, jungendorumque verborum, 3. tum etiam nonnullorum voluptati vocibus magis, quàm rebus inserviunt. Nec verò, si quid est unum inter eos simile, (id autem est iudicium, electioque verborum) propterea ceterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubium est, & siquid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Sejunctus igitur orator à Philosophorum eloquentia, à sophistarum, ab historicorum, à poetarum, explicandus est nobis, qualis futurus sit. (n) Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore Antonio, quarimus) is, qui in foro, causisque civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat: probare, necessitatis est: delectare, suavitatis: flectere, victoria. nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo uno vis omnis oratoris est. Magni igitur iudicii, summæ etiam facultatis esse debet moderator ille, & quasi temperator hujus tripertitæ varietatis. nam & iudicabit, quid cuique opus sit: & poterit, quocumque modo postulabit causa, dicere. (o) Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum, sapientia. Ut enim in vita, sic in oratione

M. 5

oratione

1. Dicit plura etiam Demosthenes, etc.] Pal. quint. dicit, moxque & idem & quart. sext. dicit; ubi hodie est, dicit. locus est minus sanus. Lambinus nobis obicit: Obicit plura etiam Æschini Demosthenes, sed qua auctoritate.

2. Exiit & gravitate princeps Plato] Nihil heic desidero & sicque Palat. quart. & sext. & Memm. nam quint. & suavis ut & gravitatis. similit.

autem Lambinus, & ubertate & gravitate; frustra puto.

3. Tum etiam nonnullarum voluptati.] Non displicebat Gulielmio, voluntatis, quod erat in Memmiano; neque aliter Palat. nec enim omnia ipsum poema capit. placeat. inepte igitur Lambinus, qui obtrudit, cum etiam auctorem voluptatis.

oratione, nihil est difficilius, quàm, quid deceat, videre. *argi nos* appellant hoc Cicero dicimus sanè *de re coarv m.* de quo *pro clare*, & multa præcipiantur, & res est cognitione dignissima. Hujus ignorantia non modo in vita, sed & in poematis, & in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori videndum, non in sententiis solum, sed etiam in verbis. *NON ENIM* omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec vero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperq; in omni parte orationis, ut vita, quid deceat, est considerandum; quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. Itaque huic locum, longè, & latè patentem, philosophi solent in officiis tractare, non cum de recto ipso disputant, (nam id quidem unum est) grammatici in poetis, eloquentes in omni & genere, & parte causarum. Quàm enim indecorum est, de stillicidiis cum apud unum iudicem dicas, amplissimis verbis, & locis utri communibus; de majestate populi Rom. summissè, & subtiliter? Hic genere toto: at persona alii peccant, aut sua, aut iudicium, aut etiam adversariorum: nec re solam, sed sæpe verbo. etsi *sine re nulla vis verbi est*, tamen eadem res sæpe aut probatur, aut rejicitur, alio, atque alio elata verbo. in omnibusque rebus videndum est, quatenus. etsi enim suis cuique modus est, tamen magis offendit *nimum*, quàm *parvum*. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentient, quid esset satis. Magnus esset locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud desiderat. sed ad id quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod semper usurpamus in omnibus dictis & factis, minimis, & maximis: cum hoc, inquam, decere dicimus, illud non decere, & id usquequaque, quantum sit, appareat: in alioque ponatur, aliudque torum sit, utrum decere. an oportere dicas: oportere enim perfectionem declarat officii, quo & semper utendum est, & omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneumque tempori, & personæ: quod cum in factis & in rebus, tum in dictis valet, in vultu denique, & gestu, & incessu: contraque item decere. Quod si poeta fugit, ut maximum vitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affigit improbo, stultove, sapientis: si denique pictor ille vidit, cum immolanda Iphigenia tristis Chalcas esset, moerens Ulysses, moereret Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam *summam* illum luctum penicillo non posset imitari: si denique histrio, quid deceat, quaerit: quid faciendum oratori putemus? Sed, cum hoc, tantum sit: quid in causis, earumque quasi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modo parteis orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. (p) Sequitur, ut cuiusque generis nota quaeratur, & formula: magnum opus, & arduum, ut sæpe jam diximus: sed *INCORDIENTI*VS considerandum fuit, quid ageremus: nunc quidem jam, quocumque feremur, danda nimirum vela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam vocant *Atticum*. Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans, ab indifferens re plus, quàm opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. nam orationis subtilitas, imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut etiam si illis maximis vitibus careat, sit (ut ita dicam) integra validitudine. Primum igitur eum tanquam è vinculis numerorum extimamus. Sunt enim quidam (ut scis) oratori nu-

1. *Invenit, quod id ipsum dicitur.* Pulcinorum duo, pr. & sext. quasi egegit. Ideo enim potissimum non sese occurrunt, quod ipso videntur formosiores, sic Tacitus de Poppea lib. XIII. Annal. cap. 45. *velata pariter utriusque satiores aspectu; vel qui sic decet.*

meri (de quibus mox agemus) observandi, ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. solum quiddam sit, nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re, hominis, magis, quàm de verbis, laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus conglutinatique verborum. Illa enim ipsa contracta, & minuta, non negligenter tractanda sunt, sed *QUAEDAM* etiam negligentia est diligens. nam ut mulieres esse dicuntur nonnulla & inornata, quas idipsum deceat: sic hæc subtilis oratio etiam inornata desolat. Fit enim quiddam in utroque, quo sit venustius, sed non ut appareat. Tum removebitur omnis insignis ornatu, quasi margaritarum. ne calamistræ quidem adhibebuntur. Fucati verò medicamenta candoris, & ruboris, omnia repellentur: elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & Latinus: dilucide, planeque dicetur: quid deceat, circumspicietur. Unum aderit, quod quantum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suave, & affluens: acutæ, crebreque sententia ponetur, & nescio unde ad abditò eruat, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit usus oratoris quasi suppellectilis. Suppellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis, usitatisque verbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat. In alienis, aut translatis, aut factum aliunde, ut mutuo: aut factum ab ipso, aut novum: aut priscum, & inusitatum. Sed etiam inusitata, ac prisca, sunt in propriis, nisi quod raro utitur. Collocata autem verba habent ornatu, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente sententiæ. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent, etiam si verba mutaveris, sunt illa quidem permulta, sed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, & parvus in prisca; reliquisq; ornamentis & verborum, & sententiarum demissior: translatione fortasse crebrior, qua frequentissimè sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum: siquidem est eorum, *gemmare vitæ, sive agros, letas esse segetes, luxuriosa frumenta.* Nihil horum parum audacter, sed aut simile est illi, unde transferas; aut, si res suam nullum habet nomen, docendi causa sumunt, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberius paullo, quàm ceteris, utetur hic summissus: nec tam licenter tamen, quàm si genere dicendi uteretur amplissimo. Itaque illud indecorum, (quod quale sit, ex decore debet intelligi) hic quoque apparet, cum verbum aliquod altius transferatur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocatone illuminat his luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus orationis, *οὐρανοειδῆ* appellant (quod idem verbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transferunt) adhibet quidem hic subtilis (quem, nisi quod solum, ceteroquin rectè quidem vocant Atticum) sed paulo parcius. Nam sic ut in *epularum* apparatu, à magnificentia recedens, non se parum solum, sed etiam elegantem videri volet: eliget quibus utatur. Sunt enim plerique præ hujus ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniz. Nam illa, de quibus antè dixi, huic aucto fugienda sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodemque pacto cadentia: & immutatione *littera* quasi quæ sit venustates; ne elaborata

2. *Et parum in prisca reliquit.* Ita ex veterima editione Rivinus, firmatque Memmianus, postea editi, & parum & in prisca reliquit quod & in Pal.

elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifestò deprehensum appareat. Itemque si quæ verborum *iterationes* contentionem aliquam, & clamorem requirent, erunt ab hac summiffione orationis aliena: ceteris promiffuè poterit uti; continuationem verborum modo relaxet, & dividat, utaturque verbis quàm usitatiffimis, translationibus quàm molliffimis, etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt vehementer illustrata. Non faciet temp. loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, una complexione devinciet. Valentiorum hac laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut postulanda. erit enim ut voce, sic etiam oratione suppressior. Sed pleræq; ex illis convenientiam hanc tenuit: quamquam iisdem ornamentis uteretur horridius. talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scæna, sed modica iactatione corporis, vultu tamen multa conficiens: non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenuè, quo sensu quidque pronuntiant. Huic generi orationis adsparguntur etiam *sales*, qui in dicendo nimium quantum valent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis. uter utroque: sed altero in narrando aliquid venustè, altero in jaciendo, mittendoq; ridiculo, cujus genera plura sunt: sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, *ridiculus* sic usurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit: nec subobsæno, ne inimicum: nec petulantem, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odii locum risus occupet: neque aut sua persona, aut judicium: aut tempore alienum. hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quaesita, nec ex tempore ficta, sed domo allata: quæ plerumque sunt frigida. parcat & amicitias, & dignitatis: vitabit insanabilem contumeliam: tantummodo adversarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo. quibus exceptis sic uterur sale, & facetiis, ut ego ex istis *novis Atticis* talem cognoverim neminem, cum id certè sit vel maximè Atticum. Hanc ego judico formam summiffi oratoris, sed magni tamen, & germani Atticis: quoniam, quidquid est salsum, aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est. è quibus tamen non omnes faciet. *Lysias* satis, & *Hyperides*: *Demades* præter ceteros fertur: *Demosthenes* minus habetur: quo quidem mihi nihil videtur urbanius, sed non tam *dicax* fuit, quàm facetus. Est autem illud acrioris ingenii, hoc majoris artis. (9) uberior est aliud, aliquantoque robustius, quàm hoc humile, de quo dictum est: summiffius autem, quàm illud, de quo jam dicitur, ampliffimum. Hoc in genere, nervorum vel minimum, suavitatis autem est vel plurimum. Est enim plenius, quàm hoc enucleatum: quàm autem illud ornatum, copiosiusque, summiffius. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque est in hac orationis forma, suavitatis. in qua multi floruerunt apud Græcos: sed *Phalereus* *Demetrius* meo judicio præstitit ceteris: cujus oratio cum sedatè, placideque loquitur, tum illustrant eam, quasi *stellæ* quædam, tralata verba, atque immutata. Tralata ea dico, ut sæpe jam, quæ per similitudinem ab alia re aut suavitatis, aut inopie causa transferun-

tur. Mutata, in quibus pro verbo proprio subjicitur aliud, quod idem significet, sumtum ex re aliqua consequenti: quod quamquam transferendo fit, tamen alio modo transiit, cum dixit *Ennius*, 2. *arcem & urbem orbis*: alio modo, si pro patria arcem dixisset: , & *horridam Africam* *terribilis tremere tumultus* cum dicit, 3. pro *Afris* immutat *Africam*. Hanc hypallagen rhetores, 4. quia quasi summutantur verba pro verbis: metonymiam grammatici vocant, quòd nomina transferuntur. *Aristoteles* autem translationi hæc ipsa subjungit, & abusionem. quam *ἁπλοῦς* vocant: ut cum *minutum* dicimus *animum* pro parvo, & abutimur verbis propinquis, si opus est, vel quòd delectat, vel quòd decet. 5. Jam cum fluxerunt plures continuæ translationes, alia planè sit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant *ἀπλοῦς*, nomine rectè, genere melius ille, quòd ista omnia translationes vocat. Hæc frequentat *Phalereus* maximè, suntque dulcissima: & quamquam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: 6. *lata*, eruditæque disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? è *philosophorum* scholis tales sæpè evadunt: & nisi coràm erit comparatus ille fortior: per se hic, quem dico, probabitur. Est enim quoddam etiam insigne, & florens orationis, pictum, & expolitum genus, in quo omnes verborum, omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc totum è *sophistarum* fontibus defluxit in forum, sed spretum à subtilibus, repulsum à gravibus, in ea, de qua loquor, mediocritate confedit. (10) Tertius est ille amplius, copiosus, gravis, ornatissimus, in quo perfectio vis maxima est. Hic est enim, cujus ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes, eloquentiam in civitatibus plurimum valere passæ sunt: sed hanc eloquentiam, que cursu magno, sonituque ferretur: quam suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Hujus eloquentiæ est tractare animos, hujus omni modo permoveere. hæc modò perfingit; modò irrepit in sensus: inserit novas opiniones, evellit insitas, sed multum interese inter hoc dicendi genus, & superiora. Qui in illo subtili, & acuto elaboravit, ut callidè, arguteque diceret, nec quidquam altius cogitaret: hoc uno perfectio, magnus orator est, si non maximus: minimeque in *lubricis* versabitur, & si semel constiterit, numquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum voco, si modò sum illud satis instruxerit; non extimefcit anticipis dicendi, incertosque casus: etiam, si quando minus succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit. *altè* enim cadere non potest. At verò hic noster, quem principem ponimus, gravis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, oec suam copiam cum illis duobus generibus temperavit: maximè est contemnendus. ille enim summiffus, quòd acutè, & veteratorè dicit, sapiens iam: medius, suavis: hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquillè, nihil leniter, nihil partitè, definitè, distinctè, faceret dicere, præsertim cum causæ partim totæ sint eo modo, partim aliquâ

1. *Nimium quantum valent.* Fuit & istud in Memm. & Pal. quart. ac sext. nam quint. *immum quantum*, hæc illè alterum item in tribus mss. quos excelsit, restatur ipse *Fabricius* ad *Terent.*

2. *Arcem & urbem orbis: alio modo, si pro patria arcem dixisset.* Pal. pr. & sec. qui hinc primùm aufertur (suum Oratoris initium, veterem) mea sententia, lectionem continet: *Arcem urbem orbem: alio modo si patriam ardem dixisset.* loquitur enim de Roma à Gall. incensa, civibusque satis viduata, qui in Capitolium re'ugerant. hinc liquet, quid sententia debeamus de *Lambini* edit. quæ nobis suppositur, *arce & urbe orbis*

suum &c. conjecturam esse scilicet plus quam humanam.

3. *Pro Afris immutat Africam.* Palatini iidem duo; immutat. forsitan melius vulgato.

4. *Quia quasi summutantur.* Pithæi liber, *summut* tamen, *Pall.* ambo. *summut* tantum. forte *summutantur*, adnotatum *Gulielmio*.

5. *Tem cum fluxerunt.* Palat. iidem, *tem confuserunt*, ut forte perioris ob similitudinem *tem* referendum que sit: *tem cum confuserunt*, ut dudum notatum aliis.

6. *Lata etudiæque.* *Gulielmius* emendat *lata*.

aliqua ex parte tractandæ: si is non preparatis auribus inflammare rem cepit: furere apud sanctos, & quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur. *(s)* Tenemus igitur, Brutus, quem quærimus: sed animo, nam manu si prehendissem, ne ipse quidem: sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed inventus profectò est ille eloquens, quem *numquam vidit* Antonius. Quis est igitur is? Complectar brevi, differam pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna graviter, & mediocriter temperatè potest dicere. Nemo is, inquit, unquam fuit. Ne fuerit, ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo: redeo que ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem: quam etiam non cernimus tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quidquam mortale, & caducum, sed illud ipsum, cujus qui sit compos, sit eloquens: quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi *mentis oculis* videre possumus. Is erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui poterit parva summi, modica temperatè, magna graviter dicere. Tota mihi causâ pro Cæcina, de verbis interdicti fuit, res involutas definiendo explicavimus: jus civile laudavimus: verba ambigua distinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompejus, temperata oratione ornandi copiam periculi sumus. Jus omne retinendæ majestatis Rabirii causa continebatur, ergo in oratione amplificationis exarsimus. At hæc interdum temperanda, & varianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habin? quod in Corneli? quod in plurimis nostris definitionibus? quæ exempla selegissem, nisi vel nota esse arbitraret, vel posse eligere qui quaerent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cujus in nostris orationibus non sit aliquis, si non perfectio, at *conatus* tamen, atque adumbratio, non assequimur? at, quid deceat, videmus, nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus: In quo tantum abest, ut nostra miremur, ut usque eò difficiles, ac morosi simus: ut nobis non *satisfaciat* ipse Demosthenes: qui quamquam unus eminent inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aureis meas, ita sunt avidæ, & capaces: & semper aliquid immensum, infinitumque desiderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum ejus studiosissimo Pammene, cum esset Athenis, totum diligentissimè cognovisti: neque eum dimittis è manibus: & tamen nostra etiam lectitas: vides profectò, illum multa perficere, nos multa conari: illum posse, nos velle, quocumque modo causa postulet, dicere. Sed ille magnus, nam & successit ipse magnis, & maximis oratores habuit æquales, nos magnum fecissemus, si quidem potuissemus, quò contendimus, pervenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. *(s)* Atqui, si Antonio Crassus eloquens visus non est, aut sibi ipse, numquam Cotta vilis esset, numquam Sulpicius, numquam Hortensius nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa graviter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico, & Antonium. Jejunas igitur hujus multiplicis, & æqualiter in omnia genera sua orationis aureis civitatis accepimus: easque nos primi, quicumque eramus, & quantumcumque dicebamus, ad hujus generis dicendi, audiendi incredibilia studia converterimus. Quantis illa clamoribus adolefcentuli diximus 2 de supplicio parricidarum? quæ nequaquam satis deseruisse post aliquanto sentire cepimus. *Q*UID ENIM tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de cælo non queant: ita moriuntur, ut eorum 3 ossa terra non tangat:

ita jactantur fluctibus, ut numquam alluantur: ita postremo eiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant, & quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis non tam re, & maturitate, quam spe, & expectatione, laudati. Ab hac indole jam illa matura, *Uxor generi*, noverca filii, filia pellex. Nec verò hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus, ipsa enim illa pro Roscio juvenilis redundantia, multa habet attenuata, quædam etiam paulo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, compluresque alii, nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quam multa sunt nostra: eaque hanc ipsam habent, quam probo, varietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, & maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroque mutarent, nonnumquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent; ipse numquam ab illa *acerrima contentione* discederem? Sed quid poetas divino ingenio profero? Historiones eos vidimus, quibus nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solum in dissimilissimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis versarentur, sed & comœdum in tragœdit, & tragœdum in comœdiis admodum placere vidimus, ego non laborem? Cum dico me: te, Brute, dico, nam in me quidem jam pridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in isdem causis perpetuum & eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cujus nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quod enim, credo, *amaretis*) cum ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex ære vidi, nihil Lyrix subtilitate edit, nihil argutus, & acumine Hyperidi, nihil lenitate Æschini, & splendore verborum. Multa sunt ejus totæ orationes subtiles, ut contra Leptinem: multa totæ graves, ut quædam Philippicæ: multæ variæ, ut contra Æschinem, falsæ legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Jam illud *medium* quoties vult, arripit, & à gravissimo discedens, eò potissimum delabitur. Clamores tamen tum movet, & tum in dicendo plurimum efficit, cum gravitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus (quandocumque de genere, non de homine quærimus) rei potius, id est, eloquentiæ vim, & naturam explicemus. Illud tamen, quod jam antè diximus, meminimus, nil nos præcipiendi causa esse dicturos: atque ita potius acturos, ut exultatores videamur loqui, non magistri, in quo tamen longius progredimur, quod videmus non te hæc solum esse lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quasi dicere videamur, habes notiora: sed hunc librum etiam si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine divulgari necesse est. Est igitur *perfectio eloquentiæ* puto, non eam solum facultatem habere, quæ sit ejus propria, fusa, lateque dicendi, sed etiam vicinam ejus, atque finitimam, dialecticorum scientiam assumere, quamquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio: nec idem loqui esse, quod dicere: at tamen utrumque in differendo est, disputandi ratio, & loquendi, dialecticorum sit: oratorum autem, dicendi, & ornandi. Zeno quidem ille, à quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset, nam cum compresserat digitos, pugnumque fecerat: *dialecticam* aiebat easumodi esse, cum autem diduxerat, & manum dilataverat: palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quasi ex altera parte responderi dialecticæ: ut hoc videlicet differant inter se, quod hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur hunc summo,

1. In accusationis septem libris. Hotomanus *quingue*, quod vel invitis libris omnibus recipiendam putabat Lamb. nus

2. De supplicio parricidarum. Exclarissud totum è Pal. pr. sec. neque

comparat in Pithæano; & poterat subintelligi.

3. Ossa terra non tangat. Eadem trias librorum, terram non tangant, & mox *abluantur* pro *alluantur*.

summo, omnem, quæ ad dicendum trahi possit, loquendi rationem, esse notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minimè fallit) duplicem habet docendi viam. Nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima disserendi, & postea, qui dialectici dicuntur, sparsim multa pepererunt. Ergo cum censeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem: sed vel illa antiqua, vel hæc Chryssippi disciplina institutum, noverit primum vim, naturam, genera verborum, & simplicium, & copulatum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione verum, falsumne sit, judicetur: quid efficiatur è quoque: quod cui consequens sit, quodque contrarium: cumque ambigè multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, explanarique oporteat. Hæc tenenda sunt oratori. sæpe enim occurrunt, sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis *notor*. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur, & via, primum constituendum est, quid *quidque sit*: (nisi enim inter eos, qui discerent, convenit, quid sit illud, de quo ambigitur, nec rectè disceri, nec umquam ad exitum perveniri potest) explicanda est sæpe verbis mens nostra de quaque re, atque involuta rei notitia definiendo aperienda est, si quidem *definitio*, est oratio, quæ, quid sit id, de quo agitur, ostendit quam brevissime. Tum ut scis, explicato genere cuiusque rei, videndum est, quæ sint ejus generis sive formæ, sive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam præse, & angustè, quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad commune iudicium, popularemque intelligentiam accommodatius. Idemque etiam, cum res postulabit, genus universum in species certas, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet, partiatur, ac dividet, quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus: quoniam (ut supra dixi) *iudicem* me esse, non *doctorem* volo. (u) Nec verò dialecticis modò sit instructus, sed habeat omnes philosophiæ notos, & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vitis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate, nihil de perturbationibus animi, & erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed jejunius aguntur: nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, graviter, amplè, copiosè dici, & explicari potest. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. volo enim prius habeat orator *rem*, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet, quibus *verbis* quidque dicat, aut quomodo, quem etiam, quo grandior sit, & quodam modo excelsior (ut de Pericle dixi supra) ne *physiolorum* quidem esse ignarus volo. Omnia profectò, cum se à celestibus rebus referet ad humanas, excelsius, magnificentiusque & dicet, & sentiet. (x) Cumque illa divina cognoverit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. *Jus civile* teneat, quo egent causæ forenses quotidie, quid est enim turpius, quam legitimum, & civilem controversiarum patrocinia suscipere, cum sis legum, & civilis juris ignarus? (y) Cognoscat etiam rerum gestarum, & memoriam veteris ordinem, maximè scilicet nostræ civitatis: sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri levavit labor: 1 qui conservatis, notatisque temporibus: nihil cum illustre prætermittet, annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit. N E S C I R A U.

tem, quid antea, quam natus sis, acciderit, id est fer per esse puerum. Quid enim est ætas hominis, nisi memoria rerum veterum cum superiorum ætate contextitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio summa cum *del. Etatione*, & *audoritatem* orationi affert, & fidem. Sic igitur instructus veniet ad causas: quarum habebit genera primum ipsa cognita, erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia videtur esse, aliud in verbis, genus est quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri solet: in quo, quod est ambiguum proprium, res duas significari videmus. (z) Cum tam pauca sint genera causarum, etiam 3 argumentorum præcepta pauca sunt, traditi sunt, è quibus ea ducantur, duplices loci: uni è rebus ipsis, alteri assumti. Tractatio igitur rerum efficit admirabilem orationem, nam ipsæ quidem res in perfacili cognitione versantur, quid enim jam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur *auditor*, aut erigatur, aut pareat se ad discendum? rem breviter exponere, & probabiliter, & aperte, ut, quid agatur, intelligi possit? sua confirmare? adversaria evertere? eaque efficere non perturbatè, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens, is, quæ summentur ad quamque rem confirmandam? post omnia perorationem inflammantem restingentemve concludere? Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco, nec enim semper tractantur uno modo. (aa) Quoniam autem non, quem doceam, quæro, sed quem probem: probabo primum eum, qui, quid deceat, videbit. Hæc enim sapientia maximè adhibenda eloquenti est, ut sit *temporum, personarumque, moderator*. Nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id, quodcumque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum, ut quidque erit dicendum, ita dicet: nec futura jejuniè, nec grandia minutè, nec item contrà, sed erit rebus ipsis par & æqualis oratio. Principia verecunda, non 4 elatis incensa verbis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem adversarii, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed propè quotidiano sermone explicata dilucide. Dein si *venies cause*, tum etiam argumentandi tenne filum & in docendo, & in refellendo: idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio. Cum verò causa ea incidit, in qua vis eloquentiæ possit expromi: tum se latius fundet orator, tum reget, & flectet animos, & sic efficiet, ut volet, id est, ut causæ natura, & ratio temporis postulabit. (bb) Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut verbum nullum, nisi aut grave, aut elegans excidat: tum sunt maximè luminosa, 5 & quasi actiosa partes duæ: quarum alteram in universi generis quæstione pono, quam (ut supra dixi) Græci appellant *ἑρσις*; alteram in augendis, amplificandisque rebus, quæ ab eisdem *ἀδύνησις* est nominata. Quæ etiam æqualiter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maximè excellet: qui *communes* appellati, quod videntur multarum iidem esse causarum, sed proprii singularum esse debebunt: At verò illa pars orationis, quæ est de genere uni-

verso,

1. Qui conservatis notatisque temporibus.] Legendum videbatur Guilielmo *sozerati*.

2. Nisi memoria rerum veterum cum superiorum, &c.] Ita Pall. omnes, nisi quod Pal. pr. & sec. superioribus. Vulgata, nisi cum memoria. Memm. solum habet, nisi cum notis. *res. iterum contextatur*: omisiss ceteris.

3. Argumentorum præcepta pauca sunt, traditi sunt, è quibus, &c.] Sic

Pall. posteriores, quippe pr. & sec. item Pith. *præcepta tradita sunt, è quibus ducantur.*

4. Elatis incensa verbis.] Haud aliter Pall. omnes, & Pith. recepta lectio *intensa*, alias *intenta*.

5. Et quasi actiosa.] Ita Pall. omnes & Gallicani, Nonius tamen duobus locis inculcat nobis *justitia*.

verbo, totas causas saepe continet. quidquid est enim illud, in quo quasi certamen est controversae, quod Graece *κατάλογος* dicitur, id ita dici placet, ut tradatur ad perpetuam quaestionem, atque de universo genere dicatur: nisi cum de vero ambigetur: quod quæri conjectura solet. Dicitur autem non peripateticorum more (est enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constituta) sed a quanto nervosius: & ita de re communia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in adversarios asperere. Augendis vero rebus, & contra abiciendis nihil est, quod non perficere possit oratio: quod & inter media argumenta faciendum est, quod est unumque dabitur vel amplificandi, vel minnendi locus & pane insinuat in perorando. (cc) Proio sunt, quæ bene tracta à b oratore, admirabilem eloquentiam faciunt. quorum alterum est, quod Graeci *ἰσχυρὸν* vocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ consuetudinem accommodatum: alterum, quod iidem *παρρησιᾶν* nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo uno *regnat oratio*. Illud superius, come, jucundum, ad benivolentiam conciliandam paratum: hoc, vehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur: quod cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos mediocres, aut multo etiam minus: sed magno semper usi impetu, saepe adversarios de statu omni deieciimus. Nobis pro familiari teo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis privata in causa magna & gravi, cum cepisset Curio pater respondere, subito affedit, cum sibi *venenū* ereptam memoriam diceret. Quid ego de *miseratis* vobis loquar? quibus eo sum usus pluribus, quod etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. in quo ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. Quæ qualicumque in me sunt: 1 me enim ipsum non ponit, quanta sunt: sed apparet in orationibus, etsi careat libri spiritu illo, propter quem majora eadem illa cum aguntur, quam cum leguntur, videri solent. Nec vero miseratione solum mens iudicium permovenda est (qua nos ita dolenter uri solemus ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato etiam filio parvo, plangore & lamentatione compleverimus forum) sed etiam est faciendum, ut *trahatur iudex*, mitigetur, invadeat, faveat, contemnat, admiretur, oderit, diligit, copiat, satietate afficiatur, speret, meruat, lateatur, doleat: qua in varietate, duriorum, accusatio suppeditabit exempla: m̄ tiorum, defensiones mex. Nullo enim modo animus audientis aut incitari, aut leniri potest, qui modus à me non tentatus sit. dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in veritate crimen arrogantiae extimescerem. Sed (ut supra dixi) nulla me ingenii, sed magna vis animi inflammata, ut me ipse non teneam. Nec *υμῶν* is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ea eum perveniret, oratio. Uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: uterer alienis vel Latinis, si ulla reperirem: vel Graecis, si deceret. Sed Graeci per pauca sunt, nec ea iudiciorum. nihil Antonii, nihil Corneii, nihil Sulpicii dicebat melius, quam scripsit Hortensius. Verum hæc vis, quam quærimus, quanta sit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus: aut, si exempla sequimur, à Demosthene sumamus, & quidem perpetua dictionis, ex eo loco, unde, in Cresiphontis iudicio, de suis factis, consiliis, meritis in remp. aggressus est dicere. Ea profecto oratio in eam formam, quæ est

insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut major eloquentia non requiratur. (dd) Sed iam forma ipsa restat, & *charactis* ille qui dicitur: qui qualis esse debeat, ex ipsis, quæ supra dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum verborum, & collocatorum lumina attingimus: quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut grave exeat: ex omnique genere frequentissima *translatores* erunt, quod ex propter similitudinem transferunt animos, & referunt, ac movent huc, & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitur, per se ipse delectat. Et reliqua, ex collocatione verborum quæ lumuntur quasi lumina, magnam afferunt ornatu orationi. Sunt enim similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ, aut fori appellantur *insignia*: non quod sola oriant, sed quod excellant. Eadem ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, & quodammodo insignia: cum aut duplicantur, iteranturque verba, aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur sapius oratio, aut in idem conicitur, aut in utrumque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum referitur, aut continentur unum verbum non in eadem sententia ponitur, aut cum similiter vel cadunt verba, vel desinunt, aut multis modis contrariis relatâ contraria: 2 aut cum gradatim sursum versus reditur: aut cum demtis conjunctionibus, dissolutè plura dicuntur: aut cum aliquid prateriteus, cur id faciamus, offendimus, cum corrigimus nosmetipsos, quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquectionis: aut cum ejusdem nominis, casus sapius commutatur. (ee) Sed *sententiarum* ornamenta, majora sunt: quibus quia frequentissimè Demosthenes utitur, sunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maximè esse laudabilem. Et vero nullus ferè ab eo locus, sine quadam conformatione sententiarum edicitur: nec aliud quidquam est, dicere nisi omnis, aut certè plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optinè, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis? tantam notetur locus. Sicigitur dicit ille, quem expectimus, 4 ut verfet saepe multis modis eandem, & unam rem, & hæreat in eadem, commoreturque sententia: saepe etiam ut extenuet aliquid: saepe ut irrideat: ut declinet à proposito, defleatque sententiam: ut proponat, quid dicturus sit: ut, cum transegerit jam aliquid, definiat, ut se ipse revocet, ut, quod dixit iteret: ut argutum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rursus quasi ad interrogata *sibi ipse* respondeat, ut contra, ac dicat, accipi, & sentiri velit, ut addubitet, quid potius, aut quomodo dicat: ut dividat in partes: ut aliquid relinquat, ac negligat: ut antè præmuniat: ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in adversarium conferat: ut saepe cum iis, qui audiunt, nonnumquam etiam cum adversario quasi *delibet*: ut hominum sermones, moresq; describat: ut muta quædam loquentia inducat: ut ab eo, quod agit, avertat animos: ut saepe in hilaritatem, risumve convertat: ut antè occupet quod videat opponi: ut comparat similitudines: ut utatur exemplis: ut aliud alii tribuens dispersat, ut interpellatorem coërceat, ut aliquid reticere se dicat: ut denuntiet, quid caveant: ut liberius quid audeat: ut irascatur etiam, ut objurgat aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut à proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut exsecratur: ut fiat iis, apud quos dicit, familiaris. Atq; alias etiam dicendi quasi virtutes sequatur: brevitatem, si res petet: saepe etiam rem dicendo subjiciet oculis: saepe supra feret, quam fieri possit

significatio

1. Me enim ipsum non ponit quanta sunt.] Pith. & Pall. duo priores tantum habent, me ipsum ponit quanta sunt.

2. Aut cum gradatim sursum versus reditur.] Pal. iidem & Pith. reddunt, unde faciebat recedat Gulielmus, postea tamen maluisse videretur, sursum versus eadere, ut sit ex illo Plauti Epidico: cepi vrsuum vrsium ad illud paxillam accedere.

3. Sine conformatione sententiæ edicitur.] Retinent istud Pall. poste-

riores: priores enim, dicitur. alias legi inducitur dudum annotatum aliis. sed quid sit cocta illa vox abjiceretur?

4. Ut verfet saepe multis modis eadem.] Est à Rivio & Lambiniano. nam Pall. posteriores eadem, ut unam in rem hæreat, & in eadem commoretur sententiam. priores & Pith. eadem ex unam rem, & hæreat in eadem commoreturque sententiam; quomodo vulgo editi, nisi quod ii, eandem.

significatio saepe maior, quàm oratio: saepe hilaritas saepe vitæ, naturarumq; imitatio. Hoc in genere (nam quasi silvam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo (ff) Sed hæc, nisi collocata, & quasi structa, & nexa verbis, ad eam laudem, quam volumus, aspirare non possunt. De quo cum mihi deinceps viderem esse dicendum, est mihi movebant jam me illa, quæ supra dixeram, tamen iis, quæ sequuntur, perturbabatur magis. Occurrebat enim, post se reperiri non invidiosum, quibus *referta sunt omnia*, sed fautores etiam mearum laudum, qui non censerent ejus viri esse, de cuius meritis tanta senatus judicia fecisset, comprobante populo Rom. quanta de nullo, de artificio dicendi litteris tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi, me M. Beato *negare roganti voluisse*, iusta esset excusatio, cum & amicissimo, & praestantissimo viro, & recta & honesta petenti, satisfacere voluissem. Sed si profiterar (quod utinam possem) me studio sis dicendi, præcepta, & quasi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id iustus reum æstimator reprehenderet? Nam quis unquam dubitavit, quin in rep. nostra primus eloquentia tenuerit semper, urbanis, pacatisque rebus, secundas, juris scientia? cum in altera, gratiæ gloria, præsidit plurimum esset: in altera, persecutionum, cautionumque præceptio, quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentia sepe peteret, ea vero repugnante vix suas regiones, finisque defenderet. Cur igitur *juvenile* docere semper pulchrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus: ad dicendum si quis acuat, aut adjuvet in eo juvenitatem, vituperetur? Nam si vitiosum est dicere ornate, pellatur omnino è civitate eloquentia, sin ea non modo eos ornate, per se quæ est, sed etiam univèrsam temp. *CVR* AVR dicere turpe est, quod scire honestum est, aut, quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum novum. Fateor: sed utriusque rei causa est. Alteros enim respondentis audire fat erat, ut ii, qui docerent, nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent: sed eodem tempore & descendentibus satis facerent, & consulentibus, alteri, cum domestico tempore in cognoscendis, componendisque causis, forense in agendis, reliquum in seipsis reficiendis omne consumerent: quem habebant insituenti, aut docendi locum? Atque hæud scio, 1. an plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint, quàm doctrina, itaque illi dicere melius, quàm præcipere: 2. nos contra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet. Certè, si quasi *in ludo*, sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam una legendò, audiendò: nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si possis meliores facere, cur nolis? An, quibus verbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est, ut est: quibus ipsa sacra retineri, defendique possint, non honestum est? At quis proficentur etiam qui nesciunt, eloquentiam autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen ea se valere dissimulant, propterea quòd *PRUDENTIA* hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur aut latere eloquentia potest: aut id, quòd dissimulat, effugit: aut est periculum, ne quis putet in magna arte, & gloriosa, turpe esse docere alios id quòd ipsi fuerit honestissimum habere? Ac fortasse ceteri rectiores: ego semper me didicisse præ me tuli. Quid enim possem, cum & abfuissem adolescens, & horum studiorum causa mare

transissem, & doctissimis hominibus referta domus esset, & aliqua fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ? cumque vulgò scripta nostra legerentur, dissimularem me didicisse? Quid erat, cur probarem, nisi quòd parum fortasse profeceram? Quòd cum ita sit, tamen ea, quæ supra dicta sunt, plus in disputando, quàm ea, de quibus dicendum est, dignitatis, habuerunt. De verbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur: quæ etiam si sunt, sicuti mihi videntur, necessaria, tamen sunt magnificentis, quàm docentur. Est id omnino verum, sed propriè in hoc dicitur, nam OMNIVM magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat: radices, stirpesque non item: sed esse illa sine his non potest. Me autem, si pervagatissimus ille versus, qui vetat,

Artem pudere proloqui, quam fallites, dissimulare non sinit, quin delectet: si ve tuum studium hoc à me volamen expressit: tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quòd si ea, quæ dixi, non ita essent: quis tamen se tam durum, agrestemque praberet, qui hanc mihi non daret veniam, ut, cum meæ forense artes, & actiones publicæ concidissent, non me aut delectat, quòd facere non possum: aut molestia, cui resisto, potius, quàm litteris, dederem? quæ quidem me antea in iudicia, atque in curiam deducebant, nunc oblectant domi. Nec vèro talibus modò rebus, quales hic liber continet, sed multo etiam gravioribus, & majoribus: quæ si erunt perfectæ, profectò forensibus nostris rebus etiam domestica litteræ respondebunt. Sed ad institutam disputationem revertamur. Collocabuntur igitur verba, aut ut inter se quàm aptissime cohaereant extrema cum primis, eaque sint quàm suavissimis vocibus: aut ut forma ipsa, concinnitasque verborum conficiat orbem suum: aut ut comprehensio numerosè, & aptè cadat. (eg. Atq; illud primum videamus quale sit, quòd vel maximè desiderat 3. diligentiam, ut fiat quasi structura quadam, nec tamen fiat operosa: nam esset cum infinitus, tum puerilis labor, quòd apud Lucilium scitè exagitat in Albucio Scævola,

Quam lepidè lexen composita? ut resserula omnes

Arte pavimento, atque emblemate vermisulato.

Nolo tam minuta hæc constructio appareat: sed tamen stilus exercitatus efficiat facillè hanc viam componendi. Nam ut in legendò oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum intelligentibus primis vocibus, aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamvis enim suaves, gravesque sententiæ, tamen si inconditis verbis efferuntur, offendunt aures: quarum est iudicium superbissimum. Quòd quidem Latina lingua sic observat, 4. nemo ut tam rusticus sit, quin vocales nolit conjugere: in quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quòd eas litteras tanto opere fugerit: 5. etsi id magister ejus Isocrates, at non Thucydides: ne ille quidem, haud paullo major scriptor, Plato: nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in concione eos, qui sint in præliis interfecti: quæ sic probata est, ut eam quòta nnis, ut scis, illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista vocum concursio, quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes. Sed Græci viderint: nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere voces

1. An plerique nostrorum oratorum ingenio plus valuerint. Accedit Muretus codici Alexandri Glorierii, in quo erat amplius, *sciatum, contra atque nos ingenio etc.* & vero sic quoque præter exemplar Pithæorum, etiam in Palatin. prim. ac secund. oratorum esse atque ingenio. sed tamen vix admisim, nihil vaxiantibus Palatinis ceteris.

2. Nec capera strasse possumus. Nihil adiciunt membranacei nostri, quare non possumus aduere Glorieriano libro addenti, possumus melius, docere, etiam id probet Muretus libro XII. Variar. Læctionum

cap. 20.

3. Diligentiam, ut fiat quasi structura quadam, nec tamen fiat operosa. Hanc scripturam etiam offendit in Pith. Gulielmius, egoque in Pal. pr. ac sec. estque concinnior longe hæcenus recepta.

4. Nemo tam rusticus quoniam. Haud aliter Pall. & firmar P. Victorius, libro Var. lect. XII. cap. 17. Turnobus lib. VIII. cap. 3.

5. Etsi id magister ejus Isocrates: at non, etc. Pal. pr. etsi id magister ejus Isocrates fecerat: at tamen Thucydides, neque, aliter sec. nisi quòd is, etsi idem magister, etc.

voces conceditur. Indicant orationes, illa ipse horridula
Catonis : indicant omnes poëtae, præter eos, qui ut verbum
facerent, sæpe hiabant, ut *Navius*,

Vos, qui accolitis Histriam, sivevium, atque Algidam.

Et ibidem,

Quam nunquam vobis Graeci, atque Barbari.

At Ennius semel,

Scipio inville.

Et quidem nos,

Hoc metu radiantis Etesia in vada ponti.

Hoc idem nostri sæpius non tulissent, quod Græci laudare
etiam solent. 1 Sed quid ego vocaleis? sine vocalibus sæpe
brevitatis causa contrahantur, ut ita dicerent, *multi modis*,
2 *vad' argenteis, palm' & crinibus, teli' fructu*. Quid
vero licentius, quam quod hominum etiam nomina contra-
trahantur, quo essent aptiora? nam ut *duellum*, bellum, &
duis bis: sic *Duellum*, eum, qui Panos classe devicit, 3 *Bellum*
nominaverunt, cum superiores appellati essent semper
Duellii. Quinetiam verba sæpe contrahuntur, non usus
causa sed aurium. Quomodo enim vester *Axilla*, *Ala* fa-
ctus est, nisi fuga litteræ vastioris? quam litteram etiam è
maxilla, 4 & *taxillis*, & *vestillo*, & *paxillo*, consuetudo ele-
gans Latini sermonis evellit. Libenter etiam copulando
verba jungentur, ut *sodes*, pro, *si aude*: *si*, pro, *si vis*. Jam
in uno, 5 *capiti*, tria verba sunt: *ain*, pro, *aisne*: *nequire*, pro,
non quire: *malle*, pro, *magis velle*: *nolle*, pro, *non velle*. Dein
etiam sæpe, & *exin*, pro, *desinde*, & *exinde* dicimus. Quid il-
lud? non olet unde sit, quod dicitur, *eum illi*? cum autem
nobis non dicitur, sed *nobiscum*? quia si ita diceretur, obsec-
nium concurrerent litteræ, ut etiam modò, nisi *AVTEM*
interpouissim, concurrissent. Ex eo est *meum*, & *tecum*:
non, *cum me*, & *cum te*, ut esset simile illis *vobiscum*, atque
nobiscum. Atque etiam à quibusdam seorsum jam emendatur
antiquitas, qui hæc reprehendunt, nam *Probatum*, atque *ho-*
minum fidem: *deorum* ajunt. Ita credo, hoc illi nesciebant:
an dabat hanc licentiam consuetudo? Itaque idem poëta,
qui inusitatius contraxerat,

Patru mei meum factam pudet, pro meorum fallorum: Et,

Textum: exitium examen rapit, — pro exitiorum: non di-
cit, liberium, ut perique loquimur, cum, Cupidos liberium, aut,
In liberium loco, dicimus: sed ut isti volunt,

Neque tuum unquam in gremium extollis liberorum ex te
genus.

Et idem,

Namq' Aesculapii liberorum.

At ille alter in Chryse, non solum,

Cives, antiqui amici majorum meorum, quod erat usitatum,
sed durius etiam,

Consiliam, augurium, atque extam interpretes.

Idemque pergit,

Postquam prodigium horriserim, portentium pavos: quæ non
sanè sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim
tam liberum, armium judicium: ethi est apud eundem, Ni-
hilus ad te de judicio armium accidit? quam armorum. Jam
(6 ut censoria tabula loquuntur) fabriam, & prociam, audeo
dicere, non fabriam, & procorum. Planeque, duorum viro-
rum judicium, aut trium virorum capitalium, aut, 7 decem vi-

rorum litibus judicandis, dico nunquam. Atqui dixit Accius,
Vides sepulcra, dua duorum corporum. Idemque, — Multo una
duum virum. Quid verum sit, intelligo: sed alias ita lo-
quor, ut concessum est, ut hoc, vel Probatum dico, vel, Pro-
batum: alias, ut necesse est, cum trium virum, non virorum:
cum seferentium munitionem, non numerorum: quod in his con-
suetudo varia non est. Quid, quod sic loqui, nosse, judicasse,
vetant: novisse, jubent, & judicavisse? quasi verò nescia-
mus, in hoc genere & plenum verbum rectè dici, & imini-
nutum ulitate. Itaque utrumque Terentius, Ebo, in cogna-
tum tuam non noras? — Post idem, Stipionem, inquam, n va-
ras? Sies, plenum est: sit, imminutum. licet utare utro-
que: ergo ibidem, Quam cara sint, post carendo intelligant,
Quamq' atinendi magni dominatus fient. Nec vero reprehen-
derim,

— *Scripturae alii rem, & scripturam, esse verius sentio: sed*
consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.

Idem campus habet, — inquit Ennius: &

In templis idem, — probavit at, eundem, erat verius: nec
tamen, eundem, opimius, male sonabat, eisdem, IMPETRA-
TYM est à consuetudine, ut peccata suavitate causa lice-
ret: & pomeritiana quadriga, quam postmeridiana, libentius
dixerim: & mehercule, quam mehercules. Non scire quidem:
barbarum jam videtur: nescire, dulcius. Ipsum, meridum,
cur non medidum? credo, quod erat insuavis. Una præ-
positio est, ab, eaque nunc tantum in accepti tabulis man-
et, ne his quidem omnium: in reliquo sermone mutata
est. Nam amovet dicimus, & abegit, & abulsi, ut jam ne-
scias, ab ne verum sit, an abi. Quid si etiam absfugit, turpe
visum est: & abser noluerunt, aufer maluerunt? quæ præ-
positio præter hæc duo verba, nullo alio in verbo repe-
itur. Noti erant, & navi, & nari, quibus cum IN præponi
oporteret, dulcius visum est, ignotis, ignavi, ignari dicere,
quam ut veritas postulabat. Ex usu dicunt, & è reprobis,
quod in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas,
nisi litteram sustulisses: s ut exegit, edixit, refecit, retulit, red-
didit: adiuncti verbi primam litteram præpositio con-
mutavit, ut subegit, summutavit, sustulit. Quid in verbis
junctis? quam scite insipientem, non insipientem? iniquum,
non iniquum? tricipitem, non tricapitem? concisum, non con-
casum? Ex quo quidam perissimum etiam volunt: quod ead-
em consuetudo non probavit. Quid verò hoc elegantius,
quod non fit natura, sed quodam instituto? inclytus dici-
mus brevi prima littera, insanus producta, inhumanus brevi,
infelix longa, & ne multis, quibus in verbis ex prima lit-
teræ sunt, quæ in sapiente, atque felice, productæ dicitur: in
ceteris omnibus, breviter, itemque composuit, consuevit, con-
crepuit, confecti: consule veritatem, reprehendet: refer ad
aureis, probabant, quære, cur? ita se dicent juvari, volu-
ptati autem aurium morigerari debet oratio. Quin ego
ipse, cum scirem ita majores locutos esse, ut nusquam,
nisi in vocali adspiratione uterentur, loquebar sic, ut pul-
eros, Ceteos, triumpos, Kartaginem dicerem: aliquando, idque
serò, convicio aurium, cum extorta mihi veritas esset,
USVM LOQUENDI populo concessi, scientiam mihi re-
servavi. Orcuvios tamen & Matones, Obones, Capiones, sepulcra,
coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium judicium semper
licet.

1. Sed quid ego vocaleis? sine vocalibus, &c.] Hanc interpunctionem
stabilis Victorius d. cap. 17.

2. Vad' argenteis, palm' & crinibus.] Parum juvant libri scripti.
Lambinus tamen ausus reponere, argenteis' vase, pass' crinibus.

3. Bellum nominaverunt.] Bellum vult Paulus Merula ad Ennium, qui
construatur.

4. Taxillis.] Muretus maluit è Glorietiano axillis, libro XII. Var.
lect. cap. 20. ut & mox pro paxilla reponendum accumbat paxillum,
piz. et membranaceo tamen nostro.

5. Capiti, tria verba sunt.] Ea Turnebus libro VIII. Adversar. cap. 3.
suspicator esse cap' si vis, addit tamen: At quanto verisimilius est
M. Tullii, præteritum esse antiquum, pro cepit: ut apud te, libro
II. de legibus: Sacrum sacrosi commendatum si qua clesse raptus, par-

ricida esto, &c.

6. Ut censoria tabula, &c.] Lectionem istam contra novatores eo-
rum retinet & defendit Turnebus d. cap. 3. qui adicitur: habent tamen
Pall. priores & Pich. accedit quam censoriam fabriam & prociam, ut censoria
tabula loquuntur, audeo, &c. posteriores accedat, quam censoriam, ut cens.
tab. loq. fabriam, &c.

7. Decemvirorum litibus judicandis.] Idem Muretus affirmat in Gla-
rietiano exbare stitibus, antequè si verum est, revocandum erit, quam-
vis exemplaria alia non accedant.

8. Ut exegit, edixit, refecit, &c.] Malui heic, ut & in prioribus ac-
sequentibus repræsentare scripturam palm receptam, quam conjec-
tas meas obrudere cum Lambino; utique cum libri plutearii parum
aut nihil juvarent.

licet. 1. *Burthum* semper Ennius, numquam *Pyrrhum*. *Vi patefecerunt* Bruges: non *Phryges*, ipsius antiqui declarant libri. nec enim Græcam litteram adhibebant: nunc autem etiam duas: & cum *Phrygum*, & cum *Phrygius* dicendum esset, absurdum erat aut tantum Barbaris casibus Græcam litteram adhibere, aut recto casu solum Græcè loqui, tamen & *Phryges*, & *Pyrrhum* aurium causa dicimus. Quin etiam, quod jam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eadem erant postrema dux litteræ, quæ sunt in *optimus*, postremam litteram detrahebant, nisi vocalis insequeretur. Ita non erat offensio in versibus, quam nunc fugiunt poetæ novi. Ita enim loquebamur.

Qui est omnibus principi, non omnibus princeps. & Vita illa digni, locos, non dignus.

Quod si indocta consuetudo tam est artifex suauitatis, quid ab ipsa tandem arte, & doctrina postulari putamus? (bb) Hæc dixi breuius, quam si hæc de re una disputarem. est enim hic locus late patens, de natura, usuque verborum: longius autem, quam instituta ratio postulabat. Sed quia rerum, verborumque iudicium, prudentis est, vocum autem, & numerorum, aures sunt iudices: & quod illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem: in illis ratio inuenit, in his sensus artem. aut enim negligenda nobis fuit voluptas eorum, quibus probari volebamus, aut ars ejus concilianda reperienda. Dux sunt igitur res, quæ permulceant aures, *sonus & numerus*. De numero mox, nunc de sono querimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non ut poetæ, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio. 2. *Qua pontus Helles* -- superat modum. At, *Auratos artes Calchorum*, -- splendidis nominibus illuminatus est versus: sed proximus inquinatus, 3. insuauissima littera finitus, *Fringifera*, & *serta arua Assa* uent. Quare bonitate potius nostrorum verborum utamur, quam splendore Græcorum, nisi forte sic loqui poenitet, *Qua tempestate Paris Helenam*. -- & quæ sequuntur. Immo vero ista sequamur, asperitatemque fugiamus, *Habeo istam ego perterreperam*. -- Idemque, *Versutologus malitias*. Nec solum componentur verba ratione, sed etiam finiuntur, quoniam id iudicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ hinc casus habent in exitu simileis, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contraria, siue apte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. In huius concinnitatis consecratione Gorgiam fuisse principem accepimus, quo de genere illa nostra sunt in Miloniana. EST ENIM, IUDICES, hæc non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus. Hæc enim talia sunt, ut, quia referuntur ad ea, ad quæ debent referri, intelligamus non quaesitum esse numerum, sed secutum. Quod fit item in contrariis referendis: ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiam versus efficitur.

Eam, quam nihil accusas, damnas, condemnas diceret, qui verbum effugere vellet.

Bene quam meritam esse autumas, dici male mereri. Id, quod scis, prodessit nihil: id, quod nescis, obest.

Versum efficit ipsa relatio contrariorum, id esset in oratione numerosum, *Quod scis, nihil prodessit: quod nescis, multum obest*. Semper hæc, quæ Græci *ἀντιθέτα* nominant, cum contrariis opponuntur contraria, numerum oratorum necessitate ipsa efficiunt, & cum sine industria. Hoc genere antiqui, jam ante Isocratem delectabantur, & maxime Gorgias: cujus in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis, *CONFERT HANC PACEM cum illo bello: huius prætoris adventum, cum illius imperatoris victoria: huius cohortem impuram, cum illius exercitu inuicti: huius libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas: ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicitis Syracusas*. 4. Ergo & hi numeri sint cogniti. (ii) Genus illud tertium explicetur, quale sit, numerosa & apte orationis, quod qui non sentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Mex quidem & perfecto completæque verborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? *conciencia* sæpe exclamare vidi, cum apte verba cecidissent, id enim expectant aures, ut verbis colligantur sententia. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud ferè non erat, nam 5. & verba eligeant, & sententias graues, & suaves reperiebant, sed eas aut vinciebant, aut explebant parum. Hoc me ipsum delectat, inquit. Quid si antiquissima illa *pituita* paucorum colorum, magis, quam hæc jam perfecta, delectet? illa nobis sit, credo, repetenda: hæc scilicet repudianda. Nominibus veterum gloriantur, HABET autem, ut in atatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas: quæ quidem apud me ipsum valet plurimum. nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quam illaudo, quod est: præsertim cum ea majora iudicem, quæ sunt, quam illa, quæ desunt. Plus est enim in verbis, & in sententiis boni, quibus illi excellunt, quam in conclusionibus sententiarum, quam non habent. Post inventa conclusio est, qua credo uluros veteres illos fuisse, si jam nota, atque usurpata res esset: qua inventa, omneis usos magnos oratores videmus. Sed habet nomen invidiam, cum in oratione judiciali & forensi numerus Latine, Græcè *ῥοδῶδες* inesse dicitur. Nimis enim *infidiarum* ad capiendas aures adhiberi videtur, si etiam in dicendo numeri ab oratore quærantur. Hoc freti isti & ipsi in fracta, & amputata loquuntur, & eos vituperant, qui apta, & finita pronuntiant, si inanibus verbis, leuibusque sententiis: quæ in conclusionibus lecta verba: quid est & cur claudere, aut infistere orationem malint, quam cum sententia pariter excurrere. Hic enim inuidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, sæpe natura: & quæ valde laudantur apud illos, ea ferè, quæ sunt conclusa, laudantur. Et apud Græcos quidem jam anni propè quadringenti sunt, cum hoc probatur, nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit, vetera contemneri dicere:

Versibus, quos olim Fawni, vatesque, canebant:

mihî de antiquis eodem modo non licebit, præsertim cùm dicturus non sim, *Ante huic* -- ut ille: nec quæ sequuntur, *Nos aucti referare*. -- legi enim, audiuique nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contemni, laudari

N

etiam

1. *Burthum semper Ennius, &c.*] Sic voluit scribi Petrus Victorius libro XIV. Var. lect. cap. 3. neque aliter legitur in Pal. prim. aut sec. non *Purthum*, ut vulgo.

2. *Qua pontus Helles superat modum, &c.*] Non dubium est, quin admittenda sit scriptura quam Seneca eruit Lippus nosse: *Qua Pontus ab Helles*, libri tamen nostri facine pro vulgata monstra tamen præferunt verborum; in sequentibus quippe Palat. prim. ac secund. *Qua Pontus Helles superat modum ad antiquos locorum, &c.* quart. quint. sext. *Qua Pontus Helles superat modum ad antiquos locorum, &c.*

3. *Insuauissima littera finitus.*] Sic Manutius, sic Lambinus; neque

aliter Pal. prim. aut sec. & Pich. ar antiquiores edd. *infinitus*, quod reformabat Gulielmus in *insignitus*. Pall. tamen posteriores habent *littera finis*.

4. *Ergo & hi numeri sint cogniti. Genus, &c.*] Sic fere Pall. omnes. certe nulli agnoscent illud retrò vulgatum, *cegnit etiam à Latinis. Genus*, quæ liquet esse à glossa.

5. *Et verba eligeant.*] Pal. pr. sec. Pich. *effingebant*, quod tamen non ausim loqui.

6. *Cur claudere.*] Coactus sum sequi Palatinarum membrorum chorum, quibus occinebat Pich. vulgata *claudicare*.

etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo, idque merito, quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid de-
sidero: hos vero minime, qui nihil illorum, nisi *verbum*, se-
quantur, cum à bonis absint longissime. Quod si aureis
tam inhumanas, tamque agresteis habent ne doctissimorum
quidem virorum eos movebit auctoritas? Omitto Isocra-
tem, discipulosque ejus, Ephorum, & Naucratem: quam-
quam orationis faciendæ, & orandæ auctores locupletissi-
mi, summique ipsi oratores, esse debeant. Sed quis omnium
doctorum, quis acutior, quis in rebus vel inveniens, vel ju-
dicandis acrior Aristotele fuit? 1 quis porro Isocrati est
adversarius impensius? Is igitur verum in oratione vetat
esse, numerum jubet. Ejus auditor Theodectes, in pri-
mis, ut (Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, at-
que artifex, hoc idem & sentit, & præcipit. Theophras-
tus vero, iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo
istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omni-
no hæc esse ab his præcepta nesciunt. Quod si ita est, (nec
verò aliter existimo) quia ipsi suis sensibus non moven-
tur: nihilne eis inane videtur? nihil inconditum, ni-
hil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In ver-
su quidem, 2 theatra tota exclamant, si fuit una syllaba
aut brevior, aut longior. Nec verò multitudo pedes novit,
nec ullos numeros tenet: nec illud, quod offendit, aut cur,
aut in quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitu-
dinum, & brevitatum in sonis, sicut acutarum, gravium-
que vocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collo-
cavit. Visne igitur, Brute, totum hunc locum accuratius
etiam explicemus, quam illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis
tradiderunt? An his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt,
possumus? Sed quid quaero, velisne: cum litteris meis eru-
ditissimè scriptis, te id vel maxime velle perspexerim? Pri-
mum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extre-
mum usque ipse explicetur orationis a præ, atque numerosa.
(kk) Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in ejus
summis laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros pri-
mus adjunxerit. Cum enim videret, oratores cum severi-
tate audiri, poetas autem cum voluptate: tum dicitur nu-
meros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum ju-
cunditatis causa, tum ut *varietas* occurreret satietati. Quod
ab his verè quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam ne-
minem in eo genere scientius versatum Isocrate, confiten-
dum est: sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus: cu-
jus omnia nimis etiam extant scripta numerosè. Nam, (ut
paullo ante dixi) paria paribus adjuncta, & similiter defi-
nita, itemque contrariis relata contraria, quæ sua sponte
(etiam si id non agas) cadunt plerumque numerosè. Gorgias
primus invenit: sed his est usus *immoderantius*, id autem
est genus (ut ante dictum est) sex tribus partibus collocatio-
nis alterum. Horum uterque Isocratem ætate præcurrit: ut
eos ille moderatione, non inventione vicerit. Est enim, ut
in transferendis, faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis
numeris sedatior. Gorgias autem avidior est generis ejus,
& his festivitatis, (sic enim ipse sentet) insolentius ab-
utitur: quas Isocrates (cum tamen audivisset in Thessalia
adolescens senem jam Gorgiam) moderatius temperavit.
Quinetiam se ipse tantum, quantum ætate precedebat,
(propè enim centum confecit annos) relaxarat à nimia ne-
cessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad
Philippum Macedonem scripsit, cum jam admodum esset
senex: in quo dicit *se minus jam servire numeri, quam so-
litus esset*, ita non modò superiores, sed etiam se ipse cor-
texerat. Quoniam igitur habemus a præ orationis eos prin-
cipes, auctoresque, quos dicimus, & origo inventa est:
causa quaeratur, quæ sic aperta est, ut mirer, veteres non

esse commotos, præsertim cum, ut sit, fortuito sæpe ali-
quid conclusè, apteque dicerent: quod cum animos homi-
num, aureisque pepulisset, ut intelligi posset, id, quod ca-
sus effudisset, cecidisse jucundè: notandum certe genus,
atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus
aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum
omnium mentionem. Itaque & longiora, & breviora judi-
cat, & perfecta, ac moderata semper expectat. Mutilla sen-
tit quedam, & quasi decurtata: quibus tanquam *debito* frau-
detur, offenditur: productiora alia, & quasi immoderatius
excurrentia, quæ magis etiam aspersionem aures: quod cum
in plerisque, tum in hoc genere NIMIVM quod est, offen-
dit vehementius, quam id, quod videtur parum. Ut igitur
poëtica, & versus inventus esse terminatione aurium, ob-
servatione prudentium, sic in oratione animadversum est,
multo illud quidem ferius, sed eadem natura admonente,
esse quosdam certos cursus, conclusionesque verborum. (ll)
Quoniam igitur causam quoque ostendimus: naturam nunc,
(id enim erat tertium) si placet, explicemus: quæ disputatio
non hujus instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri
enim potest, qui sit orationis numerus, & ubi sit positus, &
natus ex quo: & is unusne sit, an duo, an plures, quaque
ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo
loco, & quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis affe-
rat. Sed, ut in plerisque rebus, sic in hæc, duplex est consi-
derandi via: quarum altera est longior, brevior altera, e-
dem etiam planior. Est autem longioris prima illa questio,
sive omnino ulla *numerosa oratio*. Quibusdam enim non
videtur: quia nihil in sit in ea certum, ut in versibus: & quod
ipsi, qui affirmant esse eos numeros, rationem, cur sint, non
queant reddere. deinde, si sit numerus in oratione: qualis
sit, aut quales: & è poëticeis numeris, an ex alio genere
quodam: & si è poëticeis, quis eorum sit, aut qui, namque
aliis unus modò, aliis plures, aliis omnes iidem videntur.
deinde, quicumque sunt, sive unus, sive plures; commu-
nesne sint omni generi orationis: quoniam aliud genus est
narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi: an dispartes nu-
meri cuique orationis generi accommodentur. Si commu-
nes, qui sint: si dispartes, quid intersit, & cur non æquè in
oratione, atque in versu numerus appareat. Deinde, quod
dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum
efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere
verborum: an est suum cuiusque: ut numerus intervallis,
compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quædam
forma, & *lumen orationis* appareat: sitque omnium fons
compositio, ex eaque & numerus efficiatur, & ea, quæ di-
cuntur orationis quasi forma, & lumina, quæ (ut dixi) Graeci
vocant *ῥυθμὸς*. At non est unum, nec idem, quod voce
jucundum est, & quod moderatione absolutum, & quod
illuminatum genere verborum: quamquam id quidem fi-
nitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est:
compositio autem ab utroque differt, quæ tota servit *gravi-
tati* vocum, aut *suavitati*. Hæc igitur ferè sunt, in quibus rei
natura quaerenda sit. (mm) Esse ergo in oratione numerum
quendam, non est difficile cognoscere. Judicat enim sen-
sus: in quo iniquum est, quod accidit, non cognoscere, si,
cur id accadat, reperire nequeamus. Neque enim ipse ver-
sus ratione est cognitus, sed natura, atque sensu, quem
dimensa ratio, docuit, quid acciderit. ita notatio naturæ,
& animadversio peperit artem. Sed in versibus res est aper-
tior: quamquam etiam à modis quibusdam, cantu remoto,
soluta esse videtur oratio, maximeque id in optimo quo-
que eorum poëtarum, qui *λυρῶν* à Græcis nominantur:
quos cum cantu spoliaveris, nuda parè remanet oratio.

Quorum

1. Quis Isocrati est adversarius impensius.] Convenit istud magis quam
hæcenus vulgatum inferius, eduxi autem è tenebris Pal. pr. ac lec-
toreque aliter erat in libro Petri Pichæ.

2. Theatra tota exclamant.] Lambinus arbitrator restituendum *reclat*
mans, non puto necesse, libris non addicentibus.

Quorum similia sunt quaedam etiam apud nostros: velut illa in Thyeste,

Quenam te esse dicam? 1 qui tarda in senectute;
 & quae sequuntur: quae, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt soluta simillima. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic saepe sunt abjecti, ut nonnunquam vix in his numerus & versus intelligi possit: quo est ad inveniendum difficilior in oratione numerus, quam in versibus. Omnino duo sunt, quae condiant orationem: verborum, numerorumque iucunditas. In verbis inest quasi materia quaedam: in numero autem expolitio. Sed ut ceteris in rebus, Necessitatis inventa antiquiora sunt, quam voluptatis: ita & in hac re accidit, ut multis saeculis ante oratio nuda, ac rudis ad solos animum sensus exprimendos fuerit repetita, quam ratio numerorum, causa delectationis aurium excogitata. Itaque & Herodotus, & eadem, superiorque aetas numero caruit, nisi quando temere, ac fortuito: & scriptores per veteres de numero nihil omnino, de oratione praecipua multa nobis reliquerunt. Nam quoque r facilius est, & magis necessarium, id semper ante cognoscitur. Itaque tralata, aut facta, aut juncta verba, facile sunt cognita, quia sumebantur ex consuetudine, quotidianoque sermone. 2 numerus autem non domo depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognitionem cum oratione, itaque serius aliquando notatus, & cognitus, quasi quandam *palestram*, & extrema lineamenta orationi atrulit. Quod si & angusta quaedam, atque concisa: & alia esse collata, & diffusa oratio: necesse est id non litterarum accidere natura, sed intervallorum longorum, & brevium varietate, quibus implicata, atque permixta oratio, quoniam tum stabilis est, tum volubilis, necesse est ejusmodi naturam numeris contineri. Nam *virginis* ille, quem saepe jam diximus, incitatio numero ipso fertur, & labitur, quoad pervenit ad finem, & insiluit. Perspicuum est igitur, numeris adstrictam orationem esse debere, carere versibus. (viii) sed hi numeri, poetice sint, an ex alio genere quodam, deinceps est videndum. Nullus est igitur numerus extra poeticos, propterea quod definita sunt genera numerorum, nam omnis talis est, ut unus sit et tribus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros, 3 partitur in tria, ut necesse sit partem pedis aut aequalem esse alteri parti, 4 aut altero tanto, aut sesqui esse majorem, ita fit aequalis dactylus, duplex jambus, sesqui pæon; qui pes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerorum sit necesse est. (ix) Sed quaeritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum, incidere vero omnibus in orationem etiam ex hoc intelligi potest, quod versus saepe in oratione per imprudentiam dicimus: quod vehementer est vitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmetipsos. Senarios vero, & Hipponacteos effugere vix possumus, Magnam enim partem ex jambis nostra constat oratio, sed tamen eos versus facile agnoscit auditor, sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per imprudentiam saepe etiam minus usitatos, sed tamen versus, vitiosum genus & longa animi provisione fugiendum. Elegit ex multis Hieronimus libris triginta fortasse versus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, plerisque senarios, sed etiam anapaesta, quo quid potest esse turpius? et si in eligendo fecit *malitiose*, prima enim syllaba demta in primo verbo sententiae, postremum ad verbum primam rursus syllabam ad junxit insequentis. Ita factus est anapaestus is, qui *Aristophanici* nominatur, quod ne accidat, observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo

reprehendit, (ut à me animadversum est studiose inquiri in eum) immittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in soluti etiam verba inesse numeros, eosdemque esse oratorios, qui sint poetici. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, videndum sit: sunt enim qui jambicum putent, quod sit orationi simillimum: qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiae sit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum: fugit autem spondeum, & trochæum. Quod enim pæon habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate, & celeritate syllabarum labi putat verba proclivius: contraque; accidere in spondeo, & trochæo, quod alter longis constaret, alter è brevibus fieret: alteram nimis incitatum, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed è illi priores errant, & Ephorus in culpa est. nam & qui pæona prætulerunt, non vident molliissimum à sese numerum, eundemque amplissimum præteriri. Quod longè Aristoteli videtur secus, qui iudicat, heroum numerum grandiore, quam desideret soluta oratio: jambum autem nimis è vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abjectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat, plenam tamen eam vult esse *gravitatis*, ut eos, qui audient, ad majorem admirationem possit traducere. Trochæum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, *cordacem* appellat, quia contractio, & brevis dignitatem non habet. Ita pæona probat, eoque ait uti omnibus, sed ipsos non sentire cum utantur: esse autem tertium, ac medium inter illos: sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus in sit aut sesquiple, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Jambus enim & dactylus in versum cadunt maxime, itaque ut versum fugimus in oratione, sic hi sunt evitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quidquam *inimicus*, quam illa, versibus. Pæon autem minime est aptus ad versum, quo libentius eum recepit oratio. Ephorus vero ne spondeum quidem, quem figit, intelligit esse aequalem dactylo, quem probat, syllabis enim metiendos pedes, non intervallis, existimat: quod idem facit in trochæo, qui temporibus & intervallis est par jambo: sed eò vitiosus in oratione, si ponatur extremis, quod verba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc quæ sunt apud Aristotelem, eadem à Theophrasto, Theodecteque de pæone dicuntur. Ego autem sentio, omnibus in oratione esse quasi permixtos, & confusos pedes, nec enim effugere possemus animadversionem, si semper iisdem uteremur, quia neque numerosa esse, ut pœona; neque extra numerum, ut sermo vulgi est, debet oratio. Alterum nimis est vincum, ut de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, ut pervagatum, ac vulgare videatur, ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur (ut supra dixi) permixta, & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæone maxime (quoniam optimus auctor ita censet) sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. (x) Quos autem numeros, cum quibus, tanquam *purpuram*, misceri oporteat, nunc dicendum est, atque etiam quibus orationis generibus sint cuique accommodatissimi. Jambus enim frequentissimus est in iis, quæ demisso atque humili sermone dicuntur. Pæon autem in amplioribus: in utroque dactylus, ita in varia, & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperandi, sic minime animadver-

N 2

tetur

1. Qui tarda in senectute.] Sic quoque Pall. nostri, nisi quod unus, quin. hoc pono, quod edit. Lambini perperam exhibent, quid.

2. Numerus autem non domo depromebatur.] Hanc scripturam revocavit ex Oraculis Victorius, cui è sicule Lambinus præponit suam notam. Pall. & olim eò præferunt, meda.

3. Partitur in tria.] Illud in tria, non comparat in Pal. prim. ac sec. sed nec fuit in Pith. quod forte non est temerarium.

4. Aut altero tanto, aut sesqui esse majorem.] Perpendit locum hunc Badæus lib. 1. de Aff. echnicoque reclus legi posse. aut altero tanto majorem, aut sesqui.

retur delectationis *aucepium*, & quadranda orationis industria: quæ latebit eo magis, si & verborum & sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc duo animadvertunt, & jucunda sibi censent, verba dico, & sententias: eaque dum animis attentis admirantes excipiunt, stergit eos, & prætervolat numerus: qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec verò nimius is cursus est numerorum, orationis dico (nam est longè aliter in versibus) nihil ut fiat *extra modum*, nam id quidem esset poëma. sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & æqualiter, constanterque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constaret numeris, sed quod ad numeros proxime accedit: quo etiam difficilior est oratione uti, quam versibus: quod illis certa quædam, & definita lex est, quam sequi sit necesse: in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed universa comprehensio, & species orationis, clausa, & terminata est: quod *voluptate aurium* iudicatur. (99) Solet autem quæri, totone in ambitu verborum numeri tenendi sunt, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim censent cadere tantum numero se oportere, terminarique sententiam. Est autem, ut id maxime deceat, non id solum, ponendus est enim ille ambitus, non abijciendus. Quare cum aures extremum semper *expectent*, in eoque acquiescant, id vacare numero non oportet: sed ad hanc exitum tamen à principio ferri debet verborum illa comprehensio, & tota à capite ita fluere, ut ad extremum veniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina exercitatis, qui & multa scripserint, & quæcumque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Antè enim circumscriptur mente sententia, confestimque verba concurrunt: quæ mens eadem, quæ nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat: quorum descriptus ordo aliàs terminatione concluditur: atque omnia illa & prima, & media verba spectare debent ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incitator, interdum moderata ingressio: ut jam à principio videndum sit, quemadmodum velis venire ad extremum. nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus, quæ poëtæ, effugimus tamen in oratione poëmatum similitudinem. Est enim in utroque & materia, & tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem sunt utriusque partes verborum: translatus, novum, priscum. nam de propriis nihil hoc loco dicimus. Collocationis autem, ex, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus, sed in utroque frequentiores sunt, & liberiores poëtæ. Nam & transferunt verba cum crebrius, tum etiam audacius: & priscis libentius utuntur, & liberius novis. quod idem sit in numeris: in quibus quasi *necessitati* parere coguntur. sed tamen hæc nec nimis esse diversa, neque ullo modo conjuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in versu, numerus exstet: idque quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnumquam, aut concinnitate, aut constructione verborum. (100) Ita, si numerus orationis quaeritur qui sit: omnis est: sed alius alio melior, atque aptior. si locus: in omni parte verborum, si, unde ortus sit: ex aurium voluptate. si componendorum ratio: dicitur alio loco, quia pertinet ad usum, quæ pars quarta, & extrema nobis in dividendo fuit. si, ad quam rem adhibeatur: ad delectationem. si, quando, semper, si, quo loco: in tota continuatione verborum, si, quæ res efficiat voluptatem: eadem, quæ in versibus, quozum modum notat ars, sed aures ipsæ tacito eum sensu sine

arte definiunt. (101) Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est accuratius disputandum. In quo quaesitum est, in totone circuitu illo orationis, quem Græci *ἀριθμὸς*, nos tum *ambitum*, tum *circuitum*, tum *comprehensionem*, aut *continuationem*, aut *circumscriptionem* dicimus: an in principiis solum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus sit. Deinde, quomodo aliud videatur esse numerus, aliud numerosum: quid intersit. Tum autem in omnibus numeris æqualiter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores: idque quando, aut cur, quibusque partibus: pluribusne, an singulis: imparibus, an æqualibus: & quando aut istis, aut illis sit utendum: quæque inter se aptissime collocentur, & quomodo: an omnino nulla sit in eo genere distinctio: quodque ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma verborum: dicendumque, quantos circuitus facere deceat. Deque eorum particulis, & tanquam incisionibus discedendum est, quærendumque, utrum una species, & longitudo sit earum, an plures: & si plures, quo loco, aut quando, quoque genere uti oporteat. postremo totius generis *utilitas* explicanda est, quæ quidem patet latius. non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de universo genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse videatur. Remotis igitur reliquis generibus unum selegimus, hoc, quod in causis, foroque versatur, de quo dicemus. Ergo in aliis, id est, in historia, & in eo, quod appellamus *ἱστορικὸν*, placet omnia dici Iſocrateo, Theopompeo; more, illa circumscriptio, ambitusque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad inhiat in singulis perfectis, absolutisque sententiis. Itaque postea quam est nata hæc vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere: nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis ejus, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque à iudiciis, forensique certamine, quin redigeret omnis se in *quadam*, numerumque sententias. Nam cum is est auditor, qui non vereatur, ne compositæ orationis insidiis sua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium servienti. Genus autem hoc orationis neque totum assumentum est ad causas forenses, neque omnino repudiandum. Si enim semper utare, cum satietatem afferat, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscutur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem, & fidem. (102) Sed, quoniam adhibenda nonnumquam est, primum videndum est, quo loco, deinde quamdiu retinenda sit, tum quoz modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatius, ut nos in accusationis secundo de Sicilia laude diximus, aut in senatu de consulari meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis desiderat, quam doloris, ut in quarto accusationis de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerosa, & volubiler oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sapissime sumus: quod plurimis locis *perorationes* nostræ voluisse nos, atque animo contentidisse declarant. Id autem tum valet, cum is, qui audit, ab oratore jam obsessus est, ac tenetur. Non enim id agit, ut insidiatur & observet: sed jam favor, processumque vult, dicendique vim admirans, non inquit quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, 2 quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. nam cum si his locis usus, quibus ostendi licere, transferenda tota dictio est ad illa, quæ nescio cur, cum Græci *ἡγεμενὰ*, & *κἀνὰ* nominent,

1. *Ut insidiatur & observet.* Lambinus induxit, ut insidiatorem ob-
servet, tanquam si libris scriptis, at Palat. nostri prius retinent, & ha-

ber quo se defendat.

2. *Quam ipse includit.* Gallicianus conatur legere, quæ ipse includit,
L. 105/16

nominent, nos non recte *incisa*, & *membradicamus*. Neque enim esse possunt, rebus ignotis; nota nomina: sed cum verba aut leuivatis, aut inopia causa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum sit, quod propter rerum ignoratorem ipsarum, nullum habuerit ante nomen, necessitas cogat aut novum facere verbum, aut à simili mutari. (usu) Quo autem pacto deceat incise, membratimve dici, iam videmus: nunc, quot modis mutantur comprehensiones, conclusionesque, dicendum est. Fluit omnino numerus à primo tum incitatus, brevitate pedum, tum proceritate tardius, cursuum contentiones magis requirunt: expositiones rerum, tarditatem. Inscitit autem ambitus modis pluribus, è quibus unum est secuta A sia maxime, qui dichoreus vocatur, quum duo extremi chorei sunt, id est, è singulis longis, & brevibus. Explanandum est enim, quòd ab aliis idem pedes aliis nominantur *vocabulis*. Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis, sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quam semper est idem. Cadit autem per se ille ipse præclare, quo etiam *facetas* formidanda est magis. Me stante C. Carbo, C. F. tribunus plebis in concione dixit his verbis, *O Marco Druse, patrem appello, hæc quidem duo binis pedibus incisim: dein membratim, Tu dicere solebas, sacrum esse rempublicam*. Hæc item membra termitis, post ambitus, *Quicumque eam violavissent, ab omni iure esse et pœnas persolutas*. dichoreus, nihil enim ad rem, extrema illa, longa sit, an brevis, deinde, *Patris dictum sapiens, temeritas filii comprobavit*. Hoc dichoreus tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro, nonne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac sic, *Comprobavit filii temeritas: iam nihil erit, etsi temeritas ex tribus brevibus & longa est: quem Aristoteles ut optimum probat, à quo dissentio*. At eadem verba, eadem sententia, animo istue satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoscitur: deinde satiat: postea cognita facilitate contemnitur. Sed sunt clausulæ plures, quæ numerosæ, & jucundè cadant, nam & creticus, qui est è longa, & brevi, & longa, & ejus æqualis pœon, qui spatio par est, syllaba longior: quàm commodissimè putatur in solutam orationem illigari, cum sit duplex, nam aut è longa, & tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo: aut è totidem brevibus, & longa, in quem optimè cadere censent veteres: ego non planè rejicio, sed alios antepono. Ne spondeus quidem funditus est repudiandus, etsi, quod est è longis duabus, hebetior videtur, & tardior, habet tamen stabilem quandam, & non expertem dignitatis gradum: in incisionibus verò multo magis, & in membris *paucitatem* enim pedum gravitatis suæ tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo, adjungo (quod minimum sit) proximum superiorem, sæpe etiam tertium. Ne jambus quidem, qui est è brevi & longa, aut par choreo, qui habet tres breves, sed spatio par, non syllabis: aut etiam dactylus, qui est è longa, & duabus brevibus, si est proximus à postremo, parum volubilitèr pervenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus, numquam enim interest uter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locutus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus, nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia postrema syllaba, brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare etiam pœona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum: quoniam nihil ad rem est, postrema quàm lon-

ga sit. Jam pœon, quòd plures habeat syllabas, quàm tres, numerus à quibusdam, non pes habetur. Est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi vel orienti, vel mediæ, putant illi etiam cadenti, quo loco mihi videtur aptior Creticus. Dochimus autem è quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longa, ut est hoc, *Amicos tones*: quovis loco aptus est, dum semel ponatur, iteratus, aut continuatus, numerum apertum, & nimis insignem facit. His igitur tot commutationibus, tamque variis si utemur: nec deprehenderetur manifestò, quid à nobis de industria fiat, & occurreret satietati. (usu) Et quia non numero solùm numerosa oratio, sed & compositione fit, & genere, (quod ante dictum est), concinnitatis: compositione potest intelligi, cum ita struata verba sunt, ut numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse videatur: ut apud Crassum, NAM VBI LYBIDO DOMINATUR, INNOCENTIA LEVE PRÆSIDIVM EST. Ordo enim verborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. Itaque si quæ veteres illi (Herodotum dico, & Thucydidem, toramque eam ætatem) apte numerosæque dixerunt, ea non numero quæsitò, sed verborum collocacione occiderunt. Formæ verò quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. Nam cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut quæ similiter cadunt verba, verbis comparantur: quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numerosè cadat, quo de genere cum exemplis supra diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi, nec tamen hæc ita sunt arcta, & adstricta, ut ea, cum velimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est similis numerorum, an planè è numeris confert oratio, alterum si fit, intolerabile vitium est: alterum nisi fit, dissipata & inculta, & fluens est oratio. (usu) Sed quoniam non frequenter, verum etiam raro in veris causis, aut forensibus circumscripi, numerosæque dicendum est: sequi videtur, ut videamus, quæ sint illa, quæ supra dixi incisa, quæ membra. Hæc enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus, & plena comprehensio è quattuor ferè partibus, quæ membra dicimus, ut & aureis impleat, & ne brevior sit, quàm satis sit, neque longior, quamquam utrumque nonnumquam, vel potius sæpe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum, nec brevis defraudasse aureis videatur, neve longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem, nec enim loquor de versu, & est liberior aliquanto oratio. E quattuor igitur, quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat ferè plena comprehensio. His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu conjungimus. 2 Sin membratim volumus dicere, insistimus: idque cum opus est, ab isto cursu invidioso faciliè nos, & sæpe disjungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quàm hoc, quod minime apparet, & valet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi, *Misissos faciant patronos: ipsi prodeant*. Nisi intervallo dixisset, — *ipsi prodeant*, — sensisset profectò effugisse senarium: omnino melius caderet, *prodeant ipsi*. Sed de genere nunc disputo. Cur clandestinis consiliis non oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? Prima sunt illa duo, quæ *ἡμῶν* illi, nos membrum. Sequitur non longa, ex duobus enim versibus, id est, membris, perfecta comprehensio est, & in spondeos cadit: & Crassus quidem sic plerumque dicebat: idque ipse genus dicendi maxime probo. Sed

N 3

quæ

1. Inscitit autem ambitus, modis pluribus.] Lambinus omnino pertendit reponendum pedibus pluribus; oblitus præcessisse, nunc quot modis mutantur comprehensiones, &c. item dixisse Tullium supra cap. 58. sub finem: Itaque non sicut in ea tanquam sibi nec præsentium modi.

2. Sin membratim volumus dicere.] Illud Lamb. notamus, videtur ex latere in Pal. quart. reliqui tamen duo præferunt alterum, quod non videtur toto cælo autemet adversari sententiæ Munstrolenfi. illi.

quæ incisim, aut membratim efferuntur, ea vel aptissimè cadere debent: ut est apud me: *Domus tibi deest? at habebas pecunia superabat? at egobas.* Hæc incisè dicta sunt quatuor. At membratim, quæ sequuntur, duo, *Incursisti amens in scilummas, i in alienis insanus insanisti.* Deinde omnia, tanquam crepidine quadam, comprehensione longiore sustinentur, *Depressam, cacam, jacentem domum pluri, quam te, & quam fortunas tuas asimasti.* dichoreo finitur. At dispondeo proximum illud, nam in iis, quibus, ut iugiunculis, uti oportet, brevitatis facit ipsa liberiores pedes. Sæpe enim singulis utendum est, plerumque binis (& utrisque addi pedis pars potest,) non ferè ternis amplius. Incisim autem, & membratim tractata oratio in veris causis plurimam valet, maximeque his locis, cum aut arguas, aut refellas: ut nostra in Corneliiana secunda, *O callidos homines, o rem excogitaram, o ingenia metuenda!* Membratim adhuc: deinde casim diximus. Rursum membratim, *Testes dare volumus.* Extrema sequitur comprehensio, sed ex duobus membris, qua non potest esse brevior, *Quam, quas, nostram sefellit, ita vos esse facturos?* Nec ulium genus est dicendi aut melius, aut fortius, binis, aut ternis ferre verbis, nonnumquam singulis paullo aliàs pluribus: inter quas variis clausulis interponit se raro numerosa comprehensio. quam perverse fugiens Hegeſias, dum ille quoque imitari Lysiam vult, alterum panè Demosthenem, saltat, incidens particulas. & is quidem non minus sententiis peccat quam verbis: ut non quarat, quem appellet ineptum, qui illam cognoverit. Sed ego illa Crassi, & nostra posui, ut, qui vellet, auribus ipsis, quid numerosum etiam in minimis particulis orationis esset, judicaret. (33) Et, quoniam plura de numerosa oratione diximus, quam quicquam ante nos, nunc de ejus generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud, Brute, (quod quidem tu minime omnium ignoras) pulcrè, & oratorie dicere, nisi optimis sententiis verbisque lectissime dicere. Et nec sententia ulla est, quæ fructum oratori ferat, nisi aptè exposita, atque absolute: nec verborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum: & horum utramque numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modo non poetice junctus, verum etiam fugiens illum, eiq; omnium dissimilimus: non quin lidem sint numeri non modo oratorum, & poetarum, verum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus: sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiat, aut orationis, aut poematis simile videatur. Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum vocari placet, & adhibere necesse est, si ornatè velis dicere, non solum, (quod ait Aristoteles & Theophrastus) ne infinite feratur, ut *flumen*, oratio, quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insidere: verum etiam quod multo majorem habent apta vim, quam soluta. Ut enim *athletas*, nec multo secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæstram quandam, ut quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad aspectum etiam sit venustum: sic oratio nec plagam gravem facit, nisi petitio fuit apta: nec satis rectè declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit: Itaque, qualis eorum motus, quos ἀπὸ λαϊσίους Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantumq; abest, ne, quod ii, qui hoc aut magisterorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non

sunt assecuti, solent dicere, *enervatur oratio* compositione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis esse possit. Sed magnam exercitationem res flagitat, nequid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus: ne aut verba trajiciamus aperte: quo melius aut cadat, aut volvetur oratio. quod se L. Cælius Antipater in proœmio belli Punic, nisi necessarid, facturum negat. O virum simplicem, qui nos nihil celat: sapientem, qui servendum necessitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur. nihil est enim necesse: & si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hæc à Lælio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit, & utitur ea trajectione verborum, & nihilo tamen aptius explet, concluditque sententias. Apud alios autem, & Asiaticos maxime, numero servientis, iuculata reperias inania quædam verba, quasi *complementa* numerorum. Sunt etiam qui illo vitio, quod ab Hegeſia maxime fluxit, insingendis, concidendisque numeris in quoddam genus abiectionem incidant Siculorum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles, & Meneclæ, minime mea sententia contentendæ. Et si enim à forma veritatis, & ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia: sed apud eos varietas non erat, quod omnia ferè concludebantur uno modo: quæ vitia qui fugerit, ut neque verbum ita trajiciat, ut id de industria factum intelligatur, neque infertens verba, quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens, concidat, delumbetque sententias, nec sine ulla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum; is omnia ferè vitia vitaverit. nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicuè vitia contraria. Quantum autem sit a præ dicere, experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissolvat permutatione verborum. corrupturam enim tota res, ut & hæc nostra in Corneliiana, & deinceps omnia, *Neg, me divitia movent, quibus omnes Africanos, & Lælios 3 multi venaliti, mercatoresque superarunt.* Immuta paulum, ut sit, *multis superarunt mercatores, venalitiis; perierit tota res:* Et quæ sequuntur, *Neque vestis, aut calatum aurum, & argentum, quo nostros veteres Marcellos, Maximosque multi eunuchi à Syria Ægyptoque viceerunt.* Verba permuta sic, ut sit, *Vicerunt eunuchi à Syria, Ægyptis:* Adde tertium, *Neque vero ornamenta illa villarum, quibus Paulum, & L. Mummium, qui rebus his urbem, Italianque omnem refererunt, ab aliquo video perfacile Deliaeo, aut Syto potuisse superari:* Fac ita, *potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaeo:* videsne, ut ordine verborum paulum commutato, iisdem verbis, sententia, ad nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis dissoluta? aut si alicujus inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamq; ordine verborum paulum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffusum, ac solum. Age, sume de Gracchi apud censores illud, *ABESSE NON POTEST, QVIN EIVSDEM HOMINIS SIT, PROBOS IMPROBARE, QUI IMPROBOS PROFET.* Quando aptius si ita dissecti, *quid ejusdem hominis sit, qui improbos probos, probos improbare?* Hoc modo dicere nemo unquam noluit: nemoq; potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc a se qui non potuerunt, ita facti sunt repente Attici, quasi vero Trallianus fuerit Demosthenes: cuius non tam vibrarent talamina illa, nisi numeris contorta ferrentur. Sed si quos

1. In alienis insanus insanisti.] P. Victorius in genuè fatetur, non videre se quem locum hæc habeat secunda haram dictionum. videtur ipse libro XVIII. Var. loci. cap. 9.
2. Neque verba trajiciamus aperte.] Gullielmus putabat aptius hærere verba trajiciamus.

3. Multi venditii mercatores.] Patricius & Lambinus reponendum putant venalitiis. sed alterum restat in Pall. quinq; & Pithæano 3; ut utrumque idem aliis scriptoribus pro emptoribus venditoribus ut Cicæ plus palam facit Briffonius libro. III. de verborum significatione.

si quos magis delectant soluta, & sequantur ea sanè modo, sic ut quis Phidias clypeum dissoluerit, collocacionis uniuersam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem: ut in Thucyde, orbem modò orationis desidero, ornamenta comparent. Isti autem cum dissolunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum est, nisi abjectum: non clypeum, sed ut in proverbio est (2 ceteri humiliter dictum est, tamen simile est) scopas (ut ita dicam) mihi videntur dissolvere, atque, ut planè genus hoc, quod ego laudo, contempsisse videantur, aut scribant aliquid vel Ilocrateo more, vel quo Æschines, aut Demosthenes utitur: tum illos existimabo non desperatione formidavisse genus hoc, sed iudicio refugisse: aut reperiã, ipsa eadem conditione qui uti velit, ut aut dicat, aut scribat utra voles lingua, eo genere, quo illi volunt. FACILIVS est enim apta dissolvere, quàm dissipata connectere. Res autem sic habet, (ut brevissimè dicam quod sentio) compositè, & aptè, sine sententiis dicere, infamia est: sententiis autem sine verborum & ordine, & modo, infamia: sed ejusmodi tamè infamia, ut ea qui utantur, non stulti homines haberi

possint, etiam plerumq; prudentes: quo qui est contentus, quatur, Eloquens verò, qui nò approbatione solum, sed admiratione, clamores, plausus, si liceat, movere debet, omnib; oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit, quidquam aut spectari, aut audiri libentius. (aaa) HÆRES meum de oratore, Brute, iudicium: quod aut seque, si probaveris: aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum, in quo neque pugnabo tecum, neq; hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseveravi, unquam affirmabo esse verius, quàm tuum. POTES enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias videri. Nec in hac modò re, quæ ad vulgus sensum spectat, & ad aurium voluptatem: s; quæ duo sunt ad iudicandum levissima: sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inveni firmius quod tenerem; aut quò iudicium meum dirigerem, quàm id, quodcumq; mihi quàm simillimum veri videretur, cum ipsum illud VERVM in occulto lateret. Tu autem, velim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minus probabuntur, ut aut majus opus institutum putes, quàm effici potuerit, aut, dñ tibi roganti voluerim obsequi, verecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

1. Sequantur ea sanè, modo sic, ut quis Phidias, &c.] Est à Palat. prim. ac secund. neque aliter Pithæanus, si que etiam edidit Manutius nepos. nisi quòd idem sequitur, pro quo tamen trias illa nostra sequatur. habet inquam: sed si quis magis delectant soluta, sequatur, &c. prius erat, sequantur ea. Item in quo quis Phidias, pro quibus ogelstis nobis Lambini liberalitas; sequantur ea sanè, modo cetera laudari possim; ut si quis Phi-

dias, &c. regiè, sic volo, sic jubeo.

2. Est humiliter dictum est, tamen simile est.] Pall. posteriores, pr. enim & sec. item Pith. abiciunt voculas tres à fine.

3. Quæ duo sunt ad iudicandum levissima.] Sic Pall. priores duo & sextus. nam quart. & quint. accedunt exemplari Romano; cujus mentie apud Rivium, ostendantur novissima.

1. 266

M. TULLII CICERONIS

A D

C. TREBATIVM,
TOPICA.

Synopsis Topicôn Ciceronis.

a ¶ De Topicis, seu de disciplina invenendorum argumentorum, & ratione differendi ad C. Trebatium scribit. b Cujus partes, Judicialium (qua & Dialecticè) & Inventio (qua & Topicè) qua locos & sedes in quibus argumenta inclusa sunt, seu è quibus argumenta promi possunt eruimus: c Est enim nihil aliud locus, quàm argumenti sedes. Argumentum verò ratio, qua rei dubie facit fidem. d Locorum autem alii habent in ipso, de quo agitur, alii assumuntur extrinsecus. e In ipso inquam, de quo agitur, ut qua totum pars, nota, affectum rei: Extrinsecus quod absunt à re, longèq; remota sunt. f De his autem quæ in ipso de quo agitur inhaerent, generaliter hoc statuitur, Locos totius definitione, g partium enumeratione, h notatione, i rebus affectu explicari: k putà conjugatis, l genero, m generis forma, n similitudine, o differentia, p contrariis, q adjunctis, r Antecedentibus, s Consequentibus, t repugnantibus, u Efficientibus causis, ut affectu, ut operatione majoris, minoris, paris, x Extrinsecus verò loci sunt ex auctoritate: y Speciatim verò alio asserri possunt. aa De definitione rerum corporalium & incorporalium. bb que ex partitione, ex divisione (quarum inter se differentia est) & translatione, sumuntur. cc Notatione, seu vi nominis & etymologia, seu veriloquio, vel simbolo rei. dd Ex rebus quodammodo affectu, ee putà conjugatione seu συζυγία, ff genere, gg similitudine & exemplis, hh differentia, ii Contrariis (Contrariorum autem alia ad-versa, privantia, relata, negantia) kk Adjunctis, qua scilicet ante rem, cum re, post rem evenire plerumque solent, ll Consequentibus, antecedentibus, repugnantibus, qua semper ac necessario talia sunt (hic autem nonnulla de septem concludendi modis interserit Cicero) mm Efficientibus causis, quarum alia vi sua efficiunt: alia tales: ut sine eis non possit effici. Harum rursus alia quiescit, nihil agentes, ac solitario, ut locus, tempus, materia, ferramenta, & similia: alia praecurrentes adjuvant non necessariò: sic congressio amorem, amor flagitium praecedere solet. Hujus generis est etiam fatum) Ad hæc efficientium alia efficiunt nulla re adjuvante, alia adjuvanti volunt. Alia sine appetitione, voluntate, & opinione: alia voluntate, perturbatione, habitu, natura, arte, casu agunt. Harum quibusdam (putà natura & arti) constantia inest: alii non inest: idq; vel perspicuè (quia ab appetitione & iudicio) vel late, vel quia à fortuna, nn Efficientibus, oo Comparatione majoris, minoris, paris: in quibus spectatur numerus, species, vis, affectio. pp qq rr Extrinsecus autem argumenta ducuntur à Testimoniis: quorum auctoritas vel à tempore, (hoc est, ingenio, opibus, atate, fortuna, arte, usu, necessitate, corpore, idq; tormentis) vel animo illata, (cujus generalis dolor, cupiditas, iracundia, motus, meritis, somnis, imprudentia, vinolentia, infamia, concussio fortiorum fame) vel à virtute, idq; vel natura (ut sunt divina testimonia, veluti oracula, opera divina, somnia, visa,) vel industria hominum, seu virtutis opinione. ff ¶ Hu expositis illud intelligendum est, omni disputationi locos occurrere, non omnes, sed quosdam, in quibus alii etiam alii aptiores. tt Questionem autem aliam infinitam (qua & Tèris & propositum) aliam finitam (qua & Tèris & causis

similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum (k) Conjugata dicuntur, quæ sunt ex verbis generis ejusdem. Eiusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab uno variè commutantur, ut *sapiens*, sapienter, sapientia. hæc verborum conjugatio, *συζωγία* dicitur, ex qua huiusmodi est argumentum: *Si compasusus ager est, jus est compascere.* (l) A genere sic ducitur: *Quoniam* argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata. Forma enim à genere, quoad suum nomen retinet, numquam sejungitur. *Numerata* autem pecunia nomen argenti retinet, legata igitur videtur. A forma generis: *quam interdum, quò planius accipiat, partem licet nominare, hoc modo: Si sita 1 Fabia pecunia legata est à viro, si ei viro materfamilias esset: si ea in manum non convenerat, nihil debetur.* Genus enim est, uxor: eius dux forma; una 2 matrumfamilias, earum, quæ tantummodo uxores habentur, qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non videtur. (n) A similitudine, hoc modo: *Si ades ex corruent, vitium fecerunt, quarum ususfructus legatus est, heres restituere non debet, nec restituere non magis, quam servum restituere, si is, cuius ususfructus legatus est, deperisset.* (o) A differentia: *Non: si uxor vir legavit omne argentum, quod suum esset: id circo, quæ in nominibus fuerunt, legata sunt, multum enim differt, in arcane positum sit argentum, 3 an in tabulis debeatur.* (p) Ex contrario autem, sic: *Non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum ususfructum legavit, cellis vinariis, & Martiis plenis relictis, putare id ad se pertinere.* usus enim, non abusus, legatus est: ea sunt inter se contraria (q) Ab adjunctis: *Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite numquam diminuit, non videtur ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessio dari.* adiungitur enim, ut secundum fervorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio videatur ex edicto dari. (r) Ab antecedentibus autem, & consequentibus & repugnantibus, hoc modo: Ab antecedentibus, *Si viri culpa factum est divorcium, etsi 4 mulier nuntium remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet.* (s) A consequentibus: *Si mulier, cum fuisset nupta cum eo, quicum connubium non esset nuntium remisit, quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet.* (t) A repugnantibus: *Si paterfamilias uxori ancillarum ususfructum legavit: à filio, neque à secundo herede legavit: mortuo filio mulier ususfructum non amittet.* quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo invito, cui datum est, auferri non potest repugnat enim rectè accipere, & invitum reddere (u) Ab efficientibus causis, hoc modo: *Omnibus est jus 5 parietem directum ad parietem communem adjungere, vel solidum, vel fornicatum.* at si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit: non debet prestare quod fornicum vitii fecerit, non enim ejus vitio qui demolitus est, damnum factum est, sed ejus operis vitio, quod ita edificatum est, ut suspendi non possit. (x) Ab effectis rebus, hoc modo: *Cum mulier viro in manum convenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, 6 viri sunt dotis nomine.* (y) Ex comparatione autem omnia valent, quæ sunt ejusmodi: 7 *Quod in re majore valet, valet in minore: ut si in urbe*

finis non reguntur, neque aqua in urbe arceatur. Item contra: *Quod in minore valet, valet in majore.* licet idem exemplum convertere. Item: *Quod in re pari valet, valet in hac, quæ par est: ut, Quoniam* ulus auctoritas fundi, 8 biennium est, sit etiam ædium. at in lege ædes non appellantur, & sunt cæterarum omnium, quarum annus est ulus, valet æquitas, quæ paribus in causis paria jura desiderat. (z) Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maxime ex auctoritate ducuntur, itaque Græci taleis argumentationes, *ἀρετῆς* vocant, id est, *artus expertes*: ut si ita respondeas, *Quoniam* P. Scævola id solum esse ambitu ædium dixerit, quod parietis communis tegendi causa relictum projiceretur, ex quo in relictum ejus, ædis qui protexisset, aqua deflueret, id tibi jus videri. (aa) His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperendum, tanquam elementis quibusdam, significatio, & demonstratio datur. Utrum igitur hæcenus satis est? tibi quidem tam acuto, & tam occupato, puto. Sed, quoniam avidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid, quam te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo unusquisque eorum locorum, quos exposui, sua quadam membra habet, ea quam subtilissime persequamur, & primum de ipsa definitione dicatur. (bb) *Definitio*, est oratio, quæ id, quod definitur, explicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima. Unum earum rerum, quæ sunt: alterum earum, quæ intelliguntur. *Esse* ea dico quæ cerni, tangi possunt, ut fundum, ædis, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, cetera, quæ ex genere quadam interdum nobis definienda sunt. *Non esse* rursus ea dico, quæ tangi, demonstrative non possunt, cerni tamen animo, atque intelligi possunt: ut, si usufructum, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quantum rerum nullum subest quasi corpus: est tamen quadam conformatio insignita, & impressa intelligentia: quam notionem voco. ea sæpe in argumentando definitione explicanda sunt. (cc) Atque etiam definitiones, alia sunt partitionum, alia divisionum. Partitionum, cum res ea, quæ proposita est, quasi in membra disceperitur: ut, si quis *jus civile* dicat id esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus judicatis, jurisperitorum auctoritate, edictis magistratum, more, æquitate consistat. Divisionum autem definitio formas omnes complectitur, quæ sub eo genere sunt, quod definitur, hoc modo: *Abalienatio*, est ejus rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in jure cessio. inter quos ea jure civili fieri possunt. Sunt & alia genera definitionum: sed ad hujus libri institutum illa nihil pertinent: tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur veteres præcipiunt: cum sumeris ea, quæ sunt ei rei, quam definire velis, cum aliis communia, usque eo persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Ut hoc, *Hereditas* est pecunia. Commune adhuc, multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur: *qua morte alicujus ad quempiam pervenit.* nondum est definitio, multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Unum adde verbum, *jure*, jam à communitate res disjuncta videbitur, ut sit explicata definitio, sic: *Hereditas* est pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenit jure. Nondum est satis: adde, *nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta contentum est.* Itemque, ut illud, *Gentiles* sunt, qui inter se eo-

N 5

DEM

1. *Fabia pecunia legata est, &c.*] Alter isthæc interpretatur Hotomanus lib. 1. Observ. cap. 24.

2. *Matrumfamilias, earum que, &c.*] Pothæanus, *et sunt que, &c.* Pal. hæc est que, &c. ut appareat definitionem earum esse à glossa.

3. *An in tabulis d. beatus.*] Idem Hotomanus delendum putat dictionem. postremam cap. 25.

4. *Malus ususfructus remittit.*] Illustrat Hotomanus libro 1. Observat. cap. 25.

5. *Parietem directum, &c.*] Hujus quoque explicatio petenda ab Hotomanni lib. 1. Observ. cap. 1.

6. *Viri sunt dotis nomine.*] De eo etiam Hotomanus disputationibus juris civilis de Doubus, cap. 1. §. 5.

7. *Quod in re majore valet, valet in minore.*] Hotomanus interponendas putat duas negativas lib. 1. Observ. cap. 2.

8. *Biennium est.*] Idem corrigendum putat libro 1. Observ. cap. 2. *biennium.*

dem nomine sunt. Non est satis. *Quis ab ingenuis oriundi.* Ne id quidem satis. *Quoniam in ipso nemo servitute servivit.* Abest etiam nunc: *Qui capite non sunt deminuti.* Hoc fortasse satis est. Nihil enim video Scævola, pontificem, ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum, siue id, quod est, siue id, quod intelligitur, definiendum est. partitionum autem, & divisionum genus quale esset, ostendimus, sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt: ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cætera. In divisione, formæ sunt, quas Græci *ιδίαι* vocant: nostri, si qui hæc fortè tractant, *species* appellant: non pessimè id quidem, sed iniuriter ad mutandos casus in dicendo. Nolin enim, ne si Latine quidem dici possit, specierum, & speciebus dicere: & sæpe his casibus utendum est: at formis, & formarum velim. Cum autem utroque verbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus & formam definiunt hoc modo: *Genus*, est nomen ad plures differentias pertinens. *Forma*, est notio, cujus differentia ad caput generis, & quasi fontem referri potest. *Nomen* appello, quod Græci tum *ἄνθρωπος*, tum *πῶλον* dicunt. Ea est insita, & antè percepta cujusque formæ cognitio, enodationis indigens. Formæ igitur sunt hæ, in quas genus sine ullius prætermissione dividitur: ut si quis jus in legem, morem, æquitatem dividat. Formæ qui putat idem esse, quod partes, confundit artem: & similitudine quadam conturbatus, non satis acutè, quæ sunt secerenda, distinguit. Sæpe etiam definiunt & oratores & poëta per translationem verbi, ex similitudine cum quadam suavitate. Sed ego à vestris exemplis, nisi necessario, non recedam. Solebat igitur Aquilius, collega, & familiaris meus, cum de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse vultis, quæ rentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset *litus*, ita definire, quæ fluctus eluderet: hoc est, quasi qui adolescentiam, florem ætatis, senectutem, occasum vitæ, velit definire. Translatione utens discedebat à verbis propriis rerum, ac suis. Quod ad definitiones attinet, hæcenus: reliqua videamus. Partitione autem sic utendum est, nullam ut partem relinquant, ut si partem velis tutelam, inscienter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum, aut iudiciorum formulas partiare, non est vitiosum *in re insita* prætermittere aliquid. Quod idem in divisione vitiosum est. Formatum enim certus est numerus, quæ cuique generi subiciantur. Partium distributio sæpe est infinitior, tamquam rivoꝝ a fonte deductio. Itaque in oratoris artibus, quæstionis genere proposito, quot ejus formæ sint, subiungitur absolute. at cum de ornamentis verborum, sententiarumque præcipitur, quæ vocantur *σύνθεσις*, non fit idem. Res enim est infinitior, ut ex hoc quoque intelligatur, quod velimus inter partitionem, & divisionem interesse. Quamquam enim vocabula propè idem valere videantur: tamen quia res differant, nomina rerum distare voluerunt. (dd) Multa etiam ex notatione sumuntur. ea est autem, cum ex vi nominis argumentum elicitur: quam Græci *ἐπιμορφίας* vocant, id est, verbum ex verbo, *verilogium*. Nos autem novitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quæ sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Ariostoteles *ἐπιμορφίας* appellat, quod Latine est *nota*. Sed cum intelligitur, quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo, ut, cum quaeritur, *Postliminium* quid sit, non dico, quæ sint postliminii. nam id caderet in divisionem, quæ talis est: Postliminio redeunt hæc, homo, navis, mu-

lus elitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet. Sed cum ipsius postliminii vis quaeritur, & verbum ipsum notatur: in quo Servius noster (ut opinor) nihil putat esse notandum, nisi *post*, & *liminium* illud, productionem esse verbi vult, ut in *summo*, *legitimo*, *aditus*, non plus inesse *summum*, quam in *medullis sulcum*. Scævola autem, P. filius, junctum putat esse verbum, ut sit in eo, & *post*, & *limen*: ut quæ à nobis alienata sunt, cum ad hostem pervenerint, & ex suo tamquam limine exierint, dein cum redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest postliminio rediisse: deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nam neque deditio, neque donationem sine acceptio- ne intelligi posse. (ee) Sequitur is locus, qui constat ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo ambiguntur: quem modò dixi in plures partes distributum. (ff) Cujus primus est locus ex conjugatione, 2. quam Græci *συζυγίας* vocant, finitimus notationi, de qua modò dictum est: ut, si *aquam pluviam* eam modò intelligeremus, quam imbrì collectam videremus: veniret Mucius, qui, quia conjugata verba essent pluvia, & pluendo, diceret. omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo crevisset. (gg) Cum autem à genere ducetur argumentum, non erat necesse id usque à capite recessere: sæpe etiam citrà licet, dummodo supra sit quod sumitur, quàm id, ad quod sumitur: ut *aqua pluvia* ultimo genere ea est, quæ de celo veniens crescit imbrì: sed propiore loco, in quo quasi jus arandi continetur, genus est, aqua pluvia nocens: ejus generis formæ, loci vitio, & manu nocens: quarum altera juberet ab arbitro coerceri: altera non juberet. Commodè etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere sumitur, cum ex toto persequere partes, hoc modo: *Si dolus* malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur: enumerare licet, quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem id, quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri solet. (hh) Similitudo sequitur, quæ late patet: sed oratoribus & philosophis magis, quàm vobis. Et si enim omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt, aliis angustius. Itaque genera tibi nota sint: ubi autem his *usare*, quæstiones ipse te admonebunt. Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perveniunt quò volunt, hoc modo: *Si tutor* fidem præstare debet, si socius, si, cui mandaris, si qui fiduciam acceperit: debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perveniens quò vult, appellatur *inductis*: quæ Græcè *ὑποθηκῆ* nominatur: quæ plurimum est usus in sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus collatione sumitur, cum una res uni, par pari comparatur, hoc modo: *Quomodo* si in urbe de finibus controversia est, quia fines, magis agrorum videntur esse, quàm urbis, finibus regundis 3. adigere arbitrum non possis: sic, si aqua pluvia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquæ pluviz arcendæ adigere non possis arbitrum. Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, ut Crassus in Curiana causa exemplis plurimis usus est, agere de eo qui *testamento* sic heredem instituisse, ut, si filius natus esset in decem mensibus, isque mortuus prius, quàm in suam tutelam venisset: secundus heres hereditatem obtinisset. quæ commemoratio exemplorum valuit, eaque vos in respondendo uti multum soletis. Ficta etiam exempla similitudinis habent vim: sed ea oratoria magis sunt, quàm vestra: quamquam uti etiam vos soletis, sed hoc modo: Finge *mancipio* aliquem dedisse id, quod *mancipio* dari non potest. num idcirco id ejus factum

1. *Post et limen*) *ἔσπευοναι* (titul) Cujacius lib. III. Observat. cap. 4.
2. *Quam Græci συζυγίας*) De loci sinceritate, disputat Victorius lib. XXIV. Var. lect. cap. 10.

3. *Adigere arbitrum.*) Sic & Victorius, non ut alii, *adigere* quod & rejicit Cujacius lib. IV. Observ. cap. 15.

Aut est, qui accepit: aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligavit? In hoc genere oratoribus, & philosophis concessum est, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augenda rei gratia, dicatur, aut minuenda: quæ hyperbole dicitur: & multa mirabilia alia. Sed latior est campus illorum, eisdem tamen ex locis (ut antè dixi) & in maximis, & in minimis quaestionibus argumenta ducuntur. (ii) Sequitur similitudinem differentia rei, maximè contraria superiori: sed est ejusdem, dissimile, & simile invenire. ejus generis hæc sunt: Non, quem admodum quod mulieri debeas, rectè ipsi mulieri sine tutore auctore solvas: ita quod aut pupillæ, aut pupillo debeas, rectè possis eodem modo solvere. (kk) Deinceps locus est, qui à contrario ducitur. Contrariorum autem genera sunt plura. Unum eorum, quæ in eodem genere plurimum differunt, ut sapientia & stultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrit tamquam è regione quædam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas: ex quibus contrariis argumenta talia existunt: Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur: & bonitatem, si malitiam. Hæc, quæ ex eodem genere contraria sunt, appellantur ad-versa. Sunt enim alia contraria, quæ privantia licet appellemus Latine, & Græcè appellantur *επιτηδεια*. Propositio enim in, privat verbum ea vi, quam haberet, si in propositum non fuisset: ut dignitas, indignitas; humanitas, inhumanitas, & cetera generis ejusdem. Quorum tractatio est eadem, quæ superiorum, quæ ad-versa dixi. Nam alia quoque sunt contrariorum genera, velut ea, quæ cum aliquo conferuntur: ut duplum, simplex; multa, pauca; longum, breve; majus, minus. 2. Sunt etiam illa valde contraria, quæ appellantur negantia, & *ἀντιπαρθε*. Græci, contraria æjentibus: ut, Si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? tantum intelligatur, argumento querendo, contrariis omnibus contraria non convenire. (ll) Ab adjunctis autem positi equidem exemplum paulo antè, multa scilicet adjungi, quæ suscipienda essent, si statuissemus, ex edicto secundum eas tabulas possessionem dari, quas is intulisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad conjecturales causas, quæ versantur in judiciis, valet: cum queritur, quid aut sit, aut venerit, aut futurum sit, aut, quid omnino fieri possit. At loci quidem ipsius forma, talis est. Admonet autem hic locus, ut queratur, quid ante rem, quid cum re, quid post rem evenit. Nihil hoc ad, quæ; ad Ciceronem inquit Gallus nollet, si quis ad eum tale quid retulerat, ut de factio quereretur, tu tamen patiere, nullum à me artis instituta locum præteriri, ne si nihil, nisi quod ad te pertinet, scribendum putaris, nimium te amare videare. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modo non jurisconsultorum, sed ne philosophorum quidem. Antè rem enim queruntur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum, convivium. Cum re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbra, & si quid ejusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, & si qua alia signa conturbationis, & conscientie: præterea relictus ignis gladius creuentus, ceteraque, quæ suspitionem facti possunt movere. (mm) Deinceps est locus dialecticorum proprius ex consequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus, qui etiam ab adjunctis longè diversus est. Nam adjuncta, de quibus paulo antè dictum est, non semper eveniunt; consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessarîo consequuntur, itemque & antecedentia, & repugnantia. quidquid enim antecedit quamque rem, id coheret cum re necessarîo: & quidquid

repugnat, id ejusmodi est, ut coherere numquam possit. Cum tripartito igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam, repertiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. nam quid interest, cum hoc sumeris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentum: Si pecunia signata, argentum est: legata est mulieri. est autem pecunia signata argentum: legata igitur. An illo modo? Si numerata pecunia, non est legata, non est numerata pecunia argentum. est autem numerata pecunia argentum: legata igitur est. An illo modo? Non & legatum argentum est, & non est legata numerata pecunia: legatum autem argentum est: legata igitur numerata pecunia est. Appellatur autem dialectici eam conclusionem argumenti, in qua, cum primum assumptis, consequitur id, quod annexum est, primum conclusionis modum. Cum id, quod annexum est, negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit, secundus appellatur concludendi modus. Cum autem aliqua conjuncta negaris, & his alia negatio-rursus adjungitur, & ex his primum sumeris, ut, quod relinquitur, tollendum sit: is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrariis conclusa, quæ ipsi enthymemata appellant: non quod non omnis sententia, proprio nomine enthymema dicatur, sed, ut Homerus propter excellentiam, commune poetarum nomen, efficit apud Græcos suum: sic, cum omnis sententia, enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiuntur, acutissima, sola proprie nomen commune possidet. Eius generis hæc sunt. Hunc metuere, alterum in metu non ponere. Eam, quam nihil accusas, damnas: Bene quam meritam esse autumas, dicit male mereri. Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, obest. Hoc differendi genus attingit omnino vestras quoque in respondendo disputationes sed philosophorum magis; quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententiis communis conclusio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex disjunctionibus constant; aut hoc, aut illud: hoc autem; non igitur illud. Itemque, aut hoc, aut illud: non autem hoc: illud igitur. Quæ conclusiones idcirco ratae sunt, quod in distinctione plus uno verum esse non potest. Atque ex his conclusionibus quas supra scripsi, prior, quartus; posterior, quintus è dialecticis modus appellatur. Deinde addunt conjunctionum negantiam, sic: Non & hoc est, & illud: hoc autem: non igitur illud. hic modus est sextus. Septimus autem, Non & hoc, & illud: non autem hoc: illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota dialectica. Sed ne ea quidem, quas exposui, ad hanc institutionem sunt necessariz. (nn) Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur: deinde rerum effectuum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulo antè posui, & quidem ex jure civili: sed hæc patent latius. Causarum igitur genera, duo sunt: Unum, quod vi sua id, quod sub ea subjectum est, certè efficit, ut ignis accendit: Alterum, quod naturam efficiendi non habeat, sed sine quo effici non possit: ut, si quis a, causam statua velit dicere, quod sine eo non possit effici. Hujus generis causarum, sine quo non efficitur, alia sunt quæta, nihil agentia, siolida quodammodo; ut locus, tempus, materia, ferramenta, & cetera generis ejusdem: Alia autem præcursionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam efferunt per se adjuvantia, etsi non necessaria, ut amor congressio causâ attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum, ex æternitate pendentium, statum à

Stoicis.

1. Græci appellantur *επιτηδεια* J. Hitorp. & liber m. qui in Bibliotheca Regia ad fontem Bellagouensem, cujusque lectione, à Gulielmo Fornorio enotata, ad Sessidum mihi anno Ch. XVII. Hugo Blozius, habebat Græci appellati, forsitan melius.

2. Sunt etiam illa valde contraria, Græci. Ita Hitorp. neque alio sita: Palatinus, qui tamen firmabat scripturam vulgatam; sunt etiam 2. adde: contraria alia, Græci.

scotis nectitur. Atque ut earum causarum, sine quibus effici non potest, genera divisi, sic etiam efficientium dividi possunt. Sunt enim alix causæ, quæ planè efficiant, nulla readjuvante: alix, quæ adjuvari velint: ut sapientia efficit sapientis sola per se: beatus efficiat, nec ne sola per se, quaestio est. Quare cum in disputationem incidit causa efficiens aliquid necessariò, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa, concludere. Cum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas: necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non ferè solet: hoc autem, sine quo non efficitur, sæpe conturbat. Non enim si sine patentibus sili esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, in quo certè sit, diligenter est separandum. Illud enim est tamquam, *Vim non in nemora Pelio securibus*; Cæta cecidisset ab igne ad terram trabes. Nisi enim cecidisset ab igne ad terram trabes, Argo illa facta non esset, nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At cum in Ajacis navim *crispisulcans ignem fulmen* injectum est, inflammatur navis necessariò. Atque etiam est causarum dissimilitudo, quod alix sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, solum quali opus efficiant, velut, ut omne inierat, quod ortum est. Alix autem aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, ut tu, cum hunc libellum legis. Perturbatione, ut si quis eventum horum temporum timeat. Habitu, ut facile & cito irascatur. Natura, ut vitium in dies crescat. Arte, ut bene pingat. Casu, ut prospere naviget. Nihil horum sine causa, nec quidquam omnino, sed huiusmodi causæ non necessariae. Omnium autem causarum in alii inest constantia, in aliis non inest. In natura, & in arte constantia est, in cæteris nulla. Sed tamen earum causarum, quæ non sunt constantes, alix sunt perspicuæ, alix latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi, iudiciumque tangunt. Latent, quæ subiecta sunt fortunæ: cum enim nihil sine causa fiat; hoc ipsum est fortuna eventus, obscura causa, quæ latenter efficitur. 2 Etiam ut ea, quæ fiunt, partim sint ignorata, partim voluntaria. Ignorata, quæ necessitate effecta sunt. Voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna, vel ignorata, quæ vel voluntaria. Nam jacere telum, voluntatis est: ferire quem noxueris, fortunæ. 3 Ex quo arces ille subicitur in vestris actionibus: *Si telum manu fugit magis, quam jecit.* 4 Cadunt etiam in ignoratorem, atque in imprudentiam perturbationes animi: quæ quamquam sint voluntariæ, (objurgatione enim, & admonitione desiciuntur) tamen habent tantos motus; ut ea, quæ voluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut certè ignorata videantur. (60) Toto igitur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis vel oratorum, vel philosophorum magna argumentorum suppetit copia, in vestris autem si non uberior, at fortasse subtilior. Privata enim iudicia maximarum quidem rerum, in iurisperitorum mihi videntur esse prudentia. Nam & adsunt multum, & adhibentur in consilio: & patronis diligentibus, ad eorum prudentiam confugientibus, hastas ministrant. In omnibus igitur iis iudiciis, in quibus, EX FIDE BONA, est additum; ubi verò etiam, UT INTER BONOS BENE AGIER: in primisque in arbitrio rei uxoris, in quo est: QUID AEQUIVS, MELIUS, parati esse debent. Illi enim dolum

malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi quid socium socio, quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cuius ea negotia fuissent; quid eum, qui mandasset, eumve, cui mandatum esset, alterum alteri praticare oportere; quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modò oratoribus, & philosophis, sed juris etiam peritis copiosè de consultationibus suis disputare. (pp) Coniunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Ut enim causa effectum indicat, sic, quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppetitare solet oratoribus, & poetis, sæpe etiam philosophis, sed iis, qui ornate & copiosè loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denuntiant, quid ex quaque re sit futurum. CAUSARVM enim cognitio, cognitionem eventorum facit. (qq) Reliquus est comparationis locus, cuius genus, & exemplum supra positum est, ut ceterorum: quæ explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut majora, aut minor, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, numerus, species, vis, quadam etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparantur, ut plura bona, paucioribus bonis anteponantur: pauciora mala, malis pluribus: diuturniora bona, brevioribus: longè, & latè pervagata, angustiis: ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur, & faciant. Specie autem comparantur, ut anteponantur quæ propter se expetenda sunt, iis quæ propter aliud: & ut innata atque innata, assumtis, & adventitiis: integra contaminatis: jucunda, minus jucundis: honesta, iis quæ utilibus: proclivis, laboriosis: necessaria, non necessariis: sua, alienis: rara vulgaribus: desiderabilia, iis, quibus facillè carere: ossis: perfecta, inchoatis: tota, partibus: ratione utentia, rationis expertibus: voluntaria, necessariis: animata, inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificiosa, non artificiosa. Vis autem in comparatione sic cernitur, efficiens causa gravior, quam non efficiens: quæ se ipsis contenta sunt, meliora, quam quæ egent aliis: quæ in nostra, quam quæ in aliorum potestate sunt: stabilia, incertis: quæ eripi non possunt, iis, quæ possunt. Affectio autem ad res aliquas, est huiusmodi, principum commoda majora, quam reliquorum, itemque, quæ jucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque, ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora, quæ iis sunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissionem, est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa comparantur; quæ ita ferè concluduntur, *Si consilio juvare civis, & auxilio, æqua in laude ponendum est: pari gloria debent esse ii, qui consulunt, & ii, qui defendunt* ar quod primum est: quod sequitur igitur. (rr) Perfecta est omnis argumentorum inveniendorum præceptio, ut, cum profectus sis à definitione à partitione, à notatione, à conjugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrariis, ab adjunctis, à consequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à causis, ab effectis, à comparatione majorum, minorum, parium, nulla præterea sedes argumenti quaerenda sit. Sed quoniam ita à principio divisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hætere, de quibus satis est dictum; alios assumi extrinsecus: de iis pauca dicamus; et si ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent: sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem cepimus. Neque tu is es, quem nihil, nisi jus civile, delectet, &, quoniam ad te hæc ita scribun-

1. *Hoc ipsum est fortuna eventus, obscura causa, quæ latenter efficitur.* Hittoip. & Bellag. exemplar. causa latenter efficit. at Pal. absit vocula tercia est: ut forte referendum sit, hoc ipsum fortuna eventus, obscura causa, latenter efficitur.
2. *Etiam ut ea quæ sunt, etc.* Obsecutus fuisset libro Palat. & Bellag. quænti, in quibus non erat ut, quod in aliis comparat editionibus, nisi indicasset Lambinus Ant. Goveanum excludere illud, etiam inventi-

bus membranis & Memmii & Brissoni: ut scilicet hæc coherent cum prioribus, et tamen restat in Palat. partim sunt, non sunt; ut ceteræ habent editiones.

3. *Ex quo arces ille subicitur in vestris etc.* Delebimus illud subicitur, tanquam Librarii, si audimus Hittoipianum codicem.

4. *Cadunt etiam in ignoratorem.* Reposui etiam, loco enim, volens Pal. & Hittoipiano.

scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint ventura, detur opera, ut quamplurimum iis, quos *recta studia* delectant, prodesse possint. Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur artis expertis, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus, omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. PERSONA autem non qualis cumque, testimonii pondus habet: ad faciendam enim fidem auctoritas quaeritur. Sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. 1. Naturæ auctoritas in virtute inest maxime. (ff) In tempore autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem: ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Nam & ingeniosus, & opulentos, & ætatis spatium probatos, dignos, quibus credatur, putant: non rectè fortasse, sed VULGARI opinio invariabilis potest, ad eamque omnia dirigunt & qui iudicant, & qui existimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipsa virtute videntur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modò enumeravi, quamquam in iis nulla species virtutis est: tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quadam adhibetur: MAGNA enim est vis ad persuadendum, scientiæ: aut usus, plerumque enim creditur iis, qui experti sunt. Facit etiam necessitas fidem, quæ cum à corporibus, tum ab animis nascitur. Nam & verberibus, tormentis, igni fatigati, quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere, & quæ à perturbacionibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem, & fidem. Cujus generis etiam illa sunt, ex quibus nonnumquam verum invenitur, pueritia, somnus, imprudentia, vinolentia, insania. Nam & pueri sæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudenter inciderunt, 2. ut Stajeno nuper accidit: qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus, *pariete interceptis*, quibus patefactis, in iudiciumque prolatis, rei capitalis iure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concursio autem fortuitarum talis est, ut, si interventum est casu, cum aut ageretur aliquid, quod proferendam non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem conjecta *suspicionum* prodicionis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix potest. Hujus etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium. (ff) Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipertita sunt. Ex quibus alterum, natura valet: alterum, industria. Divina hæc ferè sunt testimonia: Primum orationis, oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest in his deorum oratio: Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera divina quadam: Primum ipse mundus, ejusque omnis ordo, & ornatus: deinceps ærei volatus avium, atque cantus: deinde ejusdem æris sonitus, & ardores, multarumque rerum in terra portenta: atque etiam per exta, inventa præsentio. A dormientibus quoque multa significata visis, quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine VIKYVVIS opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modò eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam constantem, & probatam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorumque plurium, rentur eos esse, quales seipis velint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, reque publica versantur, sed & oratores & philosophos, & poetas, & historicos: ex quorum & dictis, & scriptis sæpe auctoritas petitur ad faciendam fi-

dem. (uu) EXPOSITIS omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum est, nec ullam esse disputacionem, in quam non aliquis locus incurrat, nec ferè omnibus locos incidere in omnem quaestionem, & quibusdam quaestionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. (xx) Quaestionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod ἰσχυρῶς Græci, nos *causam*. Infinitum, quod ἴσως illi appellant, nos *propositum* possumus nominare. Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum. Propositum autem, in aliquo eorum; aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propositum, pars causæ est. Sed omnis quaestio, earum aliqua de re est, quibus causæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnumquam omnibus. (yy) Quaestionum autem, quacunque de re sint, duo sunt genera: unum, cognitionis: alterum, actionis. Cognitionis sunt hæc, quarum finis est scientia. Ut, si quaeratur, à naturæ *pro profectum* sit, an ab aliqua quasi conditione hominum, & pactione. (zz) Actionis autem hujusmodi exempla sunt: *Sine sapientia* ad rempub. accedere. Cognitionis quaestiones tripartita sunt, cum, an sit; aut, quid sit; aut, quale sit, quaeritur. (aaa) Horum primum, conjectura: secundum, definitio: tertium, juris & injuriæ distinctione explicatur. Conjecturæ ratio in quatuor partibus distributa est, quarum una est, cum quaeritur, sitne aliquid, altera, unde ortum sit, tertia, quæ id causâ effecerit, quarta, in qua de mutatione rei quaeritur: Sit, necne sit: Ecquidnam honestum sit, Ecquid æquum re vera, an hæc tantum in opinione sint: Unde autem sit ortum, ut, cum quaeritur, natura, an doctrina possit effici virtus. Causa autem efficiens sic, ut, cum quaeritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione, sic: Possitne eloquentia commutatione aliqua converti in infantiam, (bbb) Cum autem, quid sit, quaeritur: notio explicanda est, & proprietas, & divisio, & partitio. Hæc enim sunt definitioni attributa: additur etiam descriptio, quam Græci περιγραφή vocant. Notio sic quaeritur, sitne id æquum, quod ei, qui plus potest, utile est. Proprietas sic: In hominemne solum cadat, an etiam in belluas agriudo. Divisio, & eodem pacto partitio, sic: Triangula genera bonorum sint. Descriptio, Qualis sit avarus, qualis assentator, ceteraque ejusdem generis, in quibus natura, & vita describitur. (ccc) Cùm autem quaeritur, quale quid sit: aut simpliciter quaeritur, aut comparate. Simpliciter, Expetendane sit gloria: Comparate, Præponendane sit divitiis gloria. Simplicium tria genera sunt: de expetendo, fugiendoque: de æquo, & iniquo: de honesto, & turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem, & alio: alterum de majore, & minore. De expetendo, & fugiendo, hujusmodi: 3. Si expetendæ divitiæ, si fugienda paupertas. De æquo & iniquo: *Æquum* sit ulcisci, à quocunque injuriam acceperis. De honesto, & turpi: Honestumne sit, *pro patria mori*. Ex altero autem genere, quod erat bipartitum, unum est de eodem, & alio: ut, si quaeratur, quid intersit inter amicum, & assentatorem: regem, & tyrannum. Alterum de majore, & minore: ut, si quaeratur, eloquentians plures sit, an juris civilis scientia. De cognitionis quaestionibus hætenus. (ddd) Actionis reliquæ sunt: quarum duo sunt genera: unum ad officium: alterum ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planeve tollendum. Ad officium sic; ut, cum quaeritur, suscipiendane sint liberi. Ad movendos animos, cum sunt cohortationes ad defendendam rempub. ad gloriam,

1. Natura auctoritas in virtute inest maxime. Vocula *inest* non conspicitur in Pallat. Hicorp. & Bellag. servant maxima. recte.

2. Ut Stajeno nuper accidit. (ff.) Est ab Historicis, annotatumque in hoc in Bellag. inter lineas, sed & alioquin alludebat. Pal. in quo

Stajeno.

3. Si expetendæ divitiæ, si fugienda. (ff.) Lambinus supposuit, *Sine expetendæ divitiæ, sine fug. (ff.)* sed non adjutus à nulli. libris. alterum sane rectè dicitur pluribus ostendit Cujac. lib. 1. tit. Obsev. cap. 37.

ziam, & ad laudem: quo ex genere sunt querela, incitationes, miserationesque flebiles, rursusque oratio cum iracundiam restinguens, tum metum eripiens, tum exultantem letitiam comprimens, tum ætitudinem abstergens. Hæc cum in propositis quaestionibus genera sint, eadem in causas transferuntur. (ccc) Loci autem, qui ad qualque quaestiones accommodati sunt, deinceps est videndum. Omnes quidem illi, quos supra diximus, ad plerasque sunt: sed alii ad alias, ut dixi, aprioris. Ad conjecturam igitur maximè apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex conjunctis, sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, & scientia definiendi. Atqui huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem, & altero diximus: quod genus forma quadam definitionis est. Si enim quaratur, idemne sit *permanencia*, & *perseverantia*, definitionibus judicandum est. Loci autem convenient in ejus generis quaestionem, consequentes, antecedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui sumuntur ex causis & effectis. Nam si hanc rem illa sequitur, hanc autem non sequitur: aut si huic rei repugnat, illi non repugnat: aut, si hujus rei hæc, illius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quovis horum id, de quo queritur, idemne, an aliud sit, inveniri potest. Ad tertium genus quaestionis, in quo, quale sit, queritur, in comparationem ea cadunt, quæ paullo antè in comparationis loco enumerata sunt. In illud autem genus, in quo de expetendo, fugiendoque queritur, adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque cum de honesto, turpique queritur, ad animi bona, vel mala, omnis dirigenda oratio est. Cum autem de *aguo* & *iniquo* differitur, æquitatis loci colliguntur, hi ceantur bipartitio: & natura, & instituto. Natura parteis habet duas, *tutionem* sui, & ulciscendi jus. Instituto autem æquitatis, tripartita est. una pars, legitima est, altera convenientis, tertia moris vetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas, tripartita dicitur esse: una ad superiores deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere: Prima, pietas: secunda, sanctitas: tertia, justitia, aut æquitas nominatur. (fff) De proposito satis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt. Pleraque enim sunt ei cum proposito communia. (ggg) Tria sunt igitur genera causarum: iudicii, deliberationis, laudationis. Quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sit. Nam *iudicii* finis est jus: ex quo etiam nomen. Juris autem partes tum expositæ, cum æquitatis. *Deliberandi* finis, utilitas: ejus hæc partes, quæ modò expositæ, rerum expetendarum. *Laudationis* finis, honestas: de qua item est antè dictum. Sed definitæ quaestiones à suis quæque locis, quasi propriis, instituantur, in accusationem defensionemque partita. In quibus existunt hæc genera, ut accusator personam arguat facti: defensor aliquid opponat de tibus, aut non esse factum: aut, si sit factum, aliud ejus facti nomen esse: aut jure esse factum. Itaque aut *instituti*, aut *conjecturalis* prima appelletur: *definitiva*, altera: tertia, quamvis molestum nomen hoc sit, *juridicialis* vocetur. Harum causarum propria argumenta ex iis sumta locis, quos exposuimus, in præceptis oratoris explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis, quæ Græce *coloris* dicitur, Latine appelletur *status*: in quo primum insidit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atque etiam in deliberationibus, & laudationibus iidem existunt sta-

tus, Nam & negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possint. in qua argumentatione status conjecturalis existit. At, cum aliquid de utilitate, honestate, æquitate, differitur, de quæ iis rebus, quæ iis sunt contraria: incurrunt status aut Juris, aut nominis: quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari potest, id factum esse, quod laudetur: aut non esse nomine efficiendū, quo laudator affecterit: aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non jure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. (hhh) Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci *επιπροσπορευ* vocant. mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, & *qua de re agitur*, vocari. (iii) Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, ex continentibus vocentur, quasi firmamenta defensionis: quibus sublati, defensio nulla sit. Sed, quoniam *legis* firmius in controversiis disceptandis esse nihil debet, danda est opera, ut legem adjutricem, & testem adhibeamus. In qua re alii quasi status existunt novi, qui appellantur *legitima disceptationes*. Tum enim defenditur non id legem dicere, quod adversarius vellet, sed aliud: Id autem contingit, cum scriptum ambiguum est, ut dua differentes sententia accipi possint: Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut queratur *verbane* plus, an sententia valere debeat: Tum legi lex contraria assertur. Ita sunt tria genera, quæ controversiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti & voluntatis, & scripta contraria: Jam hoc perspicuum est, non magis in legibus, quam in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur, posse controversias easdem existere. Horum tractationes in aliis libris explicantur. (kkk) nec solum perpetuæ actiones, sed etiam partes orationis iisdem locis adjuvantur, partim propriis, partim communibus: ut in *principiis*, quibus ut benivolii, ut dociles, ut attentii sum, qui audiant, efficiendum est propriis locis. Itemque *orationes*, ut ad suos sincis spectent, id est, ut planæ sint, ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut moderate, ut cum dignitate, quæ quamquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria narrandi. Quæ autem consequitur narrationem *fides*, ea persuadendo quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maxime valeant, dictum est in iis, in quibus de omni ratione dicendi. *Peroratio* autem & alia quædam habet, & maximè amplificationem: cujus effectus is debet esse, ut aut perturbentur animi, aut tranquillentur: & si ita jam affecti antè sunt, ut augeat eorum motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo & misericordia, & iracundia, & odium, & invidia, & ceteræ animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur, aliis in libris, quos poteris mecum legere, cum voles. (lll) Ad id autem, quod te velle senseram, cum iudicatus factum esse debet voluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione repeririendum pertineret, plura quam à te desiderata erant, sum complexus, fecique quod sæpe *liberales venditores* solent, ut, cum ædes, fundumve vendiderint, ruti casis receptis, concedant tamen aliquid emtori, quod ornandi causa aptè, & loco positum esse videatur. sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quadam voluimus non debita accedere.

M. TUL-

1. *Quæ de re agitur, vocari.* Explicat istud eleganter & perspicue, ut semper omnia, Petrus Faber lib. I. Senestr. cap. 11.

M. TULLII CICERONIS
DE
PARTITIONE ORATORIA,
DIALOGUS.

Cicero filius, & Cicero Pater, loquentes introducuntur.

Synopsis Partitionum.

a b c Ratio seu doctrina dicendi in tres partes distributa: d vix orationis, orationem, quaestionem. e VIS IPSA in rebus inveniendi & collocandi, in verborum elocutione: cuius ut comes actio, sic earum rerum omnium custos memoria. f ORATIONIS autem partes Narratio & Confirmatio, qua ad dicendum: Principium & Peroratio, qua ad impellendos animos pertinent. g QVAESTIO vero alia rescripta, qua & consultatio, alia difinita, qua & causa nominatur. h Ac ut de VI ORATIONIS dicatur, Inveniendi sunt primum que ad fidem faciendam seu persuadendum & movendum pertinent. i hoc est, argumenta qua dicuntur ex reb. in re ipsa in suis, vel assumptis. (k Suis autem loci in quibus latent argumenta. l Argumenta vero inventa quadam probabilia ad fidem faciendam) m Assumpta sine arte & remota sunt, ut testimonia. n In ista qua inhaerent in ipsa re. o Testimonia autem sunt vel divina (ut oracula, auspicia, vaticinationes, responsa sacerdotum, haruspicum, conjectorum:) vel humana, qua spectantur ex auctoritate, voluntate, oratione, scriptis, patris, promissis, juramento, confessione & tormentis. p In ista vero argumenta, quae ad id totum, quod quaeritur pertinent, sunt, definitio, partium enumeratio, notatio verbi: que ad id quod agitur, affectu pertinent, sunt conjugata, ex genere, forma, similitudine, differentia, conjunctis, antecedentibus, consequentibus, repugnantibus, causis, effectibus, comparatione majorum, minorum, partium. q Ex his omnibus locis argumenta sumemus & scrutabimur adhibito iudicio, levibus rejectis: communibus & non necessariis praetermissis. r Et haec de in qua ad fidem faciendam pertinent inveniendi: nam de his qua ad movendos animos conferunt, dicetur commodiore loco. s ad u q Sequitur collocatio seu Dispositio que ad causarum genera accommodanda est. x In exornatione seu laudatione iudiciali, severitiam, clementiam & delectationem: in susceptione spon. aut reformidationem deliberantii: y ad suam enim cuiusq. causa collocatio accommodari debet, z sive delectatio est, aa sive deliberatio, bb sive in iudiciali qui accuset, cc vel defendat: dd ut collocacionem referre oporteat ad voluntatem & aures auditori. ee q Sequitur ut de Elocutione. Ea versatur in dicendi genere sua spon. suo, vel mutato. Priore casu posita est in verbis vel simplicibus (quorum alia nativa, alia reperta: ut novata similitudine, imitatione, inflexione, adjunctione verborum. Item alia contentiora, graviora, leviora, nitidiora: alia propinqua, addita ad nomen, prisca, modificata, inflexa, translata, immutata, abusiva, obscurata, incredibilia, sublata, & ornata) ff vel conjunctis, qua in conjunctione occurrit numerus (us completus verbi quod propositus, item ut ne redundet) & consecutio verborum, ut ne oratio perturberetur genere, numero, tempore, persona, casu. Ac numeri, consecutionisque commune est, ut oratio sit dilucida, (non obscura) brevis, probabilis, illustris, sua vis. gg In dicendi autem genere verso ac mutato elocutio consistit si aut oratio verbum dilatur aut contrahitur. hh q Sequitur Actio, ii & Memoria.

q Et haec vi de oratorii dicta sunt. kk Ordo postulat, ut de ORATIONE dicatur: cuius quatuor partes ll Principium seu Exordium, mm Narratio nn Confirmatio, oo In quibus sit necesse, seu conjecturam confirmamus aut tollimus verisimilis allato aut propria nota. pp Quid sit, definitione illustramus, qq ut Quale sit, jure factum ostendimus. Et haec de confirmatione. r Sequitur Reprehensio qua factum omnino aut tale esse negamus. tt uu Argumenta: In his autem argumentationibus vel necessaria, vel probabilis, eaque dirigenda vel ad fidem, vel ad motum, illustranda interrogando, percontando, imperando, optando. xx Sed & in argumentis assumptis, tamen si inartificialia sunt, arte quadam opus est in illis explicandis, quoties scilicet dicimus pro teste, vel adversus testem, pro tormentis, ad versus tormenta. yy Ultima orationis partium Conclusio, cuius partem Amplificatio & Enumeratio.

zz aaa Sequitur QVAESTIO: eaque sunt vel infinita. In qua tria genera causarum occurrunt. bbb Demonstrativum, seu laudationis & vituperationis: cuius finis honestum. ccc Deliberativum: in quo consultamus quid utile, suademus, dissuademus. ddd Iudiciale, in quo quaeritur quid iustum & aequum. Finita quaestio sine seu conjectura his locis tractanda, & cum ea causa facta. eee & eventus quaerendi. fff suis quoque locis quaestio quid sit, definitione explicandis. ggg ut & scripti & voluntatis controversia. hhh Et haec de orationis partitionibus dicta sunt.

CICERO FILIVS.

 TVDIO, mi pater, Latine ex te audire ea, qua mihi tu de ratione dicendi Graece tradidisti; si modo tibi est otium, & si vis, CICERO PATER. An est, mi Cicero, quod ego malim, quam te quam doctissimum esse? Otium autem primum summum est, quoniam aliquando Roma exundi poterat data est: deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferebam libenter. (b) C. F. Visne igitur, ut tu me Graece soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus Latine interrogem? C. P. Sanè, si placet. Sic enim & ego te meminisse intelligam, quae accepisti: &

tu ordine audies, quae requiris. (c) C. F. Quot in partibus distribuenda est omnis doctrina dicendi? C. P. In treis. (d) C. F. Cedò quas? C. P. Primum in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quaestionem. (e) C. F. In quo est ipsa vis? C. P. In rebus, & verbis. Sed & res, & verba, inveniendi sunt, & collocanda. Proprie autem in rebus invenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem, etsi est commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes est, earumque rerum omnium custos est memoria. (f) C. F. Quid? orationis quot sunt partes? C. P. Quattuor. earum duae valent ad rem docendam; narratio & confirmatio. ad impellendos animos duae; principium & peroratio. (g) C. F. Quid? Quaestio

Quæstio quænam habet partem? C. P. Infinitam, quam consultationem appello: & definitam, quam causam nomen. (b) C. F. QUONIAM Igitur invenire oratoris primum est, quid quæret? C. P. Ut inveniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus vult persuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat. (c) C. F. Quibus rebus fides fit? C. P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumtis. (k) C. F. Quos vocas locos? C. P. Eos, in quibus latent argumenta. (l) C. F. Quid est argumentum? C. P. Probabile inventum ad faciendam fidem. (m) C. F. Quomodo igitur duo genera ista dividit? C. P. Quæ sine arte putantur, ea remota appello, ut testimonia. (n) C. F. Quid insita? C. P. Quæ inhaerent in ipsa re. (o) C. F. Testimoniorum quæ sunt genera? C. P. Divinum, & humanum. Divinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, & responsa sacerdotum, hatuspium, conjectorum, Humanum, quod spectatur ex auctoritate, & ex voluntate, & ex oratione, aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, promissa, jurata, quæ sita. (p) C. F. Quæ sunt quæ dicis insita? C. P. Quæ infixæ sunt rebus ipsis, (1) tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo queritur, & ad id totum, de quo differitur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi, ex iis autem rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo queritur, alia conjugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex conjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum: (2) ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ sunt ipsi, contrariove ejus aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea: ut ea, quæ sunt quasi conjuncta, aut ea, quæ sunt quasi pugnantia inter se: aut earum rerum, de quibus agitur, causæ: aut causarum eventus, id est, quæ sunt effecta de causis: ut distributiones, ut genera partium, generumve partes, ut primordia rerum, & quasi præcurrentia, in quibus insit aliquid argumenti: ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur. (g) C. F. Omnibusne igitur ex his locis argumenta sumemus? C. P. Unde verò scrutabimur, & quæremus ex omnibus: sed adhibebimus iudicium, ut levia semper rejiciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, & non necessaria. (r) C. F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu. C. P. Loco tu quidem quæris, sed planius quod vis explicabitur, cum ad orationis ipsius, quæstionumque rationem venero. (s) C. F. Quid sequitur igitur? C. P. Cum inveneris collocare. Cujus in infinita quæstione, ordo est idem ferè quem exposui, locorum. In definita autem, adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent. (t) C. F. Quomodo igitur ista explicas? C. P. Habeo communia præcepta fidem faciendi, & commovendi. Quoniam fides, est firma opinio: motus autem, animi incitatio aut ad voluntatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: (3) tot enim sunt motus generæ, partes plures generum singulorum: (4) omnem collocationem ad finem accommodo quæstionis. Nam est in proposito finis, fides: in causâ & fides, & motus. Quare cum de causa dixerò, in qua est propositum, de utroque dixerò. (u) C. F. Quid habes igitur de causa dicere? C. P. Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est modò qui audit, aut disceptator, id est rei, sententiæque moderatòr: ita, ut aut

delectetur, aut statuatur aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut iudex: aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, Judicii, deliberationis, exornationis: quæ, quia in laudationes maxime confertur, proprium habet jam ex eo nomen. (x) C. F. Quas res sibi proponer in istis tribus generibus orator? C. P. Delectationem in exornatione: in iudicio, aut severitiam, aut clementiam iudicis: in suasionem autem, aut spem, aut reformidationem deliberantis. (y) C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controversiarum? C. P. Ut rationem collocandi ad finem cuiusque accommodem. (z) C. F. Quoniam tandem modo? C. P. Quia, quibus in orationibus delectatio finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam aut temporum servantur gradus: aut generum distributiones, aut à minoribus ad majora ascendimus, aut à majoribus ad minorâ delabimur, aut hæc iniquabili varietate distinguimus, cum parva magnis, simplicia conjunctis, obscura dilucidis. Lata tristibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia. (aa) C. F. Quid in deliberatione quid spectas? C. P. Principia, vel non longa, vel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, sua causa parati. Nec multum sanè sæpe narrandum est. Est enim narratio, præteritarum rerum, aut præsentium: suasio autem, futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda est omnis oratio. (bb) C. F. Quid in iudiciis quæ est collocatio? C. P. Non eadem accuator rerum ordinem prosequitur, & singula argumenta, quasi hæc in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimoniis, accuratiusque in singulis commoratur: perorationisque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliquis oratione paululum digrediens de cursu dicendi, utitur, & vehementius in perorando. Est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem. (cc) C. F. Quid faciendum est contra reo? C. P. Omnia longè secus. Sumenda principia ad benevolentiam conciliandam. Narrationes aut amputanda, quæ lædunt: aut relinquenda, si totæ sunt molestæ. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda. Perorationes autem, ad misericordiam conferenda. (dd) C. F. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere possumus? C. P. Non sanè. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & prevideo, & quod respuunt, immutandum est. (ee) C. F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, verborumque præcepta sunt. C. P. Unum igitur genus est eloquendi sua sponte sumum: alterum verbum, atque mutatum. Prima vis est in simplicibus verbis: in conjunctis secunda. Simplicia, inveniendi sunt: conjuncta, collocanda sunt. Et simplicia verba partim nativa sunt, partim reperta. Nativa ea, 2 quæ significata sunt sensu: Reperta, quæ ex his facta sunt, & novata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum. Atque etiam est hæc distinctio in verbis: altera, natura: tractatione, altera. Natura, ut sint alia consonantiora, graviora, leviora, & quodammodo nitidiora: alia contra. Tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut nova, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo: qualia sunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabilius, quàm sermonis consuetudo patitur, ornamus. (ff) C. F. Habeo de simplicibus verbis: nunc de conjunctione quero. C. P. Numeri quidam sunt in conjunctione servandi, consecutioque verborum. Numeros aures

ipsæ

1. *Unusquisque, tum ex partibus, &c.* Lambinus istud cum aliquot locis sequentibus totum tollit, ut invecum huc ex Topicis. & certè videri queat super vacante.

2. *Quæ significata sunt sensu.* Hæret hic Lambinus: itaque Gual-

minus annotavit: Hoc est, quorum admoniti sunt primi illi homines, qui rebus verbis, imposuerant, ipso sensu, significare enim, signo & tanquam novo est indicare. Et ut nunc res ipsas significant, verba, ita eadem à rebus primum totentia & inculcata sunt.

ipſe metiuntur, ne aut non compleas verbis quod propoſueris, aut redundes. Conſecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, perſonis, caſibus perturbetur oratio. Nam, ut in ſimplicibus verbis, quod non eſt Latinum: ſic in conjunctis, quod non eſt conſequens, vituperandum eſt. Communia autem ſimplicium, conjunctorumque ſunt hæc quinque quaſi *lumina*, dilucidum, breve, probabile, illuſtre, ſuaue. Dilucidum ſit uſitatis verbis, propriis, diſpoſitis aut circumſcriptione conſueta, aut intermiſſione, aut concione verborum. Obſcurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atque immutatione verborum. Brevitas autem conſicitur ſimplicibus verbis: ſemel unaquaque re dicenda: nulli rei, niſi, ut dilucidè dicas, ſerviando. Probabile autem genus eſt orationis, ſi non nimis eſt comutum, atque expolitum, ſi eſt auctoritas & pondus in verbis, ſi ſententiæ vel graves, vel aptæ opinionibus hominum, & moribus. Illuſtris autem oratio eſt, ſi & verba gravitate delecta ponuntur, & translata, & ſuperlata, & ad nomen adjuncta, & duplicata, & idem ſignificantia, atque ab ipſa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Eſt enim hæc pars orationis, quæ rem conſtituat præne ante oculos. Is enim maximè ſenſus attingitur: ſed ceteri tamen, & maximè mens ipſa moveri poteſt. Sed quæ dicta ſunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illuſtrem omnia. Eſt enim plura aliquando illuſtre, quàm illud dilucidum, altero ſit ut intelligamus, altero verò, ut videre videamur. Suaue autem genus erit dicendi, primum elegantia & jucunditate verborum ſonantium, & lenium; deinde conjunctione, quæ neque aſperos habeat conſuſus, neque diſjunctos, atque hiantes: & ſit circumſcripta non longo anfractu, ſed aſpirum vocis apto, habeatque ſimilitudinem, æqualitatemque verborum, tum ex contrariis ſumta verbis: crebra crebris, paria paribus reſpondeant, relataque ad idem verbum: & geminaria, atque duplicata, vel etiam ſæpius iterata ponantur: conſtructioque verborum tum conjunctionibus copuletur, tum diſſolutionibus relaxetur. Fit etiam ſuaſivæ oratio, cum aliquid aut inſiſum, aut inauditum, aut novum dicas. **DELECTAR** enim quidquid eſt admittibile, maximèque movet ea, quæ motum aliquem animi miſcet, oratio: quæque ſignificat oratoris ipſius amabilem mœrem: qui exprimitur, aut ſignificando iudicio ipſius ex animo humano ac liberali aut inflexione ſermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi ſui cauſa, alia dici ab oratore, alia exiſtimari videntur, idque comitate fieri magis, quàm vanitate. Sed multa ſunt ſuaſivæ præcepta, quæ orationem aut magis obſcuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis eſt ipſis, quid cauſa poſtulet, iudicandum. (xx) C. F. Reliquum eſt igitur, ut dicas de converſa oratione, atque mutata. C. P. Eſt itaque id genus totum ſitum in commutatione verborum: quæ ſimplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cum aut proprium, aut idem ſignificans, aut factum verbum in plura verba diducitur. Ex oratione, cum aut definitio ad unum verbum revocatur, aut aſſumta verba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in conjunctione ſit unum verbum ex duobus. In conjunctis autem verbis triplex adhiberi poteſt commutatio, non verborum, ſed ordinis tantummodo: ut, cum ſemel dictum ſit directè, ſicut natura ipſa tulerit, invertatur ordo, & idem quaſi ſurſum verſus, retroque dicatur; deinde idem interſiſe, atque permiſſe. Eloquendi autem exercitatio maximè in hoc toto converſendi genere verſatur. (bb) C. F. *Aſſio*

igitur ſequitur, ut opinor. C. P. Eſt ita: quæ quidem oratori & cum rerum, & cum verborum momentis commutanda maximè eſt. Facit enim & dilucidam orationem, & illuſtrem, & probabilem, & ſuaſivam, non verbis, ſed varietate vocum, motu corporis, vultu, quæ plurimum valent, ſi cum orationis genere conſentiant, ejuſque vim, ac varietatem ſubſequentur. (ii) C. F. Num quidnam de oratore ipſo reſtat? C. P. Nihil ſanè, præter memoriam, quæ eſt *gemina* litteraturæ quodammodo, & in diſſimili genere perſimilis. Nam ut illa conſtat ex notis litterarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: ſic conſectio memoriæ, tanquam cera, locis utitur, & in his imaginibus, ut litteras, collocat. (kk) C. F. **QVONIAM** igitur vis orationis omnis expoſita eſt, quid habes de orationis præceptis dicere? C. P. Quattuor eſſe ejus partes: quarum prima, & poſtrema ad *motum animi* valet. is enim initiis eſt, & perorationibus concitandus. Secunda, narratio: & tertia, confirmatio, *fidem* facit orationi. Sed amplificatio quamquam habet proprium locum, ſæpe etiam primum, poſtremum quidem ſerè ſemper, tamen reliquo in curſu orationis adhibenda eſt, maximeque cum aliquid aut confirmatum eſt, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Eſt enim *amplificatio*, vehemens quædam argumentatio, ut illa docendi cauſa ſit; hæc, commovendi. (ll) C. F. Perge igitur ordine quattuor mihi iſtas partes explicare. C. P. Faciam, & à principiis primum ordiar, quæ quidem ducuntur aut ex perſonis, aut ex rebus ipſis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amicæ, ut intelligenter, ut attentè audiamur. Quorum primus locus eſt in *perſonis* noſtris, diſceptatorum, adverſariorum; & quibus initia benivolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officii, juſtitiz, fidei: contrariis rebus in adverſarios conferendis, & cum iis qui diſceptant, aliqua conjunctionis aut cauſa, aut ſpe ſignificando: & ſi in nos aliquid odium, offenſive collocata ſit, tollenda ea, minuendave, aut diluendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, & attentè, à rebus ipſis ordiendum eſt. Sed facillimè auditor diſcit, & quid agatur, intelligit, ſi complectare à principio genus, naturamque cauſæ, ſi definias, ſi dividas, ſi neque prudentiam ejus impediatis *confuſione partium*, nec memoriam multitudinem: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri. Ut attentè autem audiamur, trium rerum aliqua conſequeatur. Nam aut magna quædam proponemus, aut neceſſaria, aut conjuncta cum ipſis, apud quod res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, ſi quando tempus ipſum, aut res, aut locus, aut interventus alicujus, aut interpellatio, aut ab adverſario dictum aliquid, & maximè in perorando, dederit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: & quæ ſuo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri. (mm) C. F. Quid? in narratione quæ tandem conſervanda ſunt? C. P. Quoniam narratio, eſt rerum explicatio, & quædam quaſi ſedes, ac fundamentum conſtituendæ fidei, ea ſunt in ea ſervanda maximè, quæ etiam in reliquis ſerè dicendi partibus: quæ partim ſunt neceſſaria, partim aſſumta ad ornandum. Nam ut dilucidè probabiliterque narremus neceſſarium eſt: ſed aſſumimus etiam ſuaſivam. Ergo ad dilucidè narrandum eadem illa ſuperiora explicandi, & illuſtrandis præcepta repetemus, in quibus eſt brevitatis: eaque ſapentiſſimè in narratione laudatur, de qua ſupra dictum eſt. *Probabiliſſimè* autem

x. Quæ eſt gemina litteraturæ. Ita quoque Palatini, explicatque pluribus Franciſcus Iureus Animadverſionibus ad lib. 1. Epistolæ 25. Symmachi.

possis, aut quomodo invidia vitetur: Alterum, quod ad aliquod commodum, usumque refertur: ut, *quemadmodum* sit respub. administranda, aut *quemadmodum* in paupertate vivendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione, ubi, sit, necne sit, aut fuerit, futurumve sit, queritur, unum genus est quaestionis possitne aliquid effici, ut, cum queritur, *acquiescentiam* perfecte sapiens esse possit: Alterum, *quemadmodum* quidque fiat, ut, *quoniam pacto* virtus paratur, naturane, an ratione, an usu. Cujus generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris, naturalibusque quaestionibus, causae, rationesque rerum explicantur. Illius autem generis, in quo, quid sit id, de quo agitur, queritur, duo sunt, genera: quorum in altero disputandum est, aliud, an idem sit, ut *pertinacia* & *perseverantia*: In altero autem, descriptio generis alicujus, & quasi imago exprimenda est, ut, qualis sit *avarus*, aut quid sit *superbia*. Tertio autem in genere, in quo, quale sit, queritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de aequitate dicendum est. De honestate sic: ut, *Honestissime* sit pro amico periculum, aut invidiam subire. De utilitate autem sic: ut, *Simo utile*, in rep. administranda versari. De aequitate vero sic: ut, *Simo aequum*, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale sit, queritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solam queritur, quid honestum sit, quid utile, quid aequum, sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid aequius: atque etiam, quid honestissimum, quid utilissimum, quid aequissimum: cujus generis illa sunt, *qua praestantissima* sit dignitas vitae. Atque ea quidem, quae dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis: cujus alterum est praecipendi genus, quod ad rationem officii pertinet: ut, *quemadmodum* colendi sint parentes: Alterum autem ad sedandos animos, & oratione sanandos, ut in consolandis moeroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione saepe faciendum est, vel gignendos, vel concitandos. Atque haec ferè est partitio consultationum. (aaa) C. F. Cognovi: sed quae ratio est in his inveniendi, & disponendi, requiro. C. P. Quid? tu aliamne censēs, & non eandem esse, quae est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem, & ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quae est exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, causarum genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est: quarum altera delectationem sectatur aurium: alterius, ut obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio: Itaque illud superius, *exornatio* dicitur: quod cum latum genus esse potest, saneque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros suscepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiorumque versetur. Reliquum autem genus causarum, aut in provisione posterius temporis, aut in praeteriti disceptatione versatur: quorum alterum *deliberationis* est, alterum *judicii*, ex qua partitione tria genera causarum existerunt: unum, quod à meliori parte, laudationis est appellatum: deliberationis alterum, tertium judiciorum. Quamobrem de primo primum, si placet, disputemus. (bbb) C. F. Mihi verò placet. C. P. Ac laudan-

di, vituperandique rationes, quae non ad bene dicendum solum, sed etiam ad honestè vivendum valent, exponam breviter, atque à principiis exordiar & laudandi, & vituperandi. OMNIA enim sunt profectò laudanda, quae conjuncta cum virtute sunt: & quae cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudine. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis, exponendisque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodatae. Non enim dubia firmantur, sed ea, quae certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quae antè dicta sunt: & narrandi, & augendi praercepta repetentur. Et, quoniam in his causis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris, & ad delectationem refertur, utendum erit iis in oratione singulorum verborum *insignibus*, quae habent plurimum suavitatis: id est, ut factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur, & in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, & similia similibus saepe referantur: ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerosè non ad similitudinem versuum sed ad explendum aurium sensum, & apto quodam quasi verborum modo. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, sive quae admirabilia, & nec opinata, sive significata monstris, prodigiis, & oraculis: sive quae videbuntur ei, de quo agimus, accidisse divina, atque fatalia. OMNIS enim expectatio ejus, qui audit, & admiratio, & improvvisi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona, malae versantur, externis, corporis, & animi: prima sunt externa, quae ducuntur à genere: quo breviter, modiceque laudato, aut, si erit infame, praetermissio: si humile, vel praeterito, vel ad augendam ejus, quem laudas, gloriam, tactio: deinceps, si res patitur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum, postea de corporis bonis: in quibus quidem, quae virtutem maximè significat, facillimè forma laudatur. deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex est, aut enim temporum servandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa & varia facta in propria virtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiorum latissimè patens, ex multis & variis disputationibus nunc in quamdam angustiam, & brevem concludetur. Est igitur vis virtutis duplex, aut enim scientia cernitur virtus, aut a cione. Nam, quae prudentia, quae calliditas, quaeque gravissimo nomine *sapientia* appellatur, haec scientia pollet una. Quae verò moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus laudatur, ejus est munus in agendo: cui *temperantia* nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus, domestica: in publicis, civilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res, & in communèis distributa est, duobusque modis in rebus commodis discernitur: & ea, quae absunt, non expetendo, & ab iis, quae in potestate sunt, abstinendo. Est virtus autem in commodis est itidem duplex, nam quae venientibus malis obstat, *fortitudo*: quae, quod jam adest, tolerat & perfert, *patientia* nominatur. Quae autem hac uno genere complectitur, *magnitudo animi* dicitur: cujus est liberalitas in usu pecuniae simulque altitudo animi in capiendis incommotis, & maximè injuriis: & omne, quod est ejus generis, a grave, sedatum, vel non turbulentum. In communione autem quae posita pars est, *justitia* dicitur, eaque erga deos, religio; erga parentis, pietas, vulgò autem bonitas: creditis in rebus

benivo-

1. *Apud quosdam quae verborum modo.* Lambinus jactat se in *modo* suo, ego retinco cum libris illud *modo*; in quo etiam sua est similitudo.

2. *Grave, sedatum, vel non turbulentum.* Est à Pal. prim. & ita fuisse in aliis item scriptis, inde colligas, quod illud *vel non turbulentum* ab-

sit quinto. arbitrabatur nimirum scriba fuisse notam variae lectionis; cum tamen inueneret, altitudinem animi versari circa res graves sedatasque; vel cerce extra turbulentiam. Hiciorp. habebat *gravis sedatum, non turbulentum*, ut edidit Lambinus. nam tetro culi *gravis, sedatum & turbulentum*.

fit, non habebimus necesse semper concludere. (xx) C. F. Quid? illa, quæ sine arte appellantur, quæ jamdudum *afsumta* dixisti, æquonam modo, æquonam loco artis indigent? C. P. Illa verò indigent: nec eò dicuntur sine arte, quòd ita sunt, sed quòd ea non paritoratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, & maxime in testibus. Nam & de toto genere testium, quàm id sit infirmum, sæpe dicendum est: & argumenta, rerum esse propria: testimonia, voluntatum: utendumque est exemplis, quibus *testibus creditum non sit*: & de singulis testibus, si natura vani, si leves, si cum ignominia, si ipse, si metu, si iracundia, si misericordia impulsus, si premio, si gratia adducti: comparandique superiore cum auctoritate testium, quibus tamen creditum non sit. Sæpe etiam *questionibus* resistendum est, quòd & dolo rem fugientes multi in tormentis ementiti per sæpe sunt, morique maluerunt falsum fatendo, quàm inficiando, dolere. Multi etiam suam vitam neglexerunt, ut eos, qui his cariores, quam ipsi sibi essent, liberarent. Alii autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicii, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alii ementiti sunt in eos, quos oderant. Atque hæc exemplis firmanda sunt. Neque est obscurum, quia, si quoniam in utramque partem sunt exempla, & item ad conjecturam faciendam loci in contrariis contraria sunt sumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in testibus, & in questionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta sunt, si aut ambigunt, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta subtiliter reprehenduntur. (xx) C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in *perorando* est, de qua senè velim audire. C. P. Facilius est explicatio perorationis. nam est divisa in duas partes, amplificationem, & enumerationem. Augendi autem & hic est proprius locus in perorando: & in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio, gravior quadam affirmatio, quæ motu animorum, conciliet in dicendo fidem. ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda sunt, quæ vim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, gravia, plena, sonantia, juncta, facta, cognominata, non vulgata, superlata, in primisque translata, nec in singulis verbis, sed in continentiis soluta, quæ dicuntur sine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, & ea, quæ ascendunt gradatim ab humilioribus verbis ad superiora, omninoque semper quasi naturalis, & non explanata oratio, sed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatio. Hæc igitur in verbis: 2 quibus actio vocis, vultus, & gestus congruens, & apta ad animos permovendos, accommodata est. Sed & in verbis & in actione causa erit tenenda, & pro re agenda, nam hæc, quia videntur perabsurda, cum graviora sunt, quàm causa fert; diligenter, quid quemque deceat, judicandum est. Rerum amplificatio sumitur eisdem ex locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem: maximeque definitiones valent conglobate, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum confictio: & cause, & ea, quæ sunt de causis orta, maximeque similitudines, & exempla: ficta etiam personæ: muta denique loquantur, omninoque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur: quorum est

duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia usu. Natura, ut celestia, ut divina, ut ea, quorum obscura causa, ut, in terris, mundoque admirabilia quæ sunt: ex quibus similibusque si attendas, ad augendum permulta suppetunt. *Vsa*, quæ videntur hominibus aut prodesse, aut obesse vehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines: ut deorum, ut patriæ, ut parentum: aut amore: ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium: aut honestate: ut virtutum, maximeque earum, quæ ad communionem hominum, & liberalitatem valent. Ex his & cohortationes sumuntur ad ea retinenda: & in eos, à quibus ea violata sunt, odia incitantur, & miseratio nascitur. Proprius locus augendi in his rebus aut amissis, aut amittendis periculo. *Nihil est enim tam miserabile, quam ex beato miser.* Et hoc totum quidem moveat, si bona ex fortuna quis cadat: & à quorum caritate divellatur: quæ amittat, aut amiserit: in quibus malis sit, futurive sit, exprimitur breviter. *Cyro enim* arefcit lacryma, præsertim in alienis malis. nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum est. minuta est enim omnis diligentia. hic autem locus grandia requirit. Illud jam est iudicii, quo quaque in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quæ ad *delictationem* exornantur, ii loci tractandi sunt, qui movere possunt expectationem, admirationem, voluptatem. In *cohortationibus* autem, bonorum, ac malorum enumerationes, & exempla valent plurimum. In iudiciis accusatori ferè, quæ ad iracundiam: reo plerumque, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnumquam tamen accusator misericordiam movere debet & defensor iracundiam. *Enumeratio* reliqua est, nonnumquam laudatori, suafori non sæpe, accusatori sæpius, quàm reo necessaria. Hujus ipsa tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, & breviter expositis, vim est habitura causa majorum. Et reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria: quorum 3 dissolutio in brevitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne *ostentatio memoria* suscepta, videatur esse puerilis. id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed brevia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet. (xx) C. F. QVONIAM & de ipso oratore, & de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti, questionis locum. C. P. Duo sunt, ut in iudicio dixi, questionis genera: quorum alterum finitum temporibus, 4 & personis, causam appello: Alterum infinitum, nullis neque personis neque temporibus notatum, quod *propositum* voco. 5. Sed est consultatio quasi pars causæ quædam, & contraversa, inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicamus: cuius genera sunt duo: cognitionis alterum: ejus scientia est finis, ut verine sint sensus: alterum actionis: quod refertur ad efficiendum quid, ut, si queratur, quibus officiis amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: quid sit: quale sit. Sit, necne, ut, quem natura sit, an in more. Quid autem sit, *sine jus*, id, quod majori parti sit utile. Quale autem sit, *juste vivere*, sit, necne, utile. Actionis autem duo sunt genera. Unum, ad persequendum aliquid, aut declinandum: ut, quibus rebus adipisci gloriam

O 2

possis,

1. *Quoniam in utramque partem sunt exempla.* Volebat ita legi de conjectura Lambinus, quem admodum expresse habet Pal. pr. & Hitorp.
2. *Quibus alio vultu, & gestu congruent.* Lambinus ait se reperisse libris volentibus, *vultu, & gestu*. si verum dicit, non vitupero. ac Pal. tamen pr. arque Hitorp. habent tantum, *vultu & gestu*. alter Pal. *alio vultu & gestu*, &c.
3. *Dissolutio in brevitate laudis.* Pall. utique *laudis*: ut item Hitorp. Lambinus ex scripto uno edidit, *non laudis*, malim adhibere

vulgato.

4. *Et personam causam appello.* Sic Pal. quintus. nam pr. *et personam, contraversam causam*. editio vetus, & *personam contraversam causam appello*.
5. *Sed est consultatio quasi pars causæ quædam & contraversa.* Haud aliter Pal. pr. nisi quod delinuat illo *et*. verum enim vero quintus præfert: *sed propositum, hinc pars contraversa quædam causæ*. quæ scriptura ex aminanda otiosioribus.

fugiat? quarum rerum dolor gravis est. Est genus hominum ad honestatem natum, male cultu, pravilque opinionibus corruptum. quare in cohortando, atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus, 1 qua vi, bona consequi, malaque vitare possimus. Sed apud homines bene instructos plurimum de laude, & de honestate dicemus: maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendaque versantur. Sin apud indoctos imperitiosque dicemus: fructus, emolumenta, voluptates, vitationesque dolorum profertantur: addantur etiam contumelia, atque ighominia. Nemo enim est tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moveat. Quare quod ad utilitatem spectat, ex iis, quæ dicta sunt, reperietur. Quod autem possit effici, necne possit, in quo etiam, quam facile possit, quamque expediat, quæri solet, maximè ex causis iis, quæ quamque rem efficiant, est videndum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt alia, quæ ipse conficiunt; alia, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ superiores, conficientes vocentur: hæ reliquæ ponantur in eogenera, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta, & perfecta per se: alia aliquid adjuvans, & efficiendi socia quædam: cujus generis vis varia est, & sæpe aut major, aut minor, ut & illa, quæ maximam vim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem alia causa, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Cum autem quaritur, quid sit optimum factu: aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere, quibuscum, & contra quos, quò tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniarum, sociorum, earumve rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum est. Neque solum ea sunt, quæ nobis suppetunt, sed etiam illa, quæ adversantur, videnda. Et, si ex contentione procliviora erunt nostra: non solum effici posse quæ suademus, erit persuadendum: sed curandum etiam, ut illa, *sa alia, procliviora, jucunda* videantur. Disuadentibus autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferenda, neque aliis ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Uterque verò ad augendum habeat *exemplorum* aut recentium, quo notiora sunt, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam. Maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia, ac necessaria sæpe honestis, vel hæc illis anteferre. Ad commovendos autem animos maximè proficiunt, si incitandi erunt, huiusmodi *sententia*, quæ aut ad explendas cupiditates, aut odium satiantium, aut ad ulciscendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi: de incerto statu fortunæ, dubiisque eventis rerum futurarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secunda: sin autem adversæ, de periculo, commonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis dicendis brevia esse debent, non enim supplex, ut ad iudicem, venit orator, sed hortator, atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio, simplex, & gravis, & sententiis debet ornatio esse, quàm verbis. (Add) C. F. Cognovi jam laudationis, & suasionis locos. nunc, quæ iudiciis accommodata sunt, exspecto: idque nobis genus restare unum puto. C. P. Rectè intelligis: atque ejus quidem generis finis est, æquitas: quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam: ut, cum de

verissimo accusatore disputatur, aut cum hereditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio: in quibus causis quid æquius, æquissimumve sit, quaritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitate locis. Atque etiam ante iudicium de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cum aut, sine actio illi, qui agit, aut jamne sit, aut num jam esse defierit, aut illane lege, hisne verbis sit actio, quaritur: quæ etiam si ante, quàm res in iudicium venit, aut conceitata, aut dijudicata, & aut confecta non sunt: tamen in ipsis iudiciis permagnum sæpe habent pondus, cum ita dicitur: *Plus petisti: sed q petisti: non fuit tua petitiõ: 3 non à me, non hæc lege, non his verbis, non hoc iudicio.* Quartum causarum genus est positum in iure civili: quod est in privatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum: cujus scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundi que iudiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea ferè generis ejus sunt, ut, quamquam in ipsum iudicium sæpe dilabantur, tamen ante iudicium tractanda videantur, paululum ea separo à iudiciis, tempore magis agendi quam dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de iure civili, aut de æquo, & bono disceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid sit, ambigitur, de qua dicturi sumus: quæ in æquitate, & iure maxime consistit. In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut, quod occiditur, *factum negu*: aut illud, quod factum fateare, *neges* eam vim habere, atq; id esse, quod adversarius criminetur, aut, si neque de facto neq; de facti appellatione ambi potest, id, quod arguere, *neges* tale esse, quale ille dicat: & rectum esse quod feceris, concedendumve, defendas. Ita primus ille status, & quasi confictio cum adversario, conjectura quadam: secundus autem definitio, atque descriptio, aut informatio verbi: tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solum resistat oportet, aliquo statu, aut instiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda: sed etiam *rationem subiciat* recufationis suæ: primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem, instiationemque facti: secundus, quod non sit in re, quod ab adversario ponitur in verbo: tertius, quod id rectè factum esse defendat, quod sine ulla nominis controversia factum fatetur. Deinde unicuique rationi opponendum est, ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaque ea, quæ sic referuntur, continentia causarum vocentur: quamquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quàm ipsæ defensionis rationes, continent causas. sed distinguendi gratia *rationem* appellamus eam, quæ *affertur* à reo ad reculandum, depellendi criminis causa: quæ nisi esset, quid defenderet, non haberet: *firmamentum* autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autem, & ex firmamenti consistione, & quasi concursu, quæstio exoritur quædam, quam *disceptationem* voco: in qua, quid deveniat in iudicium, & de quo disceptetur, quæri solet. nam prima adversariorum contentio diffusam habet quæstionem, ut in conjectura, *Cepervine* pecunias Decius. In definitione, *mihiurine* majestatem Norbanus. In æquitate: *Jurens* occiderit Optimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex arguendo, & resistendo: lata, ut dixi,

1. Quæ vi bona consequi.) Lambinus è suis reposuit *via*; at Pal. pr. tantum habet, *qua bona cons.* quint. *quæ re bona, &c.*
2. Aut confecta non sunt.) Exclufit non Lambinus suafu Horomanni, nequeque extitit in libris scriptis. at repert in meis: neque scio an ac-

cedere debeam rationibus Horomanni.

3. Non à me, non hæc lege.) Lambinus addit etiam mss. auctoritate, *ne petere debuisti, non hæc lege.* at nihil adjectum Palat.

de confusa sunt. Rationum & firmiter contentio adducit in angustum disceptationem. ea in conjectura nulla est. Nam mo enim eius, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem & prima quaestio, & disceptatio est extrema. In illis autem ubi ita dicitur, *Non minus* maiestatem, quod egit de Capione turbulentius. Populi enim Romani dolor iustus vim illam excitavit, non tribuni actio. Maiestas autem, quoniam est magnitudo quaedam populi Romani in ejus potestate, ac jure retinendo, aucta est potius, quam diminuta: & ubi ita refertur, *Maiestas* est imperii, atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit: existit illa disceptatio, Minueritne maiestatem, qui voluntate populi Romani rem gratam, & aequam per vim egerit. In his autem causis, ubi aliquid recte factum, aut concedendum, esse factum defenditur, cum est facti subiecta ratio, sicut ab Opinio, *Jura facti*, salutis omnium, & conservandae reipubl. causa: relatumque est ab Decio, *Ne sceleratissimum* quidem civem sine iudicio jure ullo necare potuisti: oritur illa disceptatio, Potueritne recte, salutis reipublicae causa, civem, evorsorem civitatis, indemnatum necare. Ita disceptationes ea, quae in his controversiis oriuntur, quae sunt certis personis, & temporibus notatae, sunt rursus infinitae, detractisque temporibus, & personis, rursus ad consultationis formam rationemque revertantur. Sed in gravissimis firmiter, etiam illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut verborum ipsius iudicii, aut alicujus stipulationis, aut cautionis opponuntur defensionis contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quae conjectura continentur. quod enim factum negatur, id argui non potest scripto. Ne in definitionem quidem, venit, genere scripti ipsius. Nam etiam si verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat: ut, cum ex testamentis quid sit *penus*, aut cum ex lege praedii quaeritur, quae sunt *nota causa* non scripti genus, sed verbi interpretatio controversiam parit. Cum autem plura significantur scripto, propter verbi, aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat, eod trahere significationem scripti, quod expedit, aut velit: aut, etiam si ambiguum scriptum non sit, vel à verbis voluntate & sententiam scriptoris abducere, vel alio se, eadem de re contrarie scripto defendere: tum disceptatio ex scripti contentione existit, ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur: in scripti, sententiaeque contentione, utrum potius sequatur iudex: in contrariis scriptis, utrum magis sit comprobandum. Disceptatio autem cum est constituta, proposita esse debet oratori, quod omnes argumentationes repetitae ex inventendis locis conjiciantur. Quod quamquam in satis est ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tamquam *thesauros* aliquos argumentorum, notatos habet: tamen ea, quae sunt certarum causarum propria, tangemus. In conjectura igitur cum est in insitandis reus, accusatori haec duo prima sunt, (sed accusatorem pro omni actore, & petitor appello: possunt enim etiam sine accusatore in causis haec eadem controversiarum genera versari,) sed haec duo sunt ei prima, causa, & eventus. Causam appello, rationem efficiendi: eventum id, quod est effectum. Atque ipsa quidem partitio causarum paulo ante in suasionis locis distributa est. Quae enim in consilio capiendi futuri temporis praecipiebantur, quamobrem aut utilitatem videreu-

tur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debet, quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstrat. *Utilitatis* conjectura movetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod fit acius, quo illa in utroque genere majora ponuntur. Spectantur etiam ad causam facti, *motus animorum*, si ira recens, si odium vetus, si ulciscendi studium, si injuriae dolor: si honoris, si gloriae, si imperii, si pecuniae cupiditas: si periculi timor, si aequi alienum, si angustiae rei familiaris: si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si vinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi: aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perturbandi periculi, vel in longinquum tempus deferendi: aut si iudicii poena levior, quam facti praemium: aut si facinoris voluptas major, quam damnationis dolor. His fere rebus facti suspicio confirmatur, cum & voluntatis in reo causae reperiuntur, & facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitiationeque alicujus incommodi quaeritur, ut aut spes, aut metus impulsus videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis, impellit. quamobrem sint haec dicta de causis. (eod) C.F. Teneo, & quarto, qui sint illi eventus, quos ex causis effici dixisti. C.P. Consequentia quaedam signa praeteriti, & quasi impressa facti vestigia: quae quidem vel maxime suspicionem movent, & quasi tacita sunt criminum testimonia, atque hoc quidem graviora, quod causa communiter videntur insimulare & arguere omnes posse, 2 quorum modo interfuerit aliquid: haec proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut vestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptumve videatur, ut responsum inconstanter, ut haesitatum, ut titubatum, ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Haec enim, & talia sunt, quae aut re ipsa, aut etiam ante quam factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quae si non erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit adjuncta illa disputatione communi. non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset: ut ira apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus AVDACIAM temeritati, non prudentiae esse conjunctam. Sequitur autem ille locus ad arguendum, non esse expectandum, dum fateatur: argumentis peccata convinci: & hic etiam exempla ponuntur. Atque haec quidem de argumentis. Sin autem erit etiam testium facultas: primum genus erit ipsum laudandum, dicendumque, *ne argumentis* teneretur reus, ipsum sua cautione & fecisse, teste effugere non potuisse, deinde singuli laudentur. Quae autem essent laudabilia, dictum est. 3 Deinde etiam argumento firmo, quia tamen saepe fallum est, *posse recte* non credi: viro bono & firmo, sine vitio iudicis, non posse non credi. Atque etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues: dicendum erit, NON ESSE ex fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cujusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint. Sin quaestiones habitae, 4 aut posulatio ut habeantur, causam adjuvabunt: confirmandum genus primum quaestiones erit: dicendum de *vi doloris*, de opinione majorum, qui eam rem totam,

O 4

1. Venit, genere scripti ipsius. Mendosum istud asserit Lambinus, sed hincque genus, sed praeter ista, nescio.

2. Quorum modo interpretari aliquid. Haec aliter Pall. prius impressi: quorum ita, contra omnem rationem.

3. Deinde etiam argumentis firmo. Pal. pr. argumentis, Pal. quintus.

argumentis infirmo, quod ultimum verbum fere salivam mihi mover, sed nec arguendum, insuper habendum videtur.

4. Aut posulatio ut habeantur. Malum quod est in Palat. quinto, esse posulatio ut habeantur.

tam, nisi probassent, certe repudiassent. de institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, civesque torquentur. de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum de servis in dominos queri noluisse, de incestu tamen & conjuratione, quæ facta me consule est, querendum putaverunt. Irrendenda etiam disputatio est, qua solent ut ad infirmandas quaestiones, & meditata, puerilisque dicenda, tum facienda fides, diligenter esse, & sine cupiditate quaestum: distaque quaestio, argumentis, & conjectura ponderanda. Atque hæc accusationis ferè membra sunt. Defensionis autem primum infirmatio causarum; aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi; aut non iis se esse moribus, non ea vita; aut nullos animi motus, aut non tam impotentis fuisse. Facultatem autem infirmatione utitur, si aut *veris*, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem, ut poenas, ac judicia contemneret. Consequentia autem diluet exponendo *non esse* illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admisso consequi possent: consistetque in singulis, & ea, aut eorum, quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius, quàm criminis; aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quàm contra salutem valere debere: restitutumque, & quaestionum genus universum, & quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, refellet. Harum causarum principia, suspiciosa ad acerbitatem ab accusatore ponuntur: denunciabiturque insidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. A reo autem, querela constati criminis, collectarumque suspicionum, & accusatoris insidiarum, & item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, & modicè benivolentia iudicum colligetur. Narratio autem accusatoris, erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, *obscuratus defensionibus*. Defensori, aut præteritis, aut obsecratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum eventus erunt, casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem utriusque maximè in peroratione faciendæ: alteri frequentatione argumentorum, & coacervatione universa: alteri, si planè causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, & miseratione ad extremum. (fff.) C. F. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in isto genere accusatori, defensorique præcepta. Uter enim definiendo, describendoque verbo magis ad sensum iudicis, opinionemque penetrarit, & uter ad communem verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis illi, qui audient, magis & propius accesserit, is vincat necesse est. non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando excutiendoque verbo: ut, *si in reo pecunia absoluta, rursusque revocato, prævaricationem accusator esse definiat, omnem iudicii corruptelam ab reo: defensor autem, non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiam si propius accedat ad consuetudinem, mentemque*

sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit: si unus accusator corruptus sit, rescindere & nititur æquitate: ut illa quasi scribenda lex sic esset, & quæque tamen complecteretur in iudiciis corruptis, ea verbo uno prævaricationis comprehendisse dicitur. Defensor autem testatur consuetudinem sermonis, verbique vim ex contrario reperjet quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen prævaricationis: ex consequentibus, quòd *ea littera* de accusatore soleat dari iudici: ex nomine ipso, quòd significat eum, qui in contrariis causis, quasi variè esse positus videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitate locos, ad rerum iudicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi: communique sit hoc præceptum, ut, cum uterque definiarit, quàm maximè potuerit ad communem sensum, vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, qui ita locuti sunt, suam definitionem, sententiamque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, *nimis* esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat. Defensor autem & ea, quam proposui, æquitate nitatur, & ea cum genere faciat, non re, sed depravatione verbi se urgeri queratur. Quo in genere percerere poterit plerosque inveniendi locos, nam & similibus utetur, & contrariis, & consequentibus; quamquam uterque, tamen reus, nisi planè erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autem causa, quæ aut cum digredientur à causa, dici solent, aut cum perorant, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel omnino ad animos iudicum movendos ex iis, quæ sunt ante posita, sumuntur, si modo rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas postulabit. (ggg.) C. F. Habeo ista: nunc ea, quæ quum, quale sit quippiam, disceptatur, quæ ex utraque parte deceat, velim audire. C. P. Constat in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur: sed, quoniam *iure se fecisse* dicunt, juris est omnis ratio nobis explicanda. quod dividitur in duas partes, primas naturam, atque legem: & utriusque generis vis in divinum & humanum jus est distributa: quorum æquitate est unum: alterum, religionis. *Æquitate* autem vis est duplex: cuius altera, directi, & veri, & iusti, & ut dicitur, æqui & boni ratione defenditur: altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, *gratia*: in injuria, *ultio* nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ, atque legis: sed propria *L E G I S* & ea, quæ scripta sunt, & ea, quæ sine litteris aut gentium jure, aut majorum more retinentur. Scriptorum autem privatum aliud est: publicum, aliud. Publicum, lex, senatusconsultum, foedus. privatum, tabule, pactum conventum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut *consuetudine*, aut conventis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores, legesque tueamur, quodammodo naturali jure præscriptum est. Et quoniam breviter aperti fontes sunt quasi quidam æquitate, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debent ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more majorum, de propulsanda injuria, de ulciscenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui sua sponte, & voluntate fecissent: ad ejus facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est: quæ sumetur ex plerisque locis æquitate. Expositum

1. Et quaestio genus universum. Gulielmus emendandum censet: *ut in reo*.
2. Nihil æquitate: ut illa quasi scribenda, &c. Lambiniana nimis audacia sunt, quàm ut quis debeat sequi. Pal. pr. pro his habet: *corruptum* se æquitate utilitate quasi scribenda lex si esset, quincus, corruptum.

se non rescindere utitur æquitate utilitate. & qua si scribenda lex si quamquam tunc complectitur, &c. erueret aliquid ex istis possem nisi festinatem nimis, itaque id præter minus occupatus.

3. Quæque tamen complectitur. Pal. pr. quæque enim, Hittorp. quæque tamen complectitur.

positum est, ut potui brevissimè, de omni controversiarum genere, nisi præterea tu quid requiris. (hbb) C. F. illud equidem, quod jam unum restare video, quale sit, cum *disceptatis* versatur in scriptis. C. F. Rectè intelligis. eo enim exposito, munus promissi omne confecerò. Sunt igitur ambigui duobus adversariis præcepta communia. Uterque enim hanc significationem, qua utetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet. uterque id, quod adversarius ex ambiguo scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum ceteris scriptis, vel aliorum, vel maximè, si poterit, ejusdem: quamque defendet ipse, eam rem, & sententiam quemvis prudentem, & justum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planiùs: eamque sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere aut *captiosis*, aut vitii: contrariam autem si prebarit, fore ut multa vitia stulta, iniqua contraria consequantur. Cum autem aliud scriptor *sensisse* videtur, & aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eum, re exposita, recitatione uti oportebit: deinde instare adversario, iterare, renovare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum infirmitur. Post, judicem ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet ejus, qui cum palam contra fecerit, idque fateatur: adsit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem: cum adversarius aliud voluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum, à quoquam potius latoris sensum, quam à lege, explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, cum ea, quæ planè scripta sint, neglexit: quæ numquam scripta sunt proferat? Cur *prudentissimos* in scribendo viros, summæ stultitiz putet esse damnandos? Quid impediit scriptorem, quo minùs exciperet illud, quod adversarius, tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Utetur exemplis iis, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio est, si qua poterit inveniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicitur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire adversarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi causa, de conservandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque privatarum, cum aliis locis, tum in perorando maximè graviter erit, vehementerque dicendum. Ille autem, qui se sententia legis, volunta-

teque defendet, in *confiliis*, atque in mente scriptoris, non in verbis, ac litteris vim legis positam esse defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto cujusque judex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis *aquitas* perturbaretur, si verbis legum, ac non sententis pareatur. Deinde genus ejusmodi calliditatis, & calumniæ retrahatur in odium judicis, cum quadam invidiosa querela. Et si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum, necessitatemve pertineat, quod genus paulo ante attigimus: erit iisdem *aquitas* sententis contra acerbitatem verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est, & scilicet se sunt pleraque connexa & apta, ut quæ paulo ante præcepta dedimus ambigui, quæque proximè sententia: & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adjuvat eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modò de scripto, sententiaque præcepta sunt, eadem huc omnia transferemus. (iii) EXPOSITA sunt tibi omnes oratoris partitiones, quæ quidem è media illa nostra Academia floruerunt: neque sine ea aut inveniri, aut intelligi aut tractari possunt. nam & partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones dividere, & argumentorum locos nosse, & argumentationem ipsam concludere, & videre, quæ sumenda in argumentando sint, quidque ex iis, quæ sumta sunt, efficiatur: & vera à falsis, verisimilia ab incredibilibus dijudicare, & distinguere, aut malè sumta, aut malè conclusa reprehendere, & eadem vel angustè differere, ut *dialectici* qui appellantur: vel, ut oratorem decet, latè exprimere: illius exercitationis & subtiliter disputandi, & copiosè dicendi artis est. De bonis verò rebus, & malis: æquis, iniquis: utilibus, inutilibus; honestis, turpibus, quam potest habere orator, sine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia *fontium* illorum: ad quos si nobis eisdem ducibus, alitve, perveneris, tum & hæc ipsa melius, & multo majora alia cognosces. C. F. Ego verò, ac magno quidem studio, mi pater: multisque ex tuis præclarissimis muneribus nullum *majus* exspecto.

M. TULLII CICERONIS DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

Synopsis.

Unum genus esse perfecti Oratoris.

RATORVM genera esse dicuntur, tanquam poetarum. id secus est. nam alterum est multiplex. Poëmatum enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici, & quod magis est tractatum à Latinis, suum quodvis est diversum à reliquis. Itaque & in tragœdia comicum vitium est, & in comœdia turpe tragicum. & in ceteris

suus est cujusque certus sonus, & quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandis, aut graveis, aut copiosos: alios re-nucis, aut subtilis, aut brevis: alios eis interjectos, & tanquam medios putet: de hominibus dicit aliquid, de re parum. In re enim, quod *optimum* sit, quæritur: in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere & Ennium, summum epicum poetam, sicut ita videtur: & Pacuvium tragicum:

O 5 & Cæ. i.

1. Quid magis est tractatum à Latinis? Adr. Turnebus lib. 1. Adverf. cap. 4. restituit è mss. quo, locumque hunc dextrè interpretatur contra eos, qui substituant *quo minus* est. nam quod Lambinus ei op-

ponat locum è proœmio lib. 1. Tusc. quæst. plus nihilo est. ferus quidem poetam accipere Romani, sed acceptam. diligenter & vanè excoluerunt inquit Gallic.

& Cæciliū fortasse comicū. Oratorem genere non di-
 vido, perfectum enim quæro. Unum est autem genus per-
 fectū, a quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Attio
 Terentius; sed in eodem non sunt patēs. Optimus est enim
 orator, qui dicendo animos audientium & docet, & dele-
 ctat, & permovet. Docere, debitum est: delectare, ho-
 norarium: permovere, necessarium. Hæc ut alius melius,
 quàm alius, concedendum est. verum id fit non genere:
 sed gradu. Optimum quidem unum est, & proximum,
 quod ei simillimum: ex quo peripicuum est, quod optimo
 dissimillimum sit, id esse deterrimum. Nam quoniam
 eloquentia constat ex verbis, & sententiis, perficiendum
 est, ut purè, & emendatè loquentes, quod est Latine:
 verborum præterea & propriorum, & translatorum
 elegantiam persequamur: in propriis, ut aptissima eligamus:
 in translatis, ut similitudinem secuti, vercundè
 utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt,
 quot diximus esse laudum: sunt enim docendi, acute: de-
 lectandi, quasi argute: commovendi, graves. Sed & verborum
 est structura quædam, duas res efficiens, numerum,
 & lenitatem: & sententiæ suam compositionem habent,
 & ad probandam rem accommodatum ordinem. sed earum
 omnium rerum, ut ædificiorum, memoria est quasi
 fundamentum, lumen *alio*. Ea igitur omnia in quo summa,
 exit orator peritissimus: in quo media, mediocris: in
 quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes oratores,
 ut *prohæres* appellantur etiam mali: nec generibus inter
 sese, sed facultatibus differunt. Itaque nemo est orator,
 qui se Demosthenis similem esse nolit: at Menander, Homeri
 noluit. Genus enim erat aliud. id non est in oratoribus:
 aut si est, ut alius gravitatem sequens, subtilitatem
 fugiat: contra, alius acutiorem se, quam ornatorem, velit:
 etiam si est in genere tolerabili, certè non est in opti-
 mo. siquidem, *Q u o d* omnes laudes habet, id est opti-
 mum. Hæc dixi brevius equidem, quàm res petebat: sed
 ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum
 enim cum sit genus, id quale sit, quærimus. Est autem
 tale, quale floruit Athenis, ex quo Atticorum oratorum
 ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt,
 vitiosum nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse
 multa. Est enim vitiosum in sententia, si quid absurdum,
 aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est. In ver-
 bis, si inquinatum, si abjectum, si non aptum, si durum, si
 longè petitum. Hæc vitaverunt ferè omnes, qui aut Attici
 numerantur, aut dicuntur Atticè. sed quatenus valuerunt,
 sani & sicci duntaxat habeantur, i sed ita, ut *palastricè*
 spatari in xysto iis liceat, non ab Olympiis coconam
 petant, qui cum careant omni vitio, non sunt contenti
 quasi bona valetudine, sed vireis, lacertos, sanguinem quaerunt,
 quondam etiam suavitatem coloris, eos imitemur, si
 possumus: sin minus, illos potius, qui incorrupta fan-
 nitate sunt, (quod est proprium Atticorum,) quàm eos,
 quorum vitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit.
 Quod cum faciemus (si modo id ipsam assequemur: est enim
 permagnum) imitemur, si poterimus, Lyfiam, & eius
 quidem tenuitatem potissimum. Est enim multis in
 locis grandior. sed quia & privatus ille plerumque & eas ipsas
 aliis, & parvarum rerum causas scripsit, videtur esse je-
 junior, quoniam se ipse consulto ad minutarum genera
 causarum limaverit. Quod qui ita faciet, ut, si cupiat ube-

rior esse, non possit, habeatur sanè orator, sed de minori-
 bus magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum
 est in tali genere causarum. Ita fit, ut Demosthenes certè
 possit summisè dicere: elatè Lyfias fortasse non possit.
 Sed si eodem modo putant, exercitum in foro, & in omni-
 bus templis, quæ circum forum sunt, collocata, dici *pro*
Milone decui se, ut si de re privata ad unum judicem dice-
 remus: vim eloquentiæ suæ facultate, non rei naturâ me-
 riantur. Quare quoniam nonnullorum sermo jam incre-
 buit, partim seipfos Atticè dicere, partim neminem no-
 strum dicere: alteros negligamus. satis enim his res ipsa
 respondet. cum aut non adhibeantur ad causas, aut adhi-
 biti derideantur, nam si ardeant, esset id ipsum Attico-
 rum. Sed qui dici à nobis Attico more nolunt, ipsi autem
 se non oratores esse profitentur, si teretis aureis habent,
 intelligensque iudicium: tanquam ad picturam proban-
 dam adhibentur etiam *infusi* faciendi cum aliqua solertia
 iudicandi. Sin autem intelligentiam ponunt in audiendi
 fastidio, neque eos quidquam excelsum, magnificentumque
 delectat: dicant se subtile quiddam, & positum velle gra-
 ve ornatumque contemnere: id verò desinant dicere, qui
 subtiliter dicunt, eos solos Atticè dicere, id est, quasi sic-
 cè: at integrè, & amplè, & ornatè, & copiosè, cum e-
 dem integritate, Atticorum est quid? dubium est, utrum
 orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admira-
 bilem esse cupiamus? Non enim jam quærimus, quid
 sit Atticè, sed quid sit *optime* dicere. Ex quo intelligitur,
 quoniam Græcorum oratorum præstantissimi sunt ii, qui
 fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthe-
 nes: hunc siquis imitetur, eum & Atticè dicturum, &
 optimè: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imi-
 tandum, bene dicere, id sit Atticè dicere. Sed cum in eo
 magnus error esset, quale esset id dicendi genus: putavi
 mihi suscipiendum laborem, utilem studiosis, mihi qui-
 dem ipsi non necessarium. Converti enim ex Atticis, duo-
 rum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se
 contrarias, Æschinis, Demosthenisque: nec *converti*, ut
 interpret, sed ut orator, sententias iisdem, & earum for-
 mis, tanquam figuris, verbis ad nostram consuetudinem
 aptis: in quibus & non verbum pro verbo reddere, sed
 reddere, sed genus omnium verborum, vimque servavi.
 non enim ea à me annumerare lectori putavi oportere, sed
 tanquam appendere. Hic labor meus hoc assequitur, ut
 nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt,
 & ad quam eos quasi formulam dicendi revocent, intelli-
 gant. Sed exorietur Thucydides, ejus enim quidem elo-
 quentiam admirantur. Id quidem rectè: sed nihil ad eum
 oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res
 gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimine
 dissolvere: aliud narratione tenere auditorem, aliud con-
 citare. At loquitur pulcrè. Num melius, quàm Plato?
 necesse tamen est oratori, quem quærimus, contraversas
 explicare forenses dicendi genere ad docendum, ad
 delectandum, ad permovendum. Quare si quis erit, qui
 Thucydido genere causas in foro dicturum se esse pro-
 fiteatur, is abhorreat etiam à suspicione ejus, quæ versatur
 in re civili & forensi: 3 qui Thucydidem laudavit, adscri-
 bat suæ nostram sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem
 divinus auctor Plato suum ferè æqualem ad irabiliter in
 Phædro laudari fecit à Socrate, quemque omnes docti

summum

1. Sed ita ut palastricè spatari in xysto, &c.] Accedere avgam ad
 Paschaliū conjecturam libro de Coronis, palastricè, priore etiam
 linea, ubi est, sed quatenus valuerunt, non male Gulielmus sed qui
 venter.

2. Non verbum pro verbo reddere.] Lambinus expunxit *pro*; non ne-
 cessario, sic Terentius Eunuchus: *Pro pro pari referre, quid eam mer-
 deat.* Gulielmus.

3. Qui Thucydidem laudavit.] Idem malebat laudabis, non male.

sumum oratorem esse dixerunt: tamen hunc in numero non repono. non enim in *oie* versatur, & ferro; quasi rudibus ejus eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Æschines, tanquam Æserinus (ut ait Lucilius) non spurcus homo, sed doctus & acer,

*Cum Pacidiano hic componitur, optimi longe
Post homines natos.*

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse divinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: unum hoc, *Verum melius Græci*, à quo quæritur, ecquid possint ipsi melius Latine. Alterum, *Quid istas potius legam, quam Græcas?* Iidem Andriam, & Synephobos: nec minus Terentium, & Cæcilium, quam Menandrum legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant, sed tamen Ennium, & Pacuvium, & Accium potius, quam Euripidem & Sophoclem legunt. Quod igitur est eorum in orationibus à Græco convertis, fastidium, nullum cum sit in versibus? Sed aggrediamur jam quod suscepimus, si prius exposuerimus, quæ causa in judicium deducta sit. Cum esset lex Athenis, NE QVIS populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu prius, quam rationes retulisset: & altera lex, eos, qui à populo donarentur, in concione donari debere: 2 quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosque refecit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur: eaque donatio fieret in theatro, populo convocato: qui locus non est concionis legitima: atque ita prædicaretur, EVM DONARI VIRTUTIS ERGO BENIVOLENTIAE QVE, QVAM ERGA POPVLYM ATH-

NIENSVM HABERET. Hunc igitur Ctesiphontem in judicium adduxit Æschines, quod contra leges scripisset, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quod de virtute ejus, & benivolentia, falsa scripisset; quoniam Demosthenes nec vir bonus esset, nec bene meritis de civitate. Causa ipsa abhorret illa quidem à formula consuetudinis nostræ: sed est magna. Habet enim & legum interpretationem satis acutam in utramque partem, & meritum in reipub. contentionem sane gravem. Itaque causa Æschini: quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem e mentibus esset, ut ulciscendi inimici causa, nomine Ctesiphontis, judicium fieret de factis, fama que Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod civis improbus, ut optimus, laudatus esset. Hanc multam Æschines à Ctesiphonte perit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: sed judicium factum est aliquot annis post, Alexandro jam Asiam factus esse. Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit, quam summorum oratorum in gravissima causa, accurata, & inimicis incensa contentio? Quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, virtutibus utens illorum omnibus, id est, sententiis, & earum figuris, & rerum ordine, verba persequens eatenus, ut ea non abhorreat à more nostro: (quæ si à Græcis omnia conversa non erunt, 3 tamen ut generis ejusdem sint, elaboravimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Atticæ volunt dicere, sed de nobis satis. Aliquando enim Æschinem ipsum Latine dicentem audiamus.

1. Tamen hunc in numero non repono.] Lambinus hanc hinc in numero, minus recte. nam & Plautus Menachmis: extra numerum et mihi. & Curculione: Salve extra pretium tertis. Lucretii item est, extra numerum prædicere. libro IV. Gulielmij.

2. Quia in Senatu Demosthenes, etc.] Verisimiliter ad id emendavit Lambinus, in sua critica Demosth.
3. Tamen ut generis ejusdem sint elaboravimus.] Gulielmij regendum judicabat elaboravimus.

COMPLE

COMPLECTITVR
H I C
PRIMVS TOMVS

<i>Incerti auctoris, seu, ut doctis quibusdam videtur, Cornificii,</i>	I. Pag. 1.
<i>Rhetoricorum ad C. Herennium libros IV. quorum</i>	II. Pag. 6.
	III. Pag. 15.
	IV. Pag. 22.
<i>Rhetorica, seu de inventione Rhetorica libros II. quorum</i>	I. Pag. 38.
	II. Pag. 54.
<i>Dialogos tres de Oratore ad Q. Fratrem, quorum</i>	I. Pag. 72.
	II. Pag. 93.
	III. Pag. 120.
<i>De claris Oratoribus librum, qui dicitur Brutus.</i>	Pag. 139.
<i>Oratorem ad M. Brutum.</i>	Pag. 153.
<i>Topica ad C. Trebatium.</i>	Pag. 183.
<i>De partitione Oratoria Dialogum.</i>	Pag. 191.
<i>De optimo genere Oratorum.</i>	Pag. 199.

MARCI